CATECHISMUS ROMANUS

EX DECRETO CONCILII TRIDENTINI
AD PAROCHOS

†

Franciscus praeparavit

MMX

SEU CATECHISMUS
EX DECRETO CONCILII TRIDENTINI
AD PAROCHOS
PII QUINTI PONT. MAX. IUSSU EDITUS.

IN DOMINICO AGRO:
De fidelium instructione in Catholica Fide
CLEMENS PP. XIII, Litt. enc. In dominico agro de uniformi fidelium instructione in catholica doctrina deque Catechismi Romani praestantia et utilitate, (Patriarchis, Primatibus, Archiepiscopis et Episcopis universae Ecclesiae catholicae), d. 14 iunii 1761.

1 IN DOMINICO AGRO, cui excolendo, divina disponente Providentia, praesumus, nihil tam vigilantem curam et perseverantem requirit industriam, quam iacti boni seminis, catholicae nimirum doctrinae a Christo Iesu et ab Apostolis acceptae, nobisque traditae, custodia; ne si pigro otio et inerti desidia negligatur, dormientibus operariis, inimicus humani generis superseminet zizania; ex quo fiat, ut in die messis, potius quam condenda in horreis, inveniantur ea, quae urenda sint flammis. Atque ad tuendam quidem semel traditam Sanctis fidem cf. Iud 3 Nos vehementer excitat beatissimus Paulus, qui Timotheo scribit, ut bonum custodiat depositum cf. 2Tm 1,14, quod periculosa tempora instarent cf. 2Tm 3,1, cum in Ecclesia Dei homines mali et seductores existerent, quorum opera adhibita insidiosus ille tentator, his erroribus incautas mentes conaretur inficere, qui sint evangelicae veritatis inimici cf. 2Tm 3,13.

2 Verum si, quod saepe accidit, quaedam in Ecclesia Dei sese extulerint pravae sententiae, quae, adversis quidem sibi frontibus pugnantes, in eo tamen conspirent, ut catholicae fidei puritatem quoquo modo labefactent; tum vero difficillimum est, ea cautione inter utrumque hostem ita nostrum librare sermonem, ut nulli eorum terga vertisse, sed utrosque Christi hostes aeque vitavisse et condemnasse videamur. Atque interdum res est eiusmodi, ut facile diabolica falsitas, veri quadam similitudine, coloratis se tegat mendaciis, dum vis sententiarum brevissima adiectione aut commutatione corrumpitur, et confessio, quae operabatur salutem, subtili nonnumquam transitu vergat in mortem.

3 Ab his propterea lubricis angustisque semitis, quibus insistere aut ingredi sine prolapsione vix possis, avertendi sunt fideles, ac praesertim qui rudiore sint ac simpliciore ingenio; nec per invia loca ducendae sunt oves ad pascua: nec singularia quaedam, etiam Catholicorum Doctorum, placita iis sunt proponenda, sed illa certissima Catholicae veritatis nota tradenda est, doctrinae universitas, antiquitas et consensio. Praeterea, cum non possit

vulgus ascendere in montem cf. Ex 19,12, in quem gloria Domini descendit, et transcendens terminos ad videndum peribit; termini figendi sunt populo ab eius Doctoribus per circuitum, ut ultra ea, quae sunt ad salutem necessaria aut summopere utilia, sermo non divagetur, et fideles Apostolico dicto pareant: *non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem* Rm 12,3.

4 Haec cum probe intellexissent Romani Pontifices Praedecessores Nostri, in id omnem suam operam contulerunt, ut non modo venenata germina subnascentium errorum anathematis gladio praeciderent, sed etiam subcrescentes opiniones quasdam amputarent, quae vel redundantia in christiano populo fidei uberiorem fructum impedirent, vel fidelium animis proximitate nocere possent erroris. Post quam igitur Tridentina Synodus eas, quae tum temporis Ecclesiae lucem obfuscare tentaverant, haereses condemnavit, et Catholicam veritatem, quasi discussa errorum nebula, in clariorem lucem eduxit; cum iidem Praedecessores Nostri intelligerent, sacrum illum universalis Ecclesiae conventum tam prudenti consilio tantaque usum esse temperantia, ut ab opinionibus reprobandis abstineret, quae doctorum ecclesiasticorum auctoritatibus fulcirentur; ex eiusdem sacri Concilii mente aliud opus confici voluerunt, quod omnem doctrinam complecteretur, qua fideles informari oporteret, et quae ab omni errore quam longissime abesset. Quem librum Catechismi Romani nomine typis impressum evulgarunt; dupliciter in ea re laudandi. Nam et illuc eam doctrinam contulerunt, quae communis est in Ecclesia, et procul abest ab omni periculo erroris; et hanc palam populo tradendam disertissimis verbis proposuerunt, ita Christi Domini praecepto obtemperantes, qui Apostolos dicere in lumine iussit, quod in tenebris ipse dixisset, et quod in aure audierant, super tecta praedicare cf. Mt 10,27, Ecclesiaeque sponsae obsequuti, cuius illae voces *indica mihi ubi cubes in meridie* Ct 1,6; ubi enim non sit meridies, atque ita perspicua lux, ut liquido veritas cognoscatur, facile pro ea recipitur falsitas propter veri similitudinem, quae in obscuro difficulter a vero discernitur. Noverant enim fuisse antea et deinceps futuros, qui pascentes invitarent et sapientiae scientiaeque uberiora promitterent pascua, ad quos multi confluerent, quia *aquae furtivae dulciores sunt* Pro 9,17 et suavior panis absconditus. Ne igitur seducta vagaretur Ecclesia post greges sodalium, qui et ipsi sint vagi, nulla stabiles certitudine veritatis, *semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes* 2Tm3,7; idcirco, quae ad salutem tantummodo essent necessaria et maxime utilia, clare in Romano Catechismo et dilucide explanata, christiano populo tradenda proposuerunt.

5 Verum hunc librum non mediocri labore et studio compositum, omnium consensione probatum, ac summis laudibus exceptum, his temporibus e pastorum manibus propemodum novitatis amor excussit, cum alios atque alios catechismos extulerit nullo modo cum Romano comparandos; unde duo mala extiterunt, quod illa fuerit in eadem docendi ratione prope sublata consensio, oblatumque pusillis quoddam scandali genus, quibus sibi ipsi iam non amplius esse videantur in *terra labii unius* Gn 11,1, et sermonum eorumdem; alterum quod ex diversis variisque tradendae Catholicae veritatis rationibus ortae sunt contentiones, et ex aemulatione, dum alius se Apollo, alius Cephae, alius Pauli se dictitat sectatorem, disiunctiones animorum et magna dissidia; quarum dissensionum acerbitate nihil ad Dei gloriam minuendam exitialius putamus, nihil ad extinguendos fructus, quos a christiana disciplina aequum est fideles percipere, calamitosius. Itaque duplex hoc malum ut ab Ecclesia tandem amoliremur, illuc duximus redeundum, unde quidam parum prudenti consilio, nonnulli etiam superbia ducti, ut sese in Ecclesia iactitent sapientiores, iamdudum fidelem populum avocaverant; et eumdem Cathechismum Romanum pastoribus animarum iterum porrigendum existimavimus; ut qua ratione confirmata olim fuit Catholica fides, et in doctrina Ecclesiae, quae est columna veritatis cf. ITm 3,15, fidelium mentes corroboratae, eadem nunc a novis quoque opinionibus, quibus nec consensio nec antiquitas suffragatur, quam longissime avertantur. Atque parabilior ut fieret liber et maculis, quas operarum vitio contraxerat, emendatior, illum ad eius exemplum, quem S. Pius V Praedecessor Noster ex Tridentinae Synodi Decreto vulgavit, iterum omni adhibita diligentia excudendum in Alma Urbe curavimus; qui in popularem sermonem eiusdem S. Pii iussu conversus et editus, propediem mandato itidem Nostro, typis impressus, denuo prodibit in lucem.

6 Quod igitur hoc Christianae Reipublicae difficillimo tempore, ad pravarum opinionum fraudes removendas et veram sanamque doctrinam propagandam stabiliendamque opportunissimum subsidium cura Nostra praebet et diligentia, vestrum est, Venerabiles Fratres, operam dare, ut a fidelibus recipiatur. Ac propterea hunc librum, quem veluti Catholicae fidei et christianae disciplinae norma, ut etiam in tradendae doctrinae ratione constaret omnium consensio, Romani Pontifices pastoribus propositum voluerunt, vobis, Venerabiles Fratres, nunc maxime commendamus, vosque etiam enixe in Domino cohortamur, ut iubeatis ab omnibus, qui animarum curam gerunt, in informandis Catholica veritate populis adhiberi, quo tum eruditionis unitas, tum charitas animorumque servetur concordia. Vestrum enim est tranquillitati omnium studere; quae denique sunt partes Episcopi: qui propterea illuc intentos oculos habere debet, ne quisquam propter suos honores superbe

agendo schismata faciat, unitatis compage disrupta.

7 Nullum tamen aut certe exiguum hi libri fructum praebebunt utilitatis, si qui eos proponere et explanare audientibus debent, minus docendo sint ipsi idonei. Itaque permagni interest, ut ad hoc munus Christianae doctrinae populo tradendae homines eligatis, non modo sacrarum rerum scientia praeditos, sed multo magis et humilitate, et sanctificandarum animarum studio et charitate flagrantes. Tota enim Christiana disciplina non in abundantia verbi, non in astutia disputandi, neque in appetitu laudis et gloriae, sed in vera et voluntaria humilitate consistit. Sunt enim, quos maior quidem scientia erigit, sed a caeterorum societate disiungit; et quo plus sapiunt, eo a concordiae virtute desipiunt: qui sapientia ipsa, Dei verbo admonentur: «*Habete sal in vobis, et pacem habete inter vos*» Mc 9,49; ita enim sapientiae sal habendum, ut eo proximi amor custodiatur, et infirmitates condiantur. Quod si a sapientiae studio, a cura etiam proximi ad discordias vertantur, sal sine pace habent; non virtutis donum, sed damnationis argumentum; et quo melius sapiunt, eo deterius delinquunt; quos tfuidem damnat Iacobi Apostoli sententia illis verbis: "Quod si zelum amarum habetis, et contentiones sint in cordibus vestris, nolite gloriari, et mendaces esse adversus veritatem"Iac 3,14: non est enim ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica; ubi enim zelus est et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum. Quae autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, non iudicans, sine aemulatione.

8 Dum ergo Deum in humilitate cordis et afflictione animae deprecamur, ut diligentiae atque industriae nostrae conatibus suam impertiat indulgentiae et misericordiae largitatem, ne dissensio populum fidelem disturbet, utque in vinculo pacis et in charitate spiritus unum sapiamus omnes, unum laudemus et glorificemus Deum et Dominum nostrum Iesum Christum, Vos, Venerabiles Fratres, salutamus in osculo sancto; vobisque omnibus, itidemque cunctis Ecclesiarum vestrarum fidelibus, Apostolicam Benedictionem amantissime impertimur.

Datum in Arce Castri Gandulphi die 14 iunii 1761, Pontificatus Nostri Anno Tertio.

CLEMENS PP. XIII

Praefatio: agens de pastorum in Ecclesia necessitate, auctoritate, officio, et praecipuis doctrinae christianae capitibus

Ea est humanae mentis et intelligentiae ratio, ut, cum alia multa quae ad divinarum rerum cognitionem pertinent, ipsa per se, magno adhibito labore et diligentia, investigaverit ac cognoverit, maximam tamen illorum partem quibus aeterna salus comparatur, cuius rei imprimis causa homo conditus atque ad imaginem et similitudinem Dei creatus est, naturae lumine illustrata cognoscere aut cernere numquam potuerit. *Invisibilia quidem Dei* ut docet Apostolus *a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus et divinitas* [1] ; verum, mysterium illud quod absconditum est a saeculis et generationibus, ita humanam intelligentiam superat, ut, nisi manifestatum fuisset sanctis, quibus voluit Deus fidei munere notas facere divitias gloriae sacramenti huius in gentibus, quod est Christus [2] , nullo studio homini ad eam sapientiam adspirare licuisset.

Cum autem fides ex auditu concipiatur [3] , perspicuum est quam necessaria semper fuerit ad aeternam salutem consequendam doctoris legitimi fidelis opera ac ministerium; siquidem dictum est: *Quomodo audient sine praedicante?; quomodo vero praedicabunt, nisi mittantur?* [4] Et quidem ab ipsius mundi origine clementissimus ac benignissimus Deus suis numquam defuit, sed multifarie multisque modis locutus est patribus in prophetis [5] , eisque pro temporum conditione ad caelestem beatitudinem certum ac directum iter monstravit. Sed quoniam praedixerat daturum se Doctorem iustitiae in lucem gentium [6] , ut esset salus eius usque ad extremum terrae [7] , novissime locutus est nobis in Filio [8] , quem etiam, voce e caelo delapsa a magnifica gloria [9] , missit ut omnes audirent eiusque praeceptis obtemperarent [10] . Deinde vero Filius alios dedit apostolos, alios prophetas, alios pastores et doctores [11] , qui verbum vitae annuntiarent, ne circumferremur, tamquam parvuli

[1] Rom 1
[2] Col 1
[3] Rom 10
[4] Ibid.
[5] Heb 1
[6] Jl 2
[7] Is 49
[8] Heb 1
[9] 2 Pe 1
[10] Mt 17
[11] Ef 4

fluctuantes, omni vento doctrinae, sed firmo fidei fundamento adhaerentes, coaedificaremur in habitaculum Dei in Spiritu Sancto [12] .

Ac ne quis verbum auditus Dei ab Ecclesiae ministris, tamquam verbum hominum, sed, sicut vere est, verbum Christi acciperet, ille ipse Salvator noster tantam auctoritatem eorum magisterio tribuendam esse statuit, ut diceret: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit* [13] . Quod quidem non de eos tantum quibuscum sermo habebatur intelligi voluit, verum de omnibus etiam qui legitima successione docendi munus obirent, quibus se omnibus diebus usque ad consummationem saeculum affuturum esse pollicitus est [14] .

At vero, cum haec divini verbi praedicatio numquam intermitti in Ecclesia debeat, tum certe hoc tempore maiori studio et pietate elaborandum est, ut sana et incorrupta doctrina, tamquam pabulo vitae, fideles nutriantur et confirmentur. Exierunt enim falsi prophetae in mundum, de quibus dixit Dominus: *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant; non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant* [15] , ut variis doctrinis et peregrinis christianorum animos depravarent.

Qua in re illorum impietas, omnibus Satanae artibus instructa, tam longe progressa est ut nullis fere certis finibus contineri posse videatur. Ac nisi Salvatoris nostri praeclara illa promissione niteremur, qui se adeo stabile Ecclesiae suae fundamentum posuisse affirmavit, ut portae inferi adversus eam praevalere numquam possint [16] , maxime verendum esset ne, hoc tempore, tot undique hostibus obsessa, tot machinis tentata et oppugnata, concideret. Nam ut omittamus nobilissimas provincias quae olim veram et catholicam religionem, quam a maioribus acceperant, pie et sancte retinebant, nunc autem derelinquentes viam rectam erraverunt, atque in eo se maxime pietatem colere palam profitentur, quod a patrum suorum doctrina quam longissime recesserunt; nulla tam remota regio aut tam munitus locus, nullus christianae reipublicae angulus inveniri potest, quo haec pestis occulte irrepere non tentarit.

Qui enim fidelium mentes corrumpere sibi proposuerunt, cum fieri nullo modo posse intelligerent ut cum omnibus coram colloquerentur et in eorum aures venenatas voces infunderent, idem alia ratione aggressi, multo facilius ac latius impietatis errores disseminarunt. Nam praeter illa ingentia volumina quibus catholicam fidem evertere conati sunt, a quibus tamen cavere, cum apertam haeresim continerent, non magni fortasse laboris ac diligentiae

[12] Ibid. 2
[13] Lc 10
[14] Mt 28
[15] Jer 23
[16] Mt 16

fuit, infinitos etiam libellos conscripserunt, qui, cum pietatis speciem prae se ferrent, incredibile est quam facile incautos simplicium animos deceperint.

Quamobrem Patres oecumenicae Tridentinae Synodi, cum tanto et tam pernicioso huic malo salutarem aliquam medicinam adhibere maxime cuperent, non satis esse putarunt graviora catholicae doctrinae capita contra nostri temporis haereses decernere; sed illud praeterea sibi faciendum censuerunt, ut certam aliquam formulam et rationem christiani populi ab ipsis fidei rudimentis instituendi traderent, quam in omnibus Ecclesiis illi sequerentur quibus legitimi pastoris et doctoris munus obeundum esset.

Multi quidem adhuc in hoc scriptionis genere cum magna pietatis et doctrinae laude versati sunt; sed tamen Patribus visum est maxime referre, si liber sanctae Synodi auctoritate ederetur, ex quo parochi, vel omnes alii quibus docendi munus impositum est, certa praecepta petere atque depromere ad fidelium aedificationem possint; ut, quemadmodum *unus est Dominus, una fides* [17] , ita etiam una sit tradendae fidei ad omniaque pietatis officia populum christianum erudiendi communis regula atque praescriptio.

Ergo, cum multa sint quae ad hanc rationem pertinere videantur, nemo existimet illud sanctae Synodo propositum fuisse, ut omnia christianae fidei dogmata, uno libro comprehensa, subtiliter explicarentur; quod ab iis fieri solet qui se profitentur universae religionis institutionem et doctrinam tradere; id enim et infiniti paene operis fuisset, et instituto minus convenire perspicuum est. Sed, quoniam parochos sacerdotesque animarum curatores, earum rerum cognitione instruendos suscepit, quae pastoralis muneris maxime propriae sunt et ad fidelium captum accommodatae, ea tantum in medium afferri voluit quae hac in re pium pastorum studium, si in difficilioribus divinarum rerum disputationibus non ita versati fuerint, adiuvare possent.

Quae cum ita sint, antequam ad ea singillatim tractanda accedamus quibus huius doctrinae summa continetur, institutae rei ordo postulat ut pauca quaedam exponantur, quae pastores considerare sibique ante oculos proponere imprimis debent, ut sciant quonam, veluti ad finem, omnia eorum consilia, labores, studia referenda sint, quove pacto id quod volunt, facilius consequi et efficere possint.

Illud igitur primum videtur esse, ut semper meminerint omnem christiani hominis scientiam hoc capite comprehendi, vel potius, quemadmodum Salvator noster ait: *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te, solum verum Deum, et quem misisti, Iesum Christum* [18] . Quamobrem in eo praecipue ecclesiastici doctoris opera versabitur, ut fideles scire ex animo cupiant Iesum Christum,

[17] Ef 4
[18] Jn 17

et hunc crucifixum [19] ; sibique. certo persuadeant, atque intima cordis pietate et religione credant, aliud nomen non esse datum hominibus sub caelo, in quo oporteat nos salvos fieri [20] , siquidem ipse propitiatio est pro peccatis nostris [21] .

At vero, quia *in hoc scimus quoniam cognovimus eum, si mandata eius observemus* [22] , proximum est, et cum eo quod diximus maxime coniunctum, ut simul etiam ostendat vitam a fidelibus non in otio et desidia degendam esse, verum oportere ut, *quemadmodum ipse ambulavit, ita et nos ambulemus* [23] sectemurque omni studio iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, mansuetudinem; *dedit* enim *semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum* [24] ; quae Apostolus pastoribus praecipit ut loquantur et exhortentur.

Cum autem Dominus ac Salvator noster non solum dixerit, sed etiam exemplo suo demonstrarit, Legem et Prophetas ex dilectione pendere [25] , Apostolus deinde confirmarit charitatem esse finem praecepti ac legis plenitudinem; dubitare nemo potest hoc, tamquam praecipuum munus, omni diligentia curandum esse, ut fidelis populus ad immensam Dei erga nos bonitatem amandam excitetur ac, divino quodam ardore incensus, ad summum illud et perfectissimum bonum rapiatur, cui adhaerere solidam et veram felicitatem esse, is plane sentiet qui illud Prophetae dicere poterit: *Quid enim mihi est in caelo, et a te quid volui super terram?* [26] Haec nimirum est via illa excellentior quam idem Apostolus demonstravit, cum omnem doctrinae et institutionis suae rationem ad charitatem, quae numquam excidit [27] , dirigeret. Sive enim credendum, sive sperandum, sive agendum aliquid proponatur, ita in eo semper charitas Domim nostri commendari debet, ut quivis perspiciat omnia perfectae christianae virtutis opera non aliunde quam a dilectione ortum habere, neque ad alium finem quam ad dilectionem referenda esse.

Cum autem in omni re tradenda plurimum intersit, utrum hoc an illo modo aliquid doceas, tum vero hoc in christiani populi institutione maximi momenti existimandum est. Observanda est enim audientium aetas, ingenium, mores, conditio, ut qui docendi munus exercet omnia omnibus efficiatur, ut et omnes Christo lucrifaciat, et seipsum fidelem ministrum et dispensato-

[19] 1 Cor 2
[20] He 4
[21] 1 Jn 2
[22] 1 Jn 2
[23] 1 Jn 2
[24] Tit 2
[25] Mt 22
[26] Sal 72
[27] 1 Cor 12-13

rem probare possit, ac veluti servus bonus et fidelis dignus sit qui super multa constituatur a Domino [28] . Neque vero unius tantum generis homines fidei suae commissos esse arbitretur, ut praescripta quadam et certa docendi formula erudire atque ad veram pietatem instituere aeque omnes fideles possit; sed cum alii veluti modo geniti infantes sint, alii in Christo adolescere incipiant, nonnulli vero quodammodo confirmata sint aetate, necesse est diligenter considerare quibus lacte, quibus solidiore cibo opus sit, ac singulis ea doctrinae alimenta praebere quae spiritum augeant, *donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi* [29] . Id vero Apostolus in se ipso omnibus observandum indicavit, cum dixit se graecis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitorem esse [30] ; ut videlicet intelligerent qui ad hoc ministerium vocati sunt, ita in tradendis fidei mysteriis ac vitae praeceptis doctrinam ad audientium sensum atque intelligentiam accommodari oportere, ut, cum eorum animos qui exercitatos sensus habent spirituali cibo expleverint, ne interim parvulos fame perire patiantur, ut qui panem petant, et non sit qui frangat eis [31] . Neque vero cuiusquam studium in docendo retardari debet, propterea quod interdum necesse sit auditorem earum rerum praeceptis instrui quae leviores et humiliores videntur, nec sine molestia ab iis potissimum tractari solent quorum animus in sublimium rerum contemplatione versatur ac conquiescit. Nam, si ipsa aeterni Patris sapientia in terras descendit, ut in carnis nostrae humilitate caelestis vitae praecepta nobis traderet, quem non compellat charitas Christi ut parvulus fiat in medio fratrum suorum, et tamquam nutrix fovens filios suos, ita cupide proximorum salutem desideret, ut, quod de se ipso Apostolus testatur, eis velit non solum Evangelium Dei, sed etiam animam tradere?

Omnis autem doctrinae ratio quae fidelibus tradenda sit verbo Dei continetur, quod in Scripturam Traditionesque distributum est. Itaque in harum rerum meditatione pastores dies noctesque versabuntur, memores illius divi Pauli admonitionis, quam, ad Timotheum scriptam, omnes quicumque animarum curae praepositi sunt ad se pertinere existimabunt. Est autem haec admonitio in hunc modum: *Attende lectioni, exhortationi et doctrinae; est enim omnis Scriptura divinitus inspirata utilis ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus* [32] .

Sed quoniam quae divinitus tradita fuerunt multa sunt et varia, ut nec

[28] Mt 25
[29] Ef 4
[30] Rom 1
[31] ? Thren. 4
[32] 1 Tim 4; 2 Tim 3

ita facile aut animo comprehendi aut, etiam mente comprehensa, memoria teneri possint, ut, cum se obtulerit docendi occasio, eorum parata sit et prompta explicatio, sapientissime maiores nostri totam hanc vim et rationem salutaris doctrinae in quattuor haec capita redactam distribuerunt: Apostolorum Symbolum, Sacramenta, Decalogum, Dominicam Orationem. Nam omnia quae christianae fidei disciplina tenenda sunt, sive ad Dei cognitionem, sive ad mundi creationem et gubernationem, sive ad humani generis redemptionem spectent, sive ad bonorum praemia et malorum poenas pertineant, Symbol doctrina continentur. Quae autem signa sunt et tamquam instrumenta ad divinam gratiam consequendam, haec septem Sacramentorum doctrina complectitur. Iam vero quae ad leges referuntur, quorum finis est charitas, Decalogo descripta sunt. Quidquid denique ab hominibus optari, sperari ac salutariter peti possit, id Dominica precatione comprehenditur. Quare sequitur ut, explanatis quattuor his, quasi communibus sacrae Scripturae locis, nihil fere ad eorum intelligentiam quae christiano homini discenda sunt desiderari possit.

Itaque visum est monere parochos ut, quotiens usu venerit ut aliquem interpretentur Evangelii vel quemvis alium divinae Scripturae locum, intelligant eius loci, quicumque is fuerit, sententiam cadere sub unum aliquod quattuor illorum capitum quae diximus, quo, tamquam ad eius doctrinae fontem, quod explicandum sit, confugient. Exempli causa, si explanandum sit illud Evangelium primae dominicae Adventus: *Erunt signa in sole, et luna, etc*, quae ad eam rationem pertinent tradita sunt illo Symboli articulo: *Venturus est iudicare vivos et mortuos*; quibus inde assumptis, pastor una eademque opera fidelem populum et Symbolum et Evangelium docebit. Quare omni docendi et interpretandi munere, hanc consuetudinem tenebit dirigendi omnia ad prima illa quattuor genera, ad quae referri universam divinae Scripturae vim atque doctrinam diximus. Docendi autem ordinem eum adhibebit qui et personis et tempori accommodatus videbitur. Nos Patrum auctoritatem secuti, qui initiandis Christo Domino et in eius disciplina instituendis hominibus a fidei doctrina initium fecerunt, operae pretium duximus quae ad fidem pertinent prius explicare.

Pars prima

De Symbolo

Capitulum I

1 *Quid sit fides hoc loco, et quae eius ad salutem necessitas*

Sed quoniam in divinis Litteris multiplex est fidei significatio, hic de ea loquimur cuius vi omnino assentimur iis quae tradita sunt divinitus. Hanc autem ad salutem consequendam esse necessariam nemo iure dubitabit, praesertim cum scriptum sit: *Sine fide impossibile est placere Deo* [1] . Cum enim finis, qui ad beatitudinem homini propositus est, altior sit quam ut humanae mentis acie perspici possit, necesse ei erat ipsius a Deo cognitionem accipere. Haec vero cognitio nihil aliud est nisi fides, cuius virtus efficit ut id ratum habeamus quod a Deo traditum esse sanctissimae matris Ecclesiae auctoritas comprobarit. Nulla enim fidelibus potest accidere dubitatio in iis quorum Deus auctor est, qui est ipsa veritas. Ex quo intelligimus quantum inter hanc fidem quam Deo habemus intersit, et illam quam humanae historiae scriptoribus adhibemus. Fides autem quamquam late pateat et magnitudine ac dignitate differat (est enim sic in sacris litteris: *Modicae fidei, quare dubitasti* [2] , et *Magna est fides tua* [3] , et *Adauge nobis fidem* [4] ; item, *Fides sine operibus mortua* [5] , et *Fides, quae per charitatem operatur* [6]) , tamen est idem genere, et diversis fidei gradibus eadem definitionis vis et ratio convenit. Quam vero fructuosa sit et quantam ex ea utilitatem capiamus, in articulorum explicatione dicetur.

2 *Quando et de qua causa haec duodecim fidei capita ab Apostolis sint tradita*

Quae igitur primum christiani homines tenere debent, illa sunt quae fidei duces doctoresque sancti apostoli, divino Spiritu afflati, duodecim Symboli articulis distinxerunt. Nam, cum mandatum a Domino accepissent ut, pro ipso legatione fungentes, in universum mundum proficiscerentur atque omni creaturae Evangelium praedicarent, christianae fidei formulam componendam censuerunt, ut scilicet id ipsum omnes sentirent ac dicerent, neque ulla essent inter eos schismata quos ad fidei unitatem vocassent, sed essent *perfecti in eodem sensu et in eadem sententia.*

[1] Heb 11
[2] Mt 14
[3] Mt 15
[4] Lc 17
[5] ? Jac 2
[6] Gál 5

3 *Symbolum unde sit dictum*

Hanc autem christianae fidei et spei professionem a se compositam, apostoli Symbolum appellarunt, sive quia ex variis sententiis quas singuli in commune contulerunt conflata est, sive quia ea veluti nota et tessera quadam uterentur, qua desertores et subintroductos falsos fratres qui Evangelium adulterabant, ab iis qui vere Christi militiae sacramento se obligarent, facile possent internoscere.

Credo in Deum

4 *Quae Symboli huis sit necessitas, et quot in partes dividatur*

Cum multa in christiana religione fidelibus proponantur quorum sigillatim vel universe certam et firmam fidem habere oportet, tum vero illud primo ac necessario omnibus credendum est, quod veluti veritatis fundamentum ac summam de divinae essentiae unitate, et trium Personarum distinctione, earumque actionibus quae praecipua quadam ratione illis attribuuntur, Deus ipse nos docuit. Huius mysterii doctrinam breviter in Symbolo Apostolorum comprehensam esse parochus docebit. Nam, ut maiores nostri, qui in hoc argumento pie et accurate versati sunt, observaverunt, in tres potissimum partes ita distributum videtur, ut in una, divinae naturae prima Persona et mirum creationis opus describatur; in altera, secunda Persona et humanae redemptionis mysterium; in tertia, tertia item Persona, caput et fons sanctitatis nostrae, variis et aptissimis sententiis concludatur. Eas autem sententias, similitudine quadam a Patribus nostris frequenter usurpata, articulos appellamus. Ut enim corporis membra articulis distinguuntur, ita etiam in hac fidei confessione, quidquid distincte et separatim ab alio nobis credendum est, recte et apposite articulum dicimus.

Capitulum II

1 *Explicatur breviter primus articulus*

Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem caeli et terrae. His verbis ea sententia subiecta est: certo credo ac sine ulla dubitatione profiteor Deum Patrem, primam scilicet Trinitatis Personam, qui sua omnipotenti virtute caelum ipsum et terram, et omnia quae caeli et terrae ambitu continentur, ex nihilo condidit, et condita tuetur ac regit; neque solum eum corde credo et ore confiteor, verum summo studio ac pietate ad illum, veluti summum et perfectissimum bonum, contendo. Haec igitur sit brevis quaedam primi huius articuli comprehensio. Sed, quoniam magna mysteria in singulis fere verbis latent, ea nunc diligentius parocho perpendenda sunt, ut, quantum Dominus permiserit, ad eius maiestatis gloriam contemplandam cum timore et tremore fidelis populus accedat.

Credo

2 *Credendi verbum quid significet*

Igitur *credendi* vox hoc loco *putare*, *existimare*, *opinari* non significat; sed, ut docent sacrae litterae, certissimae assensionis vim habet, qua mens Deo, sua mysteria aperienti, firme constanterque assentitur. Quamobrem is credit (quod ad huius loci explicationem attinet) cui aliquid sine ulla haesitatione certum et persuasum est. Neque vero existimare quisquam debet fidei notitiam minus certam esse, quod ea non cernantur quae nobis credenda fides proponit; etenim divinum lumen quo ea percipimus, tametsi rebus perspicuitatem non afferat, nos tamen de his dubitare non sinit. *Deus* enim *qui dixit de tenebris lucem splendescere*, ipse illuxit in cordibus nostris [1] , ut non sit nobis opertum Evangelium sicut iis qui pereunt [2] .

[1] 2 Cor 4
[2] 2 Cor 4

3 *Quae in Symbolo proponuntur non curiose scrutanda, sed simpliciter asserenda sunt*

Iam vero ex iis quae dicta sunt, consequitur eum qui caelesti hac fidei cognitione praeditus est, inquirendi curiositate liberum esse. Deus enim, cum iussit nos credere, non divina iudicia scrutanda, eorumque rationem et causam perquirendam nobis proposuit; sed immutabilem fidem praecepit, quae efficit ut animus in aeternae veritatis notitia conquiescat. Ac profecto, cum Apostolus testetur: *Deus verax est, omnis autem homo mendax* [3], si arrogantis et impudentis hominis est gravi ac sapienti viro aliquid affirmanti fidem non habere, sed praeterea urgere ut quod dixerit rationibus aut testibus probetur, cuius temeritatis atque adeo stultitiae fuerit, Dei voces audientem, caelestis ac salutaris doctrinae rationes requirere? Fides itaque, seclusa omni non solum ambiguitate sed etiam demonstrandi studio, tenenda est.

4 *Non sufficit ad salutem credere, sed etiam fidem profiteri necessarium est*

Verum illud praeterea doceat parochus eum qui dicit *Credo*, praeterquam quod intimum mentis suae assensum declarat, qui interior fidei actus est, debere id, quod animo inclusum habet, aperta fidei professione prae se ferre, summaque alacritate palam fateri ac praedicare. Oportet enim fideles eum spiritum habere quo fretus Propheta dixit: *Credidi, propter quod locutus sum* [4] ; imitari apostolos, qui ad principes populi responderunt: *Non possumus quae vidimus et audivimus non loqui* [5] ; divi Pauli praeclara illa voce excitari: *Non erubesco Evangelium, virtus enim Dei est in salutem omni credenti* [6] ; item, quo maxime huius sententiae veritas confirmatur: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem* [7]

[3] Rom 3,4
[4] Sal 115,1
[5] He 4,20
[6] Rom 1
[7] Rom 10,10

in Deum

5 *Fidei christianae excellentia*

Hinc iam christianae sapientiae dignitatem et praestantiam, ex eaque quantum divinae bonitati debeamus, cognoscere licet, quibus datum est statim ad rei praestantissimae maximeque expetendae cognitionem, quasi fidei gradibus, ascendere.

6 *Quantum differat christiana de Deo sapientia a philosphica rerum divinarum notitia*

In hoc enim multum, inter se differunt christiana philosophia et huius saeculi sapientia: quod haec quidem naturalis tantum luminis ductu ab effectibus et ab iis quae sensibus percipiuntur, paulatim progressa, non nisi post longos labores, vix tandem invisibilia Dei contemplatur, primamque omnium rerum causam et auctorem agnoscit atque intelligit; contra vero illa humanae mentis aciem ita exacuit, ut in caelum nullo labore penetrare possit atque, divino splendore collustrata, primum quidem aeternum ipsum luminis fontem, deinde, quae infra ipsum posita sunt intueri, ut nos vocatos esse de tenebris in admirabile lumen, quod est apud apostolorum Principem, cum summa animi iucunditate experiamur et credentes exsultemus laetitia inenarrabili [8] . Recte igitur fideles primo se in Deum credere profitentur, cuius maiestatem, ex Ieremiae sententia, incomprehensibilem esse dicimus [9] . *Lucem enim*, ut ait Apostolus, *inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest* [10] . Cum enim ad Moysen loqueretur: *Non videbit me*, inquit, *homo et vivet* [11] . Nam, ut mens nostra ad Deum, quo nihil est sublimius, perveniat, necesse est eam omnino a sensibus abstractam esse; cuius rei facultatem in hac vita naturaliter non habemus.

Sed, quamvis haec ita sint, *non reliquit* tamen Deus, ut inquit Apostolus, *semetipsum sine testimonio, benefaciens de caelo, dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et laetitia corda hominum* [12] . Quae causa fuit philosophis nihil abiectum de Deo sentiendi, et quidquid corporeum, quidquid concretum et admixtum est, ab eo longissime removendi; cui etiam bonorum

[8] 1 Pe 2, 1
[9] Jer 32
[10] 1 Tim 6
[11] Éx 33
[12] He 14

omnium perfectam vim et copiam tribuerunt, ut ab eo, tamquam a perpetuo quodam et inexhausto fonte bonitatis ac benignitatis, omnia ad omnes creatas res atque naturas perfecta bona dimanent; quem sapientem, veritatis auctorem et amantem, iustum, beneficentissimum, et aliis nominibus appellaverunt, quibus summa et absoluta perfectio continetur; cuius immensam et infinitam virtutem, omnem complentem locum et per omnia pertinentem esse dixerunt. Hoc ex divinis litteris longe melius constat et illustrius, ut illo loco: *Spiritus est Deus* [13] ; item: *Estote vos perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est* [14] ; tum: *Omnia nuda et aperta sunt oculis eius* [15] ; et illud: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei* [16] ; deinde: *Deus verax est* [17] ; et: *Ego sum via et veritas et vita* [18] ; praeterea: *Iustitia plena est dextera tua* [19] ; denique: *Aperis tu manum tuam et imples omne animal benedictione* [20] ; postremo: *Quo ibo a spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam?* et: *Si ascendero in caelum, tu illic es; si descendero in infernum, ades; si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris, etc,* [21] et: *Numquid non caelum et terram ego impleo, dicit Dominus?* [22]

Magna et praeclara haec sunt quae de Dei natura, sacrorum librorum auctoritati consentanea, et consequentia ex rerum effectarum investigatione, philosophi cognoverunt. Quamquam in eo etiam caelestis doctrinae necessitatem cognoscimus, si animadvertamus fidem non solum hoc praestare, quemadmodum supra dictum est, ut, quae viri tantum sapientes longo studio consecuti sunt, ea rudibus quoque et imperitis hominibus statim pateant atque in promptu sint; verum, ut rerum notitia quae fidei disciplina comparatur, multo certior atque ab omni errore purior in mentibus nostris insideat, quam si eas ipsas res, humanae scientiae rationibus comprehensas, animus intelligeret. Sed quanto praestantior divini numinis cognitio censenda est, ad quam non communiter omnibus naturae contemplatio, sed proprie credentibus fidei lumen aditum patefecit? Haec autem Symboli articulis continetur, qui nobis divinae essentiae unitatem et trium personarum distinctionem, tum vero ipsum Deum esse ultimum hominis finem, aperiunt, a quo caelestis aeternaeque beatitudinis possessio exspectanda sit; siquidem a divo Paulo di-

---

[13] Jn 4
[14] Mt 5
[15] Heb 4
[16] Rom 11
[17] Rom 3
[18] Jn 14
[19] Sal 47
[20] Sal 144
[21] Sal 138
[22] Jer 23

dicimus Deum inquirentibus se remuneratorem esse [23] . Haec quanta sint, et an eius generis sint bona ad quae humana cognitio adspirare potuerit, multo ante eundem Apostolum Isaias propheta his verbis ostendit: *A saeculo non audierunt, neque auribus perceperunt; oculus non vidit, Deus, absque te, quae praeparasti exspectantibus te* [24] .

7 *Unum Deum esse, non plures deos confitendum est*

Sed ex iis quae diximus, unum etiam Deum esse, non plures deos confitendum est. Nam cum Deo summam bonitatem et perfectionem tribuamus, fieri non potest ut id quod summum atque absolutissimum est inveniatur in pluribus. Quod si cui aliquid ad summum deest, eo ipso imperfectus est; quare nec Dei natura illi convenit. Hoc autem multis sacrarum litterarum locis comprobatur; scriptum est enim: *Audi, Israel, Dominus Deus noster Deus unus est* [25] . Praeterea est Domini iussum: *Non habebis deos alienos coram me* [26] . Deinde per Prophetam saepe admonet: *Ego primus, et ego novissimus ; et absque me non est Deus* [27] . Apostolus etiam palam testatur: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma* [28]

8 *Creatis naturis Dei nomen interdum tribuitur, sed improprie*

Neque vero nos moveat quod interdum sacrae litterae Dei nomen creatis etiam naturis imponunt. Nam, quod prophetas et iudices deos appellarunt [29] , non gentium more factum est, quae sibi plures deos stulte et impie finxerunt, sed quadam loquendi consuetudine significare voluerunt excellentem aliquam virtutem vel functionem, quae Dei munere illis concessa sit. Deum igitur natura, substantia, essentia unum, quemadmodum ad confirmandam veritatem in Symbolo Nicaeni Concilii dictum est, christiana fides credit et profitetur; sed altius etiam ascendens, ita unum intelligit, ut unitatem in trinitate et trinitatem in unitate veneretur. De quo nobis mysterio nunc dicere incipiendum est; sequitur enim in Symbolo:

[23]Heb 11
[24]Is 64 y 1 Cor 2
[25]Dt 6
[26]Éx 20
[27]Is 44,48; Ap 1,22
[28]Ef 4
[29]Ex 22

Patrem

9 *Deus generaliter omnium hominum, peculiariter christianorum Pater dicitur*

Sed quoniam Patris vox non una ratione Deo tribuitur, illud prius declarandum erit, quae sit magis propria huius loci significatio. Deum nonnulli etiam, quorum tenebris fides lucem non attulit, aeternam substantiam esse intellexerunt a qua res ortae essent, et cuius providentia omnia gubernarentur suumque ordinem et statum conservarent. Ex humanis igitur rebus ducta similitudine, quemadmodum eum a quo familia propagata est, cuiusque consilio et imperio regitur, Patrem vocabant, ita hac ratione factum est ut Deum, quem omnium rerum opificem et rectorem agnoscebant, Patrem appellari,voluerint. Eodem nomine sacrae etiam litterae usae sunt, cum de Deo loquentes universorum creationem, potestatem, admirabilemque providentiam ei tribuendam indicarent. Legimus enim: *Numquid non ipse est Pater tuus, qui possedit te et fecit et creavit te?* [30] Et alibi: *Numquid non Pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos?* [31] At vero multo frequentius et peculiari quodam nomine, praesertim in Novi Testamenti libris, Deus Pater christianorum dicitur, qui *non acceperunt spiritum servitutis in timore, sed acceperunt spiritum adoptionis filiorum Dei in quo clamant, Abba, Pater; eam enim charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus; quod si filii et heredes, heredes quidem Dei, coheredes autem Christi, qui est primogenitus in multis fratribus* [32] *, nec confunditur vocare nos fratres* [33] . Sive igitur communem creationis et providentiae, sive praecipuam spiritualis adoptionis causam spectes, merito fideles Deum Patrem se credere profitentur.

10 *Ex hac voce Patris quae colligenda mysteria; et de distinctione personarum in divinis*

Verum praeter eas notiones quas explicavimus, Patris nomine audito, ad altiora mysteria mentem erigendam esse parochus docebit. Quod enim in luce illa inaccessibili, quam inhabitat Deus, magis reconditum et abstrusum est, quodque humana ratio et intelligentia non consequi aut ne suspicari quidem

[30] Dt 32
[31] Mal 2
[32] Rom 8
[33] Heb 2

poterat, id Patris vocabulo divina Oracula nobis aperire incipiunt. Indicat autem hoc nomen in una divinitatis essentia non unam tantum personam, sed personarum distinctionem credendam esse. Tres enim sunt in una divinitate personae: Patris, qui a nullo genitus est; Filii, qui ante omnia saecula a Patre genitus est; Spiritus Sancti, qui itidem ab aeterno ex Patre et Filio procedit. Atqui Pater est in una divinitatis substantia prima persona, *quicum unigenito Filio suo et Spiritu Sancto unus est Deus, unus est Dominus, non in unius singularitate personae, sed in unius Trinitate substantiae.*

Iam vero hae tres personae, cum in iis quidquam dissimile aut dispar cogitare nefas sit, suis tantummodo proprietatibus distinctae intelliguntur. Pater siquidem ingenitus est; Filius a Patre genitus; Spiritus Sanctus ab utroque procedit. Atque ita trium personarum eandem essentiam, eandem substantiam confitemur, ut in confessione verae sempiternaeque Deitatis, et in personis proprietatem, et in essentia unitatem, et in Trinitate aequalitatem pie et sancte colendam credamus. Nam quod Patris primam esse personam dicimus, hoc non ita accipiendum est perinde ac si aliquid in Trinitate prius aut posterius, maius aut minus cogitemus. Absit enim haec a fidelium mentibus impietas, cum eandem aeternitatem, eandem gloriae maiestatem in tribus personis christiana religio praedicet. Sed Patrem, propterea quod ipse sit principium sine principio, primam esse personam vere et sine ulla dubitatione affirmamus; quae quidem, uti Patris proprietate distincta est, ita in unam illam praecipue hoc convenit, quod Filium ab aeterno genuerit; semper enim Deum simul et Patrem fuisse, nobis significatur, cum Dei et Patris nomina coniuncta in hac confessione pronuntiamus.

Verum, quoniam in nullius rei, quam huius, omnium altissimae ac difficillimae, notitia atque explicatione, aut periculosius versari aut gravius errare possumus, doceat parochus religiose retinenda esse essentiae et personae propria vocabula, quibus hoc mysterium significatur, et sciant fideles unitatem esse in essentia, distinctionem autem in personis. Sed haec subtilius exquirere nihil oportet, cum meminerimus illius vocis: *Qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria* [34] . Satis enim videri debet, quod fide certum et exploratum habeamus nos a Deo, cuius oraculis non assentiri, extremae stultitiae atque miseriae est ,ita edoctos esse: *Docete*, inquit, *omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti* [35] . Rursus: *Tres sunt qui testimonium dant in caelo, Pater, Verbum et Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt* [36] . Oret tamen assidue ac precetur Deum et Patrem, qui universa ex nihilo condidit disponitque omnia suaviter, qui dedit nobis potestatem filios

[34] Prov 25
[35] Mt 28
[36] 1 Jn 5

Dei fieri, qui Trinitatis mysterium humanae menti patefecit; oret, inquam, sine intermissione qui divino beneficio haec credit, ut aliquando in aeterna tabernacula receptus, dignus sit qui videat quae tanta sit Dei Patris fecunditas, ut, seipsum intuens atque intelligens, parem et aequalem sibi Filium gignat, quove modo duorum idem plane et par charitatis amor, qui Spiritus Sanctus est, a Patre et Filio procedens, genitorem et genitum aeterno atque indissolubili vinculo inter se connectat; atque ita divinae Trinitatis una sit essentia, et trium personarum perfecta distinctio.

Omnipotentem

11 *Nomine Omnipotentis quid hic intelligamus*

Solent sacrae litterae multis nominibus Dei summam vim et immensam maiestatem explicare, ut ostendant quanta religione et pietate illius sanctissimum Numen colendum sit; sed imprimis doceat parochus illi omnipotentem vim frequentissime tribui. Ipse enim de se dicit: *Ego Dominus omnipotens* [37] ; et rursus Iacob, cum filios ad Ioseph mitteret, ita illis precatus est: *Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem* [38] . Deinde vero in Apocalypsi scriptum est: *Dominus Deus qui est, et qui erat, et qui venturus est, omnipotens* [39] ; et alibi: *Dies magnus Dei omnipotentis appellatur* [40] . Nonnumquam etiam pluribus verbis illud idem significari solet. Atque huc pertinet quod dicitur: *Non erit impossibile apud Deum omne verbum* [41] . *Numquid manus Domini invalida est?* [42] ; item: *Subest tibi, cum volueris, posse* [43] ; et alia generis eiusdem. Ex quibus variis dicendi formis id percipitur, quod uno Omnipotentis verbo comprehendi perspicuum est.

Intelligimus autem hoc nomine nihil esse, nihil animo et cogitatione fingi posse, quod Deus efficere nequeat; etenim non solum haec quae, tametsi maxima sunt, aliquo tamen modo in cogitationem nostram cadunt, efficiendi potestatem habet, nimirum ut omnia ad nihilum recidant, atque ut plures mundi ex nihilo repente exsistant; verum etiam multo maiora in illius potestate sita sunt, quae humanae menti et intelligentiae suspicari non licet.

[37] Gén 17
[38] Gén 43
[39] Ap 1
[40] Ap 16
[41] Lc 1
[42] Núm 11
[43] Sab 12

12 *Cum Deus sit omnipotens, peccare tamen nec falli non potest*

Neque vero, cum omnia Deus possit, mentiri tamen aut fallere, aut falli, aut peccare, aut interire, aut ignorare aliquid potest. Haec enim in eam naturam cadunt, cuius imperfecta actio est; Deus vero, cuius perfectissima semper est actio, ideo haec non posse dicitur, quia posse ea infirmitatis est, non summae et infinitae omnium rerum potestatis quam ille habet. Ita igitur Deum omnipotentem esse credimus, ut ab eo tamen longe omnia abesse cogitemus, quae perfectae eius essentiae maxime coniuncta et convenientia non sunt.

13 *Cur aliis nominibus, quae de Deo dicuntur, praetermissis, solius omnipotentiae in Symbolo fiat mentio: quaeque sint eius fidei utilitates*

Recte autem sapienterque factum parochus ostendat, ut, praetermissis aliis nominibus quae de Deo dicuntur, hoc unum nobis credendum in Symbolo proponeretur. Nam, cum Deum *Omnipotentem* agnoscimus, simul etiam fateamur neccesse est eum omnium rerum scientiam habere, omnia item eius ditioni et imperio subiecta esse. Cum vero omnia ab eo fieri posse non dubitemus, consequens est ut cetera etiam explorata de illo habeamus, quae si desint, quomodo omnipotens sit prorsus intelligere non possumus. Praeterea nulla res tam ad fidem et spem nostram confirmandam valet, quam si fixum in animis nostris teneamus nihil non fieri a Deo posse; quidquid enim deinceps credere oporteat, quamvis magnum et admirabile sit, rerumque ordinem ac modum superet, illi tamen facile humana ratio, postquam Dei omnipotentis notitiam percepent, sine ulla haesitatione assentitur; quin potius, quo maiora sint quae divina Oracula doceant, eo libentius fidem eis habendam esse existimat. Quod si boni etiam aliquid exspectandum sit, numquam animus rei magnitudine quam exoptat, frangitur; sed erigit sese atque confirmat, saepe illud cogitans: nihil esse quod ab omnipotenti Deo effici non possit. Quare hac fide praecipue munitos nos esse oportet, vel cum admiranda aliqua opera ad proximorum usum et utilitatem edere cogimur, vel cum a Deo precibus impetrare aliquid volumus. Alterum enim ipse Dominus docuit, cum apostolis incredulitatem obiiciens diceret: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: transi hinc illuc, et transibit, et nihil impossibile erit vobis* [44] . De altero autem sanctus Iacobus ita testatus est: *Postulet in fide, nihil haesitans; qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur; non ergo aestimet homo ille quod accipiat aliquid a Domino* [45] . Multa praeterea haec fides commoda atque utilitates nobis praebet; imprimis

[44]Mt 17

[45]?Jacob 1

vero ad omnem animi modestiam et humilitatem nos instituit; sic enim inquit Princeps apostolorum: *Humiliamini sub potenti manu Dei* [46] . Monet etiam non esse trepidandum, ubi non sit timor; sed unum Deum timendum esse, in cuius potestate nos ipsi nostraque omnia posita sint; inquit enim Salvator noster: *Ostendam vobis quem timeatis . Timete eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam* [47] . Utimur deinde hac fide ad immensa erga nos Dei beneficia cognoscenda et celebranda; nam qui Deum omnipotentem cogitat, tam ingrato animo esse non potest, quin saepius exclamet: *Fecit mihi magna qui potens est* [48] .

14 *Omnipotentiae vox non ita Patris hic attribuitur , ut de Filio vel de Spiritu Sancto etiam non dicatur*

Sed quod Patrem omnipotentem in hoc articulo vocamus, neminem eo errore duci oportet, ut arbitretur ita illi hoc nomen tributum esse, ut Filio etiam et Spiritui Sancto commune non sit. Nam quemadmodum Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum Sanctum, neque tamen tres Deos, sed unum Deum esse dicimus, ita aeque Patrem ac Filium et Spiritum Sanctum omnipotentem, neque tamen tres omnipotentes, sed unum omnipotentem esse confitemur. At vero praecipua quadam ratione Patrem, quia omnis originis fons est, hoc nomine vocamus, uti etiam Filio, qui aeternum Patris Verbum est, sapientiam, et Spiritui Sancto, quia utriusque amor est, bonitatem tribuimus; quamvis haec et alia huiusmodi nomina communiter in tribus personis, ex catholicae fidei regula, dicantur.

Creatorem caeli et terrae

15 *Quo pacto, quaque de causa Deus caelum et terram creaverit*

Quam necessarium fuerit omnipotentis Dei cognitionem paulo ante fidelibus tradi, ex iis quae nunc de universorum creatione explicanda erunt, perspici potest. Tanti enim operis miraculum facilius creditur, quod nullus de immensa Creatoris potestate dubitandi locus relinquitur. Deus enim non ex materia aliqua mundum fabricatus est, sed ex nihilo creavit, idque nulla vi aut necessitate coactus, sed sua sponte et voluntate instituit. Neque vero ulla alia fuit causa quae illum ad opus creationis impelleret, nisi ut rebus, quae ab

[46] 1 Pe 5
[47] Lc 12
[48] Lc 1

ipso effectae essent, bonitatem suam impertiretur. Nam Dei natura, ipsa per se beatissima, nullius rei indigens est, ut inquit David: *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges* [49] . Quemadmodum autem sua bonitate adductus, quaecumque voluit, fecit, ita non exemplum aliquod aut formam, quae extra se posita esset, cum universa conderet, secutus est; verum, quia rerum omnium exemplar divina intelligentia continetur, id summus artifex in se ipso intuens ac veluti imitatus, summa sapientia et infinita virtute quae ipsius propria est, rerum universitatem initio procreavit: *Ipse enim dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt* [50] .

16 *Quid per caelum et terram hoc loco intelligendum sit*

Verum caeli et terrae nomine, quidquid caelum et terra complectitur, intelligendum est. Nam praeter caelos, quos opera digitorum eius Propheta appellavit, solis etiam splendorem lunaeque et ceterorum siderum ornatum addidit; atque, ut essent in signa, et tempora, et dies, et annos, ita caelorum orbes certo et constanti cursu temperavit, ut nihil perpetua eorum conversione mobilius, nihil mobilitate illa certius videri possit.

17 *De creatione caelorum spiritualium, idest Angelorum*

Praeterea spiritualem naturam innumerabilesque angelos, qui Deo ministrarent atque adsisterent, ipse ex nihilo creavit, quos deinde admirabili gratiae suae et potestatis munere auxit atque ornavit. Nam cum illud sit in divinis litteris, *diabolum in veritate non stetisse* [51] , perspicuum est eum reliquosque desertores angelos ab ortus sui initio gratia praeditos fuisse. De quo ita est apud sanctum Augustinum: *Cum bona voluntate, idest, cum amore casto, quo illi adhaerent, angelos creavit, simul in eis et condens naturam et largiens gratiam* [52] . Unde sine bona voluntate, hoc est, Dei amore, numquam sanctos angelos fuisse credendum est. Quod autem ad scientiam attinet, exstat illud sacrarum litterarum testimonium: *Tu, domine mi rex, sapiens es, sicut habet sapientiam angelus Dei, ut intelligas omnia super terram* [53] . Potestatem denique eis tribuit divinus David illis verbis: *Potentes virtute, facientes verbum illius* [54] ; atque ob eam rem, saepe in sacris litteris virtutes et exercitus Domini appellantur. Sed quamvis omnes in caelestibus donis

[49] Sal 15
[50] Sal 32,48
[51] Jn 8
[52] De civitate Dei; Liber XII, caput 9
[53] 2 Re 14
[54] Sal 102

ornati fuerint, plurimi tamen qui a Deo parente et creatore suo defecerunt, ex altissimis illis sedibus deturbati atque in obscurissimum terrae carcerem inclusi, aeternas superbiae suae poenas luunt; de quibus Princeps apostolorum scribit in hunc modum: *Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reservari* [55] .

18 *De terrae creatione*

At vero terram etiam super stabilitatem suam fundatam Deus verbo suo iussit in media mundi parte consistere, effecitque ut ascenderent montes et descenderent campi in locum quem fundavit eis; ac, ne aquarum vis illam mundaret, terminum posuit, quem non transgredientur neque convertentur operire terram. Deinde non solum arboribus omnique herbarum et florum varietate convestivit atque ornavit, sed innumerabilibus etiam animantium generibus, quemadmodum antea aquas et aera, ita etiam terras complevit.

19 *De creatione hominis*

Postremo ex limo terrae hominem sic corpore affectum et constitutum effinxit, ut non quidem naturae ipsius vi, sed divino beneficio immortalis esset et impassibilis. Quod autem ad animam pertinet, eum ad imaginem et similitudinem suam formavit liberumque ei arbitrium tribuit; omnes praeterea motus animi atque appetitiones ita in eo temperavit, ut rationis imperio numquam non parerent. Tum originalis iustitiae admirabile donum addidit, ac deinde ceteris animantibus praeesse voluit; quae quidem facile erit parochis ad fidelium institutionem ex sacra Genesis historia cognoscere.

20 *Caeli et terrae nomine visibilia omnia et invisibilia comprehenduntur*

Haec igitur de universorum creatione, caeli et terrae verbis, intelligenda sunt; quae omnia breviter quidem Propheta complexus est illis verbis: *Tui sunt caeli et tua est terra, orbem terrae et plenitudinem eius tu fundasti* [56] . Sed multo etiam brevius Patres Nicaeni Concilii, additis in Symbolo duobus illis verbis *visibilium et invisibilium* significaverunt. Quaecumque enim rerum universitate comprehenduntur atque a Deo creata esse confitemur, ea vel sub sensum cadunt et visibilia dicuntur, vel mente et intelligentia percipi a nobis possunt, quae invisibilium nomine significantur.

[55] 2 Pe 2
[56] Sal 88

21 *Res Dei virtute conditae citra ipsius gubernationem et providentiam subsistere non possunt*

Nec vero ita Deum creatorem atque effectorem omnium credere oportet, ut existimemus, perfecto absolutoque opere, ea, quae ab ipso effecta sunt, deinceps sine infinita eius virtute constare potuisse. Nam quemadmodum omnia ut essent, Creatoris summa potestate, sapientia et bonitate effectum est, ita etiam, nisi conditis rebus perpetua eius providentia adesset, atque eadem vi qua ab initio constitutae sunt illas conservaret, statim ad nihilum reciderent. Atque id Scriptura declarat, cum inquit: *Quomodo posset aliquid permanere, nisi tu voluisses; aut quod a te vocatum non esset conservaretur?* [57]

22 *Deus sua gubernatione secundarum causarum vim non evertit*

Non solum autem Deus universa quae sunt providentia sua tuetur atque administrat, verum etiam quae moventur et agunt aliquid, intima virtute ad motum atque actionem ita impellit, ut, quamvis secundarum causarum efficientiam non impediat, praeveniat tamen, cum eius occultissima vis ad singula pertineat, et quemadmodum Sapiens testatur: *Attingat a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter* [58] . Quare ab Apostolo dictum est, cum apud athenienses annuntiaret Deum quem ignorantes colebant: *Non longe est ab unoquoque nostrum; in ipso enim vivimus, et movemur, et sumus* [59] .

23 *Rerum creatio soli Patri tribuenda non est*

Atque haec de primi articuli explicatione satis fuerint, si tamen illud etiam admonuerimus, creationis opus omnibus sanctae individuae Trinitatis personis commune esse. Nam hoc loco, ex apostolorum doctrina, Patrem creatorem caeli et terrae confitemur; in Scripturis sacris legimus de Filio: *Omnia per ipsum facta sunt* [60] ; et de Spiritu Sancto: *Spiritus Domini ferebatur super aquas* [61] ; et alibi: *Verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris eius omnis virtus eorum* [62] .

[57] Sab 11
[58] Sab 8
[59] He 17
[60] Jn 1
[61] Gén 1
[62] Sal 32

Capitulum III

Et in Iesum Christum Filium Eius unicum, Dominum nostrum

1 *De secundo articulo, et de professionis eius utilitate*

Mirificam et uberrimam esse utilitatem, quae ex huius articuli fide et confessione confluxit ad humanum genus, et illud sancti Ioannis testimonium ostendit: *Quisquis confessus fuerit quoniam Iesus est Filius Dei, Deus in eo manet et ipse in Deo* [1] ; et beatitudinis praeconium declarat quod a Christo Domino tributum est Principi apostolorum: *Beatus es, Simon Bar Iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in caelis est* [2] . Hoc enim fundamentum firmissimum est nostrae salutis ac redemptionis.

2 *Unde magnitudo beneficii hoc articulo propositi potissimum cognoscatur*

Sed quoniam admirabilis huius utilitatis fructus maxime ex felicissimi illius status ruina intelligitur in quo Deus primos homines collocarat, incumbat in hanc curam parochus, ut fideles communium miseriarum et aerumnarum causam cognoscant.

Cum enim a Dei oboedientia descivisset Adam interdictumque violasset illud: *Ex omni ligno paradisi comede, de ligno autem scientiae boni et maii ne comedas, in quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris* [3] , in summam illam incidit calamitatem, ut sanctitatem et iustitiam in qua constitutus fuerat, amitteret, et reliqua subiret mala quae sancta Tridentina Synodus uberius explicavit [4] . Propterea vero peccatum et peccati poenam in uno Adam non constitisse commemorabit, sed ex eo, tamquam ex semine et causa, ad omnem posteritatem iure permanasse.

3 *Nullus praeter Christum genus humanus potuit restaurare*

Cum igitur ex altissimo dignitatis gradu concidisset nostrum genus, sublevari inde et in pristinum locum restitui nullo modo poterat, hominum aut angelorum viribus; quare reliquum erat illud ruinae et malorum subsidium, ut Dei Filii infinita virtus, assumpta carnis nostrae imbecillitate, infinitam tolleret peccati vim et nos reconciliaret Deo in sanguine suo.

[1] 1 Jn 4
[2] Mt 16
[3] Gén 2
[4] Ses. 5, cap. 1&2

4 *Citra redemptionis fidem nullus umquam salvari potuit, et propter ea Christus a mundi initio saepe praenuntiatus est*

Huius autem redemptionis fides et confessio hominibus ad salutem consequendam necessaria est semperque fuit, quam Deus initio praemonstravit; nam in illa damnatione humani generis quae statim peccatum consecuta est, ostensa etiam fuit spes redemptionis illis verbis quibus proprium diabolo damnum, quod ex liberatione hominum facturus erat, denuntiavit: *Inimicitias ponam inter te et mulierem, semen tuum et semen illius; ipsa conteret caput tuum et tu insidiaberis calcaneo eius* [5] . Et deinceps eandem promissionem saepe confirmavit, maioremque sui consilii significationem iis praesertim hominibus dedit, quibus voluit singularem benevolentiam praestare; inter ceteros vero, cum patriarchae Abrahae saepenumero hoc mysterium significasset, tum eo tempore apertius declaravit, cum ille Dei iussis oboediens filium suum unicum Isaac immolare voluit; inquit enim: *Quia fecisti hanc rem et non pepercisti filio tuo unigenito, benedicam tibi et multiplicabo semen tuum sicut stellas caeli, et velut arenam quae est in littore maris; possidebit semen tuum portas inimicorum tuorum, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, quia oboedisti voci meae* [6] . Ex quibus verbis facile colligi poterat, ex progenie Abrahae futurum qui omnibus, ab immanissima Satanae tyrannide liberatis, salutem afferret; illum autem Dei Filium, natum ex semine Abrahae secundum carnem, fore necesse erat. Non ita multo post Dominus, ut eiusdem promissionis memoria conservaretur, idem foedus cum Iacob, Abrahae nepote, sancivit. Nam cum ille in somnis vidit scalam stantem super terram et cacumen illius tangens caelos, angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam, ut testatur Scriptura, audivit etiam Dominum innixum scalae, dicentem sibi: *Ego sum Dominus Deus Abraham, patris tui, et Deus Isaac; terram in qua dormis, tibi dabo et semini tuo; eritque semen tuum quasi pulvis terrae. Dilataberis ad orientem et occidentem et septentrionem et meridiem, et benedicentur in te, et in semine tuo, cunctae tribus terrae* [7] . Neque postea destitit Deus eadem sui promissi memoria renovanda, et generi Abraham et multis praeterea hominibus Salvatoris exspectationem commovere; siquidem, iudaeorum republica et religione constituta, notior populo suo fieri coepit; nam et mutae res significarunt, et homines praedixerunt, quae et quanta nobis bona Salvator ille et Redemptor noster Christus Iesus allaturus esset. Ac prophetae quidem, quorum mens caelesti lumine illustrata fuit, Filii Dei ortum, admirabilia opera quae homo natus effecit, doctrinam, mo-

[5] Gén 3
[6] Gén 22
[7] Gén 28

res, consuetudinem, mortem, resurrectionem ceteraque eius mysteria, haec omnia, quasi tum adessent, palam docentes populo praenuntiarunt; ita ut, si futuri et praeteriti temporis tollatur diversitas, nihil iam inter prophetarum praedicta et apostolorum praedicationem, nihil inter veterum patriarcharum fidem et nostram interesse videamus. Sed iam de singulis articuli partibus dicendum videtur.

5 *De Iesu nomine, et quod Christo propie conveniat*

Iesus proprium est nomen eius qui Deus et homo est, quod Salvatorem significat, non quidem fortuito aut hominum iudicio et voluntate, sed Dei consilio et praecepto illi impositum. Angelus enim Mariae matri ita annuntiavit: *Ecce concipies in utero et paries filium, et vocabis nomen eius Iesum* [8] . Ac deinde Ioseph Virginis sponso non solum ut eo nomine puerum appellaret praecepit, sed etiam cur ita nominandus esset declaravit; inquit enim: *Ioseph, fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est; pariet autem filium, et vocabis nomen eius Iesum; ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* [9] .

6 *Non est eadem ratio, cur aliis quibusdam hominibus sit tributum*

Ac multi quidem hoc nomine fuerunt in divinis litteris; nam idem nomen Nave filio fuit, qui Moysi successit et populum a Moyse ex Aegypto liberatum in terram promissionis, quod illi negatum fuerat, deduxit; eodem etiam nomine Iosedech sacerdotis filius appellatus est. Sed quanto verius Salvatorem nostrum hoc nomine appellandum existimabimus? Qui non uni alicui populo, sed universis omnium aetatum hominibus, non quidem fame aut aegyptiaco vel babylonico dominatu oppressis, sed in umbra mortis sedentibus et durissimis peccati et diaboli vinculis obstrictis, lucem, libertatem et salutem dederit; qui eis caelestis regni ius et hereditatem acquisiverit; qui eos Deo Patri reconciliaverit. In illis Christum Dominum adumbratum videmus, a quo iis beneficiis quae diximus cumulatum est genus humanum. Quae praeterea nomina praedicta sunt Dei Filio divinitus imponenda, ad unum hoc Iesus nomen referuntur; cum enim cetera salutem quam nobis daturus erat, aliqua ex parte attingerent, hoc ipsum universae salutis humanae vim rationemque complexum est.

---

[8] Lc 1

[9] Mt 2

7 *Quid sibi hic velit Christi nomen, et quot rationibus Iesu nostro conveniat*

Iesus nomini Christi etiam nomen additum est, quod unctum significat, et honoris et officii nomen est, nec unius rei proprium, sed commune multorum; nam veteres illi patres nostri christos appellabant sacerdotes et reges, quos Deus propter muneris dignitatem ungi praeceperat. Sacerdotes enim ii sunt qui populum assiduis precibus Deo commendant, qui sacrificia Deo faciunt, qui pro populo deprecantur. Regibus autem populorum gubernatio commissa est, ad eosque pertinet maxime legum auctoritatem, innocentium vitam tueri, et nocentium audaciam ulcisci. Quoniam igitur utraque harum functionum Dei maiestatem referre in terris videtur, ideo qui vel ad regium vel ad sacerdotale munus obeundum delecti erant unguento ungebantur. Prophetas etiam ungendi mos fuit, qui Dei immortalis interpretes et internuntii caelestia arcana nobis aperiunt, atque ad emendandos mores salutaribus praeceptis et futurorum praedictione hortantur.

At vero, cum Iesus Christus salvator noster in mundum venit, trium personarum partes et officia suscepit: prophetae, sacerdotis ac regis; atque ob eas causas Christus dictus est, et unctus ad illorum munerum functionem, non quidem alicuius mortalis opera, sed caelestis Patris virtute, non terreno unguento, sed spirituali oleo; quippe cum in sanctissimam eius animam Spiritus Sancti plenitudo gratiaque et omnium donorum uberior copia effusa sit, quam ulla alia creata natura capere potuerit; atque id praeclare Propheta ostendit, cum Redemptorem ipsum affatus diceret: *Dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae consortibus tuis* [10] . Idem etiam ac multo apertius Isaias iis verbis demonstravit: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis misit me* [11] .

Itaque Iesus Christus summus Propheta et Magister fuit, qui nos Dei voluntatem docuit, et a cuius doctrina orbis terrarum Patris caelestis cognitionem accepit; quod ei nomen praeclarius ac praestantius convenit, quod omnes quicumque prophetae nomine dignati sunt, eius discipuli fuerunt, atque ob illam praecipue causam missi, ut prophetam hunc, qui ad salvandos omnes venturus erat, praenuntiarent.

Christus item Sacerdos fuit, non quidem ex ordine ex quo in veteri lege leviticae tribus sacerdotes exstiterunt, verum ex illo de quo David propheta cecinit: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech* [12] .

---

[10] Sal 44

[11] Is 61

[12] Sal 109

Cuius rei argumentum Apostolus ad Hebraeos scribens accurate persecutus est [13] .

Sed Christum, non solum ut Deus, verum ut homo ac nostrae naturae particeps est, Regem etiam agnoscimus, de quo Angelus testatus est: Regnabit in domo Iacob in aeternum, et regni eius non erit finis; quod quidem Christi regnum spirituale est atque aeternum, in terrisque inchoatur, in caelo perficitur. Ac Regis quidem officia admirabili providentia suae praestat Ecclesiae; ipse eam regit, ipse ab hostium impetu atque insidiis tuetur; ipse ei leges praescribit; ipse non solum sanctitatem, iustitiam largitur, verum etiam ad perseverandum facultatem et vires praebet. Quamquam autem huius regni finibus tam boni quam maii contineantur, atque adeo omnes homines iure ad illud pertineant; ii tamen prae ceteris summam Regis nostri bonitatem et beneficentiam experiuntur, qui ex eius praeceptis integram atque innocentem vitam degunt. Neque vero hoc illi regnum hereditario aut humano iure obtigit, tametsi genus a clarissimis regibus duceret; sed Rex fuit, propterea quod Deus in illum Hominem contulit quidquid potestatis, amplitudinis, dignitatis, hominis natura capere posset. Illi igitur totius mundi regnum tradidit, eique omnia, quod iam fieri coeptum est, plene perfecteque in die iudicii subiicientur.

Filius Eius unicum

8 *Quo acto Iesum Christum Filium Dei unicum nos credere et confiteri conveniat*

His verbis altiora mysteria de Iesu credenda et contemplanda fidelibus proponuntur, nimirum Filium Dei esse et verum Deum, sicuti Pater est, qui eum ab aeterno genuit. Praeterea illum divinae Trinitatis secundam personam aliis duabus omnino aequalem confitemur; nihil enim impar et dissimile in divinis personis aut esse aut fingi animo debet, cum unam omnium essentiam, voluntatem, potestatem agnoscamus; quod cum multis pateat divinae Scripturae oraculis, tum praeclarissime illud ostendit sancti Ioannis testimonium: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* [14] .

Sed cum Iesum Filium Dei esse audimus, nihil terrenum aut mortale de eius ortu cogitandum est; verum ortum illum, quo ab omni aeternitate Pater Filium genuit, quem ratione percipere atque perfecte intelligere nullo modo

[13] Heb 5
[14] Jn 1

possumus, constanter credere et summa animi pietate colere debemus, ac veluti mysterii admiratione obstupefacti, illud cum Propheta dicere: *Generationem eius quis enarrabit?* [15] Hoc igitur credendum est Filium eiusdem esse naturae, eiusdem potestatis et sapientiae cum Patre, ut in symbolo Nicaeno explicatius confitemur; inquit enim: *Et in Iesum Christum, Filium eius unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt.*

9 *De modo generationis aeternae, ducta similitudine a rebus creatis, et de duplici nativitate , et filiatione Christi*

Ex omnibus autem quae ad indicandum modum rationemque aeternae generationis similitudines afferuntur, illa propius ad rem videtur accedere quae ab animi nostri cogitatione sumitur, quamobrem sanctus Ioannes Filium eius Verbum appellat. Ut enim mens nostra, seipsam quodammodo intelligens, sui effingit imaginem, quam verbum theologi dixerunt; ita Deus, quantum tamen divinis humana conferri possunt, seipsum intelligens, Verbum aeternum generat. Etsi praestat contemplari quod fides proponit, et sincera mente Iesum Christum verum Deum et verum hominem credere et confiteri, genitum quidem ut Deum, ante omnium saeculorum aetates, ex Patre; ut hominem vero, natum in tempore ex matre Maria Virgine.

Et quamquam duplicem eius nativitatem agnoscamus, unum tamen Filium esse credimus, una enim persona est, in quam divina et humana natura convenit.

10 *Quomodo Christus fratres habere, vel non habere censendus sit*

Et quod ad divinam generationem attinet, nullos aut fratres aut coheredes habet, cum ipse Patris unicus Filius, nos vero homines figmentum et opus manuum eius simus. At si humanum ortum consideremus, multos ille non solum fratrum nomine appellat, sed fratrum etiam loco habet, ut una cum eo paternae hereditatis gloriam adipiscantur; ii sunt qui fide Christum Dominum receperunt, et fidem, quam nomine profitentur, re ipsa et charitatis officiis praestant; quare *primogenitus in multis fratribus* [16] ab Apostolo vocatur.

[15] Is 53
[16] Rom 8

Dominum nostrum

11 *Christus secundum utramque naturam Dominus noster dicitur*

Multa sunt quae de Salvatore nostro in sacris litteris dicuntur, quorum alia, ut Deus est, alia, ut homo, ipsi convenire perspicuum est, quoniam a diversis naturis diversas earum proprietates accepit. Igitur vere dicimus Christum esse omnipotentem, aeternum, immensum, quod a divina natura habet. Rursus de illo dicimus passum, mortuum esse, resurrexisse, quae naturae hominum convenire nemo dubitat. Verum, praeter haec, quaedam alia utrique naturae congruunt, ut hoc loco, cum Dominum nostrum dicimus. Igitur, si ad utramque naturam hoc nomen referatur, merito Dominus noster praedicandus est.

Nam quemadmodum ipse aeternus Deus est, uti Pater, ita etiam omnium rerum aeque Dominus est ac Pater; et quemadmodum ipse et Pater non est alius atque alius Deus, sed idem plane Deus; ita etiam ipse et Pater non est alius atque alius Dominus. Sed recte etiam multis rationibus, ut homo est, Dominus noster appellatur. Ac primum quidem, quoniam ipse redemptor noster fuit atque a peccatis nos liberavit, iure hanc potestatem accepit ut vere Dominus noster esset ac diceretur. Ita enim Apostolus docet: *Humiliavit semetipsum, factus oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris* [17] . Atque ipse de se post resurrectionem: *Data est*, inquit, *mihi omnis potestas in caelo et in terra.* Ob eam quoque rem Dominus dicitur, quod in una persona duae naturae, divina et humana, coniunctae sint; hac enim admirabili coniunctione meruit ut, quamvis pro nobis mortuus non esset, tamen Dominus constitueretur, communiter quidem omnium rerum quae conditae sunt, praecipue autem fidelium qui illi parent atque summo animi studio inserviunt.

12 *Christiani se totos Iesu Christo, principe tenebrarum conculcato, tradere debent*

Quod igitur reliquum est, parochus fidelem populum ad eam rationem cohortabitur, ut sciat aequissimum esse, prae ceteris hominibus nos, qui ab eo nomen invenimus christianique vocamur, et quanta ille in nos beneficia contulerit ignorare non possumus, ob id maxime quod eius munere haec omnia fide intelligimus; aequum esse, inquam, nos ipsos, non secus ac mancipia,

[17]Flp 2

redemptori nostro et Domino in perpetuum addicere et consecrare. Et quidem cum baptismo initiaremur, ante ecclesiae fores id professi sumus; declaravimus enim nos Satanae et mundo renuntiare, et Iesu Christo totos nos tradere. Quod si, ut christianae militiae adscriberemur, tam sancta et solemni professione nos ipsos Domino nostro devovimus, quo supplicio digni erimus, si, postquam Ecclesiam ingressi sumus, Dei voluntatem et leges cognovimus, postquam sacramentorum gratiam percepimus, ex mundi et diaboli praeceptis ac legibus vixerimus, perinde ac si, cum baptismo abluti sumus, mundo et diabolo, non Christo Domino ac redemptori, nomen dedissemus? Sed cuius animum amoris facibus non incendat tanti Domini tam benigna et propensa in nos voluntas, qui, tametsi nos in potestate sua et dominatu veluti servos sanguine suo redemptos habeat, ea tamen charitate complectitur, ut non servos vocet, sed amicos, sed fratres? Haec profecto iustissima causa est, atque haud scio an omnium sit maxima, cur eum perpetuo debeamus Dominum nostrum agnoscere, venerari et colere.

Capitulum IV

Qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine

1 *Tertius fidei articulus quid credendum fidelibus proponat*

Maximo quidem et singulari beneficio humanum genus a Deo affectum esse, qui nos e durissimi tyranni servitute in libertatem vindicant, ex iis quae superiori articulo declarata sunt, intelligere fideles possunt. At vero, si consilium etiam et rationem, qua potissimum id efficere voluit, nobis ante oculos ponamus, profecto nihil divina in nos beneficentia ac bonitate illustrius, nihil magnificentius esse videbitur.

Eius igitur mysterii magnitudinem, quod nobis tamquam salutis nostrae praecipuum caput sacrae litterae considerandum saepissime proponunt, parochus a tertii articuli explicatione ostendere incipiet, cuius hanc esse sententiam docebit: nos credere et confiteri eum ipsum Iesum Christum, unicum Dominum nostrum, Dei Filium, cum pro nobis humanam carnem suscepit in utero Virginis, non ex virili semine, ut alii homines, sed supra omnem naturae ordinem Spiritus Sancti virtute conceptum esse, ita ut eadem persona Deus permanens, quod ex aeternitate erat, homo fieret, quod ante non erat. Ea autem verba ita accipienda esse, ex sacri concilii Constantinopolitani confessione plane perspicitur; inquit enim: *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis, et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est*. Atque id etiam sanctus Ioannes evangelista explicavit, ut qui, ex ipsius Domini Salvatoris pectore, altissimi huius mysterii cognitionem hausisset; nam cum divini Verbi naturam declarasset illis verbis: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, ad extremum conclusit: *Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis* [1] .

2 *Per temporariam nativitatem nulla facta fuit in Christo naturarum confusio*

Verbum enim, quod divinae naturae hypostasis est, ita humanam naturam assumpsit, ut una et eadem esset divinae et humanae naturae hypostasis ac persona; quo factum est ut tam admirabilis coniunctio utriusque naturae actiones et proprietates conservaret, atque, ut est apud sanctum Leonem,

[1] Jn 1

magnum illum Pontificem: *Nec inferiorem consumeret glorificatio, nec superiorem minueret assumptio* [2] .

3 *Solus Spiritus Sanctus Incarnationis opus non perfecit*

Sed quoniam praetermittenda non est verborum explanatio, doceat parochus, cum dicimus Dei Filium Spiritus Sancti virtute conceptum esse, unam hanc divinae Trinitatis personam incarnationis mysterium non confecisse. Quamvis enim unus Filius humanam naturam assumpserit, tamen omnes divinae Trinitatis personae, Pater, Filius et Spiritus Sanctus, huius mysterii auctores fuerunt; siquidem illa christianae fidei regula tenenda est: *Omnia quae Deus extra se in rebus creatis agit, tribus personis communia esse; neque unam magis quam aliam, aut unam sine alia agere* [3] . Quod autem una persona ab alia procedat, hoc unum omnibus commune esse non potest; nam Filius a Patre tantum generatur, Spiritus Sanctus a Patre et Filio procedit; quidquid vero extra illas ab ipsis proficiscitur, tres personae sine ullo discrimine agunt; atque ex hoc genere Filii Dei incarnatio censenda est. Quamquam vero haec ita se habeant, solent tamen sacrae litterae earum rerum quae omnibus personis communes sunt, aliam aliis tribuere, quemadmodum summam omnium rerum potestatem Patri, sapientiam Filio, Spiritui Sancto amorem adscribunt. Et quoniam divinae incarnationis mysterium singularem atque immensam Dei erga nos benignitatem declarat, ob eam rem peculiari quadam ratione hoc opus Spiritui Sancto tribuitur.

4 *Omnia supra naturae ordinem in Christi conceptione facta non sunt, sed plurima*

In hoc mysterio quaedam supra naturae ordinem, quaedam naturae vi effecta esse animadvertimus. Nam, quod ex purissimo Virginis matris sanguine Christi corpus formatum credimus, in eo naturam humanam agnoscimus, cum illud omnium hominum corporibus commune sit ut ex matris sanguine formentur. Quod vero et naturae ordinem et humanam intelligentiam superat, illud est: simul atque beata Virgo Angeli verbis assentiens dixit: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum* [4] , statim sanctissimum Christi corpus formatum, eique anima rationis compos coniuncta est; atque ita in ipso temporis articulo perfectus Deus et perfectus homo fuit. Hoc autem novum fuisse atque admirabile Spiritus Sancti opus nemo dubitare potest,

[2] Serm. I, de Nativ.
[3] August. *de Trinitate*, Lib. 1, cap. 4
[4] Lc 1

cum, servato naturae ordine, nullum corpus, nisi intra praescriptum temporis spatium, hominis anima informari queat.

Deinde vero illud accedit maxima admiratione dignum, quod, ut primum cum corpore anima coniuncta fuit, ipsa etiam divinitas cum corpore et anima copulata est; quare simul corpus formatum atque animatum est, corpori et animae divinitas coniuncta; ex quo fit ut eodem temporis puncto perfectus Deus et perfectus homo esset, et Virgo sanctissima vere et proprie Mater Dei et hominis diceretur, quod eodem momento Deum et hominem concepisset. Hoc autem ab Angelo ei significatum est cum ait: *Ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen eius Iesum; hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur* [5] . Et eventu comprobatum est quod Isaias praedixit: *Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium* [6] . Idem quoque Elisabeth, cum Spiritu Sancto repleta, Filii Dei conceptionem intellexisset, his verbis declaravit: *Unde hoc mihi, ut veniat Mater Domini mei ad me?* [7]

Sed quemadmodum Christi corpus ex purissimis integerrimae Virginis sanguinibus, sine ulla viri opera, ut antea diximus, verum sola Spiritus Sancti virtute formatum est; ita etiam, ut primum conceptus est, illius anima uberrimam Spiritus Dei copiam atque omnem charismatum abundantiam accepit. Neque enim, ut aliis hominibus, qui sanctitate et gratia ornantur, ipsi ad mensuram, ut testatur sanctus Ioannes, dat Deus Spiritum; sed omnem gratiam tam affluenter in eius animam infudit, *ut de plenitudine eius nos omnes acceperimus* [8]

5 *Christus dici non potest Filius Dei adoptivus*

Neque tamen Filium Dei adoptivum appellare licet, quamvis Spiritum illum habuerit quo sancti homines filiorum Dei adoptionem consequuntur; nam, cum natura Filius Dei sit, adoptionis gratiam aut nomen in eum convenire nullo modo existimandum est.

6 *Quid circa priman articuli partem meditandum sit*

Haec sunt quae de admirabili conceptionis mysterio explicanda visa sunt; ex quibus, ut salutaris fructus ad nos redundare possit, illa imprimis fideles memoria repetere ac saepius cogitare cum animis suis debent: Deum esse, qui humanam carnem assumpsit; ea vero ratione hominem factum, quam mente

[5] Lc 1
[6] Is 7
[7] Lc 1
[8] Jn 1

nobis assequi non licet, nedum verbis explicare; ob eum denique finem hominem fieri voluisse, ut nos homines filii Dei renasceremur. Haec cum attente consideraverint, tum vero omnia mysteria quae hoc articulo continentur, humili ac fideli animo credant et adorent; nec curiose, quod sine periculo vix unquam fieri potest, illa investigare ac perscrutari velint.

Natus ex Maria Virgine

7 *Christum ex Maria Virgine natum quid sit*

Haec altera est huius articuli pars, in qua explicanda parochus diligenter versabitur, cum fidelibus credendum sit Iesum Dominum non solum conceptum Spiritus Sancti virtute, sed etiam ex Maria Virgine natum et in lucem editum esse. Cuius mysterii fides quanta cum laetitia et iucunditate animi meditanda sit, Angeli vox, qui primus felicissimum nuntium mundo attulit, declarat; inquit enim: *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo* [9] ; tum ex illius caelestis militiae cantico: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis* [10] , quod Angeli cecinerunt, facile est intelligere. Hinc etiam amplissimum illud Dei promissum ad Abraham impleri incepit, cui dictum est fore aliquando ut in eius semine omnes gentes benedicerentur. Maria enim, quam vere Matrem Dei praedicamus et colimus, quod eam personam quae simul Deus et homo erat peperit, a Davide rege originem duxit.

8 *Christum secundum communem naturae cursum non est natus*

Sed quemadmodum conceptio ipsa naturae ordinem prorsus vincit, ita in ortu nihil non divinum licet contemplari. Praeterea, quo nihil admirabilius dici omnino aut cogitari potest, nascitur ex matre sine ulla maternae virginitatis diminutione; et quomodo postea ex sepulcro clauso et obsignato egressus est, atque ad discipulos clausis ianuis introivit; vel, ne a rebus etiam quae natura quotidie fieri videmus discedatur, quomodo solis radii concretam vitri substantiam penetrant, neque frangunt tamen, aut aliqua ex parte laedunt; simili, inquam, et altiori modo, Iesus Christus ex materna alvo, sine ullo maternae virginitatis detrimento, editus est; ipsius enim incorruptam et perpetuam virginitatem verissimis laudibus celebramus. Quod quidem Spiritus

[9] Lc 2
[10] Lc 2

Sancti virtute effectum est, qui, in Filii conceptione et partu, Matri ita affuit ut ei et fecunditatem dederit et perpetuam virginitatem conservant.

9 *Christus secundus Adam, et Maria altera Eva recte dicitur*

Solet interdum Apostolus Christum Iesum novissimum Adam appellare, eumque primo Adam conferre; nam, ut in primo omnes homines moriuntur, ita in secundo omnes ad vitam revocantur; atque ut Adam, quod ad naturalem conditionem pertinet, humani generis parens fuit, ita Christus gratiae et gloriae auctor est. Ad eum modum nobis etiam licet Virginem matrem cum Eva ita conferre, ut priori Evae secunda Eva, quae est Maria, respondeat, quemadmodum secundum Adam, hoc est Christum, primo Adam respondere ostendimus. Eva enim, quia serpenti fidem habuit, maledictum et mortem in humanum genus invexit; et Maria, postquam Angelo credidit, Dei bonitate effectum est ut benedictio et vita ad homines perveniret. Propter Evam nascimur filii irae; a Maria Iesum Christum accepimus, per quem filii gratiae regeneramur. Evae dictum est: *In dolore paries filios* [11] ; Maria hac lege soluta est, ut quae, salva virginalis pudicitiae integritate, sine ullo doloris sensu, ut antea dictum est, Iesum Filium Dei peperit.

10 *Quibus praecipue figuris, ac prophetiis conceptionis, et nativitatis Christi sacramenta adumbrata sint*

Cum igitur tanta et tam multa sint admirandae huius conceptionis et nativitatis sacramenta, divinae Providentiae consentaneum fuit ut ea multis figuris et oraculis significarentur. Quare huc pertinere sancti doctores intellexerunt multa quae in variis sacrae Scripturae locis legimus, praecipue vero portam illam sanctuarii quam Ezechiel clausam vidit [12] ; item lapidem de monte sine manibus abscissum, ut est apud Danielem [13] , qui factus est magnus mons et implevit universam terram; deinde Aaron virgam, quae una inter virgas principum Israelis germinavit [14] , et rubum quem Moyses vidit ardere et non comburi [15] . Multis verbis sanctus Evangelista Christi nativitatis historiam descripsit, qua de re nihil est quod plura a nobis dicantur, cum ea lectio parocho in promptu sit.

---

[11] Gén 3
[12] Ez 44
[13] Dan 2
[14] Núm 17
[15] Ex 3

11 *Incarnationis mysterium saepius populo est inculcandum, quidque utilitatis ex eius meditatione capiatur*

Danda autem illi est opera ut haec mysteria, quae ad doctrinam nostram scripta sunt [16] , infixa animo et mentibus fidelium haereant; primum quidem, ut tanti beneficii commemoratione aliquam gratiam eius auctori Deo referant; deinde, ut eximium hoc et singulare humilitatis exemplum eis ante oculos ad imitandum proponat. Quid enim nobis utilius atque ad animorum nostrorum superbiam et elationem comprimendam accommodatius esse potest, quam saepius cogitare Deum ita sese humiliare, ut cum hominibus gloriam suam communicet, et hominum infirmitatem fragilitatemque assumat; Deum hominem fieri, summamque illam et infinitam maiestatem homini ministrare, ad cuius nutum columnae caeli, ut inquit Scriptura, contremiscunt et pavent [17] ; eumque in terra nasci quem in caelis angeli adorant? Quid igitur, cum haec Deus nostra causa faciat, quid, inquam, nos, ut illi obsequamur, facere oportet? Quam libenti atque alacri animo debemus omnia humilitatis officia amare, amplecti, praestare? Videant fideles quam salutari doctrina Christus nascens nos instituat, antequam vocem aliquam emittere incipiat. Nascitur egenus, nascitur ut peregrinus in diversorio, nascitur in vili praesepio, nascitur media hieme. Ita enim scribit sanctus Lucas: *Factum est, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret, et peperit Filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in praesepio, quia non erat ei locus in diversorio* [18] . Potuitne Evangelista humilioribus verbis omnem caeli et terrae maiestatem et gloriam includere? Neque vero scribit non fuisse locum in diversorio, sed ei non fuisse qui dicit: *Meus est orbis terrae et plenitudo eius* [19] . Quod etiam alius Evangelista testatus est: *In propria venit, et sui eum non receperunt* [20] .

Haec cum fideles sibi ante oculos proposuerint, tum vero cogitent Deum carnis nostrae humilitatem et fragilitatem subire voluisse, ut humanum genus in altissimo dignitatis gradu collocaretur. Nam illud unum satis declarat excellentem hominis dignitatem et praestantiam quae illi divino beneficio tributa est, quod homo fuerit qui idem verus et perfectus Deus sit; ut iam gloriari nobis liceat Filium Dei os nostrum et carnem nostram esse, quod beatissimis illis spiritibus non licet. Nusquam enim, ut est apud Apostolum, angelos apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit.

[16] Rom 15
[17] Job 26
[18] Lc 2
[19] Sal 88
[20] Heb 2

Praeterea cavendum est ne maximo nostro malo eveniat, ut, quemadmodum illi in diversorio Bethleem locus ubi nasceretur defuit, ita etiam, quando iam in carne non nascitur, locum in cordibus nostris invenire non possit ubi in spiritu nascatur. Hoc enim, cum salutis nostrae cupidissimus sit, vehementer optat; nam, ut ille Spiritus Sancti virtute supra naturae ordinem homo factus et natus est, sanctusque atque adeo sanctitas ipsa fuit; ita nos oportet, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nasci [21] , ac deinde veluti novam creaturam in novitate Spiritus ambulare, sanctitatem illam ac mentis integritatem custodire quae homines Spiritu Dei regeneratos maxime decet. Hac enim ratione sanctae huius Filii Dei conceptionis et nativitatis imaginem aliquam in nobis ipsis exprimemus, quam fideli animo credimus, et credentes, Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, suspicimus et adoramus [22] .

[21] Jn 1
[22] 1 Cor 2

Capitulum V

Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus

1 *Articuli quarti cognoscendi necessitas, et eius sententia*

Quantam habeat necessitatem huius articuli cognitio, et quam diligenter parochus curare debeat ut fideles Dominicae passionis memoriam saepissime animo repetam, docet Apostolus, qui nihil aliud se scire testatus est, *nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum* [1] Quare in hoc argumento omne studium et opera adhibenda est, ut quam maxime illustretur, fidelesque, tanti beneficii commemoratione excitati, totos se ad Dei erga nos amorem et bonitatem suspiciendam convertant.

Passus sub Pontio Pilato, crucifixus

2 *Anima Christi cruciatus sensit secundum utramque portionem*

Fides itaque priori articuli parte nam de altera postea dicetur illud nobis credendum proponit: Christum Dominum, cum Pontius Pilatus Tiberii Caesaris iussu Iudaeam provinciam administraret, cruci affixum esse; nam captus, irrisus, variis iniunarum et cruciatuum generibus affectus, demum in crucem sublatus est.

Nec vero cuiquam dubitandum est eius animam, quod ad inferiorem partem attinet, ab iis cruciatibus liberam non fuisse; nam, quod humanam naturam vere assumpsit, necesse est fateri animo etiam gravissimum dolorem sensisse; quare inquit: *Tristis est anima mea usque ad mortem* [2] Nam, etsi personae divinae humana natura coniuncta fuit, tamen propter eam coniunctionem nihilominus passionis acerbitatem sensit, quam si ea coniunctio facta non fuisset, cum in una Iesu Christi persona utriusque naturae, divinae et humanae, proprietates servatae sint; atque idcirco, quod erat passibile et mortale, passibile et mortale permansit; rursus vero, quod impassibile et immortale erat, qualem esse divinam naturam intelligimus, suam proprietatem retinuit.

[1] 1 Co 2
[2] Mt 26,38; Mc 14,34

3 *Cur in Symbolo exprimatur quod Iudaeae Praeside Christus sit passus*

Quod autem hoc loco tam diligenter observari videmus, Iesum Christum eo tempore passum esse quo Pontius Pilatus Iudaeam provinciam procuraret, id ea re factum esse docebit parochus, quia tantae rei et tam necessariae cognitio exploratior omnibus esse poterat, si rei gestae certum, quod et ab apostolo Paulo factum legimus, tempus describeretur [3] ; tum etiam quia iis verbis declaratur illam Salvatoris praedictionem exitu comprobatam esse: *Tradent, inquit, eum gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum* [4].

4 *Non temere accidit, quod Christus in ligno crucis mortem est perpessus*

Sed, quod potissimum in ligno crucis mortem pertulit, hoc etiam divino consilio tribuendum est, ut scilicet, unde mors oriebatur, inde vita resurgeret; serpens enim, qui in ligno primos parentes vicerat, victus est a Christo in ligno crucis. Plures eius rei afferri rationes possunt, quas sancti Patres latius persecuti sunt [5] , ut ostendamus consentaneum fuisse Redemptorem nostrum mortem crucis potissimum subire. Verum satis esse parochus admoneat, si fideles credant illud genus mortis a Salvatore deiectum esse, quod quidem ad humani generis redemptionem aptius atque accommodatius videretur, quemadmodum certe nullum turpius atque indignius esse potuit. Non solum enim apud gentiles crucis supplicium exsecrandum et dedecoris ignominiaeque plenissimum semper existimatum est, verum etiam in lege Moysis *maledictus homo* appellatur *qui pendet in ligno* [6] .

5 *Historia passionis Christi frequentius populo est explicanda*

Neque vero parochus huius articuli historiam praetermittet, quae diligentissime a sanctis evangelistis exposita est, ut saltem summa eius mysterii capita, quae ad confirmandam fidei nostrae veritatem magis necessaria videntur, fideles cognita habeant. Hoc enim articulo, veluti fundamento quodam, christiana religio et fides nititur; eoque posito, reliqua omnia recte constituta sunt. Nam si quid aliud humanae menti et intelligentiae difficultatem affert, certe crucis mysterium omnium difficillimum existimandum est, vixque percipi a nobis potest salutem nostram ex cruce ipsa, et ex eo qui pro nobis ligno illi affixus est, pendere. Sed in hoc, ut docet Apostolus, summam

[3] 1 Tim 6,13
[4] Mt 20,19
[5] S. Thomas Aquinas, 3 part., q. 46, art. 4
[6] Dt 21; Gál 3

Dei providentiam licet admirari. *Nam, quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes* [7] . Quare mirandum non est, si prophetae ante Christi adventum, apostoli post eius mortem et resurrectionem, tantopere laborarunt ut hominibus persuaderent hunc esse mundi Redemptorem, eosque in Crucifixi potestatem atque oboedientiam redigerent. Quare Dominus, cum nihil tam ab humana ratione remotum esset quam crucis mysterium, statim post peccatum numquam destitit tum figuris, tum prophetarum oraculis Filii sui mortem significare. Atque ut de figuris pauca quaedam attingamus, Abel primum, qui fratris invidia occisus est [8] ; deinde Isaac sacrificium [9] ; praeterea agnus quem iudaei, cum e terra Aegypti egrederentur, immolarunt [10] ; tum serpens aeneus quem Moyses in deserto exaltavit [11] , Christi Domini passionis ac mortis figuram et imaginem praemonstrabant. Quod autem ad prophetas pertinet, quam multi exstiterint qui de ea vaticinati sunt, id vero multo notius est quam ut explicari hoc loco oporteat. Sed prae ceteris, ut Davidem omittamus, qui omnia praecipua redemptionis nostrae mysteria in Psalmis complexus est, Isaiae oracula tam aperta et clara sunt, ut recte dici queat eum potius rem gestam exposuisse, quam futuram praedixisse [12] .

Mortuus et sepultus

6 *Quid haec clausula, mortuus et sepultus, credendum significet*

His verbis parochus credendum explicabit, Iesum Christum, postquam crucifixus est, vere mortuum ac sepultum esse. Neque vero sine causa hoc separatim fidelibus credendum proponitur, cum non defuerint qui eum in cruce mortuum negarent. Illi igitur errori hanc fidei doctrinam sancti apostoli merito opponendam censuerunt, de cuius articuli veritate dubitandi nullus nobis locus relinquitur; nam omnes evangelistae consentiunt Iesum spiritum emisisse. Praeterea, cum Christus verus et perfectus homo fuerit, vere etiam mori potuit.

Moritur autem homo, cum anima separatur a corpore. Quare, cum Iesum mortuum esse dicimus, id significamus eius animam a corpore divisam esse; neque tamen concedimus divinitatem seiunctam a corpore; quin potius constanter credimus et confitemur, anima eius a corpore divisa, divinitatem

[7] 1 Cor 1
[8] Gén 4
[9] Gén 22
[10] Ex 12
[11] Núm 21; Jn 3
[12] Is 53

tum corpori in sepulcro, tum animae apud inferos coniunctam semper fuisse. Decebat autem Filium Dei mori, *ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium* [13] , id est, diabolum; et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.

7 *Invitus et coactus Christus mortem no subiit*

Sed illud in Christo Domino singulare fuit, quod tunc mortuus est, cum ipse mori decrevit; et mortem non tam aliena vi illatam, quam voluntariam obiit. Nec vero mortem solum, sed locum etiam et tempus in quo moreretur, ipse sibi constituit; ita enim Isaias scripsit: *Oblatus est, quia ipse voluit* [14] . Atque idem Dominus de se ante passionem dixit: *Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam; nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso; potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* [15] . Quod autem ad tempus et locum attinet, cum Herodes eius vitae insidiaretur, ipse inquit: *Dicite vulpi illi: Ecce eiicio daemonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia die consummor; verumtamen oportet me hodie et cras et sequenti die ambulare, quia non capit prophetam perire extra Ierusalem* [16] . Ille igitur nihil invitus aut coactus fecit, sed ipse sese volens obtulit, atque inimicis suis obviam procedens dixit: *Ego sum* [17] ; et sponte sua ea omnia supplicia pertulit quibus illum iniuste et crudeliter affecerunt. Quo quidem nihil ad commovendos animi nostri sensus maiorem vim habere potest, cum poenas tormentaque eius omnia cogitatione perpendimus. Nam, si quispiam nostra causa omnes dolores patiatur, non quos ipse sua voluntate suscipiat, sed quos vitare nequeat, hoc vero haud magni beneficii loco a nobis ponetur; verum, si nostro tantum nomine mortem, quam defugere poterat, libenter occumbat, profecto hoc beneficii genus tantum est, ut omnem non solum referendae, sed etiam habendae gratiae facultatem vel gratissimo cuique eripiat; ex quo Iesu Christi summa et eximia charitas, eiusque divinum et immensum in nos meritum perspici potest.

8 *Cur Christum non modo mortuum, sed etiam sepultum esse dicimus*

Iam vero, quod sepultum fuisse confitemur, hoc quidem veluti articuli pars non constituitur, quod novam aliquam difficultatem habeat, praeter ea quae

[13] Heb 2
[14] Is 53
[15] Jn 10
[16] Lc 13
[17] Jn 18

iam de morte dicta sunt. Nam, si Christum mortuum credimus, facile etiam nobis persuaderi potest eum sepultum esse. Verum hoc additum est, primum, ut minus dubitare de morte liceat, cum maximo argumento sit aliquem mortuum esse, si eius corpus sepultum probemus; deinde, ut resurrectionis miraculum magis declaretur atque eluceat. Neque vero hoc solum credimus, Christi corpus sepultum esse, sed illud praecipue his verbis credendum proponitur, Deum sepultum esse; quemadmodum ex fidei catholicae regula verissime etiam dicimus Deum mortuum et ex Virgine natum esse; nam, cum divinitas numquam divisa fuerit a corpore quod in sepulcro conditum est, recte confitemur Deum sepultum esse.

9 *Quae circa mortem et sepulturam Christi sint maxima observanda*

Ac de genere quidem et loco sepulturae illa parocho satis erunt, quae a sanctis evangelistis dicta sunt. Duo vero imprimis observanda sunt: alterum, Christi corpus in sepulcro nulla ex parte corruptum esse, de quo Propheta ita vaticinatus erat: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem* [18] ; alterum est, quod ad omnes huius articuli partes attinet, sepulturam scilicet, passionem etiam et mortem Christo Iesu ut homini, non ut Deo, convenire; nam pati et mori in humanam tantum naturam cadunt, quamvis Deo etiam haec omnia tribuantur, quoniam de illa persona quae simul perfectus Deus, perfectus homo fuit, recte dici perspicuum est.

10 *Qua ratione contemplari oporteat passionis Christi beneficium*

His cognitis, ea de Christi passione et morte parochus explicabit, ex quibus tanti mysterii immensitatem, si non comprehendere, contemplari saltem fideles possint.

Ac primum quidem considerandum est quis ille sit qui haec omnia patitur. Et quidem nullis verbis eius dignitatem explicare aut mente comprehendere possumus. Sanctus Ioannes *Verbum* esse dicit, *quod erat apud Deum.* Apostolus magnificis verbis describit in hunc modum: esse eum quem *Deus constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula; qui est splendor gloriae et figura substantiae eius; qui portat omnia verbo virtutis suae. Hic igitur purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis* [19] . Atque, ut uno verbo complectamur, patitur Iesus Christus, Deus et homo; patitur Creator pro iis quos ipse condidit; patitur Dominus pro servis; patitur is per quem angeli, homines, caeli, elementa facta sunt; ille, inquam,

[18] Sal 15
[19] Heb 1

in quo, per quem et ex quo sunt omnia. Quare mirandum non est si, eo tot passionum tormentis commoto, totum etiam aedificium concussum est; nam, ut inquit Scriptura, terra mota est et petrae scissae sunt; tenebrae etiam factae per universam terram, et sol obscuratus est [20] . Quod si mutae etiam res et sensu carentes Creatoris sui passionem luxerunt, cogitent fideles quibus lacrimis ipsi, tamquam vivi lapides huius aedificii, dolorem suum declarare debeant.

11 *Cur Christus voluerit extrema pati, quidque sentiendum de his sit, qui christianismum professi in peccatis sordescunt*

Iam vero causae etiam passionis exponendae sunt, ut eo magis divinae erga nos charitatis magnitudo et vis appareat. Si quis igitur quaerat quae causa fuerit cur Filius Dei acerbissimam passionem subierit, hanc potissimum fuisse inveniet: praeter hereditariam primorum parentum labem, vitia et peccata quae homines a mundi origine usque ad hanc diem admiserunt, ac deinceps usque ad consummationem saeculi admissuri sunt. Hoc enim in passione et morte Filius Dei Salvator noster spectavit, ut omnium aetatum peccata redimeret ac deleret, et pro eis Patri abunde cumulateque satisfaceret. Illud etiam accedit ad augendam rei dignitatem, quod non solum Christus pro peccatoribus passus est, sed etiam poenarum omnium quas pertulit, peccatores et auctores et ministri fuerunt. De quo Apostolus nos admonet, ita ad Hebraeos scribens: *Recogitate eum, qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem, ut ne fatigemini animis vestris deficientes* [21] . Atque hac culpa omnes teneri iudicandum est qui in peccata saepius prolabuntur. Nam, cum peccata nostra Christum Dominum impulerint ut crucis supplicium subiret, profecto qui in flagitiis et sceleribus volutantur, *rursus*, quod in ipsis est, *crucifigunt in semetipsis Filium Dei et ostentui habent.* Quod quidem scelus eo gravius in nobis videri potest quam fuerit in iudaeis, quod illi, eodem Apostolo teste, si cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent; nos autem et nosse eum profitemur, et tamen factis negantes, quodammodo violentas ei manus videmur inferre.

12 *Christus a Patre et a semetipso etiam traditus est*

Sed a Patre etiam et a semetipso Christum Dominum traditum esse sacrae litterae testantur; inquit enim apud Isaiam: *Propter scelus populi mei percussi*

[20] Mt 27; Lc 23
[21] Heb 12

eum [22] . Et paulo ante idem Propheta, cum Dominum plagis et vulneribus affectum Spiritu Dei plenus videret, dixit: *Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum* [23] . De Filio autem scriptum est: *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaevum* [24] . Sed eamdem rem Apostolus gravioribus etiam verbis expressit, cum tamen ex altera parte vellet ostendere quantum nobis de immensa Dei misericordia et bonitate sperare liceat; inquit enim: *Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?* [25]

13 *Christus tormentorum acerbitatem corpore et animo vere sensit*

Sequitur nunc ut, quanta fuerit passionis acerbitas, parochus doceat; quamquam, si memoria teneamus sudorem Domini, factum ut guttas sanguinis decurrentis in terram, cum ille tormenta et cruciatus animo perciperet quibus paulo post afficiendus erat, facile ex eo unusquisque intelliget nihil ad illum dolorem addi potuisse. Nam, si malorum imminentium cogitatio tam acerba fuit, id quod sanguinis sudore declaravit, quid ipsam perpessionem fuisse existimandum est? Sed tamen Christum Dominum summis tum animi, tum corporis doloribus affectum esse constat.

Ac primum quidem nulla fuit eius corporis pars, quae gravissimas poenas non senserit; nam et pedes et manus clavis cruci affixae, caput spinis compunctum et arundine percussum, facies sputis foedata, alapis caesa, totum corpus flagellis verberatum est. Praeterea omnium et generum et ordinum homines convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius [26] . Gentes enim et iudaei passionis suasores, auctores, ministri fuerunt. Iudas eum prodidit, Petrus negavit, ceteri omnes deseruerunt [27] . Iam vero in cruce ipsa acerbitatem ne, an ignominiam, an utrumque simul queremur? Ac profecto nullum aut turpius genus mortis aut acerbius excogitari eo potuit, quo affici non nisi nocentissimi et sceleratissimi homines consueverunt, et in quo summi doloris et cruciatus sensum mortis diuturnitas vehementiorem efficiebat. Augebat autem poenarum magnitudinem ipsa Christi Iesu corporis constitutio et habitus, quod quidem cum Spiritus Sancti virtute formatum esset, multo perfectius et temperatius fuit, quam aliorum hominum corpora

[22] Is 53
[23] Is 53
[24] Is 53
[25] Rom 8
[26] Sal 2
[27] Mt 26; Mc 15; Lc 23; Jn 19

esse possunt; atque ideo acriorem quoque sentiendi vim habuit, et gravius tormenta illa omnia perpessum est.

Quod vero ad intimum animi dolorem pertinet, nemo dubitare potest quin summus in Christo fuerit; sanctis enim hominibus quicumque supplicia et cruciatus pertulerunt, non defuit animae solatium, divinitus datum, quo recreati tormentorum vim aequo animo ferre possent; immo vero in cruciatibus plerique intima laetitia efferebantur, inquit enim Apostolus: *Gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quae desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore eius, quod est Ecclesia* [28] ; et alibi: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra* [29] . Verum Christus Dominus amarissimae passionis calicem quem bibit, nulla suavitate permixta temperavit; humanae enim naturae quam assumpserat, sentire omnia tormenta permisit, non secus, ac si homo, non etiam Deus, fuisset.

14 *Quae potissimum commoda et bona christiano generi Christi passio pepererit*

Reliquum modo est, ut commoda etiam et bona quae ex passione Domini percepimus, a parocho accurate explicentur. Primum igitur Domini passio peccati liberatio fuit; nam, ut est apud sanctum Ioannem: *Dilexit nos et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo* [30] . Et Apostolus inquit: *Convivificavit vos, donans vobis omnia delicta, delens quod adversum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci* [31] . Deinde a daemonis tyrannide nos eripuit; ipse enim Dominus inquit: *Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras; et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum* [32] . Poenam praeterea peccatis nostris debitam persolvit. Tum vero, quid nullum gratius et acceptius Deo sacrificium offerri potuit, Patri nos reconciliavit, eumque nobis placatum et propitium reddidit. Postremo, quoniam peccata sustulit, caelorum etiam aditum, communi humani generis peccato interclusum, nobis patefecit. Atque id Apostolus significavit illis verbis: *Habemus fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi* [33] . Neque vero in Veteri Lege huius mysterii figura et imago quaedam defuit, nam illi quibus interdictum erat ne in patriam ante summi sacerdotis mortem reverterentur [34] , hoc signifi-

[28] Col 1
[29] 2 Cor 7
[30] Ap 1
[31] Col 2
[32] Jn 12
[33] Heb 10
[34] Núm 35

cabant, nemini, quamvis iuste et pie vixisset, aditum in caelestem patriam patere, antequam summus ille atque aeternus sacerdos Christus Iesus mortem obiret; qua quidem obita, statim caeli fores patuerunt iis qui sacramentis expiati, fideque, spe et charitate praediti, passionis eius participes fiunt.

15 *Unde vim habuerit Christi passio ad tanta nobis bona promerenda*

Haec autem omnia maxima et divina bona parochus docebit ex Domini passione ad nos pervenisse: primum quidem, quia est integra atque omnibus numeris perfecta satisfactio, quam admirabili quadam ratione Iesus Christus pro peccatis nostris Deo Patri persolvit; neque vero pretium quod pro nobis persolvit, debitis nostris par solum et aequale fuit, verum ea longe superavit. Deinde, sacrificium Deo acceptissimum fuit; quod cum illi Filius in ara crucis obtulit, Patris iram atque indignationem prorsus mitigavit; atque hoc nomine Apostolus usus est, cum inquit: *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis* [35] . Praeterea, redemptio, de qua est apud apostolorum Principem: *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternae traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati* [36] ; et Apostolus docet: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum* [37] .

16 *In Christi passione sunt omnium virtutum exampla*

Verum praeter haec immensa beneficia, illud etiam vel maximum consecuti sumus, ut in hac una passione omnium virtutum clarissima exempla habeamus; nam et patientiam et humilitatem et eximiam charitatem et mansuetudinem et oboedientiam et summam animi constantiam, non solum in perferendis propter iustitiam doloribus, sed etiam in morte oppetenda ita ostendit, ut vere dicere possimus Salvatorem nostrum, quaecumque vitae praecepta toto praedicationis suae tempore verbis nos docuit, ea omnia uno passionis die in seipso expressisse.

Atque haec breviter de Christi Domini saluberrima passione et morte dicta sunt. Utinam vero haec mysteria in animis nostris assidue versentur, et una cum Domino pati et mori et sepeliri discamus; ut deinde, abiecta omni sorde peccati, ad novam vitam cum illo resurgentes, aliquando tandem ipsius

[35] Ef 5
[36] 1 Pe 1
[37] Gál 3

gratia et misericordia digni simus, qui caelestis regni et gloriae participes efficiamur.

Capitulum VI

Descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis

1 *Prima pars huius articuli quomodo sit intelligenda*

Maxime quidem refert nosse gloriam sepulturae Domini nostri Iesu Christi, de qua proxime dictum est; sed plus interest fidelis populi cognoscere illustres triumphos, quos ex devicto diabolo et spoliatis inferorum sedibus deportavit, de quibus simulque de resurrectione dicendum est; qui locus, etsi separatim per se recte tractari possit, nos tamen sanctorum Patrum auctoritatem secuti, eum cum descensu ad inferos coniungendum putavimus.

Eius igitur priori parte hoc nobis credendum proponitur: Christo iam mortuo, eius animam ad inferos descendisse, ibique tamdiu mansisse, quamdiu eiusdem corpus in sepulcro fuit. His autem verbis simul etiam confitemur eandem Christi personam eo tempore et apud inferos fuisse et in sepulcro iacuisse. Quod quidem cum dicimus, nemini mirum videri debet, propterea quod, ut saepe iam docuimus, quamvis anima a corpore discesserit, numquam tamen divinitas vel ab anima vel a corpore separata est.

Descendit ad inferos

2 *Quid hic inferorum vocabulo intelligendum sit*

Sed quoniam articuli explanationi plurimum lucis afferre potest, si parochus prius doceat quid hoc loco inferorum vocabulo intelligendum sit, monere oportet inferos hoc loco pro sepulcro non accipi, ut quidam non minus impie quam imperite putaverunt. Superiori enim articulo Christum Dominum sepultum esse edocti sumus; nec ulla causa erat cur in fide tradenda alio, et quidem obscuriori loquendi genere, idem a sanctis apostolis repeteretur. Verum inferorum nomen abdita illa receptacula significat, in quibus animae detinentur quae caelestem beatitudinem non sunt consecutae. Ita vero sacrae litterae hanc vocem multis in locis usurparunt; nam apud Apostolum legimus in nomine Iesu *omne genu flecti caelestium, terrestrium et infernorum* [1] ; et in Actis apostolorum divus Petrus testatur *Christum Dominum suscitatum, solutis doloribus inferni* [2] .

[1] Flp 2
[2] He 2

3 *Quot sint loca, quibus animae extra beatitudinem constitutae post mortem detinentur*

Neque tamen ea receptacula unius et eiusdem generis sunt omnia. Est enim teterrimus et obscurissimus carcer, ubi perpetuo et inextinguibili igne damnatorum animae simul cum immundis spiritibus torquentur, qui etiam gehenna, abyssus, et propria significatione infernus vocatur. Praeterea est purgatorius ignis, quo piorum animae ad definitum tempus cruciatae expiantur, ut eis in aeternam patriam ingressus patere possit, in quam nihil coinquinatum ingreditur [3] . Ac de huius quidem doctrinae veritate, quam et scripturarum testimoniis et apostolica traditione confirmatam esse sancta concilia declarant, eo diligentius et saepius parocho disserendum erit, quod in ea tempora incidimus quibus homines sanam doctrinam non sustinent. Tertium postremo receptaculi genus est, in quo animae sanctorum ante Christi Domini adventum excipiebantur, ibique sine ullo doloris sensu, beata redemptionis spe sustentati, quieta habitatione fruebantur.

Horum igitur piorum animas qui in sinu Abrahae Salvatorem exspectabant, Christus Dominus ad inferos descendens liberavit.

4 *Anima Christi non potentia tantum, sed reipsa ad inferos descendit*

Nec vero existimandum est eum sic ad inferos descendisse, ut eius tantummodo vis ac virtus, non etiam anima, eo pervenerit. Sed omnino credendum est ipsam animam re et praesentia ad inferos descendisse, de quo exstat firmissimum illud Davidis testimonium: *Non derelinques animam meam in inferno* [4] .

5 *Aliquid dignitati Christi ex eius descensu ad inferos detractum non est*

Verum etsi Christus ad inferos descendit, nihil de eius summa potestate detractum est; neque eius sanctitatis splendor macula aliqua aspersus, cum potius hoc facto verissima esse omnia quae de illius sanctitate celebrata erant, eumque Filium Dei esse, quemadmodum antea tot prodigiis declaraverat, apertissime comprobatum sit. Id quod facile intelligemus, si causas, cur Christus et alii homines in ea loca venerint, inter se conferamus. Ceteri enim omnes captivi descenderant; ipse vero inter mortuos liber [5] et victor ad profligandos daemones, a quibus illi ob noxam inclusi et constricti tenebantur,

[3]Ap 21
[4]Sal 15
[5]Sal 87

descendit. Praeterea alii omnes qui descenderant, partim poenis acerbissimis torquebantur, partim vero, ut alio doloris sensu carerent, tamen Dei aspectu privati et spe beatae gloriae quam exspectabant suspensi, torquebantur. At Christus Dominus descendit, non ut aliquid pateretur, verum ut sanctos et iustos homines ex misera illius custodiae molestia liberaret, eisque passionis suae fructum impertiret. Quod igitur ad inferos descendit, nulla prorsus de summa eius dignitate et potestate diminutio facta est.

6 *Quibus causis Christus ad inferos descendere voluerit*

His expositis, docendum erit propterea Christum Dominum ad inferos descendisse ut, ereptis daemonum spoliis, sanctos illos patres ceterosque pios e carcere liberatos secum adduceret in caelum, quod ab eo admirabiliter summaque cum gloria perfectum est; statim enim illius adspectus clarissimam lucem captivis attulit, eorumque animas immensa laetitia gaudioque implevit; quibus etiam optatissimam beatitudinem, quae in Dei visione consistit, impertivit. Quo facto id comprobatum est quod latroni promiserat illis verbis: *Hodie mecum eris in paradiso* [6] . Hanc vero piorum liberationem Oseas tanto ante praedixerat in hunc modum: *Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne* [7] . Hoc etiam significavit Zacharias propheta, cum ait: *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua* [8] . Id ipsum denique expressit Apostolus illis verbis: *Exspolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso* [9] . Verum ut huius mysterii vim melius intelligamus, saepe illud memoria repetere debemus: pios homines, non solum qui post adventum Domini in lucem editi erant, sed qui illum post Adam antecesserant, vel qui usque ad finem saeculi futuri sunt, eius passionis beneficio salutem consecutos esse. Quamobrem, antequam ille moreretur ac resurgeret, caeli portae nemini unquam patuerunt; sed cum e vivis excessissent, piorum animae vel in sinum Abrahae deferebantur, vel, quod etiam nunc iis contingit quibus aliquid diluendum et persolvendum est, purgatorii igne expiabantur.

Est illa praeterea causa, cur descenderit ad inferos Christus Dominus, ut ibi etiam, quemadmodum in caelo et in terris, vim suam potestatemque declararet; et omnino, *ut in nomine eius omne genu flecteretur caelestium, terrestrium et infernorum* [10] . Quo loco quis summam Dei benignitatem in

[6] Lc 23
[7] Os 13
[8] Zac 9
[9] Col 2
[10] Flp 2

genus humanum non admiretur et obstupescat, qui non modo pro nobis acerbissimam mortem subire, sed infimas etiam terrae partes penetrare voluerit, ut sibi carissimas animas, inde ereptas, ad beatitudinem traduceret?

Tertia die resurrexit a mortuis

7 *Alterius partis quinti articuli sensus*

Sequitur altera articuli pars, in qua explicanda quantum laborare parochus debeat, declarant illa Apostoli verba: *Memor esto Dominum Iesum Christum resurrexisse a mortuis* [11] . Quod enim Timotheo praecepit, idem etiam reliquis animarum curatoribus praeceptum esse dubitandum non est.

Ea autem articuli est sententia: postquam Christus Dominus sexta feria, hora diei nona, in cruce spiritum emisit, et eadem die vespere sepultus est ab eius discipulis, qui Pilati praesidis permissu corpus Domini e cruce depositum in propinqui horti monumentum novum intulerunt; tertio a morte die, qui fuit dominicus, summo mane illius anima corpori iterum coniuncta est; atque ita is qui triduum illud mortuus fuerat, ad vitam, ex qua moriens discesserat, rediit et surrexit.

8 *Non aliena virtute, ut caeteri homines, sed propria vi Christus resurrexit*

Sed resurrectionis voce non illud solum intelligendum est, Christum a mortuis excitatum esse, quod multis aliis commune fuit, sed sua vi ac virtute resurrexisse, quod proprium in illo fuit et singulare. Neque enim natura patitur, nec ulli homini concessum est ut seipsum possit virtute sua a morte ad vitam revocare. Hoc vero summae Dei potestati tantummodo reservatum est, ut ex illis Apostoli verbis intelligimus: *Etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei* [12] . Quae quoniam neque a Christi corpore in sepulcro, neque ab anima, cum ad inferos descendisset, seiuncta unquam fuit, divina vis tum in corpore inerat, qua animae iterum coniungi, tum in anima, qua ad corpus denuo reverti posset; qua et licuit sua virtute reviviscere atque a mortuis resurgere. Id vero David, Spiritu Dei plenus, praedixit his verbis: *Salvavit sibi dextera eius et brachium sanctum eius* [13] . Deinde ipse Dominus divino oris sui testimonio confirmavit: *Ego pono animam meum, ut iterum sumam eam; et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum*

[11] 2 Tim 2
[12] 2 Cor 13
[13] Sal 97

sumendi eam [14] . Iudaeis etiam ad confirmandam doctrinae veritatem dixit: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* [15] . Quod quidem, tametsi de templo illo magnifice ex lapidibus structo intelligeret, ille tamen, ut scripturae verbis eodem in loco declaratum est, dicebat de templo corporis sui. Quamvis autem in scripturis interdum legamus Christum Dominum a Patre suscitatum esse, hoc ad eum ut ad hominem referendum est; quemadmodum illa rursus ad eumdem ut Deum spectant, quibus significatur eum sua virtute resurrexisse.

9 *Quomodo Christus primogenitus mortuorum dicatur, cum alii ante ipsum resucitati noscantur*

Sed illud etiam praecipuum Christi fuit, quod ipse primus omnium hoc divino resurrectionis beneficio affectus est. Nam in scripturis et *primogenitus ex mortuis*, et *primogenitus mortuorum* [16] vocatur. Atque, ut est apud Apostolum: *Christus resurrexit a mortuis, primitiae dormientium; quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur; unusquisque autem in suo ordine: primitiae Christus, deinde ii, qui sunt Christi* [17] . Quae quidem verba de perfecta resurrectione interpretanda sunt, qua ad immortalem vitam, omni prorsus moriendi necessitate sublata, excitamur. Atque in eo genere Christus Dominus primum locum obtinet; nam si de resurrectione loquimur, hoc est, de reditu ad vitam cui iterum moriendi necessitas adiuncta est, ante Christum multi alii a mortuis excitati sunt, qui omnes tamen ea conditione revixerunt, ut eis iterum moriendum esset; at Christus Dominus ita resurrexit, morte subacta et oppressa, ut mori amplius non posset, quod quidem apertissimo illo testimonio confirmatur: *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur; mors illi ultra non dominabitur* [18] .

10 *Quo modo et qua ex causa Christus in tertiam diem suam resurrectionem distulerit*

Quod vero articulo additur: *tertia die*, parocho explanandum erit, ne fideles arbitrentur totos ipsos tres dies Dominum in sepulcro fuisse; nam quod integrum naturalem diem partemque tum antecedentis, tum consequentis diei in

[14] Jn 10
[15] Jn 2
[16] Ap 1
[17] 1 Cor 15
[18] Rom 6

sepulcro conditus est, ob eam rem verissime dicitur triduo in sepulcro iacuisse, ac tertia die a mortuis surrexisse. Ut enim divinitatem suam declararet, resurrectionem ad finem saeculi diferre noluit; rursus vero, ut eum vere hominem vereque mortuum esse crederemus, non statim post mortem, sed tertio die revixit; quod temporis spatium ad veram mortem comprobandam satis esse videbatur.

11 *Quare patres Constantinopolitanae Synodi huic articulo clausulam adiecerint, «secundum scripturas»*

Patres primae Constantinopolitanae Synodi huic loco addiderunt: «secundum scripturas». Quod quidem, ab Apostolo acceptum, in fidei Symbolum propterea transtulerunt, quod resurrectionis mysterium maxime necessarium esse idem Apostolus docuerit iis verbis: *Si Christus non resurrexit, inanis est ergo praedicatio nostra, inanis est et fides vestra; et: Si Christus non resurrexit, vana est fides vestra; adhuc enim estis in peccatis vestris* [19] . Quare divus Augustinus, cum huius articuli fidem admiraretur, ita scripsit: *Non magnum est credere quia mortuus est Christus; hoc et pagani et iudaei et omnes iniqui credunt; hoc omnes credunt, quia mortuus est. Fides christianorum resurrectio Christi est; hoc pro magno habemus, quia credimus eum resurrexisse* [20] . Ex quo factum est ut frequentissime Dominus de sua resurrectione locutus sit; ac numquam fere de passione sua cum discipulis collocutus est, quin de resurrectione loqueretur; quare, cum dixisset: *Filius hominis tradetur gentibus et illudetur et flagellantur et conspuetur et, postquam flagellaverint, occident eum*; ad extremum addidit: *et tertia die resurget* [21] ; et cum iudaei ab eo peterent ut aliquo signo et miraculo doctrinam suam comprobaret, respondit nullum aliud signum eis datum iri, quam Ionae prophetae signum; *sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic futurum* affirmavit *Filium hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus* [22] .

Verum ut huius articuli vim et sensum melius perspiciamus, tria nobis investiganda et cognoscenda sunt: primum quidem, quare necesse fuerit Christum resurgere; deinde, qui resurrectionis finis et scopus sit; et quae ab ea utilitates et commoda in nos sint profecta.

[19] 1 Cor 15
[20] In Ps 120
[21] Lc 18
[22] Lc 11; Mt 12

12 *Quas ob causas necesse fuerit Christum resurgere*

Quod igitur ad primum attinet, necesse fuit eum resurgere, ut Dei iustitia ostenderetur, a quo maxime decebat eum extolli qui, ut illi obtemperaret, depressus atque omni ignominia affectus erat; hanc Apostolus causam attulit, cum ad Philippenses inquit: *Humiliavit semetipsum, factus oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod et Deus exaltavit illum* [23] . Praeterea, ut fides nostra conformaretur, sine qua hominis iustitia constare non potest; illud enim maximo argumento esse debet Christum Filium Dei fuisse, quod sua virtute a mortuis resurrexit. Deinde, ut spes nostra aleretur atque sustentaretur. Cum enim Christus resurrexerit, certa spe nitimur fore ut nos etiam resurgamus, siquidem membra, capitis sui conditionem consequantur necesse est; ita enim Apostolus argumentationem concludere videtur cum ad Corinthios et Thessalonicenses scribit [24] , et a Principe apostolorum Petro dictum est: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hereditatem incorruptibilem* [25] . Postremo, ob eam etiam rem Domini resurrectionem necessariam fuisse docendum est, ut salutis et redemptionis nostrae mysterium absolveretur. Christus enim morte sua nos a peccatis liberavit; resurgens vero praecipua nobis bona restituit quae peccando amiseramus. Quare est apud Apostolum dictum: *Christus traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram* [26] . Ne quid igitur humani generis saluti deesset, quemadmodum illum mori, ita resurgere etiam oportuit.

13 *Quae commoda ex resurrectione Christi ad homines redeant*

Ex iis vero, quae hactenus dicta sunt, perspicere possumus quantum utilitatis Christi Domini resurrectio fidelibus attulerit. In resurrectione enim Deum esse immortalem, plenum gloria, mortis et diaboli victorem agnoscimus; quod de Christo Iesu sine ulla dubitatione credendum et confitendum est. Deinde, Christi resurrectio nobis etiam corporis resurrectionem peperit, tum quia eius mysterii efficiens causa fuit, tum quia ad Domini exemplum resurgere omnes debemus. Nam quod ad corporis resurrectionem attinet, Apostolus ita testatur: *Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum* [27]

[23] Flp 2
[24] 1 Cor 15; 1 Tes 2
[25] 1 Pe 1
[26] Rom 4
[27] 1 Cor 15

. Quaecumque enim Deus in redemptionis nostrae mysterio egit, ad omnia Christi humanitate, tamquam efficienti instrumento, usus est. Quare eius resurrectio instrumentum quoddam fuit ad resurrectionem nostram efficiendam. Exemplar vero dici potest, quoniam Christi Domini resurrectio omnium est perfectissima; ac quemadmodum Christi corpus resurgens ad immortalem gloriam immutatum est, ita nostra etiam corpora, quae prius imbecilla et mortalia fuerant, gloria et immortalitate ornata restituentur. Ut enim Apostolus docet, *Salvatorem exspectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae* [28] . Hoc etiam de anima in peccatis mortua dici potest, cui quo pacto Christi resurrectio exemplar proponatur, idem Apostolus iis verbis ostendit: *Quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus* [29] . Et paucis interiectis, inquit: *Scientes quod Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur; mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Iesu* .

14 *Quae ex Christi resurrectione exempla sint sumenda*

Duo igitur a Christi resurrectione exempla petere debemus. Alterum est ut, postquam peccati maculas eluimus, novum vitae genus instituamus, in quo morum integritas, innocentia, sanctitas, modestia, iustitia, beneficentia, humilitas eluceant. Alterum est ut in eo vitae instituto ita perseveremus, ut, adiuvante Domino, a iustitiae via, quam semel ingressi fuerimus, non excidamus. Neque vero Apostoli verba id solum demonstrant, Christi resurrectionem ad resurrectionis exemplum nobis proponi; verum etiam resurgendi virtutem nobis praebere viresque et spiritum largiri, quo in sanctitate et iustitia permaneamus ac Dei praecepta servemus, declarant. Nam quemadmodum ex eius morte non solum peccatis moriendi exemplum capimus, sed virtutem etiam haurimus qua peccatis moriamur; ita eius resurrectio ad iustitiam consequendam nobis vires affert ut deinde, pie et sancte Deum colentes, in novitate vitae ambulemus ad quam resurgimus. Hoc enim maxime resurrectione sua Dominus effecit, ut qui antea una cum illo peccatis et huic saeculo mortui eramus, cum illo etiam ad novam vitae institutionem et disciplinam resurgeremus.

[28]Flp 8; Rom 6
[29]Flp 8; Rom 6

15 *Quibus indiciis colligatur, aliquem secundum spiritum cum Christo resurrexisse*

Huius resurrectionis quae potissimum signa observanda sint, Apostolus nos admonet; nam, cum inquit: *Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens* [30] , plane ostendit eos qui vitam, honores, otium, divitias ibi maxime ubi Christus est habere cupiunt, vere cum Christo surrexisse; cum vero addit: *Quae sursum sunt sapite, non quae super terram* , alteram etiam hanc veluti notam apposuit, qua perspicere possimus num vere cum Christo surreximus. Ut enim corporis affectionem et valetudinem gustus indicare solet, ita, si quaecumque sunt vera, quaecumque pudica, quaecumque iusta, quaecumque sancta [31] alicui sapiant isque caelestium rerum iucunditatem intimo mentis sensu percipiat, hoc maximo argumento esse potest eum qui ita affectus sit, ad novam et spiritualem vitam una cum Christo Iesu surrexisse.

[30]Col 3
[31]Flp 4

Capitulum VII

Ascendit ad caelos, sedet ad dexteram Patris Omnipotentis

1 *Huius articuli excelentia, et primae partis sententia*

David propheta, cum beatam et gloriosam Domini ascensionem Spiritu Dei plenus contemplaretur, omnes ad eum triumphum summa laetitia et gaudio celebrandum illis verbis hortatur, cum inquit: *Omnes gentes, plaudite manibus, iubilate Deo in voce exsultationis; ascendit Deus in iubilatione* [1] . Ex quo intelliget parochus maximo studio hoc mysterium explicandum esse, sibique diligenter curandum ut fideles illud non solum fide et mente percipiant, sed, quoad eius fieri poterit, iuvante Domino, factis etiam et vita exprimere studeant. Quod igitur ad sexti articuli explanationem attinet, in quo potissimum de divino hoc mysterio agitur, a priori eius parte incipiendum est, et quae eius sit vis atque sententia aperiendum.

De Christo enim Iesu illud etiam fideles sine ulla dubitatione credere oportet, eum, perfecto iam et absoluto redemptionis nostrae mysterio, ut homo est, in caelum corpore et anima ascendisse; nam ut Deus est, numquam ab eo abfuit, ut qui divinitate sua loca omnia compleat.

Ascendit ad caelos

2 *Non solum divinitatis virtute Christus ascendit, sed vi etiam humanitatis*

Ascendisse autem sua virtute doceat, non aliena vi sublatum, quemadmodum Elias qui igneo curru in caelum evectus est [2] , vel Habacuc propheta [3] , vel Philippus diaconus [4] , qui divina virtute per aerem delati longinqua terrarum spatia permearunt. Neque vero solum ut Deus, praepotenti divinitatis virtute, in caelos ascendit, sed etiam ut homo est. Quamvis enim naturali vi id fieri non potuerit, tamen virtus illa qua beata Christi anima praedita erat, corpus, ut libuit, movere potuit; corpus vero, quod iam gloriam adeptum erat, moventis animae imperio facile parebat; atque hac ratione, ut Deus et ut homo est, Christum in caelum sua virtute ascendisse credimus.

[1] Sal 46
[2] 4 Re 2
[3] Dan 14
[4] ?Actor 8

3 *Quo sensu Christus posteriori articuli parte dicatur sedere ad dexteram Patris*

In altera articuli parte haec sunt: *sedet ad dexteram Patris*: Quo loco tropum, id est, verbi immutationem licet animadvertere, frequentem in divinis litteris, cum humanas affectiones et membra ad nostram intelligentiam accommodantes Deo tribuimus; neque enim, cum spiritus sit, quidquam in eo corporeum cogitari potest. Sed, quoniam in humanis rebus ei maiorem honorem tribui existimamus qui ad dexteram collocatus est, eamdem rem ad caelestia etiam transferentes, ad explicandam Christi gloriam quam ut homo prae ceteris omnibus adeptus est, eum in Patris dextera esse confitemur. Sedere autem hoc loco non situm et figuram corporis significat, sed eam regiae summaeque potestatis ac gloriae firmam et stabilem possessionem, quam a Patre accepit, declarat; de quo ait Apostolus: *Suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus, supra omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro* [5] ; et: *Omnia subiecit sub pedibus eius* [6] . Ex quibus verbis apparet hanc gloriam adeo propriam et singularem Domini esse, ut cuivis alii creatae naturae convenire non possit. Quare alio loco testatur: *Ad quem autem angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis?* [7]

4 *Quare ascensionis Christi historia frequentius apud populum sit repetenda*

Sed articuli sensum parochus latius explanabit, ascensionis historiam persequens, quam sanctus Lucas evangelista in Actis apostolorum admirabili ordine descripsit. In cuius explicatione illud primum observare oportebit, cetera omnia mysteria ad ascensionem tamquam ad finem referri, in eoque omnium perfectionem et absolutionem contineri; nam, ut ab incarnatione Domini omnia religionis nostrae mysteria initium habent, ita ascensione eius peregrinatio concluditur. Praeterea, alia Symboli capita, quae ad Christum Dominum pertinent, summam eius humilitatem et contemptionem ostendunt; neque enim abiectius aut humilius quidquam cogitari potest, quam quod Filius Dei pro nobis humanam naturam et imbecillitatem assumpserit, patique et mori voluerit. At vero, quod tum superiori articulo a mortuis resurrexisse,

---

[5] Ef 1
[6] 1 Cor 15
[7] He 1

nunc vero in caelum ascendisse et ad Dei Patris dexteram sedere confitemur, nihil ad eius summam gloriam, divinamque maiestatem declarandam magnificentius dici aut admirabilius potest.

5 *Cur Christus in coelum ascenderit, nec in terra potius regnum suum constituerit*

Iam his expositis, accurate docendum est cuius rei causa Christus Dominus in caelos ascenderit. Primum enim ascendit, propterea quod eius corpori, quod immortalitatis gloria in resurrectione donatum fuerat, non terrenae huius et obscurae habitationis locus, sed altissimum et splendidissimum caeli domicilium conveniret. Nec vero solum ut eius gloriae et regni solium potiretur quod sanguine meruerat, verum etiam ut ea quae ad salutem nostram pertinebant curaret. Deinde, ut regnum suum non esse ex hoc mundo [8] re ipsa comprobaret; nam mundi regna terrena et fluxa sunt magnisque opibus et carnis potentia nituntur, Christi vero regnum non terrenum, quale iudaei exspectabant, sed spirituale et aeternum. Itemque eius opes et divitias spirituales esse ipse ostendit, cum suam sedem in caelis collocavit, in quo quidem regno illi ditiores et omnium bonorum copia affluentiores existimandi sunt, qui ea quae Dei sunt diligentius quaerunt; nam et sanctus Iacobus testatur [9] Deum elegisse pauperes in hoc mundo, divites in fide et heredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se. Sed illud etiam Dominus noster in caelum ascendens efficere voluit, ut nos eum ascendentem mente et desiderio prosequeremur; nam quemadmodum morte et resurrectione sua moriendi et resurgendi spiritu exemplum nobis reliquerat, ita ascensu nos docet atque instruit ut, in terris positi, in caelum nos cogitatione conferamus, confitentes nos peregrinos et hospites esse super terram, ac patriam inquirentes [10] , cives esse sanctorum et domesticos Dei [11] . Nostra enim, ut idem inquit Apostolus, conversatio in caelis est [12] .

6 *Quae beneficia ex Christi ascensione hominibus sint collata*

Iam vero vim et magnitudinem inexplicabilium bonorum quae in nos Dei benignitas effundit, divinus David, Apostolo interprete, multo ante cecinerat illis verbis: *Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona*

[8] Jn 18
[9] Sant 2
[10] Heb 11
[11] Ef 2
[12] Flp 3

hominibus [13] . Nam decimo die Spiritum Sanctum dedit, cuius virtute atque ubertate complevit praesentem illam fidelium multitudinem, et vere tum magnifice illa promissa persolvit: *Expedit vobis, ut ego vadam; si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos* [14] . Ascendit etiam in caelum, ex Apostoli sententia [15] , ut appareat nunc vultui Dei pro nobis, et apud Patrem advocati officio fungatur: *Filioli mei*, inquit sanctus Ioannes [16] , haec scribo vobis ut non peccetis; sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Nec vero quidquam est, unde fideles maiorem laetitiam et animi iucunditatem capere debeant, quam Iesum Christum patronum causae ac deprecatorem salutis nostrae constitutum esse, cuius sit apud aeternum Patrem summa gratia et auctoritas. Paravit denique nobis locum, quod etiam se facturum promiserat [17] , atque omnium nostrum nomine caput ipse Iesus Christus venit in caelestis gloriae possessionem; nam in caelum abiens, portas quae Adami peccato interclusae fuerant patefecit, nobisque viam munivit qua ad caelestem beatitudinem perveniremus, quemadmodum ipse in Coena discipulis futurum praedixerat . Quod quidem ut rei etiam eventu aperte comprobaret, piorum animas quas ab inferis eripuerat, secum in aeternae beatitudinis domicilium introduxit.

7 *Commoda, quae Christus sua ascensione nobis attulit*

Hanc caelestium munerum admirabilem copiam salutaris illa commodorum series consecuta est.

Primum enim, fidei nostrae merito maximus cumulus accessit; nam fides earum rerum est quae sub adspectum non cadunt, atque ab hominum ratione ac intelligentia remotae sunt. Quare, si Dominus a nobis non discessisset, fidei nostrae meritum minueretur; siquidem a Christo Domino beati praedicantur qui non viderunt et crediderunt [18] .

Praeterea, Christi in caelum ascensus ad confirmandam spem in cordibus nostris magnum momentum habet; nam, quoniam Christum hominem in caelum ascendisse et humanam naturam in dextera Dei Patris collocasse credimus, magna in spe sumus fore ut nos etiam eius membra illuc ascendamus atque ibi cum capite nostro coniungamur, quod ipse Dominus his verbis

---

[13] Sal 67; Ef 4
[14] Jn 16
[15] Heb 9
[16] 1 Jn 2
[17] Jn 14
[18] Jn 20

testatus est: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego et illi sint mecum* [19] .

Deinde, hoc quoque vel maximum beneficium consecuti sumus, quod amorem nostrum ad caelum rapuit ac divino Spiritu inflammavit; nam verissime dictum est *ibi cor nostrum esse, ubi thesaurus noster est* [20] .

8 *Non fuit nobis utile Christus in terris manere*

Ac profecto, si Christus Dominus in terris versaretur, omnis nostra cogitatio in ipso hominis adspectu et consuetudine defixa esset, et illum dumtaxat hominem spectaremus qui nos tantis beneficiis afficeret, eumque terrena quadam benevolentia prosequeremur; verum in caelum ascendens, amorem nostrum spiritalem reddidit, effecitque ut quem nunc absentem cogitamus, eum ut Deum veneremur et diligamus. Id autem partim apostolorum exemplo intelligimus, quibus dum praesens affuit Dominus, humano fere sensu de illo iudicare videbantur; partim vero ipsius Domini testimonio confirmatum est, cum inquit: *Expedit vobis ut ego vadam* [21] . Nam imperfectus ille amor, quo Christum Iesum praesentem diligebant, divino amore perficiendus erat, idque Spiritus Sancti adventu; quare statim addit: *Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos* .

9 *Post Christi ascensionem Ecclesia maxime amplificata fuit*

Accedit etiam, quod in terris domum suam, id est, Ecclesiam, amplificavit, quae Spiritus Sancti virtute et ductu gubernaretur; eius vero universae inter homines pastorem et summum antistitem Petrum apostolorum principem reliquit; tum vero dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores [22] , atque ita, ad dexteram Patris sedens, aliis atque aliis diversa dona semper impertitur; nam testatur Apostolus unicuique nostrum datam esse gratiam, secundum mensuram donationis Christi. Ad extremum vero, quod antea de mortis et resurrectionis mysterio docuimus, idem etiam de ascensu fidelibus cogitandum est; quamvis enim Christi passioni salutem et redemptionem nostram debeamus, qui merito suo aditum iustis ad caelum aperuit, tamen eius ascensus non solum veluti exemplar nobis propositum est, quo alte spectare

[19] Jn 17
[20] Mt 6
[21] Jn 16
[22] Ef 4

et spiritu in caelum ascendere discamus, sed divinam etiam virtutem qua id efficere possimus largitus est.

Capitulum VIII

Inde venturus est iudicare vivos et mortuos

1 *Christi in suam Ecclesiam beneficia, et articuli septimi sententia*

Tria sunt Domini nostri Iesu Christi, ad suam Ecclesiam decorandam et illustrandam, insignia officia et munera, redemptionis, patrocinii et iudicii. Cum autem superioribus articulis ab eo genus humanum passione et morte redemptum esse, ascensu etiam in caelum nostram causam et patrocinium in perpetuum susceptum constet, sequitur ut eius iudicium hoc articulo declaretur; cuius articuli ea vis est et ratio, summo illo die Christum Dominum de universo hominum genere iudicaturum esse.

2 *Duplex est Christi adventus*

Sacrae enim Litterae duos Filii Dei adventus esse testantur: alterum, cum salutis nostrae causa carnem assumpsit, et homo in Virginis alvo effectus est; alterum, cum in consummatione saeculi ad iudicandos omnes homines veniet. Hic adventus in sacris litteris dies Domini appellatur, de quo Apostolus ait: *Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet* [1] ; et Salvator ipse: *De die autem illa et hora nemo scit* [2] . Ac de summo iudicio satis sit illa auctoritas Apostoli: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum* [3] . Plena enim est sacra Scriptura testimoniorum, quae passim parochis occurrent, ad rem non solum comprobandam, sed etiam fidelium oculis subiiciendam; ut, quemadmodum a mundi initio dies ille Domini quo humanam carnem induit, omnibus optatissimus semper fuit, quod in eo mysterio liberationis suae spem positam haberent; ita deinceps, post Filii Dei mortem et ascensum in caelum, alterum diem Domini vehementissimo studio desideremus, *exspectantes beatam spem et adventum gloriae magni Dei* [4] .

---

[1] 1 Tes 5
[2] Mt 24; Mc 13
[3] 2 Cor 5
[4] Tit 2

3 *Quoties quilibet homo Christi iudicis sententiam coram subire debeat*

Sed duo tempora parochis ad rei explicationem observanda sunt, in quibus unicuique necesse est in conspectum Domini venire et singularum cogitationum, actionum, verborum denique omnium rationem reddere, demumque Iudicis praesentem subire sententiam. Primum est, cum unusquisque nostrum migrat e vita; nam statim ad Dei tribunal sistitur, ibique de omnibus iustissima quaestio habetur quaecumque aut egerit aut dixerit aut cogitarit umquam; atque hoc privatum iudicium vocatur. Alterum vero, cum uno die atque uno in loco omnes simul homines ad tribunal Iudicis stabunt, ut, omnibus omnium saeculorum hominibus inspectantibus et audientibus, singuli, quid de ipsis decretum et iudicatum fuerit, cognoscant; cuius sententiae pronuntiatio impiis et scelestis hominibus non minima futura est poenarum et suppliciorum pars; rursus vero pii et iusti non parvum ex ea praemium fructumque percepturi sunt, cum qualis quisque in hac vita fuerit, apparebit; hoc autem generale iudicium appellatur.

4 *Cur necesse fuerit privato iudicio generale subiicere*

De quo illud necessario ostendendum est, quae causa fuerit cur praeter privatum de singulis, alterum etiam de universis hominibus iudicium exerceretur. Nam, cum vel ipsis hominibus mortuis interdum superstites sint filii, parentum imitatores; reliqui sint libri, discipuli, exemplorum, orationum, actionum amatores ac propugnatores, quibus rebus ipsorum mortuorum praemia et poenas augeri necesse est; cum haec vel utilitas vel calamitas, ad plurimos pertinens, non prius finem habitura sit quam extremus veniat mundo dies; aequum erat de universa hac recte aut perperam factorum dictorumque ratione perfectam quaestionem haberi; quod fieri non poterat, nisi facto communi omnium hominum iudicio.

Accedit etiam quod, cum piorum fama saepe laedatur, impii vero innocentiae laude commendentur, divinae iustitiae ratio postulat ut pii ereptam iniuria apud homines existimationem in publico universorum hominum conventu et iudicio recuperent.

Deinde vero boni et mali homines, quaecumque in vita egerunt, cum non sine corporibus egerint, omnino sequitur ut benefacta sive malefacta ad corpora etiam pertineant, quae actionum ipsarum instrumentum fuerunt. Maxime igitur conveniebat corporibus una cum eorum animis debita aeternae gloriae praemia aut supplicia impertiri; quod quidem neque sine omnium hominum resurrectione, neque sine generali iudicio fieri poterat.

Postremo, quoniam in adversis et secundis hominum rebus, quae promiscue nonnumquam bonis et malis eveniunt, probandum erat nihil non infinita Dei sapientia et iustitia geri ac gubernari; par fuit non solum bonis praemia, improbis supplicia in futuro saeculo constitui, verum etiam publico ac generali iudicio decerni, quo omnibus notiora et illustriora fierent atque ut Deo iustitiae et providentiae laus ab omnibus tribueretur pro iniusta illa quaerela qua sancti etiam viri deplorare interdum, ut homines, solebant, cum improbos, valentes opibus et honoribus florentes, animadverterent; nam Propheta: *Mei, inquit, paene moti sunt pedes, paene effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns.* Et paulo post: *Ecce ipsi peccatores et abundantes in saeculo obtinuerunt divitias, et dixi: Ergo sine causa iustificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas; et fui flagellatus tota die, et castigatio mea in matutinis* [5] . Atque haec frequens querela multorum fuit. Ergo necesse erat ut generale iudicium exerceretur, ne forte homines dicerent Deum, circa cardines caeli perambulantem [6] , non curare terrena. Haec autem veritatis formula iure una ex duodecim fidei christianae articulis constituta est, ut, si quorum animi in providentia et iustitia Dei nutarent, huius doctrinae ratione confirmarentur. Praeterea, proposito iudicio pios recreari, impios terreri oportebat ut, cognita Dei iustitia, illi ne deficerent, hi a malis aeterni supplicii metu atque exspectatione revocarentur. Quare Dominus et Salvator noster, cum de extremo die loqueretur, declaravit futurum aliquando generale iudicium [7] , signaque adventantis eius temporis descripsit, ut, cum illa viderimus, finem saeculi prope esse intelligamus; ac deinde, in caelum ascendens, angelos misit qui apostolos eius absentia maerentes his verbis consolarentur: *Hic Iesus qui assumptus est a vobis in caelum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in caelum* [8] .

5 *Iuxta utramque naturam Christo tributa est potestas iudicandi genus humanum*

Verum Christo Domino, non solum ut Deo, sed etiam ut homini, hoc iudicium datum esse sacrae litterae declarant; quamvis enim iudicandi potestas omnibus sanctae Trinitatis personis communis sit, praecipue tamen Filio eam tribuimus, quod ipsi quoque sapientiam convenire dicimus. Quod autem, ut homo, mundum iudicaturus sit, Domini testimonio confirmatur, qui inquit: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in se-*

[5]Sal 72
[6]Job 22
[7]Mt 24
[8]He 1

metipso; et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est [9] .

6 *Cur perinde Patri, vel Spiritui Sancto hoc iudicium non adscribatur*

Decebat autem maxime a Christo Domino hoc iudicium exerceri, ut, cum de hominibus decernendum esset, illi corporeis oculis iudicem videre et auribus sententiam quae proferebatur audire possent, et omnino iudicium illud sensibus percipere. Ac praeterea aequissimum erat ut homo ille, qui iniquissimis hominum sententiis condemnatus fuerat, omnium deinde iudex sedere ab omnibus conspiceretur. Quamobrem apostolorum Princeps, cum in Cornelii domo summa christianae religionis capita exposuisset, docuissetque Christum a iudaeis in ligno suspensum atque occisum, tertia vero die ad vitam resurrexisse, subiunxit: *Et praecepit nobis praedicare populo et testificari quia ipse est qui constitutus est a Deo iudex vivorum et mortuorum* [10] .

7 *Quibus indiciis extremum iudicium imminere agnoscetur*

Sed tria haec praecipua signa iudicium antecessum esse sacrae litterae declarant: praedicationem Evangelii per universum orbem, discessionem, Antichristum; inquit enim Dominus: *Praedicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio* [11] ; et Apostolus nos admonet ne ab aliquo seducamur, quasi instet dies Domini, quoniam, *nisi venerit discessio primum et revelatus fuerit homo peccati, iudicium non fiet* [12] .

8 *Quomodo fiet iudicium, quaque ratione de omnibus feretur sententia*

Quae autem iudicii forma et ratio futura sit, parochis ex Danielis oraculis, tum ex sanctorum Evangeliorum et Apostoli doctrina, facile erit cognoscere. Praeterea, sententia quae a iudice pronuntianda sit diligentius hoc loco expendenda erit.

Christus enim Salvator noster, laetis oculis pios a dextera stantes intuens, ita de illis iudicium summa cum benignitate pronunciabit: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum quod paratum est vobis a constitutione mundi* [13] . Quibus verbis nihil iucundius audiri posse illi intelligent qui ea cum

[9] Jn 5
[10] He 10
[11] Mt 24
[12] 2 Tes 2
[13] Mt 25

impiorum damnatione contulerint, ac cum animo suo cogitaverint iis verbis pios et iustos homines a laboribus ad quietem, a lacrimarum valle ad summum gaudium, a miseriis ad perpetuam beatitudinem, quam illi charitatis officiis promeriti fuerint, vocari.

9 *Quibus oenarum generibus impii officientur*

Deinde ad eos qui a sinistra stabunt conversus, suam iustitiam in eos effundet his verbis: *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum qui paratus est diabolo et angelis eius* [14] . Prioribus illis verbis discedite a me, maxima poena significatur qua impii plectendi erunt, cum a Dei aspectu quam longissime eiicientur; neque ulla spes eos consolari poterit fore aliquando ut tanto bono perfruantur; atque haec quidem a theologis poena damni appellata est, quod scilicet impii apud inferos divinae visionis luce perpetuo carituri sint. Quod vero additur maledicti, mirum in modum auget illorum miseriam et calamitatem. Si enim cum a divina praesentia expellendi essent, aliqua saltem benedictione digni haberentur, hoc profecto magno eis solatio esse potuisset; at, quoniam nihil eiusmodi ipsis exspectandum est quod calamitatem leviorem faciat, iure optimo, cum expellentur, divina iustitia eos omni maledictione persequetur.

10 *De poena sensus, et societate damnatorum*

Sequitur deinde *in ignem aeternum*; quod quidem alterum poenarum genus poenam sensus theologi vocarunt, propterea quod sensu corporis percipiatur, ut in verberibus et flagellis aliove graviore suppliciorum genere, inter quae dubitari non potest ignis tormenta summum doloris sensum efficere. Cui malo cum accedat ut perpetuum tempus duraturum sit, ex eo ostenditur damnatorum poenam omnibus suppliciis cumulandam esse; atque hoc magis declarant verba illa, quae in extrema sententiae parte posita sunt: *qui paratus est diabolo et angelis eius*. Cum enim ita comparatum sit, ut omnes molestias levius feramus, si calamitatis nostrae socium aliquem et consortem habeamus, cuius prudentia atque humanitate aliqua ex parte iuvari possimus; quae tandem erit damnatorum miseria, quibus in tantis aerumnis a perditissimorum daemonum societate divelli numquam licebit? Et haec quidem sententia in impios iustissime a Domino Salvatore nostro feretur, ut qui omnia verae pietatis opera neglexerint, et esurienti ac sitienti nec cibum nec potum ministraverint, hospitem non exceperint, nudum non operuerint, aut in carcere inclusum aegrumque non visitarint.

[14] Mt 25

11 *Iudicii memoria saepius fidelis populi auribus inculcari debet*

Haec sunt quae pastores fidelis populi auribus saepissime inculcare debent. Nam huius articuli veritas fide concepta maximam vim habet ad frenandas pravas animi cupiditates, atque a peccatis homines abstrahendos. Quare in Ecclesiastico dictum est: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis* [15] . Ac profecto vix quisquam adeo praeceps in scelera feretur, quem illa cogitatio ad pietatis studium non revocet, fore aliquando ut ei apud iustissimum Iudicem omnium non solum factorum dictorumque, sed occultissimarum etiam cogitationum ratio reddenda, et pro meritis poena persolvenda sit. Iustus vero ad colendam iustitiam magis ac magis incitetur, ac summa laetitia efferatur, necesse est, quamvis etiam in egestate, infamia, cruciatibus vitam degat, cum animum ad eum diem refert quo, post aerumnosae huius vitae certamina, victor, universis hominibus audientibus, declarabitur, et divinis atque illis quidem aeternis honoribus in caelestem patriam receptus afficietur. Quod igitur reliquum est, hortari fideles oportet ut optime vivendi rationem comparent, ad omne pietatis studium se exerceant, quo possint adventantem magnum illum diem Domini maiore cum securitate animi exspectare, atque adeo, ut filios decet, cum summa cupiditate expetere.

[15] Si 7

Capitulum IX

Credo in Spiritum Sanctum

1 *Quanta sit fidei in Spiritum Sanctum necessitas et fructum*

Hactenus quae ad primam et secundam sanctae Trinitatis personam pertinebant, quantum propositi argumenti ratio postulare videbatur, exposita sunt; sequitur nunc ut illa etiam quae in Symbolo de tertia persona, hoc est, de Spiritu Sancto traduntur, explicentur. Qua in re declaranda omne studium et diligentiam pastores adhibebunt, cum homini christiano non magis liceat hanc partem ignorare vel de ea minus recte sentire, quam de aliis superioribus articulis existimandum sit. Quare Apostolus non permisit ephesios quosdam Spiritus Sancti personam ignorare; a quibus cum quaesisset an Spiritum Sanctum accepissent, cum illi ne, si Spiritus Sanctus quidem esset, se scire respondissent, statim rogavit: *In quo ergo baptizati estis?* [1] Quibus verbis significavit distinctam huius articuli notitiam fidelibus maxime necessariam esse. Ex qua eum praecipue fructum capiunt, quod cum attente cogitant se quidquid habent Spiritus Sancti munere et beneficio consecutos esse, tum vero de seipsis modestius et humilius sentire et in Dei praesidio omnem spem ponere incipiunt; qui primus homini christiano gradus ad summam sapientiam et felicitatem esse debet.

2 *Spiritus Sancti verbum non ita tertia personae Trinitatis convenit, ut etiam alii tribui non possit*

Huius igitur articuli explanationem a vi et notione, quae hoc loco Spiritus Sancti vocabulo subiecta est, exordiri oportebit; nam, cum illud aeque de Patre et Filio rectissime dicatur uterque enim spiritus est et sanctus, siquidem Deum spiritum esse confitemur, deinde vero hac voce angeli etiam et piorum animae significentur, cavendum est ne populus verbi ambiguitate in errorem inducatur. Quare docendum est in hoc articulo Spiritus Sancti nomine tertiam Trinitatis personam intelligi, quo modo in sacris litteris tum Veteris nonnumquam, tum Novi Testamenti frequenter accipitur; nam David precatur: *Et Spiritum Sanctum tuum ne auferas a me* [2] ; in libro Sapientiae

[1] He 19
[2] Sal 50

legimus: *Sensum tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam et miseris Spiritum Sanctum tuum de altissimis?* [3] Et alibi: *Ipse creavit illam in Spiritu Sancto* . In Novo vero Testamento iubemur baptizari in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti [4] ; et sanctissimam Virginem de Spiritu Sancto concepisse legimus [5] ; tum vero a sancto Ioanne ad Christum mittimur qui nos Spiritu Sancto baptizat [6] ; ac plurimis praeterea aliis in locis ea vox legentibus occurrit.

3 *Quare tertiae personae Trinitatis, perinde ac aliis duabus proprium nomen non sit tributum*

Verum nemo mirari debet tertiae personae, quemadmodum primae et secundae, proprium nomen tributum non esse. Nam secunda persona ideo proprium nomen habet, et Filius dicitur, quia eius aeternus a Patre ortus proprie generatio vocatur, ut in superioribus articulis explicatum est. Ut igitur ortus ille generationis nomine significatur, ita personam quae emanat, proprie Filium appellamus, et a qua emanat, Patrem. Nunc, cum tertiae personae productioni proprium nomen impositum non sit, sed spiratio et processio appelletur, sequitur ut etiam persona quae producitur suo nomine careat. Nullum autem proprium nomen eius emanatio habet, propterea quod nomina quae Deo tribuuntur, a rebus creatis mutuari cogimur; in quibus quoniam nullam aliam naturae et essentiae communicandae rationem quam generandi virtute agnoscimus, ob eam causam fit ut rationem, qua seipsum totum Deus vi amoris communicat, proprio vocabulo exprimere non possimus. Quare communi *Spiritus Sancti* nomine tertia persona appellata est; quod quidem illi maxime convenire ex eo intelligimus, quia spiritalem vitam in nos infundit, ac sine eius sanctissimi numinis afflatu nihil aeterna vita dignum efficere possumus.

4 *Spiritus Sanctus Deus est, eiusdem omnino cum Patre et Filio potentiae et naturae*

Verum, explicata vocabuli significatione, docendus imprimis erit populus Spiritum Sanctum, aeque ac Patrem et Filium, Deum esse, eisdem aequalem, aeque omnipotentem, aeternum, et infinitae perfectionis, summum bonum ac sapientissimum, eiusdemque cum Patre et Filio naturae. Quod quidem illius

[3] Sab 9
[4] Mt 28
[5] Lc 1
[6] Jn 1

vocis *in*, cum dicimus: *Credo in Spiritum Sanctum*, proprietas satis indicat, quae ad exprimendam fidei nostrae vim, singulis Trinitatis personis apposita est. Atque id etiam aperta sacrarum litterarum testimonia confirmant; nam cum sanctus Petrus in Actis apostolorum dixisset: *Anania, cur tentavit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui Sancto?*, mox inquit: *Non es mentitus hominibus, sed Deo* [7] ; quem prius Spiritum Sanctum appellaverat, eundem statim Deum vocat. Apostolus etiam ad Corinthios, quem Deum dixerat, Spiritum Sanctum esse interpretatur: *Divisiones*, inquit, *operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus* [8] ; deinde subiungit: *Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* [9] . Praeterea in Actis apostolorum, quod uni Deo prophetae tribuunt, ille Spiritui Sancto adscribit; dixerat enim Isaias: *Audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? Et dixit mihi: Vade et dices populo huic: Excaeca cor populi huius, et aures eius aggrava et oculos eius claude, ne forte videat oculis suis et auribus suis audiat* [10] . Quae verba cum Apostolus citaret, bene, inquit, *Spiritus Sanctus locutus est per Isaiam prophetam* [11] . Deinde vero, cum Scriptura Spiritus Sancti personam cum Patre et Filio coniungit, ut cum Patris et Filii et Spiritus Sancti nomen in baptismo adhiberi praecipit, nullus nobis de huius mysterii veritate dubitandi locus relinquitur; nam si Pater Deus est, et Filius Deus, omnino fateri cogimur etiam Spiritum Sanctum, qui cum eis pari honoris gradu coniungitur, Deum esse. Accedit autem quod is qui in nomine cuiusvis rei creatae baptizatur, nullum ex eo fructum consequi potest. *Numquid in nomine Pauli*, inquit, *baptizati estis?*, ut ostenderet hoc eis nihil ad comparandam salutem profuturum esse. Cum igitur baptizemur in nomine Spiritus Sancti, eum esse Deum fateri oportet. Sed hunc eundem trium personarum ordinem, quo Spiritus Sancti divinitas comprobatur, licet animadvertere, tum in epistola Ioannis: *Tres sunt qui testimonium dant in caelo: Pater, Verbum et Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt* [12] ; tum ex praeclaro illo sanctae Trinitatis elogio quo divinae laudes et psalmi concluduntur: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto* . Postremo, quod ad eam veritatem confirmandam maxime pertinet, quaecumque Dei propria esse credimus, ea Spiritui Sancto convenire sacrae litterae testantur. Quare illi templorum honorem tribuunt, ut cum Apostolus ait: *An nescitis quoniam*

[7] He 5
[8] 2 Cor 12
[9] 1 Cor 12
[10] Isa 6
[11] He 28
[12] 1 Jn 5

membra vestra templum sunt Spiritus Sancti?[13] Item sanctificationem [14] , et vivificationem [15] , et scrutari profunda Dei [16] , et per prophetas loqui [17] , et ubique esse [18] : quae omnia divino tantum Numini tribuenda sunt.

5 *Certo credendum est, Spiritus Sancti vocabulum tertiam Divinitatis personam per se subsistentem significare*

Sed illud praeterea fidelibus accurate explanandum est: Spiritum Sanctum ita Deum esse, ut eum tertiam personam in divina natura, a Patre et Filio distinctam et voluntate productam, confiteri oporteat; nam, ut alia Scripturarum testimonia omittantur, baptismi forma, quam Salvator noster docuit, apertissime ostendit Spiritum Sanctum tertiam esse personam, quae in divina natura per se constet et ab aliis distincta sit. Quod etiam Apostoli verba declarant, cum inquit: *Gratia Domini nostri Iesu Christi, et charitas Dei, et communicatio Sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.* [19]

Idem vero multo apertius demonstrant quae Patres in Constantinopolitano primo concilio hoc loco ad confutandam impiam Macedonii amentiam addiderunt: *Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit; qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur; qui locutus est per prophetas* . Quod igitur Spiritum Sanctum *Dominum* confitentur, in eo declarant quantum angelis antecellat; qui tamen nobilissimi spiritus a Deo conditi sunt, illos enim omnes sanctus Paulus testatur esse *administratorios spiritus, in ministerium missos propter eos qui hereditatem capiunt salutis* [20] . *Vivificantem* vero appellant, quod anima cum Deo coniuncta magis vivit quam corpus animae coniunctione alitur ac sustinetur; quoniam vero Spiritui Sancto sacrae litterae hanc animae cum Deo coniunctionem tribuunt, rectissime vivificantem Spiritum Sanctum vocari perspicuum est.

[13] 1 Cor 6
[14] 2 Tes 2; 1 Pe 1
[15] Jn 6
[16] 1 Cor 2
[17] 2 Pe 1
[18] Sab 1
[19] 2 Cor 13
[20] Heb 1

6 *Spiritum Sanctum a Patre et Filio, tanquam ab uno principio procedere, declaratur*

Iam vero quod sequitur: *Qui ex Patre Filioque procedit*, docendi sunt fideles Spiritum Sanctum a Patre et Filio, tamquam ab uno principio, aeterna processione procedere; id enim ecclesiastica regula, a qua christiano non licet aberrare, credendum nobis proponit, et divinarum litterarum et conciliorum auctoritate confirmatur. Nam Christus Dominus, cum de Spiritu Sancto loqueretur, dixit: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet* [21] . Hoc idem ex eo colligitur, quod in Scripturis sacris Spiritus Sanctus nonnumquam Spiritus Christi, interdum Spiritus Patris appellatur; modo a Patre [22] , modo a Filio [23] mitti dicitur, ut aeque a Patre et Filio procedere non obscure significetur. *Qui Spiritum Christi non habet*, inquit sanctus Paulus, *hic non est eius* [24] ; et idem Spiritum Christi vocat, cum ad Galatas inquit: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater* [25] . Apud sanctum Matthaeum Spiritus Patris appellatur: *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri* [26] ; et Dominus in Cena inquit: *Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me* [27] . Tum alibi eundem Spiritum Sanctum a Patre mittendum affirmat his verbis: *Quem mittet Pater in nomine meo* [28] . Ex quibus verbis cum processionem Spiritus Sancti intelligamus, perspicuum est eundem ab utroque procedere. Haec sunt quae de Spiritus Sancti persona tradenda erunt.

7 *Cum opera Trinitatis sint indivisa, quare peculiariter quidam effectus et dona spiritui Sancto tribuantur*

Docere praeterea oportebit quosdam esse Spiritus Sancti admirabiles effectus et amplissima quaedam munera quae ab ipso, tamquam a perenni bonitatis fonte, oriri et manare dicuntur. Quamvis enim sanctissimae Trinitatis opera quae extrinsecus fiunt, tribus personis communia sint, ex iis tamen multa Spiritui Sancto propria tribuuntur, ut intelligamus illa in nos a Dei immensa charitate proficisci; nam, cum Spiritus Sanctus a divina voluntate,

[21] Jn 6
[22] Jn 14
[23] Jn 15
[24] Rom 8
[25] Gal 4
[26] Mt 10
[27] Jn 15
[28] Jn 14

veluti amore inflammata, procedat, perspici potest eos effectus qui proprie ad Spiritum Sanctum referuntur, a summo erga nos Dei amore oriri. Quare ex eo consequitur ut Spiritus Sanctus *Donum* appelletur; nam doni vocabulo significatur id quod benigne et gratuito, nulla spe remunerationis proposita, donatur. Ac proinde, quaecumque bona et beneficia a Deo in nos collata sunt quid autem habemus, (*quod a Deo*, ut inquit Apostolus, *non acceperimus?* [29]) , ea nobis Spiritus Sancti concessu et munere data esse, pio et grato animo agnoscere debemus.

8 *Qui, qualesve et quanti sint Spiritus Sancti effectus*

Eius autem plures effectus sunt; nam ut mundi creationem creatarumque rerum propagationem et gubernationem omittamus, de quibus in primo articulo commemoravimus, vivificationem Spiritui Sancto proprie tribui paulo ante demonstratum est, et Ezechielis testimonio confirmatur: *Dabo, inquit, vobis Spiritum, et vivetis* [30] . Praecipuos tamen et maxime proprios Spiritus Sancti effectus Propheta enumerat: *Spiritum sapientiae et intellectus, spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiae et pietatis, et spiritum timoris Domini* [31] ; quae dona Spiritus Sancti vocantur; interdum autem Spiritus Sancti nomen eis tribuitur. Quare sapienter divus Augustinus monet animadvertendum esse [32] , cum in sacris litteris huius vocis *Spiritus Sancti* mentio fit, ut diiudicare possimus, tertiamne Trinitatis personam an eius effectus atque operationes significet; nam haec duo eodem intervallo distinguenda sunt quo etiam Creatorem a rebus creatis differre credimus. Atque haec eo diligentius explicanda sunt, quod ex hisce Spiritus Sancti donis christianae vitae praecepta haurimus sentireque possumus an Spiritus Sanctus in nobis sit.

Verum, prae ceteris eius amplissimis muneribus, gratia illa praedicanda est quae nos iustos facit, signatque Spiritu promissionis Sancto, qui est pignus hereditatis nostrae [33] . Haec enim mentem nostram arctissimo amoris vinculo Deo iungit; ex quo fit ut, summo pietatis studio accensi, novam vitam instituamus ac, naturae divinae participes effecti, filii Dei nominemur et vere simus [34] .

---

[29] 1 Cor 4
[30] Ez 37
[31] Isa 11
[32] *De trinit.*, Lib. 15, cap. 19
[33] Ef 1
[34] Jn 3

Capitulum X

Credo Sanctam Ecclesiam Catholicam, communionem Sanctorum

1 *Quibus de causis nonus articulus omnium frequentissime populo inculcandum sit*

Quanta diligentia curare pastores debeant ut huius noni articuli veritatem fidelibus explicent, si duo potissimum considerantur facile cognosci poterit. Primum enim, teste sancto Augustino, [1] prophetae planius et apertius de Ecclesia quam de Christo locuti sunt, cum in eo multo plures errare ac decipi posse quam incarnationis sacramento praevideant. Neque enim defuturi erant impii, qui ad simiae imitationem, quae se hominem esse fingit, solos se catholicos esse profiterentur, et catholicam Ecclesiam apud se tantum, non minus nefarie quam superbe, affirmarent. Deinde si quis hanc veritatem firmo animo conceptam habuerit, facile horrendum haeresis periculum effugiet. Non enim ut quisque primum in fide peccarit haereticus dicendus est, sed qui, Ecclesiae auctoritate neglecta, impias opiniones pertinaci animo tuetur. Cum igitur fieri non possit ut aliquis se haeresis peste commaculet, si iis fidem adhibeat quae in hoc articulo credenda proponantur, curent omni studio pastores ut fideles, cognito hoc mysterio, contra adversarii artes muniti in fidei veritate perseverent. Pendet autem hic articulus a superiori, quia cum iam demonstratum sit Spiritum Sanctum omnis sanctitatis fontem et largitorem esse, nunc ab eodem Ecclesiam sanctitate donatam confitemur.

2 *Quid peculiari ratione nomine Ecclesiae, quidque generatim denotetur*

Ac quoniam ecclesiae vocem latini a graecis mutuati, post divulgatum Evangelium ad res sacras transtulerunt, quam vim habeat hoc vocabulum aperiendum est. Significat autem ecclesia evocationem, verum scriptores postea usurparunt pro concilio et concione. Neque vero refert utrum populus ille veri Dei an falsae religionis cultor exstiterit; in Actis enim de ephesino populo scriptum est, cum scriba turbas sedasset, dixisse: *Si quid autem alterius rei quaeritis, in legitima ecclesia poterit absolvi* [2] . Legitimam vocat ecclesiam populum ephesinum, Dianae cultui addictum. Neque solum gentes quae Deum non noverunt, sed etiam malorum et impiorum hominum concilia interdum ecclesia nominantur: *Odivi*, inquit Propheta, *ecclesiam malignantium,*

[1] In Ps. 30; Tract. 2
[2] He 19

et cum impiis non sedebo [3] . Communi vero deinde sacrarum Scripturarum consuetudine haec vox ad rempublicam christianam fideliumque tantum congregationes significandas usurpata est, qui scilicet ad lucem veritatis et Dei notitiam per fidem vocati sunt, ut, reiectis ignorantiae et errorum tenebris, Deum verum et vivum pie et sancte colant illique ex toto corde inserviant; atque, ut unico verbo haec res tota absolvatur, *Ecclesia*, ut ait sanctus Augustinus, *est populus fidelis per universum orbem dispersus* [4] .

3 *Quae potissimum mysteria in vocabulo Ecclesiae contemplanda offerantur*

Nec vero levia mysteria in hoc vocabulo continentur; etenim in evocatione, quam Ecclesia significat, statim divinae gratiae benignitas et splendor elucet, intelligimusque Ecclesiam ab aliis rebus publicis maxime differre; illae enim humana ratione et prudentia nituntur; haec autem Dei sapientia et consilio constituta est; vocavit enim nos intimo quidem Spiritus Sancti afflatu, qui corda hominum aperit, extrinsecus autem pastorum et praedicatorum opera ac ministerio. Praeterea, ex hac vocatione quis nobis finis propositus esse debeat, nimirum aeternarum rerum cognitio et possessio, is optime perspiciet qui animadverterit cur olim fidelis populus sub lege positus synagoga, id est, congregatio diceretur; nam, ut docet sanctus Augustinus, *hoc ei nomen impositum est, quia pecudum more, quibus magis congregari convenit, terrena et caduca tantum bona spectaret* [5] . Quare merito christianus populus non synagoga sed Ecclesia dicitur, quia, terrenis et mortalibus rebus contemptis, caelestes et aeternas tantummodo consectatur.

4 *Quibus nominibus christianorum universitas in sacris litteris descripta inveniatur*

Multa praeterea nomina, quae plena sunt mysteriis, ad christianam rempublicam significandam traducta sunt; nam et domus et aedificium Dei ab Apostolo vocatur: *Si tardavero*, inquit ad Timotheum, *ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis* [6] . Domus autem Ecclesia idcirco appellatur, quia sit veluti una familia, quam unus paterfamilias moderatur et in qua est bonorum omnium spiritualium communio. Dicitur etiam grex ovium Christi, quarum ille

[3] Sal 25
[4] In Ps. 149
[5] In Ps. 77, 81
[6] 1 Tim 3

ostium est et pastor [7] . Vocatur sponsa Christi: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo* [8] , inquit Apostolus ad Corinthios; idem ad Ephesios: *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam* [9] ; ac de matrimonio: *Sacramentum hoc*, inquit, *magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia* [10] . Dicitur denique Ecclesia corpus Christi, ut ad Ephesios [11] et Colossenses [12] licet videre. Et haec singula plurimum valent ad fideles excitandos ut se dignos immensa Dei clementia et bonitate praebeant, qui eos, ut populus Dei esset, elegit.

5 *Duae praecipuae Ecclesiae partes recensentur, triumphans una, militans altera*

His vero explicatis, necesse erit singulas Ecclesiae partes enumerare earumque differentias docere, quo magis Deo dilectae Ecclesiae naturam, proprietates, dona et gratias populus percipiat, et ob eam causam sanctissimum Dei numen laudare numquam intermittat.

Ecclesiae autem duae potissimum sunt partes, quarum altera triumphans, altera militans vocatur. Triumphans est coetus ille clarissimus et felicissimus beatorum spirituum et eorum qui de mundo, de carne, de iniquissimo daemone triumpharunt et, ab huius vitae molestiis liberi, tuti aeterna beatitudine fruuntur. Militans vero Ecclesia est coetus omnium fidelium qui adhuc in terris vivunt; quae ideo militans vocatur, quod illi cum immanissimis hostibus mundo, carne, Satana perpetuum sit bellum.

6 *Ecclesia militans et triumphans una est*

Neque idcirco tamen duas esse Ecclesias censendum est, sed eiusdem Ecclesiae, ut antea diximus, partes duae sunt: quarum una antecessit et caelesti patria iam potitur, altera in dies sequitur, donec aliquando cum Salvatore nostro coniuncta in sempiterna felicitate conquiescat.

---

[7] Jn 10
[8] 2 Cor 11
[9] Ef 5
[10] Ef 5
[11] Ef 1
[12] Col 1

7 *In Ecclesia militanti duo hominum sunt genera, boni scilicet et mali*

Iam in Ecclesia militanti duo sunt hominum genera, bonorum et improborum; et improbi quidem eorundem sacramentorum participes, eandem quoque quam boni fidem profitentur, vita ac moribus dissimiles; boni vero in Ecclesia dicuntur ii qui non solum fidei professione et communione sacramentorum, sed etiam spiritu gratiae et charitatis vinculo inter se coniuncti et colligati sunt, de quibus dicitur: *Cognovit Dominus qui sunt eius* [13] . Possunt vero etiam homines aliquibus coniecturis opinari quinam sint qui ad hunc piorum hominum numerum pertineant, certo autem scire minime possunt. Quare existimandum non est Christum salvatorem de hac Ecclesiae parte locutum esse, cum ad Ecclesiam nos remisit eique ut pareamus praecepit [14] ; nam, cum illa sit incognita, cui certum esse poterit ad cuius iudicium confugiendum et cuius auctoritati obtemperandum sit? Bonos igitur et improbos Ecclesia complectitur, quemadmodum et divinae litterae et sanctorum virorum scripta testantur; in quam sententiam scriptum est illud Apostoli: *Unum corpus et unus spiritus* [15] .

8 *Ecclesia visibilis est; et bonos et malos suo sinu concludit*

Haec autem Ecclesia nota est urbique supra montem sitae comparata, quae undique conspicitur; nam, cum illi ab omnibus parendum sit, cognoscatur necesse est. Neque bonos tantum sed malos etiam complectitur, ut multis parabolis Evangelium docet; veluti cum regnum caelorum, id est, militantem Ecclesiam, simile esse sagenae in mare missae commemorat [16] ; vel agro, in quo zizania superseminata sunt [17] ; vel areae, in qua frumentum cum paleis continetur [18] ; vel decem virginibus partim fatuis partim prudentibus [19] . Sed multo ante etiam in arca Noe, qua non solum munda sed etiam immunda animantia concludebantur [20] , huius Ecclesiae figuram et similitudinem licet intueri. Quamvis autem bonos et malos ad Ecclesiam pertinere catholica fides vere et constanter affirmet, ex iisdem tamen fidei regulis, fidelibus explicandum est utriusque partis diversam admodum rationem esse; ut enim paleae

[13] 2 Tim 2
[14] Mt 18
[15] Ef 4
[16] Mt 13
[17] Mt 13
[18] Lc 13
[19] Mt 25
[20] Gen 6

cum frumento in area confusae sunt, vel interdum membra varie intermortua corpori coniuncta, ita etiam mali in Ecclesia continentur.

9 *Quinam Ecclesiae militantis finibus non contineantur*

Ex quo fit ut tria tantummodo hominum genera ab ea excludantur: primo infideles, deinde haeretici et schismatici, postremo excommunicati. Ethnici quidem, quod in Ecclesia numquam fuerunt, neque eam umquam cognoverunt, nec ullius sacramenti participes in populi christiani societate facti sunt. Haeretici vero atque schismatici, quia ab Ecclesia desciverunt, neque enim illi magis ad Ecclesiam spectant quam transfugae ad exercitum pertineant a quo defecerunt; non negandum tamen quin in Ecclesiae potestate sint, ut qui ab ea in iudicium vocentur, puniantur et anathemate damnentur. Postremo etiam excommunicati, quod Ecclesiae iudicio ab ea exclusi ad illius communionem non pertineant donec resipiscant. De ceteris autem, quamvis improbis et sceleratis hominibus, adhuc eos in Ecclesia perseverare dubitandum non est; idque fidelibus tradendum assidue ut si forte Ecclesiae antistitum vita flagitiosa sit, eos tamen in Ecclesia esse, nec propterea quidquam de eorum potestate detrahi, certo sibi persuadeant.

10 *Nominis Ecclesiae significationum varietas*

Verum universae etiam ecclesiae partes, Ecclesiae nomine significari solent, ut cum Apostolus Ecclesiam quae est Corinthi, Galatiae, Laodicensium, Thessalonicensium nominat; privatas etiam fidelium familias ecclesias vocat, nam Priscae et Aquilae domesticam ecclesiam salutari iubet; item alio in loco: *Salutant vos*, inquit, *in Domino multum Aquila et Priscilla cum domestica sua ecclesia* [21] ; ad Philemonem [22] etiam scribens eandem vocem usurpavit. Interdum quoque ecclesiae nomine eius praesides ac pastores significantur: *Si te non audierit*, inquit Christus, *dic Ecclesiae* [23] ; quo in loco praepositi Ecclesiae designantur. Sed locus etiam in quem populus sive ad concionem sive alicuius rei sacrae causa convenit, ecclesia appellatur. Praecipue vero in hoc articulo Ecclesia bonorum simul et malorum multitudinem, nec praesides solum, sed eos etiam qui parere debent, significat.

Sanctam, Catholicam

[21] 1 Cor 16
[22] Flm 1
[23] Mt 28

11 *De notis verae Ecclesiae; et primo cur una dicatur*

Aperiendae autem sunt fidelibus huius Ecclesiae proprietates, ex quibus licebit agnoscere quanto beneficio a Deo affecti sint quibus contigerit in ea nasci atque educari.

Prima igitur proprietas in Symbolo Patrum describitur ut *Una* sit: *Una enim*, inquit, *est columba mea, una est speciosa mea* [24] . Vocatur autem una tanta hominum multitudo, quae tam longe lateque diffusa est, ob eas causas quae ab Apostolo ad Ephesios scriptae sunt: *unum enim Dominum, unam fidem, unum baptisma* [25] tantum esse praedicat.

Unus est etiam eius rector ac gubernator, invisibilis quidem Christus, quem aeternus Pater dedit caput super omnem Ecclesiam, quae est corpus eius; visibilis autem is qui Romanam cathedram Petri apostolorum Principis legitimus successor tenet.

12 *Quid de Romano Pontifice, visibili Ecclesiae Christi capite, sentiendum sit*

De quo fuit illa omnium Patrum ratio et sententia consentiens: hoc visibile caput ad unitatem Ecclesiae constituendam et conservandam necessarium fuisse.

Quod praeclare et vidit et scripsit sanctus Hieronymus, et contra Iovinianum iis verbis: *Unus eligitur ut, capite constituto, schismatis tollatur occasio* [26] ; et ad Damasum: *Facessat invidia; romani culminis recedat ambitio; cum successore piscatoris et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum nisi Christum sequens, Beatitudini tuae, id est, cathedrae Petri, communione consocior; super illam petram aedificatam Ecclesiam scio. Quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est; si quis in arca Noe non fuerit, peribit, regnante diluvio* [27] .

Quod et longe antea ab Irenaeo probatur, et Cypriano, qui, de unitate Ecclesiae loquens, ait: *Loquitur Dominus ad Petrum: "Ego", Petre, "dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam". Super unum aedificat Ecclesiam; et quamvis apostolis omnibus, post resurrectionem suam, parem potestatem tribuat, et dicat: "Sicut misit me Pater, et ego mitto vos; accipite Spiritum Sanctum"; tamen, ut unitatem manifestaret, unitatis*

[24] Cant 6
[25] Ef 4
[26] Lib. I ad Med.
[27] Epist. 57

eiusdem originem, ab uno incipientem, auctoritate sua disposuit, etc. [28] Optatus deinde Milevitanus ait: *Ignorantiae tibi adscribi non potest, scienti in urbe Roma Petro primo cathedram episcopalem esse collatam, in qua sederit omnium apostolorum caput Petrus; in quo uno cathedrae unitas ab omnibus servaretur, ne ceteri apostoli singulas sibi quisque defenderent; ut iam schismaticus et praevaricator esset qui contra singularem cathedram alteram collocaret* [29] . Post vero Basilius sic scriptum reliquit: *Petrus collocatus est in fundamento, dixit enim: "Tu es Christus Filius Dei vivi", et vicissim audivit se esse petram; licet enim petra esset, non tamen petra erat ut Christus. Nam Christus vere immobilis petra, Petrus vero propter petram. Dignitates enim suas Iesus largitur aliis: Sacerdos est, et facit sacerdotes; Petra est, et petram facit; et quae sua sunt, largitur servis suis* [30] . Postremo vero sanctus Ambrosius idem ait: ⋆ *Magna sunt enim Dei munera, qui non solum nobis, quae nostra fuerant, reparavit; verum etiam quae sua sunt propria, concessit*; deinde paucis interiectis, sequitur: *Magna autem Christi gratia, qui omnia prope vocabula sua discipulis ipsis donavit. Ego sum, inquit, lux mundi*: id tamen, quo ipse gloriatur, discipulis nomen indulsit, dicens: *Vos estis lux mundi* [31] *. Ego sum panis vivus* [32] *; et nos omnes unus panis sumus* [33] *: ego sum vitis vera* [34] . Et tibi dicit: *Plantavi te vitem fructuosam omnem veram* [35] *. Petra est Christus, bibebant enim de spirituali sequenti petra, petra autem erat Christus* [36] *. Et iam discipulo suo huius vocabuli gratiam not negavit, ut et ipse sit Petrus* [37] *, quod de petra habeat soliditatem constantiae fidei firmitatem.*⋆ [38] [39]

13 *Quomodo praeter Christum Ecclesia uno capite visibili indigeat*

Si quis obiiciat Ecclesiam, uno capite et sponso Iesu Christo contentam, praeterea nullum requirere, in promptu responsio est. Ut enim Christum Dominum singulorum sacramentorum non solum auctorem, sed intimum etiam

[28] De unit Eccles. ad princip.
[29] Lib. II contra Parmen. ad princip.
[30] Homil. 29 de poenit.
[31] Mt 5
[32] Jn 6
[33] 1 Cor 10
[34] Jn 15
[35] Jer 2
[36] 1 Cor 10
[37] mt 16
[38] El texto entre ⋆ no se halla en todas las ediciones. En particular, no se encuentra en la primera.
[39] Lib. 6 in Luc. cap. 9

praebitorem habemus nam ipse est qui baptizat et qui absolvit, et tamen is homines sacramentorum externos ministros instituit, sic Ecclesiae, quam ipse intimo Spiritu regit, hominem suae potestatis vicarium et ministrum praefecit; nam, cum visibilis Ecclesia visibili capite egeat, ita Salvator noster Petrum universi fidelium generis caput et pastorem constituit, cum illi oves suas pascendas verbis amplissimis commendavit, ut qui ei successisset eandem plane totius Ecclesiae regendae et gubernandae potestatem habere voluerit.

14 *Cur Ecclesia Una dicatur; alias rationes subiungit*

Unus praeterea idemque est Spiritus, inquit Apostolus ad Corinthios [40] , qui fidelibus gratiam, perinde atque anima corporeis membris vitam, impertitur. Ad quam unitatem servandam, cum Ephesios hortaretur inquit [41] : *Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis: unum corpus et unus Spiritus.* Quemadmodum enim humanum corpus multis constat membris eaque ab una anima aluntur, quae oculis visum, auribus auditum et aliis sensibus diversas vires subministrat, ita corpus Christi mysticum, quod est Ecclesia, ex multis fidelibus compositum est. Una quoque est spes, ut in eodem loco idem Apostolus testatur, ad quam vocati sumus, siquidem omnes eandem rem, nempe aeternam et beatam vitam, speramus. Una est denique fides, quae omnibus tenenda est ac prae se ferenda: *non sint*, inquit Apostolus, *in vobis schismata* [42] ; atque unum baptisma, quod quidem est christianae fidei sacramentum.

15 *De secunda nota Ecclesiae, qua dicitur Sancta*

Altera proprietas Ecclesiae est ut sit *Sancta*; quod a Principe apostolorum accepimus eo loco: *Vos autem genus electum, gens sancta* [43] .

Appellatur autem sancta, quod Deo consecrata dedicataque sit; sic enim cetera huiuscemodi, quamquam corporea sint, sancta vocari consueverunt cum divino cultui addicta et dedicata sunt; cuius generis sunt in Lege veteri vasa, vestes et altaria; in qua primogeniti quoque, qui Deo altissimo dedicabantur, sancti sunt appellati [44] . Nec mirum cuiquam videri debet Ecclesiam

[40] 1 Cor 12
[41] Ef 4
[42] 1 Cor 1
[43] 1 Pe 2
[44] Éx 13; Lc 2

dici sanctam, tametsi multos peccatores continet; sancti enim vocantur fideles, qui populus Dei effecti sunt, quive se, fide et baptismate suscepto, Christo consecrarunt, quamquam in multis offendunt et quae polliciti sunt non praestant; quemadmodum etiam qui artem aliquam profitentur, etsi artis praecepta non servent, nomen tamen artificum retinent. Quare divus Paulus Corinthios sanctificatos et sanctos appellat, in quibus nonnullos fuisse perspicuum est quos ut carnales et gravioribus etiam nominibus acriter obiurgat [45] .

Sancta etiam dicenda est, quod veluti corpus cum sancto capite Christo Domino, totius sanctitatis fonte, coniungitur, a quo Spiritus Sancti charismata et divinae bonitatis divitiae diffunduntur. Praeclare sanctus Augustinus, interpretans verba illa Prophetae: *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum* [46] *; audeat*, inquit, *et corpus Christi, audeat et unus ille homo, clamans a finibus terrae, cum capite suo et sub capite suo dicere: «Sanctus sum»; accepit enim gratiam sanctitatis, gratiam baptismi et remissionis peccatorum.* Ac paulo post: *Si christiani omnes et fideles in Christo baptizati, ipsum induerunt, sicut Apostolus dicit: «Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis»; si membra sunt facti corporis eius, et dicunt se sanctos non esse, capiti ipsi faciunt iniuriam, cuius membra sancta sunt* [47] .

Accedit etiam, quod sola Ecclesia legitimum sacrificii cultum et salutarem habet sacramentorum usum, per quae, tamquam efficacia divinae gratiae instrumenta, Deus veram sanctitatem efficit; ita ut quicumque vere sancti sunt, extra hanc Ecclesiam esse non possint. Patet igitur Ecclesiam esse sanctam, ac sanctam quidem, quoniam corpus est Christi, a quo sanctificatur cuiusque sanguine abluitur.

16 *Qua ratione Ecclesia sit catholica*

Tertia proprietas Ecclesiae ea est, ut *Catholica*, nempe universalis, vocetur; quae appellatio vere illi tributa est, quoniam, ut testatur sanctus Augustinus, *a solis ortu usque ad occasum unius fidei splendore diffunditur* [48] .

Neque enim, ut in humanis rebus publicis aut haereticorum conventibus, unius tantum regni terminis, aut uno hominum genere Ecclesia definita est; verum omnes homines, sive illi barbari sint sive scythae, sive servi sive liberi, sive masculi sive feminae, charitatis sinu complectitur. Quare scriptum est: *Redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu et lingua et populo et na-*

[45] 1 Cor 5
[46] Sal 85
[47] In Ps. 85
[48] Serm. 131 de temp.

tione, et fecisti nos Deo nostro regnum [49] . De Ecclesia dicit David: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae* [50] . Item: *Memor ero Rahab et Babylonis, scientium me* [51] ; et: *Homo natus est in ea .*

Praeterea omnes fideles, qui ab Adam in hunc usque diem fuerunt quive futuri sunt, quamdiu mundus exstabit, veram fidem profitentes, ad eandem Ecclesiam pertinent, quae super fundamento apostolorum fundata est ac prophetarum, qui omnes in illo lapide angulari Christo [52] , qui fecit utraque unum, et pacem iis qui prope et iis qui longe annuntiavit, constituti sunt et fundati.

Universalis etiam ob eam causam dicitur, quod omnes qui salutem aeternam consequi cupiunt, eam tenere et amplecti debeant, non secus ac qui arcam, ne diluvio perirent, ingressi sunt.

Haec igitur veluti certissima regula tradenda est, qua vera et falsa Ecclesia iudicetur.

17 *Quo pacto Ecclesia Christi etiam apostolica dicatur*

Sed ex origine etiam, quam revelata gratia ab apostolis ducit, Ecclesiae veritatem agnoscimus; siquidem eius doctrina veritas est, non recens neque nunc primum orta, sed ab apostolis iam olim tradita et in omnem orbem terrarum disseminata. Ex quo fit, ut nemo dubitare possit impias haereticorum voces longe a verae Ecclesiae fide abesse, cum doctrinae Ecclesiae, quae ab apostolis ad hanc diem praedicata est, adversentur. Quare, ut omnes intelligerent quaenam esset Ecclesia catholica, Patres in Symbolo illud divinitus addiderunt: *Apostolicam.* Etenim Spiritus Sanctus, qui Ecclesiae praesidet, eam non per aliud genus ministrorum, quam per apostolicum, gubernat. Qui Spiritus primum quidem apostolis tributus est; deinde vero summa Dei benignitate semper in Ecclesia mansit.

18 *Ecclesia in fidei, aut morum dogmatibus errare non potest*

Sed quemadmodum haec una Ecclesia errare non potest in fidei ac morum disciplina tradenda, cum a Spiritu Sancto gubernetur; ita ceteras omnes, quae sibi Ecclesiae nomen arrogant, ut quae diaboli spiritu ducantur, in doctrinae et morum perniciosissimis erroribus versari necesse est.

[49] Ap 5
[50] Sal 2
[51] Sal 86
[52] Ef 2

19 *Quibus praecipue figuris Christi Ecclesia in veteri testamento adumbrata sit*

Sed quoniam magnam vim habent figurae Veteris Testamenti ad excitandos fidelium animos revocandamque rerum pulcherrimarum memoriam, cuius rei potissimum causa apostoli his usi sunt illam quoque doctrinae partem, quae magnas utilitates habet, parochi non praetermittent. In his autem illustrem significationem habet arca Noe, quae ob eam rem tantum divino iussu constructa est, ut nullus dubitandi locus relinquatur quin Ecclesiam ipsam significet, quam Deus sic constituit, ut quicumque per baptismum illam ingrederentur ab omni mortis aeternae periculo tuti esse possent; qui vero extra illam essent, quemadmodum iis evenit qui in arcam recepti non sunt, suis sceleribus obruerentur. Alia figura est magna illa civitas Ierusalem, cuius nomine Scripturae saepius sanctam Ecclesiam significant; nimirum in illa solum offerre Deo sacrificia licebat, quia in sola etiam Dei Ecclesia, neque extra eam usquam, verus cultus verumque sacrificium reperitur quod Deo placere ullo modo possit.

20 *Qua ratione credere Christi Ecclesiam ad articulos pertineat*

Iam illud etiam extremo loco de Ecclesia docendum erit, quanam ratione nos credere Ecclesiam ad articulos fidei pertineat. Nam etsi quivis ratione et sensibus percipit Ecclesiam, id est, hominum conventum in terris esse qui Christo Domino addicti et consecrati sunt, neque ad eam rem animo concipiendam fide opus esse videatur, cum nec iudaei, nec turcae quidem de eo dubitent; tamen illa mysteria quae in sancta Dei Ecclesia contineri partim declaratum est, partim in sacramento ordinis explicabitur, mens fide tantummodo illustrata, non ullis rationibus convicta, intelligere potest. Cum igitur hic articulus, non minus quam ceteri, intelligentiae nostrae facultatem et vires superet, iure optimo confitemur nos Ecclesiae ortum, munera et dignitatem non humana ratione cognoscere, sed fidei oculis intueri.

21 *Quae, quot et quanta sint, quae in Ecclesia esse credere iubemur*

Neque enim aut homines huius Ecclesiae auctores fuerunt, sed Deus ipse immortalis, qui eam super firmissimam petram aedificavit, teste Propheta: *Ipse fundavit eam Altissimus* [53] ; quam ob causam hereditas Dei [54] et Dei

[53]Sal 86

[54]Sal 2, 126

populus [55] appellatur; nec potestas quam accepit humana est, sed divino munere tributa. Quare, quemadmodum naturae viribus comparari non potest, ita etiam fide solum intelligimus in Ecclesia claves regni caelorum esse, eique potestatem peccata remittendi, excommunicandi, verumque Christi corpus consecrandi traditam; deinde, cives qui in ea morantur non habere hic civitatem permanentem, sed futuram inquirere [56] .

Unam igitur Ecclesiam sanctam et catholicam esse necessario credendum est.

22 *Non ut in Deum, ita in Ecclesiam credendum est*

Tres enim Trinitatis personas, Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum ita credimus, ut in eas fidem nostram collocemus. Nunc autem, mutata dicendi forma, sanctam, et non in sanctam, Ecclesiam credere profitemur, ut, hac etiam diversa loquendi ratione, Deus omnium effector a creatis rebus distinguatur, praeclaraque illa omnia quae in Ecclesiam collata sunt beneficia, divinae bonitati accepta referamus.

Sanctorum communionem

23 *De extrema huius articuli clausula, Sanctorum communionem*

Cum sanctus Ioannes evangelista de divinis mysteriis ad fideles scriberet, cur eos in illis erudiret, hanc rationem attulit: *Ut et vos*, inquit, *societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre et cum Filio eius Iesu Christo* [57] . Haec societas in communione sanctorum sita est, de qua in hoc articulo sermo habetur. Utinam vero in eo explicando Ecclesiarum praesides Pauli et aliorum apostolorum diligentiam imitarentur; est enim non solum quaedam superioris articuli interpretatio doctrinaque uberrimorum fructuum, sed etiam quis usus mysteriorum esse debeat quae Symbolo continentur, declarat. Omnia enim eius rei causa pervestiganda sunt ac percipienda, ut in hanc tam amplam et beatam societatem sanctorum admittamur admissique constantissime perseveremus, *cum gaudio gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine* [58] .

---

[55] Sal 27, 94
[56] Heb 13
[57] 1 Jn 1
[58] Col 1

24 *Explicatio alterius particula, et in quo consistat Sanctorum communio*

Imprimis igitur fideles docendi sunt hunc articulum esse illius qui de una sancta Ecclesia catholica antea positus est, veluti explicationem quamdam. Unitas enim Spiritus, a quo illa regitur, efficit ut quidquid in eam collatum est, commune sit. Omnium enim sacramentorum fructus ad universos fideles pertinet; quibus sacramentis, veluti sacris vinculis, Christo connectuntur et copulantur, et maxime omnium baptismo, quo tamquam ianua in Ecclesiam ingredimur. Hac autem sanctorum communione sacramentorum communionem intelligi debere, Patres in Symbolo significant illis verbis: *Confiteor unum baptisma.* Baptismum vero imprimis Eucharistia et deinceps cetera sacramenta consequuntur; nam etsi hoc nomen omnibus sacramentis convenit, cum Deo nos coniungant illiusque participes cuius gratiam recipimus, efficiant; magis tamen proprium est Eucharistiae, quae hanc efficit communionem.

25 *Paticipatio meritorum est in Ecclesia*

Sed alia etiam communio in Ecclesia cogitanda est. Quaecumque enim pie sancteque ab uno suscipiuntur, ea ad omnes pertinent, et, ut illis prosint, charitate, quae non quaerit quae sua sunt, efficitur. Id vero cum sancti Ambrosii testimonio comprobatur, qui locum illum Psalmi explanans: *Particeps ego sum omnium timentium te* [59] , ita inquit: *Sicut membrum particeps esse dicimus totius corporis, sic coniunctum omnibus timentibus Deum. Quare Christus eam nobis orandi formam praescripsit ut diceremus: Panem nostrum, non meum; ac reliqua eius generis, non nobis tantum, sed omnium saluti et commodis prospicientes* [60] .

At vero haec bonorum communicatio, membrorum humani corporis aptissima similitudine in sacris litteris saepe demonstratur; nam in corpore multa sunt membra, sed, etsi multa sunt, unum tamen corpus constituunt, in quo singula proprio, non autem omnia eodem munere funguntur. Nec vero omnia eandem dignitatem habent, aut aeque utiles et decoras functiones exsequuntur; nullique suum, sed totius corporis commodum atque utilitas proposita est. Omnia deinde tam apta inter se et connexa sunt, ut, si unum aliquo dolore afficitur, cetera item naturae cognatione et consensu doleant; si contra bene affectum est, communis sit omnibus ille iucunditatis sensus. Atque haec eadem in Ecclesia licet contemplari; in qua, etsi diversa sunt membra, nempe variae nationes, iudaeorum, gentium, liberi et servi, pauperes et divites, cum tamen baptismo initiantur, unum corpus cum Christo fiunt, cuius ille

[59]Sal 118

[60]In illum Ps. sermo. 8

caput est. Unicuique praeterea in hac Ecclesia suum munus assignatum est; ut enim alii in ea apostoli, alii doctores, omnes vero publicae utilitatis causa sunt constituti; ita aliorum est praeesse ac docere, aliorum item parere et subiectos esse.

26 *Scelerati in Ecclesia participatione bonorum spiritualium non gaudent*

At vero tot tantisque muneribus ac bonis divinitus collatis illi fruuntur, qui in charitate vitam christianam degunt iustique et cari Deo sunt. Membra vero mortua, nimirum homines sceleribus obstricti et a Dei gratia alienati, hoc quidem bono non privantur, ut huius corporis membra esse desinant; sed cum sint mortua, fructum spiritualem qui ad iustos et pios homines pervenit, non percipiunt; tametsi, cum in Ecclesia sint, ad amissam gratiam vitamque recuperandam ab iis adiuvantur qui Spiritu vivunt, et eos fructus capiunt quorum expertes esse dubitari non potest qui omnino ab Ecclesia sunt praecisi.

27 *Gratiae gratis datae, et cetera Dei dona toti Ecclesiae sunt communia*

Nec vero tantum communia sunt ea dona quae homines caros Deo ac iustos reddunt, sed gratiae etiam gratis datae, in quibus numerantur scientia, prophetia, donum linguarum ac miraculorum, et cetera huius generis; quae dona malis etiam hominibus, non privatae sed publicae utilitatis causa, ad aedificandam Ecclesiam conceduntur; nam sanitatis gratia, non illius qui ea praeditus est, sed aegroti curandi causa tributa est. Ac nihil tandem a vere christiano homine possidetur, quod sibi cum ceteris omnibus commune esse non existimare debeat; quare ad sublevandam indigentium miseriam prompti ac parati esse debent; nam qui huiusmodi bonis ornatus est, si viderit fratrem suum egere nec illi subvenerit, is Dei charitatem non habere plane convincitur [61] . Quae cum ita se habeant, satis constat eos qui in hac sancta communione sunt, quadam felicitate perfrui, et vere illud dicere posse: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum, concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*, et: *Beati qui habitant in domo tua, Domine* [62] .

[61] 1 Jn 3
[62] Sal 83

Capitulum XI

Remissionem peccatorum

1 *Quomodo necessarium sit credere remisionem peccatorum esse in Ecclesia*

Nemo est qui, cum videat hunc articulum de remissione peccatorum in ceteris fidei articulis numeratum esse, dubitare possit eo non solum divinum aliquod mysterium, sed etiam ad salutem comparandam maxime necessarium contineri; nam antea declaratum est sine certa eorum fide quae in Symbolo credenda proponuntur, nemini ad christianam pietatem aditum patere. Verum, si id quod per se omnibus notum esse debet, aliquo etiam testimonio confirmandum videatur, satis illud erit quod Salvator noster, paulo ante ascensum in caelum, de ea re testatus est, cum discipulis sensum aperuit ut intelligerent Scripturas: *Oportebat*, inquit, *Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die; et praedicari in nomine eius paenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Ierosolyma* [1] . Quae verba si parochi animadverterint, facile intelligent, cum cetera quae ad religionem pertinent fidelibus tradenda sint, tum vero praecipue huius articuli diligenter explicandi magnam eis a Domino necessitatem impositam esse.

2 *In Ecclesia veram esse remittendorum peccatorum potestatem*

Munus igitur parochi erit, quod ad hunc locum attinet, docere non solum peccatorum remissionem in catholica Ecclesia reperiri, de qua Isaias praedixerat: *Populus, qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas* [2] ; sed etiam potestatem peccata remittendi in ea esse, qua si rite et secundum leges a Christo Domino praescriptas sacerdotes utantur, vere peccata remitti et condonari credendum est.

[1] Lc 24
[2] Is 33

3 *Qua ratione in Ecclesia peccata remittantur*

Haec autem venia, cum primum fidem profitentes sacro baptismo abluimur, adeo cumulate nobis datur, ut nihil aut culpae delendum, sive ea origine contracta, sive quid propria voluntate omissum vel commissum sit, aut poenae persolvendum relinquatur. Verum per baptismi gratiam nemo tamen ab omni naturae infirmitate liberatur; quin potius, cum unicuique adversus concupiscentiae motus, quae nos ad peccata incitare non desinit, pugnandum sit, vix ullum reperias qui vel tam acriter resistat, vel tam vigilanter salutem suam tueatur, ut omnes plagas vitare possit.

4 *Praeter baptismum remitti peccata in Ecclesia virtute clavium ostenditur*

Cum igitur necesse fuerit in Ecclesia potestatem esse peccata remittendi alia etiam ratione quam baptismi sacramento, claves regni caelorum illi concreditae sunt, quibus possint unicuique paenitenti, etiamsi usque ad extremum vitae diem peccasset, delicta condonari. Clarissima huius rei testimonia in sacris litteris habemus; nam apud sanctum Matthaeum Dominus ita ad Petrum loquitur: *Tibi dabo claves regni caelorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis* [3] . Item: *Quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo; et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelo* [4] . Deinde sanctus Ioannes testatur Dominum, cum insufflasset apostolis, dixisse: *Accipite Spiritum Sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt* [5] .

5 *Nullis certis peccatis et temporibus potestas remittendi peccata circunscribitur*

Neque vero existimandum est hanc potestatem certis quibusdam peccatorum generibus definitam esse; nullum enim tam nefarium facinus vel admitti vel cogitari potest, cuius remittendi potestatem sancta Ecclesia non habeat; quemadmodum etiam nemo adeo improbus et scelestus fuerit, quem si erratorum suorum vere paeniteat, certa ei veniae spes proposita esse non debeat. Sed neque haec eadem potestas ita circumscribitur, ut praefinito solum aliquo tempore ea uti liceat; nam quacumque hora peccator ad sanitatem redire voluerit, reiiciendum non esse docuit Salvator noster, cum Principi apostolorum

[3] Mt 16
[4] Mt 18
[5] Jn 20

interroganti, quotiens peccatoribus ignoscendum esset, an septies, respondit: *Non septies, sed usque septuagies septies* [6] .

6 *Non omnibus christianis potestas remittendi peccata est concessa*

Verum, si ministros divinae huius potestatis spectemus, ea minus late patere videbitur. Dominus enim non omnibus, sed episcopis tantum et sacerdotibus tam sancti muneris potestatem dedit. Idem etiam censendum erit, quod ad rationem eius potestatis exercendae pertinet; nam per sacramenta solum, si eorum forma servetur, peccata remitti possunt; aliter vero nullum ius a peccatis solvendi Ecclesiae datum est. Ex quo sequitur tum sacerdotes tum sacramenta ad peccata condonanda veluti instrumenta valere, quibus Christus Dominus, auctor ipse et largitor salutis, remissionem peccatorum et iustitiam in nobis efficit.

7 *Quantum sit munus remittendorum peccatorum Ecclesiae concessum*

Ut autem fideles caeleste hoc munus, quod singulari in nos Dei misericordia Ecclesiae donatum est, magis suspiciant, atque ad eius usum et tractationem ardentiori pietatis studio accedant, conabitur parochus huius gratiae dignitatem et amplitudinem demonstrare. Ea autem ex hoc potissimum perspicitur, si, cuius virtutis sit peccata remittere et homines ex iniustis iustos reddere, diligenter expositum fuerit. Constat enim infinita et immensa Dei vi hoc effici, quam eandem in excitandis mortuis et in mundi creatione necessariam esse credimus. Quod si etiam, ut Augustini sententia confirmatur, maius opus existimandum est aliquem ex impio pium facere, quam caelum et terram ex nihilo creare [7] ; cum ipsa creatio non nisi ex infinita virtute possit exsistere, consequens est ut multo magis peccatorum remissio infinitae potestati tribuenda sit.

8 *Nullus praeter solum Deum propria auctoritate peccata dimittit*

Quare verissimas esse priscorum Patrum voces agnoscimus, quibus confitentur ab uno Deo peccata hominibus condonari, neque ad alium auctorem quam ad summam eius bonitatem et potentiam tam mirificum opus referendum esse. *Ego sum*, inquit ipse Dominus per Prophetam, *ego sum ipse qui*

[6] Mt 18
[7] Tract. 72 in Ioann.

deleo iniquitates tuas. Nam scelerum remittendorum eadem ratio videtur esse quam in pecunia debita servare oportet. Quemadmodum igitur a nemine nisi a creditore pecunia quae debetur remitti potest, ita cum uni Deo peccatis obstricti simus siquidem quotidie oramus: *Dimitte nobis debita nostra*, perspicuum est a nemine praeter illum debita nobis condonari posse.

9 *Potestas remittendi peccata ante Christum natum nulli mortalium concessa fuit*

Hoc vero admirabile et divinum munus, antequam Deus homo fieret, nulli creatae naturae impertitum est. Primus omnium Christus Salvator noster, ut homo, cum idem verus Deus esset, hoc munus a caelesti Patre traditum accepit. *Ut sciatis*, inquit, *quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam* [8] . Cum igitur homo factus esset ut hominibus hanc peccatorum veniam largiretur, priusquam in caelum ascenderet ut ibi ad dexteram Dei in perpetuum sederet, eam potestatem episcopis et presbyteris in Ecclesia concessit; quamquam, ut antea docuimus, Christus sua auctoritate, ceteri ut eius ministri, peccata dimittunt.

Quamobrem, si quae infinita virtute effecta sunt maxime admirari et suspicere debemus, satis intelligimus pretiosissimum hoc munus esse, quod Christi Domini benignitate Ecclesiae donatum est.

10 *Qua virtute homines peccatorum suorum veniam consequantur*

Sed ipsa etiam ratio qua Deus, clementissimus Pater, mundi peccata delere constituit, animos fidelium ad huius beneficii magnitudinem contemplandam vehementer excitabit; sanguine enim unigeniti Filii sui scelera nostra expiari voluit, ut poenam quam nos pro peccatis commeruimus, ultro ille persolveret, iustusque pro iniustis damnaretur, innocens pro reis morte acerbissima afficeretur. Quare, cum animo cogitabimus nos non corruptibilibus auro et argento redemptos esse, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati [9] , facile statuemus nihil nobis salubrius contingere potuisse hac remittendi peccata potestate, quae inexplicabilem Dei providentiam summamque erga nos charitatem ostendit. Ex hac autem cogitatione maximus fructus ad omnes perveniat necesse est.

---

[8] Mt 9; Mc 2

[9] 1 Pe 3

11 *Quo maxime pacto cernatur amplitudo beneficii, quod in potestate clavium offertur*

Nam qui Deum mortali aliquo peccato offendit, quidquid meritorum ex Christi morte et cruce consecutus est statim amittit, et omnino paradisi aditu, quem prius interclusum Salvator noster passione sua omnibus patefecit, prohibetur. Quod quidem cum in mentem venit, facere non possumus quin humanae miseriae consideratio vehementer sollicitos nos habeat. Verum, si animum ad hanc admirabilem potestatem referamus quae Ecclesiae divinitus tributa est, et, huius articuli fide confirmati, oblatam unicuique facultatem credamus ut possit divina ope adiutus in pristinum dignitatis statum restitui, tunc vero cogimur summo gaudio et laetitia exsultare et immortales Deo gratias agere. Ac profecto, si grata et iucunda medicamenta videri solent quae nobis medicorum arte et industria, cum gravi aliquo morbo laboramus, parantur, quanto iucundiora esse debent ea remedia quae Dei sapientia ad animorum curationem atque adeo ad vitam reparandam instituit?, cum praesertim non quidem dubiam salutis spem, ut medicinae illae quae corporibus adhibentur, sed certissimam, iis qui sanari cupiunt, salutem afferant.

12 *Cur, ac quomodo remedia in potestate clavium Eccleiae tributa christiani frequentare debeant*

Erunt igitur fideles hortandi, postquam tam ampli et praeclari muneris dignitatem cognoverint, ut illud etiam studeant ad suum commodum religiose convertere. Vix enim fieri potest ut qui re utili et necessaria non utatur, eam contemnere non existimetur; praesertim vero, cum Dominus hanc potestatem remittendi peccata ea re tradiderit Ecclesiae, ut omnes hoc salutari remedio uterentur; nam quemadmodum nemo sine baptismo expiari potest, ita quicumque baptismi gratiam mortiferis sceleribus amissam recuperare voluerit, ad aliud expiationis genus, nimirum paenitentiae sacramentum, confugiat necesse est.

Verum hoc loco admonendi sunt fideles, ne, tam ampla veniae facultate proposita quam etiam nullius temporis termino definiri declaravimus, vel ad peccandum faciliores, vel ad resipiscendum tardiores reddantur; in altero enim, cum iniuriosi et contumeliosi in hanc divinam potestatem manifeste deprehendantur, indigni sunt quibus Deus misericordiam suam impertiatur; in altero vero magnopere verendum est ne, morte praeoccupati, frustra peccatorum remissionem confessi fuerint quam tarditate et procrastinatione merito amiserunt.

Capitulum XII

Carnis resurrectionem

1 *Quantum referat de hoc articulo exploratam habere cognitionem*

Magnam huius articuli vim esse ad fidei nostrae veritatem stabiliendam, id maxime ostendit quod divinis litteris non solum credendus fidelibus proponitur, sed multis etiam rationibus confirmatur; quod quidem cum in aliis Symboli articulis vix fieri videamus, intelligi potest hoc veluti firmissimo fundamento, salutis nostrae spem nixam esse; nam ut Apostolus ratiocinatur: *Si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit; quod si Christus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra, inanis est et fides vestra* [1] . In eo igitur explicando parochus non minus operae et studii ponet, quam in eo evertendo multorum impietas laborant; magnas enim et praeclaras utilitates ex ea cognitione ad fidelium fructum redundare paulo post demonstrabitur.

2 *Cur Apostoli resurrectionem hominum hic resurrectionem carnis apellarint*

Sed hoc imprimis attendere oportebit, resurrectionem hominum in hoc articulo carnis resurrectionem appellari; quod quidem sine causa factum non est. Nam docere voluerunt apostoli id quod necessario ponendum est: animam esse immortalem; quare, ne quis forte eam simul cum corpore interiisse, utrumque vero in vitam revocari existimaret, cum animam plurimis sacrarum litterarum locis immortalem esse plane constet, ob eam rem carnis tantum suscitandae mentio in articulo facta est. Et quamquam saepe etiam in sacris Scripturis caro integrum hominem, ut est apud Isaiam: *Omnis caro foenum* [2] , et apud sanctum Ioannem: *Et Verbum caro factum est* [3] , significet; hoc tamen loco carnis vox corpus declarat, ut duarum partium, animae et corporis, quibus homo constat, alteram tantum, nempe corpus, corrumpi et in pulverem terrae ex qua compactum est redire, animam vero incorruptam manere intelligamus.

At vero, cum nemo, nisi mortuus fuerit, ad vitam revocetur, anima proprie non dicitur resurgere. Carnis quoque mentio facta est illius haeresis confutandae causa quae, vivo Apostolo, Hymenaei et Phileti fuit [4] , qui asserebant,

[1] 1 Cor 15
[2] Is 40
[3] Jn 1
[4] 2 Tim 2

cum de resurrectione in Scripturis sacris ageretur, non de corporea sed de spirituali, qua a morte peccati ad vitam innocentem resurgitur, accipiendum esse. Itaque his verbis planum fit eum errorem tolli et veram corporis resurrectionem confirmari.

3 *Quibus potissimum Scripturis doctrina de vera corporum resurrectione stabilienda sit*

Verum parochi partes erunt hanc veritatem illustrare exemplis ex Veteri Novoque Testamento, et ex omni ecclesiastica historia depromptis; alii enim ab Elia [5] et Eliseo [6] in Veteri Testamento; alii, praeter eos quos Christus Dominus a morte excitavit, a sanctis apostolis aliisque permultis ad vitam revocati sunt. Quae resurrectio multorum huius articuli doctrinam confirmat; ut enim plures a morte excitatos credimus, ita universos ad vitam revocatum iri credendum est; quin etiam praecipuus fructus quem nos ex huiusmodi miraculis capere debemus, ille est, ut summam fidem huic articulo tribuamus. Sunt multa testimonia quae parochis qui in sacris litteris mediocriter versati sunt, facile occurrent. Illustriora vero loca sunt in Veteri quidem Testamento, quae leguntur apud Iob, cum ait se in carne sua conspecturum Deum suum [7] ; et apud Danielem, de iis qui in pulvere terrae dormiunt, alios in vitam aeternam, alios in opprobrium sempiternum evigilaturos [8] . In Novo autem Testamento, quae sanctus Matthaeus refert de disputatione quam Dominus cum sadducaeis habuit [9] ; praeterea quae evangelistae narrant de extremo iudicio [10] ; atque huc etiam referenda sunt quae Apostolus, ad Corinthios et ad Thessalonicenses scribens, accurata oratione disseruit [11] .

4 *Quibus similitudinibus eadem veritas stabiliri possit*

Sed quamvis hoc fide certissimum sit, multum tamen proderit vel exemplis vel rationibus ostendere id quod fides credendum proponit, a natura aut ab humanae mentis intelligentia non abhorrere; itaque Apostolus quaerenti quomodo resurgerent mortui, sic respondit: *Insipiens, tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur; et quod seminas, non corpus quod futurum est, seminas, sed nudum granum, ut puta tritici aut alicuius ceterorum;*

[5] 3 Re 3
[6] 4 Re 4
[7] Job 19
[8] Dan 12
[9] Mt 22
[10] Mt 25; Mc 13; Jn 5
[11] 1 Cor 15; 1 Tes 4

Deus autem dat illi corpus sicut vult [12] ; et paulo post inquit: *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione* [13] . Ad eam similitudinem multas praeterea adiungi posse, sanctus Gregorius ostendit: *Lux enim*, inquit, *quotidie quasi moriendo, oculis subtrahitur, et rursus quasi resurgendo revocatur; et arbusta viriditatem amittunt, et rursus quasi resurgendo reparantur; et semina putrescendo moriuntur, et rursum germinando resurgunt* [14] .

5 *Rationes quibus haec ipsa veritas comprobatur*

Rationes illae praeterea quae ab ecclesiasticis scriptoribus afferuntur, satis ad eam rem probandam accommodatae videri possunt.

Ac primum quidem, cum animae immortales sint et tamquam pars hominis ad humana corpora naturalem propensionem habeant, eas a corporibus seiunctas perpetuo manere praeter naturam existimandum est. Quoniam vero quod naturae adversatur ac violentum est, diuturnum esse non potest, consentaneum fore videtur ut denuo cum corporibus iungantur, ex quo etiam sequitur ut corporum resurrectio futura sit; quo quidem argumentandi genere Salvator noster usus est, cum adversus sadducaeos disputans, ex animarum immortalitate corporum resurrectionem conclusit.

Deinde, cum malis supplicia, bonis praemia a iustissimo Deo sint proposita; ex illis vero quam plurimi, antequam debitas poenas persolvant, ex his magna ex parte nullis affecti virtutis praemiis e vita decedant, necesse est iterum animas cum corporibus coniungi, ut pro sceleribus aut recte factis corpora, quibus veluti peccati sociis homines utuntur, una cum anima poena aut praemio afficiantur. Qui locus diligentissime tractatus est a sancto Chrysostomo in homilia ad populum antiochenum [15] . Quare Apostolus, cum de resurrectione dissereret: *Si in hac vita*, inquit, *tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus* [16] . Quae quidem verba nemo ad animae miseriam referri existimabit, quae cum immortalis sit, quamvis corpora non resurgerent, in futura tamen vita beatitudine frui posset; verum de toto homine intelligenda sunt; nisi enim corpori debita pro laboribus praemia reddantur, necesse est ut qui, quemadmodum apostoli, tot aerumnas et calamitates in vita perpesi sunt, omnium sint miserrimi. Idem vero multo apertius docet ad Thessalonicenses his verbis: *Gloriamur in ecclesiis Dei pro patientia vestra et fide, in omnibus persecutionibus vestris et tribulationibus*

[12] 1 Cor 15
[13] 1 Cor 15
[14] Lib. 14 mor. c. 28,29,30
[15] Homil. 49 et 50
[16] 1 Cor 15

quas sustinetis in exemplum iusti iudicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo et patimini; si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Iesu de caelo, cum angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam iis qui non noverunt Deum, et qui non oboediunt Evangelio Domini nostri Iesu Christi [17] .

Adde etiam non posse homines, quamdiu anima a corpore seiuncta est, plenam felicitatem et bonis omnibus cumulatam adipisci. Ut enim quaelibet pars, a toto separata, imperfecta est, ita etiam anima quae corpori non est adiuncta; ex quo sequitur, ut illi ad summam felicitatem nihil desit, corporum resurrectionem necessariam esse.

His igitur atque aliis huiusmodi rationibus parochus fideles in hoc articulo erudire poterit.

6 *Nullus homo tunc invenietur, qui mortis et resurrectionis sit expers*

Explicare praeterea diligenter oportebit, ex Apostoli doctrina, quinam ad vitam suscitandi sint; nam ad Corinthios scribens, *sicut in Adam*, inquit, *omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur* [18] . Omni itaque malorum bonorumque discrimine remoto, omnes a mortuis, quamquam non omnium par conditio futura est, resurgent: qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii [19] .

Cum autem omnes dicimus, tam eos intelligimus qui, adventante iudicio, mortui iam erunt, quam eos qui morientur. Huic enim sententiae quae asserit omnes morituros esse, nemine excepto, Ecclesiam acquiescere, ipsamque sententiam magis veritati convenire, scriptum reliquit sanctus Hieronymus [20] ; idem sentit et sanctus Augustinus [21] . Neque vero huic sententiae repugnant Apostoli verba ad Thessalonicenses scripta: *Mortui qui in Christo sunt, resurgent primi; deinde nos, qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera* [22] . Nam sanctus Ambrosius, cum ea explanaret, ita inquit: *In ipso raptu mors praeveniet et quasi per soporem, ut egressa anima in momento reddatur; cum enim tollentur, morientur, ut pervenientes ad Dominum, praesentia Domini recipiant animos, quia cum Domino mortui esse non possunt.* Eademque sententia comprobatur sancti Augustini auctoritate in libro de Civitate Dei.

[17] 2 Tes 1
[18] 1 Cor 15
[19] Jn 5
[20] Epist. 152
[21] Lib. 20 De Civ. Dei; cap. 20
[22] 1 Tes 4

7 *Idem prorsus corpus anima humana in extremo iudicio recipiet*

Cum vero multum referat nobis certo persuaderi hoc ipsum atque adeo idem corpus quod uniuscuiusque proprium fuit, quamvis corruptum sit et in pulverem redierit, tamen ad vitam suscitandum esse, illud etiam parochus accurate explicandum suscipiet. Haec Apostoli est sententia, cum inquit: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem* [23] , ea voce, *hoc*, proprium corpus aperte demonstrans. Iob etiam de eo clarissime vaticinatus est: *Et in carne mea*, inquit, *videbo Deum, quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius* [24] . Hoc idem colligitur ex ipsius resurrectionis definitione; est enim resurrectio, auctore Damasceno [25] , ad eum statum, unde cecideris, revocatio. Denique, si consideremus cuius rei causa resurrectionem futuram paulo ante demonstratum est, nihil erit quod cuiusquam animum hac in re dubium facere possit;

8 *Cuius rei causa resurrectio corporum divinitus sit instituta*

Idcirco autem corpora excitanda esse docuimus, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum. Hominem igitur ex ipso corpore cuius opera vel Deo vel daemoni servivit, resurgere oportet, ut cum eodem corpore triumphi coronas et praemia consequatur, aut poenas et supplicia miserrima perferat.

9 *Corpora contractam in hac mortali vita deformitatem non resument*

Neque vero corpus tantum resurget, sed quidquid ad illius naturae veritatem atque ad hominis decus et ornamentum pertinet, restituendum est. Praeclarum ea de re sancti Augustini testimonium legimus: *Nihil tunc vitii*, inquit, *in corporibus exsistet . Si aliqui plus pinguedine obesi et crassi exstiterint, non totam corporis molem assument, sed quod illam habitudinem superabit, reputabitur superfluum; et e diverso, quaecumque vel morbus vel senium confecit in corpore, reparabitur per Christum virtute divina, ut si aliqui propter maerorem fuerint graciles; quia Christus non solum nobis corpus reparabit, sed quidquid per miseriam huius vitae fuerit nobis ademptum* [26] . Item alio loco: *Non resumet homo capillos quos habuerit, sed quos decuerit,*

[23] 1 Cor 15
[24] Job 19
[25] Lib. 4 de fide orthod. cap. 28
[26] De Civ. Dei; Lib. 22, cap 19

iuxta illud: «Omnes capilli capitis vestri numerati sunt» [27] *, qui secundum divinam sapientiam sunt reparandi* [28] . Imprimis vero, quoniam membra ad veritatem humanae naturae pertinent, simul restituentur omnia. Qui enim vel ab ipso ortu oculis capti sunt vel ob aliquem morbum lumina amiserunt, claudi atque omnino manci et quibusvis membris debiles, integro ac perfecto corpore resurgent; aliter enim animae desiderio, quae ad corporis coniunctionem propensa est, minime satisfactum esset, cuius tamen cupiditatem in resurrectione explendam esse sine dubitatione credimus. Praeterea satis constat resurrectionem aeque ac creationem inter praecipua Dei opera numerari. Quemadmodum igitur omnia a Deo initio creationis perfecta fuerunt, ita etiam in resurrectione futurum omnino affirmare oportet.

10 *Martyres corporibus integris resurgentes in eis vulnerum cicatrices gestabunt*

Neque id de martyribus solum fatendum est, de quibus sanctus Augustinus ita testatur: *Non erunt absque illis membris; non enim posset illa mutilatio non esse corporis vitium; alioquin qui capite truncati sunt, deberent sine capite resurgere; verumtamen exstabunt in eorundem membrorum articulis gladii cicatrices, refulgentes super omne aurum et lapidem pretiosum, veluti et cicatrices vulnerum Christi.*

11 *Etiam improborum corpora mutilata hic resurgent integra*

Quod de improbis quoque verissime dicitur, etsi illorum culpa membra amputata fuerint; nam quo plura membra habebunt, tanto acerbiori dolorum cruciatu conficientur. Quare illa membrorum restitutio non ad eorum felicitatem, sed ad calamitatem ac miseriam est redundatura, cum merita non ipsis membris, sed personae cuius corpori coniuncta sunt, adscribantur; nam iis qui paenitentiam egerunt, ad praemium; illis vero qui eandem contempserint, ad supplicium restituentur. Haec vero si a parochis attente considerentur, numquam eis rerum et sententiarum copia deerit ad excitandos inflammandosque pietatis studio fidelium animos, ut, vitae huius molestias et aerumnas cogitantes, beatam illam resurrectionis gloriam, quae iustis et piis proposita est, avide exspectent.

[27] Mt 10

[28] In enchirid. cap. 89

12 *Corpora hominum postquam resurrexerint qualia sint futura*

Sequitur nunc ut fideles intelligant, si ea spectemus quae corporis substantiam constituunt, quamvis illud ipsum atque idem corpus a mortuis revocari oporteat quod antea extinctum fuerat, longe aliam tamen et diversam eius conditionem fore. Ut enim cetera omittamus, in eo maxime resurgentium corpora omnia a seipsis different, quod cum antea mortis legibus subiecta essent, posteaquam ad vitam suscitata fuerint, sublato bonorum malorumque discrimine, immortalitatem assequentur. Quam quidem admirabilem naturae restitutionem insignis Christi victoria meruit quam de morte reportavit, quemadmodum sacrarum Scripturarum testimonia nos admonent; scriptum est enim: *Praecipitabit mortem in sempiternum* [29] ; et alibi: *Ero mors tua, o mors* [30] ; quod explicans Apostolus, inquit: *Novissima inimica destruetur mors* [31] . Et apud sanctum Ioannem legimus: *Mors ultra non erit* [32] . Decebat autem maxime Christi Domini merito, quo mortis imperium eversum est, peccatum Adae longo intervallo superari. Idem etiam divinae iustitiae consentaneum fuit ut boni beata vita perpetuo fruerentur, maii vero sempiternas poenas luentes quaererent mortem et non invenirent, optarem mori et mors fugeret ab eis. Atque haec quidem immortalitas bonis malisque communis erit.

13 *Cuiusmodi dotibus beatorum corpora post resurrectionem erunt ornata*

Habebunt praeterea sanctorum rediviva corpora insignia quaedam et praeclara ornamenta, quibus multo nobiliora futura sint, quam umquam antea fuerint. Praecipua vero sunt quattuor illa, quae *dotes* appellantur, ex Apostoli doctrina, a Patribus observatae.

Earum prima est *impassibilitas*, munus scilicet et dos, quae efficiet ne molesti aliquid pati ullove dolore aut incommodo affici queant; nihil enim aut frigorum vis, aut flammae ardor, aut aquarum impetus obesse eis poterit. *Seminatur*, inquit Apostolus, *in corruptione, surget in incorruptione* [33] . Quod autem impassibilitatem potius quam incorruptionem scholastici appellarint, ea causa fuit, ut quod est proprium corporis gloriosi significarent; non enim impassibilitas illis communis est cum damnatis, quorum corpora, licet incorruptibilia sint, aestuare tamen possunt atque algere variisque cruciatibus affici.

---

[29] Is 25
[30] Os 13
[31] 1 Cor 15
[32] Ap 21
[33] 1 Cor 15

Hanc consequitur *claritas*, qua sanctorum corpora tamquam sol fulgebunt; ita enim apud sanctum Matthaeum testatur Salvator noster: *Iusti*, inquit, *fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum* [34] ; ac ne quis de eo dubitaret, suae transfigurationis exemplo declaravit [35] . Hanc interdum Apostolus gloriam, modo claritatem appellat: *Reformabit*, inquit, *corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae* [36] ; et rursum: *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria* [37] . Huius etiam gloriae imaginem quamdam vidit populus Israel in deserto, cum facies Moysis ex colloquio et praesentia Dei ita colluceret, ut in eam filii Israel oculos intendere non possent. Est vero claritas haec fulgor quidam ex summa animae felicitate ad corpus redundans, ita ut sit quaedam communicatio illius beatitudinis qua anima fruitur, quomodo etiam anima ipsa beata efficitur, quod in eam pars divinae felicitatis derivetur. Hoc vero munere non aeque omnes, perinde ac primo, ornari credendum est. Erunt quidem sanctorum corpora omnia aeque impassibilia, sed eundem splendorem non habebunt; nam, ut testatur Apostolus: *Alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum; stella enim a stella differt in claritate, sic et resurrectio mortuorum* [38] .

Cum hac dote coniuncta est illa quam *agilitatem* vocant, qua corpus ab onere quo nunc premitur liberabitur; facillimeque in quamcumque partem anima voluerit, ita moveri poterit, ut ea motione nihil celerius esse queat; quemadmodum aperte sancti Augustinus in libro de Civitate Dei [39] et Hieronymus [40] in Isaiam docuerunt. Quare ab Apostolo dictum est: *Seminatur in infirmitate, surget in virtute* [41] .

His vero addita est quae vocatur *subtilitas*, cuius virtute corpus animae imperio omnino subiicietur, eique serviet et ad nutum praesto erit; quod ex illis Apostoli verbis ostenditur: *Seminatur*, inquit, *corpus animale, surget corpus spirituale* [42] .

Haec fere sunt praecipua capita quae in huius articuli explicatione tradenda erunt.

---

[34] Mt 13
[35] Mt 17
[36] Flp 3
[37] 1 Cor 15
[38] 1 Cor 15
[39] Lib. 3; cap. 18,20
[40] Sup. cap. 40
[41] 1 Cor 15
[42] 1 Cor 15

14 *Quem fructum ex tantis resurrectionis mysteriis capient*

Ut autem fideles sciant quem fructum ex tot tantorumque mysteriorum cognitione capere possint, primum declarare oportebit maximas a nobis Deo gratias agendas esse, qui haec sapientibus absconderit et revelaverit parvulis [43] . Quot enim viri, vel prudentiae laude praestantes vel singulari doctrina praediti, in hac tam certa veritate caeci plane fuerunt? Quod igitur nobis illa patefecerit quibus ad eam intelligentiam adspirare non licebat, est quod summam eius benignitatem et clementiam perpetuis laudibus celebremus. Deinde magnus etiam ille fructus ex huius articuli meditatione consequetur, quod scilicet in eorum morte qui nobis necessitudine vel benevolentia coniuncti sunt, facile tum alios, tum nos ipsos consolabimur; quo quidem genere consolationis Apostolum usum esse constat, cum ad Thessalonicenses de dormientibus scriberet [44] . Sed in omnibus etiam aliis aerumnis et calamitatibus futurae resurrectionis cogitatio summam nobis doloris levationem afferet; quemadmodum sancti Iob exemplo didicimus, qui una hac spe afflictum et maerentem animum sustentabat, fore aliquando ut in resurrectione Dominum Deum suum conspiceret [45] . Praeterea hoc plurimum valebit ad persuadendum fidelibus populis, ut rectam vitam, integram, ab omnique prorsus peccati labe puram agere quam diligentissime curent; si enim cogitaverint ingentes illas divitias, quae resurrectionem consequuntur, ipsis propositas esse, facile ad virtutis et pietatis studia allidentur. Contra vero nulla res maiorem vim habitura est ad comprimendas animi cupiditates, hominesque a sceleribus avocandos, quam si saepius admoneantur quibusnam malis et cruciatibus improbi afficiendi sunt, qui extremo illo die procedent in resurrectionem iudicii [46] .

[43]Mt 11
[44]1 Tes 4
[45]Job 19
[46]Jn 5

Capitulum XIII

Vitam aeternam

1 *Cur postremo loco hic fidei articulus sit positus, et quantum referat illum frequenter populo explicari*

Sancti apostoli, duces nostri, Symbolum, quo fidei nostrae summa continetur, aeternae vitae articulo claudi et terminari voluerunt: tum quia post carnis resurrectionem nihil aliud fidelibus exspectandum est, nisi aeternae vitae proemium; tum vero, ut perfecta illa felicitas et bonis omnibus cumulata nobis semper ante oculos versaretur, doceremurque in ea mentem et cogitationes nostras omnes defigendas esse. Quare parochi in erudiendis fidelibus numquam intermittent praemiis aeternae vitae propositis eorum animos accendere, ut, quaecumque vel difficillima christiani nominis causa subeunda esse docuerint, facilia atque adeo iucunda existiment, promptioresque ad parendum Deo et alacriores reddantur.

2 *Quid hic per vitam aeternam significetur*

Sed quoniam sub his verbis quae ad beatitudinem nostram declarandam hoc loco usurpantur, plurima mysteria in occulto latent, ea sic aperienda sunt ut, quantum cuiusque ingenium ferat, omnibus patere possint. Admonendi igitur sunt fideles his vocibus vitam aeternam, non magis perpetuitatem vitae, cui etiam daemones sceleratique homines addicti sunt, quam in perpetuitate beatitudinem, quae beatorum desiderium expleat, significari. Atque ita intelligebat legis peritus ille qui a Domino Salvatore nostro, quid sibi faciendum esset ut vitam aeternam possideret, in Evangelio quaesivit, perinde ac si diceret: Quaenam mihi praestanda sunt ut ad eum locum, ubi perfecta felicitate frui liceat, perveniam? In hunc vero sensum sacrae litterae haec verba accipiunt, ut multis in locis licet animadvertere [1] .

[1] Mt 19, 25; Jn 17; Rm 2

3 *Cur vitae aeternae nomine summa illa beatitudo designetur*

Hoc vero potissimum nomine summa illa beatitudo appellata est, ne quis existimaret eam in rebus corporeis et caducis, quae aeterna esse non possunt, consistere. Neque enim haec ipsa beatitudinis vox satis explicare poterat quod quaerebatur; praesertim cum non defuerint homines, inanis cuiusdam sapientiae opinione inflati, qui summum bonum in iis rebus ponerent quae percipiuntur sensibus. Haec enim pereunt et veterascunt, beatitudo vero nullo temporis termino definienda est; quin potius terrena haec longissime a vera felicitate absunt, a qua is quam maxime recedit qui mundi amore ac desiderio tenetur; scriptum est enim: *Nolite diligere mundum, neque ea quae in mundo sunt; si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo* [2] ; et paulo post: *Mundus transit et concupiscentia eius.* Haec igitur parochi fidelium mentibus imprimenda diligenter curabunt, ut mortalia contemnere nullamque in hac vita, in qua non cives sed advenae sumus [3] , felicitatem obtineri posse, in animum inducant. Quamquam hic etiam spe beati merito dicemur, *si abnegantes impietatem ac saecularia desideria, sobrie et iuste et pie vixerimus in hoc saeculo, exspectantes beatam spem et adventum gloriae magni Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi* [4] . Haec autem cum permulti qui sibi ipsi sapientes videbantur minus intelligerent, et in hac vita felicitatem quaerendam putarent, stulti facti sunt et in maximas calamitates inciderunt.

Sed illud praeterea, ex vi huius nominis vitam aeternam, percipimus, semel adeptam felicitatem amitti numquam posse, ut falso nonnulli suspicati sunt; nam felicitas ex omnibus bonis sine ulla mali admixtione cumulatur; quae cum hominis desiderium expleat, in aeterna vita necessario consistit, neque enim potest beatus non magnopere velle ut illis bonis quae adeptus est, sibi perpetuo frui liceat. Quare, nisi ea possessio stabilis et certa sit, maximo cruciatu timoris angatur necesse est.

4 *Aeterna beatitudo verbis, aut mente humana comprehendi non potest*

Verum quanta sit beatorum qui in caelesti patria vivunt felicitas, eaque ab ipsis tantum, praeterea nemine, comprehendi possit, hae ipsae voces, cum vitam beatara dicimus, satis demonstrant; nam, cum ad rem aliquam significandam eo nomine utimur quod cum multis aliis commune est, facile intelligimus deesse propriam vocem qua res illa plane exprimatur. Cum igitur felicitas iis vocibus declaretur quae non magis in beatos, quam in omnes qui

[2] 1 Jn 2
[3] 1 Pe 2
[4] Tit 2

perpetuo vivant, recte conveniunt, hoc nobis argumento esse potest altiorem et praestantiorem quamdam rem esse, quam ut proprio vocabulo perfecte significare eius rationem possimus; nam etsi plurima alia nomina caelesti huic beatitudini in sacris litteris tribuuntur, cuiusmodi sunt regnum Dei [5] , Christi [6] , caelorum [7] , paradisus [8] , sancta civitas [9] , nova Ierusalem [10] , domus Patris [11] ; tamen perspicuum est nullum ex iis ad eius magnitudinem explicandam satis esse.

Quare parochi hoc loco oblatam sibi occasionem non praetermittent, fideles tam amplis praemiis quae vitae aeternae nomine declarantur, ad pietatem, iustitiam et omnia christianae religionis officia invitandi. Constat enim vitam in maximis bonis quae natura expetuntur, numerari solere, atque hoc potissimum bono, cum vitam aeternam dicimus, beatitudo definitur. Quod si exigua hac et calamitosa vita, quae tot et tam variis miseriis subiecta est ut mors verius dicenda sit, nihil magis amatur, nihil aut carius aut iucundius esse potest; quo tandem animi studio, qua contentione aeternam illam vitam quaerere debemus, quae, defunctis omnibus malis, perfectam et absolutam bonorum omnium rationem coniunctam habet?

5 *Beatitudo omnium malorum privatione et omnium bonorum adeptione continetur*

Nam, ut sancti Patres tradiderunt, aeternae vitae felicitas omnium malorum liberatione et bonorum adeptione definienda est. De malis clarissima sunt sanctarum litterarum testimonia; scriptum est enim in Apocalypsi: *Non esurient, neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus aestus* [12] ; et rursus: *Absterget Deus omnem lacrimam ab oculis eorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quae prima abierunt* [13] . Iam vero beatorum inmensa gloria innumeraque solidae laetitiae et voluptatis genera futura sunt; cuius gloriae magnitudinem cum animus noster capere, aut illa in animos nostros penetrare nullo modo possit, necesse est nos in illam, nempe in gaudium Domini introire [14] , ut, eo circumfusi,

---

[5] Mt 6
[6] Jn 18
[7] Mt 5
[8] Ez 28
[9] Is 52
[10] Ap 3
[11] Jn 14
[12] Ap 7
[13] Ap 21
[14] Mt 25

mentis desiderium cumulate expleamus.

6 *Quibus praecipue bonorum generibus beati perfruentur*

Quamvis autem, ut sanctus Augustinus scribit [15] , facilius mala quibus carituri sumus, quam bona ac voluptates quas hausuri sumus, numerari posse videantur; danda tamen erit opera, ut quae fideles summae illius felicitatis adipiscendae cupiditate inflammare poterunt, breviter et dilucide explicentur. Sed illa imprimis distinctione uti oportebit, quam a gravissimis divinarum rerum scriptoribus accepimus; ii enim duo bonorum genera esse statuunt, quorum alterum ad beatitudinis naturam pertinet, alterum ipsam beatitudinem consequitur; quare illa essentialia, haec vero accessoria bona, docendi causa, appellarunt.

7 *In quo consistat esentialis, et primaria aeternae beatitudinis causa*

Ac solida quidem beatitudo quam essentialem communi nomine licet vocare, in eo sita est, ut Deum videamus eiusque pulchritudine fruamur, qui est omnis bonitatis ac perfectionis fons et principium. *Haec est vita aeterna*, inquit Christus Dominus, *ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum* [16] . Quam sententiam sanctus Ioannes videtur interpretari, cum ait: *Charissimi, nunc filii Dei sumus et nondum apparuit quid erimus; scimus quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est* [17] . Significat enim beatitudinem ex iis duobus constare, tum quod Deum intuebimur qualis in natura sua ac substantia est, tum quod veluti dii efficiemur. Nam qui illo fruuntur, quamvis propriam substantiam retineant, admirabilem tamen quamdam et prope divinam formam induunt, ut dii potius quam homines videantur.

8 *Beati quomodo Dei formam et naturam quodammodo induant*

Hoc autem cur ita fiat, ex eo perspicuum est, quod unaquaeque res vel ex eius essentia, vel ex eius similitudine et specie cognoscitur. At quoniam nihil est Dei simile cuius similitudinis adiumento ad perfectam eius notitiam pervenire possimus, consequens est ut eius naturam et essentiam videre nemini liceat, nisi haec eadem divina essentia se nobis coniunxerit. Atque id Apostoli verba illa significant: *Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem*

[15] Serm. 64 de verb. Domini
[16] Jn 17
[17] Jn 1 Jn 13

facie ad faciem [18] ; nam quod inquit *in aenigmate*, interpretatur sanctus Augustinus [19] , in similitudine ad Deum intelligendum accommodata. Quod etiam sanctus Dionysius aperte ostendit [20] , cum affirmat nulla inferiorum similitudine superiora percipi posse; neque enim ex alicuius rei corporeae similitudine, eius quae corpore careat, essentia et substantia cognosci potest; cum praesertim necesse sit rerum similitudines minus concretionis habere et magis spirituales esse quam res ipsas quarum imaginem referunt, quemadmodum in omnium rerum cognitione facile experimur. Quoniam vero fieri non potest ut alicuius rei creatae similitudo aeque pura et spiritualis, ac Deus ipse est, reperiatur, ita fit ut ex nulla similitudine divinam essentiam perfecte intelligere possimus. Accedit etiam quod omnes creatae res certis perfectionis terminis circumscribuntur; at Deus infinitus est, neque ullius rei creatae similitudo eius immensitatem capere potest.

Quocirca una illa ratio divinae substantiae cognoscendae relinquitur, ut ea se nobis coniungat et incredibili quodam modo intelligentiam nostram altius extollat, atque ita idonei ad eius naturae speciem contemplandam reddamur.

9 *Lumine gloriae beati illustrantur, et ad Deum videndum tota spes omnes conmoveri debent*

Id vero lumine gloriae assequemur, cum, eo splendore illustrati, Deum lumen verum in eius lumine videbimus; nam beati Deum praesentem semper intuentur: quo quidem dono, omnium maximo et praestantissimo, divinae essentiae participes effecti, vera et solida beatitudine potiuntur. Quam nos ita credere debemus, ut eam etiam Dei benignitate cum certa spe nobis exspectandam esse, in Symbolo Patrum definitum sit; inquit enim: *Exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi.*

10 *Quomodo in beatitudine homo Deo coniungatur, similitudines explicatur*

Divina haec plane sunt, neque ullis verbis explicari aut cogitatione comprehendi a nobis possunt. Verum, licet aliquam huius beatitudinis imaginem, in iis etiam rebus quae sensu percipiuntur, cernere; nam quemadmodum ferrum, admoto igni, ignem concipit, et quamvis eius substantia non mutetur, fit tamen ut diversum quidpiam, nimirum ignis, esse videatur; eodem modo, qui in caelestem illam gloriam admissi sunt, Dei amore inflammati, ita afficiuntur, cum tamen id quod sunt esse non desinant, ut multo magis distare

[18] 1 Cor 15
[19] Lib. 15 de Trinit. cap. 9
[20] cap. 1 de div. nom.

ab iis qui in hac vita sunt merito dici possint, quam ferrum candens ab eo quod nullam caloris vim in se contineat. Ut igitur rem paucis complectamur, summa illa et absoluta beatitudo, quam essentialem vocamus, in Dei possessione constituenda est. Quid enim ei ad perfectam felicitatem deesse potest, qui Deum optimum et perfectissimum possidet?

11 *Quae sint accidentalia bona, quibus beati circumfluent*

Verum ad illam tamen quaedam accedunt ornamenta omnibus beatis communia; quae, quoniam ab humana ratione minus remota sunt, vehementius quoque animos nostros commovere et excitare solent. Huius generis ea sunt, de quibus Apostolus ad Romanos videtur intelligere: *Gloria et honor et pax omni operanti bonum* [21] ; nam gloria quidem beati perfruentur, non illa solum quam tandem essentialem beatitudinem vel cum eius natura maxime coniunctam esse ostendimus, sed ea etiam quae constat ex clara et aperta notitia, quam singuli de alterius eximia et praestanti dignitate habituri sunt. At vero, quantus ille honor existimandus est qui eis a Domino tribuitur, cum non amplius servi, sed amici, fratres ac filii Dei vocentur? Quare ita electos suos amantissimis et honorificentissimis verbis Salvator noster compellabit: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum* [22] ; ut merito liceat exclamare: *Nimis honorificata sunt amici tui, Deus* [23] ; sed laudibus etiam a Christo Domino coram Patre caelesti et angelis eius celebrabuntur. Praeterea, si hoc commune omnibus hominibus desiderium natura ingenuit honoris qui a viris sapientia praestantibus habeatur, quod eos locupletissimos virtutis suae testes fore existiment; quantum beatorum gloriae accessurum putamus, quod alius alium summo honore prosequetur?

12 *Quibus bonorum copiis beati in aeternis illis sedibus cumulabuntur*

Infinita esset omnium oblectationum enumeratio, quibus beatorum gloria cumulata erit, ac ne cogitatione quidem fingere eas possumus. Sed tamen hoc fidelibus persuasum esse debet, quaecumque nobis iucunda in hac vita contingere vel etiam optari queant, sive ea ad mentis cognitionem, sive ad corporis perfectum habitum pertineant, earum rerum omnium copiis beatam caelestium vitam circumfluere, quamvis hoc altiore quodam modo, quam oculus vidit aut auris audivit aut in cor hominis ascendit, fieri Apostolus affirmat; nam corpus quidem, quod antea crassum et concretum erat, cum in

[21] Rm 2
[22] Mt 25
[23] Sal 138

caelo, detracta mortalitate, tenue et spiritale effectum fuerit, nullis amplius alimentis indigebit; animus autem aeterno gloriae pabulo, quod magni illius convivii auctor transiens omnibus ministrabit, cum summa voluptate exsaturabitur. Quis vero pretiosas vestes aut regales corporis ornatus desiderare poterit, ubi nullus harum rerum usus futurus sit, omnesque immortalitate et splendore amicti, et sempiternae gloriae corona ornati erunt? Sed si amplae etiam et magnificae domus possessio ad humanam felicitatem pertinet, quid caelo ipso, quod Dei claritate undique collustratur, vel amplius vel magnificentius cogitari potest? Quare Propheta, cum eius domicilii pulchritudinem sibi ante oculos poneret et ad beatas illas sedes perveniendi cupiditate arderet: *Quam dilecta*, inquit, *tabernacula tua, Domine virtutum. Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini; cor meum et caro mea exsultaverunt in Deum vivum* [24] .

Atque ut hic sit omnium fidelium animus, haec communis omnium vox, quemadmodum parochi vehementer optare, ita etiam omni studio curare debent.

13 *Praemiis iisdem citra ullum discriminem beati non afficientur*

Nam *in domo Patris mei*, inquit Dominus, *mansiones multae sunt*; in quibus maiora et minora praemia, ut quisque promeritus erit, reddentur. *Qui enim parce seminat, parce et metet, et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet* [25] . Quare, non solum ad eam beatitudinem fideles excitabunt, verum etiam eius consequendae certam rationem hanc esse frequenter monebunt, ut fide et charitate instructi et in oratione et sacramentorum salutari usu perseverantes, ad omnia benignitatis officia in proximos se exerceant; ita enim Dei misericordia fiet, qui beatam illam gloriam diligentibus se praeparavit, ut aliquando impleatur quod dictum est per Prophetam: *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciae et in requie opulenta* [26] .

[24] Sal 83
[25] 1 Cor 19
[26] Is 32

Pars secunda

De Sacramentis

Capitulum I

1 *Doctrina Sacramentorum tradere Parocho imprimis est curandum*

Cum omnis christianae doctrinae pars pastoris scientiam diligentiamque desiderat, tum sacramentorum disciplina, quae et Dei iussu necessaria et utilitate uberrima est, parochi facultatem et industriam postulat singularem, ut eius accurata ac frequenti perceptione fideles tales evadant, quibus praestantissimae ac sanctissimae res digne et salutariter impertiri possint, et sacerdotes ab illa divini interdicti regula non discedant: *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos* [1] .

2 *Quidnam sibi velit Sacramenti vocabulum*

Principio igitur, quoniam universe de toto genere sacramentorum agendum est, ab ipsius nominis vi atque notione oportet incipere eiusque ambiguam significationem explanare, ut quae huius verbi sententia hoc loco propria sit, facilius intelligatur. Quare docendi sunt fideles sacramenti nomen, quod ad propositam rem attinet, aliter a profanis quam a sacris scriptoribus acceptum esse. Nam alii auctores sacramenti nomine obligationem illam significari voluerunt, cum iurati aliquo servitutis vinculo obstringimur; ex quo iusiurandum, quo se milites fidelem operam reipublicae praestaturos pollicentur, sacramentum militare dictum est; atque haec frequentissima huius vocabuli significatio apud illos videtur fuisse.

Verum apud latinos Patres qui res divinas scriptis tradiderunt, sacramenti nomen aliquam rem sacram quae in occulto latet declarat, quemadmodum graeci ad eandem rem significandam mysterii vocabulo usi sunt. In eam vero sententiam sacramenti vocem accipiendam esse intelligimus, cum ad Ephesios scribitur: *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae* [2] . Deinde ad Timotheum: *Magnum est pietatis sacramentum* [3] . Praeterea in libro Sapientiae: *Nescierunt sacramenta Dei* [4] . Quibus in locis, et aliis multis, licet animadvertere sacramentum nihil aliud nisi rem sacram abditam atque occultam significare.

---

[1] Mt 7
[2] Ef 1
[3] 1 Tim 3
[4] Sab 2

3 *Sacramenti nomen ad signa sacra significanda a Patribus accommodatum est antiquissimum*

Quare latini doctores signa quaedam sensibus subiecta, quae gratiam quam efficiunt simul etiam declarant ac veluti ante oculos ponunt, sacramenta commode appellari posse existimarunt. Quamquam, ut divo Gregorio placet, ob id sacramenta dici possunt, quod divina virtus sub rerum corporearum tegumentis occulte salutem efficiat. Nec vero quisquam putet hoc vocabulum nuper in Ecclesiam inductum esse; nam qui sanctos Hieronymum [5] et Augustinum [6] legerit, facile perspiciet antiquos religionis nostrae scriptores, ad eam de qua loquimur rem demonstrandam, saepissime sacramenti nomine, interdum vero etiam symboli vel mystici signi vel sacri signi voce, usos esse. Atque haec de sacramenti nomine dicta sint, quod quidem veteris etiam Legis sacramentis convenit, de quibus nihil opus est pastoribus praecepta tradere, cum ea Evangelii lege et gratia sublata sint.

4 *Quam rem catholicis scriptoribus proprie denotet Sacramentum*

Verum praeter nominis notionem, quae hactenus declarata est, rei etiam vis et natura diligenter investiganda, et quid sacramentum sit fidelibus aperiendum est. Sacramenta enim ex genere earum rerum esse quibus salus et iustitia comparatur, dubitare nemo potest. Sed cum multae rationes sint quae ad hanc rem explicandam aptae et accommodatae videantur, nulla tamen planius et dilucidius eam demonstrat quam definitio a divo Augustino tradita, quam deinde omnes doctores scholastici secuti sunt: *Sacramentum*, inquit ille, *est signum rei sacrae* [7] ; vel, ut aliis verbis, in eandem tamen sententiam, dictum est: *Sacramentum est invisibilis gratiae visibile signum ad nostram iustificationem institutum* .

5 *Rerum sensibilium division, quidque signi nomine intelligendum sit*

Quae quidem definitio ut magis pateat, singulae eius partes pastoribus exponendae erunt. Atque imprimis docere oportebit rerum omnium quae sensibus percipiuntur, duo esse genera: aliae enim ob id inventae sunt, ut aliquid significent; aliae non alterius rei significandae, sed sua tantum causa effectae sunt; quo in numero omnes paene res, quae natura constant, haberi possunt. At vero in priori genere vocabula rerum, scriptura, vexilla, imagines, tubae et

[5] In Thren.
[6] Lib. 19 contra Faust. cap. 11
[7] Lib. 10 de civ. cap. 5

alia huiuscemodi permulta ponenda sunt; nam si ex vocabulis vim significandi detraxeris, sublata videtur esse causa quamobrem vocabula instituerentur. Haec igitur signa proprie dicuntur; illud enim signum esse sanctus Augustinus testatur, quod praeter rem quam sensibus obiicit, efficit etiam ut ex se alterius rei cognitionem capiamus [8] ; sicut ex vestigio quod terrae impressum intuemur, transisse aliquem cuius vestigium apparet, facile cognoscimus.

6 *Quomodo Sacramenta in genere signi reponenda sint ostenditur*

Quae cum ita se habeant, sacramentum ad hoc rerum genus quae significandi causa institutae sunt, referri perspicuum est; siquidem specie quadam et similitudine id nobis declarat quod Deus in animis nostris sua virtute, quae sensu percipi non potest, efficit. Baptismus enim ut quod docetur exemplo notius fiat, cum adhibitis certis et solemnibus verbis aqua extrinsecus abluimur, hoc significat, Spiritus Sancti virtute omnem peccati maculam et turpitudinem interius elui, et animas nostras praeclaro illo caelestis iustitiae dono augeri atque ornari; simulque ea corporis ablutio, ut postea suo loco explicabitur, illud in animo efficit quod significat.

7 *Illud etiam ex Scripturis demonstratur*

Sed ex Scripturis etiam aperte colligitur sacramentum inter signa numerandum esse. Apostolus enim de circumcisione, veteris legis sacramento, quae Abraham patri omnium credentium data erat, ita ad Romanos scribit: *Et signum accepit circumcisionis, signaculum iustitiae fidei* [9] . Et alio loco, cum affirmat nos omnes, *qui baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizatos esse* [10] , licet cognoscere baptismum huius rei significationem habere, nimirum, ut ait idem Apostolus, *nos consepultos esse cum illo per baptismum in mortem* [11] . Neque vero parum proderit, si fidelis populus sacramenta ad signa pertinere intellexerit; ita enim fiet ut quae illis significantur, continentur atque efficiuntur, sancta et augusta esse facilius sibi persuadeat; cognitaque eorum sanctitate, ad divinam erga nos beneficentiam colendam ac venerandam magis excitetur.

---

[8] Lib. 2 de doctr. christ. cap. 1

[9] Rom 4

[10] Rom 6

[11] Rom 6

8 *Quot sint signorum genera*

Sequitur nunc ut verba illa *rei sacrae*, quae est altera definitionis pars, explicentur. Quod quidem ut commode fieri possit, paulo altius repetenda sunt quae de signorum varietate sanctus Augustinus acute et subtiliter disputavit.

Quaedam enim signa naturalia dicuntur, quae praeter se ipsa alterius rei notitiam quod omnibus signis commune esse antea demonstratum est in animis nostris gignunt, veluti fumus, ex quo statim ignem adesse intelligitur; atque hoc signum ob eam causam naturale appellandum est, quod fumus non voluntate ignem significat, sed rerum usus efficit ut, si quis fumum tantum videat, naturam simul et vim ignis, qui adhuc latet, subesse mente et cogitatione percipiat.

Quaedam vero signa natura non constant, sed constituta atque ab hominibus inventa sunt, ut et colloqui inter se, et aliis animi sui sensa explicare, vicissimque aliorum sententiam et consilia possent cognoscere. Haec autem quam varia et multiplicia sint, ex eo licet animadvertere, quod nonnulla ad oculorum, pleraque ad aurium sensum, reliqua ad ceteros sensus pertinent; nam cum aliquid alicui innuimus et, exempli causa, sublato vexillo quidpiam declaramus, satis constat eam significationem ad oculos tantum referri; quemadmodum tubarum, tibiarum aut citharae sonus, qui non solum delectandi sed plerumque significandi causa funditur, ad aurium iudicium spectat; quo quidem praecipue sensu verba etiam accipiuntur, quae ad exprimendas intimas animi cogitationes maximam vim habent.

9 *De signis a Deo institutis tam in veteri quam in novo Testamento*

Verum praeter illa signa quae hominum consensu et voluntate constituta esse hactenus diximus, alia quaedam sunt divinitus data, quorum tamen non unum genus esse omnes consentiunt. Alia enim signa ob eam tantum rem a Deo hominibus commendata sunt, ut aliquid significarent vel admonerent, cuiusmodi fuerunt legis purificationes, panis azymus, et alia permulta quae ad mosaici cultus caeremonias pertinebant. Alia vero Deus instituit, quae non significandi modo, sed efficiendi etiam vim haberent; atque in hoc posteriori signorum genere sacramenta novae legis numeranda esse liquido apparet. Signa enim sunt divinitus tradita, non ab hominibus inventa, quae rei cuiuspiam sacrae quam declarant, efficientiam in se continere certo credimus.

10 *Res sacra quomodo in definitione Sacramenti sit intelligenda*

Sed quemadmodum signa in multiplici varietate esse ostendimus, ita etiam res sacra non unius modi existimanda est. Quod vero ad propositam sacramenti definitionem attinet, divinarum rerum scriptores sacrae rei nomine Dei gratiam, quae nos sanctos efficit ac omnium divinarum virtutum habitu exornat, demonstrant; huic enim gratiae propriam sacrae rei appellationem tribuendam merito putarunt, quippe cum eius beneficio animus noster Deo consecretur et coniungatur.

11 *Sacramenti uberior definitio, et qua ratione a reliquis signis sacris illud differat*

Quare, ut explicatius quid sacramentum sit declaretur, docendum erit rem esse sensibus subiectam, quae ex Dei institutione sanctitatis et iustitiae tum significandae, tum efficiendae vim habet. Ex quo sequitur, ut facile quivis possit intelligere, imagines sanctorum, cruces et alia id generis, quamvis sacrarum rerum signa sint, non ideo tamen sacramenta dicenda esse. Huius autem veritatis doctrinam facile erit omnium sacramentorum exemplo comprobare, si, quod antea de baptismo admonuimus, cum dicebamus solemnem illam corporis ablutionem signum esse et efficientiam habere rei sacrae quae interius Spiritus Sancti vi fieret, idem etiam in aliis sacramentis exercere aliquis velit.

12 *Sacramenta non unam tantum rem, sed plures significant*

Iam vero hisce mysticis signis, quae a Deo instituta sunt, illud etiam praecipue convenit, ut ex Domini institutione non unam aliquam rem, sed plures simul significent. Quod in singulis sacramentis licet cognoscere, quae non solum sanctitatem et iustitiam nostram, sed praeterea duo alia cum ipsa sanctitate maxime coniuncta declarant, Christi scilicet Redemptoris passionem, quae sanctitatis causa est, et vitam aeternam caelestemque beatitudinem, ad quam sanctitas nostra, tamquam ad finem, referri debet. Quod quidem cum in omnibus sacramentis perspici possit, merito sacri doctores unicuique sacramentorum triplicem significandi vim inesse tradiderunt, tum quia alicuius rei praeteritae memoriam afferat, tum quia aliam praesentem indicet ac demonstret, tum quia aliam futuram praenuntiet. Neque vero existimandum est hoc ita ab illis doceri, ut etiam sanctarum Scripturarum testimonio non probetur; nam cum Apostolus ait: *Quicumque baptizati sumus in Christo*

Iesu, in morte ipsius baptizati sumus [12] , plane ostendit idcirco baptismum signum dicendum esse, quod dominicae passionis et mortis nos admoneat. Deinde cum inquit: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus* [13] , ex iis verbis perspicuum est baptismum signum esse quo caelestis gratia in nos infusa declaratur, cuius munere nobis datum est ut, novam vitam instituentes, omnia verae pietatis officia facile et libenti animo exsequamur. Postremo cum addit: *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus* [14] , apparet baptismum vitae etiam aeternae quam per illum consecuturi sumus, non obscuram significationem dare.

13 *Sacramentum non unam tantum praesentem rem, sed plures designat*

Sed praeter haec quae commemoravimus varia significandi genera et rationes, saepe etiam evenit ut sacramentum non unam tantum rem praesentem, sed plures demonstret ac notet. Id vero sanctissimum Eucharistiae sacramentum intuentibus facile est intelligere, quo veri corporis et sanguinis Domini praesentia, nec non gratia quam non impure sacra mysteria sumentes percipiunt, designatur.

Ex iis igitur quae dicta sunt, pastoribus argumenta deesse non poterunt, quibus ostendant quanta Divinitatis potentia, quot arcana miracula sacramentis novae legis insint, ut ea summa cum religione colenda et suspicienda esse omnibus persuadeant.

14 *Cur Sacramenta institui apud christianos oportuerit*

Verum ad rectum sacramentorum usum docendum nihil accommodatius videri potest, quam diligenter causas exponere cur sacramenta institui oportuerit. Plures autem numerari solent.

Quarum prima est humani ingenii imbecillitas; siquidem natura ita comparatum videmus, ut ad earum rerum notitiam quae mente atque intelligentia comprehensae sunt, nisi per ea quae aliquo sensu percipiuntur nemini aspirare liceat. Ut igitur quae occulta Dei virtute efficiuntur facilius intelligere possemus, idem summus rerum omnium artifex sapientissime fecit ut eam ipsam virtutem aliquibus signis quae sub sensum cadunt, pro sua in nos benignitate declararet; nam, ut praeclare a sancto Chrysostomo dictum est, *si*

[12]Rm 6
[13]Rom 6
[14]Rom 6

homo corporis concretione caruisset, nuda ipsa bona, neque ullis integumentis involuta, ei oblata essent; quoniam vero anima corpori coniuncta est, omnino opus fuit ut rerum quae sentiuntur adminiculo ad ea intelligenda uteretur [15] .

Altera vero causa est quod animus noster haud facile commovetur ad ea quae nobis promittuntur credenda. Quare Deus a mundi exordio, quae facere instituerat, verbis quidem frequentissime indicare consuevit; interdum vero, cum opus aliquod institueret cuius magnitudo promissi fidem abrogare posset, alia etiam signa, quae nonnumquam miraculi speciem haberent, verbis adiunxit. Nam cum Deus Moysen ad israelitici populi liberationem mitteret, ille vero, ne Dei quidem praecipientis auxilio fretus, timeret ne onus sibi gravius imponeretur quam ut sustinere posset, aut ne populus divinis oraculis et dictis fidem non adiungeret, Dominus promissionem suam multa signorum varietate firmavit [16] . Quemadmodum igitur in Veteri Testamento Deus fecerat ut magni alicuius promissi constantiam signis testificaretur, ita etiam in nova lege Christus, Salvator noster, cum nobis peccatorum veniam, caelestem gratiam, Spiritus Sancti communicationem pollicitus est, quaedam signa oculis et sensibus subiecta instituit, quibus eum quasi pignoribus obligatum haberemus, atque ita fidelem in promissis futurum dubitare numquam possemus.

Tertia causa fuit ut illa tamquam remedia, ut scribit sanctus Ambrosius [17] , atque evangelici samaritani medicamenta ad animarum sanitatem vel recuperandam vel tuendam praesto essent. Virtutem enim quae ex passione Christi manat, hoc est, gratiam quam ille nobis in ara Crucis meruit, per sacramenta, quasi per alveum quemdam, in nos ipsos derivare oportet; aliter vero nemini ulla salutis spes reliqua esse poterit. Quare clementissimus Dominus sacramenta verbo suo et promissione sancita relinquere in Ecclesia voluit, per quae passionis suae fructum nobis re ipsa communicari sine dubitatione crederemus, si modo unusquisque nostrum ad se eam curationem pie et religiose admoveret.

Sed quarta etiam causa accedit cur sacramentorum institutio necessaria videri possit, ut scilicet notae quaedam et symbola essent quibus fideles internoscerentur; cum praesertim *in nullum nomen religionis, sive verum, sive falsum*, ut a divo Augustino traditum est, *colligari homines possint, nisi aliquo signorum, vel sacramentorum visibilium foedere coniungantur*. Utrumque igitur praestant novae legis sacramenta, quae et christianae fidei cultores ab infidelibus distinguunt, et ipsos fideles sancto quodam vinculo inter se

[15] Hom. 83 in Matth.

[16] Éx 3,4

[17] Lib. 5 de Sacram. cap. 4

connectunt.

Praeterea aliam etiam iustissimam fuisse causam sacramenta instituendi, ex illis Apostoli verbis: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem* [18] , ostendi potest. Sacramentis enim fidem nostram in hominum conspectu profiteri et notam facere videmur. Quare ad baptismum accedentes, palam testamur nos credere eius aquae virtute qua in sacramento abluimur, spiritualem animae purgationem fieri. Magnam deinde vim habent sacramenta, non solum ad fidem in animis nostris excitandam et exercendam, sed etiam eam charitatem inflammandam qua amare inter nos debemus, cum arctissimo nos vinculo colligatus et unius corporis membra effectos esse ex sacrorum mysteriorum communione recordamur.

Postremo, quod in christianae pietatis studio plurimi faciendum est, humanae mentis superbiam edomant ac comprimunt, nosque ad humilitatem exercent, dum sensibilibus elementis subiicere nos cogimur, ut Deo obtemperemus, a quo antea impie defeceramus ut mundi elementis serviremus.

Haec sunt quae potissimum de sacramenti nomine, natura, institutione fideli populo tradenda esse visa sunt; quae posteaquam a pastoribus accurate exposita fuerint, docere deinceps oportebit quibus ex rebus singula sacramenta constent, quaeve sint illorum partes, ac praeterea qui ritus et caeremoniae additae illis fuerint.

15 *Partes ad constituendum unumquodque Sacramentum necessariae*

Primum igitur explicandum est rem sensibilem, quae supra in sacramenti definitione posita est, non unam tantum esse, quamvis unum signum constitui credendum sit. Duo enim sunt ex quibus quodlibet sacramentum conficitur, quorum alterum materiae rationem habet, atque elementum dicitur; alterum formae vim, et verbum communi vocabulo appellatur; sic enim a Patribus accepimus. Qua in re notum est atque apud omnes pervulgatum illud sancti Augustini testimonium: *Accedit verbum ad elementum et fit sacramentum* [19] . Rei igitur sensibilis nomine, tum materiam sive elementum intelligunt, ut in sacramento baptismi aquam, confirmationis chrisma et extremae unctionis oleum, quae omnia sub aspectum cadunt; tum praeterea verba, quae formae rationem habent atque ad aurium sensum pertinent. Apostolus vero utrumque aperte indicavit, cum inquit: *Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquae in verbo vitae* [20] . Quo in loco materia et forma sacramenti exprimitur.

---

[18] Rom 10

[19] Tract. 80 in Ioann.

[20] Ef 5

16 *Cur elemento verba addita fuerint*

Addenda autem erant verba ad materiam, ut apertior clariorque rei quae gerebatur significatio fieret. Verba enim inter omnia signa maximam vim habere perspicuum est; ac si ipsa desint, plane obscurum erit quidnam materia sacramentorum designet ac demonstret. Nam, ut in baptismo licet videre, cum aqua non minus refrigerandi quam abluendi vim habeat, et utriusque rei symbolum esse possit, nisi verba addantur, utrum horum in baptismo significet, aliquis fortasse coniectura aliqua diiudicabit, nemo autem ea de re quidpiam certi affirmare audebit; at cum verba adhibentur, statim intelligimus abluendi vim et significationem habere.

17 *Excellentia Sacramentorum novae legis*

In hoc autem nostra sacramenta antiquae legis sacramentis plurimum praestant, quod in illis administrandis nulla, quod quidem acceperimus, definita forma servaretur; quo etiam fiebat ut incerta admodum et obscura essent; nostra vero formam verborum ita praescriptam habent, ut, si forte ab ea discedatur, sacramenti ratio constare non possit; ob eamque rem clarissima sunt ac nullum relinquunt dubitandi locum.

Hae igitur sunt partes quae ad naturam et substantiam sacramentorum pertinent, et ex quibus unumquodque sacramentum necessario constituitur.

18 *Quae sit caeremoniarum in Sacramentis virtus et natura*

His accedunt caeremoniae, quae tametsi praetermitti sine peccato non possunt, nisi aliud facere ipsa necessitas cogat, tamen, si quando omittantur, quoniam rei naturam non attingunt, nihil de vera sacramenti ratione imminui credendum est. Ac merito quidem a primis usque Ecclesiae temporibus illud semper servatum est, ut sacramenta solemnibus quibusdam caeremoniis ministrarentur. Primum enim maxime decuit sacris mysteriis eum religionis cultum tribuere, ut sancta sancte tractare videremur; praeterea, quae sacramento efficiuntur, caeremoniae ipsae magis declarant ac veluti ante oculos ponunt, et earum rerum sanctitatem in animos fidelium altius imprimunt; deinde vero mentes illorum qui eas intuentur et diligenter observant, ad sublimium rerum cogitationem erigunt, fidemque in eis et charitatem excitant. Quo maior cura et diligentia adhibenda erit, ut fideles vim caeremoniarum, quibus singula sacramenta conficiuntur, cognitam et perspectam habeant.

19 *Quot sint Catholicae Ecclesia Sacramenta*

Sequitur ut sacramentorum etiam numerus explicetur; quae quidem cognitio hanc utilitatem affert, quod populus eo maiori pietate omnes animi sui vires ad laudandam et praedicandam Dei erga nos singularem beneficentiam convertet, quo plura salutis et beatae vitae adiumenta nobis divinitus parata esse intellexerit.

Catholicae igitur Ecclesiae sacramenta, quemadmodum ex Scripturis probatur et Patrum traditione ad nos pervenit et Conciliorum testatur auctoritas, septenario numero definita sunt.

20 *Cur nec maiori nec minori numero Sacramenta concludantur*

Cur autem neque plura neque pauciora numerentur, ex iis etiam rebus quae per similitudinem a naturali vita ad spiritualem transferuntur, probabili quadam ratione ostendi poterit. Homini enim ad vivendum, vitamque conservandam, et ex sua reique publicae utilitate traducendam, haec septem necessaria videntur: ut scilicet in lucem edatur, augeatur, alatur; si in morbum incidat, sanetur; imbecillitas virium reficiatur; deinde, quod ad rempublicam attinet, ut magistratus numquam desint, quorum auctoritate et imperio regatur; ac postremo, legitima sobolis propagatione se ipsum et humanum genus conservet. Quae omnia quoniam vitae illi qua anima Deo vivit, respondere satis apparet, ex iis facile sacramentorum numerus colligetur.

21 *Septem Sacramenta esse, ex Scripturis demonstratur*

Primus enim est baptismus, veluti ceterorum ianua, quo Christo renascimur. Deinde confirmatio, cuius virtute fit ut divina gratia augeamur et roboremur; baptizatis enim iam apostolis, ut divus Augustinus testatur [21] , inquit Dominus: *Sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto* [22] . Tum Eucharistia, qua tamquam cibo vere caelesti spiritus noster alitur et sustinetur; de ea enim dictum est a Salvatore: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* [23] . Sequitur quarto loco paenitentia, cuius ope sanitas amissa restituitur, postquam peccati vulnera accepimus. Postea vero extrema unctio, qua peccatorum reliquiae tolluntur et animae virtutes recreantur; siquidem divus Iacobus, cum de hoc sacramento loqueretur, ita testatus est:

[21] Epist. 108
[22] Luc 24
[23] Jn 6

Et, si in peccatis sit, remittentur ei [24] . Sequitur ordo, quo publica sacramentorum ministeria perpetuo in Ecclesia exercendi sacrasque omnes functiones exsequendi potestas traditur. Postremo additur matrimonium, ut, ex maris et feminae legitima et sancta coniunctione, filii ad Dei cultum et humani generis conservatione procreentur et religiose educentur.

22 *Aequali non est omnium Sacramentorum, vel dignitas vel necessitas*

Illud vero maxime animadvertendum est, quamvis omnia sacramenta divinam et admirabilem virtutem in se contineant, tamen non parem omnia et aequalem necessitatem aut dignitatem, aut unam eandemque significandi vim habere. Atque ex iis tria sunt quae, tametsi non eadem ratione, tamen prae ceteris necessaria dicuntur. Baptismum enim unicuique sine ulla adiunctione necessarium esse Salvator his verbis declaravit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum Dei* [25] . Paenitentia vero illis tantummodo necessaria est qui se post baptismum aliquo mortali peccato obstrinxerunt; neque enim aeternum exitium effugere poterunt, nisi eos admissi peccati rite paenituerit. Ordo praeterea, etsi non singulis fidelibus, toti tamen Ecclesiae omnino necessarius est.

Verum si dignitas in sacramentis spectetur, Eucharistia sanctitate et mysteriorum numero ac magnitudine longe ceteris antecellit. Quae omnia facilius intelliguntur, cum suo loco ea quae ad singula sacramenta pertinent, explicabuntur.

23 *A quo haec sacra et divina mysteria sint accepta principaliterque dispensentur*

Deinceps videndum est a quo haec sacra et divina mysteria acceperimus; neque enim dubitandum est quin praeclari alicuius muneris dignitas, eius a quo donum ipsum profectum est, dignitate et praestantia quam maxime augeatur. Sed ea quaestio difficilem explicationem habere non potest. Nam cum Deus sit qui homines iustos efficiat, ipsa vero sacramenta iustitiae adipiscendae mirifica quaedam instrumenta sint, patet unum eundemque Deum in Christo iustificationis et sacramentorum auctorem agnoscendum esse. Praeterea sacramenta eam vim et efficientiam continent, quae ad intimam animam penetrat. Cum vero unius Dei potentiae proprium sit in corda et mentes hominum illabi, ex hoc etiam perspicitur sacramenta a Deo ipso per Christum

[24] Sant 5
[25] Jn 3

instituta esse, quemadmodum ab eo quoque intus dispensan certa et constanti fide tenendum est; hoc enim testimonium de illo se accepisse sanctus Ioannes affirmat, cum ait: *Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videns Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu Sancto* [26] .

24 *Quibus ministris utatur Deus in Sacramentis dispensandis*

Sed quamvis Deus sacramentorum auctor et dispensator sit, ea tamen non per angelos, verum per homines ministrari in Ecclesia voluit. Non minus enim ministrorum officio quam materia et forma ad sacramenta conficienda opus esse, perpetua sanctorum Patrum traditione confirmatum est.

25 *Minister sua pravitate gratiae sacramentalis virtutem impedire non potest*

Atque hi quidem ministri, quoniam in sacra illa functione non suam sed Christi personam gerunt, ea re fit ut, sive boni sive mali sint, modo ea forma et materia utantur quam ex Christi instituto semper Ecclesia catholica servavit, idque facere proponant quod Ecclesia in ea administratione facit, vere sacramenta conficiant et conferant; ita ut gratiae fructum nulla res impedire possit, nisi qui ea suscipiunt, se ipsos tanto bono fraudare et Spiritui Sancto velint obsistere. Hanc vero in Ecclesia certam et exploratam sententiam semper fuisse, sanctus Augustinus in iis disputationibus quas adversus donatistas conscripsit [27] , clarissime demonstravit. Quod si etiam Scripturae testimonia quaerimus, ipsum Apostolum his verbis loquentem audiamus: *Ego*, inquit, *plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit; neque enim qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus* [28] . Ex quo loco satis intelligitur, quemadmodum arboribus nihil obest eorum improbitas quorum manu satae sunt, ita nihil vitii aliena culpa contrahi illis posse qui, malorum hominum ministerio, Christo insiti sunt. Quare, ut ex divi Ioannis Evangelio sancti Patres nostri docuerunt [29] , Iudas etiam Iscariotes plures baptizavit, ex quibus tamen neminem iterum baptizatum fuisse legimus; ita ut praeclare divus Augustinus scriptum reliquerit: *Dedit baptismum Iudas, et non baptizatum est post Iudam; dedit Ioannes, et baptizatum est post Ioannem; quia si datum est a Iuda, baptisma Christi erat; quod autem a Ioanne*

[26] Jn 1
[27] Lib. 4 contra donat. 4
[28] 1 Cor 3
[29] Jn 4

datum est, Ioannis erat; non Iudam Ioanni, sed baptismum Christi, etiam per Iudae manus datum, baptismo Ioannis, etiam per manus Ioannis dato, recte praeponimus [30] .

26 *Quid de illis sentiendum sit qui impura conscientia Sacramenta administrant*

Neque vero pastores aliive sacramentorum ministri, cum haec audiunt, satis sibi esse arbitrentur, si posthabita morum integritate ac conscientiae munditia, illud tantum cogitent, quomodo sacramenta ab ipsis rite ministrentur; id enim etsi diligenter curandum est, in hoc tamen omnia quae ad eam functionem pertinent posita non sunt. Meminisse autem semper debent sacramenta divinam quidem virtutem quae illis inest, numquam amittere; at vero impure ea ministrantibus aeternam perniciem et mortem afferre. Sancta enim, quod semel atque iterum ac saepius admonere oportet, sancte et religiose tractanda sunt. Peccatori, ut est apud Prophetam, dixit Deus: *Quare tu enarras iustitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? tu vero odisti disciplinam* [31] . Quod si homini peccatis contaminato minus licet de rebus divinis agere, quantum ab eo scelus concipi existimandum erit, qui sibi multorum scelerum conscius est, nec tamen sacra mysteria polluto ore conficere, vel in foedas manus sumere, contrectare, atque aliis porrigere et ministrare vereatur?, cum praesertim apud sanctum Dionysium scriptum sit, *malis symbola* (ita enim sacramenta appellat) *ne contingere quidem permissum esse* [32] . Sanctitatem igitur sacrarum rerum ministri imprimis sectentur, pure ad sacramenta ministranda accedant, atque ita se ad pietatem exerceant, ut ex eorum frequenti tractatione et usu uberiorem in dies gratiam, adiuvante Deo, consequantur.

27 *De duobus praecipuis Sacramentorum effectibus*

Sed iam, his rebus explicatis, docendum erit quinam sacramentorum effectus sint; id enim sacramenti definitioni quae supra tradita est, non parum lucis allaturum videtur; ii autem duo praecipue numerantur.

Ac principem quidem locum merito gratia illa obtinet, quam, usitato a sacris doctoribus nomine, iustificantem vocamus; ita enim Apostolus apertissime nos docuit, cum inquit *Christum dilexisse Ecclesiam, et se ipsum tradidisse pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquae in verbo*

[30] Tract. 5 in Joann.
[31] Sal 49
[32] De Eccless. Hierarch. c. 1

[33] . Quo autem pacto tanta res et tam admirabilis per sacramentum efficiatur, ut, quemadmodum sancti Augustini sententia celebratum est, *aqua corpus abluat et cor tangat* [34] , id quidem humana ratione atque intelligentia comprehendi non potest. Constitutum enim esse debet nullam rem sensibilem, suapte natura, ea vi praeditam esse ut penetrare ad animam queat. At fidei lumine cognoscimus omnipotentis Dei virtutem in sacramentis inesse, qua id efficiant quod sua vi res ipsae naturales praestare non possunt.

28 *Quomodo effectus Sacramenti initio nascentis Ecclesiae sint mirabiliter designati*

Quocirca, ne ulla umquam huius effectus dubitatio in animis fidelium resideret, cum ministrari sacramenta coeptum est, voluit clementissimus Deus, quid illa interius efficerent, miraculorum significationibus declarare, ut eadem perpetuo interius fieri constantissime crederemus, quamvis longe a nostris sensibus remota essent. Itaque, ut omittamus, Salvatore nostro in Iordane baptizato, caelos apertos esse et Spiritum Sanctum columbae specie apparuisse [35] , ut admoneremur eius gratiam, cum salutari fonte abluimur, in animam nostram infundi; ut hoc, inquam, omittamus magis enim ad baptismi sanctificationem quam sacramenti administrationem pertinet, nonne legimus, cum Pentecostes die apostoli Spiritum Sanctum acceperunt, quo deinde ad praedicandam fidei veritatem adeundaque pro Christi gloria pericula alacriores et fortiores ruerunt, tunc facto repente de caelo sonitu tamquam advenientis spiritus vehementis, apparuisse illis dispertitas linguas quasi ignis? [36] Ex quo intellectum est sacramento confirmationis eundem nobis Spiritum tribui, easque vires addi quibus possimus carni, mundo et Satanae, perpetuis scilicet hostibus nostris, fortiter repugnare et resistere. Atque haec miracula, quoties apostoli sacramenta ista ministrarent, initio nascentis Ecclesiae aliquamdiu visa sunt, donec firmata iam fide et corroborata, fieri desierunt.

29 *Quanta sit Sacramentorum novae legis supra veteris legis Sacramenta excellentia*

Ex iis igitur quae de priori sacramentorum effectu, gratia scilicet iustificante, demonstrata sunt, illud etiam plane constat excellentiorem et praestantiorem vim sacramentis novae legis inesse, quam olim veteris legis sacramenta

[33]Ef 5
[34]Tract. 80 in Joann.
[35]Mt 3; Lc 3
[36]He 2

habuerunt; quae cum infirma essent egenaque [37] elementa, inquinatos sanctificabant ad emundationem carnis [38] , non animae; quare ut signa tantum earum rerum quae mysteriis nostris efficiendae essent, instituta sunt. At vero sacramenta novae legis ex Christi latere manantia, qui per Spiritum Sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundant conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi [39] ; atque ita eam gratiam quam significant Christi sanguinis virtute operantur. Quocirca, si ea cum antiquis sacramentis conferamus, praeterquam quod plus efficaciae habent, et utilitate uberiora et sanctitate augustiora esse invenientur.

30 *Qua Sacramenta characterem imprimant et quid sit character*

Alter vero sacramentorum effectus, non quidem omnibus communis, sed trium tantummodo proprius, baptismi, confirmationis et ordinis sacri, est character, quem animae imprimunt. Nam cum Apostolus ait: *Unxit nos Deus, qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris* [40] , voce illa *signavit* non obscure characterem descripsit, cuius proprium est aliquid signare et notare.

Est autem character veluti insigne quoddam animae impressum, quod deleri numquam potest, eique perpetuo inhaeret; de quo ita apud sanctum Augustinum scriptum est: *An minus forte sacramenta christiana, quam corporalis haec nota, qua scilicet miles insignitur, poterunt? Illa namque militi ad militiam quam deseruisset revertenti, non nova imprimitur, sed antiqua cognoscitur et approbatur* [41] .

31 *Quis sit characteris effectus et quomodo sacramenta characterem imprimentia iterari non debeant*

Iam vero character hoc praestat, tum ut apti ad aliquid sacri suscipiendum vel peragendum efficiamur; tum ut aliqua nota alter ab altero internoscatur. Ac baptismi quidem charactere utrumque consequimur, ut ad alia sacramenta percipienda reddamur idonei, et eo praeterea fidelis populus a gentibus, quae fidem non colunt, distinguatur. Idem autem in charactere confirmationis et sacri ordinis licet cognoscere; quorum altero veluti Christi milites ad eius nominis publicam confessionem et propugnationem, ac contra insitum nobis

[37] Gal 4
[38] Heb 9
[39] Heb 9
[40] 2 Cor 1
[41] Tract. 6 in Joann.

hostem et spiritualia nequitiae in caelestibus armamur atque instruimur [42] , simulque ab iis qui nuper baptizati tamquam modo geniti infantes sunt, discernimur [43] ; alter vero tum potestatem sacramenta conficiendi et ministrandi coniunctam habet, tum eorum qui eiusmodi potestate praediti sunt, a reliquo fidelium coetu distinctionem ostendit. Tenenda igitur est catholicae Ecclesiae regula, qua docemur tria haec sacramenta characterem imprimere, neque ullo unquam tempore iteranda esse.

32 *Quibus rationibus assequentur Pastores, ut populus Sacramenta veneretur, et his religiose utatur*

Haec sunt quae generatim de sacramentis tradenda erunt; in cuius argumenti explicatione pastores duo potissimum efficere omni studio conentur. Primum est ut fideles intelligant quanto honore et cultu et veneratione haec divina et caelestia munera digna sint; alterum vero ut, quoniam a clementissimo Deo ad communem omnium salutem proposita sunt, iis pie et religiose utantur, atque ita christianae perfectionis desiderio exardescant, ut si Paenitentiae praesertim et Eucharistiae saluberrimo usu aliquamdiu careant, plurimum damni se fecisse existiment. Haec autem facile pastores assequi poterunt, si quae de sacramentorum divinitate et fructu supra dicta sunt, auribus fidelium saepius inculcabunt: primum, a Domino Salvatore nostro, a quo nihil nisi perfectissimum proficisci potest, instituta esse; praeterea, cum ministrantur, Spiritus Sancti intima cordis nostri permeantis efficacissimum numen praesto esse; deinde, admirabili et certa curandarum animarum virtute praedita esse; tum, per ea immensas illas dominicae passionis divitias ad nos denvan. Postremo vero ostendent totum christianum aedificium firmissimo quidem lapidis angularis fundamento inniti; verum nisi verbi Dei praedicatione et sacramentorum usu undique fulciatur, magnopere verendum esse ne magna ex parte labefactatum concidat; ut enim per sacramenta in vitam spiritualem suscipimur, ita hoc veluti pabulo alimur, conservantur, augemur.

[42] Ef 6
[43] 1 Pe 2

Capitulum II

De baptismi Sacramento

1 *Cur expediat, doctrinam Baptismi frequenter populis fidelibus inculcare*

Ex iis quidem quae hactenus de sacramentis universe tradita sunt, cognosci potest quam necessarium sit ad christianae religionis vel doctrinam percipiendam vel pietatem exercendam, ea intelligere quae de illorum singulis credenda catholica Ecclesia proponit. Sed si quis diligentius Apostolum legerit, sine dubitatione ita statuet perfectam baptismi cognitionem a fidelibus magnopere requiri; adeo, non solum frequenter, sed gravibus verbis et Spiritu Dei plenis eius mysterii memoriam renovat, divinitatem commendat atque in eo Redemptoris nostri mortem, sepulturam et resurrectionem nobis ante oculos, tum ad contemplandum, tum ad imitandum constituit.

Quare pastores numquam se satis multam operam et studium in huius sacramenti tractatione collocasse arbitrentur.

2 *Quando potissimum Parocho sermo de Baptismo sit instituendus*

Verum praeter eos dies in quibus, more maiorum, divina baptismi mysteria potissimum explananda essent, in sabbato magno Paschae et Pentecostes, quo tempore Ecclesia summa cum religione maximisque caeremoniis hoc sacramentum celebrare consueverat, aliis etiam diebus occasionem captent de hoc argumento disserendi. Atque illud imprimis tempus maxime opportunum ad eam rem videri poterit, si interdum, cum baptismus alicui ministrandus sit, fidelis populi multitudinem convenisse animadverterint. Tunc enim facilius multo erit, si minus liceat omnia capita quae ad hoc sacramentum attinent persequi, unum saltem aut alterum docere, cum fideles earum rerum doctrinam quam auribus percipiunt, simul etiam sacris baptismi caeremoniis expressam vident pioque et attento animo contemplantur. Ex quo deinde fiet ut unusquisque iis rebus admonitus quae in alio pervideat, secum recordetur qua se sponsione Deo obligarit, cum baptismo initiatus est, simulque illud cogitet, an vita et moribus talem se praebeat qualem ipsa christiani nominis professio pollicetur.

3 *Quid Baptismi nomen propie denotet*

Ut igitur quae docenda erunt dilucide exponantur, quaenam sit baptismi natura et substantia aperiendum est, si prius tamen ipsius vocis significatio explicetur. Ac baptismus quidem graecum nomen esse nemo ignorat; quod etsi in sacris literis non solum eam ablutionem quae cum sacramento coniuncta est, sed etiam omne ablutionis genus, quod aliquando ad passionem translatum est, significat; tamen apud Ecclesiae scriptores non quamvis corporis ablutionem declarat, sed eam quae cum sacramento coniungitur, nec sine praescripta verborum forma ministratur; qua quidem significatione apostoli ex Christi Domini instituto frequentissime usi sunt.

4 *Quibus praeterea nominibus ablutionem sacramentalem Patres expresserint*

Alia quoque nomina ad eandem rem significandam sancti Patres usurparunt. *Sacramentum* enim *fidei* appellari, quod illud suscipientes universam christianae religionis fidem profiteantur, divus Augustinus testatur [1] . Alii vero, quia fide corda nostra illuminantur quam in baptismo profitemur, hoc sacramentum illuminationem, vocarunt; nam et Apostolus ita inquit: *Rememoramini pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum* [2] , tempus nimirum quo baptizati erant, significans. Chrysostomus praeterea in oratione quam ad baptizatos habuit [3] , tum expurgatumem, quia per baptismum expurgamus vetus fermentum ut simus nova conspersio [4] , tum sepulturam, tum plantationem, tum crucem Christi nominat; quarum omnium appellationum causam ex epistola ad Romanos scripta licet colligere [5] . Cur autem divus Dionysius principium sanctissimorum mandatorum vocaverit [6] , perspicuum est, cum hoc sacramentum veluti ianua sit qua in christianae vitae societatem ingredimur, atque ab eo divinis praeceptis obtemperandi initium facimus. Atque haec de nomine breviter exponenda erunt.

---

[1] Epist. 23
[2] Heb 10
[3] Hom. 10 in epist. ad Rom.
[4] 1 Cor 5
[5] Rom 6
[6] cap. 3 de Eccles. Hierarch.

5 *Quae sit Baptismi definitio*

Quod autem ad rei definitionem attinet, etsi multae ex sacris scriptoribus afferri possunt, illa tamen aptior et commodior esse videtur quam ex verbis Domini apud Ioannem et Apostoli ad Ephesios licet intelligere. Nam cum Salvator dicat: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu non potest introire in regnum Dei* [7] ; et Apostolus, cum de Ecclesia loqueretur: *Mundans eam lavacro aquae in verbo* [8] , ita fit ut recte et apposite definiatur baptismum esse sacramentum regenerationis per aquam in verbo. Natura enim ex Adam filii irae nascimur, per baptismum vero in Christo filii misericordiae renascimur; siquidem *dedit hominibus potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt* [9] .

6 *Qua ratione Baptismi Sacramentum perficiatur*

Sed quibuscumque tandem verbis baptismi naturam explicari contigerit, docendus erit populus hoc sacramentum confici ablutione, cui ex Domini Salvatoris instituto certa et solemnia verba necessario adhibentur, quemadmodum semper sancti Patres docuerunt, quod apertissimo illo divi Augustini testimonio demonstratur: *Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum* [10] . Id vero eo diligentius monere oportebit, ne forte fideles in eum errorem inducantur, ut existiment, quod vulgo dici solitum est, aquam ipsam quae ad conficiendum baptismum in sacro fonte asservatur, sacramentum esse; tunc enim sacramentum baptismi dicendum est, cum aqua ad abluendum aliquem, additis verbis quae a Domino instituta sunt, re ipsa utimur.

Iam vero quoniam singula sacramenta ex materia et forma constitui initio diximus, cum generatim de omnibus sacramentis ageretur, idcirco quae utraque sit in baptismo, a pastoribus declarandum erit.

7 *Quae sit propria Baptismi materia*

Materiam igitur sive elementum huius sacramenti esse omne naturalis aquae genus, sive ea maris sit, sive fluvii, sive paludis, sive putei aut fontis, quae sine ulla adiunctione aqua dici solent. Nam et Salvator docuit: *Nisi*

---

[7] Jn 3
[8] Ef 5
[9] Jn 1
[10] Tract. 80 in Joann.

quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum Dei [11] ; et Apostolus inquit *Ecclesiam lavacro aquae mundatam esse* [12] ; et in beati Ioannis epistola prima scriptum legimus: *Tres sunt qui testimonium dant in terra: Spiritus, aqua et sanguis* [13] . Quod etiam aliis sacrarum litterarum testimoniis comprobatur.

8 *Locus D. Matthaei de Baptismo ignis exponitur*

Quod vero a Ioanne Baptista dictum est *venturum esse Dominum qui baptizaret in Spiritu Sancto et igne*, id quidem nullo modo de baptismi materia intelligendum est, sed vel ad intimum Spiritus Sancti effectum, vel certe ad miraculum referri debet quod die Pentecostes apparuit, cum Spiritus Sanctus e caelo in apostolos ignis specie delapsus est; de quo alio loco Christus Dominus noster praedixit: *Ioannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto non post multos hos dies* [14] .

9 *Quibus figuris et prophetiis vis aquarum Baptismi sit demonstrata*

Verum idem quoque a Domino tum figuris, tum prophetarum oraculis significatum esse, ex divinis Scripturis animadvertimus. Diluvium enim quo mundus purgatus est, quod *multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum* [15] , huius aquae figuram et similitudinem gessisse apostolorum Princeps in priori epistola ostendit [16] . Et maris Rubri transitum eiusdem aquae significationem habuisse, divus Paulus ad Corinthios scribens exposuit ; ut interim omittamus tum Naaman Syri ablutionem [17] , tum probaticae piscinae [18] admirabilem vim, et alia id genus multa, in quibus huius mysterii symbolum inesse facile apparet.

De praedictionibus autem dubitare nemo potest, quin aquae illae ad quas tam liberaliter Isaias propheta omnes sitientes invitat, vel quas e templo egredientes Ezechiel in spiritu vidit, tum praeterea fons ille quem domui David et habitantibus Ierusalem paratum in ablutionem peccatoris et menstruatae

---

[11] Jn 3
[12] Ef 3
[13] 1 Jn 5
[14] He 1
[15] Gén 6
[16] 1 Pe 3
[17] 4 Reg 5
[18] Jn 5

Zacharias praenuntiavit [19] , ad salutarem baptismi aquam indicandam atque exprimendam pertineant.

10 *Cur aqua ad Bastismum conficiendum nos potius uti voluerit Deus, quam alia materia*

Quantum vero baptismi naturae et virtuti consentaneum luerit, ut eius propria materia aqua institueretur, pluribus quidem rationibus divus Hieronymus ad Oceanum scribens demonstravit [20] . Sed quod ad hunc locum attinet, pastores docere imprimis poterunt, quoniam hoc sacramentum omnibus sine ulla exceptione ad consequendam vitam necessarium erat, idcirco aquae materiam, quae numquam non praesto est atque ab omnibus facile parari potest, maxime idoneam fuisse. Deinde aqua effectum baptismi maxime significat, ut enim aqua sordes abluit, ita etiam baptismi vim atque efficientiam, quo peccatorum maculae eluuntur, optime demonstrat. Accedit illud quod, quemadmodum aqua refrigerandi corporibus aptissima est, sic baptismo cupiditatum ardor magna ex parte restinguitur.

11 *Aquae simplici et naturali quare Chrisma adiiciatur*

Illud vero animadvertendum est, quamvis aqua simplex, quae nihil aliud admixtum habet, materia apta sit ad hoc sacramentum conficiendum quoties scilicet baptismi ministrandi necessitas incidat, tamen ex apostolorum traditione semper in catholica Ecclesia observatum esse ut, cum solemnibus caeremoniis baptismus conficitur, sacrum etiam chrisma addatur, quo baptismi effectum magis declarari perspicuum est. Docendus quoque erit populus, etsi aliquando incertum esse potest utrum haec an illa vera aqua sit, qualem sacramenti perfectio requirat, hoc tamen pro certo habendum esse: numquam ex alia materia quam ex aquae naturalis liquore baptismi sacramentum ulla ratione confici posse.

12 *Quare promiscue omnibus fidelibus perfecta Baptismi forma clare exponenda sit*

Sed duarum partium ex quibus baptismus constare debet, postquam altera, hoc est materia, diligenter explicata fuerit, studebunt pastores eadem diligentia formam etiam tradere, quae est altera eius pars maxime necessaria.

[19] Zac 13
[20] Epist. 83

In huius autem sacramenti explicatione eo maiori cura et studio elaborandum putabunt, quod tam sancti mysterii notitia non solum sua sponte fideles vehementer delectare potest, quod quidem in omni divinarum rerum scientia communiter evenit; verum etiam ad usus fere quotidianus summopere expetenda est. Cum enim saepe incidant tempora, quemadmodum suo loco planius dicetur, in quibus tum ab aliis de populo, tum saepissime a mulierculis baptismum ministrari oporteat, ita fit ut promiscue omnibus fidelibus ea quae ad huius sacramenti substantiam pertinent, cognita et perspecta esse debeant.

13 *Quae sit perfecta et absoluta huius Sacramenti forma*

Quare dilucidis et apertis verbis, quae facile percipi ab omnibus possint, pastores docebunt hanc esse perfectam et absolutam baptismi formam: EGO TE BAPTIZO IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI. Ita enim a Domino et Salvatore nostro traditum est, cum apostolis apud Matthaeum praecepit: Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti [21] . Ex illo autem verbo baptizantes, catholica Ecclesia, divinitus edocta, optime intellexit in huius sacramenti forma actionem ministri exprimendam esse; quod quidem fit cum dicitur: *Ego te baptizo.* Ac quoniam, praeter ministros, tum illius personam qui baptizatur, tum principalem causam quae baptismum efficit, significare oportebat, idcirco illud pronomen *te* et distincta divinarum personarum nomina adduntur; ut absoluta sacramenti forma iis verbis concludatur quae modo exposita sunt: *Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.* Neque enim sola Filii persona de quo a Ioanne scribitur: *Hic est qui baptizat* [22] , sed simul omnes sanctae Trinitatis personae ad baptismi sacramentum operantur. Quod autem *in nomine*, non in nominibus dictum est, hoc plane declarat unam Trinitatis naturam et divinitatem; etenim hoc loco nomen ad personas non refertur, sed divinam substantiam, virtutem et potestatem, quae una et eadem est in tribus personis, significat.

14 *An in forma Baptismi verba omnia perinde sint neccesaria*

Sed in hac forma, quam integram et perfectam esse ostendimus, observandum est quaedam prorsus necessaria esse, quae si omittantur, sacramentum confici non potest; quaedam vero non ita necessaria ut, si desint, sacramenti

[21] Mt 28
[22] Jn 1

ratio non constet, cuiusmodi est vox illa, *ego*, cuius vis in verbo *baptizo* continetur. Immo vero in Ecclesiis graecorum, vanata dicendi ratione, praetermitti consuevit, propterea quod nullam fieri oportere ministri mentionem indicarunt. Ex quo factum est ut in baptismo hac forma passim utantur: *Baptizatur servus Christi in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*; a quibus tamen perfecte sacramentum ministrari ex concilii Florentini sententia et definitione apparet, cum iis verbis satis explicetur id quod ad baptismi veritatem attinet, nimirum ablutio, quae tunc re ipsa peragitur.

15 *Quomodo Apostoli in nomine Christi baptizaverint*

Quod si etiam aliquando tempus fuisse dicendum est, cum apostoli in nomine tantum Domini Iesu Christi baptizarent, id quidem Spiritus Sancti afflatu eos fecisse exploratum nobis esse debet, ut initio nascentis Ecclesiae Iesu Christi nominis praedicatio illustrior fieret, divinaque et immensa eius potestas magis celebraretur. Deinde vero rem penitus introspicientes, facile intelligemus nullam earum partium in ea forma desiderari quae ab ipso Salvatore praescriptae sunt. Qui enim Iesum Christum dicit, simul etiam Patris personam a quo unctus, et Spiritum Sanctum, quo unctus est, significat.

16 *Apostolos in nomine Christi, tacitis aliis duabus personis Trinitatis, numquam baptizasse credendum est*

Quamquam dubium fortasse videri potest an huiusmodi forma apostoli aliquem baptizaverim, si Ambrosii [23] et Basilii [24] , sanctissimorum et gravissimorum Patrum auctoritatem sequi volumus; qui ita baptismum in nomine Iesu Christi interpretati sunt, ut dixerint iis verbis significari baptismum, non qui a Ioanne, sed qui a Christo Domino traditus esset, tametsi a communi et usitata forma, quae distincta trium personarum nomina continet, apostoli non discederent. Atque hoc loquendi genere Paulus etiam in epistola ad Galatas [25] usus videtur, cum inquit: *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis*, ut significaret in fide Christi, nec alia tamen forma quam idem Salvator et Dominus noster servandam praeceperat, baptizatos esse.

Hactenus igitur de materia et forma, quae ad baptismi substantiam maxime pertinent, fideles docere satis fuerit.

---

[23] Lib. de Spiritu Sancto, cap. 3
[24] Lib de Spiritu Sancto cap. 12
[25] Gál 3

17 *Quo pacto in hoc regenerationis mysterio fieri debeat ablutio*

Quoniam vero in hoc sacramento conficiendo legitimae etiam ablutionis rationem servari oportet, idcirco eius quoque partis doctrina a pastoribus tradenda est, atque ab eis breviter explicandum communi Ecclesiae more et consuetudine receptum esse, ut baptismus uno aliquo ex tribus modis confici posset; nam qui hoc sacramento initiari debent, vel in aquam merguntur, vel aqua in eos infunditur, vel aquae aspersione tinguntur. Ex his autem ritibus quicumque servetur, baptismum vere perfici credendum est; aqua enim in baptismo adhibetur ad significandam animae ablutionem quam efficit; quare baptismus ab Apostolo aquae lavacrum appellatus est. Ablutio autem non magis fit, cum aliquis aqua mergitur, quod diu a primis temporibus in Ecclesia observatum animadvertimus, quam vel aquae effusione, quod nunc in frequenti usu positum videmus, vel aspersione, quemadmodum a Petro factum esse colligitur, cum uno die tria millia hominum ad fidei veritatem traduxit et baptizavit [26] .

18 *Una ne ablutio requiratur, an trina*

Utrum vero unica an trina ablutio fiat, nihil referre existimandum est; utrovis enim modo, et antea in Ecclesia baptismum vere confectum esse, et nunc confici posse, ex divi Gregorii Magni epistola ad Leandrum scripta [27] satis apparet. Retinendus est tamen a fidelibus is ritus quem unusquisque in sua ecclesia servari animadverterit.

19 *Quare caput hic potissimum abluatur*

Atque illud praecipue monere oportet, non quamlibet corporis partem, sed potissimum caput, in quo omnes tum interiores tum externi sensus vigent, abluendum; simulque ab eo qui baptizat, non ante aut post ablutionem, verba sacramenti quae formam continent, sed eodem tempore quo ablutio ipsa peragitur, pronuntianda esse.

[26]He 2
[27]Lib. 1 Epist. 41

20 *Christus ne Baptismum ante, an post passionem instituerit*

His expositis, conveniet praeterea docere atque in memoriam fidelium reducere baptismum, quemadmodum et reliqua sacramenta, a Christo Domino institutum esse. Hoc igitur pastores frequenter docebunt explicabuntque, duo diversa tempora baptismi notanda esse: alterum, cum Salvator eum instituit; alterum, cum lex de eo suscipiendo sancita est.

Ac quod ad primum attinet, tunc a Domino hoc sacramentum institutum esse perspicitur, cum ipse a Ioanne baptizatus sanctificandi virtutem aquae tribuit. Testantur enim sancti Gregorius Nazianzenus et Augustinus eo tempore aquae vim generandi, in spiritualem scilicet vitam, datam esse. Et alio loco Augustinus ita scriptum reliquit: *Ex quo Christus in aqua mergitur, ex eo omnia peccata abluit aqua*; et alibi: *Baptizatur Dominus, non mundari indigens, sed tactu mundae carnis aquas mundans, ut vim abluendi habeant* [28] . Atque ad eam rem illud maximo argumento esse potuit, quod tunc sanctissima Trinitas, in cuius nomine baptismus conficitur, numeri suum praesens declaravit. Vox enim Patris audita est, Filii persona aderat, et Spiritus Sanctus in columbae specie descendit [29] ; praeterea caeli aperti sunt, quo nobis iam per baptismum licet ascendere. Quod si quis scire cupiat quanam ratione tanta et tam divina virtus a Domino aquis tributa sit, id quidem humanam intelligentiam superat; hoc vero satis percipi a nobis potest baptismo a Domino suscepto, sanctissimi et purissimi eius corporis tactu, aquam ad baptismi salutarem usum consecratam esse; ita tamen ut hoc sacramentum, etsi ante passionem institutum fuerit, a passione tamen, quae omnium Christi actionum tamquam finis erat, vim et efficientiam duxisse credendum sit.

21 *Quando lex Baptismi homines obligari coeperit*

Sed de altero etiam, quo scilicet tempore lex de baptismo lata fuerit, nullus dubitandi locus relinquitur. Nam inter sacros scriptores convenit, post Domini resurrectionem, cum apostolis praecepit: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti* [30] , ex eo tempore omnes homines, qui salutem aeternam consecuturi erant, lege de baptismo teneri coepisse. Quod quidem ex apostolorum Principis auctoritate colligitur, cum inquit: *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Iesu*

[28]Serm. 37
[29]Mt 3
[30]Mt 28

Christi ex mortuis [31] . Idemque ex illo Pauli loco: *Se ipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret cum de Ecclesia loqueretur, mundans eam lavacro aquae in verbo* [32] , licet cognoscere. Uterque enim baptismi obligationem ad tempus quod mortem Domini consecutum est, videtur retulisse; ut dubitandum nullo modo sit verba etiam illa Salvatoris: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum Dei*, id ipsum tempus spectasse quod post passionem futurum erat.

22 *Sacramentum Baptismi in quanta veneratione habendum*

Ex iis igitur, si accurate a pastoribus tractentur, haud dubium esse potest quin fideles maximam in hoc sacramento dignitatem agnoscant ac summa animi pietate venerentur; praesertim vero cum cogitarint praeclara illa et amplissima munera quae, cum Christus Dominus baptizaretur, miraculorum significationibus declarata sunt, singulis, cum baptizantur, intima Spiritus Sancti virtute donari atque impertiri. Ut enim, si, quemadmodum Elisaei [33] puero contigit, nobis oculi ita aperirentur ut caelestes res intueri possemus, nemo adeo communi sensu carere putandus esset quem tot divina baptismi mysteria in maximam admirationem non traducerent, cur idem etiam eventurum non existimamus, cum a pastoribus huius sacramenti divitiae ita expositae fuerint, ut eas fideles, si non corporis oculis, at mentis acie, fidei splendore illuminatae, contemplari queant?

23 *Quot hominum genera Baptismum administrare possint*

Iam vero a quibus ministris hoc sacramentum conficiatur, non utiliter modo, sed necessario tradendum videtur; tum ut ii quibus praecipue hoc munus commissum est, illud sancte et religiose curare studeant; tum ut ne quis, tamquam fines suos egressus, in alienam possessionem intempestive ingrediatur vel superbe irrumpat, cum in omnibus ordinem servandum esse Apostolus admoneat [34] .

Doceantur igitur fideles triplicem esse eorum ordinem, ac in primo quidem episcopos et sacerdotes collocandos esse, quibus datum est ut iure suo, non extraordinaria aliqua potestate, hoc munus exerceant; iis enim in apostolis praeceptum est a Domino: *Euntes baptizate*; quamvis episcopi, ne graviorem

[31] 1 Pe 1
[32] Ef 5
[33] 4 Reg 6
[34] 1 Cor 14

illam docendi populi curam deserere cogerentur, baptismi ministerium sacerdotibus relinquere soliti essent. Quod vero sacerdotes iure suo hanc functionem exerceant, ita ut praesente etiam episcopo ministrare baptismum possint, ex doctrina Patrum et usu Ecclesiae constat. Nam cum ad Eucharistiam consecrandam instituti sint, quae est pacis et unitatis sacramentum, consentaneum fuit potestatem iis dari omnia illa administrandi, per quae necessario huius pacis et unitatis quilibet particeps fieri posset. Quod si aliquando Patres sacerdotibus sine episcopi venia baptizandi ius permissum non esse dixerunt, id de eo baptismo qui certis anni diebus solemni caeremonia administrari consueverat, intelligendum videtur.

Secundum ministrorum locum obtinent diaconi, quibus, sine episcopi aut sacerdotis concessu, non licere hoc sacramentum administrare plurima sanctorum Patrum decreta testantur.

24 *Qui Sacramentum Baptismi in casu necessitatis conferre possint*

Extremus ordo illorum est qui, cogente necessitate, sine solemnibus caeremoniis baptizare possunt; quo in numero sunt omnes, etiam de populo, sive mares sive feminae, quamcumque illi sectam profiteantur. Nam et iudaeis quoque, et infidelibus et haereticis, cum necessitas cogit, hoc munus permissum est, si tamen id efficere propositum eis fuerit quod Ecclesia catholica in eo administrationis genere efficit. Haec autem cum multa veterum Patrum et Conciliorum decreta confirmarunt, tum vero a sacra Tridentina Synodo anathema in eos sancitum est, qui dicere audeant baptismum qui etiam datur ab haereticis *in nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti*, cum intentione faciendi quod facit Ecclesia, non esse verum baptismum. In quo profecto summam Domini nostri bonitatem et sapientiam licet admirari; nam cum hoc sacramentum necessario ab omnibus percipiendum sit, quemadmodum aquam eius materiam instituit, qua nihil magis commune esse potest, sic etiam neminem ab eius administratione excludi voluit; quamvis, ut dictum est, non omnibus liceat solemnes caeremonias adhibere; non quidem quod ritus aut caeremoniae plus dignitatis, sed quod minus necessitatis quam sacramentum habeant.

25 *Quis ordo in baptizando a fidelibus servandum sit*

Neque vero hoc munus ita omnibus promiscue permissum esse fideles arbitrentur, quin ordinem aliquem ministrorum statuere maxime deceat. Mulier enim, si mares adsint, laicus item praesente clerico, tum clericus coram sacerdote, baptismi administrationem sibi sumere non debent. Quamquam

obstetrices, quae baptizare consueverunt, improbandae non sunt, si interdum praesente aliquo viro qui huius sacramenti conficiendi minime peritus sit, quod alias viri magis proprium officium videretur, ipsae exsequantur.

26 *Cur praeter eos, qui baptizant, in regenerationis mysteriis patrini adhibeantur*

Accedit autem ad eos ministros qui, ut hactenus declaratum est, baptismum conficiunt, aliud etiam ministrorum genus, qui ad sacram et salutarem ablutionem celebrandam ex vetustissima catholicae Ecclesiae consuetudine adhiberi solent; ii nunc patrini, olim susceptores, sponsores seu fideiussores, communi vocabulo, a rerum divinarum scriptoribus vocabantur. De quorum munere, quoniam ad omnes fere laicos pertinet, accurate a pastoribus agendum erit, ut fideles intelligant quae potissimum ad illud recte perficiendum necessaria sint.

Imprimis vero explicare oportet, quae causa fuerit cur ad baptismum praeter sacramenti ministros, patrini etiam et susceptores adiugerentur. Quod quidem optimo iure factum esse omnibus videbitur, si meminerint baptismum esse spiritualem regenerationem per quam filii Dei nascimur; de ea enim ita loquitur divus Petrus: *Sicut modo geniti infantes, rationabiles sine dolo lac concupiscite* [35] . Ut igitur, postquam aliquis in hanc lucem editus est, nutrice et paedagogo indiget, quorum ope atque opera educetur ac doctrina et bonis artibus erudiatur, ita etiam necesse est ut qui ex baptismi fonte vitam spiritualem vivere incipiunt, alicuius fidei et prudentiae committantur, a quo christianae religionis praecepta haurire, ad omnemque pietatis rationem institui possint, atque ita paulatim in Christo adolescere, donec tandem viri perfecti, iuvante Domino, evadant; cum praesertim pastoribus qui publicae parochiarum curationi praepositi sunt, tantum temporis non supersit, ut privatam illam curam pueros in fide erudiendi suscipere possint. Huius autem vetustissimae consuetudinis praeclarum testimonium a divo Dionysio habemus, cum inquit: *Divinis nostris ducibus* (sic enim apostolos vocat) *in mentem venit, et visum est suscipere infantes secundum istum sanctum modum, quod naturales parentes pueri eum cuidam docto in divinis, veluti paedagogo, traderent, sub quo sicut sub divino patre et salvationis sanctae susceptore, reliquum vitae puer degeret* [36] . Eandem vero sententiam confirmat Hygini auctoritas.

[35] 1 Pe 2

[36] De eccles. Hier. cap. 12

27 *Cognatio spiritualis in Baptismo contracta matrimonium impedit et dirimit*

Quamobrem sapientissime a sancta Ecclesia constitutum est, ut non solum is qui baptizat cum baptizato, sed etiam susceptor cum eo quem suscipit et cum eius veris parentibus affinitate devinciantur; ita ut legitima nuptiarum foedera inter hos omnes iniri non possint, atque inita dirimantur.

28 *Quae sint Patrinorum partes, quidque ab illis exigatur*

Praeterea docere oportet fideles quae sint susceptoris partes. Etenim hoc munus adeo negligenter in Ecclesia tractatur, ut nudum tantum huius functionis nomen relictum sit; quid autem sancti in eo contineatur, ne suspicari quidem homines videantur. Hoc igitur universe susceptores semper cogitent, se hac potissimum lege obstrictos esse, ut spirituales filios perpetuo commendatos habeant, atque in iis quae ad christianae vitae institutionem spectant, curent diligenter ut illi tales se in omni vita praebeant, quales eos futuros esse solemni caeremoma spoponderunt. Audiamus quid ea de re sanctus Dionysius scribat, verba sponsoris exprimens: *Spondeo puerum inductururn, cum ad sacram intelligentiam venerit, sedulis adhortationibus meis, ut abrenuntiet contrariis omnino, profiteatur, peragatque divina quae pollicetur.*

Item divus Augustinus: *Vos*, inquit, *ante omnia, tam viros quam mulieres, qui filios in baptismate suscepistis, moneo, ut cognoscatis fideiussores apud Deum exstitisse pro illis quos visi estis de sacro fonte suscipere* [37] . Ac profecto decet maxime eum qui aliquod officium suscepit, in eo diligenter exsequendo numquam defatigari; et qui se alterius paedagogum et custodem professus est, minime pati illum esse desertum quem semel in fidem et clientelam suam recepit, donec illum opera et praesidio suo egere intellexerit. Quae autem filiis spiritualibus tradenda sint, paucis divus Augustinus comprehendit, cum de hoc ipso susceptorum officio loqueretur; inquit enim: *Debent eos admonere ut castitatem custodiant, iustitiam diligant, charitatem teneant, et ante omnia Symbolum et Orationem Dominicam eos doceant; Decalogum etiam, et quae sint prima christianae religionis rudimenta* [38] .

[37] Serm. 163 de temp.
[38] Serm. 163 de temp.

29 *Quivis promiscue ad Susceptoris munus non est admittendus*

Quae cum ita se habeant, facile intelligimus cuinam hominum generi sanctae huius tutelae administratio committenda non sit, nimirum iis qui eam gerere aut fideliter nolint, aut sedulo et accurate non queant. Quocirca praeter naturales parentes, quibus non licet eam curationem suscipere, ut ex eo magis appareat quantum haec spiritualis educatio a carnali distet, haeretici imprimis, iudaei, infideles ab hoc munere omnino prohibendi sunt, ut qui in ea cogitatione et cura semper versentur, ut fidei veritatem mendaciis obscurent atque omnem christianam pietatem evertant.

30 *Quis Patrinorum numerus esse debeat*

Plures quoque ne baptizatum de baptismo suscipiant, sed ut unus tantum, sive vir sive mulier, vel ad summum unus et una, Tridentino Concilio [39] statutum est; tum quia disciplinae atque institutionis ordo a multitudine magistrorum perturbari poterat, tum quia providere oportebat ne inter plures eiusmodi affinitates coniungerentur, quae impedirent quominus legitimo matrimonii vinculo hominum inter homines societas latius diffunderetur.

31 *Baptismus ad salutem omnibus necessarius*

Sed cum ceterarum rerum cognitio quae hactenus expositae sunt fidelibus utilissima habenda sit, tum vero nihil magis necessarium videri potest quam ut doceantur omnibus hominibus baptismi legem a Domino praescriptam esse ita ut, nisi per baptismi gratiam Deo renascantur, in sempiternam miseriam et intentum, a parentibus, sive illi fideles sive infideles sint, procreentur. Igitur saepius a pastoribus explicandum erit quod apud Evangelistam legitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum Dei* [40] .

32 *Infantes omnino sunt baptizandi*

Quam legem non solum de iis qui adulta aetate sunt, sed etiam de pueris infantibus intelligendam esse, idque ab apostolica traditione Ecclesiam accepisse, communis Patrum sententia et auctoritas confirmat. Praeterea credendum est noluisse Christum Dominum baptismi sacramentum et gratiam pueris denegari, de quibus dicebat: *Sinite parvulos et nolite eos prohibere ad*

[39]Ses. 24 de reform. cap. 2
[40]Jn 3

me venire, talium est enim Regnum caelorum [41] ; quos amplexabatur, super quos manus imponebat, quos benedicebat [42] . Deinde cum legimus totam aliquam familiam a Paulo baptizatam esse, satis apparet pueros etiam qui in illorum numero erant, salutari fonte ablutos esse [43] . Deinde circumcisio, quae figura fuit baptismi, eum morem maxime commendat, pueros enim octavo die circumcidi solitos nemo est qui ignoret [44] . Ac quibus circumcisio manufacta in expoliatione corporis carnis proderat, iisdem baptismum, qui est circumcisio Christi non manufacta [45] , prodesse perspicuum est. Postremo, ut Apostolus docet: *Si unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiae et donationis et iustitiae accipientes in vita regnabunt per unum Iesum Christum* [46] . Cum itaque per Adae peccatum pueri ex origine noxam contraxerint, multo magis per Christum Dominum possunt gratiam et iustitiam consequi, ut regnent in vita; quod quidem sine baptismo fieri nullo modo potest.

Quare docebunt pastores infantes omnino baptizandos, et deinde paulatim teneram aetatem christianae religionis praeceptis ad veram pietatem informandam esse. Nam, ut a Sapiente praeclare dictum est: *Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea* [47] .

33 *Infantes in Baptismo gratiam spiritualem percipiunt*

Neque enim dubitare licet quin fidei sacramenta, cum abluuntur, accipiant; non quia mentis suae assensione credant, sed quia parentum fide, si parentes fideles fuerint, sin minus fide, ut divi Augustini verbis loquamur [48] , universae societatis sanctorum, muniuntur. Etenim ab iis omnibus recte dicimus eos baptismo offerri quibus placet ut offerantur, et quorum charitate ad communionem Sancti Spiritus adiunguntur.

34 *Infantum Baptismus non differendus*

Hortandi autem sunt magnopere fideles ut liberos suos, quam primum id sine periculo facere liceat, ad Ecclesiam deferendos et solemnibus caeremoniis baptizandos curent. Nam cum pueris infantibus nulla alia salutis

[41] Mt 19
[42] Mc 10
[43] 1 Cor 1
[44] Gén 17; Lc 1
[45] Col 2
[46] Rom 5
[47] Prov. 22
[48] Enchyr. cap. 42

comparandae ratio, nisi eis baptismus praebeatur, relicta sit, facile intelligitur quam gravi culpa illi sese obstringant qui eos sacramenti gratia, diutius quam necessitas postulet, carere patiantur, cum praesertim propter aetatis imbecillitatem infinita paene vitae pericula illis impendeant.

35 *Adulti quomodo ante Baptismum instruendi sint*

Diversam vero rationem in iis servandam esse qui adulta aetate sunt et perfectum rationis usum habent, qui scilicet ab infidelibus oriuntur, antiquae Ecclesiae consuetudo declarat. Nam christiana quidem fides illis proponenda est, atque omni studio ad eam suscipiendam cohortandi, alliciendi, invitandi sunt. Quod si ad Dominum Deum convertantur, tum vero monere oportet ne ultra tempus ab Ecclesia praescriptum baptismi sacramentum differant; nam cum scriptum sit: *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem*, docendi sunt perfectam conversionem in nova per baptismum generatione positam esse; praeterea, quo serius ad baptismum veniunt, eo diutius sibi carendum esse ceterorum sacramentorum usu et gratia, quibus christiana religio colitur, cum ad ea sine baptismo nulli aditus patere possit; deinde etiam maximo fructu privari quem ex baptismo percipimus; siquidem non solum omnium scelerum quae antea admissa sunt maculam et sordes baptismi aqua prorsus eluit ac tollit, sed divina gratia nos ornat, cuius ope et auxilio in posterum etiam peccata vitare possumus, iustitiamque et innocentiam tueri; qua in re summam christianae vitae consistere facile omnes intelligunt.

36 *Adultis Baptismum differendum esse demonstratur*

Sed quamvis haec ita sint, non consuevit tamen Ecclesia baptismi sacramentum huic hominum generi statim tribuere, sed ad certum tempus differendum esse constituit. Neque enim ea dilatio periculum quod quidem pueris imminere supra dictum est, coniunctum habet, cum illis qui rationis usu praediti sunt, baptismi suscipiendi propositum atque consilium, et male actae vitae paenitentia satis futura sit ad gratiam et iustitiam, si repentinus aliquis casus impediat quominus salutari aqua ablui possint. Contra vero haec dilatio aliquas videtur utilitates afferre. Primum enim, quoniam ab Ecclesia diligenter providendum est ne quis ad hoc sacramentum ficto et simulato animo accedat, eorum voluntas qui baptismum petunt, magis exploratur atque perspicitur; cuius rei causa, in antiquis Conciliis decretum legimus, ut qui ex iudaeis ad fidem catholicam veniunt, antequam baptismus illis administretur, aliquot menses inter catechumenos essent. Deinde in fidei doctrina quam

profiteri debent, et christianae vitae institutionibus erudiuntur perfectius. Praeterea maior religionis cultus sacramento tribuitur, si, constitutis tantum Paschae et Pentecostes diebus, solemni caeremonia baptismum suscipiant.

37 *Baptismus non semper est adultis differendus*

Sed interdum tamen baptismi tempus iusta aliqua et necessaria de causa differendum non est; veluti si vitae periculum instare videatur, ac praesertim, si illi abluendi sint qui iam fidei mysteria plene perceperint. Quod quidem Philippum [49] et apostolorum Principem [50] fecisse satis constat, cum alter Candacis reginae eunuchum, alter Cornelium, nulla interposita mora, sed statim ut se fidem amplecti professi sunt, baptizavit.

38 *Quomodo affecti esse debeant qui sunt baptizandi*

Docendum praeterea et populo explicandum erit quo modo affecti esse debeant qui baptizandi sunt.

Imprimis itaque opus est ut velint propositumque illis sit baptismum suscipere. Nam cum unusquisque in baptismo peccato moriatur et novam vivendi rationem et disciplinam suscipiat, aequum est, non invito cuiquam aut recusanti, sed illis tantum qui sponte sua et libenti animo accipiunt, baptismum praeberi. Quare ex sancta traditione semper servatum animadvertimus, ut nemini baptismus ministretur, nisi prius interrogatus fuerit an velit baptizari. Nec vero in pueris quoque infantibus eam voluntatem deesse existimandum est, cum Ecclesiae voluntas, quae pro illis spondet, obscura esse non possit.

39 *Amentes quando possint, vel non possint baptizari*

Praeterea amentes et furiosos, qui cum aliquando compotes mentis essent in insaniam deinde inciderunt, ut qui eo tempore nullam baptismi suscipiendi voluntatem habeant, nisi vitae periculum immineat, baptizandos non esse; cum autem in vitae discrimine versantur, si antequam furere inciperent, eius voluntatis significationem dederunt, abluendi sunt; sin minus, a baptismi administratione abstinendum est. Idemque iudicium de dormientibus fieri debet. Quod si in mentis potestate numquam fuerunt, ita ut nullum rationis usum habuerint, eos in fide Ecclesiae, non secus ac pueros qui ratione carent, baptizandos esse Ecclesiae auctoritas et consuetudo satis declarat.

[49] He 8
[50] He 10

40 *Quae praeterea ad Baptismum suscipiendum requirantur*

Verum praeter baptismi voluntatem, fides etiam, ea ratione qua de voluntate dictum est, ad consequendam sacramenti gratiam maxime necessaria est. Etenim Dominus et Salvator noster docuit: *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit* [51] .

Deinde ut quemlibet admissorum scelerum et male actae vitae paeniteat, atque ut idem in posterum a peccatis omnibus abstinere statuat, opus est; aliter enim qui ita baptismum peteret, ut tamen peccandi consuetudinem nollet emendare, omnino repellendus esset. Nihil enim baptismi gratiae et virtuti adeo repugnat, quam eorum mens et consilium qui nullum umquam peccandi finem sibi constituunt. Cum itaque baptismus ob eam rem expetendus sit, ut *Christum induamus et cum eo coniungamur* [52] , plane constat merito a sacra ablutione reiiciendum esse, cui in vitiis et peccatis perseverare propositum est; praesertim vero, quia nihil eorum quae ad Christum et Ecclesiam pertinent frustra suscipiendum est, inanemque baptismum, si iustitiae et salutis gratiam spectemus, in eo futurum esse satis intelligimus qui secundum carnem ambulare, non secundum spiritum cogitat [53] . Etsi, quod ad sacramentum pertinet, perfectam eius rationem sine ulla dubitatione consequitur, si modo, cum rite baptizatur, in animo habeat id accipere quod a sancta Ecclesia administratur. Quamobrem Princeps apostolorum magnae illi hominum multitudini qui, ut ait Scriptura, compuncti corde, ab eo et a reliquis apostolis quid sibi faciendum esset quaesiverant, ita respondit: *Paenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum* [54] ; et alio loco: *Paenitemini*, inquit, *et convertimini, ut deleantur peccata vestra* [55] . Item beatus Paulus ad Romanos scribens aperte ostendit, ei qui baptizatur, *omnino moriendum esse peccatis* [56] ; quare nos monet ne exhibeamus *membra nostra arma iniquitatis peccato, sed exhibeamus nos Deo, tamquam ex mortuis viventes* [57] .

41 *Quantum de his sermonem habere conferat*

Haec vero si fideles saepe meditati fuerint, primum quidem summam Dei bonitatem vehementer admirari cogentur, qui nihil tale merentibus tam singulare et divinum baptismi beneficium, sola sua misericordia adductus, tri-

[51] Mc 16
[52] Gál 3
[53] Rom 8
[54] He 2
[55] He 3
[56] Rom 6
[57] Rom 6

buit; deinde, cum sibi ante oculos proponent quam aliena esse debeat ab omni crimine eorum vita qui tanto munere ornati sunt, illud etiam imprimis a christiano homine requiri facile intelligent, ut quotidie tam sancte et religiose traducere vitam studeant, perinde ac si ea ipsa die baptismi sacramentum et gratiam consecuti essent. Quamquam ad inflammandos verae pietatis studio animos nihil magis proficiet, quam si pastores accurata oratione explicaverint quinam sint baptismi effectus.

42 *Praecipuus Baptismi effectus quis sit*

De his igitur quoniam saepe agendum est, ut fideles magis perspiciant se in altissimo dignitatis gradu positos esse, nec se ab eo deiici ullis adversarii insidiis vel impetu ullo umquam tempore patiantur, hoc primum tradere oportet, peccatum sive a primis parentibus origine contractum, sive a nobis ipsis commissum, quamvis etiam adeo nefarium sit ut ne cogitari quidem posse videatur, admirabili huius sacramenti virtute remitti et condonari.

Id vero multo ante ab Ezechiele praenuntiatum est, per quem Dominus Deus ita loquitur: *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris* [58] . Et Apostolus ad Corinthios post longam peccatorum enumerationem subiecit: *Et haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis* [59] . Atque hanc doctrinam perpetuo a sancta Ecclesia traditam esse perspicuum est. Sanctus enim Augustinus, in hbro quem de baptismo parvulorum conscripsit, ita testatur: *Generante carne tantum contrahitur peccatum originale; regenerante autem spiritu, non solum originarium, sed etiam voluntariorum peccatorum fit remissio* [60] . Et sanctus Hieronymus ad Oceanum: *Omnia*, inquit, *in baptismate condonata sunt crimina* [61] . Ac ne dubitare amplius ea de re cuiquam liceret, post aliorum Conciliorum definitionem sacra etiam Tridentina Synodus idem declaravit, cum anathema in eos decrevit qui aliter sentire auderent, quive asseverare non dubitarent, quamvis peccata in baptismo remittantur, ea tamen prorsus non tolli aut radicitus evelli, sed quodammodo abradi, ita ut peccatorum radices animo infixae adhuc remaneant [62] . Namque, ut eiusdem sanctae Synodi verbis utamur, in renatis nihil odit Deus, quia nihil damnationis est iis qui vere consepulti sunt cum Christo per baptisma in mortem; qui non secundum carnem ambulant, sed veterem hominem exuentes et novum qui secundum

[58] Ez 56
[59] 1 Cor 6
[60] Lib. 1 de pecc. mor. cap. 15
[61] Epist. 83
[62] Sess. 5 de peccat. orig. cap. 5

Deum creatus est induentes, innocentes, immaculati, puri, innoxii, ac Deo dilecti effecti sunt.

43 *Concupiscentia in baptizatis an sit peccatum*

Ac fateri quidem oportet, sicut eodem loco ipsius Synodi auctoritate decretum est, in baptizatis concupiscentiam vel fomitem manere; sed illa veram peccati rationem non habet. Nam ex divi quoque Augustini sententia: *In parvulis baptizatis concupiscentiae reatus absolvitur, ad agonem relinquitur* [63] . Atque idem alibi testatur: *Concupiscentiae reatus in baptismate solvitur, sed infirmitas manet* [64] . Concupiscentia enim, quae ex peccato est, nihil aliud est nisi animi appetitio natura sua rationi repugnans; qui tamen motus, si voluntatis consensum aut negligentiam coniunctam non habeat, a vera peccati natura longe abest. Ac cum divus Paulus inquit: *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces* [65] ; ex his verbis non ipsam concupiscendi vim, sed voluntatis vitium intelligi voluit. Eandem doctrinam tradit divus Gregorius ita scribens: *Si qui sunt qui dicant peccata in baptismo superficie tenus dimitti, quid est hac praedicatione infidelius, cum per fidei sacramentum anima peccatis radicitus absoluta, soli Deo inhaereat?* [66] Atque ad eam rem demonstrandam Salvatoris nostri testimonio utitur, cum apud sanctum Ioannem ait: *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus* [67] . Quod si cui expressam huius rei figuram et imaginem libet intueri, proponat sibi ad contemplandum Naaman syrii leprosi historiam, qui cum septies Iordanis aqua se abluisset, testante Scriptura, ita a lepra mundatus est, ut eius caro caro pueri videretur.

44 *Omnia peccata Baptismo tolli iterum demonstratur*

Quare baptismi proprius effectus est peccatorum omnium, sive originis vitio, sive nostra culpa contracta sint, remissio. Cuius rei causa a Domino et Salvatore nostro institutum esse, clarissima verbis apostolorum Princeps, ut alia testimonia omittamus, explicavit, cum inquit: *Paenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum* [68] .

---

[63] Ubi sub cap. 30
[64] L. 1 de nuptiis cap. 23 et 25
[65] Rom 7
[66] Lib. 9 de registr. epist. 39
[67] Jn 13
[68] He 2

45 *Ut culpa ita etiam poena omnis Baptismo remittitur*

Iam vero in baptismo non solum peccata remittuntur, sed peccatorum etiam et scelerum poenae omnes a Deo benigne condonantur. Nam etsi omnibus sacramentis hoc commune est, ut per illa virtus passionis Christi Domini communicetur, de solo tamen baptismo dictum est ab Apostolo nos per ipsum Christo commori et sepeliri. Ex quo sancta Ecclesia semper intellexit sine maxima sacramenti iniuria fieri non posse, ut ei qui baptismo expiandus sit, eiusmodi pietatis officia quae usitato nomine sancti Patres opera satisfactionis vocarunt, imponantur. Nec vero quae hoc loco traduntur, veteris Ecclesiae consuetudini adversantur, quae olim iudaeis, cum baptizarentur, praecipiebat ut quadraginta continuos dies ieiunarent. Neque enim illud institutum ad satisfactionem pertinebat, sed qui baptismum percepissent, ea ratione admonebantur ut sacramenti dignitatem venerantes, ieiuniis et orationibus aliquandm sine intermissione operam darent.

46 *Non liberatur mox baptizatus a poenis civilibus*

Sed quamquam in baptismo poenas peccatorum condonari exploratum esse debet, ab eo tamen poenarum genere quae civilibus iudiciis ob grave aliquod scelus persolvendae sunt, nemo liberatur, ita ut qui morte dignus sit, per baptismum a poena quae legibus constituta est, eripiatur. Tametsi vehementer laudanda esset eorum principum religio et pietas, qui eam quoque animadversionem, ut Dei gloria in suis sacramentis illustrior fieret, sontibus remitterent ac condonarent.

47 *Remittuntur in Baptismo poenae, quae post hanc vitam inferri solent*

Efficit praeterea baptismus, post huius vitae curriculum, poenarum omnium quae originale peccatum consequuntur liberationem. Siquidem merito mortis Domini factum est ut haec consequi possemus; baptismo autem, ut supra dictum est, ei commorimur: *Si enim*, ut inquit Apostolus, *complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus* [69] .

---

[69] Rom 6

48 *Quare per Baptismum integrae naturae status non statim reddatur*

Quod si quaerat aliquis cur statim post baptismum, in hac etiam mortali vita, his incommodis non careamus, atque ad perfectum illum vitae gradum in quo Adam primus humani generis parens ante peccatum collocatus fuerat, sacrae ablutionis virtute non transferamur, id quidem duabus potissimum de causis factum esse respondebitur.

Quarum prima est quod nobis, qui per baptismum Christi corpori coniuncti atque eius membra effecti sumus, plus aliquid dignitatis tribuendum non erat quam ipsi Capiti nostro tributum esset.

Cum igitur Christus Dominus, etsi ab initio ortus sui gratiae et veritatis plenitudinem habuit, tamen humanae naturae fragilitatem quam suscepit, non ante deposuit quam passionis tormenta et mortem pertulit, ac deinde ad immortalis vitae gloriam resurrexit; quis miretur, cum videat fideles, qui iam per baptismum caelestis iustitiae gratiam adepti sunt, adhuc tamen caduco et fragili corpore vestiri, ut postquam multis laboribus pro Christo perfuncti, et morte obita, denuo ad vitam revocati fuerint, tandem digni sint qui cum Christo aevo sempiterno perfruantur?

Altera vero causa cur in nobis post baptismum infirmitas corporis, morbus, dolorum sensus, concupiscentiae motus relinquatur, illa est, ut scilicet tamquam segetem et materiam virtutis haberemus, ex qua deinde uberiorem gloriae fructum atque ampliora praemia consequeremur. Nam cum patienti animo vitae incommoda omnia toleramus, pravasque animi nostri affectiones sub rationis imperium divina ope subiicimus, certa spe niti debemus fore ut, si cum Apostolo bonum certamen certaverimus, cursum consummaverimus, fidem servaverimus, repositam quoque iustitiae coronam reddat nobis Dominus in illa die iustus iudex [70] . Sic vero etiam cum filiis Israel videtur Dominus egisse, quos etsi ab aegyptiorum servitute, Pharaone atque eius exercitu in mare demerso, liberavit, tamen non statim in beatam illam promissionis terram introduxit, sed prius in multis variisque casibus exercuit; ac deinde cum eos in promissae terrae possessionem misisset, ceteros quidem incolas e patriis sedibus exturbavit; quasdam vero nationes reliquas fecit, quas delere non potuerunt, ut populo Dei bellicae virtutis et fortitudinis exercendae occasio numquam deesset footnoteÉx 14; Jue 3 .

Huc accedit, quod si per baptismum, praeter dona caelestia quibus anima ornatur, corporis etiam bona tribuerentur, dubitari merito posset quin multi praesentis potius vitae commoda, quam futurae speratam gloriam consectantes, ad baptismum venirent; cum tamen non falsa haec et incerta quae videntur, sed vera atque aeterna quae non videntur bona christiano homini

[70] 2 Tim 4

semper proposita esse debeant.

49 *Renati inter huius vitae miserias solida animi oblectatione non destituuntur*

Sed interim tamen huius vitae conditio, quae miseriarum plena est, suis voluptatibus et laetitiis non caret. Quid enim nobis, qui iam per baptismum veluti palmites insiti sumus in Christum [71] , iucundius aut optabilius esse potest, quam, cruce in humeros nostros sublata, eum ducem sequi, nullisque aut laboribus defatigan aut periculis retardari, quominus ad praemium supernae vocationis Dei omni studio contendamus [72] , alii virginitatis lauream, alii doctrinae et praedicationis coronam, alii martyrii palmam, alii alia virtutum decora a Domino accepturi? Quae quidem praeclara laudis insignia nemini darentur, nisi prius nos ipsos in huius aerumnosae vitae stadio exercuissemus, atque in acie invicti stetissemus.

50 *Quid praeter culpae et poenae remissionem Baptismo homini praestetur*

Sed ut ad baptismi effectus oratio redeat, exponendum erit huius sacramenti virtute nos non solum a malis, quae vere maxima dicenda sunt, liberari, verum etiam eximiis bonis et muneribus augeri. Animus enim noster divina gratia repletur, qua iusti et filii Dei effecti, aeternae quoque salutis heredes instituimur. Nam, ut scriptum est, *qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit* [73] ; mundatamque Ecclesiam lavacro aquae in verbo Apostolus testatur [74] . Est autem gratia (quemadmodum Tridentina Synodus ab omnibus credendum, poena anathematis proposita, decrevit) non solum per quam peccatorum fit remissio, sed divina qualitas in anima inhaerens, ac veluti splendor quidam et lux, quae animarum nostrarum maculas omnes delet, ipsasque animas pulchriores et splendidiores reddit. Atque id ex sacris Litteris aperte colligitur, cum gratiam effundi dicant, eamque Spiritus Sancti pignus soleant appellare [75] .

[71] Jn 15
[72] Flp 3
[73] Mc 16
[74] Ef 5
[75] Rom 5; 2 Cor 5

51 *Gratiae divinae, quae Baptismo infunditur, adduntur veluti pedissequae virtutes*

Huic autem additur nobilissimus omnium virtutum comitatus, quae in animam cum gratia divinitus infunduntur. Quare, cum Apostolus ad Titum ait: *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Salvatorem nostrum* [76] , divus Augustinus verba illa abunde effudit explanans: *Nimirum*, inquit, *ad remissionem peccatorum et copiam virtutum* [77] .

52 *Per Baptismum Christo incorporamur*

Iam vero per baptismum etiam Christo capiti tamquam membra copulamur et connectimur. Quemadmodum igitur a capite vis manat, qua singulae corporis partes ad proprias functiones apte exsequendas moventur, ita etiam ex Christi Domini plenitudine in omnes qui iustificantur divina virtus et gratia diffunditur, quae nos ad omnia christianae pietatis officia habiles reddit.

53 *Qui fiat ut tot virtutibus in Baptismo cumulati adeo tarde pietatem exerceant*

Neque vero mirum cuiquam videri debet, si, cum tanta virtutum copia instructi et ornati simus, tamen non sine magna difficultate et labore pias honestasque actiones inchoamus, vel certe absolvimus. Id enim ob eam rem non evenit, quod virtutes, a quibus actiones ipsae proficiscuntur, Dei beneficio nobis donatae non sint, sed quoniam post baptismum acerrima cupiditates pugna adversus spiritum relicta est [78] ; in qua tamen contentione animo frangi aut debilitari christianum hominem non decet, cum, Dei benignitate freti, optima spe niti debeamus fore ut quotidiana recte vivendi exercitatione quaecumque pudica sunt, quaecumque iusta, quaecumque sancta, eadem etiam facilia et iucunda videantur [79] . Haec libenter cogitemus, haec alacri animo agamus, ut Deus pacis sit nobiscum [80] .

[76]Tit 3
[77]Lib 1 de pecc. mor. cap. 10
[78]Gál 5
[79]Flp 4
[80]2 Cor 13

54 *In Baptismo character indelebilis imprimitur*

Praeterea per baptismum consignamur charactere, qui ex anima deleri numquam potest; de quo nihil est ut plura hoc loco disserantur, cum liceat ex iis quae supra dicta sunt, cum universe de sacramentis ageretur, satis multa quae ad hoc argumentum pertinent, in hunc locum transferre.

55 *Baptismus iterari nunquam posse demonstratur*

Sed quoniam ex characteris vi et natura ab Ecclesia definitum est baptismi sacramentum nulla ratione iterandum esse, ea de re fideles, ne aliquando in errores inducantur, saepe et diligenter a pastoribus admonendi erunt. Hoc vero docuit Apostolus inquiens: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma* [81] . Deinde cum Romanos hortatur ut, mortui per baptismum in Christo, caverent ne vitam quam ab illo accepissent amitterent, cum inquit: *Quod enim Christus mortuus est peccato, mortuus est semel* [82] , hoc videtur aperte significare: sicut ille mori iterum non potest, ita nobis denuo mori per baptismum non licere. Quare sancta etiam Ecclesia se unum baptismum credere palam profitetur; quod quidem rei naturae et rationi vehementer consentaneum esse ex eo intelligitur, quod baptismus est quaedam spiritualis regeneratio. Quemadmodum igitur naturali virtute semel tantum generamur et in lucem edimur, atque, ut divus Augustinus ait, *Uterus non potest repeti* [83] , sic etiam una est spiritualis generatio, nec baptismus ullo umquam tempore iterandus est.

56 *Illi iterato non baptizantur, qui certa conditione interposita abluuntur*

Neque vero quisquam putet eum ab Ecclesia iterari, cum, adhibita huiusmodi verborum formula, aliquem abluit de quo incertum est an baptizatus prius fuerit: *Si baptizatus es, te iterum non baptizo; si vero nondum baptizatus es, ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.* Ita enim non impie iterari, sed sancte cum adiunctione baptismum administrari dicendum est.

[81] Ef 4
[82] Rm 6
[83] Tract. 11 in Joan.

57 *Baptismus conditionalis sempre citra ullum discrimen usurpandus non est*

Qua in re tamen diligenter a pastoribus aliqua providenda sunt, in quibus fere quotidie non sine maxima sacramenti iniuria peccatur. Neque enim desunt qui nullum scelus admitti posse arbitrentur, si quemvis sine delectu cum adiunctione illa baptizent; quare si infans ad eos deferatur, nihil prorsus quaerendum putant an is prius ablutus fuerit, sed statim ei baptismum tribuunt. Quin etiam, quamvis exploratum habeant domi sacramentum administratum esse, tamen sacram ablutionem in Ecclesia, adhibita solemni caeremonia cum adiunctione repetere non dubitant; quod quidem sine sacrilegio facere non possunt, et eam maculam suscipiunt, quam divinarum rerum scriptores *irregulantatem* vocant. Nam ea baptismi forma ex Alexandri Papae auctoritate in illis tantum permittitur de quibus, re diligenter perquisita, dubium relinquitur an baptismum rite susceperint; aliter vero numquam fas est, etiam cum adiunctione, baptismum alicui iterum administrare.

58 *Quis sit postremus fructus, qui virtute Baptismi hominibus confertur*

Praeter cetera vero quae ex baptismo consequimur, illud veluti extremum est, quo reliqua omnia videntur referri, quod scilicet caeli aditum propter peccatum prius interclusum unicuique nostrum patefacit. Haec autem quae in nobis baptismi virtute efficiuntur, ex iis plane intelligi possunt quae in Salvatoris baptismo contigisse evangelica auctoritas confirmavit; etenim caeli aperti sunt, et Spiritus Sanctus columbae specie in Christum Dominum descendens apparuit [84] . Ex quo significatum est eis qui baptizantur divini numinis charismata impertiri et caelorum ianuam reserari; non quidem ut simul atque baptizati sunt, sed ut magis opportuno tempore ingrediantur in illam gloriam, cum omnium miseriarum expertes quae in beatam vitam cadere non possunt, pro mortali conditione immortalitatem assequentur.

Atque hi quidem sunt baptismi fructus; quos, si quidem sacramenti vim spectemus, aeque ad omnes pertinere dubitari non potest; sin autem, quo quisque animo affectus ad illum suscipiendum accesserit consideremus, plus minusve caelestis gratiae et fructus ad unum aliquem, quam ad alium pervenire omnino fateri oportet.

[84] Mt 3; Mc 1; Lc 3

59 *Quae sint caeremoniarum Baptismi vis, et utilitas*

Restat nunc ut quae de huius sacramenti precationibus, ritibus et caeremoniis tradenda sint, aperte et breviter explicentur. Nam quod Apostolus de linguarum dono admonuit, cum inquit sine fructu esse, si quae aliquis loquitur a fidelibus non intelligantur [85] , idem fere ad ritus et caeremonias transferri potest; imaginem enim et significationem earum rerum prae se ferunt quae in sacramento geruntur. Quod si illorum signorum vim et potestatem fidelis populus ignoret, non magna admodum caeremoniarum utilitas futura esse videbitur. Danda est igitur pastoribus opera ut eas fideles intelligant, certoque sibi persuadeant, si minus necessariae sint, plurimi tamen faciendas magnoque in honore esse oportere. Id vero tum instituentium auctoritas, qui sine controversia sancti apostoli fuerunt, tum finis cuius causa caeremonias adhiberi voluerunt, satis docet, ita enim sacramentum maiori cum religione ac sanctitate administrari, ac veluti ante oculos poni praeclara illa et eximia dona quae in eo continentur, et in animos fidelium immensa Dei beneficia magis imprimi, perspicuum est.

60 *Quotuplices sint Baptismi ritus*

Sed omnes caeremoniae et praecationes quibus in baptismi administratione Ecclesia utitur, ad tria capita redigendae sunt, ut in eis explicandis certus ordo a pastoribus servari possit, et quae tradita ab illis fuerint, auditorum memoria facilius retineantur. Ac primum quidem illarum genus est, quae, antequam accedatur ad baptismi fontem, servantur; alterum earum quae, cum ad ipsum fontem ventum est, adhibentur; tertium earum quae, peracto iam baptismo, addi solent.

61 *Quo tempore aqua ad Baptismum necessaria communi ritu sit consecranda*

Imprimis igitur aqua paranda est, qua ad baptismum uti oportet. Consecratur enim baptismi fons, addito mysticae unctionis oleo. Neque id omni tempore fieri permissum est, sed more maiorum festi quidam dies, qui omnium celeberrimi et sanctissimi optimo iure habendi sunt, exspectantur, in quorum vigiliis sacrae ablutionis aqua conficitur; quibus etiam tantum diebus, nisi necessitas aliter facere coegisset, in veteris Ecclesiae more positum

[85] 1 Cor 14

fuit ut baptismus administraretur. Sed quamvis Ecclesia hoc tempore, propter communis vitae pericula, eam consuetudinem retinendam non iudicant, tamen solemnes illas dies Paschae et Pentecostes, quibus baptismi aqua consecranda est, summa cum religione adhuc observat.

62 *Baptizandi cur mox in Ecclesiam non admittantur*

Post aquae consecrationem, alia deinceps quae baptismum antecedunt, explicare oportet. Afferuntur enim, vel etiam adducuntur, qui baptismo initiandi sunt, ad ecclesiae fores atque ab eius introitu omnino prohibentur, quod indigni sint qui domum Dei ingrediantur antequam a se turpissimae servitutis iugum repulerint, et totos se Christo Domino eiusque iustissimo imperio addixerint.

63 *Cur baptizandi, quid petant interrogentur, et instruantur*

Tum vero sacerdos ab eis exquirit quidnam ab Ecclesia petant; quo cognito, primum eos christianae fidei doctrina, quam in baptismo profiteri debent, instituit; id autem catechismo efficitur. Cuius institutionis morem a Domini Salvatoris praecepto manasse nemo dubitare potest, cum ipse apostolis iusserit: *Ite in mundum universum, et docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis.* Ex quo licet cognoscere baptismum non esse administrandum, priusquam summa saltem religionis nostrae capita exponantur.

64 *Quo pacto ex veteri Ecclesiae instituto catechizari debeant rudiores*

Quoniam vero catechismi ratio ex multis interrogationibus constat, si is qui instituitur adulta aetate fuerit, ad ea quae rogantur ipse per se respondet; si autem infans sit, pro illo sponsor rite respondet, solemnemque sponsionem facit.

65 *Quis sit Exorcismi usus*

Sequitur exorcismus, qui ad expellendum diabolum eiusque vires frangendas et debilitandas, sacris et religiosis verbis ac precationibus conficitur. Proinde sacerdos ter in faciem eius, qui initiandus est, spirat, ut serpentis antiqui potestatem expellat, et amissae vitae spiraculum consequatur [86]

[86] La última frase, desde *Proinde*, no se encuentra en la edición de Roma, pero sí en la de Padua

.

66 *Cur eius, qui baptizatur, ori sal admoveatur*

Accedunt ad exorcismum aliae caeremoniae, quarum singulae, ut quae mysticae sint, propriam atque illustrent significationem habent.

Nam cum sal in illius os qui ad baptismum adducendus est inseritur, hoc significari perspicuum est eum fidei doctrina et gratiae dono consecuturum esse, ut a peccatorum putredine liberetur, saporemque bonorum operum percipiat et divinae sapientiae pabulo delectetur.

67 *Quid sibi velit Crucis signum multis corporis partibus adhibitum*

Obsignantur praeterea signo crucis frons, oculi, pectus, humeri, aures; quae omnia declarant baptismi mysterio sensus baptizati aperiri ac roborari, ut Deum excipere praeceptaque eius intelligere ac servare possit.

68 *Quare nares et aures saliva liniantur*

Postea vero illi nares et aures saliva liniuntur, statimque ad baptismi fontem mittitur, ut quemadmodum caecus ille evangelicus quem Dominus iusserat oculos luto illitos Siloes aqua abluere [87] , lumen recuperavit, ita etiam intelligamus sacrae ablutioms eam vim esse, ut menti ad caelestem veritatem perspiciendam lumen afferat.

69 *Quid doceat abrenuntiatio illa Satanae facta ab illo, qui baptizandus offertur*

His peractis, ad baptismi fontem veniunt, ibique aliae caeremoniae et ritus adhibentur, ex quibus christianae religionis summam licet cognoscere. Sacerdos enim ter conceptis verbis eum qui baptizandus est interrogat: *Abrenuntias Satanae, et omnibus operibus eius, et omnibus pompis eius?* At ille, aut eius nomine patrinus, ad singulas interrogationes respondet: *Abrenuntio.* Igitur qui Christo nomen daturus est, hoc primum sancte et religiose polliceri debet, se diabolum et mundum deserere, ac nullum umquam tempus fore in quo utrumque veluti hostem teterri mum non detestetur.

[87]Jn 9

70 *Quomodo baptizandus fidei suae professionem faciat*

Deinde ad ipsum baptismi fontem consistens, interrogatur a sacerdote hoc modo: *Credis in Deum Patrem Omnipotentem?* Cui ille respondet: *Credo.* Atque ita deinceps de reliquis Symboli articulis rogatus, fidem suam solemni religione profitetur. Quibus sane duabus sponsionibus omnem christianae legis vim et disciplinam contineri perspicuum est.

71 *Cur ab eo, qui aqua salutari proxime tingendus est, petatur, num baptizari velit*

Sed cum iam baptismum administrare oportet, quaerit sacerdos ab eo qui baptizandus est, num baptizari velit; quo quidem per se, vel eius nomine, si infans sit, patrino annuente, statim *in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti* salutari aqua eum abluit. Quemadmodum enim primus homo, sua voluntate serpenti oboediens, merito damnatus est, ita Dominus neminem ad suorum numerum, nisi voluntarium militem, adscribi voluit, ut, divinis iussis sponte obtemperare, aeternam salutem consequeretur.

72 *Quam ob rem baptizati caput mox Chrismate inungatur*

Iam postquam baptismus absolutus est, sacerdos summum baptizati verticem chrismate pertingit, ut intelligat se ab eo die Christo capiti tamquam membrum coniunctum esse, atque eius corpori insitum, et ea re christianum a Christo, Christum vero a chrismate appellari. Quid vero chrisma significet, ex his satis intelligi quae tunc sacerdos orat, divus Ambrosius testatur [88] .

73 *Quid designat vestis candida, vel album sudariolum, quod baptizato donatur*

Induit postea sacerdos baptizatum veste alba, dicens: *Accipe vestem candidam, quam immaculatam perferas ante tribunal Domini nostri Iesu Christi, ut habeas vitam aeternam*; infantibus vero, qui vestitu non utuntur, iisdem verbis album sudariolum datur. Quo symbolo significari sancti Patres docent tum resurrectionis gloriam, ad quam per baptismum nascimur; tum nitorem et pulchritudinem, qua, dilutis peccatorum maculis, anima in baptismo ornatur; tum innocentiam atque integritatem, quam in omni vita baptizatus servare debet.

[88] Lib. 2 de Sacram. cap. 7

74 *Quae sit ratio ardentis cerei, qui a baptizato tenetur*

Ei deinde cereus ardens in manum traditur, qui ostendit fidem charitate inflammatam, quam in baptismo accepit, bonorum operum studio alendam atque augendam esse.

75 *Quare ac cuiusmodi nomen baptizato sit imponendum*

Ad extremum vero nomen baptizato imponitur, quod quidem ab aliquo sumendum est qui propter excellentem animi pietatem et religionem in sanctorum numerum relatus est. Ita enim facile fiet ut quivis, nominis similitudine, ad virtutis et sanctitatis imitationem excitetur; ac praeterea, quem imitari studeat, eum quoque precetur, et speret sibi advocatum ad salutem tum animi, tum corporis defendendam venturum esse. Quare reprehendendi sunt qui gentilium nomina et eorum praecipue qui omnium sceleratissimi fuerunt, tam diligenter consectantur et pueris imponunt; cum ex eo intelligi possit quanti christianae pietatis studium faciendum existiment, qui impiorum hominum memoria tantopere delectari videntur, ut velint fidelium aures huiusmodi profanis nominibus undique circumsonare.

76 *Summa eorum, quae de Baptismi mysteriis sunt tradita*

Haec de baptismi sacramento si a pastoribus explanata fuerint, nihil eorum fere praetermissum esse videbitur quae ad hanc cognitionem maxime pertinere existimanda sunt. Demonstratum est enim quid ipsum baptismi nomen significet, quae sit eius natura et substantia, tum ex quibus partibus constet. Dictum est a quo institutus fuerit; qui ministri ad conficiendum sacramentum necessarii sint; quosve tamquam paedagogus ad sustentandam baptizati imbecillitatem adhibere oporteat. Traditum est etiam quibus et quemadmodum animo affectis baptismus administrari debeat; quae sit eius virtus et efficientia; postremo, qui ritus et caeremoniae serventur, quantum proposita ratio postulabat, satis copiose explicatum est. Quae omnia ob eam praecipue causam docenda esse pastores meminerint, ut fideles in hac cura et cogitatione perpetuo versentur, ut in iis quae adeo sancte et religiose spoponderunt, cum baptismo initiati sunt, fidem servent, atque eam vitam instituant quae sanctissimae christiani nominis professioni respondeat.

Capitulum III

De Confirmationis Sacramento

1 *Cur hodie quam maxime Confirmationis virtus sit explicanda*

Si in sacramento confirmationis explicando pastorum diligentia requirenda umquam fuit, nunc certe opus est illud quam maxime illustrare, cum in sancta Dei Ecclesia hoc sacramentum a multis omnino praetermittatur, paucissimi vero sint qui divinae gratiae fructum quem deberent, ex eo capere studeant. Quare fideles ita de huius sacramenti natura, vi, dignitate, tum in die Pentecostes, quo praecipue die administrari solet, tum aliis etiam diebus, cum id pastores commode fieri posse iudicaverint, docendi erunt, ut intelligant nom solum negligendum non esse, sed summa cum pietate et religione suscipiendum; ne ipsorum culpa maximoque malo eveniat ut frustra in eos divinum hoc beneficium collatum esse videatur.

2 *Quare Ecclesia hoc Sacramentum Confirmationem vocarit*

Sed ut a nomine initium sumatur, confirmationem ab Ecclesia hoc sacramentum idcirco vocari docendum est, quoniam qui baptizatus est, cum ab episcopo sacro chrismate ungitur, additis solemnibus illis verbis: *Signo te signo Crucis, et confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*, nisi aliud sacramenti efficientiam impediat, novae virtutis robore firmior atque adeo perfectus Christi miles esse incipit.

3 *Confirmatio verum est novae legis Sacramentum*

In confirmatione autem veram et propriam sacramenti rationem catholica Ecclesia semper agnovit; quod et Melchiades Pontifex et plures etiam alii sanctissimi et vetustissimi Pontifices aperte declarant. Ac sanctus Clemens eius veritatis doctrinam graviori sententia comprobare non potuit; inquit enim: *Omnibus festinandum est sine mora renasci Deo, et demum ab episcopo consignari, id est, septiformem gratiam Spiritus Sancti percipere, cum alioqui perfectus christiaunus nequaquam esse possit is qui iniuria et voluntate, non autem necessitate compulsus, hoc sacramentum praetermisent, ut a beato Petro accepimus, et ceteri apostoli, praecipiente Domino, docuerunt* [1] . Hanc vero eandem fidem doctrina sua confirmarunt qui eodem Spiritu pleni

[1] Epist. 4 ad Julian.

pro Christo sanguinem profuderunt: Urbanus [2] , Fabianus [3] , Eusebius [4] , romani pontifices, quemadmodum ex eorum decretis licet perspicere.

4 *Sacri doctores qui huius Sacramenti meminerunt*

Accedit praeterea sanctorum Patrum consentiens auctoritas, inter quos Dionysius Areopagita, Athenarum episcopus, cum diceret qua ratione hoc sacrum unguentum conficere eoque uti oporteret, ita inquit: *Baptizatum sacerdotes induunt veste congrua munditiae, ut ad Pontificem ducant, ille vero sacro atque prorsus divino unguento baptizatum signans, sacratissimae communionis participem facit* [5] . Eusebius quoque Caesariensis tantum huic sacramento tribuit, ut dicere non dubitant Novatum haereticum Spiritum Sanctum promereri non potuisse, quia, cum baptizatus esset in gravi aegritudine, signaculo chrismatis non est signatus [6] . Sed clarissima habemus huius rei testimonia tum a divo Ambrosio, in eo libro quem de iis qui minantur inscripsit, tum a divo Augustino, in libris quos adversus Petiliani donatistae epistolas edidit; quorum uterque adeo de huius sacramenti veritate nihil dubitari posse existimavit, ut eam Scripturae etiam locis doceat ac confirmet. Quare alter quidem verba illa Apostoli: *Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis* [7] ; alter vero, quod in Psalmis legitur: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron* [8] ; tum illud eiusdem Apostoli: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis* [9] , ad confirmationis sacramentum referri testatus est.

5 *Quae sit Confirmationis et Baptismi differentia*

Quamvis autem a Melchiade dictum sit baptismum confirmationi maxime coniunctum esse, non idem tamen sacramentum, sed ab altero longe disiunctum existimandum est. Constat enim varietatem gratiae quam singula sacramenta tribuunt, et rei sensibus subiectae quae ipsam gratiam significat, efficere ut varia quoque et diversa sacramenta sint.

Cum igitur baptismi gratia homines in novam vitam gignantur, confirmationis autem sacramento, qui iam geniti sunt, viri evadant, evacuatis quae

[2]Epist. ad omn. Christ.
[3]Epist. 2 ad omn. Orient.
[4]Epist. 3 ad Epic. Tusciae.
[5]De Eccl. Hier. cap. 2
[6]Lib. 6 Hist. Eccl. cap. 43
[7]Ef 4
[8]Sal 132
[9]Rom 5

erant parvuli, satis intelligitur, quantum in naturali vita generatio ab incremento distat, tantumdem inter se differre baptismum, qui regenerandi vim habet, et confirmationem, cuius virtute fideles augescunt et perfectum animi robur assumunt.

Praeterea, quoniam novum atque distinctum sacramenti genus constituendum est ubi animus in novam aliquam difficultatem incurrit, facile perspici potest, quemadmodum baptismi gratia ad mentem fide informandam indigemus, ita etiam maxime conducere fidelium animos alia gratia confirmari, ut nullo poenarum, suppliciorum, mortis periculo aut metu, a verae fidei confessione deterreantur. Quod quidem cum sacro confirmationis chrismate efficiatur, ex eo aperte colligitur huius sacramenti rationem a baptismo diversam esse; quare Melchiades pontifex utriusque discrimen accurata oratione persequitur, ita scribens: *In baptismate homo ad militiam recipitur, et in confirmatione coarmatur ad pugnam; in fonte baptismatis Spiritus Sanctus plenitudinem tribuit ad innocentiam, confirmatione autem perfectionem ad gratiam ministrat; in baptismo regeneramur ad vitam, post baptismum ad pugnam confirmantur; in baptismo abluimur, post baptismum roboramur; regeneratio per se salvat in pace baptismum recipientes, confirmatio armat atque instruit ad agones* [10] . Verum haec iam non solum ab aliis conciliis tradita, sed praecipue a sacra Synodo Tridentina decreta sunt, ut iam de iis non solum aliter sentire, sed ne dubitare quidem ullo modo liceat.

6 *Quis Sacramenti Confirmationis sit auctor*

Quoniam vero supra demonstratum est quam necessarium esset communiter de omnibus sacramentis docere a quonam ortum habuerint, idem etiam de confirmatione tradere oportet, ut fideles huius sacramenti sanctitate magis afficiantur. Igitur pastoribus explicandum est Christum Dominum non solum eius auctorem fuisse, sed, sancto Fabiano pontifice romano teste [11] , chrismatis ritum et verba, quibus in eius administratione catholica Ecclesia utitur, praecepisse. Quod quidem iis facile probari poterit qui confirmationem sacramentum esse confitentur, cum sacra omnia mysteria humanae naturae vires superent, nec ab alio quam a Deo possint institui. Iam vero quae sint eius partes, ac primum quidem de materia dicendum est.

---

[10] Epist. ad Episc. Hisp. cap. 2

[11] Epist. 2 ad omn. Orient.

7 *Quae sit sacri huius mysterii materia*

Haec autem chrisma appellatur; quo nomine, a graecis accepto, etsi profani scriptores quodlibet unguenti genus significant, illud tamen qui res divinas tradunt, communi loquendi consuetudine ad illud tantummodo unguentum accommodarunt, quod ex oleo et balsamo solemni episcopi consecratione conficitur. Quare duae res corporeae permixtae, confirmationis materiam praebent; quae quidem diversarum rerum compositio, quemadmodum multiplicem Spiritus Sancti gratiam quae confirmatis tribuitur declarat, ita etiam ipsius sacramenti excellentiam satis ostendit. Quod autem ea sit huius sacramenti materia, cum sancta Ecclesia et Concilia perpetuo docuerunt, tum a sancto Dionysio et compluribus aliis gravissimis Patribus traditum est; imprimisque a Fabiano pontifice, qui apostolos chrismatis confectionem a Domino accepisse nobisque reliquisse testatus est.

8 *Quid oleum in materia Confirmationis significet*

Neque vero ulla alia materia quam chrismatis aptior videri poterat ad illud declarandum quod hoc sacramento efficitur. Oleum enim, quod pingue sit et natura sua manet ac diffluat, gratiae plenitudinem exprimit, quae per Spiritum Sanctum a Christo capite in alios redundat atque effunditur, sicut unguentum quod descendit in barbam Aaron usque in oram vestimenti eius [12] ; unxit enim eum Deus oleo laetitiae prae consortibus suis [13] ; ac de plenitudine eius nos omnes accepimus [14]

9 *Quid balsamum oleo admixtum hic admoneat*

Balsamum vero, cuius odoratus iucundissimus est, quid aliud significat quam fideles, cum sacramento confirmationis perficiuntur, eam virtutum omnium suavitatem effundere, ut illud Apostoli queant dicere: *Christi bonus odor sumus Deo?* [15] Habet praeterea balsamum eam vim, ut, quidquid eo circumlitum fuerit, putrescere non sinat; quod quidem ad huius sacramenti virtutem significandam valde accommodatum videtur, cum plane constet fidelium animos, caelesti gratia quae in confirmatione tribuitur praeparatus, facile a scelerum contagione defendi posse.

---

[12] Sal 132
[13] Ib. 44
[14] Jn 1
[15] 2 Cor 2

10 *Cur necesse sit Chrisma ab Episcopo consecrari*

Consecratur autem chrisma solemnibus caeremoniis ab episcopo. Ita enim Salvatorem nostrum docuisse in extrema Coena, cum chrismatis conficiendi rationem apostolis commendaret, Fabianus pontifex, sanctitate et martyrii gloria clarissimus, tradidit. Quamquam cur ita fieri debuerit, ratione etiam ostendi potest. Etenim in plerisque aliis sacramentis Christus ita eorum materiam instituit, ut sanctitatem quoque illi tribuent. Non solum enim aquam elementum baptismi esse voluit, cum inquit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum Dei* [16] ; sed cum ipse baptizatus est, effecit ut ea deinceps vi sanctificandi praedita esset. Quare dictum est a sancto Chrysostomo: *Aqua baptismi purgare peccata credentium non posset, nisi tactu Dominici corporis sanctificata fuisset* [17] . Quoniam igitur Dominus hanc confirmationis materiam usu ipso et tractatione non sacravit, necessarium est ut sanctis et religiosis precationibus consecretur; neque ad alium ea confectio, nisi ad episcopum, pertinere potest, qui eiusdem sacramenti ordinarius minister institutus est.

11 *Quid sit huius Sacramenti forma*

Sed explicanda erit praeterea altera pars ex qua sacramentum constituitur, forma scilicet et verba quae ad sacram unctionem adhibentur; monendique fideles ut in hoc sacramento suscipiendo, tunc maxime cum ea pronuntiari animadvertunt, ad pietatem, fidem et religionem animos excitent, ne quid caelesti gratiae impedimenti esse possit.

His igitur verbis confirmationis forma absolvitur: SIGNO TE SIGNO CRUCIS, ET CONFIRMO TE CHRISMATE SALUTIS, IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI. Sed tamen, si ad veritatem rationem quoque revocemus, idem facile probari potest. Etenim sacramenti forma ea omnia continere debet, quae ipsius sacramenti naturam et substantiam explicant.

12 *Hanc esse perfectam huius Sacramenti formam, quomodo confirmetur*

Atqui maxime haec tria in confirmatione observanda sunt: divina potestas, quae ut principalis causa in sacramento operatur; tum robur animi et spiritus, quod per sacram unctionem fidelibus ad salutem tribuitur; deinde signum, quo notatur is qui in certamen christianae militiae descensurus est.

[16]Jn 3
[17]Homil. 4 in Matth.

Ac primum quidem, verba illa: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*, quae extremo loco posita sunt; alterum, ea: *Confirmo te chrismate salutis*, quae in medio sunt; tertium, quae in principio formae locantur: *Signo te signo crucis*, satis declarant. Quamquam si etiam ratione aliqua probari non possit hanc esse huius sacramenti veram et absolutam formam, Ecclesiae catholicae auctoritas, cuius magisterio ita semper edocti fuimus, non patitur nos ea de re quidquam dubitare.

13 *Quis sit proprius Sacramenti Confirmationis minister*

Docere etiam pastores debent quibus potissimum huius sacramenti administratio commissa sit. Nam cum multi sint, ut est apud Prophetam, qui currant neque tamen mittantur [18] , necesse est qui veri et legitimi eius ministri sint tradere, ut fidelis populus confirmationis sacramentum et gratiam consequi possit.

Solum itaque episcopum huius sacramenti conficiendi ordinariam potestatem habere sacrae litterae ostendunt. Nam in Actis apostolorum legimus, cum Samaria verbum Dei accepisset, Petrum et Ioannem ad eos missos esse, *qui oraverunt pro ipsis ut acciperent Spiritum Sanctum; nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant* [19] . Quo in loco licet videre, eum qui baptizaverit, quod tantum esset diaconus, confirmandi potestatem nullam habuisse, sed munus illud perfectioribus ministris, hoc est, apostolis, reservatum esse. Quin etiam ubicumque sacrae Scripturae huius sacramenti mentionem faciunt, idem observari potest.

14 *Idem etiam Pontificum Maximorum decretis ostenditur*

Neque ad eam rem demonstrandam desunt sanctorum Patrum atque Pontificum, Urbani, Eusebii, Damasi, Inocentii, Leonis clarissima testimonia, quemadmodum ex eorum decretis perspicuum est. Divus quoque Augustinus [20] graviter queritur de corrupta aegyptiorum et alexandrinorum consuetudine, quorum sacerdotes audebant confirmationis sacramentum administrare.

Ac iure quidem hoc factum esse, ut eiusmodi munus ad episcopos deferretur, hac similitudine possunt pastores declarare. Ut enim in exstruenda aedificiis, etsi fabri, qui inferiores ministri sunt, caementa, calcem, ligna et

---

[18] Jer 23

[19] He 8

[20] In quaest. Nov. Test. quaest. 42

reliquam materiam parant atque componunt, absolutio tamen operis ad architectum spectat; ita etiam hoc sacramentum, quo veluti spirituale aedificium perficitur, a nullo alio, nisi a summo sacerdote, administrari opus erat.

15 *Cur in Confirmatione Patrini assumantur, et quae in Confirmatione affinitas contrahatur*

Additur vero etiam patrinus, quemadmodum in baptismo fieri demonstratum est. Nam si qui gladiatoriam dimicationem subeunt, alicuius indigent, cuius arte et consilio doceantur quibus ictibus ac petitionibus, salvis ipsis, conficere adversarium possint; quanto magis fideles, cum sacramento confirmationis quasi firmissimis armis tecti ac muniti, in spirituale certamen cui aeterna salus proposita est, descendunt, ducis ac monitoris indigebunt? Recte igitur ad huius quoque sacramenti administrationem patrini advocandi sunt, quibuscum eadem spiritualis affinitas coniungitur, quae legitima nuptiarum foedera impedit, ut antea docuimus, cum de patrinis ageretur qui ad baptismum adhibendi sunt.

16 *Confirmationis Sacramentum non est absolute necessarium, non tamen praetermittendum*

Sed quoniam saepe evenit ut fideles in hoc sacramento suscipiendo aut praepropera festinatione, aut dissoluta quadam negligentia et cunctatione utantur (nam de iis qui ad eum impietatis gradum venerunt, ut illud contemnere et aspernan audeant, nihil est quod dicamus), aperiendum est etiam pastoribus, qui, qua aetate, quo pietatis studio praediti esse debeant quibus confirmationem dare oportet.

Atque illud imprimis docendum est, hoc sacramentum eiusmodi necessitatem non habere, ut sine eo salvus quis esse non possit. Quamquam vero necessarium non est, a nemine tamen praetermitti debet, sed potius maxime cavendum est ne in re sanctitatis plena, per quam nobis divina munera tam large impertiuntur, aliqua negligentia committatur; quod enim omnibus communiter ad sanctificationem Deus proposuit, ab omnibus etiam summo studio expetendum est.

17 *Confirmationis Sacramentum ab omnibus suscipiendum demonstratur*

Ac sanctus quidem Lucas, cum admirabilem illam Spiritus Sancti effusionem describeret, ita inquit: *Et factus est repente de caelo sonus tamquam*

advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum; deinde paucis interiectis: *Et repleti sunt omnes Spiritu Sancto* [21] . Ex quibus verbis licet intelligere, quoniam domus illa sanctae Ecclesiae figuram et imaginem gerebat, ad omnes fideles confirmationis sacramentum, cuius initium ab eo die ductum est, pertinere. Atque id etiam ex ipsius sacramenti ratione facile colligitur; illi enim sacro chrismate confirmari debent, quibus spirituali incremento opus est, et qui ad perfectum christianae religionis habitum perducendi sunt; at nulli id non maxime convenit. Ut enim hoc spectat natura, ut qui in lucem eduntur, adolescant atque ad perfectam aetatem perveniant, etiamsi interdum, quod vult, minus assequatur; ita communis omnium mater catholica Ecclesia vehementer optat ut in eis quos per baptismum regeneravit, christiani hominis forma perfecte absolvatur; id autem quoniam mysticae unctionis sacramento efficitur, perspicuum est eam ad universos fideles aeque pertinere.

18 *Qua aetate christiani ad hoc Sacramentum sint admittendi*

In quo illud observandum est, omnibus quidem post baptismum confirmationis sacramentum posse administrari; sed minus tamen expedire hoc fieri antequam pueri rationis usum habuerint. Quare si duodecimus annus non exspectandus videatur, usque ad septimum certe hoc sacramentum differre maxime convenit. Neque enim confirmatio ad salutis necessitatem instituta est, sed ut eius virtute optime instructi et parati invenirentur, cum nobis pro Christi fide pugnandum esset; ad quod sane pugnae genus pueros, qui adhuc usu rationis carent, nemo aptos esse iudicant.

19 *Quo pacto, qui iam aetate sunt provectiores, se ad hoc Sacramentum praeparare debeant*

Ex his igitur efficitur, ut qui adulta iam aetate confirmandi sunt, siquidem huius sacramenti gratiam et dona consequi cupiant, eos non solum fidem et pietatem afferre, sed graviora etiam peccata quae admiserunt, ex animo dolere oporteat. Qua in re elaborandum est ut peccata etiam prius confiteantur; et pastorum cohortatione ad ieiunia et alia pietatis opera suscipienda incitentur, admoneanturque laudabilem illam antiquae Ecclesiae consuetudinem renovandam esse, ut non nisi ieiuni hoc sacramentum susciperent; quod quidem fidelibus facile persuaderi posse existimandum est, si huius sacramenti dona admirabilesque effectus intellexerint.

---

[21] He 2

20 *Quot sint Confirmationis effectus*

Itaque pastores docebunt confirmationem hoc cum ceteris sacramentis commune habere, ut, nisi impedimentum aliquod ex parte eius qui recipit, inferatur, novam gratiam tribuat. Etenim haec sacra et mystica signa eiusmodi esse demonstratum est, quae gratiam declarant atque efficiunt.

Sed praeter haec quae cum aliis communia censenda sunt, primum quidem illud proprie confirmationi tribuitur, quod baptismi gratiam perficit. Qui enim per baptismum christiani effecti sunt, quasi infantes modo geniti [22] teneritatem adhuc et mollitiem quandam habent, ac deinde chrismatis sacramento adversus omnes carnis, mundi et diaboli impetus robustiores fiunt, et eorum animus in fide omnino confirmatur ad confitendum et glorificandum nomen Domini nostri Iesu Christi, ex quo etiam nomen ipsum inventum esse nemo dubitant.

21 *Confirmationis nomen unde ductum sit*

Neque enim, ut quidam non minus imperite quam impie finxerunt, confirmationis vocabulum ab eo deducitur, quod olim qui infantes baptizati erant, cum iam adulti essent, ad episcopum adducebantur, ut fidem christianam quam in baptismo susceperant confirmarent, ita ut confirmatio nihil a catechesi differre videatur; cuius consuetudinis nullum probatum testimonium afferri potest, sed ab eo nomen rei impositum est, quod huius sacramenti virtute Deus in nobis id confirmat quod baptismo operari coepit, nosque ad christianae soliditatis perfectionem adducit. Nec vero confirmat solum, sed auget etiam, de quo Melchiades ita testatur: *Spiritus Sanctus, qui super aquas baptismi salutifero descendit illapsu, in fonte plenitudinem tribuit ad innocentiam, in confirmatione augmentum praestat ad gratiam* [23] . Deinde non auget modo, sed admirabili quadam ratione auget. Hoc autem pulcherrime indumenti translatione Scriptura significavit atque expressit; inquit enim Dominus Salvator, cum de hoc sacramento loqueretur: *Sedete in civitate, quoad usque induamini virtute ex alto* [24] .

22 *Virtus Confirmationis ex his, quae Apostolis evenerunt, declaranda*

Quod si pastores voluerint divinam huius sacramenti efficientiam ostendere hoc vero ad commovendos fidelium animos maximam vim habiturum

[22] 1 Pe 2
[23] De Consecr. dist. 5 c. Spiritus
[24] Lc 24

esse dubitari non potest, satis erit quid ipsis apostolis evenerit explicare. Illi enim ante passionem, vel sub ipsam passionis horam, adeo infirmi et remissi fuerunt, ut, cum Dominus comprehensus est, statim se in fugam coniecerint [25] ; Petrus vero, qui Ecclesiae petra et fundamentum designatus erat [26] , et summam constantiam excelsique animi magnitudinem prae se tulerat [27] , unius mulierculae voce perterritus, se Iesu Christi discipulum esse, non semel aut iterum, sed tertio negaverit [28] ; ac post resurrectionem omnes propter metum iudaeorum inclusi domi se continuennt [29] . At vero in die Pentecostes tanta Spiritus Sancti virtute omnes repleti sunt, ut dum Evangelium, quod eis commissum erat, non solum in iudaeorum regione, sed in universo orbe audacter et libere disseminarent, nihil sibi felicius accidere posse existimaverint, quam quod digni haberentur qui pro Christi nomine contumeliam, vincula, tormenta, cruces perferrent [30] .

23 *Confirmatio characterem imprimit, et iterari non potest*

Habet praeterea confirmatio eam vim ut characterem imprimat, quo fit ut nulla unquam ratione iterari possit; quod etiam in baptismo supra observatum est, ac de sacramento ordinis quoque suo loco planius exponetur. Haec igitur si a pastoribus saepe et accurate explicata erunt, vix fieri poterit quin fideles, cognita huius sacramenti dignitate atque utilitate, illud summa cum diligentia sancte et religiose suscipere studeant.

Restat nunc ut aliqua etiam de ritibus et caeremoniis quibus in hoc sacramento administrando catholica Ecclesia utitur, breviter perstringantur; quae explicatio quanto usui futura sit pastores intelligent, si quae antea dicta sunt, cum hic locus tractaretur, repetere voluerint.

24 *Quare eorum, qui confirmantur, frons ad modum crucis inungatur*

Qui igitur confirmantur, sacro chrismate in fronte tanguntur. Nam hoc sacramento Spiritus Sanctus in animos fidelium sese infundit, in eisque robur et fortitudinem auget, ut in spirituali certamine viriliter pugnare et nequissimis hostibus resistere queant. Quocirca declaratur eos nullo metu aut verecundia, quarum affectionum signa maxime in fronte solent apparere, a libera christiani nominis confessione absterrendos esse. Praeterea, nota illa, qua christianus

[25] Mt 26
[26] Mt 16
[27] Mt 26
[28] Mt 26
[29] Jn 20
[30] He 5

a ceteris veluti miles insignibus quibusdam ab aliis distinguitur, in illustriori corporis parte imprimenda erat.

25 *Quo potissimum tempore hoc Sacramentum conferatur*

Sed illud quoque solemni religione in Ecclesia Dei servatum est, ut in Pentecoste praecipue hoc sacramentum administraretur, quod hoc maxime die apostoli Spiritus Sancti virtute roborati et confirmati sint, cuius divini facti recordatione fideles admonerentur, quae quantaque mysteria in sacra unctione cogitanda essent.

26 *Cur Episcopus alapam infligat, et pacem confirmato imprecetur*

Deinde vero, qui unctus et confirmatus est, ut meminerit se tamquam fortem athletam paratum esse oportere ad omnia adversa invicto animo pro Christi nomine ferenda, manu leviter in maxilla ab episcopo caeditur.

Postremo autem pax ei datur, ut intelligat se gratiae caelestis plenitudinem, et pacem quae exsuperat omnem sensum [31] , consecutum esse.

Atque haec summa eorum sit quae de chrismatis sacramento pastoribus, non tam quidem nudis verbis et oratione, quam inflammato quodam pietatis studio explicanda sunt, ut ea in animis intimisque fidelium cogitationibus inserere videantur.

[31] Flp 4

Capitulum IV

De Eucharistiae Sacramento

1 *Quare mysteria Eucharistiae summa cum reverentia tractari, et suscipi debeant*

Quemadmodum ex omnibus sacris mysteriis, quae nobis tamquam divinae gratiae certissima instrumenta Dominus Salvator noster commendavit, nullum est quod cum sanctissimo Eucharistiae sacramento comparari queat, ita etiam nulla gravior alicuius sceleris animadversio a Deo metuenda est, quam si res omnis sanctitatis plena, vel potius quae ipsum sanctitatis auctorem et fontem continet, neque sancte neque religiose a fidelibus tractetur. Id vero Apostolus et sapienter vidit et de eo nos aperte admonuit. Nam cum declarasset quanto illi scelere obstricti essent qui corpus Domini non diiudicarent, statim subiecit: *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi* [1] . Ut igitur fidelis populus, cum caelesti huic sacramento divinos honores tribuendus esse intellexerit, et gratiae uberes fructus capiat et iustissimam Dei iram effugiat, illa omnia a pastoribus diligentissime exponenda erunt quae eius maiestatem magis illustrare posse videantur.

2 *Qua de causa et quando Eucharistiae Sacramentum sit institutum*

Qua in re opus erit ut Pauli apostoli rationem secuti, qui se quod a Domino acceperat Corinthiis tradidisse professus est, imprimis huius sacramenti institutionem fidelibus explicent. Ita vero gestam rem esse ex Evangelista perspicue colligitur. *Cum* enim *Dominus dilexisset suos, in finem dilexit eos* [2] ; cuius quidem amoris ut divinum aliquod atque admirabile pignus daret, sciens horam iam advenisse ut transiret ex hoc mundo ad Patrem, ne ullo umquam tempore a suis abesset, inexplicabili consilio, quod omnem naturae ordinem et conditionem superat, perfecit. Etenim celebrata cum discipulis agni paschalis coena, ut figura veritati, umbra corpori crederet, panem accepit, Deoque gratias agens benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis et dixit: *Accipite et manducate: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur; hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem accepit, postquam coenavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine; hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem* [3] .

---

[1] 1 Cor 11

[2] Jn 13

[3] Mt 26; 1 Cor 11

3 *Cur hoc Sacramentum Eucharistia vocetur*

Huius ergo admirabilis sacramenti dignitatem atque excellentiam, cum sacri scriptores fieri nullo modo posse intelligerent ut uno vocabulo demonstrarent, pluribus eam nominibus exprimere conati sunt.

Interdum enim *eucharistiam* appellant; quod verbum vel bonam gratiam vel gratiarum actionem latine reddere possumus. Ac recte quidem bona gratia dicendum est, tum quia vitam aeternam, de qua scriptum est: *Gratia Dei vita aeterna* [4] , praesignificat; tum quia Christum Dominum, qui vera gratia atque omnium charismatum fons est, in se continet. Nec vero minus apte gratiarum actionem interpretamur; siquidem cum hanc purissimam hostiam immolamus, immensas quotidie gratias pro universis in nos beneficiis Deo agimus, atque imprimis pro eius gratiae tam excellenti bono, quam nobis hoc sacramento tribuit. Sed id ipsum etiam nomen cum his quae a Christo Domino gesta esse in hoc mysterio instituendo legimus, optime convenit. Etenim panem accipiens fregit ac gratias egit. David quoque, cum huius mysterii magnitudinem contemplaretur, antequam carmen illud pronuntiaret: *Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se*, gratiarum actionem praeponendam existimavit, cum inquit: *Confessio et magnificentia opus eius* [5] .

4 *Quare hoc Sacramentum Communio, pacis et charitatis Sacramentum nominetur*

Frequenter etiam nomine sacrificii declaratur, de quo mysterio paulo post latius dicendum erit.

Vocatur praeterea communio, quod verbum ex illo Apostoli loco sumptum esse liquet, ubi ait: *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? Et partis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?* [6] Nam ut Damascenus explanavit: *Hoc sacramentum Christo nos copulat, atque eius carnis et deitatis participes efficit, nosque inter nos in eodem Christo conciliat ac coniungit, et veluti unum corpus coagmentat* [7] .

Ex quo factum est ut sacramentum etiam pacis et charitatis diceretur, ut intelligeremus quam indigni sint christiano nomine qui inimicitias exercent;

[4] Rom 6
[5] Sal 110
[6] 3 Cor 10
[7] Lib. 4 de Fide Ortodox. cap. 14

odiaque, dissidia et discordias, ut teterrimas fidelium pestes, omnino exterminandas esse, cum, praesertim quotidiano religionis nostrae sacrificio, nihil nos studiosius servare quam pacem et charitatem profiteamur.

5 *Qua ratione idem Sacramentum Viaticum et Coena dicatur*

Sed viaticum etiam frequenter a sacris scriptoribus appellatur, tum quia spiritualis cibus est quo in huius vitae peregrinatione sustentamur, tum quia viam nobis ad aeternam gloriam et felicitatem munit. Quare ex veteri Ecclesiae catholicae instituto servari videmus, ut nemo fidelium sine hoc sacramento e vita excedat.

Ac vetustissimi quidem Patres, Apostoli auctoritatem secuti [8] , coenae etiam nomine sacram Eucharistiam interdum vocarunt, quod in illo novissimae coenae salutari mysterio a Christo Domino sit instituta.

6 *Eucharistia cibo aut potu sumpto confici et sumi non potest*

Neque vero propterea a cibo aut potione Eucharistiam conficere aut sumere licet; quod ab apostolis salutariter introducta consuetudo, quemadmodum veteres scriptores memoriae prodiderunt, perpetuo retenta ac servata est, ut a ieiunis tantum perciperetur.

7 *Eucharistia veri nominis Sacramentum est*

Sed, explicata nominis ratione, docendum erit hoc verum esse sacramentum, atque unum ex septem illis quae sancta Ecclesia semper religiose coluit ac venerata est. Nam cum calicis consecratio fit, mysterium fidei appellatur. Praeterea, ut infinita paene sacrorum scriptorum testimonia omittamus, qui hoc inter vera sacramenta numerandum esse perpetuo senserunt, ex ipsa ratione et natura sacramenti idem convincitur. Etenim in eo signa sunt externa et sensibus subiecta; habet deinde gratiae significationem et efficientiam; praeterea de Christi institutione neque evangelistae neque Apostolus dubitandi locum relinquunt [9] . Quae omnia, cum in unum conveniant ad sacramenti veritatem confirmandam, nullis aliis argumentis opus esse perspicitur.

---

[8] 1 Cor 11
[9] Mt 26; Lc 22; Mc 14; 1 Cor 11

8 *Multa esse in hoc Sacramento, quibus Sacramenti nomen conveniat*

Sed illud diligenter pastoribus observandum est, multa in hoc mysterio esse quibus aliquando sacramenti nomen sacri scriptores tribuerunt. Interdum enim et consecratio et perceptio, frequenter vero et ipsum Domini corpus et sanguis, qui in Eucharistia continetur, sacramentum vocari consuevit; inquit enim divus Augustinus: *Sacramentum hoc duobus constare, visibili scilicet elementorum specie, et invisibili carne et sanguine ipsius Domini nostri Iesu Christi* [10] . Atque ad eundem modum hoc sacramentum adorandum esse, nimirum corpus et sanguinem Domini intelligentes, affirmamus. Verum haec omnia minus proprie sacramenta dici perspicuum est. Ipsae autem panis et vini species veram et absolutam huius nominis rationem habent.

9 *Quomodo differat Eucharistia a reliquis omnibus Sacramentis*

Sed quantum hoc sacramentum a reliquis omnibus differat, facile colligitur. Nam cetera sacramenta materiae usu perficiuntur, dum scilicet alicui administrari ea contingit. Baptismus enim sacramenti naturam tunc adipiscitur, cum re ipsa homo aqua abluitur. At vero ad Eucharistiae perfectionem satis est ipsius materiae consecratio; verumque sacramentum esse non desinit, quamvis in pyxide asservetur. Deinde in conficiendis aliis sacramentis nulla fit materiae atque elementi in aliam naturam mutatio; etenim baptismi aqua, aut chrismatis oleum, cum illa sacramenta administrantur, priorem aquae et olei naturam non amittunt; in Eucharistia vero quod panis et vinum ante consecrationem erat, confecta consecratione, vere est corporis et sanguinis Domini substantia.

10 *Duplex eucharistiae materia duo Sacramenta non constituit*

Licet autem duo sint elementa, panis scilicet et vinum, ex quibus integrum Eucharistiae sacramentum conficitur, non tamen plura sacramenta, sed unum tantum esse, Ecclesiae auctoritate docti confitemur. Aliter enim septenarius sacramentorum numerus, quemadmodum semper traditum atque a Conciliis Lateranensi, Florentino et Tridentino decretum est, constare non poterit. Nam cum huius sacramenti gratia unum corpus mysticum efficiatur, ut sacramentum ipsum rei quam efficit conveniat, unum esse oportet; atque unum quidem, non quia individuum sit, sed quia unius rei significationem habet. Nam quemadmodum cibus et potio, quae duae diversae res sunt, ad unam

[10] De catech. rud. cap. 16

tantum rem adhibentur, ut scilicet vires corporis reficiantur, ita etiam duas illis diversas sacramenti species respondere consentaneum fuit, quae cibum spiritualem significarent, quo mentes sustinentur et recreantur. Quare a Domino Salvatore dictum est: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* [11] .

Sed diligenter explicandum est quid Eucharistiae sacramentum significet, ut fideles, sacra mysteria oculis intuentes, simul etiam divinarum rerum contemplatione animum pascant.

11 *Quarum rerum significatio hoc Sacramento includatur*

Tria vero sunt quae nobis hoc sacramento indicantur. Primum est Christi Domini passio, quae iam praeteriit; ipse enim docuit: *Hoc facite in meam commemorationem* [12] ; et Apostolus testatus est: *Quotiescumque manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat* [13] . Alterum est divina et caelestis gratia, quae praesens ad animam alendam et conservandam hoc sacramento tribuitur. Quemadmodum enim baptismo in novam vitam gignimur, confirmatione roboramur ut Satanae repugnare et palam Christi nomen profiteri possimus, ita Eucharistiae sacramento alimur ac sustentamur. Tertium est, quod futurum praenuntiat, aeternae iucunditatis et gloriae fructus, quem in caelesti patria ex Dei promissione capiemus. Haec igitur tria, quae instantis, praeteriti et consequentis temporis varietate distingui perspicuum est, sacris mysteriis ita significantur, ut totum sacramentum, quamvis ex diversis speciebus constet, ad singula horum declaranda, tamquam ad unius rei significationem, referatur.

12 *Quae sit huius Sacramenti materia, et cuiusmodi panis sit consecrandus*

Sed imprimis cognoscenda est a pastoribus huius sacramenti materia, tum ut ipsi rite illud possint conficere, tum etiam ut fideles admoneantur cuius rei symbolum sit, atque eius rei quam significat, studio et desiderio exardescant.

Duplex itaque est huius sacramenti materia: altera panis ex tritico confectus, de qua primo agetur; de altera postea dicendum erit. Nam, ut docent evangelistae Matthaeus, Marcus et Lucas, Christus Dominus panem in manus accepit, benedixit et fregit, dicens: *hoc est corpus meum* [14] . Apud Ioannem

---

[11] Jn 6
[12] Mt 26
[13] 1 Cor 11
[14] Mt 26

quoque idem Salvator noster se ipsum panem appellavit, cum inquit: *Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi* [15] .

Cum autem varia sint panis genera, vel quia materia differunt, ut cum alius ex tritico, alius ex hordeo, aut ex leguminibus ceterisque terrae fructibus confectus est; vel quia diversis qualitatibus praediti sunt uni enim fermentum additur, alter vero fermenti omnino expers esse potest ; quod ad primum attinet, Salvatoris verba ostendunt panem ex tritico confici oportere; communi enim loquendi consuetudine, cum panis absolute dicitur, panem ex tritico intelligi satis constat. Id etiam Veteris Testamenti figura declaratur; praeceptum enim a Domino fuerat ut panes propositionis, qui hoc sacramentum significabant, ex simila conficerentur [16] .

13 *Panem ex quo Eucharistia conficitur azymum esse conveniens est*

Sed quemadmodum nullus panis, nisi triticeus, apta ad sacramentum materia putandus est hoc enim apostolica traditio nos docuit, et Ecclesiae catholicae auctoritas firmavit, ita etiam ex iis quae Christus Dominus gessit, azymum esse debere facile intelligitur. Ipse enim primo azymorum die [17] , quo nihil fermentati domi habere iudaeis licebat, hoc sacramentum confecit atque instituit. Quod si quis Ioannis evangelistae auctoritatem opponat, qui haec omnia ante festum diem Paschae acta esse commemorat [18] , ea ratio facile dissolvi potest. Etenim, quem primum azymorum diem ceteri evangelistae appellarunt, quod feria quinta vesperi dies festi azymorum inciperent, quo tempore Salvator noster Pascha celebravit, eum ipsum diem Ioannes pridie Paschae fuisse describit, ut qui diei naturalis spatium, quod ab oriente sole inchoatur, imprimis notandum existimant. Quapropter divus etiam Chrysostomus primum azymorum diem interpretatur eum diem, quo ad vesperam azyma comedenda essent [19] . Sed azymi panis consecratio, quantum conveniat integritati et mentis munditiae quam fideles ad hoc sacramentum afferre debent, ab Apostolo docemur, cum inquit: *Expurgate vetus fermentum, ut sitis novo, conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus: itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis* [20] .

---

[15] Jn 6
[16] Lev 24
[17] Mt 26; Mc 14
[18] Jn 13
[19] Hom. 83 in Natth.
[20] 1 Cor 5

14 *Panis azymus ad Eucharistiam non omnino necessarius*

Neque tamen ea qualitas adeo necessaria existimanda est, ut si illa pani desit, sacramentum confici non possit; utrumque enim panis genus veram et propriam panis rationem et nomen habet; quamquam nemini licet privata auctoritate, vel potius temeritate, laudabilem Ecclesiae suae ritum immutare. Atque eo minus id facere latinis sacerdotibus permissum est, quibus praeterea pontifices maximi praeceperunt ut ex azymo tantum sacra mysteria conficerent.

Atque haec de altera huius sacramenti materia exposuisse satis sit; in quo tamen illud animadvertendum est, quam multa materia ad sacramentum conficiendum uti oporteat definitum non esse, cum illorum etiam certus numerus definiri nequeat, qui aut possint, aut debeant sacra mysteria percipere.

15 *Quae materia sit usurpanda ad consecrationem sanguinis Domini*

Superest ut de altera huius sacramenti materia et elemento dicatur. Est autem vinum ex vitis fructu expressum, cui modicum aquae permixtum sit. Nam Dominum Salvatorem vino in huius sacramenti institutione usum esse, catholica Ecclesia semper docuit, cum ipse dixerit: *Non bibam a modo de hoc genimine vitis usque in diem illum* [21] . Quo in loco Chrysostomus: *De genimine*, inquit, *vitis, quae certe vinum, non aquam produxit* [22] , ut tanto ante illorum haeresim qui aquam solam in hisce mysteriis adhibendam senserunt, convellere videretur.

16 *Aqua in Sacramento vino est admiscenda*

Aquam vero Dei Ecclesia vino semper admiscuit; primum, quod id a Christo Domino factum esse et conciliorum auctoritate et sancti Cypriani testimonio comprobatur [23] ; deinde, quod sanguinis et aquae, quae ex eius latere exierunt, hac permistione memoria renovatur. Tum vero aquae, ut in Apocalypsi legimus, populum designant [24] ; quare aqua vino admixta fidelis populi cum Christo capite coniunctionem significat, atque hoc ex apostolica traditione perpetuo sancta Ecclesia servavit.

[21] Mt 26; Mc 14
[22] Hom. 83 in Matth.
[23] Epist. 63
[24] Ap 18

17 *Non est necessarium absolute aquam adhiberi, et minor aque quam vini quantitas esse debet*

Sed quamvis aquae admiscendae ita graves rationes sint, ut eam sine mortali peccato praetermittere non liceat, ea tamen si desit, sacramentum constare potest. Illud autem sacerdotibus animadvertendum est ut, quemadmodum in sacris mysteriis aquam vino adhibere oportet, sic etiam modicam infundendam esse; nam ecclesiasticorum scriptorum sententia et iudicio, aqua illa in vinum convertitur. Quare de eo Honorius pontifex ita scribit: *Perniciosus in tuis partibus inolevit abusus, videlicet quod maior quantitas aquae in Sacrificio quam vim adhibetur; cum secundum consuetudinem rationabilem Ecclesiae generalis longe plus vini quam aquae adhibendum sit* [25] .

Huius igitur sacramenti haec duo tantum elementa sunt; ac merito pluribus decretis sancitum est, ne quid aliud praeter panem et vinum, quod nonnulli facere non verebantur, offerre liceat.

Sed iam videndum est haec duo panis et vini symbola quam apta sint ad eas res declarandas quarum sacramenta esse credimus et confitemur.

18 *Quot et quantas res panis et vini symbola in hoc Sacramentum repraesentent*

Primum enim Christum nobis significant, ut vera est hominum vita. Ipse enim Dominus ait: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* [26] . Cum igitur corpus Christi Domini vitae aeternae alimentum illis praebeat qui eius sacramentum pure et sancte suscipiunt, recte iis potissimum rebus conficitur quibus haec vita continetur; ut fideles facile possint intelligere pretiosi corporis et sanguinis Christi communione mentem animumque saturari.

Nonnihil etiam haec ipsa elementa ad id valent, ut eam cognitionem accipiant homines, esse in sacramento corporis et sanguinis Domini veritatem. Nam cum panem et vinum in humanam carnem et sanguinem vi naturae quotidie immutari animadvertamus, facilius adduci possumus hac similitudine, ut credamus panis et vini substantiam in veram Christi carnem verumque eius sanguinem caelesti benedictione converti. Affert etiam aliquid adiumenti haec admirabilis elementorum mutatio ad adumbrandum quod fit in anima. Ut enim, etsi nulla extrinsecus panis et vini mutatio apparet, tamen eorum substantia in carnem et sanguinem Christi vere transit, ita etiam, tametsi

[25] De cel. Mis. l. 3 t. 41, c. Perniciosus
[26] Jn 6

in nobis nihil immutatum videtur, interius tamen ad vitam renovamur, dum veram vitam Eucharistiae sacramento accipimus.

Accedit ad haec, quod cum unum Ecclesiae corpus ex multis membris compositum sit, nulla re magis elucet ea coniunctio quam panis vinique elementis. Panis enim ex multis granis conficitur, et vinum ex multitudine racemorum exsistit; atque ita nos, cum multi simus, huius divini mysterii vinculo arctissime colligari et tamquam unum corpus effici declarant.

19 *Qua forma ad consecrandum panem uti oporteat*

Sequitur nunc ut de forma qua ad consecrandum panem uti oporteat, agatur; non quidem eius rei causa, ut haec mysteria fideli populo, nisi necessitas cogat, tradantur eos enim, qui sacris initiati non sunt, de his erudiri necessarium non est, sed ne formae ignoratione in sacramento conficiendo a sacerdotibus turpissime peccetur.

Itaque a sanctis evangelistis Matthaeo et Luca [27] , itemque ab Apostolo [28] docemur illam esse formam: HOC EST CORPUS MEUM. Scriptum est enim: *Coenantibus illis, accepit Iesus panem, et benedixit ac fregit, deditque discipulis suis, et dixit: Accipite et manducate: hoc est corpus meum* [29] . Quae quidem consecrationis forma cum a Christo Domino servata sit, ea perpetuo catholica Ecclesia usa est. Praetermittenda sunt hoc loco sanctorum Patrum testimonia, quae infinitum esset enumerare, et Concilii Florentini decretum, quod omnibus patet atque in promptu est; cum praesertim ex illis Salvatoris verbis: *Hoc facite in meam commemorationem*, idem liceat cognoscere. Nam quod Dominus faciendum praecepit, non solum ad id quod egerat, sed etiam ad ea quae dixerat, referri debet; atque ad verba maxime pertinere intelligendum est, quae non minus efficiendi quam significandi causa, prolata erant. Sed ratione etiam id facile persuaderi potest; nam forma ea est qua illud significatur quod in hoc sacramento efficitur; cum autem haec verba id quod fit significent ac declarent, hoc est, panis conversionem in verum Domini nostri corpus, sequitur formam in illis ipsis verbis constituendam esse. In quam sententiam, quod ab Evangelista dictum est: *Benedixit*, licet accipere; perinde enim videtur intelligendum ac si dixisset: *Accipiens panem benedixit dicens: hoc est corpus meum.*

[27] Mt 26; Lc 22
[28] 1 Cor 11
[29] Mt 22; Mc 14; Lc 22

20 *Non omnia verba quae ex consuetudine Ecclesiae ad consecrationem adhibentur sunt necessaria*

Quamvis enim Evangelista verba illa: *Accipite et comedite*, praeposuerit, illis tamen non materiae consecrationem, sed usum tantummodo significari perspicuum est. Quare a sacerdote quidem omnino proferri debent, sed ad sacramentum conficiendum necessaria non sunt; quemadmodum etiam profertur coniunctio illa: *enim*, in corporis et sanguinis consecratione. Aliter enim fiet ut, si hoc sacramentum nemini administrandum sit, confici non oporteat, aut non possit quidem; cum tamen dubitare non liceat quin sacerdos, prolatis ex more atque instituto sanctae Ecclesiae verbis Domini, aptam panis materiam vere consecret, quamvis deinde contingat ut nulli unquam sacra Eucharistia administretur.

21 *Quae sit forma conficiendi sanguinem*

Iam vero quod ad vini, quae est altera huius sacramenti materia, consecrationem attinet, ob eandem causam quam supra commemoravimus, opus est ut sacerdos eius formam cognitam et perspectam habeat.

Eam igitur his verbis comprehendi certo credendum est: HIC EST CALIX SANGUINIS MEI, NOVI ET AETERNI TESTAMENTI, MYSTERIUM FIDEI, QUI PRO VOBIS ET PRO MULTIS EFFUNDETUR IN REMISSIONEM PECCATORUM. Ex quibus verbis plura quidem a sacris Scripturis colliguntur; quaedam vero in Ecclesia ex apostolica traditione conservata sunt. Nam quod dicitur: *Hic est calix*, a divo Luca [30] et ab Apostolo scriptum est [31] ; quod vero sequitur: *sanguinis mei, vel sanguis meus Novi Testamenti, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum*, partim a divo Luca [32] , partim a divo Matthaeo [33] dictum est; verba autem illa: *aeterni et mysterium fidei*, sancta Traditio, catholicae veritatis interpres et custos, nos docuit.

22 *Quod haec sit vera consecrationis forma ostenditur*

Verum de hac forma nemo dubitare poterit, si quod antea dictum est de forma consecrationis quae ad panis elementum adhibetur, hoc etiam loco attendatur. Constat enim iis verbis, quae vini substantiam in sanguinem Domini converti significant, huius elementi formam contineri. Quare, cum verba

[30] Lc 22
[31] 1 Cor 11
[32] Lc 22
[33] Mt 26

illa hoc aperte declarent, perspicuum est aliam formam constituendam non esse. Exprimunt autem praeterea quosdam effusi sanguinis in passione Domini admirabiles fructus, qui ad hoc sacramentum maxime pertinent. Unus est aditus ad aeternam hereditatem, quae novi atque aeterni Testamenti iure ad nos venit [34] . Alter est aditus ad iustitiain per mysterium fidei; *Iesum enim per fidem in sanguinem eius propitiatorem Deus proposuit, ut ipse sit iustus, et iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi* [35] . Tertius est remissio peccatorum.

23 *Forma consecrationis sanguinis exponitur*

Quoniam vero haec ipsa consecrationis verba plena mysteriorum sunt aptissimeque ad rem conveniunt, diligentius perpendere ea oportet. Quod vero dicitur: *Hic est calix sanguinis mei*, sic intelligendum est: *hic est sanguis meus*, qui hoc calice continetur. Recte autem et apposite, dum sanguis hic, ut est fidelium potus, consecratur, calicis mentio facienda est. Neque enim sanguis huiusmodi potionem satis significare videretur, nisi vase aliquo exceptus esset. Sequitur deinde: *Novi Testamenti*; quod quidem ob eam rem additum est, ut intelligeremus Christi Domini sanguinem non figura, quemadmodum in Veteri Testamento fiebat de eo enim apud Apostolum ad Hebraeos legimus, sine sanguine Testamentum dedicatum non esse, sed vere et re ipsa hominibus tradi, quod ad Novum Testamentum pertinet. Quare Apostolus inquit: *Ideo Novi Testamenti mediator est Christus, ut morte intercedente repromissionem accipiant, qui vocati sunt, aeternae hereditatis*. Verbum vero: *aeterni*, ad hereditatem aeternam, quae Christi Domini aeterni testatoris morte ad nos iure pervenit, referendum est. Quod subiungitur: *mysterium fidei*, non rei veritatem excludit, sed quod occulte latet atque ab oculorum sensu remotissimum est, certa fide credendum esse significat. Diversa vero hisce verbis sententia hoc loco subiecta est ab ea quam habent cum baptismo etiam tribuuntur. Nam quod sanguinem Christi sub vini specie latentem fide cernimus, mysterium fidei dicitur; at baptismus, quoniam universam christianae fidei professionem complectitur, a nobis fidei sacramentum, a graecis mysterium iure appellatur. Quamquam alia etiam ratione sanguinem Domini fidei mysterium dicimus, quod scilicet in eo maxime plurimum difficultatis et negotii humana ratio experiatur, cum nobis fides credendum proponit Christum Dominum verum Dei Filium, simulque Deum et hominem, mortem pro nobis pertulisse, quae quidem mors sanguinis sacramento designatur.

[34] Heb 9

[35] Rom 3

24 *Cur maxime in sanguinis consecratione mortis mentio fiat*

Quapropter apposite hoc loco, potius quam in consecratione corporis, passio dominica commemoratur his verbis: *Qui effundetur in remissionem peccatorum.* Sanguis enim separatim consecratus ad passionem Domini et mortem et passionis genus ante omnium oculos ponendam, maiorem vim et momentum habet. Sed verba illa quae adduntur: *pro vobis et pro multis* [36] , a Matthaeo et Luca singula a singulis sumpta sunt; quae tamen sancta Ecclesia Spiritu Dei instructa simul coniunxit. Pertinent autem ad passionis fructum atque utilitatem declarandam. Nam si eius virtutem inspiciamus, pro omnium salute sanguinem a Salvatore effusum esse fatendum erit; si vero fructum quem ex eo homines percepennt, cogitemus, non ad omnes, sed ad multos tantum eam utilitatem pervenisse facile intelligemus. Cum igitur *pro vobis* dixit, vel eos qui aderant, vel delectos ex iudaeorum populo, quales erant discipuli, excepto Iuda, quibuscum loquebatur, significavit. Cum autem addidit: *pro multis*, reliquos electos ex iudaeis aut gentibus intelligi voluit. Recte ergo factum est ut pro universis non diceretur, cum hoc loco tantummodo de fructibus passionis sermo esset, quae salutis fructum delectis solum attulit. Atque huc spectant verba illa Apostoli: *Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata* [37] ; et quod Dominus apud Ioannem inquit: *Ego pro eis rogo; non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt* [38] . Plurima alia in huius consecrationis verbis latent mysteria, quae pastores assidua rerum divinarum meditatione et studio ipsi per se, iuvante Domino, facile assequentur.

25 *Non expedit in hoc Sacramentum sensuum adhibere iudicium*

Sed iam ad earum rerum explicationem oratio revertatur, quae ut a fidelibus ignorentur nullo modo committendum est. Ac quoniam Apostolus admonet [39] gravissimum scelus admitti ab iis qui non diiudicare corpus Domini, hoc imprimis doceant pastores, animum atque rationem a sensibus omni studio avocandam esse. Si enim fideles ea tantum in hoc sacramento contineri sibi persuaserint quae sensibus percipiunt, in summam impietatem adducantur necesse est; cum nihil aliud praeter panis ac vini speciem oculis, tactu, odoratu, gustu sentientes, panem tantummodo ac vinum in sacramento esse iudicaverint. Curandum igitur est ut fidelium mentes, quam maxime fieri

[36] Mt 26; Lc 24
[37] Heb 9
[38] Jn 15
[39] 1 Cor 11

potest, a sensuum iudicio abstrahantur, atque ad immensam Dei virtutem et potentiam contemplandam excitemur.

26 *Quid mysticae consecrationis virtute in hoc sacramento potissimum efficiatur*

Tria enim sunt maxime admiranda atque suspicienda, quae in hoc sacramento verbis consecrationis effici, fides catholica sine ulla dubitatione credit ac confitetur. Primum est, verum Christi Domini corpus, illud idem quod natum ex Virgine in caelis sedet ad dexteram Patris, hoc sacramento contineri. Alterum est: nullam in eo elementorum substantiam remanere, quamvis nihil magis a sensibus alienum et remotum videri possit. Tertium est, quod ex utroque facile colligitur, etsi verba consecrationis id maxime exprimunt: accidentia, quae aut oculis cernuntur aut aliis sensibus percipiuntur, sine ulla re subiecta esse mira quadam atque inexplicabili ratione. Ac panis quidem et vini accidentia omnia licet videre, quae tamen nulli substantiae inhaerent, sed per se ipsa constant; cum panis et vini substantia in ipsum Domini corpus et sanguinem ita mutetur, ut panis et vini substantia omnino esse desinat.

27 *Cerum est, idem Christi corpus, quod natum est de Maria Virgine, in Eucharistia contineri*

Verum ut prius de primo agatur, conentur pastores explicare quam perspicua et clara sint Salvatoris nostri verba, quae corporis eius veritatem in sacramento demonstrant. Nam cum inquit: *Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus*, nemo qui modo sanae mentis sit, ignorare potest quid nobis intelligendum sit, praesertim cum de humana natura sermo habeatur, quam in Christo vere fuisse catholica fides dubitare neminem patitur; ut vir sanctissimis atque doctissimis Hilarius praeclare scripserit, *de veritate carnis et sanguinis Christi, cum ex ipsius Domini professione et fide nostra caro eius vere sit cibus, relictum non esse ambigendi locum* [40] .

28 *Quomodo item verum Christi corpus in Eucharistia esse convincatur*

Verum alter praeterea locus a pastoribus enucleandus est, ex quo aperte licet cognoscere verum Domini corpus et sanguinem in Eucharistia contineri. Nam Apostolus, posteaquam commemoravit panem et vinum a Domino consecratum et sacra mysteria apostolis suis administrata esse, subiungit: *Probet*

[40] Lib. 8 de Trin.

autem se ipsum homo, et sic de pane illo edat et de calice bibat; qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini [41] . Quod si, ut haeretici dictitant, nihil aliud in sacramento venerandum esset praeter memoriam et signum passionis Christi, quid opus erat tam gravibus verbis fideles hortari ut se ipsos probarent? Gravi enim illa iudicii voce declaravit Apostolus nefarium aliquod scelus ab eo admitti qui impure sumens corpus Domini, quod in Eucharistia occulte latet, ab alio ciborum genere non distinguit. Quod etiam supra in eadem epistola uberius explicavit Apostolus his verbis: *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? Et partis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?* [42] Quae quidem verba veram corporis et sanguinis Christi Domini substantiam demonstrant.

Haec igitur Scripturae loca pastoribus explicanda erunt, atque imprimis docendum nihil in eis dubii aut incerti relictum esse; praesertim cum haec Ecclesiae Dei sacrosancta auctoritas interpretata sit. Ad cuius sententiae cognitionem duplici via et ratione possumus pervenire.

29 *Ecclesiae Christi sententia de sensu Scripturarum et veritate corporis Domini in Eucharistia, quomodo sit perquirenda*

Prima est, cum Patres, qui ab initio Ecclesiae atque omni deinceps aetate floruerunt et ecclesiasticae doctrinae optimi testes sunt, consulimus. Hi vero summo consensu omnes huius dogmatis veritatem apertissime tradiderunt; quorum singula testimonia afferre quoniam operosi laboris esset, satis erit pauca notare, vel indicare potius, ex quibus iudicium de ceteris facile fieri poterit. Primus igitur divus Ambrosius fidem suam proferat, qui in *libro de iis qui initiantur mysteriis*, testatus est *verum Christi corpus in hoc sacramento sumi, sicut verum ex Virgine assumptum est, idque certissima fide tenendum esse* [43] ; et alio loco docet *ante consecrationem panem ibi esse, post consecrationem autem carnem Christi* [44] . Accedat alter testis, divus Chrysostomus, non minoris fidei et gravitatis; qui quidem cum multis aliis in locis hanc ipsam veritatem profitetur et docet, tum vero praecipue homilia 60 de iis qui sacra mysteria impure sumunt, itemque homilia 44 et 45 in sanctum Ioannem; inquit enim: *Pareamus Deo neque contradicamus, licet vel cogitationibus vel oculis nostris videatur adversari quod dicitur; ipsius enim sermo infallibilis est, sensus noster facile seducitur* [45] . His vero omni ex parte

[41] 1 Cor 11
[42] 1 Cor 10
[43] cap. 9
[44] Lib. 4 de Sacr. cap. 4
[45] Hom. 60 ad Pr. Ant.

consentiunt quae divus Augustinus, acerrimus catholicae fidei propugnator, semper docuit, atque imprimis titulum Psalmi 33 exponens; scribit enim: *Portare se in manibus suis homini impossibile est, solique Christo convenire potest; ferebatur enim ille in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum, ait: hoc est corpus meum.* Ac Cyrillus praeterea adeo aperte libro 4 in Ioannem veram Domini carnem in hoc sacramento esse affirmat, ut eius verba nullis possint fallacibus et captiosis interpretationibus obscurari. Quod si pastores alia etiam Patrum testimonia requirent, facile erit sanctos Dionysium [46] , Hilarium [47] , Hieronymum [48] , Damascenum [49] addere, innumerabilesque alios, quorum de hac re gravissimas sententias doctorum et piorum hominum industria et labore in unum congestas passim legimus.

30 *Quoties contraria opinio in Conciliis Ecclesiae condemnata sit*

Altera restat via qua sanctae Ecclesiae iudicium, in iis quae ad fidem pertinent, investigare liceat, contrariae scilicet doctrinae et opinionis damnatio. At vero constat semper corporis Christi veritatem in sancto Eucharistiae sacramento ita per universam Ecclesiam diffusam et disseminatam esse, et consentienti voluntate ab omnibus fidelibus receptam, ut, cum ante quingentos annos Berengarius id negare ausus esset, ibique signum tantummodo esse assereret, statim in Vercellensi concilio, quod Leonis IX auctoritate convocatum fuerat, omnium sententiis condemnatus ipse haeresim suam anathemati addixerit; qui postea, cum ad eandem impietatis insaniam redisset, tribus aliis conciliis, Turonensi et duobus Romanis, quorum alterum Nicolaus II, alterum Gregorius VII, pontifices maximi, convocarunt, damnatus est. Eam postea sententiam Innocentius III in Concilio Lateranensi magno confirmavit; ac deinceps a Florentina et Tridentina Synodis eiusdem veritatis fides apertius declarata ac stabilita est.

Haec igitur si pastores diligenter exposuerint ut nihil dicamus de iis qui, erroribus obcaecati, nihil magis quam veritatis lucem oderunt, et infirmos confirmare et piorum mentes summa quadam laetitia et voluptate afficere poterunt.

31 *Quomodo in Symbolo dogma de veritate corporis Christi in hoc Sacramento includatur*

[46] De Eccl. Hier. cap. 3
[47] Lib. 8 de Trin.
[48] Ep. ad Dam.
[49] Lib. 4 de Fide Ortod. cap. 14

Cum praesertim fidelibus dubitare non liceat, quin inter ceteros fidei articulos huius etiam dogmatis fides comprehendatur. Nam, cum Dei summam omnium rerum potestatem credunt et confitentur, credant etiam necesse est potestatem ei non defuisse maximi huius operis efficiendi, quod in Eucharistiae sacramento admiramur et colimus. Deinde cum credunt sanctam Ecclesiam catholicam, necessario sequitur ut simul credant eam esse, quam explicavimus, huius sacramenti veritatem.

32 *Quanta sit Ecclesiae militantis dignitas, ex huius mysterii dignitate ostenditur*

Sed nihil est profecto quod ad piorum iucunditatem et fructum addi possit, cum huius altissimi sacramenti dignitatem contemplantur. Primum enim intelligunt quanta sit evangelicae legis perfectio, cui datum est id re ipsa habere quod signis tantum et figuris, mosaicae legis tempore, adumbratum fuerat. Quare divinitus dictum est a Dionysio Ecclesiam nostram mediam esse inter Synagogam et supremam Ierusalem, ac propterea utriusque participem [50] . Ac profecto satis mirari fideles numquam poterunt sanctae Ecclesiae perfectionem eiusque gloriae altitudinem, cum inter eam et caelestem beatitudinem unus tantum gradus interesse videatur. Hoc enim nobis cum caelitibus commune est, ut utrique Christum Deum et hominem praesentem habeamus; sed, quo uno gradu ab eis distamus, illi praesentes beata visione perfruuntur, nos praesentem et tamen ab oculorum sensu remotum, sacrorum mysteriorum admirabili integumento se occultantem, firma et constanti fide veneramur. Praeterea fideles hoc sacramento Christi Salvatoris nostri perfectissimam chariatem experiuntur; eius enim bonitatem maxime decuit, naturam, quam a nobis sumpserat, a nobis numquam subtrahere, sed quantum fieri posset esse versarique nobiscum velle, ut illud omni tempore vere et proprie dictum videretur: *Deliciae meae esse cum filiis hominum* [51] .

33 *Ossa, nervi et quacumque ad hominis perfectionem pertinent, una cum divinitate hic vere adsunt*

Iam vero hoc loco a pastoribus explicandum est, non solum verum Christi corpus, et quidquid ad veram, corporis rationem pertinet, veluti ossa et nervos, sed etiam totum Christum in hoc sacramento contineri. Docere autem oportet Christum nomen esse Dei et hominis, unius scilicet personae, in qua divina et humana natura coniuncta sit. Quare utramque substantiam et

---

[50] De Eccle. Hier. cap. 7

[51] Prov 8

quae utriusque substantiae consequentia sunt, divinitatem et totam humanam naturam, quae ex anima et omnibus corporis partibus et sanguine etiam constat, complectitur; quae omnia in sacramento esse credendum est. Nam cum in caelo tota humanitas divinitati in una persona et hypostasi coniuncta sit, nefas est suspicari corpus quod in sacramento inest, ab eadem divinitate seiunctum esse.

34 *Sanguis, Anima et Divinitas non eodem modo in Eucharistia, quo Corpus Christi sunt*

In quo tamen pastores animadvertant necesse est non omnia eadem ratione aut virtute in hoc sacramento contineri. Quaedam enim sunt quae ex vi et efficientia consecrationis in sacramento esse dicimus; nam cum verba illa efficiant quidquid significant, id esse in sacramento ex vi sacramenti divinarum rerum scriptores appellarunt, quod verborum forma exprimitur; ita si contingeret ut aliquid ab aliis rebus omnino seiunctum esset, id solum quod forma significaret in sacramento esse, cetera non item esse, docuerunt. Quaedam vero in sacramento continentur, quod illis rebus coniuncta sint quae forma exprimuntur. Nam cum forma quae ad panem consecrandum adhibetur corpus Domini significet, cum dicitur: *Hoc est corpus meum*, ipsum Christi Domini corpus ex vi sacramenti in Eucharistia erit; at quia corpori sanguis, anima et divinitas coniungitur, haec quoque in sacramento erunt omnia, non quidem ex consecrationis virtute, sed ut ea quae corpori coniuncta sunt. Atque haec ex concomitantia in sacramento esse dicuntur; qua ratione totum Christum in sacramento esse perspicuum est. Si enim duo aliqua inter se re ipsa coniungantur, ubi unum sit ibi alterum etiam esse necesse est. Sequitur itaque totum Christum usque adeo tam in panis quam in vini specie contineri, ut quemadmodum in panis specie non corpus modo, sed etiam sanguis et totus Christus vere inest, sic contra in vini specie non solum sanguis, sed corpus et totus Christus vere insit.

35 *Cur in Eucharistia duplex fiat consecratio*

Sed quamquam haec ita se habere omnibus fidelibus certum et persuasissimum esse debet, optimo tamen iure institutum est ut separatim duae consecrationes fierent. Primo, enim, ut passio Domini, in qua sanguis a corpore divisus est, magis referatur, cuius rei causa in consecratione sanguinem effusum esse meminimus. Deinde maxime consentaneum fuit ut, quoniam sacramento ad alendam animam utendum nobis erat, tamquam cibus et potus

institueretur, ex quibus perfectum corporis alimentum constare perspicuum est.

36 *Totus Christus in quavis utriusque speciei particula praesens adest*

Neque vero illud praetermittendum, non solum in utraque specie, sed in quavis utriusque speciei particula totum Christum contineri. Sic enim Augustinus scriptum reliquit: *Singuli accipiunt Christum Dominum; et in singulis portionibus totus est, nec per singulos minuitur, sed integrum se praebet in singulis* [52] . Atque id praeterea ex evangelistis facile colligi potest. Neque enim credendum est singula panis frusta propria verborum forma a Domino consecrata esse, sed eadem simul omnem panem, qui ad sacra mysteria conficienda atque apostolis distribuenda satis futurus esset. Id quod de calice factum esse apparet, cum ipse dixit: *Accipite et dividite inter vos* [53] .

Hactenus quae explicata sunt, eo pertinent ut ostendant pastores verum Christi corpus et sanguinem in Eucharistiae sacramento contineri. Nunc, quod alterum erat propositum, docebunt etiam panis et vini substantiam in sacramento post consecrationem non remanere. Hoc vero quamvis maximam admirationem merito habere possit, tamen cum eo quod prius demonstratum est necessario coniungitur.

37 *Post consecrationem nulla materiae huius Sacramenti substantia remanet*

Etenim si est verum Christi corpus sub panis et vini specie post consecrationem, omnino necesse est, cum ibi antea non esset, hoc vel loci mutatione, vel creatione, vel alterius rei in ipsum conversione tactum esse. At vero fieri non posse constat ut corpus Christi in sacramento sit, quod ex uno in alium locum venerit; ita enim fieret ut a caeli sedibus abesset, quoniam nihil movetur, nisi locum deserat a quo movetur. Creari autem corpus Christi minus credibile est, ac ne in cogitationem quidem cadere hoc potest. Relinquitur ergo ut in sacramento sit corpus Domini, quod panis in ipsum convertatur. Quare nulla panis substantia remaneat necesse est.

[52] De Consect. dist. 2 cap. Singuli
[53] Lc 2

38 *Transubstantiatio a Conciliis approbata in Scripturis fundamentum habet*

Hac ratione adducti, Patres et maiores nostri, in Conciliis Lateranensi magno et Florentino, huius articuli veritatem apertis decretis confirmarunt. A Tridentina vero Synodo explicitius ita definitum est: *Si quis dixerit in sacrosancto Eucharistiae sacramento remanere substantiam panis et vini una cum corpore et sanguine Domini nostri Iesu Christi, anathema sit* [54] .

Haec vero ex testimoniis Scripturarum facile fuit colligere. Primum, quod in eius sacramenti institutione ipse Dominus dixit: *Hoc est corpus meum* [55] . Vocis enim *hoc* ea vis est, ut omnem rei praesentis substantiam demonstret; quod si panis substantia remaneret, nullo modo vere dici videretur: *hoc est corpus meum.* Deinde Christus Dominus apud Ioannem: *Panis*, inquit, *quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita* [56] , panem videlicet carnem suam vocans. Ac paulo post subiecit: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis* ; et rursus: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Cum ergo tam claris et perspicuis verbis carnem suam panem et cibum verum, sanguinem item verum potum nominaverit, satis videtur declarasse nullam in sacramento substantiam panis et vini remanere.

39 *Quomodo Patres in hoc Sacramento Transubstantiationem agnoverint*

Atque hanc perpetuo sanctorum Patrum consentientem fuisse doctrinam, qui eos evolverit facile intelliget. Divus quidem Ambrosius ita scribit: *Tu forte dicis: meus panis est usitatus; sed panis iste, panis est ante verba sacramentorum; ubi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi* [57] . Quod quidem ut facilius probare posset, vana deinde affert exempla et similitudines. Alibi vero, cum verba illa interpretaretur: *omnia quaecumque Dominus voluit fecit in caelo et in terra* [58] *, licet*, inquit, *figura panis et vini videatur, nihil tamen aliud quam caro Christi et sanguis post consecrationem credendum est* [59] . Atque eisdem fere verbis eandem sententiam sanctus Hilarius exponens, docuit, *quamvis extrinsecus panis et vinum videatur, vere tamen corpus et sanguinem Domini esse* [60] .

[54] Sess. 13 can. 2
[55] Mt 24; Mc 14; 1 Cor 11
[56] Jn 6
[57] Lib. 4 de Sacr. cap. 4
[58] Sal 134
[59] Lib. 4 de Sacr. cap. 4
[60] De Consecr. dist. 2 cap. Corpus

40 *Qua ratione Eucharistia post consecrationem etiam panis dicatur*

Sed moneant pastores hoc loco mirandum non esse si post consecrationem panis etiam vocetur. Hoc enim nomine Eucharistia appellari consuevit, tum quia panis speciem habeat, tum quia naturalem alendi et nutriendi corporis vim, quae panis propria est, adhuc retineat. Eam autem esse sacrarum litterarum consuetudinem, ut res ita appellet cuiusmodi esse videantur, satis ostendit quod in Genesi dictum est, tres viros Abrahae apparuisse, qui tamen tres angeli erant [61] ; et duo illi qui apostolis, ascendente in caelum Christo Domino, apparuerunt, cum essent angeli, viri dicuntur [62] .

41 *Quomodo fiat tam admiranda substantiarum conversio*

Difficillima est omnino huius mysterii explicatio. Sed tamen conabuntur pastores iis qui magis in divinarum rerum cognitione proiecerunt nam qui adhuc imbecilliores sunt, verendum esset ne rei magnitudine opprimerentur; conabuntur, inquam, tradere huius admirabilis conversionis modum, quae ita sit, ut tota panis substantia divina virtute in totam corporis Christi substantiam, totaque vini substantia in totam sanguinis Christi substantiam, sine ulla Domini nostri mutatione, convertatur. Neque enim Christus aut generatur, aut mutatur, aut augescit, sed in sua substantia totus permanet. Quod mysterium cum divus Ambrosius declararet: *Vides*, inquit, *quam operatorius sit sermo Christi. Si ergo tanta vis est in sermone Domini Iesu, ut inciperent esse quae non erant, mundus scilicet, quanto magis operatorius est, ut sint quae erant, et in aliud commutentur?* In quam sententiam alii etiam veteres et gravissimi Patres scriptum reliquerunt; divus quidem Augustinus: *Fideliter fatemur ante consecrationem panem esse et vinum, quod natura formavit; post consecrationem vero carnem Christi et sanguinem* [63] , quod benedictio consecravit. Damascenus: *Corpus secundum veritatem coniunctum est divinitati, corpus ex sancta Virgine; non quod ipsum corpus assumptum de caelo descendat, sed quod ipse panis et vinum in corpus et sanguinem Christi transmutentur* [64] .

---

[61] Gen 18
[62] He 1
[63] De Consecr. dist. 2 cap. Nos autem
[64] Lib. 4 de Fide Orthodox. cap. 14

42 *Commode nomen impositum es transubstantiatio*

Haec itaque admirabilis conversio convenienter et proprie a sancta catholica Ecclesia transubstantiatio est appellata, quemadmodum sacra Tridentina Synodus docuit [65] . Ut enim generatio naturalis, quod forma in ea mutatur, recte et proprie transformatio dici potest, ita etiam, quod in sacramento Eucharistiae tota unius rei substantia in totam alterius rei substantiam transeat, verbum transubstantiationis recte et sapienter a maioribus nostris inventum est.

43 *Modus transubstantiationis et loci, quo Christus est in hoc Sacramento curiosius non inquiriendus*

Sed illud saepissime a sanctis Patribus repetitum, fideles admonendi sunt ne curiosius inquirant quo pacto ea mutatio fieri possit, nec enim percipi a nobis potest, nec in naturalibus mutationibus aut in ipsa rerum creatione eius rei exemplum aliquod habemus. Verum quid hoc sit, fide cognoscendum est; quomodo fiat, curiosius non inquirendum. Non minorem vero cautionem pastores adhibeant oportet in eo etiam mysterio explicando, quomodo Christi Domini corpus vel in minima panis particula totum contineatur. Vix enim unquam huiusmodi disquisitiones instituendae erunt; sed tamen, quando christiana charitas hoc postulaverit, primum quidem, meminerint fidelium animos illa voce praemunire: *Non erit impossibile apud Deum omne verbum* [66] .

44 *Christi Corpus in Eucharistia non est ut in loco*

Deinde vero doceant Christum Dominum in hoc sacramento ut in loco non esse. Etenim locus res ipsas consequitur, ut magnitudine aliqua praeditae sunt; Christum vero Dominum ea ratione in sacramento esse non dicimus, ut magnus aut parvus est, quod ad quantitatem pertinet, sed ut substantia est. Substantia enim panis in Christi substantiam, non in magnitudinem aut quantitatem convertitur; nemo vero dubitat substantiam aeque in parvo atque in magno spatio contineri. Nam et aeris substantia totaque eius natura sic in parva ut in magna aeris parte; itemque tota aquae natura non minus in urnula quam in flumine insit, necesse est. Cum igitur panis substantiae

[65] Sess. 13 cap. 4 can. 2
[66] Lc 1

corpus Domini nostri succedat, fateri oportet ad eundem plane modum in sacramento esse quomodo panis substantia ante consecrationem. Ea vero utrum sub magna an sub parva quantitate esset, nihil ad rem omnino pertinebat.

45 *In hoc Sacramento nulla est substantia, cui accidentia panis et vini inhaereant*

Tertium restat, quod in hoc sacramento maximum atque admirabile videatur; quod quidem, iam duobus aliis explicatis, facilius a pastoribus tractari posse existimandum est, panis videlicet et vini species in hoc sacramento sine aliqua re subiecta constare. Nam, cum antea demonstratum sit corpus Domini et sanguinem vere in sacramento esse, ita ut nulla amplius subsit panis et vini substantia, quoniam ea accidentia Christi corpori et sanguini inhaerere non possunt, relinquitur ut supra omnem naturae ordinem ipsa se, nulla alia re nisa, sustentent. Haec perpetua et constans fuit catholicae Ecclesiae doctrina, quae etiam facile eorum testimoniorum auctoritate confirmari poterit, quibus antea planum factum est nullam residere in Eucharistia panis aut vini substantiam.

46 *Quare Christus sub panis et vini specie corpus et sanguinem suum tradere voluerit*

Sed nihil magis fidelium pietati convenit quam, omissis subtilioribus quaestionibus, huius admirabilis sacramenti maiestatem venerari et colere, ac deinde in eo summam Dei providentiam suspicere, quod sacrosancta mysteria sub panis et vini specie administranda instituerit. Nam cum a communi hominum natura maxime abhorreat humanae carnis esca aut sanguinis potione vesci, sapientissime fecit ut sanctissimum corpus et sanguis sub earum rerum specie, panis, inquam, et vini, nobis administraretur, quorum quotidiano et communi alimento maxime delectamur. Adiunctae vero etiam sunt duae illae utilitates, quarum prima est quod ab infidelium calumnia liberati sumus, quam facile effugere non possemus, si Dominum sub propria specie comedere videremur. Altera est quod, dum corpus et sanguinem Domini ita sumimus ut tamen quod vere sit sensibus percipi non possit, hoc ad fidem in animis nostris augendam plurimum valet; quae quidem, ut sancti Gregorii sententia pervulgatum est, ibi *non habet meritum, ubi humana ratio praebet experimentum* [67] . Haec autem quae hactenus exposita sunt, non nisi magna adhibita cautione, pro audientium captu et temporum necessitate, explicanda erunt.

[67] Hom. 26 in Evang.

47 *Quid boni consequantur, qui corpori et sanguini Christi digni communicaverint*

Verum quae de huius admirabili sacramenti virtute et fructibus dici possunt, nullum esse genus fidelium existimandum est, ad quos earum rerum cognitio non pertineat, quibus maxime necessaria videri non debeat. Ut enim Eucharistiae utilitatem fideles intelligant, ob eam potissimum causam, quae de hoc sacramento tam multis verbis disseruntur cognoscenda sunt. Sed quoniam immensae eius utilitates et fructus nulla oratione explicari possunt, unus aut alter locus a pastoribus tractandus erit, ut ostendant quanta in sacrosanctis illis mysteriis bonorum omnium copia et affluentia inclusa sit.

Hoc vero aliqua ex parte ita assequentur, si omnium sacramentorum vi atque natura patefacta, Eucharistiam fonti, cetera rivulis comparaverint. Vere enim ac necessario fons omnium gratiarum dicenda est, cum fontem ipsum caelestium charismatum et donorum, omniumque sacramentorum auctorem Christum Dominum admirabili modo in se contineat, a quo, tamquam a fonte, ad alia sacramenta quidquid boni et perfectionis habent, derivatur. Ex hoc igitur divinae gratiae amplissima munera quae nobis hoc sacramento impertiuntur, facile colligi poterunt.

48 *Quae commoda panis, et vinum corpori, ea Eucharistia animae affert*

Commode etiam fieri videbitur, si panis et vini natura, quae huius sacramenti symbola sunt, perpendatur. Nam quos usus corpori panis et vinum affert, eos omnes animae saluti et iucunditate ac meliori quidem ac perfectiori ratione, Eucharistiae sacramentum praebet. Neque enim hoc sacramentum in substantiam nostram, ut panis et vinum, mutatur, sed nos quodammodo in eius naturam convertimur; ut recte illud divi Augustini ad hunc locum transferri possit: *Cibus sum grandium; cresce, et manducabis me; nec tu me mutabis in te, sicut cibum carnis tuae, sed tu mutaberis in me* [68] .

49 *Quomodo per hoc Sacramentum gratia conferatur*

Quod si gratia et veritas per Iesum Christum facta est [69] , in animam quoque influat est necesse, cum eum pure et sancte accipit qui de se ipso dixit: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo* [70] . Nam qui pietatis et religionis studio affecti hoc sacramentum

[68] Lib. 7 Conf. cap. 10

[69] Jn 1

[70] Jn 6

sumunt, nemini dubium esse debet quin ita Filium Dei in se admittant, ut eius corpori tamquam viva membra inserantur. Siquidem scriptum est: *Qui manducat me, et ipse vivet propter me* [71] ; item: *Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita* [72] . Quem locum Cyrillus dum interpretaretur, inquit: *Dei Verbum uniens se ipsum propriae carni fecit ipsam vivificativam. Eum ergo decebat miro quodam modo uniri corporibus per sacram eius carnem et pretiosum sanguinem, quae accipimus in benedictione vivificativa in pane et vino* [73] .

50 *Homo peccatis foedatus, ac mortuus, Eucharistiae sumptione non vivificatur, etiamsi hoc Sacramentum gratia conferre dicatur*

Verum quod dicitur Eucharistia gratiam tribui, pastores admoneant oportet ita intelligendum non esse, perinde ac necesse non sit ut qui re ipsa hoc sacramentum utiliter percepturus est, gratiam antea adeptus fuerit. Constat enim, quemadmodum mortuis corporibus naturale alimentum nihil prodest, ita etiam animae quae spiritu non vivit, sacra mysteria non prodesse. Ac propterea panis et vini speciem habent, ut significetur, non quidem revocandae ad vitam animae, sed in vita conservandae causa, instituta esse. Verum hoc ideo dictum est, quoniam prima etiam gratia qua omnes praeditos esse oportet antequam sacram Eucharistiam ore contingere audeant, ne iudicium sibi manducent et bibant [74] nemini tribuitur, nisi hoc ipsum sacramentum desiderio et voto percipiat. Est enim omnium sacramentorum finis et ecclesiasticae unitatis ac coniunctionis symbolum, neque extra Ecclesiam consequi gratiam ullus potest.

51 *Quomodo anima hoc spirituali cibo reficiatur et augeatur*

Deinde, quoniam uti corpus cibo naturali non conservatur modo, sed etiam augetur gustusque novam quotidie ex eo voluptatem et suavitatem percipit, ita etiam sacrae Eucharistiae cibus non solum animam sustentat, sed vires illi addit, efficitque ut spiritus divinarum rerum delectatione magis ac magis commoveatur; ob eam causam fit ut gratiam hoc sacramento tribui recte et verissime dicatur. Iure enim mannae comparari potest, ex quo omnis saporis suavitas percipiebatur [75] .

[71]Ib.
[72]Ib.
[73]Lib. 42 in Joannem cap. 12
[74]1 Cor 11
[75]Sab. 16

52 *Per Eucharistiam peccata leviora remittuntur*

Remitti vero Eucharistia et condonari leviora peccata, quae venialia dici solent, non est quod dubitari debeat. Quidquid enim cupiditatis ardore anima amisit, dum levi aliqua in re parum offendit, totum id Eucharistia, eas ipsas minores culpas abstergens, restituit; quemadmodum etiam neque enim a proposita similitudine discedendum videtur quod innati caloris vi quotidie detrahatur ac deperit, paulatim addi et refici naturali alimento sentimus. Quare merito a divo Ambrosio de hoc caelesti sacramento dictum est: *Iste panis quotidianus sumitur in remedium quotidianae infirmitatis* [76] . Verum haec de iis peccatis intelligenda sunt, quorum sensu et delectatione animus non permovetur.

53 *Per hoc item Sacramentum anima a futuris malis praeservatur*

Illa praeterea in sacris mysteriis vis est, ut nos a criminibus puros et integros, atque a tentationum impetu incolumes servet, ac tamquam caelesti medicamento animam praeparet, ne alicuius mortiferae perturbationis veneno facile infici ac corrumpi queat. Atque ob eam etiam causam, ut testatur divus Cyprianus [77] , cum olim a tyrannis fideles ad tormenta et caedem propter christiani nominis confessionem vulgo raperentur, ne illi forte dolorum acerbitate victi in salutari certamine deficerent, vetus in Ecclesia catholica mos fuit ut eis ab episcopis dominici corporis et sanguinis sacramenta praeberentur. Sed carnis etiam libidinem cohibet ac reprimit; dum enim charitatis igne animos magis incendit, concupiscentiae ardorem restinguat necesse est.

54 *Quomodo per hoc Sacramentum aditus ad aeternam gloriam pateat*

Postremo, ut uno verbo omnes huius sacramenti utilitates et beneficia comprehendantur, dicendum est sacrae Eucharistiae summam vim esse ad aeternam gloriam comparandam. Scriptum est enim: *Qui manducat meum carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam et ego resuscitabo eum in novissimo die* [78] . Huius videlicet sacramenti gratia fideles, dum hanc vitam degunt, summa conscientiae pace et tranquillitate perfruuntur; deinde eius virtute recreati, non secus atque Elias, qui subcinericii panis fortitudine

[76]Lib. 4 de Sacramentis cap. 6
[77]Epist. 54 ad Cornel.
[78]Jn 6

ambulavit usque ad montem Dei Horeb [79] , cum ex vita emigrandi tempus advenit, ad aeternam gloriam et beatitudinem ascendunt.

Haec omnia a pastoribus latissime explicabuntur, si vel divi Ioannis caput 6, in quo multiplices huius sacramenti effectus aperiuntur, tractandum sumpserint, vel admiranda Christi Domini facta percurrentes, ostenderint; cum eos iure ac merito beatissimos fuisse existimamus, in quorum tecta mortalis receptus est, vel qui illius vestis aut fimbriae tactu sanitatem recuperarunt, multo nos beatiores et feliciores esse, in quorum animam immortali gloria praeditus ingredi non gravetur, ut eius vulnera sanet omnia eamque amplissimis muneribus ornatam sibi coniungat.

55 *Quot modis corpori et sanguini Domini communicemus*

Verum docendum est a quibus ingentes illi sacrae Eucharistiae fructus, qui modo commemorati sunt, percipi possint, neque unam tantum esse communicandi rationem, ut fidelis populus discat meliora charismata aemulari. Recte igitur et sapienter maiores nostri, ut in Tridentina Synodo legimus [80] , tres huius sacramenti sumendi rationes distinxerunt.

Alii enim sacramentum tantum accipiunt, ut peccatores qui sacra mysteria impuro ore et corde accipere non verentur, quos Apostolus ait indigne manducare et bibere corpus Domini. De his divus Augustinus ita scribit: *Qui non manet in Christo, et in quo non manet Christus, procul dubio non manducat spiritualiter eius carnem, licet carnaliter et visibiliter premat dentibus sacramenta corporis et sanguinis* [81] . Qui itaque hoc modo affecti sacra mysteria accipiunt, non solum ex his nullum capiunt fructum, sed, ipso Apostolo teste, iudicium sibi manducant et bibunt.

Alii vero spiritu tantummodo Eucharistiam sumere dicuntur; ii sunt qui desiderio et voto propositum caelestem illum panem comedunt, fide viva incensi quae per dilectionem operatur [82] ; ex quo, si non omnes, maximos certe utilitatis fructus consequuntur.

Alii denique sunt qui sacramento et spiritu sacram Eucharistiam percipiunt; qui, cum ex Apostoli doctrina prius se probaverint [83] , ac veste nuptiali ornati ad divinam hanc mensam accesserint, ex Eucharistia capiunt uberrimos illos quos antea diximus fructus. Quare perspicuum est eos se maximis et caelestibus bonis privare, qui, cum ad corporis Domini sacramentum etiam

[79] 3 Re 19
[80] Sess. 13 cap. 8
[81] Tract. 26 in Ioann.
[82] Gal 5
[83] 1 Cor 11

sumendum parati esse possint, satis habent spiritu tantum sacram communionem accipere.

56 *Antequam quis ad Eucharistiam accedat, praeparandum animum esse, ostenditur*

Sed iam docendum est qua ratione praeparatos fidelium animos esse oporteat, antequam ad sacramentalem Eucharistiae perceptionem veniant.

Ac primum quidem, ut pateat eam praeparationem maxime necessariam esse, Salvatoris nostri exemplum proponendum est. Nam, antequam apostolis pretiosi corporis et sanguinis sui sacramenta daret, quamvis iam mundi essent, pedes eorum lavit [84] ; ut declararet omnem diligentiam adhibendam esse ne quid nobis ad summam animi integritatem et innocentiam desit, cum sacra mysteria percepturi sumus. Deinde vero fideles intelligant, quemadmodum si optime affecto et praeparato animo Eucharistiam aliquis sumat, amplissimis caelestis gratiae muneribus ornatur, ita contra, si imparatus accipiat, non solum nihil commodi, sed maxima etiam incommoda et detrimenta eum accipere. Optimis enim rebus et maxime salutaribus hoc proprium est, ut si in tempore iis utamur, vehementer prosint; sin alieno tempore adhibeantur, perniciem et exitium afferant. Quare mirandum non est ingentia quoque et praeclarissima Dei dona, cum bene constituto animo accipiuntur, ad caelestem gloriam consequendam maximo nobis adiumento esse; at vero, cum iis nos ipsos indignos praebemus, sempiternam mortem afferre. Id vero arcae Domini exemplo comprobatur; arca enim foederis, qua nihil praestantius israeliticus populus habuit, cui etiam per illam maxima et innumerabilia beneficia Dominus tribuerat, a philisthaeis ablata, summam illis pestem et calamitatem cum aeterno dedecore coniunctam importavit [85] . Sic etiam cibi; qui ore accepti in stomachum bene affectum illabuntur, corpora aiunt et sustentant; qui vero in stomachum vitiosis humoribus plenum infundi solent, graves morbos efficiunt.

57 *Quo pacto animus ad Eucharistiam sit praeparandus*

Primam itaque illam praeparationem fideles adhibeant, ut discernant mensam a mensa; hanc sacram ab aliis profanis; caelestem hunc panem a communi. Atque hoc fit cum certo credimus praesens esse verum corpus et sanguinem Domini, quem in caelo angeli adorant, ad cuius nutum columnae

[84] Jn 13
[85] 1 Re 5

caeli contremiscunt et pavent [86] , cuius gloria plenum est caelum et terra [87] . Hoc nimirum est diiudicare corpus Domini, quod Apostolus admonuit [88] ; cuius tamen mysterii magnitudinem venerari potius oportet, quam in disputationibus eius veritatem curiosius perquirere.

Altera vero illa praeparatio maxime necessaria est, ut unusquisque a se ipso quaerat num pacem cum aliis habeat, num proximos vere atque ex animo diligat. *Si ergo offeras munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum* [89] .

Deinde conscientiam nostram scrutari diligenter debemus, ne forte exitiali aliquo peccato contaminati simus, cuius paenitere necesse sit ut prius contritionis et confessionis medicamenta illud eluatur. Definitum est enim a sancta Tridentina Synodo [90] nemini licere, quem mortalis peccati conscientia stimulet, si sacerdotis facultas data sit, antequam se sacramentali confessione purgarit, quantumvis sibi contritus esse videatur, sacram Eucharistiam accipere.

Praeterea taciti cum animis nostris cogitemus quam indigni simus quibus divinum hoc beneficium a Domino tribuatur. Quare illud centurionis, de quo idem ipse Salvator testatus est se non invenisse tantam fidem in Israel, ex animo dicendum est: *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum* [91] .

Exquiramus etiam a nobis ipsis an illud Petri usurpare nobis liceat: *Domine, tu scis quia amo te* [92] . Meminisse enim oportet eum qui sine veste nuptiali in Domini convivio accubuerat, in tenebrosum carcerem coniectum, sempiternis poenis addictum fuisse [93] .

58 *Etiam corporis aliqua ratio communicare volenti est suscipienda*

Neque vero animi solum, sed etiam corporis praeparatione opus est. Nam ieiuni ad sacram mensam accedere debemus, ita ut saltem a dimidia antecedentis diei nocte, usque ad illud temporis punctum quo Eucharistiam accipimus, nihil omnino comederemus aut biberimus. Postulat etiam tanti sacramenti dignitas, ut qui matrimonio iuncti sunt, aliquot dies a concubitu

[86] Job 26
[87] Is 6
[88] 1 Cor 11
[89] Mt 5
[90] Sess. 13 cap. 7
[91] Mt 8
[92] Jn 21
[93] Mt 22

uxorum abstineant, Davidis exemplo admoniti [94] , qui, cum panes propositionis a sacerdote accepturus esset, purum se et pueros suos ab uxorum consuetudine tres ipsos dies esse professus est.

Haec fere sunt quae maxime observari a fidelibus oportet, ut se ad sacra mysteria utiliter accipienda antea parent. Reliqua enim quae hac in re providenda esse videantur, ad haec ipsa capita facile redigi poterunt.

59 *Christiani omnes eucharistiam sumere saltem semel in anno tenentur*

Sed, ne forte aliqui segniores ad hoc sacramentum percipiendum reddantur, quod tantam praeparationem adhibere grave admodum et difficile ducant, fideles saepe admonendi sunt omnibus eam legem propositam esse ut sacram Eucharistiam accipiant. Praeterea constitutum est ab Ecclesia ut qui semel saltem singulis annis in Pascha non communicaverit, ab Ecclesia arceatur.

60 *Quoties et quibus temporibus percipienda sit Eucharistia*

Neque tamen fideles hoc satis habeant se, huius decreti auctoritati obtemperantes, semel tantummodo corpus Domini quotannis accipere, verum saepius iterandam Eucharistiae communionem existiment. Utrum autem singulis mensibus, vel hebdomadis, vel diebus id magis expediat, certa omnibus regula praescribi non potest; verumtamen illa est sancti Augustini norma certissima: *Sic vive, ut quotidie possis sumere* [95] . Quare parochi partes erunt fideles crebro adhortari, ut quemadmodum corpori in singulos dies alimentum subministrare necessarium putant, ita etiam quotidie hoc sacramento alendae et nutriendae animae curam non abiiciant; neque enim minus spirituali cibo animam qua naturali corpus indigere perspicuum est. Vehementer autem proderit hoc loco repetere maxima illa et divina beneficia quae, ut antea demonstratum est, ex Eucharistiae sacramentali communione consequimur; illa etiam figura erit addenda, cum singulis diebus corporis vires manna reficere oportebat; itemque sanctorum Patrum auctoritates quae frequentem huius sacramenti perceptionem magnopere commendant. Neque enim unius sancti Patris Augustini ea fuit sententia: *Quotidie peccas, quotidie sume* [96] ; sed, si quis diligenter attenderit, eundem omnium Patrum qui de hac re scripserunt sensum fuisse, facile comperiet.

---

[94] 1 Re 21

[95] Homil. 42, 50

[96] Serm. 28 de Verb. Dom.

61 *Communicandi morem in Ecclesia olim frequentem fuisse, demonstratur*

Ac tempus quidem olim fuisse, cum fideles quotidie Eucharistiam acciperent, ex apostolorum Actis intelligemus. Omnes enim qui tunc christianam fidem profitebantur, vera et sincera charitate ita ardebant, ut cum sine intermissione orationibus et aliis pietatis officiis vacarent, quotidie ad sacra dominici corporis mysteria sumenda parati invenirentur. Eam postea consuetudinem, quae intermitti videbatur, Anacletus sanctissimus martyr et pontifex aliqua ex parte renovavit. Praecepit enim ut ministri qui Missae sacrificio interessent, communicarent, quod ab apostolis constitutum esse affirmaret. Diu etiam in Ecclesia ille mos fuit, ut sacerdos, peracto sacrificio, cum Eucharistiam sumpsisset, ad populum qui aderat conversus, his verbis ad sacram mensam fideles invitaret: *Venite, fratres, ad communionem*; tunc, qui parati erant, summa cum religione sacrosancta mysteria sumebant. Sed, cum deinde charitas et pietatis studium adeo refrixisset, ut raro admodum ad communionem fideles accederent, sancitum est a Fabiano pontifice ut ter quotannis: Natali Domini et Resurrectione et Pentecoste, omnes Eucharistiam sumerent; id quod postea a multis conciliis, praesertim vero ab Agathensi primo, confirmatum est. Ad extremum, cum eo res adducta esset ut non modo sancta illa et salutaris praeceptio non servaretur, sed in plures etiam annos sacrae Eucharistiae communio deferretur, decretum est in Lateranensi Concilio ut semel ad minus singulis annis in Pascha fideles omnes sacrum Domini corpus acciperent; qui vero id facere neglexissent, Ecclesiae aditu prohiberentur.

62 *Pueris nondum ratione utentibus Eucharistia administrare non convenit*

Verum, quamvis haec lex Dei et Ecclesiae auctoritate sancita ad omnes fideles pertineat, docendum est tamen eos excipi qui nondum rationis usum propter aetatis imbecillitatem habent. Hi enim neque sacram Eucharistiam a profano et communi pane sciunt discernere, neque ad eam accipiendam, pietatem animi et religionem afferre possunt. Atque id etiam a Christi Domini institutione alienissimum videtur; inquit enim: *Accipite et comedite* [97] ; infantes autem idoneos non esse qui accipiant et comedant, satis constat. Vetus quidem illa fuit in quibusdam locis consuetudo, ut infantibus etiam sacram Eucharistiam praeberent; sed tamen tum ob eas causas quae ante dictae sunt, tum ob alias christianae pietati maxime consentaneas, iamdiu eiusdem Ecclesiae auctoritate id fieri desiit.

[97] Mt 26

63 *Qua aetate pueris sacra mysteria danda sint*

Qua vero aetate pueris sacra mysteria danda sint, nemo melius constituere poterit, quam pater, et sacerdos cui illi confitentur peccata; ad illos enim pertinet explorare et a pueris percunctari an huius admirabilis sacramenti cognitionem aliquam acceperint et gustum habeant.

64 *Licet insanos aliquando ad Communionem admittere*

Amentibus praeterea, qui tunc a pietatis sensu alieni sunt, sacramenta dare minime oportet. Quamvis, si antequam in insaniam inciderint, piam et religiosam animi voluntatem prae se tulerunt, licebit eis in fine vitae, ex Concilii Carthaginensis decreto, Eucharistiam administrare; modo vomitionis vel alterius indignitate et incommodi periculum nullum timendum sit.

65 *Laicis sub utraque specie communicandum non est*

Quod vero ad communicandi ritum pertinet, doceant parochi sanctae Ecclesiae lege interdictum esse ne quis sine ipsius Ecclesiae auctoritate, praeter sacerdotes corpus Domini in sacrificio conficientes, sub utraque specie sacram Eucharistiam sumat. Nam, ut a Tridentina Synodo [98] explicatum est, quamvis Christus Dominus in ultima coena altissimum hoc sacramentum in panis et vini speciebus instituerit et apostolis tradiderit, ex eo tamen non efficitur hanc legem a Domino Salvatore constitutam esse, ut omnibus fidelibus sacra mysteria sub utraque specie administranda sint. Etenim idem Dominus noster, cum de hoc sacramento loqueretur, alterius tantum speciei saepius meminit, ut cum inquit: *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet hi aeternum*; et: *Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita*; et: *Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum.*

66 *Rationes ob quas Ecclesia alterius tantum speciei usum laicis concesserit*

Multis vero, et iis quidem gravissimis, rationibus adductam esse Ecclesiam patet, ut hanc potissimum sub altera specie communicandi consuetudinem non solum approbaret, sed etiam decreti auctoritate firmaret.

Primum enim maxime cavendum erat ne sanguis Domini in terram funderetur; quod quidem facile vitari posse non videbatur, si in magna populi

[98]Sess. 21 cap. 2

multitudine eum ministrare oportuisset. Praeterea, cum sacra Eucharistia aegrotis praesto esse debeat, magnopere timendum erat ne, si diutius vini species asservaretur, coacesceret. Permulti praeterea sunt qui vim saporem, ac ne odorem quidem, perferre ullo modo possint; quare, ne quod spiritualis salutis causa dandum est, corporis valetudini noceret, prudentissimo sancitum est ab Ecclesia ut panis tantummodo speciem fideles acciperent. Accedit ad alias rationes, quod in pluribus provinciis summa vini penuria laboratur; neque id aliunde sine maximis impensis, ac nonnisi longissimis et difficillimis itineribus convehi potest. Deinde, quod maxime omnium ad rem pertinet, convellenda erat eorum haeresis qui negabant sub utraque specie totum Christum esse, sed corpus tantum exsangue sub panis, sanguinem autem sub vini specie contineri asserebant. Ut igitur fidei catholicae veritas magis ante omnium oculos poneretur, sapientissimo consilio alterius speciei, hoc est panis, communio inducta est. Sunt et aliae rationes ab iis collectae qui de hoc argumento disserunt, quae, si opus esse videbitur, a parochis afferri poterunt.

Iam de ministro, quamvis id a nemine fere ignorari possit, agendum est, ne quid praetermissum sit quod ad huius sacramenti doctrinam pertinere videatur.

67 *Propius huius Sacramenti minister est sacerdos*

Itaque tradendum est solis sacerdotibus potestatem datam esse, ut sacram Eucharistiam conficiant ac fidelibus distribuant. Eum autem morem in Ecclesia semper servatum esse, ut fidelis populus a sacerdotibus sacramenta acciperet, sacerdotes autem sacra facientes ipsi se communicarent, sancta Tridentina Synodus explicavit [99] , ostenditque hanc consuetudinem tamquam ab apostolica traditione profectam religiose retinendam esse; cum praesertim huius rei illustre nobis exemplum Christus Dominus reliquerit, qui et sanctissimum corpus suum consecravit, et apostolis suis manibus porrexit [100] .

Verum ut quacumque ratione tanti sacramenti dignitati consuleretur, non modo eius administrandi potestas solis sacerdotibus data est, sed lege etiam Ecclesia vetuit ne quis, nisi consecratus esset, sacra vasa, lintea et alia instrumenta quae ad illius confectionem necessaria sunt, tractare aut tangere auderet, modo gravis aliqua necessitas non incideret.

[99] Sess. 13 cap. 8
[100] Mt 26; Mc 14

68 *Potest Eucharistia per improbos sacerdotes vel consecrari, vel administrari*

Ex quo tum sacerdotes ipsi, tum reliqui fideles intelligere possunt quanta religione et sanctitate praeditos esse oporteat, qui ad Eucharistiam vel consecrandam vel administrandam vel sumendam accedunt. Quamquam quod antea de ceteris sacramentis dictum est, ea non minus per improbos administrari, si quae ad illorum perfectam rationem attinent rite serventur, idem valet in Eucharistiae sacramento. Neque enim haec omnia ministrorum merito niti, sed Christi Domini virtute et potestate geri, credendum est. Haec sunt quae de Eucharistia, ut sacramentum est, explicanda erunt. Nunc, quod restat dicendum, ut sacrificium est, explanare oportet; ut intelligant parochi quae potissimum de hoc mysterio, quemadmodum sancta Synodus decrevit, dominicis et festis diebus fideli populo tradere debeant.

69 *Eucharistia peculiari Novi Testamenti Sacrificium Deo est acceptissimum*

Etenim hoc sacramentum non solum thesaurus est caelestium divitiarum, quo si bene utamur, Dei gratiam nobis conciliamus et amorem; sed in eo praecipua quaedam ratio inest, qua ei pro immensis in nos collatis beneficiis aliquam gratiam, referre possimus. At vero haec victima, si rite et legitime immoletur, quam grata et accepta Deo sit, ex hoc colligitur. Si enim veteris Legis sacrificia, de quibus scriptum est: *Sacrificium et oblationem noluisti* [101] , et iterum: *Si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis* [102] , ita placuerunt Domino, ut Scriptura Deum odoratum esse odorem suavitatis, id est, grata ei et accepta fuisse testetur, quid nobis sperandum de eo sacrificio in quo ille ipse immolatur atque offertur de quo caelestis vox bis audita est: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* [103] ? Hoc igitur mysterium parochi diligenter exponent, ut cum fideles ad rem divinam convenerint, attente et religiose sacra illa in quibus intersunt, meditari discant.

70 *Quae sint causae, ob quas Eucharistia a Christo Domino instituta est*

Imprimis autem docebunt Eucharistiam duabus de causis a Christo Domino institutam esse: altera est, ut caeleste animae nostrae alimentum esset,

[101] Sal 39
[102] Sal 50
[103] Mt 3,17

quo vitam spiritualem tueri et conservare possemus; altera, ut Ecclesia perpetuum sacrificium haberet, quo peccata nostra expiarentur, et caelestis Pater, sceleribus nostris saepe graviter offensus, ab ira ad misericordiam, a iustae animadversionis severitate ad clementiam traduceretur. Huius rei figuram et similitudinem in agno paschali licet animadvertere, qui ut sacrificium et sacramentum a filiis Israel offerri et comedi consueverat. Nec vero, cum Salvator noster Deo Patri se ipsum in ara crucis oblaturus esset, ullam suae erga nos immensae charitatis illustriorem significationem dare potuit, quam cum nobis visibile sacrificium reliquit, quo cruentum illud semel in cruce paulo post immolandum instauraretur, eiusque memoria, usque in finem saeculi quotidie summa cum utilitate, ab Ecclesia per universum orbem diffusa coleretur.

71 *Quomodo Sacramentum a Sacrificio secernatur*

Differunt autem plurimum inter se hae duae rationes: sacramentum enim consecratione perficitur; omnis vero sacrificii vis in eo est ut offeratur; quare sacra Eucharistia, dum in pyxide continetur vel ad aegrotum defertur, sacramenti, non sacrificii rationem habet. Deinde etiam, ut sacramentum est, iis qui divinam hostiam sumunt meriti causam affert et omnes illas utilitates quae supra commemoratae sunt; ut autem sacrificium est, non merendi solum, sed satisfaciendi quoque efficientiam continet; nam ut Christus Dominus in passione sua pro nobis meruit ac satisfecit, sic qui hoc sacrificium offerunt, quo nobiscum communicant, dominicae passionis fructus merentur ac satisfaciunt.

72 *Quo tempore istud Novi Testamenti Sacrificium sit institutum*

Iam de huius sacrificii institutione nullum ambigendi locum sancta Tridentina Synodus reliquit [104] . Declaravit enim in extrema coena a Christo Domino institutum esse; simulque anathemate eos damnavit qui asserant verum et proprium sacrificium Deo non offerri, aut offerre nihil aliud esse quam Christum ad manducandum dari.

73 *Non licet Sanctis aut ulli creaturae Sacrificium offerri*

Nec vero illud praetermisit, quin diligenter explicaret uni Deo sacrificium fieri. Nam etsi Ecclesia interdum missas in memoriam et honorem sanctorum celebrare consuevit, non tamen illis sacrificium, sed uni Deo, qui sanctos

[104] Sess. 22 cap. 1

immortali gloria coronavit, offerri docuit. Quare nec sacerdos unquam dicere solet: *offero tibi sacrificium, Petre, vel Paule*; sed dum uni Deo immolat, gratias illi agit pro beatissnnorum martyrum insigni victoria, eorumque patrocinium ita implorat, ut ipsi pro nobis intercedere dignentur in caelis, quorum memoriam facimus in terris.

74 *Unde doctrina illa Sacrificii, et sacerdotii novae legis hauriatur*

Haec autem, quae de huius sacrificii veritate a catholica Ecclesia tradita sunt, ex Domini verbis accepit, cum extrema illa nocte haec ipsa sacra mysteria apostolis commendans: *Hoc facite*, inquit, *in meam commemorationem* [105] ; eos enim, quemadmodum a sancta Synodo definitum est, tunc sacerdotes instituit, praecepitque ut ipsi, et qui eis in sacerdotali munere successuri essent, corpus eius immolarent et offerrent. Atque id etiam Apostoli verba ad Corinthios scripta satis demonstrant, cum ait: *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum; non potestis mensae Domini participes esse, et mensae daemoniorum* [106] . Ut enim pro daemoniorum mensa altare in quo eis immolabatur intelligendum est, ita etiam ut quod Apostolus proponit, probabili argumentatione concludatur mensa Domini nihil aliud, nisi altare in quo sacrificium Domino fiebat, significare potest.

75 *Quibus potissimum figuris et prophetiis istum Sacrificium olim significatum fuerit*

Quod si ex Veteri Testamento huius sacrificii figuras et oracula requiramus, primum quidem de eo Malachias apertissime vaticinatus est his verbis: *Ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum* [107] . Praeterea haec hostia tam ante quam post latam Legem variis sacrificiorum generibus praenunciata est. Etenim bona omnia, quae iis sacrificiis significabantur, haec una victima, tamquam omnium perfectio et absolutio, complexa est. Verumtamen nulla in re eius imaginem magis expressam licet videre, quam in Melchisedech sacrificio [108] . Ipse enim Salvator sacerdotem secundum ordinem Melchisedech se in aeternum constitutum declarans, corpus et sanguinem suum in extrema coena sub speciebus panis et vini Deo Patri obtulit.

[105] Lc 22; 1 Cor 11
[106] 1 Cor 10
[107] Mal 1
[108] Heb 7

76 *Idem Sacrificium, quod in cruce fuit oblatum in Missa peragitur*

Unum itaque et idem sacrificium esse fatemur et haberi debet, quod in Missa peragitur et quod in Cruce oblatum est; quemadmodum una est et eadem hostia, Christus videlicet Dominus noster, qui se ipsum in ara Crucis semel tantummodo cruentum immolavit. Neque enim cruenta et incruenta hostia duae sunt hostiae, sed una tantum, cuius sacrificium, postquam Dominus ita praecepit: *Hoc facite in meam commemorationem*, in Eucharistia quotidie instauratur.

77 *Est etiam unus utrinque Sacerdos*

Sed unus etiam atque idem sacerdos est Christus Dominus. Nam ministri qui sacrificium faciunt, non suam, sed Christi personam suscipiunt, cum eius corpus et sanguinem conficiunt. Id quod et ipsius consecrationis verbis ostenditur. Neque enim sacerdos inquit: *Hoc est corpus Christi*, sed: *Hoc est corpus meum*, personam videlicet Christi Domini gerens, panis et vini substantiam in veram eius corporis et sanguinis substantiam convertit.

78 *Missa ut laudis, ita etiam propitiationis est Sacrificium*

Quae cum ita sint, sine ulla dubitatione docendum est id quod etiam sancta Synodus explicavit, sacrosanctum Missae sacrificium esse non solum laudis et gratiarum actionis, aut nudam commemorationem sacrificii quod in cruce factum est, sed vere etiam propitiatorium sacrificium, quo Deus nobis placatus et propitius redditur. Quare si puro corde et accensa fide et intimo nostrorum scelerum dolore affecti, hanc sanctissimam hostiam immolemus et offeramus, dubitandum non est quin misericordiam a Domino consecuturi simus, et gratiam in auxilio opportuno [109] . Huius enim victimae odore ita delectatur Dominus ut, gratiae et paenitentiae donum nobis impertiens, peccata condonet. Quamobrem et solemnis est illa Ecclesiae precatio: *Quoties huius hostiae commemoratio celebratur, toties opus nostrae salutis exercetur*; nimirum uberrimi illi cruentae hostiae fructus per hoc incruentum sacrificium ad nos manant.

[109] Heb 9

79 *Pertingit etiam Sacrificii Missae fructus ad defunctos*

Deinde vero huius sacrificii eam vim esse parochi docebunt, ut non solum immolanti et sumenti prosit, sed omnibus etiam fidelibus, sive illi nobiscum in terris vivant, sive iam in Domino mortui nondum plane expiati sint. Neque enim minus ex apostolorum certissima traditione pro his utiliter offertur, quam pro vivorum peccatis, poenis, satisfactionibus ac quibusvis calamitatibus et angustus.

80 *Nulla Missa ex communi usu Ecclesiae celebrata dicenda est privata*

Ex quo facile perspicitur omnes missas communes censendas esse, ut quae ad communem omnium fidelium utilitatem et salutem pertineant.

81 *Quonam huius Sacrificii ceremoniae pertineant*

Habet autem hoc sacrificium multos eosque maxime insignes ac solemnes ritus, quorum nullus supervacaneus aut inanis existimandus est; verum omnes eo spectant, ut et tanti sacrificii maiestas magis eluceat, et salutaribus mysteriis intuendis ad rerum divinarum, quae in eo sacrificio occultae sunt, contemplationem fideles excitemur. Sed de his nihil est ut plura dicamus, tum quia hoc argumentum longiorem explicationem postulare videtur, quam propositae institutioni conveniat, tum quia innumerabiles paene libellos et commentarius, qui de hac re a piis et doctissimis viris conscripti sunt, sacerdotes in promptu habebunt.

Hactenus igitur satis fuerit earum rerum quae ad Eucharistiam, tum quia sacramentum, tum quia sacrificium sit, pertinent, potiora capita, iuvante Domino, exposuisse.

Capitulum V

De Paenitentiae Sacramento

1 *Acqurate ac frequenter doctrina Paenitentiae christianis auribus est inserenda*

Quemadmodum humanae naturae fragilitas et imbecillitas omnibus nota est, eamque in se ipso quisque facile experitur, ita quantam habeat necessitatem paenitentiae sacramentum ignorare nemo potest. Quod si diligentiam quae a parochis in unoquoque argumento adhibenda est, ex rei quam tractant magnitudine et pondere metiri oportet, omnino fatebimur eos numquam in huius loci explicatione adeo diligentes futuros esse, ut satis videri possit. Quin etiam de hoc sacramento quam de baptismo eo accuratius agendum est, quod baptismus semel tantum administratur nec iterari potest; paenitentiae vero toties locus datur, eiusque repetendae toties necessitas imposita est, quoties post baptismum peccare contingat. Ita enim a Tridentina Synodo dictum est [1] , sacramentum paenitentiae non secus lapsis post baptismum ac baptismum nondum regeneratis ad salutem necessarium esse; vulgataque illa sancti Hieronymi sententia ab omnibus qui deinceps res sacras tradiderunt, magnopere comprobatur, paenitentiam esse secundam tabulam. Ut enim, confracta navi, unum vitae servandae perfugium reliquum est, si forte tabulam aliquam de naufragio liceat arripere; ita, post amissam baptismi innocentiam, nisi quis ad paenitentiae tabulam confugiat, sine dubio de eius salute desperandum est. Haec autem non ad pastores solum, sed ad reliquos etiam fideles excitandos dicta sint, ne forte in eis rei maxime necessariae incuria reprehendatur. Primum enim, communis fragilitatis memores, omni studio optare debent, ut divina ope adiuti sine casu aut prolapsione aliqua in via Domini progredi possint. Quod si nonnumquam offenderint, tum vero summam Dei benignitatem intuentes, qui tamquam bonus Pastor ovium suarum vulnera obligare eisque mederi solet [2] , hoc saluberrimum paenitentiae medicamentum numquam in aliud tempus differendum esse cogitabunt.

2 *Quan varia sit verbi paenitentiae significatio*

Ut autem rem ipsam aggrediamur, prius explicanda est varia huius nominis potestas et notio, ne aliquis ambiguitate vocis in errorem inducatur. Nonnulli enim paenitentiam pro satisfactione accipiunt; alii, a catholicae fidei doctrina

[1] Sess. 14 cap. 1
[2] Ez 34; Jn 10

longissime remoti, cum arbitrentur paenitentiam nullam temporis praeteriti rationem habere, nihil aliud quam novam vitam esse definiunt. Docendum est igitur multiplicem esse huius nominis significationem.

Primum enim paenitentia de iis dicitur quibus aliquid displicet quod ante placuerit, nulla habita ratione huius cogitationis, bonumne an malum fuerit. Sic omnes paenitent quorum tristitia secundum saeculum est, non secundum Deum [3] ; cuiusmodi paenitentia non salutem affert, sed mortem. Altera est paenitentia, cum quis ex scelere admisso, quod quidem antea placebat, dolorem non Dei, sed sui ipsius causa concipit. Tertia est, cum non solum admissi sceleris causa intimo animi sensu dolemus, vel eius doloris externum etiam aliquod signum damus, verum unius Dei causa in eo maerore sumus.

Ac singulis quidem paenitentiae generibus, quae commemorata sunt, paenitentiae vox proprie convenit. Nam cum in sacris Litteris Deum paenitere legimus [4] , id per translationem dici perspicuum est. Eo enim loquendi genere, quod ad hominum mores accommodatum est, sacrae Litterae utuntur, cum Deum mutare aliquid constituisse declarant, quod non aliter facere videatur quam homines, quos si alicuius rei paeniteat, eam commutare omni studio laborant. Sic ergo scriptum est *paenituisse eum quod hominem fecisset* [5] ; et alio loco, quod Saul regem constituisset [6] .

3 *Quodnam sit inter paenitentiae significationes discrimen*

Verum inter has paenitentiae significationes magnum discrimen observare oportet. Prima enim in vitio ponenda est; altera est quaedam commoti et perturbati animi affectio; tertiam tum ad virtutem pertinere, tum sacramentum esse dicimus; quae significatio huius loci propria est. Ac primum quidem de ipsa, ut virtutis parte, agendum est; non solum quia fidelis populus ad omne virtutis genus a pastoribus institui debet: set etiam quia huius virtutis actiones tanquam materiam praebent, in qua Paenitentiae Sacramentum versetur; ac nisi prius, quae sit Paenitentiae virtus recte intelligatur, Sacramenti etiam vim ignorari necesse est.

4 *Quid sit interior Paenitentia*

Quare in primis monendi, hortandique sunt fideles, ut omni contentione et studio in intima animi paenitentia, quam virtutem dicimus, elaborent, sine

[3] 2 Cor 7
[4] Sal 105; Jer 26
[5] Gén 6
[6] 1 Re 15

qua ea, quae extrinsecus adhibetur, parum admodum profutura est. Intima autem paenitentia est illa, cum ad deum nos ex animo convertimus, et commissa a nobis scelera detestamur, et odio habemus; simulque illud nobis certum et deliberatum est malam vitae consuetudinem, corruptosque mores emendare, non sine spe veniae a Dei misericordia consequendae. Hanc vero dolor et tristitia, quea perturbatio et affectio est, et passio a multis vocatur, consequitur, veluti comes peccatorum detestationi adiuncta. Quamobrem apud plures ex sanctis patribus paenitentiae definitio huismodi animi cruciatu declaratur.

5 *Fides paenitentiae pars non est*

Verum in eo, quem paenitet, fides paenitentiam antecedat necesse est. Neque enim potest quisquam se ad Deum convertere, qui fide careat. Ex quo fit, ut nullo modo paenitentiae pars recte dici possit.

6 *Intima animi paenitentia virtus est censenda*

Quod autem intima haec paenitentia, ut antea diximus, ad virtutem pertineat, aperte ostendunt multa, quae de paenitentia tradita sunt, praecepta. Lex enim de iis tantum actionibus, quae suscipiuntur cum virtute, praecipit. Negare praeterea nemo potest, quin dolere, quando, quomodo et quatenus oportet, virtutis sit. Hoc autem ut recte fiat, paenitentiae virtus praestat. Interdum enim evenit, ut ex admissis sceleribus minorem, quam par est dolorem homines capiant: quin etiam, ut a Salomone scriptum est, nonnulli sunt, qui cum malefecerint, laetantur [7] . Rursus vero alii ita se maerori animi et aegritudini dedunt, ut de salute etiam prorsus desperent: qualis fortasse Cain videri potest, qui ait *Maior est iniquitas mea, quam ut veniam merear* [8] et qualis certe Iudas fuit, qui paenitentia ductus suspendio vitam, et animan amisit. Ut igitur modum in dolore tener possimus, paenitentiae virtute adiuvamur.

7 *Quomodo is, quem vere paenitet, affectus esse debeat*

Sed idem etiam ex iis rebus colligi potest, quas sibi tamquam finem proponit is, quem vere peccati paenitet. Primum autem hoc ei propositum est, ut

[7] Prov 2
[8] Gén 4

peccatum aboleat, omnemque animae culpam, et maculam abstergat. Alterum est, ut pro sceleribus admissis Deo satisfaciat; quod quidem ad iustitiam referri perspicuum est. Nam etsi inter Deum et homines propria iustitiae ratio intercedere non potest, cum tam longo intervallo inter se distent, aliquam tamen esse iustitiam constat, cuiusmodi est inter Patrem et filios, inter Dominum et servos. Tertium est, ut homo in Dei gratiam redeat, in cuius offensionem et odium propter peccati foeditatem incurrit. haec vero omnia satis declarant paenitentiam ad virtutem spectare.

8 *Quibus veluti gradibus ad divinam illam paenitentiae virtutem ascendatur*

Sed docendum est etiam, quibus gradibus ad hanc divinam virtutem liceat ascendere. Primum itaque Dei misericordia nos praevenit, cordaque nostra ad se convertir. Quod cum precaretur propheta *Converte*, inquit, *nos Domine ad te, et convertemur* [9]. Deinde hoc lumine illustrati, per fidem ad Deum animo tendimus. *Credere enim oportet accedentem ad Deum*, ut apostolus testatur, *quia est, et inquirientibus se remunerator sit* [10]. Praeterea motus timoris consequitur et suppliciorum acerbitate proposita, animus a peccatis revocatur. Atque huc videntur spectare illa Isaiae verba: *Sicut quae concipit, cum appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus* [11]. Huc deinde accedit spes impetrandae a Deo misericordiae, qua erecti vitam et mores emendare constituimus. Postremo charitate corda nostra accenduntur, ex qua liberalis ille timor probis et ingenuis filiis dignus oritur: atque ita unum illud veriti, ne qua in re Dei maiestatem laedamus, peccandi consuetudinem omnino deserimus. Hisce igitur quasi gradibus ad hanc praestantissimam paenitentiae virtutem pervenitur.

9 *Qui sit praecipuus virtutis paenitentiae fructus*

Quae prorsus divinis et caelestis virtus existimanda est, cui scilicet Regnum caelorum sacrae litterae pollicentur. Nam apud S. matthaeum scriptam est: *Paenitentiam agite, appropinquavit enim regnum caelorum* [12]; et apud Ezechielem, *Si impius egerit paenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custodierit omnia praecepta mea, et fecerit iudicium, et iustitiam,*

[9] Thren 5
[10] Heb 11
[11] Is 26
[12] Mt 4

vita vivet [13] , et alio loco: *Nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, et vivat* [14]. Quod quidem de aeterna et beata vita intelligendum esse plane constat.

10 *Quid de externa paenitentia sentiendum sit, quaque de causa Christus eam in numerum Sacramentorum referri voluerit*

De externa vero paenitentia docendum est eam esse in qua sacramenti ratio consistit, habereque externas quasdam res sensibus subiectas, quibus declarantur ea quae interius in anima fiunt.

Imprimis autem explanandum fidelibus videtur, quare factum sit ut Christus Dominus paenitentiam in numerum sacramentorum referri voluerit. Huius autem rei illa omnino causa fuit, ut nobis de remissione peccatorum, quam Deus pollicitus est, cum ait: *Si impius egerit paenitentiam, etc*, minus dubitare nobis liceret. Vehementer enim pendere animo de intima paenitentia opus esset, cum de suo cuique iudicio in iis quae agit merito timendum sit. Ut igitur Dominus huic nostrae sollicitudini subveniret, paenitentiae sacramentum instituit, quo per sacerdotis absolutionem peccata nobis remissa esse confideremus, conscientiaeque nostrae ob fidem quae sacramentorum virtuti merito habenda est, pacatiores redderentur. Neque enim aliter accipienda est vox sacerdotis peccata nobis legitime condonantis, quam Christi Domini, cum ait paralytico: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua* [15] . Deinde vero, cum nemo salutem nisi per Christum eiusque passionis beneficio consequi possit, consentaneum nobisque utilissimum fuit eiusmodi sacramentum institui, cuius vi et efficientia Christi sanguis ad nos defluens peccata post baptismum admissa elueret, atque ita reconciliationis beneficium illi uni Salvatori nostro acceptum referre profiteremur.

11 *Quod vero paenitentia verum sit Novae Legis Sacramentum*

Quod vero paenitentia sacramentum sit, pastores ita facile ostendent. Ut enim baptismus sacramentum est, quia peccata omnia, ac praesertim quod origine contractum fuit, delet, eadem ratione paenitentia, quae peccata omnia post baptismum voluntate vel actione suscepta tollit, vere et proprie sacramentum dicendum est. Deinde, quod caput est, cum illa quae extrinsecus tum a paenitente tum a sacerdote fiunt, declarent ea quae interius efficiuntur

[13]Ez 18
[14]Ib. 33
[15]Mt 6

in anima, quis neget paenitentiam vera et propria sacramenti ratione praeditam esse? Siquidem sacramentum sacrae rei signum est; peccator autem quem paenitet, rerum et verborum notis plane exprimit se animum a peccati turpitudine abduxisse; itemque ex iis quae a sacerdote geruntur et dicuntur, misericordiam Dei peccata ipsa remittentis facile cognoscimus. Quamquam hoc aperte indicant illa Salvatoris verba: *Tibi dabo claves regni caelorum; et quodcumque solvens super terram, erit solutum et in caelis* [16] . Absolutio enim, sacerdotis verbis enuntiata, remissionem illam peccatorum signat quam in anima efficit.

12 *Paenitentiae Sacramentum iterari potest*

Neque vero solum fideles docendi sunt paenitentiam in numero sacramentorum habendam esse, sed eorum etiam quae iterari possunt. Quaerenti enim Petro num septies venia peccati danda esset, Dominus respondit: *Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies* [17] . Quare, si cum eiusmodi hominibus agendum sit qui summae Dei bonitati et clementiae diffidere videantur, confirmandus erit illorum animus atque ad spem divinae gratiae erigendus. Quod quidem facile consequentur tum huius loci et aliorum tractatione qui in sacris Litteris permulti occurrent, tum vero iis rationibus et argumentis quae ex sanctorum Chrysostomi libro de Lapsis, Ambrosii libris de Paenitentia petere licebit.

13 *Materia paenitentiae quae et qualis*

Iam quoniam nihil fideli populo notius esse debet quam huius sacramenti materia, docendum est in eo maxime hoc sacramentum ab aliis differre, quod aliorum sacramentorum materia est res aliqua naturalis vel arte effecta; sacramenti vero paenitentiae quasi materia sunt actus paenitentis, nempe contritio, confessio et satisfactio, ut a Tridentina Synodo declaratum est [18] ; qui quatenus in paenitente ad integritatem sacramenti et plenam ac perfectam peccatorum remissionem ex Dei institutione requiruntur, hac ratione partes paenitentiae dicuntur. Neque vero hi actus quasi materia a sancta Synodo appellantur, quia verae materiae rationem non habeant; sed quia eius generis materia non sint quae extrinsecus adhibeatur, ut aqua in baptismo et chrisma in confirmatione. Quod autem ab aliis dictum est peccata ipsa

[16]Mt 16
[17]Mt 16
[18]Sess. 14 cap. 13

huius sacramenti materiam esse, nihil plane diversum dici videbitur, si diligenter attendamus. Ut enim ignis materiam ligna esse dicimus quae vi ignis consumuntur, ita peccata quae paenitentia delentur, recte huius sacramenti materia vocari possunt.

14 *Quae sit Sacramenti paenitentiae forma*

Sed formae etiam explicatio pastoribus praetermittenda non est, quod eius rei cognitio excitet fidelium animos ad percipiendam summa cum religione huius sacramenti gratiam. Est autem forma: EGO TE ABSOLVO, etc. Quam non solum ex illis verbis licet colligere *Quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelis* [19] , sed ex eadem Christi Domini doctrina ab apostolis traditam accepimus. Ac quoniam sacramenta id significant quod efficiunt, illa *Ego te absolvo* ostendunt peccatorum remissionem huius sacramenti administratione effici, planum est hanc esse paenitentiae perfectam formam; sunt enim peccata tamquam vincula, quibus constrictae animae tenentur, et ex quibus paenitentiae sacramento laxantur. Quod quidem non minus vere de illo etiam homine sacerdos pronuntiat, qui prius ardentissimae contritionis vi, accedente tamen confessionis voto, peccatorum veniam a Deo consecutus sit.

15 *Quo fructu ad formam Sacramenti preces aliae adiiciantur*

Adduntur praeterea complures preces non quidem ad formam necessariae, sed ut ea removeantur quae sacramenti vim et efficientiam, illius culpa cui admmistratur, impedire possent.

16 *Quantum differat potestas sacerdotum Christi in diiudicanda peccati lepra a potestate sacerdotum Veteris Legis*

Quamobrem peccatores Deo ingentes gratias agant, qui tam amplam potestatem in Ecclesia sacerdotibus tribuerit. Neque enim, ut olim in veteri lege sacerdotes testimonio suo aliquem a lepra liberatum esse dumtaxat renuntiabant [20] , ita nunc in Ecclesia ea tantum potestas sacerdotibus facta est, ut aliquem peccatis absolutum esse declarent; sed vere tamquam Dei ministri absolvunt: id quod Deus ipse, gratiae et iustitiae auctor ac parens, efficit.

[19] Mt 18
[20] Lev 13, 14

17 *Quo habitu, quibusve ritibus suam actione commendare paenitentes debeant*

Diligenter vero ritus etiam qui ad hoc sacramentum, adhibentur, fideles observabunt. Ita enim fiet, ut animo magis haereant quae hoc sacramento consecuti sunt, nimirum se tamquam servos clementissimo Domino, vel filios potius optimo Parenti reconciliatos esse; et simul facilius intelligant quid eos facere oporteat, qui velint, velle autem omnes debent, se tanti beneficii gratos et memores probare. Nam quem peccatorum paenitet, is se humili ac demisso animo ad pedes sacerdotis deiicit, ut, cum se tam humiliter gerat, facile possit agnoscere superbiae radices evellendas esse, a qua omnia scelera quae deflet, ortum habuerint et enata sint; in sacerdote autem, qui in eum legitimus iudex sedet, Christi Domini personam et potestatem veneratur. Sacerdos enim quemadmodum in aliis, ita in paenitentiae sacramento administrando Christi munus exsequitur. Deinde peccata sua paenitens ita enumerat, ut se maxima et acerbissima animadversione dignum esse fateatur, supplexque delictorum veniam petit; quae sane omnia vetustatis suae certissima testimonia a sancto Dionysio habent [21] .

18 *Quos praecipue fructus ex Sacramento paenitentiae homines capiant*

Sed nihil profecto tam proderit fidelibus, nihilque maiorem illis alacritatem paenitentiae suscipiendae afferet, quam si a parochis saepe explicatum fuerit quantam ex ea utilitatem capiamus. Vere enim de paenitentia illud dici posse intelligent, eius quidem radices amaras, fructus vero suavissimos esse.

Paenitentiae itaque omnis in eo vis est, ut nos in Dei gratiam restituat, cum eoque summa amicitia coniungat. Hanc vero reconciliationem interdum in hominibus piis, qui hoc sacramentum sancte et religiose percipiunt, maxima conscientiae pax et tranquillitas cum summa spiritus iucunditate consequi solet. Nullum est enim tam grave et nefarium scelus, quod paenitentiae sacramento non quidem semel, sed iterum et saepius non deleatur. Qua de re ita Dominus per Prophetam inquit: *Si impius egerit paenitentiam ab omnibus peccatis suis quae operatus est, et custodierit praecepta mea, et fecerit iudicium et iustitiam, vita vivet et non morietur; omnium iniquitatum eius quas operatus est, non recordabor* [22] . Et sanctus Ioannes: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et iustus ut remittat nobis peccata nostra*; et paulo post: *Si quis peccaverit*, inquit nullum videlicet peccati genus excipiens, *advocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum; et ipse est propitiatio pro*

[21] Epist. ad Demoph.

[22] Ez 18

peccatis nostris; non pro nostris autem tantum sed etiam pro totius mundi [23] .

19 *Qua ratione quaedam peccata dicantur remitti non posse*

Quod autem in Scripturis legimus, quosdam a Domino misericordiam non esse consecutos, quamvis eam vehementer imploraverint, id vero idcirco factum esse intelligimus, quod eos vere atque ex animo delictorum non paenitebant. Quare cum eiusmodi sententiae in sacris Litteris, vel apud sanctos Patres occurrunt, quibus videntur affirmare aliqua peccata remitti non posse, ita eas interpretari oportet ut difficilem admodum esse veniae impetrationem intelligamus. Ut enim morbus aliquis ea re insanabilis dicitur, quod aegrotus ita affectus sit ut salutaris medicinae vim oderit, sic quoddam est peccati genus quod non remittitur nec condonatur, propterea quod proprium salutis remedium, Dei gratiam, repellit. In hanc sententiam a divo Augustino dictum est: *Tanta labes est illius peccati cum post agnitionem Dei per gratiam Christi oppugnat aliquis fraternitatem, et adversus ipsam gratiam invidiae facibus agitatur, ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiamsi peccatum mala conscientia agnoscere et annuntiare cogatur* [24] .

20 *Nullus condonationem peccatorum citra paenitentiam obtinere potest*

Sed ut ad paenitentiam revertamur, haec adeo propria eius vis est ut peccata deleat, ut sine paenitentia remissionem peccatorum impetrare aut ne sperare quidem ullo modo liceat; scriptum est enim: *Nisi paenitentiam habueritis, omnes similiter peribitis* [25] . Quod quidem de gravioribus et mortiferis peccatis dictum a Domino est, etsi aliquo etiam paenitentiae genere indigent leviora peccata, quae venialia vocantur. Sanctus enim Augustinus inquit: *Cum quaedam sit paenitentia, quae quotidie in Ecclesia pro peccatis venialibus agitur, illa sane frustra esset, si peccata venialia absque paenitentia dimitti possent* [26] .

[23] 1 Jn 2
[24] Lib. 1 Serm. dom. in montem cap. 22
[25] Lc 13
[26] Hom. 6

21 *Quot sint partes integrales paenitentiae*

Sed quoniam de iis rebus quae aliquo modo in actionem cadunt, non satis est universe loqui, curabunt pastores sigillatim ea tradere ex quibus verae et salutaris paenitentiae ratio a fidelibus percipi queat.

Est autem huius sacramenti proprium ut, praeter materiam et formam, quae omnibus sacramentis communia sunt, partes etiam, ut antea diximus, illas habeat quae tamquam totam integramque paenitentiam constituant, contritionem scilicet, confessionem et satisfactionem. De quibus divus Chrysostomus his verbis loquitur: *Paenitentia cogit peccatorem omnia libenter sufferre; in corde eius contritio, in ore confessio, in opere tota humilitas vel fructifera satisfactio* [27] . Hae autem partes ex earum partium genere esse dicuntur, quae ad aliquod totum constituendum necessariae sunt; quoniam quemadmodum hominis corpus ex pluribus membris constat, manibus, pedibus, oculis et aliis huiusmodi partibus, quarum aliqua si desit, merito imperfectum videatur, perfectum vero, si nulla desideretur; eodem etiam modo paenitentia ex hisce tribus partibus ita constituitur ut, quamvis, quod ad eius naturam attinet, contritio et confessio, quibus homo iustus efficitur, satis sit; tamen nisi tertia etiam pars, id est satisfactio, accedat, aliquid ei omnino ad perfectionem desit, necesse sit. Quare adeo inter se hae partes connexae sunt, ut contritio, confitendi et satisfaciendi consilium et propositum inclusum habeat; confessionem contritio et satisfaciendi voluntas, satisfactionem vero duae reliquae antecedant.

22 *Quo modo hae tres paenitentiae partes colligantur*

Harum autem trium partium eam rationem afferre possumus, quod animo, verbis et re ipsa peccata in Deum committantur. Quare consentaneum fuit ut nos ipsos Ecclesiae clavibus subhcientes, quibus rebus Dei sanctissimum numen a nobis violatum esset, iisdem etiam eius iram placare et peccatorum veniam ab eo impetrare conaremur. Sed idem etiam alio argumento confirmari potest. Etenim paenitentia est veluti quaedam delictorum compensatio ab eius voluntate profecta qui deliquit, ac Dei arbitrio, in quem peccatum commissum est, constituta. Quare et voluntas compcnsandi requiritur, in quo maxime contritio versatur; et paenitens sacerdotis iudicio, qui Dei personam gerit, se subiiciat necesse est, ut pro scelerum magnitudine poenam constituere in eum possit; ex quo tum confessionis tum satisfactionis ratio et necessitas perspicitur.

[27] Hom. 9 de Paenit.

23 *Quid in hac materia propie sit contritio*

Quoniam vero harum partium vim et naturam tradere fidelibus oportet, prius incipiendum est a contritione, eaque diligenter explicanda. Neque enim ad ullum temporis punctum, cum in memoriam praeterita peccata redeunt, vel cum aliquid offendimus, contritione animus debet vacare.

Hanc Patres in Concilio Tridentino ita definiunt: *Contritio est animi dolor ac detestatio de peccato commisso, cum proposito non peccandi de cetero* [28] . Et paulo post, de contritionis motu subiicitur: *Ita demum praeparat ad remissionem peccatorum, si cum fiducia divinae misericordiae et voto praestandi reliqua coniunctus sit quae ad rite suscipiendum hoc sacramentum requiruntur.* Ex hac itaque definitione intelligent fideles contritionis vim in eo tantum positam non esse, ut quis peccare desinat, aut propositum ei sit novum vitae genus instituere, aut ipsum iam instituat; sed imprimis male actae vitae odium et expiationem suscipiendam esse. Id vero maxime confirmant illi sanctorum Patrum clamores, quos in sacris Litteris frequenter profusos esse legimus. *Laboravi*, inquit David, *in gemitu meo; lavabo per singulas noctes lectum meum* [29] ; et: *Exaudivit Dominus vocem fletus mei*; et rursus alius: *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae* [30] ; quas certe et alias huiusmodi voces vehemens quoddam anteactae vitae odium et peccatorum detestatio expressit.

24 *Cur contritio dolor a Patribus Concilii nominata sit*

Quod autem contritio dolore definita est, monendi sunt fideles ne arbitrentur eum dolorem corporis sensu percipi. Contritio enim est voluntatis actio. Et sanctus Augustinus testatur dolorem paenitentiae comitem esse, non paenitentiam [31] . Verum peccati detestationem et odium, doloris vocabulo Patres significarunt, tum quia sacrae Litterae ita utuntur, inquit enim David: *Quamdiu ponant consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?* [32] , tum quia dolor in inferiori animae parte, quae vim concupiscendi habet, ex ipsa contritione oritur; ut non incommode contritio dolore definita fuerit, quod dolorem efficiat, ad eumque declarandum paenitentes vestem etiam mutare soliti sint. De quo Dominus apud sanctum Matthaeum inquit:

[28] Sess. 14 cap. 4
[29] Sal 6
[30] Isa 38
[31] Hom. 50 cap. 1
[32] Sal 12

Vae tibi, Corozain; vae tibi, Bethsaida; quia si in Tyro et Sidone factae essent virtutes quae factae sunt in vobis, olim in cilicio et cinere paenitentiam egissent [33] .

25 *Quare peccati detestatio vulgo a theologis contritio appelletur*

Recte autem contritionis nomen peccati detestatione de qua loquimur, ad significandam vim doloris impositum est, ducta similitudine a rebus corporeis quae minutatim saxo aut duriore aliqua materia confringuntur, ut eo vocabulo declararetur corda nostra, quae superbia obduruerunt, paenitentiae vi contundi atque conteri. Quare nullus alius dolor, vel ex parentum et filiorum obitu vel cuiusvis alterius calamitatis causa susceptus, hoc nomine appellatur; sed illius tantum doloris proprium est nomen, quo ex amissa Dei gratia atque innocentia afficimur.

26 *Quibus praeterea vocabulis eadem peccati detestatio declarari soleat*

Verum aliis quoque vocabulis eadem res declarari solet. Nam et contritio cordis dicitur, quia cordis nomen frequenter sacrae Litterae pro voluntate usurpant. Ut enim a corde motionum corporis principium sumitur, ita voluntas reliquas omnes animae vires moderatur ac regit. Vocatur etiam a sanctis Patribus cordis compunctio, qui libros de contritione conscriptos, de compunctione cordis inscribere maluerunt. Etenim quemadmodum ferro tumida ulcera secantur, ut inclusum virus possit erumpere, ita corda quasi scalpello contritionis adhibito inciduntur, ut peccati mortiferum virus queant eiicere. Quare et scissio cordis a Ioele propheta appellata est: *Convertimini*, inquit, *ad me in toto corde vestro, in ieiunio et in fletu et in planctu, et scindite corda vestra* [34] .

27 *Cur dolor de peccatis vocabulo contritionis inclusus maximus et vehementissimus esse debeat*

Summum vero et maximum dolorem ex peccatis quae commissa sunt suscipiendum esse, ita ut nullus maior excogitari possit, facile erit hisce rationibus demonstrare. Nam cum perfecta contritio sit charitatis actio quae ab eo timore qui filiorum est proficiscitur, patet eundem charitatis et contritionis

[33] Mt 11
[34] Jl 2

modum statuendum esse. At quoniam charitas, qua Deum diligimus, perfectissimus est amor, hinc fit ut contritio vehementissimum animi dolorem coniunctum habeat; ut enim maxime diligendus est Deus, ita quae nos a Deo alienant maxime detestari debemus. In quo etiam illud observandum est, eodem loquendi genere charitatis et contritionis magnitudinem in sacris Litteris significari. De charitate dictum est: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* [35] ; rursus, quod ad contritionem pertinet, clamat Dominus per Prophetam: *Convertimini ad me in toto corde vestro* [36] . Praeterea, si uti Deus summum bonum est inter omnia quae diligenda sunt, ita etiam peccatum summum est malum inter omnia quae odisse homines debent, illud sequitur, ut quam ob causam Deum summe diligendum esse confitemur, ob eandem rursus peccati summum odium nos capiat necesse sit. Omnibus vero rebus Dei amorem anteponendum esse, ita ut ne vitae quidem conservandae causa peccare liceat, aperte nos docent illa Domini verba: *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus* [37] ; et: *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam* [38] . Sed illud etiam animadvertendum est, ut quemadmodum, sancto Bernardo teste, nullus finis et modus charitati praescribitur: *Modus enim*, inquit ille, *diligendi Deum est ipsum diligere sine modo* [39] , ita peccati detestationi nullus modus definiatur.

Sit praeterea non solum maxima, sed vehementissima atque adeo perfecta, omnemque ignaviam et socordiam excludat. Etenim in Deuteronomio scriptum est: *Cum quaesieris Dominum Deum tuum, invenies eum, si tamem toto corde quaesieris et tota tribulatione animae tuae* [40] ; et apud Ieremiam: *Quaeretis me, et invenietis, cum quaesieritis me in toto corde vestro; et inveniar a vobis, , ait Dominus* [41].

28 *Contritio vera esse non desinit, etiamsi sensibilis dolor de peccatis non fuerit absolutus*

Quamquam si id minus consequi nobis liceat ut perfecta sit, vera tamen et efficax contritio esse potest. Saepe enim usu venit ut quae sensibus subiecta sunt, magis quam spiritualia nos afficiant. Quare non nulli interdum maiorem ex filiorum obitu, quam ex peccati turpitudine doloris sensum capiunt. Idem etiam iudicium faciendum est, si lacrimae doloris acerbitatem

[35] Mt 22
[36] Jl 2
[37] Mt 10
[38] Mc 8
[39] De dilig. Deo cap. 1
[40] Dt 4
[41] Jer 29

non consequantur; quae tamen in paenitente summopere optandae et commendandae sunt. Praeclara est enim ea de re sancti Augustini sententia: *Non sunt*, inquit, *in te christianae chantatis viscera, si luges corpus a quo recessit anima, animam vero a qua recessit Deus, non luges* [42] . Atque huc spectant illa Salvatoris nostri verba, quae supra allata sunt: *Vae tibi, Corozain; vae tibi Bethsaida, quia si in Tyro et Sidone factae essent virtutes quae factae sunt in vobis, olim in cinere et cilicio paenitentiam egissent* [43] . Tametsi ad eam rem comprobandam satis esse debent clarissima ninivitarum, Davidis, peccatricis, apostolorum Principis exempla, qui omnes plurimis lacrimis Dei misericordiam implorantes, peccatorum veniam impetrarunt.

29 *Peccate capitalia singillatim in contritione detestanda sunt*

Maxime autem hortandi et monendi sunt fideles, ut ad singula mortalia crimina proprium contritionis dolorem adhibere studeant; ita enim Ezechias contritionem describit, cum ait: *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae* [44] . Etenim recogitare omnes annos est sigillatim peccata excutere, ut ea ex animo doleamus. Sed apud Ezechielem quoque scriptum legimus: *Si impius egerit paenitentiam ab omnibus peccatis suis, vita vivet* [45] . Atque in hanc sententiam sanctus Augustinus inquit: *Consideret peccator qualitatem criminis in loco, in tempore, in varietate, in persona* [46] .

30 *Sufficit universe quandoque peccata sua detestari*

Neque tamen hac in re desperent fideles de summa Dei bonitate et clementia; is enim cum nostrae salutis cupidissimus sit, nullam moram ad tribuendam nobis veniam interponit; sed peccatorem paterna charitate complectitur simul atque ille se collegerit, et, universe peccata sua detestatus quae deinde alio tempore, si facultas erit, singula in memoriam reducere ac detestari in animo habeat, ad Dominum se converterit. Ita enim nos per Prophetam iubet sperare, cum inquit: *Impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua* [47] .

---

[42] Serm. 41 de Sanct.
[43] Mt 11
[44] Isa 38
[45] Ez 18
[46] Lib. De vera et falsa paenit. cap. 14
[47] Ez 33

31 *Quae ad veram contritionem sint in primis necessaria*

Ex his igitur colligi poterunt quae ad veram contritionem maxime sunt necessaria, de quibus fidelem populum accurate oportebit docere, ut quisque intelligat qua ratione comparare eam possit, regulamque habeat qua diiudicet quantum absit ab eius virtutis perfectione.

Primum enim necesse est peccata omnia quae admisimus, odisse et dolere, ne si quaedam tantum doleamus, ficta et simulata neque salutaris paenitentia a nobis suscipiatur. Nam, ut a sancto Iacobo apostolo dictum est, *Quicumque totam legem servaverit, offendit autem in uno, factus est omnium reus* [48] . Alterum est, ut ipsa contritio confitendi et satisfaciendi voluntatem coniunctam habeat, de quibus postea suo loco agetur. Tertium est, ut paenitens vitae emendandae certam et stabilem cogitationem suscipiat. Hoc vero Propheta his verbis aperte nos docuit: *Si impius egerit paenitentiam ab omnibus peccatis suis quae operatus est, et custodierit omnia praecepta mea, et fecerit iudicium et iustitiam, vita vivet et non morietur. Omnium iniquitatum eius quas operatus est, non recordabor* [49] . Et paulo post: *Cum averterit se impius ab impietate sua quam operatus est, et fecerit iudicium et iustitiam, ipse animam suam vivificabit.* Ac paucis interiectis: *Convertimini*, inquit, *et agite paenitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, et non erit vobis in ruinam iniquitas. Proiicite a vobis omnes praevaricationes vestras, in quibus praevaricati estis, et facite vobis cor novum et spiritum novum.* Idem etiam Christus Dominus mulieri quae in adulterio deprehensa est, praescripsit: *Vade*, inquit, *et iam amplius noli peccare* [50] . Item paralytico illi quem ad probaticam piscinam curaverat: *Ecce*, ait, *sanus factus es, iam noli peccare* [51] .

32 *Dolorem praeteritae culpa et cavendae in posterum propositum contritioni necessarium esse ostenditur*

Sed natura quoque ipsa et ratio plane ostendunt duo illa ad contritionem esse imprimis necessaria, dolorem scilicet peccati admissi et propositum cautionemque, ne quid huiusmodi in posterum committatur. Nam qui amico reconciliari velit quem iniuria aliqua affecerit, et doleat oportet quod in eum iniuriosus et contumeliosus fuerit, et diligenter reliquo tempore provideat ne qua in re amicitiam laesisse videatur. Quae duo oboedientiam adiunctam habeant necesse est; hominem enim legi sive naturali et divinae sive humanae,

[48] Sant 2
[49] Ez 18
[50] Jn 8
[51] Jn 8

quibus subiectus est, parere convenit. Quare, si quid paenitens alteri per vim aut per fraudem abstulit, restituat oportet; itemque alicuius aut commodi aut officii compensatione illi satisfaciat, cuius dignitatem aut vitam dicto factove violavit. Tritum enim est omnium sermone quod apud sanctum Augustinum legimus: *Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum* [52] .

33 *Indulgendum est aliis, si nobis volumus indulgeri*

Neque vero, inter cetera quae ad contritionem maxime pertinent, minus diligenter et necessario curandum est ut, quidquid iniuriarum ab altero acceperis, id totum remittatur ac condonetur. Ita enim Dominus et Salvator noster monet atque denuntiat: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester caelestis delicta vestra; si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra* [53] .

Haec sunt quae fidelibus in contritione observanda sunt; cetera, quae ad hanc rem colligi a pastoribus facile poterunt, efficient quidem ut in suo genere contritio sit magis perfecta et absoluta; verum adeo necessaria existimanda non sunt, ut sine his verae et salutaris paenitentiae ratio constare non possit.

34 *Quae sit propria contritionis vis et utilitas*

Sed quoniam non satis esse pastoribus debet, si ea doceant quae ad salutem videntur pertinere, nisi etiam omni cura et industria laborent ut fideles ad eam ipsam rationem quae illis praescripta est vitam actionesque suas dirigant, vehementer proderit contritionis vim et utilitatem saepius proponere. Nam, cum pleraque alia pietatis studia, veluti beneficentia in pauperes, ieiunia, preces et alia id genus sancta et honesta opera, hominum culpa a quibus proficiscuntur, a Deo interdum repudientur, ipsa certe contritio numquam illi grata et accepta esse non potest; nam inquit Propheta: *Cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies* [54] . Quin etiam, statim ut eam mentibus nostris concepimus, peccatorum remissionem nobis a Deo tribui, alio loco eiusdem Prophetae verba illa declarant: *Dixi, confitebor adversum me iniustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei* [55] . Atque eius rei figuram in decem leprosis animadvertimus, qui a Salvatore nostro ad sacerdotes missi, antequam ad illos pervenirent, a lepra liberati sunt. Ex quo

---

[52] Epist. 54
[53] Mt 6
[54] Sal 40
[55] Ib. 31

licet cognoscere verae contritionis, de qua supra dictum est, eam vim esse, ut illius beneficio omnium delictorum veniam statim a Domino impetremus.

35 *Qua ratione ad perfectionem contritionis veniatur*

Plurimum etiam valebit ad fidelium mentes excitandas, si pastores rationem aliquam tradiderint, qua se quisque ad contritionem exercere possit. Monere autem oportet ut omnes, conscientiam suam frequenter excutientes, videant num quae a Deo sive ecclesiasticis sanctionibus praecepta sunt, servaverint. Quod si quis alicuius sceleris reum se esse cognoverit, statim se ipsum accuset, supplexque a Domino veniam exposcat, et spatium tum confitendi tum satisfaciendi sibi dari postulet; imprimisque divinae gratiae praesidio se adiuvari petat, ne in posterum eadem illa peccata admittat quae admisisse vehementer paenitet. Curandum erit praeterea pastoribus ut in peccatum, summum fidelium odium concitetur, tum quia summa est illius foeditas et turpitudo, tum quia gravissima damna et calamitates nobis affert. Nam Dei benevolentiam, a quo maxima bona accepimus longeque maiora exspectare et consequi licebat, a nobis abalienat, et summorum dolorum cruciatibus perpetuo afficiendos sempiternae morti nos addicit.

Hactenus de contritione; nunc ad confessionem, quae est altera paenitentiae pars, veniamus.

36 *Quae sit confessionis praestantia, quamque fuerint ad christianam salutem necessaria eius institutio*

Quantum vero curae et diligentiae in ea explicanda ponere pastores debeant, ex eo facile intelligent, quod omnibus fere piis persuasum est, quidquid hoc tempore sanctitatis, pietatis et religionis in Ecclesia summo Dei beneficio conservatum est, id magna ex parte confessioni tribuendum esse; ut nulli mirandum sit humani generis hostem, cum fidem catholicam funditus evertere cogitat, per ministros impietatis suae et satellites hanc veluti christianae virtutis arcem totis viribus oppugnare conatum esse.

Primum itaque docendum est confessionis institutionem nobis summopere utilem, atque adeo necessariam fuisse. Ut enim hoc concedamus, contritione peccata deleri, quis ignorat illam adeo vehementem, acrem, incensam esse oportere, ut doloris acerbitas cum scelerum magnitudine aequari conferrique possit? At quoniam pauci admodum ad hunc gradum pervenirent, fiebat etiam ut a paucissimis hac via peccatorum venia speranda esset. Quare necesse fuit ut clementissimus Dominus faciliori ratione communi hominum

saluti consuleret; quod quidem admirabili consilio effecit, cum claves regni caelestis Ecclesiae tradidit.

37 *Confessio contritionem perficit*

Etenim ex fidei catholicae doctrina omnibus credendum et constanter affirmandum est, si quis ita animo affectus sit: ut peccata admissa doleat simulque in posterum non peccare constituat, etsi eiusmodi dolore non afficiatur qui ad impetrandam veniam satis esse possit, ei tamen, cum peccata sacerdoti rite confessus fuerit, vi clavium scelera omnia remitti ac condonari; ut merito a sanctissimis viris Patribus nostris celebratum sit, Ecclesiae clavibus aditum in caelum aperiri. De quo nemini dubitare fas est, cum a Florentino Concilio [56] decretum legamus paenitentiae effectum esse absolutionem a peccatis.

Verum ex eo praeterea licet cognoscere quantam afferat confessio utilitatem, quod iis quorum est corrupta vitae consuetudo, nihil tam prodesse ad mores emendandus experimur, quam si interdum occultas animi sui cogitationes, facta dictaque omnia prudenti et fideli amico patefaciant, qui eos opera et consilio iuvare possit. Quare ad eandem rationem maxime salutare existimandum est iis qui scelerum conscientia agitantur, ut sacerdoti, tamquam Christi Domini vicario, cui perpetui silentii severissima lex proposita est, animae suae morbos et vulnera aperiant; statim enim parata sibi medicamenta invenient, quae non solum praesentis aegritudinis sanandae, verum ita praeparandae animae caelestem quandam vim habeant, ut deinceps facile futurum non sit in eiusdem morbi et vitii genus recidere.

Neque vero illa confessionis utilitas praetermittenda, quae ad vitae societatem et coniunctionem magnopere pertinet. Constat enim, si sacramentalem confessionem e christiana disciplina exemeris, plena omnia occultis et nefandis sceleribus futura esse, quae postea, et alia etiam multo graviora, homines peccati consuetudine depravati palam committere non verebuntur. Etenim confitendi verecundia delinquendi cupiditati et licentiae tamquam fraenos iniicit, et improbitatem coercet.

Sed iam confessionis utilitate exposita, quae sit eius natura et vis pastoribus tradendum erit.

38 *Confesionis Sacramentalis descriptio, et natura*

Eam igitur definiunt esse peccatorum accusationem quae ad sacramenti genus pertinet, eo susceptam ut veniam virtute clavium impetremus. Recte

[56] In Decret. Eugen. IV

autem accusatio dicitur, quod peccata ita commemoranda non sunt quasi scelera nostra ostentemus, ut ii faciunt qui laetantur cum malefecerint; aut omnino enarranda, ut si rem aliquam gestam otiosis auditoribus delectandi causa exponamus; verum accusatorio animo ita enumeranda sunt, ut ea etiam in nobis vindicare cupiamus. Veniae autem impetrandae causa peccata confitemur, quoniam hoc iudicium longe dissimile est forensibus capitalium rerum quaestionibus, in quibus confessioni poena et supplicium, non culpae liberatio et errati venia constituta est. In eandem fere sententiam, quamvis aliis verbis, sanctissimi Patres videntur confessionem definisse, veluti cum sanctus Augustinus inquit: *Confessio est per quam morbus latens spe veniae aperitur* [57] ; et sanctus Gregorius: *Confessio est peccatorum detestatio* [58] ; quarum utraque quod in superiori definitione continetur, facile ad eam referri poterit.

39 *Qua ex causa et quando instituta sit a Christo confessio*

Sed iam quod omnium maximi faciendum est, docebunt parochi, ac sine ulla dubitatione fidelibus tradent, hoc sacramentum a Christo Domino, qui bene omnia et unius salutis nostrae causa fecit, ob eius summam bonitatem et misericordiam institutum esse.

Apostolis enim post resurrectionem unum in locum congregatis, insufflavit, dicens: *Accipite Spiritum Sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt* [59] .

40 *Ex quibus aliis Scripturae locis confessionem a Christo institutam esse colligatur*

Atque idem significare visus est Dominus cum apostolis id negotii dedit, ut Lazarum a mortuis excitatum a vinculis solverent, quibus constrictus erat. Nam sanctus Augustinus eum locum ita explanat: *Ipsi*, inquit, *sacerdotes plus iam possunt proficere, plus confitentibus parcere, quibus crimen remittit Dominus, scilicet per ipsos apostolos. Lazarum, quem iam suscitaverat, obtulit discipulis solvendum, ostendens potestatem solvendi esse concessam sacerdotibus* [60] . Quo etiam pertinet quod iis qui a lepra in itinere curati sunt,

[57] Serm. 8 de Verb. Dom.
[58] Hom. 40 in Evang.
[59] Jn 20
[60] Lib. De vera et falsa paenit. cap. 10

praeceperat ut sacerdotibus se ostenderent, illorumque iudicium subirent [61]
.

41 *Quomodo ex verbis Domini necessario confessio sacerdoti facienda colligatur et quod sint Iudices Apostolorum successores*

Cum igitur Dominus potestatem remittendi et retinendi peccata sacerdotibus tribuerit, perspicuum est ipsos etiam ea de re iudices constitutos fuisse. At quoniam, ut sancta Tridentina Synodus sapienter admonuit [62] , de qualibet re verum iudicium fieri, atque in repetendis criminum poenis iustitiae modus teneri non potest, nisi plane cognita et perspecta causa fuerit, ex eo sequitur ut paenitentium confessione singillatim peccata omnia sacerdotibus patefacienda sint.

Haec igitur pastores docebunt quae a sancta Tridentina Synodo decreta, ac perpetuo a catholica Ecclesia tradita sunt. Si enim sanctissimos Patres attente legimus, nusquam non apertissima testimonia occurrent, quibus confirmetur hoc sacramentum a Christo Domino institutum esse, et confessionis sacramentalis legem, quam illi *exomologessin* et *exagoreusin* graeco vocabulo appellant, tamquam evangelicam accipiendam esse. Quod si etiam Veteris Testamenti figuras exquirimus, sine dubio ad peccatorum confessionem videntur pertinere varia illa sacrificiorum genera, quae ad expianda diversi generis peccata a sacerdotibus fiebant.

42 *Quo fructu a Sacramentalem Confessionem Ecclesia certas quasdam caeremonias adiunxerit*

Sed quemadmodum confessionem a Domino Salvatore institutam esse fideles docendi sunt, ita etiam monere eos oportet quosdam ritus et solemnes caeremonias Ecclesiae auctoritate additas esse, quae, etsi ad sacramenti rationem non spectant, eius tamen dignitatem magis ante oculos ponunt et confitentium animos pietate accensos ad Dei gratiam facilius consequendam praeparant. Cum enim, aperto capite, ad pedes sacerdotis abiecti, demisso in terram vultu, supplices manus tendentes, aliaque huiusmodi christianae humilitatis signa dantes, quae ad sacramenti rationem necessaria non sunt, peccata confitemur, ex his perspicue intelligimus, tum in sacramento caelestem vim agnoscendam, tum a nobis divinam misericordiam summo studio requirendam atque efflagitandam esse.

---

[61] Lc 17

[62] Sess. 14 cap. 5

43 *Salutem citra confessionem recuperare non possunt qui peccatis sunt obnoxii capitalibus*

Iam vero nemo existimet confessionem a Domino quidem institutam, sed ita tamen ut eius usum necessarium esse non edixerit. Etenim sic statuant fideles oportere, eum qui mortali scelere premitur, confessionis sacramento ad spiritualem vitam revocandum esse; quod quidem pulcherrima translatione a Domino aperte significatum videmus, cum huius sacramenti administrandi potestatem clavem regni caelorum appellavit. Ut enim locum aliquem ingredi nemo potest sine eius opera cui claves commissae sunt, sic intelligimus neminem in caelum admitti, nisi fores a sacerdotibus, quorum fidei claves Dominus tradidit, aperiantur. Aliter enim nullus plane clavium usus in Ecclesia esse videbitur; ac frustra is cui clavium potestas data est, quempiam caeli aditu prohibebit, si tamen alia via introitus patere queat. Hoc vero praeclare a sancto Augustino cognitum est, cum inquit: *Nemo sibi dicat: occulte ago apud Dominum paenitentiam; novit Deus, qui mihi ignoscat, quid in corde ago. Ergo sine causa dictum: "quae solveritis in terra, soluta erunt in caelo?"* [63] *ergo sine causa claves datae sunt Ecclesiae Dei?* [64] Atque in eandem sententiam sanctus Ambrosius in libro de Paenitentia scriptum reliquit, cum novatianorum haeresim convelleret, qui soli Domino potestatem peccata remittendi reservandam asserebant: *Ecquis Deum*, inquit, *magis veneratur, quine mandatis illius obtemperat, an qui resistit? Deus nobis iussit eius ministris obtemperare, quibus cum pareamus, honorem soli Deo deferimus* [65] .

44 *Quo aetatis et anni tempore confitendum sit*

Sed cum minime dubitari possit confessionis legem ab ipso Domino latam et constitutam esse, sequitur ut videndum sit quinam, quo aetatis et anni tempore ei parere debeant. Primum itaque ex Lateranensis Concilii canone, cuius initium est: *Omnis utriusque, sexus*, perspicitur neminem confessionis lege adstrictum esse ante eam aetatem qua rationis usum habere potest. Neque tamen ea aetas certo aliquo annorum numero definita est; sed illud universe statuendum videtur, ab eo tempore confessionem puero indictam esse, cum inter bonum et malum discernendi vim habet, in eiusque mentem dolus cadere potest. Nam cum ad id vitae tempus quisque pervenerit, in quo

[63] Mt 18
[64] Hom. 49, 50
[65] Lib. I de paenit. cap. 2

de salute aeterna deliberandum est, tum primum sacerdoti peccata confiteri debet, cum aliter salutem sperare nemini liceat qui scelerum conscientia premitur.

Quo vero potissimum tempore confiteri oporteat, eo canone de quo antea diximus, sancta Ecclesia decrevit; iubet enim semel saltem quotannis fideles omnes peccata sua confiteri.

45 *Quoties Christiani hoc beneficio uti debeant*

Verum si quid salutis nostrae ratio postulet consideremus, profecto quoties vel mortis periculum imminet, vel aliquam rem tractare aggredimur cuius tractatio homini peccatis contaminate non conveniat, veluti cum sacramenta administramus aut percipimus, toties confessio praetermittenda non est.

Atque idem omnino servare oportet, cum veremur ne nos alicuius culpae quam admiserimus, oblivio capiat. Neque enim peccata confiteri possumus quae non meminimus, neque peccatorum veniam a Domino impetramus, nisi ea paenitentiae sacramentum per confessionem deleat.

46 *Omnia peccata sigillatim in confesione apperienda*

Sed quoniam multa in confessione observanda sunt, quorum alia ad sacramenti naturam pertinent, alia non ita necessaria sunt, de his accurate agendum erit; neque enim desunt libelli et commentarii, ex quibus facile est horum omnium explicationem depromere.

Illud autem imprimis doceant parochi, in confessione curandum esse ut integra et absoluta sit; etenim omnia mortalia peccata sacerdoti aperire oportet. Nam venialia, quae nos a Dei gratia non divellunt et in quae frequentius labimur, tametsi recte atque utiliter, quod piorum usus demonstrat, confitemur, tamen sine culpa praetermitti multisque aliis rationibus expiari possunt. At mortifera peccata, ut iam diximus, singula enumeranda sunt, quamvis etiam occultissime lateant, et eius generis sint quae duobus tantum extremis Decalogi capitibus interdicuntur. Saepe enim evenit ut ea gravius animam vulnerent, quam illa quae aperte ac palam peccare homines solent. Ita vero a sancta Tridentina Synodo [66] definitum atque a catholica Ecclesia semper traditum est, quemadmodum sanctorum Patrum testimonia declarant. Est enim apud sanctum Ambrosium in hunc modum: *Non potest quis iustificari a peccato nisi confessus fuerit peccatum* [67] . Sanctus etiam Hieronymus in Ecclesiaste idem plane confirmat; inquit enim: *Si quem serpens diabolus occulte*

[66]Sess. 14 cap. 5
[67]Lib. de Parad. cap. 4

momorderit et, nullo conscio, eum peccati veneno infecerit; si tacuerit et paenitentiam non egerit, nec vulnus suum fratri aut magistro voluerit confiteri, magister, qui linguam habet ad curandum, prodesse non poterit [68] . Praeterea sanctus Cyprianus in sermone de Lapsis apertissime hoc docet his verbis: *Quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti sint, quoniam tamen de eo cogitaverunt, id ipsum apud sacerdotes Dei dolenter confiteantur.* Denique haec omnium Ecclesiae doctorum communis vox est atque sententia.

47 *Peccatorum circunstantiae, dum quis confitetur sunt patefaciendae*

Sed in confessione summa illa cura et diligentia adhibenda est, quam in rebus gravissimis ponere solemus, omneque studium ita eo conferendum, ut sanemus animae vulnera et peccati radices evellamus. Neque vero solum peccata gravia narrando explicare oportet, verum illa etiam quae unumquodque peccatum circumstant et pravitatem valde augent vel minuunt. Quaedam enim circumstantiae adeo graves sunt, ut peccati mortiferi ratio ex illis tantum constet; quare haec omnia semper confiteri oportet. Si quis enim hominem interemerit, explicandum est utrum ille sacris initiatus an profanus fuerit; itemque si cum muliere concubuit, matrimonii ne lege libera, aut alterius uxore, aut propinqua, aut alicuius voti sponsione Deo consecrata, aperiat necesse est. Haec enim diversa peccatorum genera constituunt; ita ut primum quidem simplex fornicatio, alterum adulterium, tertium incestus, quartum sacrilegium a divinarum rerum doctoribus appelletur. Furtum etiam in peccatis numerandum est; verum si quis aureum nummum furetur, levius omnino peccat quam is qui centum vel ducentos vel ingentem aliquam auri vim, praesertim vero qui sacram pecuniam abstulit. Quae etiam ratio ad locum et ad tempus pertinet, quorum exempla notiora sunt ex multorum libris, quam ut a nobis commemorentur. Haec igitur, ut diximus, enumeranda sunt; quae vero pravitatem rei magnopere non augent, sine crimine omitti possunt.

48 *Confessio in qua sponte aliquid gravius reticetur, iteranda est*

Sed ad confessionem adeo necessarium est ut, quod antea diximus, integra et absoluta sit, ut si quis, dedita opera, alia quidem ex iis quae explicari debent praetermittat, alia vero tantummodo confiteatur, non solum ex ea confessione is commodum nullum consequatur, sed etiam novo scelere se obstringat. Neque eiusmodi peccatorum enumeratio confessionis nomine, in qua sacramenti ratio insit, appellanda est; quin potius paenitenti confessionem

---

[68] Suppl. cap. 10

repetere est necesse, seque ipsum illius peccati reum facere, quod sacramenti sanctitatem simulatione confessionis violaverit.

49 *Confessio, in que per oblivionem vel incuriam levem aliquid omissum est, non iteranda*

At vero, si alia de causa confessioni aliquid defuisse videatur, vel quia paenitens nonnulla crimina oblitus fuerit, vel quia conscientiae suae latebras non ita accurate perquisiverit, cum tamen illud in animo haberet ut integre peccata omnia confiteretur, nihil ei opus erit confessionem iterare; satis autem habebit, si quando peccata quae oblitus erat in memoriam reduxerit, ea sacerdoti alio tempore confiteri. In quo tamen animadvertendum est ne forte nimis dissolute et remisse conscientiam nostram scrutati simus, adeoque negligenter peccata admissa memoria repetere studuerimus, ut ea ne recordari quidem voluisse merito videri possimus. Id enim si factum fuerit, confessionem iterare omnino oportebit.

50 *Nuda, simplex et aperta debet esse confessio*

Praeterea curandum est ut confessio nuda, simplex et aperta sit, non artificiose composita, ut a nonnullis fit, qui potius vitae suae rationem exponere quam peccata confiteri videntur. Ea enim confessio esse debet, quae nos tale sacerdoti aperiat quales nos ipsos novimus, certaque pro certis ac dubia pro dubiis demonstret. Quod si vel peccata non recensentur, vel alieni a re quam tractamus sermones inseruntur, perspicuum est confessionem hac virtute carere.

51 *Prudens et verecunda debet esse confessio*

Vehementer etiam commendandi sunt qui prudentiam et verecundiam in explicandis rebus adhibent; neque enim nimis multis verbis agendum est, sed quae ad cuiusque peccati naturam et rationem pertinent, brevi oratione, quae modestiam coniunctam habeat, aperienda sunt.

52 *Confessio per internuncium aut per litteras fieri non potest*

Illud vero tum confitenti, tum sacerdoti maxime laborandum est, ut eorum sermo in confessione secreto habeatur. Quare fit ut nemini omnino neque per nuntium neque per litteras, quoniam ea ratione nihil iam occulte agi potest, peccata confiteri liceat.

53 *Expedit homini christiano saepius confiteri*

Sed nulla res fidelibus adeo curae esse debet, quam ut frequenti peccatorum confessione animam studeant expiare. Etenim cum aliquis mortifero scelere urgetur, nihil ei magis salutare esse potest, ob multa quae impendent vitae pericula, quam statim peccata sua confiteri. Nam, ut sibi quisque diuturnum vitae spatium polliceri queat, turpe profecto est cum in eluendis corporis aut vestium sordibus tam diligentes simus, non eadem saltem diligentia curare, ne animae splendor turpissima peccati maculis obsolescat.

54 *Quotuplici potestate huius Sacramenti minister praeditus esse debeat*

Sed iam de ministro huius sacramenti dicendum est. Eum autem sacerdotem esse qui ordinariam aut delegatam absolvendi potestatem habeat, ex ecclesiasticis sanctionibus satis apparet. Habeat enim oportet non solum ordinis, verum etiam iurisdictionis potestatem, qui hoc munere fungi debet. Illustre vero huius ministerii testimonium praebent illa Domini verba apud sanctum Ioannem: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt* [69] . Neque enim omnibus, sed apostolis tantum haec dicta fuisse constat, quibus in hac functione sacerdotes succedunt. Idque etiam maxime consentaneum est, nam cum omne gratiae genus, quae hoc sacramento tribuitur, a Christo capite ad membra derivetur, merito debent corpori Christi mystico, id est fidelibus, illud administrare qui soli verum eiusdem corpus conficiendi potestatem habent; cum praesertim fideles hoc ipso paenitentiae sacramento ad sacram Eucharistiam sumendam apti idoneique reddantur.

Verum quanta olim religione in antiquissima Ecclesia ius ordinarii sacerdotis conservatum fuerit, ex veteribus Patrum decretis facile intelligitur, quibus cautum est ne quis episcopus aut sacerdos in alterius parochia aliquid gerere auderet sine eius auctoritate qui illi praeesset, aut nisi magna necessitas cogere videretur. Ita vero ab Apostolo sancitum est, cum Tito [70] praecepit ut in singulis civitatibus sacerdotes constitueret, qui scilicet doctrinae et sacramentorum caelesti pabulo fideles alerent et educarent.

[69] Jn 10
[70] Tit 1

55 *Potest quivis sacerdos quemcumque peccatorem in necessitate absolvere*

Quamquam si mortis periculum imminet, et proprii sacerdotis facultas non datur, ne hac occasione aliquis pereat, in Ecclesia Dei custoditum fuisse Concilium Tridentinum [71] docet ut unicuique sacerdoti liceret non solum omni peccatorum genere, cuiuscumque potestatis sit, illa condonare, sed etiam ab excommunicationis vinculo solvere.

56 *Qualis cuique de sua salute sollicito diligendus sit confessionis minister*

Iam praeter ordinis et iurisdictionis potestatem, quae prorsus necessaria sunt, imprimis opus est ut huius sacramenti minister tum scientia et eruditione, tum prudentia praeditus sit; iudicis enim et medici simul personam gerit. Ac quod ad primum attinet, satis constat non vulgarem scientiam necessariam esse, qua et peccata investigare, et ex variis peccatorum generibus, quae gravia, quae levia sint, pro cuiusque hominis ordine et genere iudicare possit. Ut autem medicus est, summa quoque prudentia indiget; etenim diligenter providendum est ut ea remedia aegroto adhibeantur, quae ad illius animam sanandam, et in posterum contra morbi vim muniendam aptiora esse videantur. Ex quo poterunt fideles intelligere cuivis maximo studio curandum esse, ut eum sibi sacerdotem deligat quem vitae integritas, doctrina, prudens iudicium commendet; qui, et quantum in eo officio cui praeest, ponderis ac momenti sit, et quae cuique sceleri poena conveniat, et qui vel solvendi vel ligandi sint, optime noverit.

57 *Numquam quae inter confitendum sunt audita verbo aut signo patefacere licet*

Sed quoniam nemo est qui non vehementer cupiat scelera et turpitudinem suam occultari, monendi sunt fideles nihil esse quod timeant, ne ea quae ipsi confessione patefecerint, a sacerdote ulli umquam indicentur, neve aliquod ex ea periculi genus sibi ullo tempore creari possit; sacrae enim sanctiones gravissime in eos sacerdotes animadverti voluerunt, qui peccata omnia quae aliquis eis confessus fuerit, perpetuo et religioso silentio compressa non tenuerint. Quare in Concilio Lateranensi magno ita legimus: *Caveat omnino sacerdos ne verbo, vel signo, vel alio quovis modo, prodat aliquatenus peccatorem.*

[71] Sess. 14 cap. 7

58 *Quae sint praecipue observanda sacerdoti aliorum confessiones excipienti*

Sed iam ordo rerum postulat, cum de ministro dictum sit, ut quaedam praecipua capita explicentur quae ad confessionis usum et tractationem non parum sunt accommodata. Magna enim fidelium pars, quibus vulgo nihil longius videri solet quam ut dies illi qui ecclesiastica lege confessioni praefiniti sunt effluant, tantum absunt a christiana perfectione, ut vix peccatorum suorum meminerint quae sacerdoti patefacienda essent, nedum cetera diligenter curent quae ad divinam gratiam conciliandam vim habere maximam perspicuum est. Quare, cum illorum saluti omni studio succurrendum sit, hoc primum sacerdotes in paenitente diligenter observabunt, si veram peccatorum suorum contritionem habeat, certumque illi sit ac deliberatum in posterum a peccatis abstinere.

Quod si ita animo affectum esse animadvertennt, moneam et vehementer hortentur ut pro tanto et tam singulari beneficio maximas gratias Deo agat, ab eoque caelestis gratiae praesidium petere numquam desinat, quo munitus ac tectus facile poterit pravis cupiditatibus resistere ac repugnare. Docendus est etiam ut nullum patiatur esse diem, quin aliquid de passionis Domini nostri mysteriis meditetur, ad eumque imitandum et summa charitate amandum ipse se excitet atque inflammet; hac enim meditatione assequetur ut ab omnibus daemonis tentationibus in dies se tutiorem esse sentiat. Neque enim ulla alia est causa cur tam cito vel leviter ab hoste impugnati, animo et viribus succumbamus, quam quod ex caelestium rerum meditatione divini amoris ignem concipere non studemus, quo mens recreari atque erigi possit.

Sin autem sacerdos intellexerit eum qui velit confiteri, adeo peccata sua non dolere ut vere contritus dicendus sit, conetur magno contritionis desiderio eum afficere, ut, deinde huius praeclari doni cupiditate incensus, illud a Dei misericordia petere et efflagitare in animum inducat.

59 *Quomodo se gerere debeat Confessarius erga eos, qui sua peccata excusant*

Imprimis autem reprimenda est quorumdam superbia, qui scelera sua excusatione aliqua vel defendere vel minora facere nituntur. Nam exempli causa, cum aliquis fateatur se ira vehementius commotum fuisse, statim huius pertubationis causam in alium confert, a quo prius sibi iniuriam factam esse queritur. Monendus itaque est hoc elati animi, et hominis peccati sui magnitudinem vel despicientis vel plane ignorantis, signum esse; tum vero eiusmodi excusationis genus ad augendum potius quam minuendum peccatum perti-

nere; nam qui ita factum suum probare contendit, hoc videtur profiteri, se tunc patientia usurum esse, cum a nemine iniuria laedetur; quo quidem nihil homine christiano indignius esse potest. Etenim cum illius vicem dolere maxime debuerit qui iniuriam fecit, tamen non peccati pravitate commovetur, sed fratri irascitur, ac cum ei praeclara occasio oblata fuerit ut Deum patientia colere, et fratrem mansuetudine sua corrigere possit, salutis materiam ad perniciem suam convertit.

60 *Quomodo his consulet Confessarius, qui peccata sua confiteri erubescunt, vel imparati eum adeunt*

Perniciosior autem est illorum culpa existimanda qui, stulta quadam verecundia impediti, peccata confiteri non audent. Iis igitur, hortando, animos addere oportet, monendique sunt nihil esse quod vitia sua aperire vereantur quae perpetuo, ut diximus, occulta futura sunt, nullique mirum videri debere, si intelligat homines peccare, qui quidem communis est omnium morbus et in humanam imbecillitatem proprie cadit.

Alii sunt qui, vel quod raro peccata confiteri solent, vel quod nullam curam et cogitationem in pervestigandis suis sceleribus posuerunt, nec commissa confessione expedire, nec unde eius officii initium ducendum sit satis sciunt. Quos certe acrius obiurgare opus est atque imprimis docere, prius quam ad sacerdotem aliquis adeat, omni studio curandum esse ut peccatorum suorum contritione commoveatur; id vero praestari nullo modo posse, nisi ea reminiscendo sigillatim recognoscere studeat.

Quare, si sacerdos huiusmodi homines prorsus imparatos esse cognoverit, humanissimis verbis a se dimittet, hortabiturque ut ad cogitanda peccata aliquod spatium sumant, ac deinde revertantur. Quod si forte affirmaverint se in eam rem omne studium et diligentiam suam contulisse quoniam sacerdoti maxime verendum est, ne semel dimissi amplius non redeant, audiendi erunt; praesertim vero si emendandae vitae studium aliquod prae se ferant, adducique possint ut negligentiam suam accusent, quam se alio tempore diligenti et accurata meditatione compensaturos promittant. In quo tamen magna cautio adhibenda est; si enim audita confessione iudicaverit, neque in enumerandis peccatis diligentiam, neque in detestandis dolorem paenitenti omnino defuisse, absolvi poterit; sin autem utrumque in eo desiderari animadverterit, auctor illi et suasor erit ut maiorem curam, quod antea dictum est, in excutienda conscientia adhibeat, hominemque, ut blandissime poterit, tractatum dimittet.

61 *Pudori quorundam quomodo consulendum*

Sed quoniam interdum contingit ut mulieres, alicuius sceleris in priori confessione oblitae, iterum ad sacerdotem non audeant redire, quod vereantur ne vel in suspicionem magnae improbitate populo veniant vel singularis religionis laudem quaerere existimentur, saepe tum publice tum privatim docendum est neminem tanta memoria esse, qui omnia sua facta, dicta et cogitata meminisse queat; quapropter fideles nulla re deterrendos esse quominus ad sacerdotem revertantur, si in memoriam alicuius criminis redierint, quod antea fuerit praetermissum. Haec igitur, atque alia huius generis multa, in confessione a sacerdotibus observanda erunt.

62 *Quid in genere, quidve in materia confessionis significet satisfactio*

Nunc ad tertiam paenitentiae partem, quae satisfactio appellatur, veniendum est.

Primum itaque satisfactionis nomen et vis exponenda est. Hinc enim catholicae Ecclesiae hostes amplam occasionem dissidii et discordiae cum maxima christiani populi pernicie arripuerunt.

Est autem satisfactio rei debitae integra solutio; nam quod satis est, ei nihil videtur deesse. Quare cum de gratiae reconciliatione loquimur, idem satisfacere significat, quod alteri tantum praestare, quantum irato animo ad ulciscendam iniuriam satis esse possit atque ita satisfactio nihil aliud est quam iniuriae alteri illatae compensatio. Quod autem ad hunc locum pertinet, satisfactionis nomen divinarum rerum doctores ad declarandam eam compensationem usurparunt, cum homo pro peccatis commissis Deo aliquid persolvit.

63 *Quot sint gradus eius satisfactionis, quae compensationem aliquam peccati includit*

Quo in genere quoniam multi gradus esse possunt, hinc fit ut satisfactio varie accipiatur.

Ac prima quidem et praestantissima illa est, qua pro scelerum nostrorum ratione, etiamsi Deus summo iure nobiscum velit agere, quidquid a nobis debebatur, cumulate persolutum est. Haec vero eiusmodi esse dicitur quae nobis Deum propitium et placatum reddidit, eamque uni Christo Domino acceptam ferimus, qui, in cruce pretio pro peccatis nostris soluto, plenissime Deo satisfecit. Neque enim ulla res creata tanti esse potuit quae nos tam

gravi debito liberaret, atque, ut sanctus Ioannes testatur, *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi* [72] . Haec igitur plena et cumulata est satisfactio, scelerum omnium rationi quae in hoc saeculo commissa sunt pariter aequaliterque respondens; cuius pondere hominum actiones apud Deum plurimum valent, ac sine eo nulla prorsus aestimatione dignae haberentur. Atque huc Davidis verba videntur spectare, qui postquam, secum ipse reputans, illud protulisset: *Quid retribuam Domino pro omnibus, quae retribuit mihi?*, nihil praeter hanc satisfactionem quam calicis nomine expressit, dignum tot tantisque beneficiis invenire potuit; cuare subiecit: *Calicem salutans accipiam, et nomen Domini invocabo* [73] . Alterum est satisfactionis genus, quae et canonica appellatur, et certo temporis spatio definita perficitur. Quare antiquissimae Ecclesiae usu receptum est ut, cum paenitentes a peccatis solvuntur, poena aliqua eis irrogetur, cuius poenae solutio satisfactio vocari consuevit. Eodem vero nomine quodlibet etiam poenae genus significatur, quam pro peccatis, non quidem a sacerdote constitutam, sed sponte nostra susceptam atque a nobis ipsis repetitam, sustinemus.

64 *Quid sit haec satisfactio, quae ad Sacramentum poenitentiae pertinet*

Verum haec ad paenitentiam, ut sacramentum est, minime pertinet; sed illa tantum sacramenti pars censenda est quam diximus ex praecepto sacerdotis Deo pro peccatis dependi, hoc adiuncto ut statutum cum animo et deliberatum habeamus peccata in posterum omni studio vitare. Ita enim nonnulli definierunt: *satisfacere est Deo debitum honorem impendere* [74] ; quod autem nemo debitum honorem Deo possit tribuere, nisi qui peccata omnino vitare constituat, satis apparet; et: *satisfacere est causas peccatorum excidere, et eorum suggestiom aditum non indulgere.* In quam sententiam alii senserunt satisfactionem esse purgationem qua eluitur quidquid sordium propter peccati maculam in anima resedit, atque a poenis tempore definitis quibus tenebamur, absolvimur.

Quae cum ita sint, facile erit fidelibus persuadere quam necessarium sit ut paenitentes in hoc satisfactionis studio se exerceant.

[72] 1 Jn 2
[73] Sal 115
[74] S. Anselmus Cantuariensis, Cur Deus homo, cap. 11

65 *Non semper cum remissione poenae aeternae, quae consequitur condonationem culpae, poena temporalis remittitur*

Docendi enim sunt duo esse quae peccatum consequuntur, maculam et poenam. Ac quamvis semper, culpa dimissa, simul etiam mortis aeternae supplicium apud inferos constitutum condonetur, tamen non semper contingit, quemadmodum a Tridentina Synodo declaratum est [75] , ut Dominus peccatorum reliquias et poenam certo tempore definitam, quae peccatis debetur, remittat. Cuius rei perspicua sunt exempla in sacris Litteris: Genesis tertio capite, Num. duodecimo et vigesimo, et aliis permultis locis. Sed illud Davidis clarissimum et maxime illustre intuemur, cui etsi Nathan dixerat: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum, non morieris* [76] , is tamen gravissimas poenas ultro subiit, Dei misericordiam his verbis dies noctesque implorans: *Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me; quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum contra me est semper* [77] . Quibus verbis illud petitum est a Domino, ut non solum crimen, sed poenam etiam crimini debitam condonaret, atque a peccati reliquiis purgatum in pristinum decoris et integritatis statum restitueret. Atque haec cum summis precibus peteret, eum tamen Dominus tum filii ex adulterio suscepti, tum Absalonis, quem unice diligebat, defectione et morte mulctavit, aliisque poenis et calamitatibus affecit, quas illi antea intertarat. In Exodo etiam, etsi Dominus Moysis precibus exoratus populo idololatrae pepercerat, tamen minatus est se tanti flagitii graves poenas repetiturum esse; ipseque Moyses testatus est fore ut illud Dominus severissime in tertiam et quartam usque generationem ulcisceretur. Haec vero a sanctis Patribus in Ecclesia catholica semper tradita esse ipsorum auctoritate apertissime comprobatur.

66 *Quare non tantum indulgeat Deus homini per sacramentum paenitentiae quantum per Baptismum*

Verum qua de causa factum sit ut poena omnis paenitentiae sacramento aeque ac baptismo non condonetur, praeclare a sancta Tridentina Synodo explicatum est his verbis: *Divinae iustitiae ratio exigere videtur, ut aliter ab eo in gratiam recipiantur qui ante baptismum per ignorantiam deliquerint; aliter vero qui semel a peccati et daemonis servitute liberati, et accepto Spiritus Sancti dono, scientes "templum Dei violare" et "Spiritum Sanctum contristare" non formidaverint. Et divinam clementiam decet ne ita nobis absque*

[75] Sess. 14 cap. 8
[76] 2 Re 12
[77] Sal 50

ulla satisfactione peccata dimittantur, ut, occasione accepta, peccata leviora putantes, velut iniurii et "contumeliosi Spiritui Sancto", in graviora labamur, "thesaurizantes nobis iram in die irae" [78] . Procul dubio enim magnopere a peccato revocant, et quasi fraeno quodam coercent hae satisfactoriae poenae, cautioresque et vigilantiores in posterum paenitentes efficiunt.

Accedit ut tamquam testificationes quaedam sint doloris quem ex peccatis commissis capimus; qua ratione, Ecclesiae fit satis, quae nostris sceleribus graviter offensa est. Nam ut sanctus Augustinus ait: *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit. Verum, quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, neque in aliorum notitiam per verba vel alia quaecumque signa procedit, recte ab iis qui Ecclesiae praesunt tempora paenitentiae constituuntur, ut Ecclesiae, in qua ipsa peccata remittuntur, satisfiat* [79] .

67 *Quomodo ex poenis nobis inflictis alii iuventur*

Praeterea paenitentiae nostrae exempla alios docent quomodo ipsi vitam instituere et pietatem sequi debeant. Cum enim poenas nobis pro peccatis irrogatas ceteri homines intuentur, et summam cautionem sibi in omni vita adhibendam, et mores pristinos corrigendos esse intelligunt. Quare sapientissime illud ab Ecclesia observatum est, ut cum ab aliquo publice flagitium commissum esset, publica etiam paenitentia ei indiceretur, ut ceteri timore perterriti deinceps peccata diligentius vitarent; quod etiam in occultis criminibus quae graviora essent, interdum fieri solitum erat. Sed, ut diximus, in publicis hoc perpetuum fuit, ut qui ea commiserant, antequam publicam paenitentiam suscepissent, non absolverentur. Interim vero pastores pro illorum salute Deum rogabant, atque, ut ipsi etiam paenitentes idem facerent, eos hortari non desinebant. Quo in genere summa fuit sancti Ambrosii cura et sollicitudo, cuius lacrimis fertur quamplurimos, qui duro animo ad paenitentiae sacramentum accesserant, ita mollitos esse, ut verae contritionis dolorem conceperint. Verum postea tantum de veteris disciplinae severitate remissum est, atque ita charitas refrixit, ut iam plerique ex fidelibus, ad peccatorum veniam impetrandam, nullum intimum animi dolorem atque gemitum cordis necesarium putent, sed illud satis esse arbitrentur, si speciem tantum dolentis habeant.

[78] Sess. 14 cap. 8
[79] In Enchir. cap. 65

68 *Paenitentia Christo assimilamur*

Deinde vero huiusmodi poenarum perpessione consequimur, ut capitis nostri Iesu Christi, in quo passus est ipse et tentatus, similitudinem et imaginem geramus; nihil enim tam deforme videri potest, ut a sancto Bernardo dictum est, quam sub spinoso capite delicatum esse membrum. Nam, teste Apostolo, *cohaeredes sumus Christi, si tamen compatimur* [80] ; et, quod alio loco scripsi: *Si commortui sumus, et convivemus; si sustinebimus, et conregnabimus* [81] .

69 *Quomodo post Dei misericordiam in peccato iustitiae etiam locus sit*

Divus etiam Bernardus duo affirmat in peccato reperiri: maculam animae et plagam [82] ; ac turpitudinem quidem ipsam Dei misericordia tolli; verum sanandis peccatorum plagis valde necessariam esse eam curam, quae in remedio paenitentia adhibetur. Quemadmodum enim sanato vulnere cicatrices quaedam remanent, quae et ipsae curandae sunt, ita in anima, culpa condonata, supersunt reliquiae peccatorum purgandae. Idem plane divi Chrysostomi sententia confirmat, cum ait: *Non satis est sagittam e corpore extrahi, sed plaga quoque a sagitta inflicta sananda est; sic etiam in anima, post acceptam peccati veniam, paenitentia curanda est plaga relicta* [83] . Frequentissime enim a sancto Augustino docemur duo haec in paenitentia animadvertenda esse: Dei misericordiam et iustitiam; misericordiam, qua peccata et poenas aeternas illi debitas condonat; iustitiam, qua poenis tempore definitis hominem punit.

70 *Per paenitentiam poenas a Deo nobis praeparatas effugimus*

Postremo paenitentiae poena a nobis suscepta Dei animadversionem suppliciaque in nos constituta antevertit. Ita enim docet Apostolus, cum ait: *Si nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur; dum iudicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur* [84] . Quae cum fidelibus explicata fuerint, vix fieri poterit quominus ad paenitentiae opera maxime excitentur.

---

[80] 2 Tim 2
[81] Serm. in coen. Dom.
[82] Hom. 80 ad Prop.
[83] In Psal. 50
[84] Heb 2

71 *Unde nostra opera sint tum meritoria tum etiam satisfactoria*

Eius autem quanta vis sit ex eo colligitur, quod tota a Christi Domini passionis merito pendet, a quo etiam honestis actionibus duo illa maxima bona consequimur: alterum est ut immortalis gloriae praemia mereamur, ita ut calix etiam aquae frigidae, quam in eius nomine dederimus, mercede non careat [85] ; alterum, ut pro peccatis nostris satisfaciamus.

72 *Christi satisfactionem et meritum nostra satisfactio non obscurat*

Neque vero id perfectissimam et cumulatissimam Christi Domini satisfactionem obscurat, sed illud potius contra evenit, ut multo clariorem et illustriorem reddat. Eo enim copiosior Christi gratia videtur esse, quod non solum ea nobiscum communicantur, quae ipse solus, sed illa etiam quae, tamquam caput in membra, suis sanctis et iustis hominibus promeruit ac persolvit. Qua ratione fieri perspicuum est ut iustae et honestae piorum actiones tantum ponderis et dignitatis habeant; Christus enim Dominus, tamquam caput in membra et vitis in palmites, gratiam suam in eos qui sibi per charitatem coniuncti sunt, continenter diffundit. Quae quidem gratia bona opera nostra semper antecedit, comitatur et consequitur, et sine qua mereri et satisfacere Deo nullo modo possumus.

Atque ita fit ut iustis nihil deesse videatur, cum, operibus quae Dei virtute efficiunt, et divinae legi pro humana mortalique conditione satisfacere, et vitam aeternam, quam scilicet si Dei gratia ornati e vita decesserint consequentur, mereri possint. Nota est enim illa Salvatoris vox: *Qui autem bibent ex hac aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum; sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam* [86] .

73 *Ad hoc ut opus aliquod veram vim satisfaciendi habeat, quae sint potissimum necessaria*

Sed duo praecipue in satisfactione requiruntur; primum est, ut is qui satisfacit iustus sit ac Dei amicus; opera enim quae sine fide et charitate fiunt, nullo modo Deo grata esse possunt; alterum, ut eiusmodi opera suscipiantur quae natura sua dolorem et molestiam afferant; cum enim praeteritorum scelerum compensationes sint atque, ut sanctus martyr Cyprianus ait [87] , redemptrices peccatorum, omnino necesse est ut aliquid acerbitatis habeant.

[85] Mt 10
[86] Jn 4
[87] Epist. 35

Quamquam non semper illud consequitur, ut qui se in illis molestis actionibus exercent, doloris sensum habeant. Saepe enim vel patiendi consuetudo, vel accensa in Deum charitas efficit ut quae perpessu gravissima sunt, ne sentiantur quidem. Neque tamen idcirco fit quominus ea ipsa opera satisfaciendi vim habeant; siquidem hoc proprium est filiorum Dei, ita eius amore et pietate inflammari, ut acerbissimis doloribus cruciati aut nihil fere incommodi sentiant, aut omnia laetissimo animo perferant.

74 *Quot sint opera satisfactionis*

Verum omne satisfactionis genus pastores docebunt ad haec tria praecipue referendum esse, orationem, ieiunium, eleemosynam; quae quidem tribus bonis, animae, corporis et iis quae externa commoda dicuntur, quae omnia a Deo accepimus, respondent. Nihil vero aptius et convenientius ad excidendas omnium peccatorum radices esse potest. Nam cum *omne quod est in mundo, concupiscentia carnis sit aut concupiscentia oculorum aut superbia vitae* [88] , nemo non videt hisce tribus morbi causis totidem medicinas, priori scilicet ieiunium, alteri eleemosynam, tertiae orationem, rectissime opponi. Praeterea si eos etiam qui peccatis nostris offenduntur spectemus, facile erit intelligere cur ad haec tria potissimum omnis satisfactio referatur; hi vero sunt Deus, proximus, nos ipsi. Quare Deum oratione placamus, proximo eleemosyna satisfacimus, nos ipsos vero ieiunio castigamus.

75 *Afflictiones quae extrinsecus hominibus immituntur, sunt etiam satisfactoriae*

Sed quoniam multae variaeque aerumnae et calamitates, dum in hac vita sumus, nos premunt, illud maxime fideles docendi sunt, eos qui patienti animo quidquid laboriosi et incommodi Deus immiserit ferant, amplam satisfaciendi et merendi materiam nactos esse; qui autem inviti et repugnantes poenam huiusmodi sustineant, omni satisfactionis fructu privari, sed Dei tantum, peccata iusto iudicio ulciscentis, animadversionem et supplicium perferre.

76 *Unus pro alio satisfacere, non autem confiteri, aut conteri potest*

In eo vero summa Dei bonitas et clementia maximis laudibus et gratiarum actionibus praedicanda est, qui humanae imbecillitati hoc condonavit, ut unus posset pro altero satisfacere; quod quidem huius partis paenitentiae

[88] 1 Jn 2

maxime proprium est. Ut enim, quod ad contritionem et confessionem attinet, nemo pro altero dolere aut confiteri potest, ita qui divina gratia praediti sunt, alterius nomine possunt quod Deo debetur persolvere; quare fit ut quodam pacto alter alterius onera portare videatur. Nec vero de hoc cuiquam fidelium dubitandi locus relictus est, qui in Apostolorum Symbolo sanctorum communionem confitemur. Nam cum omnes eodem baptismo abluti Christo renascamur, eorundem sacramentorum participes simus, imprimis vero eiusdem corporis et sanguinis Christi Domini cibo et potu recreemur, hoc apertissime demonstrat nos omnes eiusdem esse corporis membra. Quemadmodum igitur neque pes suae tantum, sed etiam oculorum utilitatis causa munere suo fungitur, neque rursus, quod oculi videant, ad illorum propriam, sed ad communem omnium membrorum utilitatem referendum est, ita communia inter nos satisfactionis officia existimari debent.

77 *Non omnis satisfactionis virtus aliis communicari potest*

Neque tamen id sine ulla exceptione verum est, si commoda omnia quae ex ea capiuntur spectemus. Nam satisfactionis opera medicinae etiam et curationes quaedam sunt, quae paenitenti ad sanandos pravos animi affectus praescribuntur; quo quidem utilitatis fructu eos qui per se non satisfaciunt, prorsus carere perspicuum est.

Haec igitur de tribus paenitentiae partibus, contritione, confessione et satisfactione, copiose et dilucide explicanda erunt.

78 *Illi impendenda non est absolutio, qui rem ablatam restituere non promittit*

Sed illud imprimis a sacerdotibus observari oportet, ut, audita peccatorum confessione, antequam paenitentem a peccatis absolvant, diligenter curent ut si quid ille forte de re aut de existimatione proximi detraxerit, cuius peccati damnandus merito esse videatur, cumulata satisfactione compenset. Nemo enim absolvendus est nisi prius, quae cuiusque fuerint, restituere polliceatur. At quoniam multi sunt, quibus etsi prolixe pollicentur se officio satis esse facturos, tamen certum est ac deliberatum numquam promissa exsolvere, omnino ii cogendi sunt ut restituant; saepeque illud Apostoli eis inculcandum est, ut *qui furabatur, iam non furetur; magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti* [89] .

[89]Ef 4

79 *Cuiusmodi satisfactio paenitenti sit imponenda*

In irroganda autem satisfactionis poena, sacerdotes nihil sibi suo arbitratu statuendum esse, sed omnia iustitia, prudentia et pietate dirigenda existimabunt. Atque ut hac regula peccata metiri videantur, et paenitentes scelerum suorum gravitatem magis agnoscant, operae pretium erit interdum eis significare quae poenae quibusdam delictis, ex veterum canonum praescripto qui paenitentiales vocantur, constitutae sint. Igitur universae satisfactionis modum culpae ratio temperabit. Sed ex omni satisfactionum genere maxime convenit paenitentibus praecipere, ut certis aliquot et definitis diebus orationi vacent, ac pro omnibus et praesertim pro iis qui ex hac vita in Domino decesserunt, preces Deo faciant. Hortari vero etiam eos oportet ut saepe eadem satisfactionis opera a sacerdote indicta ultro suscipiant ac repetam; atque ita mores suos componant, ut, iis omnibus quae ad paenitentiae sacramentum pertinent diligenter absolutis, tamen virtutis paenitentiae studia numquam intermittant. Quod si interdum etiam ob publicam offensionem publica paenitentia praescribenda fuerit, quamvis eam paenitens refugiat ac deprecetur, non erit facile audiendus; verum persuadere ei oportebit ut quae tum sibi tum aliis salutaria futura sunt, libenti et alacri animo excipiat.

Haec de paenitentiae sacramento singulisque eius partibus ita docenda erunt, ut non solum ea fideles perfecte intelligant, sed etiam, iuvante Domino, re ipsa pie et religiose praestare animum inducant.

Capitulum VI

De Extremae Unctionis Sacramento

1 *Quare pastores animarum saepius apud populum de Extrame Unctionis Sacramento agere debeant*

Cum sancta Scripturarum oracula ita doceant: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua et in aeternum non peccabis* [1] , tacite parochi admonentur nullum tempus praetermittendum esse fidelem populum cohortandi, ut in assidua mortis meditatione versetur. Quoniam autem extremae unctionis sacramentum non potest supremi illius diei memoriam coniunctam non habere, facile intelligitur de eo saepe agendum esse, non solum ob eam causam, quod illarum rerum mysteria quae ad salutem pertinent aperire et explicare maxime convenit, sed etiam quia fideles moriendi necessitatem omnibus propositam esse animo repetentes, pravas cupiditates coercebunt. Quare fiet ut in ipsa mortis exspectatione minus se perturbari sentiant, sed immortales Deo gratias agant, qui, ut baptismi sacramento aditum nobis ad veram vitam patefecit, ita etiam, ut ex hac mortali vita decedentes expeditiorem ad caelum viam haberemus, extremae unctionis sacramentum instituit.

2 *Quam ob rem istud Sacramentum Extrema Unctio appelletur*

Ut igitur quae ad eam explicationem magis necessaria sunt, eodem fere ordine qui in aliis sacramentis servatus est exponantur, primum illud tradendum erit, hoc sacramentum idcirco extremam unctionem appellatum esse, quod haec omnium sacrarum unctionum quas Dominus Salvator noster Ecclesiae suae commendavit, ultima administranda sit. Quare haec ipsa unctio a maioribus nostris sacramentum etiam unctionis infirmorum et sacramentum exeuntium dicta est. Quibus vocabulis fideles in memoriam novissimi illius temporis facile redire possunt.

3 *Quomodo Extremae Unctioni propria Sacramenti ratio conveniat*

Quod autem extremae unctioni propria sacramenti ratio conveniat, im primis explanandum est. Id vero perspicuum fiet, si verba quibus sanctus Iacobus apostolus huius sacramenti legem promulgavit, attendamus. *Infirmatur quis in vobis?*, inquit, *inducat presbyteros Ecclesiae, et orent super eum,*

[1] Ecl 1

ungentes eum oleo in nomine Domini; et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus, et si in peccatis sit, remittentur ei[2] . Nam quod peccata condonari apostolus affirmat, in eo declarat sacramenti vim et naturam. Hanc vero catholicae Ecclesiae de extrema unctione perpetuam doctrinam fuisse, cum alia plura Concilia testantur, tum a Tridentina Synodo [3] hoc ita declaratum est, ut in eos omnes anathematis poenam constituerit, qui aliter docere aut sentire audeant. Ac Innocentius quoque primus hoc sacramentum fidelibus maxime commendat [4] .

4 *Cum hic plures fiant Unctiones, an plura etiam ibidem dici Sacramenta debeant*

Constanter itaque docendum est a pastoribus verum sacramentum esse, nec plura, sed unum, quamvis per plures unctiones administretur, quarum singulis propriae preces ac peculiaris forma adhibenda est. Unum vero est, non partium continuatione quae dividi non possint, sed perfectione, cuiusmodi sunt cetera omnia quae ex pluribus rebus constant. Nam quemadmodum domus, quae ex multis et diversis rebus composita est, una tantum forma perficitur, ita hoc sacramentum, etsi ex pluribus rebus et verbis constituitur, unum tamen signum est, et unius rei quam significat efficientiam habet.

Docebunt praeterea parochi quae sint huius sacramenti partes, elementum, inquam, et verbum. Haec enim a sancto Iacobo praetermissa non sunt, in quibus singulis sua mysteria licet animadvertere.

5 *Quae sit Extremae Unctionis materia*

Eius igitur elementum sive materia, quemadmodum Concilia ac praecipue Tridentinum decrevit, est oleum ab episcopo consecratum, liquor scilicet, non ex quavis pingui et crassa natura, sed ex olearum baccis tantummodo expressus. Aptissime autem haec materia illud significat quod vi sacramenti interius in anima efficitur; nam ut oleum ad mitigandos corporis dolores magnopere proficit, ita sacramenti virtus animae tristitiam ac dolorem minuit. Oleum praeterea sanitatem restituit, hilaritatem affert, et lumini tamquam pabulum praebet; tum vero ad recreandas defatigati corporis vires maxime accommodatum est. Quae omnia, quid in aegroto divina virtute per huius sacramenti administrationem efficiatur, declarant. Haec de materia satis sint.

---

[2]Sant 5

[3]Sess. 14 de Extrema Unction. cap. 1

[4]Ep. 1 cap. 8

6 *Qua forma perficiatur hoc Sacramentum*

Forma vero sacramenti est verbum, et solemnis illa precatio quam sacerdos ad singulas unctiones adhibet, cum inquit: PER ISTAM SANCTAM UNCTIONEM INDULGEAT TIBI DEUS QUIDQUID OCULORUM, SIVE NARIUM, SIVE TACTUS VITIO DELIQUISTI. Quod autem haec vera sit et propria huius sacramenti forma, sanctus Iacobus apostolus significat, cum ait: *Et orent super eum, et oratio fidei salvabit infirmum.* Ex quo licet cognoscere formam precationis modo proferendam esse, tametsi quibus potissimum verbis concipiendi sit, apostolus non expresserit. Verum hoc ad nos fideli Patrum traditione permanavit, ita ut omnes Ecclesiae eam formae rationem retineant, qua, omnium mater et magistra, sancta Ecclesia Romana utitur. Nam etsi aliqui nonnulla verba immutant, cum pro *indulgeat tibi Deus*, ponunt *remittat*, vel *parcat*, interdum etiam *sanet quidquid commisisti*; tamen, quoniam nulla fit sententiae immutatio, constat eandem ab omnibus formam religiose servari.

7 *Cur huius Sacramenti forma precationis modo contineatur*

Nec vero quisquam miretur cur factum sit ut aliorum sacramentorum forma vel absolute significet quod efficit, ut cum dicimus: *Ego te baptizo*, aut *Signo te signo crucis*; vel tamquam ab imperantibus pronuntietur, ut cum in sacramento ordinis administrando dicitur: *Accipe potestatem*, haec una vero extremae unctionis forma precatione quadam absolvatur. Id enim optimo iure constitutum est; nam cum hoc sacramentum propterea adhibeatur ut praeter spiritualem gratiam quam tribuit, sanitatem etiam restituat aegrotis, tamen, quia non semper sequitur ut aegri a morbis convalescant, ob eam causam precatione forma conficitur, ut a Dei benignitate id impetremus quod sacramenti vis constanti et perpetuo ordine efficere non solet.

Adhibentur autem ritus proprii in huius quoque sacramenti administratione; sed eorum maxima pars precationes continet, quibus sacerdos ad aegroti salutem impetrandam utitur. Nullum enim est aliud sacramentum quod pluribus precibus conficiatur; ac recte quidem, quoniam eo potissimum tempore fideles piis obsecrationibus adiuvandi sunt. Quare et alii omnes quos tum adesse contigerit, et praecipue parochi debent orare Deum ex animo, et eius misericordiae, laborantis vitam et salutem omni studio commendare.

8 *Quinam huis Sacramenti sit auctor*

Verum cum demonstratum sit extremam unctionem vere et proprie in sacramentorum numero habendam esse, illud etiam sequitur, eius institutionem

a Christo Domino profectam esse; quae postea a sancto Iacobo apostolo fidelibus proposita et promulgata est. Quamquam idem Salvator huius unctionis specimen quoddam dedisse visus est, cum discipulos suos binos et binos ante faciem suam misit; de illis enim apud Evangelistam ita scriptum est: *Exeuntes praedicabant, ut paenitentiam agerent; et daemonia multa eiiciebant; et ungebant oleo multos aegros, et sanabant* [5] . Quam quidem unctionem non ab apostolis inventam, sed a Domino praeceptam, non naturali aliqua virtute praeditam, sed mystica, potiusque ad sanandos animos quam ad corpora curanda institutam fuisse, credendum est. Quam rem sancti Dionysius, Ambrosius, Chrysostomus et Gregorius Magnus asserunt, ut nullo modo dubitandum sit quin hoc unum ex septem catholicae Ecclesiae sacramentis summa cum religione accipere oporteat.

9 *Extrema Unctio quibus administranda sit*

Sed docendi sunt fideles, quamvis hoc sacramentum ad omnes pertineat, quaedam tamen hominum genera excipi, quibus administrandum non sit.

Ac primum excipiuntur qui sano et firmo corpore sunt; iis enim extremam unctionem tribuendam non esse et apostolus docet, cum inquit: *Infirmatur quis in vobis?*, et ratio ostendit, siquidem ob eam rem instituta est, non modo ut animae, sed etiam ut corpori medicinam afferat. Cum igitur illi tantum qui morbo laborant curatione indigeant, idcirco iis etiam qui adeo periculose aegrotare videntur, ut ne supremus illis vitae dies instet metuendum sit, hoc sacramentum praeberi debet. In quo tamen gravissime peccant qui illud tempus aegroti ungendi observare solent, cum, iam omni salutis spe amissa, vita et sensibus carere incipiat. Constat enim ad uberiorem sacramenti gratiam percipiendam plurimum valere, si aegrotus, cum in eo adhuc integra mens et ratio viget, eidemque et religiosam animi voluntatem afferre potest, sacro oleo liniatur. Quare parochis animadvertendum est ut eo potissimum tempore caelestem medicinam adhibeant, illam quidem semper vi sua admodum salutarem, cum eorum etiam pietate et religione qui curandi sunt, magis profuturam intellexerint. Nemini, igitur, qui gravi morbo affectus non sit, sacramentum unctionis dare licet, tametsi vitae periculum adeat, vel quia periculosae navigationem paret, vel quia proelium initurus sit a quo certa mors illi impendeat, vel etiamsi capitis damnatus ad supplicium raperetur.

Omnes praeterea qui rationis usu carent, ad hoc sacramentum suscipiendum apti non sunt; et pueri, qui nulla peccata admittunt quorum reliquias sanare huius sacramenti remedio opus sit; amentes item et furiosi, nisi interdum rationis usum haberent, et eo potissimum tempore pii animi significa-

[5] Mc 6

tionem darent, peterentque ut sacro oleo ungerentur; nam qui ab ipso ortu numquam mentis et rationis compos fuit, ungendus non est; secus vero si aegrotus, cum mente adhuc integra huius sacramenti particeps fieri voluisset, postea in insaniam et furorem incidit.

10 *Quae corporis partes hic debeant iniungi*

Non sunt autem omnes corporis partes ungendae, sed eae tantum quas veluti sensuum instrumenta natura homini attribuit: oculi propter visionem, aures propter auditum, nares propter odoratum, os propter gustum vel sermonem, manus propter tactum, qui, tametsi toto corpore aequabiliter fussus est, in ea tamen parte maxime viget. Hunc autem ungendi ritum universalis Ecclesia retinet, atque etiam huius sacramenti naturae optime convenit, medicamenti enim est instar. Ac quoniam in corporis morbis, quamvis universum corpus male affectum sit, tamen illi tantum parti curatio adhibetur, a qua tamquam a fonte et origine morbus manat; idcirco non totum corpus, sed ea membra in quibus potissimum sentiendi vis eminet. Renes etiam, veluti voluptatis et libidinis sedes, unguntur; tum pedes, qui nobis ingressus et ad locum movendi principium sunt.

11 *Extrema Unctio iterari potest*

In quibus illud observare oportet, in una eademque aegrotatione, cum aeger in eodem vitae periculo positus est, semel tantum ungendum esse. Quod si post susceptam hanc unctionem aeger convaluerit, quoties postea in id vitae discrimen inciderit, toties eiusdem sacramenti subsidium ei poterit adhiberi. Ex quo patet in eorum sacramentorum numero quae iterari solent, reponendam esse.

12 *Qua religione et praeparatione debeat istud Sacramentum suscipi*

Quoniam vero omni studio curare oportet ne quid sacramenti gratiam impediat, ei vero nihil magis adversatur quam alicuius peccati mortiferi conscientia, servanda est catholicae Ecclesiae perpetua consuetudo, ut ante extremam unctionem, Paenitentiae et Eucharistiae sacramentum admmistretur. Ac deinde aegroto persuadere parochi studeant ut ea fide se ungendum sacerdoti praebeat, qua olim qui ab apostolis sanandi erant, se ipsos offerre consueverant. Imprimis autem animae salus, deinde corporis valetudo cum illa adiunctione, si ea ad aeternam gloriam profutura sit, expetenda est. Nec vero dubitare fideles debent quin sanctae illae et solemnes preces

a Deo audiantur, quibus sacerdos, non suam sed Ecclesiae et Domini nostri Iesu Christi personam gerens, utitur. Qua una maxime re cohortandi sunt ut huius saluberrimi olei sacramentum sancte et religiose sibi administrandum curent, cum et acrior pugna instare et vires, tum animi tum corporis, deficere videantur.

13 *Quo ministrante hoc Sacramentum percipiendum sit*

Iam vero quis extremae unctionis minister sit, ab eodem apostolo qui Domini legem promulgavit didicimus; inquit enim: *Inducat presbyteros*; quo nomine non eos significat qui aetate provectiores sunt, quemadmodum sapienter Tridentina Synodus exposuit, aut qui in populo principem locum obtinent, sed sacerdotes, qui ab ipsis episcopis per manuum impositionem rite ordinati sunt. Sacerdoti, igitur, huius sacramenti administratio commissa est. Neque tamen, ex sanctae Ecclesiae decreto, cuivis sacerdoti, sed proprio pastori qui iurisdictionem habeat, sive alteri cui ille eius muneris iungendi potestatem fecerit, hoc sacramentum administrare licet. Illud vero maxime animadvertendum est, sacerdotem in ea administratione, quemadmodum etiam in aliis sacramentis fit, Christi Domini nostri et sanctae Ecclesiae eius sponsae personam sustinere.

14 *Qui fructus huius Sacramenti usu ad homines redeant*

Explicandae etiam sunt accuratius utilitates quas ex hoc sacramento capimus, ut si nihil aliud fideles ad eius usum possit allicere, ipsa saltem utilitate ducantur; cum ita comparatum sit ut omnia fere nostris commodis metiamur.

Docebunt igitur pastores hoc sacramento gratiam tribui, quae peccata, et imprimis quidem leviora et, ut communi nomine appellantur, venialia, remittit. Exitiales enim culpae paenitentiae sacramento tolluntur. Neque enim hoc sacramentum primario loco ad graviorum criminum remissionem institutum est, sed baptismus tantum et paenitentia vi sua hoc efficiunt.

Altera est sacrae unctionis utilitas, quod animam a langore et infirmitate quam ex peccatis contraxit, et a ceteris omnibus peccati reliquus liberat. Tempus autem huic curationi opportumssimum existimandum est, cum gravi morbo afflictamur ac vitae periculum impendet. Etenim homini natura insitum est ut nihil in rebus humanis aeque ac mortem pertimescat; auget autem magnopere hunc timorem praeteritorum scelerum memoria, cum praesertim gravissima conscientiae nostrae accusatio nos urgeat; ut enim scriptum est, *Venient in cogitationem peccatorum suorum timidi, et traducent illos ex ad-*

verso iniquitates ipsorum [6] . Deinde illa cura et cogitatio vehementer angit, quod paulo post stare oporteat ante tribunal Dei, a quo de nobis iustissima, pro eo ac meriti fuerimus, sententia ferenda sit. Saepe autem evenit ut fideles, hoc terrore perculsi, se miris modis exagitari sentiant. Nihil autem ad mortis tranquillitatem magis conducit, quam si tristitiam abiiciamus, et laeto animo Domini adventum exspectamus, paratique simus depositum nostrum, quandocumque illud a nobis repetere voluerit, libenter reddere. Ut igitur hac sollicitudine fidelium mentes liberentur animusque pio et sancto gaudio repleatur, extremae unctionis sacramentum efficit.

15 *Quomodo in animae exitu daemones nobis insidientur*

Praeterea aliud etiam, quod merito omnium maximum videri potest, ex eo consequimur. Nam etsi humani generis hostis, quoad vivimus, numquam desinit de interitu et exitio nostro cogitare; nullo tamen tempore, ut nos omnino perdat ac, si fieri possit, spem nobis divinae misericordiae eripiat, vehementius omnes nervos contendit, quam cum supremum vitae diem appropinquare animadverterit. Quamobrem fidelibus arma et vires hoc sacramento submistrantur, quibus adversarii vim et impetum frangere, et illi fortiter repugnare possint. Allevatur enim et erigitur aegri animus divinae bonitatis spe; eaque confirmatus, morbi incommoda omnia fert levius, ac ipsius daemonis calcaneo insidiantis [7] artificium et calliditatem facilius eludit.

16 *Quomodo ex hoc Sacramento possit corporis sanitas accedere*

Accedit postremo, siquidem profutura sit, etiam corporis sanitas. Quod si aegroti hoc tempore eam minus consequuntur, id quidem non sacramenti vitio, sed ob eam potius causam evenire credendum est, quod eorum magna pars vel qui sacro oleo perunguitur vel a quibus administratur, fides infirmior est. Testatur enim Evangelista Dominum apud suos multas virtutes non fecisse propter incredulitatem illorum. Quamquam etiam recte dici potest christianam Religionem, ex quo altius tamquam radices egit in animis hominum, minus iam huiusmodi miraculorum adminiculis indigere, quam olim nascentis Ecclesiae initio necessaria esse viderentur. Sec tamen hoc loco fides magnopere excitanda erit. Utcumque enim, quod ad corporis valetudinem attinet, Dei consilio et voluntate ceciderit, certa spe niti fideles debent se huius sacri olei virtute spiritualem sanitatem consecuturos esse, futurumque ut, si eos vita

[6] Sab 4
[7] Gén 3

decedere contingat, praeclarae illius vocis fructum percipiant qua scriptum est: *Beati mortui qui in Domino moriuntur* [8] .

Haec de extremae unctionis sacramento breviter quidem dicta sunt; verum, si haec ipsa rerum capita a pastoribus latius et ea qua decet diligentia explanata erunt, dubitandum non est quin fideles ex hac doctrina maximum pietatis fructum percipiant.

[8] Ap 14

Capitulum VII

De Ordinis Sacramento

1 *Cur parochi magna diligentia Sacramenti Ordinis doctrinam populo exponere debeant*

Si quis aliorum sacramentorum naturam et rationem diligenter considerant, facile perspiciet ea omnia ab ordinis sacramento ita pendere, ut sine illo partim confici et administrari nullo modo queant, partim solemni caeremonia et religioso quodam ritu ac cultu carere videantur. Quare necesse est ut pastores, institutam sacramentorum doctrinam persequentes, eo diligentius de ordinis etiam sacramento sibi agendum arbitrentur.

Proderit autem maxime haec explicatio, primum quidem illis ipsis, deinde aliis qui ecclesiasticae vitae rationem ingressi sunt, postremo etiam fideli populo. Ipsis, quod dum in huius argumenti tractatione versantur, ad eam gratiam excitandam quam hoc sacramento adepti sunt, magis commoventur; aliis qui in sortem Domini vocati sunt, partim ut eodem pietatis studio afficiantur, partim vero ut earum rerum cognitionem percipiant, quibus instructi viam sibi ad altiores gradus facilius munire possint; reliquis autem fidelibus, primum quidem ut intelligant quo honore digni sint Ecclesiae ministri, deinde quoniam saepe contingit ut multi adsint, vel qui spe liberos suos adhuc infantes Ecclesiae ministerio destinarint, vel qui sua sponte et voluntate illud vitae genus sequi velint; quos certe ignorare minime aequum est quae praecipue ad hanc rationem pertinent.

2 *Nulla dignitas sacerdotii ordine in terris excellentior*

Primum itaque fidelibus tradendum est quanta sit huius instituti, si summum eius gradum, hoc est sacerdotium, spectemus, nobilitas et excellentia. Nam cum episcopi et sacerdotes tamquam Dei interpretes et internuntii quidam sint, qui eius nomine divinam legem et vitae praecepta homines edocent, et ipsius Dei personam in terris gerunt, perspicuum est eam esse illorum functionem qua nulla maior excogitari possit. Quare merito non solum angeli [1] , sed dii etiam [2] , quod Dei immortalis vim et numen apud nos teneant, appellantur.

[1] Mt 7
[2] Éx 22

Quamvis autem omni tempore summam dignitatem obtinuerint, tamen Novi Testamenti sacerdotes ceteris omnibus honore longe antecellunt; potestas enim tum corpus et sanguinem Domini nostri conficiendi et offerendi, tum peccata remittendi, quae illis collata est, humanam quoque rationem atque intelligentiam superat, nedum ei aliquid par et simile in terris inveniri queat.

3 *Qui divinitus ad sacerdotium, ministeriaque ecclesiastica vocati censeantur*

Deinde vero, quemadmodum Salvator noster a Patre [3] , apostoli autem ac discipuli in universum mundum a Christo Domino [4] missi sunt, ita quotidie sacerdotes, eadem qua illi potestate praediti, ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi mittuntur [5] . Huius igitur tanti officii onus nemini temere imponendum est, sed iis tantum qui illud vitae sanctitate, doctrina, fide, prudentia sustinere possint. *Nec vero quisquam sumat sibi honorem sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron* [6] . Vocari autem a Deo dicuntur, qui a legitimis Ecclesiae ministris vocantur. Nam qui in hoc ministerium se ipsos arroganter inferunt atque intrudunt, de his Dominum intellexisse docendum est, cum inquit: *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant* [7] ; quo quidem hominum genere nihil infelicius ac miserius, nihil Ecclesiae Dei calamitosius esse potest.

4 *Quinam iudicandi sint perperam ad Ordines Sacros accedere, et aliunde in Ecclesia ingredi*

Sed quoniam in omni actione suscipienda magnopere refert quem sibi quisque finem constituat (optimo enim fine posito, recte omnia consequuntur), de hoc imprimis, qui sacris initiari volunt admonendi sunt, ut nihil sibi tanto munere indignum proponant. Qui quidem locus eo diligentius tractandus erit, quo gravius hoc tempore ea in re peccare fideles solent.

Alii enim eo consilio ad hanc vivendi rationem se convertunt, ut quae ad victum vestitumque necessaria sunt parent; ita ut, praeter quaestum, nihil aliud in sacerdotio, quemadmodum vulgo ceteri omnes in quovis sordidi artificii genere, spectare videantur. Quamvis enim, ex Apostoli sententia, natura et divina lex iubeat ut *qui altari servit ex altari vivat* [8] , tamen quaestus

[3] Jn 3
[4] Jn 20
[5] Ef 4
[6] Heb 5
[7] Jer 23
[8] 1 Cor 9

et lucri causa ad altare accedere maximum sacrilegium est. Alios honorum cupiditas et ambitio ad sacerdotalem ordinem ducit. Alii vero, ut divitiis affluant, initiari volunt; cuius quidem rei illud argumento est, quod nisi opulentum aliquod ecclesiasticum beneficium iis deferatur, nullam sacri ordinis cogitationem habent. Hi vero sunt quos Salvator noster mercenarios [9] appellat, et quos Ezechiel dicebat semetipsos, et non oves [10] , pascere; quorum turpitudo et improbitas non solum sacerdotali ordini magnas tenebras offundit, ita ut iam nihil fere a fideli populo haberi possit contemptius et abiectius; verum etiam efficit ut ipsi nihil amplius ex sacerdotio consequantur, quam Iudas ex apostolatus munere, quod illi sempiternum exitium attulit.

Illi autem ostio in Ecclesiam introire merito dicuntur, qui, a Deo legitime vocati, ecclesiastica munera eius unius rei causa suscipiunt, ut Dei honori inserviant.

5 *Qui per Ordines Sacros se Ecclesiae dedicarunt qua parte caeteros e populo superare et excellere debeant*

Neque tamen hoc ita accipiendum est, quasi eadem lex aeque omnibus non sit imposita. Homines enim ob eam rem conditi sunt, ut Deum colant; quod praecipue fideles, qui baptismi gratiam consecuti sunt, ex toto cordi; et ex tota anima, et ex totis viribus praestare debent. Verum qui ordinis sacramento initiari volunt, hoc sibi proponant opus est, ut non solum Dei gloriam in omnibus rebus quaerant, quod quidem cum omnibus hominibus tum maxime fidelibus commune esse constat, sed etiam ut, alicui certo Ecclesiae ministerio addicti, in sanctitate et iustitia illi serviant. Nam ut in exercitu omnes quidem milites imperatoris legibus parent, sed inter eos tamen alius centurio, alius praefectus est, alii alia munera obeunt; ita, quamvis omnes fideles pietatem et innocentiam sectari omni studio debeant, quibus rebus maxime Deus colitur, eos tamen qui ordinis sacramento sunt initiati, praecipua quaedam munera et functiones in Ecclesia exsequi oportet. Nam et sacra pro se ipsis et pro omni populo faciunt; et divinae legis vim tradunt, ad eamque prompto et alacri animo servandam fideles hortantur et instituunt; et Christi Domini sacramenta, quibus omnis gratia impertitur et augetur, administrant; et, ut uno verbo complectamur, a reliquo populo segregati, in omnium longe maximo et praestantissimo ministerio se exercent.

His igitur explicatis, accedent parochi ad ea tradenda quae propria huius sacramenti sunt; ut intelligant fideles, qui in ecclesiasticum ordinem cooptari

[9] Jn 10
[10] Jn 34

volunt, ad quodnam officii genus vocentur, quantaque ipsi Ecclesiae eiusque ministris potestas divinitus tributa sit.

6 *Quotuplex sit potestas Ecclesiastica*

Ea autem duplex est, ordinis et iurisdictionis. Ordinis potestas ad verum Christi Domini corpus in sacrosancta Eucharistia refertur. Iurisdictionis vero potestas tota in Christi corpore mystico versatur; ad eam enim spectat christianum populum gubernare et moderari, et ad aeternam caelestemque beatitudinem dirigere.

7 *Ordinis potestas ad quae se extendat*

Verum ordinis potestas non solum consecrandae Eucharistiae vim et potestatem continet, sed ad eam accipiendam hominum animos praeparat et idoneos reddit, ceteraque omnia complectitur quae ad Eucharistiam quovis modo referri possunt. Eius vero plura ex sacris Litteris testimonia afferri possunt; sed illa praeclara et gravissima sunt quae apud sanctos Ioannem et Matthaeum leguntur; inquit enim Dominus: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Accipite Spiritum Sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinuentis, retenta sunt* [11] ; et: *Amen dico vobis: Quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo; et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelo* [12] . Quae quidem loca a pastoribus ex sanctorum Patrum doctrina et auctoritate explanata, maximum veritati lumen afferre poterunt.

8 *Christi Sacerdotium legis naturae, vel etiam Moysis sacerdotio sublimius est*

Haec autem potestas plurimum illi praestat, quae in naturae lege certis hominibus, qui res sacras curarent, tributa est. Nam et illa aetas, quae scriptam Legem antecessit, suum sacerdotium suamque potestatem spiritualem habuerit necesse est, cum legem habuisse satis constet. Haec duo enim ita coniuncta esse testatur Apostolus, ut, eorum altero translato, simul etiam alterum transferri necesse sit [13] . Cum igitur naturali instinctu homines agnoscerent Deum colendum esse, consequens erat ut in quavis republica aliqui

[11] Jn 20
[12] Mt 18
[13] Heb 7

sacrorum et divini cultus procurationi praeficerentur, quorum potestas aliquo modo spiritualis diceretur.

Eadem etiam potestate populus israeliticus non caruit, quae tametsi dignitate superior fuit quam illa qua in lege naturae sacerdotes praediti erant, longe tamen inferior quam Legis evangelicae spiritualis potestas existimanda est. Haec enim caelestis est, omnemque angelorum etiam virtutem superat, neque a sacerdotio mosaico, sed a Christo Domino, qui non secundum Aaron sacerdos fuit, sed secundum ordinem Melchisedech [14] ortum habet. Is enim qui summa potestate gratiam tribuendi et peccata remittendi praeditus fuit, hanc potestatem, quamvis virtute definitam et sacramentis adstrictam, Ecclesiae suae reliquit. Quare ad eam exercendam certi ministri instituti sunt, et solemni religione consecrati; quae quidem consecratio ordinis sacramentum, vel sacra ordinatio vocatur.

9 *Quid sit Ordo, cur et functio Ecclesiastica Ordo vocetur*

Placuit autem sanctis Patribus hoc vocabulo uti, quod latissimam significationem habet, ut dignitatem et excellentiam ministrorum Dei indicarent. Est enim ordo, si propriam eius vim et notionem accipiamus, dispositio superiorum et interiorum rerum, quae inter se ita aptae sunt, ut una ad alteram referatur. Cum itaque in hoc ministerio multi sint gradus et variae functiones, omnia vero certa ratione distributa sint et collocata, recte et commode ordinis nomen ei impositum videtur.

10 *Ordo veri nominis est Sacramentum*

Quod autem inter cetera Ecclesiae sacramenta sacra ordinatio numeranda sit, sancta Tridentina Synodus [15] ratione illa quae saepius repetita est, comprobavit. Nam cum sacramentum sit rei sacrae signum, id vero quod hac consecratione extrinsecus fit, gratiam et potestatem significet quae illi tribuitur qui consecratur, omnino sequi perspicuum est ordinem vere ac proprie sacramentum dicendum esse. Quare episcopus ei calicem cum vino et aqua et patenam cum pane porrigens qui sacerdos ordinatur, inquit: *Accipe potestatem offerendi sacrificium Deo, etc.* Quibus verbis semper docuit Ecclesia, dum materia exhibetur, potestatem consecrandae Eucharistiae, charactere animo impresso, tradi, cui gratia adiuncta sit ad illud munus rite et legitime obeundum. Quod Apostolus his verbis declarat: *Admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quae est in te per impositionem manuum mearum; non enim*

---

[14] Heb 7

[15] Sess. 23 cap. 1 et 3

dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis et dilectionis et sobrietatis [16]
.

11 *Quare in Ecclesia plures instituti ministrorum Ordines*

Iam vero, ut sacrae Synodi verbis utamur, cum divina res sit tanti sacerdotii administratio, consentaneum fuit, quo dignius et maiori cum veneratione exerceri posset, ut in Ecclesiae ordinatissima dispositione plures essent et diversi ministrorum ordines, qui sacerdotio ex officio deservirent, atque hi quidem ita distributi, ut qui iam clericali tonsura insigniti essent, per minores ad maiores ascenderent.

12 *Quot sint Ordines ministrorum Ecclesiae, quaque ratione communiter distribuantur*

Docendum igitur erit hosce omnes ordines septenano numero contineri, semperque ita a catholica Ecclesia traditum esse, quorum nomina haec sunt: Ostiarius, Lector, Exorcista, Acolythus, Subdiaconus, Diaconus, Sacerdos. Hunc autem ministrorum numerum recte ita definitum esse probari potest propter ea ministeria, quae ad sacrosanctum Missae sacrificium, et Eucharistiam vel confidentiam vel administrandam, cuius causa praecipue sunt instituta, necessaria videntur. Ex his alii maiores, qui etiam sacri dicuntur, alii minores sunt.

Maiores vel sacri sunt: ordo sacerdotalis, diaconatus et subdiaconatus; ad minores referuntur acolythi, exorcistae, lectores, ostiarii; de quorum singulis pauca dicenda sunt, ut habeant parochi unde eos potissimum instituant quos noverint aliquo ordine initiandos esse.

13 *Quid clericalis tonsura, clericique nomen sibi velint*

Incipiendum est autern a prima tonsura, quam quidem docere oportet quamdam praeparationem esse ad ordines accipiendos. Ut enim homines ad baptismum exorcismis, ad matrimonium sponsalibus praeparari solent; ita, cum tonso capillo Deo dedicantur, tamquam aditus ad ordinis sacramentum illis aperitur; declaratur enim qualis esse debeat qui sacris imbui cupit.

Nam clerici nomen, quod ei tunc primum imponitur, ab eo deductum est, quod Dominum sortem et hereditatem suam habere incipiat, veluti qui in hebraeorum, populo divino cultui mancipati erant; quibus vetuit Dominus

[16] 2 Tim 1

aliquam agrorum partem in terra promissionis distribui, cum inquit: *Ego pars et hereditas tua* [17] . Ac quamvis id omnibus fidelibus commune sit, praecipua tamen ratione iis conveniat necesse est, qui se Dei ministerio consecrarunt.

14 *Quare clerici rotunda corona in capite insigniantur*

Tondentur vero capilli ad coronae speciem et similitudinem, quam perpetuo conservare oportet; et ut quisque in altiori deinceps ordinis gradu collocatur, sic eius orbis forma latior circumscribi debet.

Quod quidem ex apostolorum traditione acceptum esse docet Ecclesia, cum de huiusmodi tondendi more sancti Dionysius Areopagita, Augustinus, Hieronymus, vetustissimi et gravissimi Patres, meminerint. Primum autem omniuni ferunt apostolorum Principem eam consuetudinem induxisse ad memoriam coronae, quae ex spinis contexta Salvatoris nostri capiti fuit imposita; ut quod impii ad Christi ignominiam et cruciatum excogitarint, eo apostoli ad decus et gloriam uterentur, simulque significarent curandum esse a ministris Ecclesiae ut omnibus in rebus Christi Domini nostri speciem et figuram gerant. Quamquam nonnulli asserant hac nota regiam dignitatem declarari, quae iis maxime qui in sortem Domini vocati sunt, videtur convenire. Quod enim Petrus apostolus fideli populo tribuit: *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta* [18] , peculiari quadam et magis propria ratione ad ecclesiasticos ministros pertinere facile intelligimus. Etsi non desunt qui vel perfectiores vitae professionem a clericis susceptam circuli figura, quae omnium perfectissima est, significari existiment; vel externarum rerum contemptionem, animique ab omnibus humanis curis vacuitatem declarari putent, quod capilli, supervacaneum quiddam in corpore, tondeantur.

15 *Quae sit Ostiariorum functio*

Post primam tonsuram ad ostiarii ordinem primus gradus fieri consuevit. Eius munus est templi claves et ianuam custodire, et aditu templi arcere eos quibus ingredi interdictum erat. Ad sanctum etiam Missae sacrificium assistebat, curaturus ne quis propius quam par esset ad sacram aram accederet, et sacerdotem rem divinam facientem interpellaret. Alia etiam ministeria illi commissa erant, ut ex ritibus qui ad eius consecrationem adhibentur, perspici potest. Nam episcopus claves ex altari acceptas ei tradens quem ostiarium vult instituere, *Sic age*, inquit, *quasi redditurus Deo rationem pro iis rebus*

[17] Num 18
[18] 1 Pe 2

quae his clavibus reduduntur. Magnam autem in antiqua Ecclesia huius ordinis dignitatem fuisse, ex eo intelligitur quod his temporibus in Ecclesia servari animadvertimus. Nam thesaurarii officium, qui erat idem sacram custos, quod ad ostiarios pertinebat, inter honestiores Ecclesiae functiones etiam nunc habetur.

16 *Quodnam sit in Ecclesia Lectoris officium*

Secundus ordinis gradus est lectoris munus. Ad eum pertinet in ecclesia Veteris et Novi Testamenti libros, clara voce et distincte, recitare, praesertim vero eos qui inter nocturnam psalmodiam legi solent. Eius quoque partes erant prima religionis christianae rudimenta fidelibus tradere. Episcopus itaque, praesente populo, in eius ordinatione librum quo descripta sunt quae ad hanc functionem attinent, illi tradens, inquit: *Accipe, et esto verbi Dei relator, habiturus, si fideliter et utiliter impleveris officium tuum, partem cum iis qui verbum Dei bene ministrarunt ab initio.*

17 *Exorcistis quid ex officio incumbat*

Tertius est ordo exorcistarum, quibus potestas data est nomen Domini invocandi in eos qui ab immundis spiritibus obsidentur. Quare episcopus, cum eos instituit, librum in quo exorcismi continentur eis porrigit, usus ea formula verborum: *Accipe et commenda memoriae, et habe potestatem imponendi manus super energumenos, sive baptizatos, sive catechumenos.*

18 *Quae sint Acolythi partes*

Acolythorum quartus est gradus et ultimus eorum omnium qui minores, et non sacri, appellantur. Eorum munus est ministros maiores, subdiaconos et diaconos, in altaris ministerio assectari, eisque operam dare. Praeterea lumina deferunt et asservant, cum Missae sacrificium celebratur, praecipue vero cum evangelium legitur; ex quo et *ceroferarii* alio nomine vocati sunt. Cum itaque ordinantur, hic ritus ab episcopo servari consuevit. Primum quidem, postquam eos officii sui diligenter admonuit, lumina eorum singulis tradit in hunc modum: *Accipe ceroferarium cum cereo, et scias te ad accendenda Ecclesiae luminaria mancipari in nomine Domini.* Deinde item urceolos vacuos, quibus aqua et vinum in sacrificio ministratur: *Accipe urceolos ad suggerendum vinum et aquam in Eucharistiam sanguinis Christi in nomine Domini.*

19 *Quodnam sit Subdiaconi ministerium, ac cuiusmodi ritus in eius consecratione adhibeantur*

A minoribus ordinibus iisdemque non sacris, de quibus hactenus dictum est, ad maiores et sacros legitimus aditus et ascensus patet. In eorum primo gradu subdiaconus collocatur, cuius munus est, ut nomen ipsum declarat, diacono ad altare inservire. Sacra enim lintea, vasa, panem et vinum ad sacrificii usum necessaria, parare debet. Nunc episcopo et sacerdoti aquam praebet, cum manus in Missae sacrificio abluunt. Epistolam etiam, quae olim a diacono in Missa recitabatur, subdiaconus legit, ac tamquam testis ad sacrum assistit, prohibetque ne sacerdos sacra faciens a quopiam perturbari possit.

Haec autem quae ad subdiaconi ministerium spectant, ex solemnibus caeremoniis quae in illius consecratione adhibentur, licet cognoscere. Primum enim episcopus legem perpetuae continentiae huic ordini impositam esse admonet; edicitque neminem in subdiaconorum ordinem cooptandum esse cui ultro hanc legem accipere non sit propositum. Deinde, post solemnem litaniarum precationem, quae subdiaconi munera et functiones sint enumerat atque exponit. His peractis, eorum singuli qui ordinantur, ab episcopo quidem calicem et sacram patenam accipiunt; ab archidiacono vero, ut intelligatur subdiaconum diaconi officio subservire, urceolos vino et aqua plenos, una cum lebete et linteolo quo manus absterguntur, dicente episcopo: *Videte cuiusmodi ministerium vobis traditur; ideo vos admoneo ut ita vos exhibeatis, ut Deo placere possitis.* Adduntur praeterea aliae preces. Ad extremum, cum episcopus sacris vestibus subdiaconum ornavit, ad quarum singulas propria verba et caeremoniae adhibentur, tradit ei epistularum librum ac dicit: *Accipe librum epistularum, et habe potestatem legendi eas in Ecclesia sancta Dei, tam pro vivis quam pro defunctis.*

20 *Quod sit Diaconi munus*

Secundum autem sacrorum ordinum gradum diaconus obtinet, cuius ministerium latius patet, sanctusque semper habitum est. Ad eum enim pertinet episcopum perpetuo sequi, concionantem custodire, eique et sacerdoti sacra facienti, vel alia sacramenta administranti, praesto esse, et in Missae sacrificio evangelium legere. Olim vero fidelium animos saepius excitabat ut sacra attenderent; sanguinem etiam Domini ministrabat, in quibus ecclesiis ea consuetudo erat ut fideles Eucharistiam sub utraque specie sumerent. Diacono praeterea ecclesiasticorum bonorum dispensatio commissa erat, ut unicuique necessaria ad victum subministraret. Ad diaconum etiam attinet, tamquam episcopi oculum, pervestigare quinam in urbe pie et religiose, quive secus vi-

tam traducant; qui ad sacrificium et concionem statis temporibus conveniant, qui rursus non conveniant; ut cum de omnibus episcopum certiorem fecerit, ille vel privatim unumquemque hortari, admonere, vel palam corrigere et obiurgare possit, ut se magis profecturum esse intellexerit. Catechumenorum etiam nomina recitare debet, et eos qui ordinis sacramento initiandi sunt, ante episcopum statuere. Licet ei praeterea, si absit episcopus et sacerdos, evangelium explanare, non tamen e superiori loco, ut intelligatur hoc eius proprium munus non esse.

21 *Quales Diaconi eligendi sint*

Quanta vero diligentia adhibenda sit, ne quis eo munere indignus ad hunc ordinis gradum ascendat, Apostolus ostendit, cum ad Timotheum diaconi mores, virtutem et integritatem exposuit [19] . Hoc idem satis etiam declarant ritus et solemnes caeremoniae, quibus ab episcopo consecratur. Pluribus enim et sanctioribus precibus ad diaconi quam ad subdiaconi ordinationem utitur episcopus, et alia addit sacrarum vestium ornamenta. Praeterea manus ei imponit, quod quidem ab apostolis factitatum esse legimus, cum primos diaconos instituerunt. Denique evangeliorum librum ei tradit, his verbis: *Accipe potestatem legendi evangelium in Ecclesia Dei tam pro vivis quam pro defunctis in nomine Domini.*

22 *Quae sit dignitas et amplitudo Sacerdotii*

Tertius, omniumque sacrorum ordinum summus gradus est sacerdotium. Qui vero illo praediti sunt, eos veteres Patres duobus nominibus vocare solent. Interdum enim *presbyteros* appellant, quod graece seniores significat, non solum propter aetatis maturitatem, quae huic ordini maxime necessaria est, sed multo magis propter morum gravitatem, doctrinam et prudentiam; ut enim scriptum est, *Senectus venerabilis est, non diuturna neque annorum numero computatae eam autem sunt sensus hominis, et aetas senectutis vita immaculata* [20] . Interdum vero *sacerdotes* vocant, tum quia Deo consecrati sunt, tum quia ad eos pertinet sacramenta administrare, sacrasque res et divinas tractare.

[19] 1 Tim 3
[20] Sab 4

23 *Quotuplex sit tum novae tum veteris legis sacerdotium*

Sed quoniam duplex sacerdotium in sacris Litteris describitur, alterum interius, alterum externum, utrumque distinguendum est, ut, de quo hoc loco intelligatur, a pastoribus explicari possit.

Quod igitur ad interius sacerdotium attinet, omnes fideles, postquam salutari aqua abluti sunt, sacerdotes dicuntur, praecipue vero iusti, qui Spiritum Dei habent, et divinae gratiae beneficio Iesu Christi summi sacerdotis viva membra effecti sunt. Hi enim fide quae chariate inflammatur, in altari mentis suae spirituales Deo hostias immolant; quo in genere bonae omnes et honestae actiones quas ad Dei gloriam referunt, numerandae sunt. Quare in Apocalypsi ita legimus: *Christus lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, et fecit nos regnum et sacerdotes Deo et Patri suo* [21] . In quam sententiam ab apostolorum Principe dictum est: *Ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo, per Iesum Christum* [22] . Et Apostolus nos hortatur, ut *exhibeamus corpora nostra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem: rationabile obsequium nostrum* [23] . David item multo ante dixerat: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies* [24] . Quae omnia ad interius sacerdotium spectare facile intelligitur.

24 *Praeter internum sacerdotium, aliud esse externum demonstratur*

Externum vero sacerdotium non omnium fidelium multitudini, sed certis hominibus convenit, qui, legitima manuum impositione solemnibusque sanctae Ecclesiae caeremoniis instituti et Deo consecrati, ad aliquod proprium sacrumque ministerium abscribuntur.

Hoc sacerdotii discrimen in veteri etiam Lege observari potest. Nam de interiori Davidem locutum esse paulo ante demonstratum est; externi vero nemo ignorare potest quam multa Dominus Moysi et Aaroni praecepta dederit. Praeterea universam leviticam tribum ministerio templi adscripsit; ac lege cavit ne quis ex alia tribu in eam functionem se inferre auderet [25] . Quare Ozias rex, lepra a Domino percussus quod sacerdotale munus usurpasset, arrogantiae et sacrilegii sui gravissimas poenas dedit [26] .

[21] Ap 1
[22] 1 Pe 2
[23] Rom 12
[24] Sal 5
[25] Num 3
[26] 2 Crón 26

Quia igitur eandem sacerdotii distinctionem in Lege evangelica licet animadvertere, docendi erunt fideles nunc de sacerdotio externo agi, quod certis hominibus attributum est. Hoc enim tantummodo ad ordinis sacramentum pertinet.

25 *Quae sint sacerdotum propriae functiones*

Sacerdotis igitur munus est Deo sacrificium facere, ecclesiastica sacramenta administrare, quemadmodum ex consecrationis ritibus perspicitur. Nam episcopus, cum aliquem sacerdotem instituit, primum quidem manus ei, una cum omnibus sacerdotibus qui adsunt, imponit; deinde stolam humeris componens, eam ante pectus in crucis formam componit; quo quidem declaratur sacerdotem virtute indui ex alto, qua possit crucem Christi Domini et iugum suave divinae legis perferre, eamque non verbis solum, sed vitae sanctissime et honestissime actae exemplo tradere. Postea manus sacro oleo inungit; tum vero calicem cum vino et patenam cum hostia tradit dicens: *Accipe potestatem offerendi sacrificium Deo, Missasque celebrandi tam pro vivis quam pro defunctis.* Quibus caeremoniis et verbis interpres ac mediator Dei et hominum constituitur; quae praecipua sacerdotis functio existimanda est. Ad extremum vero, manibus iterum eius capiti impositis, *Accipe*, inquit, *Spiritum Sanctum: quorum remiseris peccata, remittuntur eis; et quorum retinuens, retenta sunt* [27] ; eique caelestem illam quam Dominus discipulis suis dedit, peccata retinendi ac remittendi potestatem tribuit.

Haec vero sunt sacerdotalis ordinis propria et praecipua munera.

26 *Quamvis unus sit sacerdotalis ordo, non tamen unus est sacerdotum gradus*

Qui tametsi unus est, varios tamen dignitatis et potestatis gradus habet.

Primus est eorum qui Sacerdotes simpliciter vocantur, quorum functiones hactenus declaratae sunt.

Secundus est Episcoporum, qui singulis Episcopatibus praepositi sunt ut non solum ceteros Ecclesiae ministros, sed fidelem populum regant et eorum saluti summa cum vigilantia et cura prospiciant. Quare in sacris Litteris pastores ovium saepe appellantur, quorum munus et officium Paulus descripsit, ut in apostolorum Actis legimus [28] , in ea concione quam ad Ephesios habuit. Itemque a Petro, apostolorum Principe, divina quaedam episcopalis

[27] Jn 20
[28] He 20

ministerii regula tradita est [29] , ad quam si episcopi actiones suas dirigere studeant, dubitandum non erit quin pastores boni et sint et habeantur. Sed iidem episcopi et pontifices dicuntur, accepto ab ethnicis nomine, qui principes sacerdotum pontifices appellare consueverunt.

Tertius gradus est Archiepiscoporum, qui pluribus episcopis praesunt; qui Metropolitani etiam vocantur, quod illarum urbium antistites sint quae tamquam matres habeantur illius provinciae. Quare superiorem quam episcopi locum et ampliorem potestatem habent, tametsi ab episcopis ordinatione nihil differunt.

In quarto gradu Patriarchae collocantur, id est, primi supremique patres.

27 *De sedibus antiquis Patriarcharum*

Olim in universa Ecclesia praeter summum Romanum pontificem quattuor tantum patriarchae numerabantur, neque omnes tamen dignitate pares. Nam Constantinopolitanus, etsi ad eum post omnes alios hic honos delatus est, tamen ob Imperii maiestatem altiorem locum obtinuit. Proximus est Alexandrinus, cuius Ecclesiam Marcus evangelista, iussu Principis apostolorum, fundavit. Tertius Antiochenus, ubi Petrus sedem primo locavit. Extremum gradum habet Ierosolymitanus, quam Ecclesiam Iacobus, frater Domini, rexit.

28 *Romanus Pontifex omnium est Episcoporum maximus, idque iure divino*

Praeter hos omnes catholica Ecclesia Romanum Pontificem Maximum, quem in Ephesina Synodo Cyrillus Alexandrinus *Archiepiscopum totius orbis terrarum, Patrem et Patriarcham appellat*, semper venerata est. Cum enim in Petri apostolorum Principis cathedra sedeat, in qua usque ad vitae finem sedisse constat, summum in eo dignitatis gradum et iurisdictionis amplitudinem, non quidem ullis synodicis aut aliis humanis constitutionibus, sed divinitus datam agnoscit. Quamobrem, omnium fidelium et episcoporum ceterorumque antistitum, quocumque illi munere et potestate praediti sint, pater ac moderator, universali Ecclesiae, ut Petri successor Christique Domini verus et legitimus Vicarius, praesidet.

Ex his itaque pastores docebunt, et quae sint ecclesiasticorum ordinum ac graduum praecipua munera et functiones, et quis huius sacramenti minister sit.

---

[29] 1 Pe 5

29 *Quis sit legitimus Sacramenti Ordinis minister*

Constat enim ad episcopum eam administrationem pertinere; quod etiam sanctarum Litterarum auctoritate, certissima Traditione, omnium Patrum testimonio, Conciliorum decretis, sanctae Ecclesiae usu et consuetudine facile erit comprobare. Quamvis autem nonnullis abbatibus permissum sit ut minores et non sacros ordines interdum administrent, tamen hoc proprium episcopi munus esse nemo dubitat, cui uni ex omnibus, praeterea nemini, licet reliquis ordinibus, qui maiores et sacri dicuntur, initiare. Nam subdiaconos, diaconos et sacerdotes unus tantum episcopus ordinat; episcopi, ex apostolorum traditione, quae perpetuo in Ecclesia custodita est, a tribus episcopis consecrantur.

30 *Cur in promovendis ad Ordines singularis probitas requiratur*

Sequitur nunc ut explicetur quinam ad hoc sacramentum, imprimisque ad sacerdotalem ordinem, apti sunt, et quae in eis potissimum requirantur. Ex hoc enim difficile non erit statuere quid in aliis ordinibus dandis pro cuiusque officio et dignitate observare oporteat. Maximam autem in hoc sacramento cautionem adhibendam esse ita colligitur, quod cetera gratiam ad illorum sanctificationem et usum tribuunt a quibus percipiuntur; at vero qui sacris initiantur, ob eam rem caelestis gratiae participes fiunt, ut eorum ministerio Ecclesiae atque adeo omnium hominum saluti consulatur. Ex quo factum esse intelligimus ut statis tantummodo diebus, quibus etiam solemnia ieiunia ex vetustissimo catholicae Ecclesiae more indicuntur, ordinationes fiant; ut scilicet fidelis populus eiusmodi sacrarum rerum ministros piis et sanctis precationibus a Deo impetret, qui ad tanti ministerii potestatem recte et cum Ecclesiae utilitate gerendam aptiores esse videantur.

31 *Quanta vitae et morum integritas in ordinando requiratur*

Primum itaque in eo qui sacerdos creandus est, vitae et morum integritas commendetur magnopere oportet; non solum quia, si alicuius mortiferi peccati conscius se initiari curet vel etiam patiatur, novo se et maximo scelere obstringit; sed etiam quia virtutis et innocentiae lumen aliis praeferre debet. Ea de re quid Apostolus Tito [30] et Timotheo [31] praecipiat, pastoribus declarandum erit, et simul illud docendum, ea corporis vitia quae in veteri

[30] Tit 1
[31] 1 Tim 2

Lege ex Domini praescriptione aliquem ab altaris ministerio excludebant, in evangelica Lege ad animae vitia praecipue transferenda esse. Quare sanctam illam consuetudinem in Ecclesia servari animadvertimus, ut qui sacris initiandi sunt, prius paenitentiae sacramento conscientiam purgare diligenter studeant.

32 *In Sacerdote quae et quanta doctrina requiratur*

Praeterea in sacerdote non solum ea cognitio requirenda est, quae ad sacramentorum usum et tractationem pertinet, sed etiam sacrarum Litterarum scientia ita instructum esse oportet, ut populo christianae fidei mysteria et divinae legis praecepta tradere, ad virtutem et pietatem incitare, a vitiis revocare fideles possit. Sacerdotis enim duo sunt munera, quorum alterum est ut sacramenta rite conficiat et administret; alterum, ut populum fidei suae commissum iis rebus et institutis quae ad salutem necessaria sunt, erudiat. Malachias enim ita testatur: *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia Angelus Dormini exercituum est* [32] . Ut igitur in horum altero, si mediocre cognitione sit ornatus, praestare quod debet, possit; alterum certe non vulgarem, sed exquisitam potius doctrinam desiderat; quamvis aeque ab omnibus sacerdotibus summa reconditarum rerum scientia non exigatur, sed quae ad suscepti officii et ministerii functionem unicuique satis esse possit.

33 *Quinam ad Sacerdotii dignitatem non sint admittendi*

Pueris autem, et furiosis vel amentibus, quod usu rationis carent, hoc sacramentum dandum non est, quamvis, si iis quoque administraretur, sacramenti characterem in eorum animam imprimi certo credendum sit. Qui vero aetatis annus in singulis ordinibus sit exspectandus, ex sacri Tridentini Concilii decretis facile erit cognoscere [33] . Excipiuntur etiam servi; neque enim divino cultui dedicari debet qui non sui iuris, sed in alterius potestate est. Viri praeterea sanguinum et homicidae, quia ecclesiastica lege repelluntur atque irregulares sunt. Spurii quoque et ii omnes qui ex legitimis nuptiis non sunt procreati; decet enim ut qui sacris addicuntur, nihil in se habeant quo ab aliis merito contemni ac despici posse videantur. Ad extremum, etiam admitti non debent, qui aliquo insigni corporis vitio deformes aut manci sunt; ea enim foeditas et debilitatio tum offensionem habet, tum vero sacramentorum administrationem impediat necesse est.

[32]Mal 2
[33]Sess. 23 cap. 12

34 *Qui sint praecipui huius Sacramenti effectus*

Sed iam his rebus expositis, superest ut pastores doceant qui sint huius sacramenti effectus.

Constat vero, quamvis ordinis sacramentum, ut antea dictum est, maxime ad Ecclesiae utilitatem et pulchritudinem spectet, tamen in eius quoque anima qui sacris mittatur, sanctificationis gratiam efficere, qua idoneus habilisque ad recte munus suum iungendum sacramentaque administranda reddatur; quemadmodum etiam baptismi gratia quilibet ad alia sacramenta percipienda aptus efficitur.

Aliam quoque gratiam hoc sacramento tribui perspicuum est, praecipuam videlicet potestatem, quae ad sanctissimum Eucharistiae sacramentum refertur: in sacerdote quidem plenam et perfectam, ut qui Domini nostri corpus et sanguinem unus potest conficere; in aliis vero inferiorum ordinum ministris maiorem minoremve, quo quisque ministerio suo magis minusve ad altaris sacramenta accedit. Atque haec etiam character spiritualis dicitur; quod qui sacris imbuti sunt, interiori quadam nota animae impressa ab aliis fidelibus distinguatur, ac divino cultui mancipentur. Ad quam Apostolus videtur spectasse, cum ad Timotheum ait: *Noli negligere gratiam, quae in te est, quae data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii* [34] ; et alibi: *Admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quae est in te per impositionem manuum mearum* [35] .

Haec de ordinis sacramento satis dicta sint. Potiora enim tantum rerum capita pastoribus tradere professi sumus, ut illis fidelis populi docendi et in christiana pietate erudiendi argumenta suppeditarent.

---

[34] 1 Tm 4

[35] 2 Tim 1

Capitulum VIII

De Matrimonii Sacramento

1 *Cur Parochi sedulo debeant invigilare ut populus christianus matrimonii naturam et sanctitatem cognitam habeat*

Quoniam pastoribus beata et perfecta christiani populi vita proposita esse debet, iis quidem maxime optandum esset quod Apostolus se cupere ad Corinthios scribebat his verbis: *Volo omnes homines esse sicut meipsum* [1] , nimirum ut omnes continentiae virtutem sectarentur; nihil enim beatius in hac vita fidelibus potest contingere, quam ut animus nulla mundi cura distractus, sedataque et restincta omni carnis libidine, in uno pietatis studio et caelestium rerum cogitatione conquiescat. Sed quoniam, ut idem Apostolus testatur, *Unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic* [2] , et matrimonium magnis et divinis bonis ornatum est, ita ut inter alia catholicae Ecclesiae sacramenta vere et proprie numeretur, ac Dominus nuptiarum celebritatem praesentia sua honestarit; satis apparet eius doctrinam tradendam esse, cum praesertim liceat animadvertere tum sanctum Paulum tum apostolorum Principem, quae non solum ad dignitatem sed etiam ad officia matrimonii pertinebant, pluribus locis accurate scripta reliquisse. Divino enim Spiritu afflati, optime intelligebant quanta et quam multa commoda ad christianam societatem pervenire possent, si fideles matrimonii sanctitatem cognitam haberent et inviolatam servarent; contra vero, ea ignorata vel neglecta, plurimas maximasque calamitates et detrimenta in Ecclesiam importari.

Primum itaque matrimonii natura et vis explicanda est; nam cum vitia saepe honesti similitudinem gerant, cavere oportet ne fideles, falsa matrimonii specie decepti, turpitudinem et nefariis libidinibus animam commaculent; cuius rei declarandae causa a nominis significatione ordiendum est.

2 *Quapropter sancta illa copula Matrimonii, coniugii aut nuptiarum nominibus exprimatur*

Matrimonium ab eo dicitur quod femina idcirco maxime nubere debet ut mater fiat, vel quia prolem concipere, parere, educare matris munus est. Coniugium quoque a coniungendo appellatur, quod legitima mulier cum viro

[1] 1 Cor 7
[2] Ib.

quasi uno iugo adstringatur. Praeterea nuptiae, quia, ut inquit sanctus Ambrosius [3] , pudoris gratia puellae se obnuberent; quo etiam declarari videbatur viris oboedientes subiectasque esse oportere.

3 *Quid sit Matrimonium*

Ita vero ex communi theologorum sententia definitur; *Matrimoritum est viri mulierisque maritalis coniunctio inter legitimas personas, individuam vitae consuetudinem retinens.* Cuius definitionis partes ut planius intelligantur, docendum est, quamvis haec omnia in perfecto matrimonio insint, consensus videlicet interior, pactio externa verbis expressa, obligatio et vinculum quod ex ea pactione efficitur, et coniugum copulatio qua matrimonium consummatur, nihil horum tamen matrimonii vim et rationem proprie habere, nisi obligationem illam et nexum qui coniunctionis vocabulo significatas est.

Additur vero *maritalis*, quoniam alia pactionum genera quibus viri et mulieres obligantur ut sibi mutuam operam praestent, vel pretii vel alterius rei causa, prorsus aliena sunt a matrimonii ratione.

Sequitur deinde *inter legitimas personas*, quoniam qui a nuptiarum coniunctione legibus omnino exclusi sunt, ii matrimonium inire non possunt, neque, si ineant, ratum est; exempli enim gratia, qui intra quartum gradum propinquitate coniuncti sunt, puerque ante decimum quartum annum aut puella ante duodecimum, quae aetas legibus constituta est, ad matrimonii iusta foedera ineunda apti esse non possunt.

Quod vero extremo loco positum est, *individuam vitae consuetudinem retinens*, indissolubilis vinculi naturam declarat quo vir et uxor colligantur.

4 *Ubi praecipua vis Matrimonii consistat*

Ex iis igitur patet matrimonii naturam et rationem in vinculo illo consistere. Nam quod aliae clarissimorum virorum definitiones hoc videntur consensui tribuere, ut cum dicunt *coniugium esse consensum maris et feminae*, hoc ita accipiendum est: consensum ipsum matrimonii causam effectricem esse. Quod Patres in Concilio Florentino docuerunt; etenim obligatio et nexus oriri non potest, nisi ex consensu et pactione.

[3] Lib. 1 de Abraham cap. 9

5 *Qualis in Matrimonio requiratur consensus, quaque ratione sit declarandus*

Sed illud maxime necessarium est, ut consensus verbis quae praesens tempus significant, exprimatur neque enim matrimonium est simplex donatio, sed mutua pactio. Atque ita fit ut consensus alterius tantum ad matrimonium coniungendum satis esse non possit, sed duorum inter se mutuum esse oporteat; atqui ad declarandum mutuum animi consensum, verbis opus esse perspicuum est. Si enim ex interiori tantum consensu, sine aliqua externa significatione, matrimonium constare posset, illud etiam sequi videretur, ut, cum duo qui disiunctissimis et maxime diversis in locis essent, ad nuptias consentirent, antequam alter alteri voluntatem suam vel litteris vel nuntiis declarasset, veri et stabilis matrimonii lege coniungerentur; quod tamen a ratione et sanctae Ecclesiae consuetudine et decretis alienum est.

6 *Mutuus consensus verbis futuri temporis expressus Matrimonium non efficit*

Recte autem dicitur oportere ut consensus verbis exprimatur quae praesentis temporis significationem habeant; nam quae futurum tempus indicant, matrimonium non coniungunt, sed spondent. Deinde, quae futura sunt, nondum esse perspicuum est; quae vero non sunt, parum vel nihil firmi aut stabilis habere existimandum est. Quare nondum connubii ius in eam mulierem quisquam habet, quam se in matrimonium ducturum esse pollicetur, neque statim ab eo impletum est quod se facturum promisit, tametsi fidem praestare debet; quod si non faciat, violatae fidei reus esse convincitur. At vero qui matrimonii foedere alteri iungitur, quamvis postea paeniteat, tamen, quod factum est mutare irritumve et infectum reddere non potest. Cum itaque coniugii obligatio nuda promissio non sit, sed eiusmodi abalienatio qua re ipsa vir mulieri, et vicissim mulier viro, corporis sui potestatem tradit, idcirco necesse est verbis quae praesens tempus designant, matrimonium contrahi, quorum verborum vis, postquam etiam enuntiata sunt, permanet, virurnque et uxorem indissolubili vinculo constrictos tenet.

7 *Si pudore, aut alio impedimento consensus verbis non exprimatur, nutus et signa verborum locum habent*

Sed verborum loco tum nutus et signa quae intimum consensum aperte indicent, satis ad matrimonium esse possunt, tum ipsa etiam taciturnitas, cum puella propter verecundiam non respondet, sed pro ea parentes loquuntur.

8 *Ad verum Matrimonium concubitus non requiritur*

Ex iis igitur parochi fidelibus tradent matrimonii naturam et vim in vinculo et obligatione sitam esse; ac praeter consensum, eo quo dictum est modo expressum, ut verum matrimonium exsistat concubitum necessario non requiri. Nam et primos parentes ante peccatum, quo tempore nulla inter eos carnis copula intercesserat, ut Patres testantur, vero matrimonio iunctos fuisse plane constat. Quare a sanctis Patribus dictum est matrimonium non concubitu, sed consensu exsistere; quod etiam a sancto Ambrosio in libro de Virginibus repetitum legimus [4] .

9 *Quotuplex sit Matrimonii consideratio*

Iam vero hisce explicatis, illud docendum erit matrimonium duplicem rationem habere. Nam, vel ut naturalis coniunctio coniugium enim non ab hominibus inventum, sed a natura, vel ut sacramentum, cuius vis naturalium rerum conditionem superat, considerandum est. Ac quoniam gratia naturam perficit *neque prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale* [5] , rei ordo postulat ut de matrimonio, ut natura constat et ad naturae officium pertinet, prius agendum sit; tum vero quae illi, ut sacramentum est, conveniunt, explananda erunt.

10 *Quis Matrimonii, ut officium naturae significat, sit auctor*

Imprimis itaque docendi sunt fideles matrimonium a Deo institutum esse. Scriptum est enim in Genesi: *Masculum et feminam creavit eos, benedixitque illis Deus, et ait: Crescite, et multiplicamini* [6] ; et: *Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi*; ac paulo post: *Adae vero non inveniebatur adiutor similis eius. Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam, cumque obdormisset, tulit unam de costis eius et replevit carnem pro ea. Et aedificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, vi mulierem, et adduxit eam ad Adam. Dixitque Adam: Hac nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea, haec vocabitur virago, quoniam de vim sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt dua in carne una.* Quae, ipso Domino auctore apud sanctum Matthaeum, ostendunt matrimonium divinitus institutum esse [7] .

[4] Ib. cap. 6
[5] 1 Cor 15
[6] Gén 1
[7] Mt 19

11 *Matrimonium, ut naturae officium consideratum, dissolvi non potest*

Neque vero Deus matrimonium tantummodo instituit, verum, ut sancta Tridentina Synodus declarat, perpetuum etiam et indissolubilem nodum ei addidit, siquidem Salvator ait: *Quod Deus coniunxit, homo non separet* [8] . Quamvis enim matrimonio, quatenus naturae est officium, conveniat ut dissolvi non possit, tamen id maxime fit quatenus est sacramentum; qua ex re etiam in omnibus quae naturae lege eius propria sunt, summam perfectionem consequitur. Tamen et prolis educandae studio et aliis matrimonii bonis repugnat ut eius vinculum dissolubile sit.

12 *Omnibus hominibus lex contrahendi non est imposita*

Quod vero a Domino dictum est, *Crescite et multiplicamini*, id eo spectat, ut cuius rei causa matrimonium institutum erat declaret, non ut singulis hominibus necessitatem imponat. Nunc enim, aucto iam humano genere, non solum ulla lex uxorem ducere aliquem non cogit, sed potius virginitas summopere commendatur, et unicuique in sacris Litteris suadetur, ut quae matrimonii statu praestantior sit, maioremque in se perfectionem et sanctitatem contineat. Dominus enim Salvator noster ita docuit: *Qui potest capere, capiat* [9] ; et Apostolus ait: *De virginibus praeceptum Domini non habeo, consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus ut sim fidelis* [10] .

13 *Vir et mulier coniungi cur debeant*

Sed quibus de causis vir et mulier coniungi debeant, explicandum est.

Prima igitur est haec ipsa diversi sexus naturae instinctu expetita societas, mutui auxilii spe conciliata, ut alter alterius ope adiutus vitae incommoda facilius ferre et senectutis imbecillitatem sustentare queat.

Altera est procreationis appetitus, non tam quidem ob eam rem ut bonorum et divitiarum heredes relinquantur, quam ut verae fidei et religionis cultores educentur. Quod quidem maxime sanctis illis Patriarchis, cum uxores ducerent, propositum fuisse ex sacris Litteris satis apparet. Quare angelus, cum Tobiam admoneret quo pacto mali daemonis vim posset repellere, *Ostendam*, inquit, *tibi qui sunt quibus praevalere potest daemonium. Ii namque qui coniugium ita suscipiunt ut Deum a se et a sua mente excludant, et suae*

---

[8] Mt 19
[9] Mt 19
[10] 1 Cor 7

libidini ita vacent sicut equus et mulus, quibus non est intellectus, habet potestatem daemonium super eos. Deinde subiecit: *Accipies virginem cum timore Domini, amore filiorum magis quam libidine ductus, ut in semine Abrahae benedictionem in filiis consequaris* [11] . Atque una etiam haec causa fuit cur Deus ab initio matrimonium instituerit. Quare fit ut illorum sit scelus gravissimum, qui, matrimonio iuncti, medicamentis vel conceptum impediunt, vel partum abigunt. Haec enim homicidarum impia conspiratio existimanda est.

14 *Post peccatum cur Matrimonium institutum fuerit*

Tertia est quae post primi parentis lapsum ad alias causas accessit, cum propter iustitiae in qua homo conditus erat amissionem, appetitus rectae rationi repugnare coepit; ut scilicet, qui sibi imbecillitatis suae conscius est, nec carnis pugnam vult ferre, matrimonii remedio ad vitanda libidinis peccata utatur. De quo ita Apostolus scribit: *Propter fornicationem unusquisque suam uxorem habeat et unaquaeque suum virum habeat* [12] ; ac paulo post, cum docuisset interdum orationis causa a matrimonii debito abstinendum esse, subiecit: *Et iterum revertimini in idipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.*

Hae igitur sunt causae, quarum aliquam sibi proponere quisque debet, qui pie et religiose, ut sanctorum filios decet, nuptias velit contrahere.

Quod si ad eas causas aliae etiam accedant, quibus homines inducti matrimonium ineant, atque in habendo uxoris delectu hanc illi praeponant, ut heredis relinquendi desiderium, divitiae, forma, generis splendor, morum similitudo, huiusmodi sane rationes damnandae non sunt, cum matrimonii sanctitati non repugnent. Neque enim in sacris Litteris Iacob patriarcha reprehenditur, quod Rachelem, eius pulchritudine illectus, Liae praetulerit.

15 *Cur Matrimonium Sacramenti dignitate per Christum sit auctum*

Haec de matrimonio, ut naturalis coniunctio est, docenda erunt. Ut autem sacramentum est, explicare oportebit eius naturam multo praestantiorem esse et omnino ad altiorem finem referri. Quemadmodum enim matrimonium, ut est naturalis coniunctio, ad propagandum humanum genus ab initio institutum est; ita deinde, ut populus ad veri Dei et Salvatoris nostri Christi cultum et religionem procrearetur atque educaretur, sacramenti dignitas illi

---

[11] Tob 6
[12] 1 Cor 7

tributa est. Cum enim Christus Dominus vellet arctissimae illius necessitudinis, quae ei cum Ecclesia intercedit, suaeque erga nos immensae charitatis certum aliquod signum dare, tanti mysterii divinitatem hac potissimum maris et feminae sancta coniunctione declaravit. Quod quidem aptissime factum esse intelligi ex eo potest, quod ex omnibus humanis necessitatibus, nulla inter se homines magis quam matrimonii vinculum constringit; maximaque inter se vir et uxor charitate et benevolentia devincti sunt.

Atque idcirco fit ut frequenter sacrae Litterae nuptiarum similitudine divinam hanc Christi et Ecclesiae copulationem nobis ante oculos proponant.

16 *Quomodo Matrimonium sit verum Evangelicae Legis Sacramentum*

Iam vero matrimonium sacramentum esse Ecclesia, Apostoli auctoritate confirmata, certum et exploratum semper habuit; ita enim ad Ephesios scribit: *Viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua. Qui suam uxorem diligit, se ipsum diligit. Nemo enim umquam carnem suam odium habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam; quia membra sumus corporis eius, de carne eius et de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo et in Ecclesia* [13] . Nam quod inquit *sacramentum hoc magnum est*, nemini dubium esse debet ad matrimonium referendum esse, quod scilicet viri et mulieris coniunctio cuius Deus auctor est, sanctissimi illius vinculi quo Christus Dominus cum Ecclesia coniungitur, sacramentum, id est, sacrum signum sit.

17 *Quomodo Matrimonium Sacramentum esse ex Pauli verbis convincatur*

Atque hanc esse eorum verborum propriam et veram sententiam, veteres sancti Patres qui eum locum interpretati sunt ostendunt, idemque sancta Tridentina Synodus explicavit [14] . Constat ergo virum Christo, uxorem Ecclesiae ab Apostolo comparari; virum esse caput mulieris, ut est Christus Ecclesiae; eaque ratione fieri ut vir uxorem diligere, et vicissim uxor virum amare et colere debeat: Christus enim dilexit Ecclesia, et pro ea semetipsum tradidit; rursus vero, ut idem Apostolus docet [15] , Ecclesia subiecta est Christo. Sed gratiam quoque hoc sacramento significari et tribui, in quo maxime ratio sacramenti inest, ea Synodi verba declarant: *Gratiam vero,*

[13] Ef 5
[14] In prin. Sess. 24
[15] Ef 5

quae naturalem illum amorem perficeret, et indissolubilem unitatem confirmaret coniugesque sanctificaret, ipse Christus, venerabilium sacramentorum institutor atque perfector, sua nobis passione promeruit. Quare docendum est huius sacramenti gratia effici, ut vir et uxor, mutuae charitatis vinculo coniuncti, alter in alterius benevolentia conquiescet, alienusque et illicitus amores et concubitus non quaerat; sed in omnibus sit *honorabile connubium et thorus immaculatus* [16] .

18 *Quantum Matrimonium Evangelii a Legis naturae vel Moysis matrimonio differat*

Sed quantum matrimonii sacramentum iis matrimoniis praestet quae ante vel post Legem iniri solebant, ex eo licet cognoscere, quod etsi gentes matrimonio divini aliquid inesse arbitrabantur, atque ob eam rem vagos concubitus a naturae lege alienos esse, itemque stupra, adulteria et alia libidinis genera vindicanda esse iudicabant; tamen eorum connubia nullam prorsus sacramenti vim habuerunt.

Apud iudaeos vero religiosius omnino nuptiarum leges servari consueverant; neque dubitandum quin eorum matrimonia maiori sanctitate praedita essent. Cum enim promissionem accepissent fore aliquando ut omnes gentes in semine Abrahae benedicerentur [17] , magnae apud eos pietatis officium merito esse videbatur filios procreare, electi populi sobolem, ex qua Christus Dominus Salvator noster, quod ad humanam naturam attinet, ortum habiturus esset, propagare. Sed illae quoque coniunctiones vera sacramenti ratione caruerunt.

19 *Matrimonium in Lege naturae post peccatum, ut in Lege Moysis, originis suae, quam ex Deo habuit, decorem non retinuit*

Huc accedit quod, sive naturae post peccatum sive Moysis Legem spectemus, facile animadvertimus matrimonium a primi ortus sui decore et honestate decidisse. Dum enim naturae lex vigebat, multos ex antiquis Patribus fuisse comperimus qui plures simul uxores ducerent. Deinde vero in lege Moysis permissum erat, dato repudii libello si causa fuisset [18] , divortium cum uxore facere; quorum utrumque ab evangelica Lege sublatum, matrimoniumque in pristinum statum restitutum est.

[16] Heb 13
[17] Gén 12
[18] Mt 19

Nam quod polygamia a matrimonii natura aliena esset etsi aliqui ex priscis Patribus accusandi non sunt, quod non sine Dei indulgentia plures uxores ducerent , Christus Dominus ostendit illis verbis: *Propter hoc dimittet homo patrem, et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una* [19] ; ac deinde subiungit: *Itaque iam non sunt duo, sed una caro* . Quibus verbis planum fecit matrimonium ita a Deo institutum esse, ut duorum tantum, non plurium coniunctione definiretur. Quod etiam alibi apertissime docuit, inquit enim: *Quicumque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium committit super eam; et si uxor dimiserit virum suum et alii nupserit, moechatur.* Nam si viro liceret plures uxores ducere, nulla omnino causa esse videretur cur magis adulterii reus dicendus esset, quod praeter eam uxorem quam domi haberet aliam duceret, quam quod, priore dimissa, cum alia coniungeretur. Atque ob eam rem fieri intelligimus, ut si infidelis quispiam gentis suae more et consuetudine plures uxores duxisset, cum ad veram religionem conversus fuerit, iubeat eum Ecclesia ceteras omnes relinquere, ac priorem tantum iustae et legitimae uxoris loco habere.

20 *Vinculum Matrimonii divortio disrumpi non potest*

Verum eodem Christi Domini testimonio facile comprobatur nullo divortio vinculum matrimonii dissolvi posse. Si enim post libellum repudii mulier a viri lege soluta esset, liceret ei sine ullo adulterii crimine alteri viro nubere. Atqui Dominus aperte denuntiat: *Omnis qui dimittit uxorem suam et alteram ducit, moechatur.* Quare coniugii vinculum nulla re, nisi morte, dirumpi perspicuum est. Quod quidem Apostolus etiam confirmat, cum inquit: *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius vivit; quod si dormierit vir eius, liberata est a lege; cui vult, nubat, tantum in Domino* [20] . Et rursus: *His qui matrimonio iuncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari.* Eam vero optionem Apostolus mulieri quae iusta de causa virum reliquisset detulit, ut aut innupta maneat, aut viro suo reconcilietur; neque enim sancta Ecclesia viro vel uxori permittit ut sine gravioribus causis alter ab altero discedat.

21 *Cur nulla ratione dissolvi Matrimonium expediat*

Ac, ne forte alicui videatur durior matrimonii lex, quod nulla umquam ratione dissolvi possit, docendum est quae sint cum ea utilitates coniunc-

[19] Mt 19
[20] 1 Cor 7

tae. Primum enim homines in coniungendis matrimoniis virtutem potius et morum similitudinem, quam divitias et pulchritudinem spectandam esse intelligant; qua quidem re communi societati maxime consuli nemo dubitare potest. Praeterea, si divortio matrimonium dissolveretur, vix umquam dissidendi causae hominibus deessent, quae eis ab antiquo pacis et pudicitiae hoste quotidie obiicerentur. Nunc vero, cum fideles secum cogitant, quamvis etiam coniugis convictu et consuetudine careant, se tamen matrimonii vinculo constrictos teneri, omnemque alterius uxoris ducendae spem sibi praecisam esse, ea re fit ut ad iracundiam et dissidia tardiores esse consueverint. Quod si interdum etiam divortium faciant, et diutius coniugis desiderium ferre non possunt, et facile, per amicos reconciliati, ad eius convictum redeunt.

22 *Per libellum repudii separati possunt rursum coniungi*

Sed hoc loco praetermittenda non erit pastoribus sancti Augustini salutaris admonitio. Is enim, ut ostenderet fidelibus haud gravate faciendum esse ut cum uxoribus quas adulterii causa dimisissem, si eas delicti paeniteret, in gratiam reducerentur, *Cur*, inquit, *vir fidelis non recipiet uxorem quam recipit Ecclesia? aut cur uxor viro adultero, sed, paenitenti, non ignoscat, cui etiam ignovit Christus?* [21] Nam quod Scriptura stultum vocat qui tenet adulteram, de ea sentit quae, cum deliquerit, paenitere et a coepta turpitudine desistere recusat.

Ex iis itaque perspicuum est fidelium coniugia perfectione et nobilitate tum gentilium, tum iudaeorum matrimoniis longe praestare.

23 *Quae sint bona, quae ex hoc Sacramento ad coniugatos redeunt*

Docendi praeterea sunt fideles tria esse matrimonii bona: prolem, fidem, sacramentum, quorum compensatione illa incommoda leniuntur quae Apostolus indicat his verbis: *Tribulationem carnis habebunt huiusmodi* [22]; efficiturque ut coniunctiones corporum, quae extra matrimonium merito damnandae essent, cum honestate coniunctae sint.

Primum igitur bonum est proles, hoc est, liberi qui ex iusta et legitima suscipiuntur uxore. Id enim tanti fecit Apostolus, ut diceret: *Salvabitur mulier per filiorum generationem* [23] . Nec vero hoc de procreatione solum, sed de educatione etiam et disciplina, qua filii ad pietatem erudiuntur, intelligendum est. Sic statim subdit Apostolus: *si in fide permanserint.* Monet enim

[21] Lib. 1 de Adult. Con. cap. 6 et 9
[22] 1 Cor 7
[23] 1 Tim 2

Scriptura: *Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos a pueritia illorum* [24] . Idem etiam Apostolus docet; eiusque institutionis pulcherrima exempla Tobias, Iob et alii sanctissimi Patres in sacris Litteris praebent. Quae vero sint parentum et filiorum officia, in quarto praecepto latius explicabitur.

24 *Fides in matrimonio quid sit et quomodo servanda*

Sequitur fides, quod est alterum matrimonii bonum: non ille virtutis habitus quo imbuimur cum baptismum percipimus, sed fidelitas quaedam, qua mutuo vir uxori et uxor viro ita se obstringit, ut alter alteri sui corporis potestatem tradat, sanctumque illud coniugii foedus numquam se violaturum pollicetur. Id facile colligitur ex illis verbis quae a primo parente enuntiata sunt, cum Evam uxorem suam accepit, quae deinde Christus Dominus in evangelio comprobavit. Quare *relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una* [25] . Item ex eo Apostoli loco: *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* [26] . Quare optimo iure gravissimae animadversiones a Domino in adulteros, quod hanc maritalem fidem frangant, in veteri Lege constitutae erant. Postulat praeterea matrimonii fides, ut vir et uxor singulari quodam sanctoque et puro amore coniuncti sint; neque ut adulteri inter se ament, sed ut Christus dilexit Ecclesiam. Hanc enim Apostolus regulam praescripsit, cum ait: *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam* [27] ; quam certe immensa illa charitate, non sui commodi gratia, sed sponsae tantum utilitatem sibi proponens, complexus est.

25 *Quid sit Sacramentum, dum inter Matrimonii bona numeratur*

Tertium bonum sacramentum appellatur, vinculum scilicet matrimonii, quod numquam dissolvi potest. Nam, ut est apud Apostolum, *Dominus praecepit uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam aut viro suo reconcilians et vir uxorem non dimittat* [28] . Si enim matrimonium, ut sacramentum est, Christi coniunctionem cum Ecclesia signat, necesse est, ut Christus se ab Ecclesia numquam disiungit, ita uxorem a viro, quod ad matrimonii vinculum attinet, separari non posse.

[24] Eccl 7
[25] Gén 2 et Mt 19
[26] 1 Cor 7
[27] Ef 5
[28] 1 Cor 7

Verum, ut haec sancta societas sine querela facilius conservetur, viri et uxoris officia, quae a sancto Paulo et a Principe apostolorum Petro descripta sunt, tradenda erunt.

26 *Quae sint praecipua mariti officia*

Ergo viri munus est uxorem liberaliter et honorifice tractare. Qua in re meminisse oportet Evam ab Adamo sociam appellatam esse, cum inquit: *Mulier, quam dedisti mihi sociam* [29] . Cuius rei causa aliqui Patres factum esse docuerunt ut ea non ex pedibus, sed ex latere viri formaretur; quemadmodum etiam ex capite condita non est, ut se viri dominam non esse intelligeret, sed viro potius subiectam. Decet praeterea virum in alicuius honestae rei studio semper occupatum esse, tum ut ea suppeditet quae ad familiam sustentandam necessaria sunt, tum ne inerti otio languescat, a quo vitia fere omnia fluxerunt; deinde vero familiam recte constituere, omnium mores corrigere, singulos in officio continere.

27 *Uxoris officium quid requirat*

Rursus autem uxoris partes sunt quas apostolorum Princeps enumerat, cum inquit: *Mulieres subditae sint viris suis, ut et si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant, considerantes in timore sanctam conversationem vestram; quarum non sit extrinsecus capillatura aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus; sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. Sic enim aliquando et sanctae mulieres sperantes in Deo ornabant se, subiectae propriis viris, sicut Sara oboediebat Abrahae, dominum eum vocans* [30] . Earum quoque praecipuum studium sit filios in religionis cultu educare, domesticas res diligenter curare. Domi vero libenter se contineant, nisi necessitas exire cogat, idque sine viri permissu facere numquam audeant. Deinde, in quo maxime maritalis coniunctio sita est, meminerint semper, secundum Deum, magis quam virum neminem diligendum, eove pluris faciendum esse neminem; cui etiam omnibus in rebus quae christianae pietati non adversantur, morem gerere et obtemperare summa cum alacritate animi oporteat.

---

[29] Gén 3

[30] 1 Pe 3

28 *Quid de Matrimonii ritibus sentiendum sit*

Harum rerum explicationi consequens erit ut pastores ritus etiam doceant, qui in matrimonio contrahendo servari debent; de quibus non est exspectandum ut hoc loco praecepta tradantur, cum a sancta Tridentina Synodo [31] , quae hac in re maxime observanda sint, copiose et accurate constituta fuerint, neque illud decretum a pastoribus ignorari possit. Satis igitur est eos admonere ut quae ad hanc partem attinent, e sacri Concilii doctrina cognoscere studeant, eaque fidelibus diligenter exponant.

29 *Clandestina Matrimonia rata non sunt*

Imprimis autem, ne adolescentes et puellae, cui aetati inest maxima imbecillitas consilii, falso nuptiarum nomine decepti, turpium amorum foedera incaute ineant, saepissime docebunt ea neque vera neque rata matrimonia habenda esse quae, praesente parocho vel alio sacerdote de ipsius parochi vel ordinarii licentia certoque testium numero, non contrahantur.

30 *Tradere etiam Matrimonii impedimenta decet*

Sed quae matrimonium etiam impediunt explicanda erunt; in quo argumento plerique graves et doctissimi viri qui de vitiis et virtutibus conscripserunt, adeo diligenter versati sunt, ut facile omnibus futurum sit quae illi scriptis suis tradiderunt in hunc locum transferre; cum praesertim necesse habeant pastores eos ipsos libros numquam fere e manibus deponere. Itaque tum illas praeceptiones, tum quae a sancta Synodo sancita sunt de impedimento, quod vel a cognatione spirituali, vel a iustitia publicae honestatis, vel a fornicatione oritur, attente legent et tradenda fidelibus curabunt.

31 *Quo animo affecti esse debeant qui ad Matrimonium accedunt*

Ex quibus perspici potest quo animo affectos esse oporteat fideles, cum matrimonium contrahunt. Neque enim se humanam aliquam rem aggredi, sed divinam putare debent, in qua singularem mentis integritatem et pietatem adhibendam esse Patrum veteris Legis exempla satis ostendunt; quorum matrimonia tametsi sacramenti dignitate praedita non erant, ea tamen maxima semper cum religione et sanctimonia colenda esse existimarunt.

[31] Sess. 24 cap. 18

32 *Parentum consensus ad Matrimonium soliditatem requirendus*

Inter cetera autem maxime hortandi sunt filii familias ut parentibus et iis in quorum fide et potestate sunt, eum honorem tribuant ut, ipsis inscientibus, nedum invitis et repugnantibus, matrimonia non ineant. Nam in Veteri Testamento licet animadvertere filios a patribus semper in matrimonium collocatos esse. Qua in re plurimum illorum voluntati deferendum esse Apostolus etiam videtur iis verbis indicare: *Qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit, et qui non iungit, melius facit* [32] .

33 *Quidnam de actu coniugali sit praecipiendum*

Extrema illa restat pars, quae ad matrimonii usum pertinet; de quibus ita agendum est a pastoribus, ut nullum ex eorum ore verbum excidat quod fidelium auribus indignum esse videatur, aut pias mentes laedere, aut risum movere queat. Ut enim eloquia Domini, eloquia casta sunt, ita etiam maxime decet christiani populi doctorem eiusmodi orationis genere uti, quod singularem quamdam gravitatem et mentis integritatem prae se ferat.

Quare duo illa maxime docendi sunt fideles: primum quidem, non voluptatis aut libidinis causa matrimonio operam dandam esse, sed eo utendum intra illos fines qui, ut supra demonstravimus, a Domino praescripti sunt. Meminisse enim convenit quod Apostolus hortatur: *Qui habent uxores, tamquam non habentes sint* [33] ; tum vero a sancto Hieronymo dictum esse: *Sapiens vir iudicio debet amare coniugem, non affectu; reget impetus voluptatis, nec praeceps feretur ad coitum. Nihil est foedius quam uxorem amare quasi adulteram* [34] .

34 *Coniugibus aliquando ab officio Matrimonii abstinendum*

Sed quoniam bona omnia sanctis precationibus a Deo impetranda sunt, alterum est quod fideles docere oportet, ut Deum orandi et obsecrandi causa a matrimonii officio interdum abstineant; imprimisque id sibi observandum sciant tribus saltem diebus antequam sacram Eucharistiam percipiant, saepius vero cum solemnia Quadragesimae ieiunia celebrantur, quemadmodum Patres nostri recte et sancte praeceperunt. Ita enim fiet ut ipsa matrimonii bona, maiori in dies divinae gratiae cumulo, augeri sentiant, et pietatis studia sectantes non modo hanc vitam tranquille et placide traducant, sed aeternae

[32] 1 Cor 7
[33] 1 Cor 7
[34] Lib. 1 contra Iovin.

etiam Dei benignitate consequendae vera et stabili spe, quae non confundit [35] , nitantur.

[35] Rom 5

Pars tertia

De Dei praeceptis in Decalogo contentis

Capitulum I

1 *Decalogum omnium praeceptorum summam esse demonstratur*

Decalogum legum omnium summam et epitomen esse sanctus Augustinus [1] litteris commendavit: Cum multa locutus sit Dominus, duae tamen tantum tabulae dantur Moysi lapideae, quae dicuntur tabulae testimonii futuri in arca; nimirum, cetera omnia quae praecepit Deus, ex illis decem praeceptis, quae duabus tabulis conscripta sunt, pendere intelliguntur, si diligenter quaerantur ut recte intelligantur; quomodo haec ipsa rursus decem praecepta, ex duobus illis, dilectionis scilicet Dei et proximi, in quibus tota lex pendet et prophetae [2] .

2 *Cur pastores maxime Decalogum diserte terere et explicare conveniat*

Itaque, cum sit totius legis summa, pastores oportet in eius contemplatione die noctuque versari, non ut vitam suam modo ad hanc normam componant, sed etiam ut populum sibi creditum in lege Domini erudiant. Nam *labia sacerdotis custodient scientiam et legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est* [3] ; quod ad pastores novae Legis maxime pertinet, qui Deo propiores *a claritate in claritatem transformare debent, tamquam a Domini Spiritu* [4] . Et cum eos lucis nomine nuncupavit Christus Dominus [5] , propriae sunt illorum partes ut sint lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditores insipientium, magistri infantium; et si quis praeoccupatus fuerit in aliquo delicto, ipsi, qui spirituales sunt, huiusmodi instruant [6] . In confessionibus etiam iudicis personam sustinent, ac pro genere et modo peccatorum sententiam ferunt. Quare nisi suam sibi inscitiam, nisi aliis etiam esse fraudi velint, in eo sint necesse est quam vigilantissimi et in divinorum praeceptorum interpretatione exercitatissimi, ut ad hanc divinam regulam de quacumque et actione et officii praetermissione iudicium facere possint; et, ut est apud Apostolum, sanam doctrinam tradant [7] , id est, quae nullum contineat errorem, et animorum morbis, quae sunt peccata, medeatur; ut sit populus Deo acceptus, sectator bonorum operum. Iam vero in huiuscemodi tractationibus ea pastor sibi et aliis proponat, quibus legi parendum esse persuadeat.

[1] Quaest. 140 Lib. 2 sup. Ex.
[2] Mt 22
[3] Mal 2
[4] 2 Cor 3
[5] Mt 5
[6] Gál 6
[7] 2 Tim 4

3 *Quis Decalogi et legis naturae auctor sit*

Inter cetera autem, quae animos hominum ad huius legis iussa servanda possunt impellere, illud maximam vim habet, Deum esse huius legis auctorem. Quamvis enim per angelos data esse dicatur, nemo tamen dubitare potest ipsum Deum esse legis auctorem. Cuius rei satis amplum testimonium praebent non solum ipsius Legislatoris verba, quae paulo post explicabuntur, sed infinita paene Scripturarum loca, quae pastoribus facile occurrent. Nemo enim est quin sibi a Deo legem in animo insitam esse sentiat, qua bonum a malo, honestum a turpi, iustum ab iniusto possit secernere; cuius vis et ratio legis, cum ab ea quae scripta est, diversa non sit [8] , quis est qui ut intimae sic scriptae legis auctorem Deum negare audeat? Hanc igitur divinam lucem, paene iam pravis moribus et diuturna perversitate obscuratam, cum Deus Moysi legem dedit, eam potius illustriorem reddidisse quam novam tulisse docendum est; ne forte cum populus audit legi Moysis derogatum esse, putet his legibus se non teneri. Certissimum enim est non propterea his praeceptis parendum esse, quod per Moysen data sunt, sed quod omnium animis ingenita et per Christum Dominum explicata sunt et confirmata.

4 *Quomodo ad legem servandam ab ipso legis auctore populus excitari possit*

Iuvabit tamen plurimum, et ad persuadendum magnum habebit momentum illa cogitatio: Deum esse qui legem tulit, de cuius sapientia et aequitate dubitare non possumus, nec eius infinitam vim atque potentiam effugere. Quare cum per prophetas Deus iuberet servari legem, dicebat se Dominum Deum esse; et in ipso Decalogi exordio: *Ego sum Dominus Deus tuus* [9] ; et alibi: *Si Dominus ego sum, ubi est timor meus?* [10]

5 *Quantum sit beneficium legem a Deo accepisse*

Non solum autem excitabit fidelium animos ad servanda Dei praecepta, sed ad gratiarum etiam actionem, quod suam Deus, quae salutem nostram contineret, voluntatem explicarit. Quare non uno loco Scriptura, maximum hoc beneficium declarans, populum commonefacit ut suam dignitatem ac Domini beneficentiam cognoscat, veluti in Deuteronomio: *Haec est*, inquit, *vestra sapientia et intellectus coram populis, ut audientes universi praecepta*

[8] Éx 20
[9] Éx 20
[10] Mal 1

haec, dicant: En populus sapiens et intelligens, gens magna [11] ; et rursus in Psalmo: *Non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestavit eis* [12] .

6 *Quare tanta maiestatem legem suam Israelitis olim Deus tradere voluerit*

Verum si parochus rationem praeterea latae legis ex Scripturae auctoritate demonstrarit, facile intelligant fideles quam pie ac suppliciter acceptam Dei legem colere oporteat. Triduo enim antequam ferretur lex, Dei iussu dictum est omnibus ut vestimenta lavarent, uxores non attingerent [13] , quo sanctiores ac paratiores essent ad accipiendam legem, ut ad diem tertium adessent. Deinde, cum ad montem essent adducti unde Dominus illis per Moysen leges erat laturus, uni Moysi dictum est ut in montem ascenderet, quo Deus maxima cum maiestate venit, et locum tonitruis, fulgoribus, igne, densisque nebulis circumfudit, ac loqui cum Moyse cepit eique leges dedit. Quod divina Sapientia nullam aliam ob causam factum voluit, nisi nos ut moneret casto humilique animo legem Domini accipiendam esse; quod si praecepta negligeremus, paratas nobis a divina iustitia poenas imminere.

7 *Quomodo lex tanto terrore promulgata ab hominibus impleri possit; et quod nihil amore facilius sit*

Quin etiam legis iussa difficultatem non habere ostendat parochus; quod vel una hac ratione ex sancto Augustino docere poterit, cum dicit: *Qui, quaeso, dicetur impossibile esse homini amare; amare, inquam, Creatorem beneficum, Patrem amantissimum, deinde etiam et carnem suam in fratribus suis at vero qui diligit, legem implevit* [14] . Quare Ioannes apostolus praecepta Dei gravia non esse aperte testatur [15] ; nihil enim iustius, nihil cum maiore dignitate, nihil maiore cum fructu ab homine, teste beato Bernardo, exigi potuisset [16] . Quamobrem summam Dei benignitatem admiratus est Augustinus, sic ipsum Deum affatus: *Quid est homo, quod amari te ab eo vis? et si non faciat, ingentes minaris poenas? An non satis magna haec est, si non diligam te?* [17] Quod si quis eam afferat excusationem, impediri se quominus Deum

[11] Dt 4
[12] Sal 147
[13] Éx 19
[14] Serm. 61 de Temp. et 47 de Sanc.
[15] 1 Jn 5
[16] De diligendo Deo
[17] Lib. 1 de Confess. cap. 5

amet infirmitate naturae, docendum est Deum, qui amorem requisivit, amoris vim inserere cordibus per Spiritum Sanctum suum; hic autem Spiritus bonus petentibus a Patre caelesti datur [18] , ut merito sanctus Augustinus precatus sit: *Da quod iubes, et iube quod vis* [19] . Quia igitur Dei auxilium praesto nobis est, maxime post Christi Domini mortem, per quam princeps huius mundi eiectus est foras [20] , non est quod quisquam rei difficultate deterreatur; nihil enim est amanti difficile.

8 *Teneantur ne omnes homines necessario ad legis observationem*

Praeterea ad eandem rem persuadendam plurimum valebit, si explicabitur necessario legi obtemperandum esse; praesertim cum nostris temporibus non defuerint qui, sive facilis sive difficilis sit lex, ad salutem tamen nequaquam necessariam esse, impie et magno ipsorum malo dicere non veriti sunt. Quorum nefariam impiamque sententiam sacrae Scripturae testimoniis parochus confutabit, eiusdem maxime Apostoli, cuius illi auctoritate impietatem suam tueri conantur. Quid igitur ait Apostolus? *Non praeputium, non circumcisionem quidquam esse, sed observationem mandatorum Dei* [21] . Quod vero eandem sententiam alibi repetit, et novam creaturam in Christo tantum dicit valere, intelligimus plane eum novam creaturam in Christo dicere, qui mandata Dei observat. *Is enim qui habet mandata Dei ac servat, diligit Deum*, Domino ipso teste apud Ioannem: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit* [22] . Nam, etsi iustificari potest homo et ex impio fieri pius, antequam singula legis praecepta externis actionibus impleat, tamen fieri non potest ut qui per aetatem ratione uti queat, ex impio fiat iustus, nisi animum habeat paratum ad omnia praecepta Dei servanda.

9 *Quos fructus consequantur qui legent divinam observam*

Ad extremum vero, ne quid praetermittat parochus quo fidelis populus adducatur ut legem servet, quam sint eius uberes suavesque fructus demonstrabit; quod facile poterit, ex iis quae psalmo decimo octavo scripta sunt, probare. In eo enim legis Dei laudes celebrantur, quarum haec est vel maxima, quae Dei gloriam et maiestatem multo amplius explicat quam decore suo atque ordine faciant ipsa caelestia corpora; quae ut omnes, quamvis barbaras,

[18] Luc 11
[19] Lib. 10 de Confess. cap. 29
[20] Jn 12
[21] 1 Cor 7
[22] Jn 14

nationes in sui admirationem rapiunt, ita efficiunt ut rerum omnium opificis et conditoris gloriam, sapientiam ac potentiam agnoscant. Ac lex quidem Domini convertit animas ad Deum; agnoscentes enim vias eius et Dei sanctissimam voluntatem per legem, convertimus pedes nostros in vias Domini. At quia soli timentes Deum vere sapientes sunt, hoc illi deinceps tribuit, ut sapientiam praestet parvulis. Hinc veris gaudiis et mysteriorum divinorum cognitione, ingentibus praeterea voluptatibus et praemiis, et in hac vita et in futuro saeculo, illi cumulantur qui Dei legem observant.

10 *Cum omnia voluntatem Dei faciant, hominem eandem voluntatem sequi aequissimum ostenditur*

Nec vero tam nostrae utilitatis gratia quam Dei causa nobis est servanda lex, qui suam hominum generi in lege voluntatem aperuit; quam cum ceterae creaturae sequantur, hominem ipsum eandem sequi multo est aequius.

Ne id quidem silentio praetereundum est; vel in hoc maxime suam in nos Deum clementiam et summae bonitatis divitias ostendisse; quod, cum sine ullo praemio nos potuisset ut suae gloriae serviremus cogere, voluit tamen suam gloriam cum utilitate nostra coniungere, ut quod homini utile, idem esset Deo gloriosum. Quoniam igitur id maximum et praeclarissimum est, docebit parochus, ut a Propheta ultimo loco dictum est, *in custodiendis illis retributionem multam esse.* Non enim tantum illae nobis benedictiones promissae sunt quae ad terrenam magis felicitatem spectare videbantur, ut benedicti simus in civitate, benedicti in agro; sed *copiosa merces in caelis, et mensura bona, conferta, coagitata et superfluens* [23] proposita est, quam piis et iustis actionibus meremur, divinae misericordiae adiumento.

11 *Quo pacto lex Moysis omnium aetatum homines obliget, quaque occasione Israelitis promulgata fuerit*

Quamvis haec lex iudaeis in monte a Domino data fuerit, tamen, quoniam natura omnium mentibus multo ante impressa et consignata erat, atque ob eam rem Deus universos homines illi perpetuo parere voluit, plurimum proderit verba illa quibus, Moyse ministro atque interprete, hebraeis promulgata est, et populi lsraelitici historiam, quae mysteriorum est plena, diligenter explicare.

Principio narrabit, ex omnibus nationibus quae sub caelo erant unam Deum delegisse, quae ortum habuit ab Abraham, quem peregrinum esse voluit in terra Chanaam; cuius possessionem cum ei pollicitus esset, tamen et

[23] Mt 5

ille et posteri eius amplius quadringentos annos vagi fuerunt, antequam promissam terram incolerent; in qua quidem peregrinatione numquam eorum curam dimisit. Transibant quidem illi *de gente in gentem et de regno ad populum alterum* [24] ; sed nullam umquam illis iniuriam fieri passus est, immo vero in reges animadvertit. Priusquam autem in Aegyptum descenderent, virum praemisit, cuius prudentia et illi et Aegyptii fame liberarentur [25] . In Aegypto vero ea illos benignitate complexus est ut, repugnante et incumbente ad illorum perniciem Pharaone, mirum in modum augerentur [26] ; et cum valde affligerentur ac tamquam servi durissime tractarentur, ducem Moysem excitavit, qui eos in manu potenti educeret. Huius praecipue liberationis, initio legis meminit Dominus his verbis: *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo servitutis.*

12 *Cur Iudaei in populum a Deo electi fuerint*

Ex his vero illud maxime parocho animadvertendum est, unam ex universis nationibus a Deo delectam esse, quam populum vocaret suum, et cui se cognoscendum et colendum praeberet; non quod ceteras iustitia aut numero vinceret, quemadmodum hebraeos monet Deus [27] ; sed quod ipsi Deo sic placuit, potius ut gentem exiguam et inopem augeret et locupletaret, quo eius potentia et bonitas notior apud omnes esset et illustrior. Cum igitur ea esset illorum hominum conditio, iis conglutinatus est et hos amavit ita ut, cum esset Dominus caeli et terrae, non confunderetur vocari Deus eorum, quo ceteras gentes ad aemulationem provocaret, ut, perspecta israelitarum felicitate, omnes homines ad veri Dei cultum sese conferrent; quemadmodum etiam Paulus testatur se, gentium felicitate proposita et vera Dei cognitione qua eas instruxerat, ad aemulationem carnem suam provocare [28] .

13 *Cur hebraei diu multumque vexati sint, antequam legem acciperent*

Deinde fideles docebit Deum hebraeos patres diu peregrinari passum esse, posteros etiam durissima servitute premi divexarique permisisse ob eam rem, uti doceremur amicos Dei fieri non nisi mundi inimicos ac peregrinos in terris; itaque in Dei familiaritatem facilius recipi, si nihil omnino nobis sit commune cum mundo; tum vero ut, ad Dei cultum translati, intelligeremus

[24] Sal 104
[25] Gén 45
[26] Éx 1
[27] Dt 9
[28] Rom 11

quanto feliciores demum sint ii qui Deo, quam qui mundo serviunt; cuius rei nos Scriptura commonet, inquit enim: *Verumtamen servient ei, ut sciant distantiam servitutis meae, et servitutis regni terrarum* [29] .

Praeterea explicabit post amplius quadringentis annis Deum promissa praestitisse, ut ille populus fide ac spe aleretur. Alumnos enim suos Deus a se perpetuo pendere vult, atque in eius bonitate omnem spem suam collocare, ut in primi praecepti explanatione dicetur.

14 *Cur tali loco et tempore lex data fuerit*

Postremo locum ac tempus notabit, quibus hanc legem populus Israel a Deo accepit, nempe postquam eductus ex Aegypto in desertum venit, ut beneficii recentis memoria allectus, et loci asperitate in quo versabatur deterritus, ad accipiendam legem aptior redderetur. Homines enim iis maxime devinciuntur quorum beneficentiam experti sunt, atque ad Dei praesidium confugiunt, cum se omni spe humana destitutos esse agnoscunt. Ex quo licet intelligere fideles ad complectendam caelestem doctrinam eo propensiores esse, quo se magis a mundi illecebris et carnis voluptatibus abstraxerint, sicut per Prophetam scriptum est: *Quem docebit scientiam, et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus* [30] .

[29] 2 Crón 12
[30] Is 28

Capitulum II

Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo servitutis

1 *Quid sibi istud exordium velit et quaenam in eo contineantur mysteria*

Enitatur itaque parochus et, quantum potest, efficiat ut fidelis populus haec verba semper in animo habeat: *Ego sum Dominus, Deus tuus*; ex quibus intelligere Legislatorem et Creatorem habere, a quo et conditi sunt et conservantur, iureque illud usurpent: *Ipse est Dominus Deus noster, et nos populus pascuae eius et oves manus eius* [1] . Quorum verborum vehemens et frequens admonitio eam vim habebit, ut ad legem colendam fideles promptiores reddantur et a peccatis abstineant.

Quod autem sequitur: *Qui eduxi te de terra Aegypti, de domo servitutis*, etsi iudaeis tantum videtur convenire aegyptiorum dominatu liberatis; tamen, si interiorem salutis universae rationem spectemus, multo magis ad christianos homines pertinet, qui non ex aegyptiaca servitute, sed e peccati regione et potestate tenebrarum a Deo erepti, atque in regnum Filii dilectionis suae translati sunt. Cuius beneficii magnitudinem intuens Ieremias praedixit illud: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicetur ultra: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti; sed: Vivit Dominus, qui eduxit, filios Israel de terra Aquilonis et de universis terris, ad quas eieci eos; et reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum. Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos* [2] ; et quae sequuntur. Pater enim indulgentissimus per Filium suum filios, qui erant dispersi, congregavit in unum, ut iam non ut servi peccati sed iustitiae, *serviamus illi in sanctitate et iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris* [3] .

2 *Quomodo ex principio huius Decalogi fideles affici debeant*

Quare fideles omnibus tentationibus, tamquam clypeum, opponent illud Apostoli: *Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo? Iam non sumus nostri, sed eius qui pro nobis mortuus est, et resurrexit.* Ipse est Dominus Deus noster qui nos suo sanguine sibi acquisivit; quomodo peccare poterimus in Dominum Deum nostrum ipsumque iterum cruci affigere? Ut

[1] Sal 94
[2] Jer 16
[3] Lc 1

igitur vere liberi, et ea quidem libertate qua nos Christus liberavit, sicut exhibueramus membra nostra servire iniustitiae, ita exhibeamus servire iustitiae in sanctificationem [4] .

Non habebis deos alienos coram me

3 *Quid hoc primum praeceptum observandum fugiendumve complectatur*

Priorem in Decalogo locum obtinere quae ad Deum pertinent, posteriorem vero quae ad proximum, docebit parochus, quia eorum quae proximo praestamus causa Deus est; tum enim ex Dei praecepto proximum diligimus, cum propter Deum diligimus; ea vero sunt in priori tabula descripta. Secundo loco, in verbis iis quae proposita sunt, duplex contineri praeceptum ostendet, quorum alterum iubendi, alterum prohibendi vim habet; nam quod dicitur: *Non habebis deos alienos coram me*, eam habet sententiam coniunctam: *me verum Deum coles, alienis dus cultum non adhibebis.*

4 *Quomodo hoc praecepto fides, spe et charitas contineantur*

In priori autem continetur praeceptum fidei, spei et charitatis. Nam cum Deum dicimus, immobilem, incommutabilem, perpetuo eundem manentem, fidelem, recte sine ulla iniquitate confitemur; ex quo eius oraculis assentientes, omnem ipsi fidem et auctoritatem tribuamus necesse est. Qui vero omnipotentiam, clementiam et ad bene faciendum facilitatem ac propensionem illius considerat, poteritne spes omnes suas non in illo collocare? At si bonitatis ac dilectionis ipsius effusas in nos divitias contempletur, illum ne poterit non amare? Hinc est illud prooemium, hinc illa conclusio, qua in praecipiendo mandandoque in Scriptura utitur Deus: *Ego Dominus.*

5 *Praeceptum hoc, ut negativum, exponitur*

Altera autem praecepti pars illa est: *Non habebis deos alienos coram me.* Qua loquendi formula Legislator usus est, non quod satis explicata non esset haec sententia affirmatione praecepti in hunc modum: me unum Deum coles si enim Deus est, unus est; sed propter caecitatem plurimorum, qui olim Deum verum se colere profitebantur, multitudinem tamen deorum venerabantur. Cuiusmodi inter hebraeos ipsos permulti fuerunt qui, ut Elias eis obiiciebat,

[4] Rom 6

in duas partes claudicabant [5] ; quod et samaritae fecerunt, qui Deum Israelis et deos gentium colebant.

6 *Quomodo hoc praeceptum omnium maximum censensum sit*

His explicatis, addendum erit hoc esse praeceptum omnium primum et maximum, non ordine tantum ipso, sed ratione, dignitate, praestantia. Debet enim obtinere Deus apud nos infinitis partibus maiorem quam domini, quam regis, charitatem et auctoritatem. Ipse nos creavit, idem gubernat; ab eo in utero matris nutriti, atque inde in hanc lucem educti sumus; ipse nobis ad vitam victumque res suppeditat necessarias.

7 *Qui praecipue sint rei violati huius praecepti*

Peccant autem in hoc praeceptum qui fidem, spem et charitatem non habent, quorum peccatum latissime patet. Sunt enim in hoc numero qui in haeresim labuntur, qui non credunt ea quae sancta mater Ecclesia credenda proponit; qui somniis, auguriis ceterisque vanissimis rebus fidem habent; qui de sua salute spem abiiciunt nec divinae bonitati confidunt; qui divitiis tantum, qui corporis valetudine ac viribus nituntur. Quae fusius ab iis explicata sunt qui de vitiis et peccatis conscripserunt.

8 *Non adversatur huic praecepto cultus qui ex recepto Ecclesiae usu Sanctis tribuitur*

Verum illud etiam in huius praecepti explicatione accurate docendum est, venerationem et invocationem sanctorum angelorum, ac beatarum animarum quae caelesti gloria perfruuntur, aut etiam corporum ipsorum sanctorumque cinerum cultum, quem semper catholica Ecclesia adhibuit, huic legi non repugnare.

Quis enim adeo demens est qui, edicente rege ne se pro rege quisquam gerat aut regio cultu atque honore affici patiatur, continuo putet nolle regem suis ut magistratibus honos deferatur? Etsi enim angelos christiani adorare dicuntur exemplo sanctorum Veteris Testamenti, non eam illis venerationem adhibent quam Deo tribuunt. Quod si legimus interdum angelos recusasse ne se homines venerarentur [6] , eo fecisse intelligendum est, quod sibi eum honorem haberi nolebant qui soli Deo deberetur.

[5] 3 Re 18
[6] Ap 19 et 22

9 *Quomodo sanctos angelos colere liceat ex Scripturis ostenditur*

Spiritus enim Sanctus qui ait: *Soli Deo honor et gloria*, idem praecepit ut honore parentes et seniores afficeremus. Sancti praeterea viri, qui Deum unum colebant, reges tamen, ut est in divinis Litteris, adorabant, id est, supplices venerabantur. Quod si reges, per quos Deus mundum gubernat, tanto honore afficiuntur, angelicis spiritibus, quos Deus ministros suos esse voluit et quorum opera non modo ad Ecclesiae suae, sed etiam ad reliquamm rerum gubernationem utitur, quorumque ope maximis tum animae tum corporis periculis quotidie liberamur, etiamsi se nobis in conspectum non dent, tanto maiorem honorem non habebimus, quanto beatae illae mentes dignitate regibus ipsis antecellant? Adde charitatem, qua nos diligunt, qua ducti pro iis provinciis quibus praesunt, ut ex Scriptura facile intelligitur, preces fundunt [7] ; quod etiam praestare iis quorum sunt ipsi custodes, ne dubitandum quidem est; nostras enim preces Deo offerunt et lacrimas [8] . Quamobrem in Evangelio docuit Dominus pussillos scandalizandos non esse, quod angeli eorum in caelis semper vident faciem Patris, qui in caelis est [9] .

10 *Invocandos esse sanctos angelos, ex Scripturis probatur*

Invocandi itaque sunt, quod et perpetuo Deum intuentur, et patrocinium salutis nostrae sibi delatum libentissime suscipiunt. Exstant divinae Scripturae testimonia huius invocatione, Iacob enim ab angelo, quicum luctatus fuerat, petit ut sibi benedicat, immo etiam cogit; se enim non dimissurum illum profitetur, nisi benedictione accepta [10] , neque solum sibi ab eo tribui quem intuebatur, sed ab eo etiam quem minime videbat, tum cum dixit: *Angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis* [11] .

11 *Sanctorum invocatione, et reliquiarum veneratione nihil honori Dei detrahitur*

Ex quibus etiam colligi poterit tantum abesse ut, sanctis qui in Domino dormierunt honore afficiendis atque invocandis et sacris eorum reliquiis cineribusque venerandis, Dei gloria minuatur, ut eo maxime augeatur, quo magis hominum spem excitat, confirmat et ad sanctorum imitationem cohortatur.

[7] Dan 10
[8] Tob 11
[9] Mt 18
[10] Gén 32
[11] Gén 48

Quod officium Nicaeno altero et Congrensi ac Tridentino Conciliis et sanctorum Patrum auctoritate comprobatur.

12 *Quibus potissimum argumentis Sanctorum invocatio stabilienda sit*

Quod autem sit ad refutandos eos instructior parochus qui huic veritati adversantur, sanctos Hieronymum contra Vigilandum et Damascenum potissimum legat.

Ad quorum rationem, quod caput est, accedit consuetudo ab apostolis accepta, et in Ecclesia Dei perpetuo retenta et conservata. Cuius rei quis firmius aut clarius requirat argumentum divinae Scripturae testimonio, quae sanctorum laudes celebrat admirabiliter? Exstant enim quorumdam sanctorum divina praeconia, quorum laudes cum sacris Litteris celebrentur, quid est, quod illis singularem honorem non habeant homines?

Etsi ob eam causam magis etiam colendi et invocandi sunt, quod pro salute hominum preces assidue faciunt, multaque eorum merito et gratia in nos Deus confert beneficia. Si enim gaudium est in caelo super uno peccatore paenitentiam agente [12] , nonne etiam caelestes cives paenitentes adiuvabunt? nonne rogati peccatorum veniam et impetrabunt, et conciliabunt nobis Dei gratiam?

13 *Illam Sanctorum invocationem ex quadam auxilii divini diffidentia, fideique imbecillitate non proficisci demonstratur*

Quod si dicatur, ut a nonnullis dicitur, supervacaneum esse sanctorum patrocinium, quod Deus sine interprete precibus nostris occurrat; has impiorum voces illa sancti Augustini facile convincunt: *multa Deum non concedere, nisi mediatoris ac deprecatoris opera et officium accesserit* [13] . Quod illustribus Abimelech [14] et Iob amicorum [15] confirmatur exemplis, quorum peccata non nisi Abraham et Iob precibus condonavit. Si vero etiam afferatur fieri inopia et imbecillitate fidei, ut sanctos, internuntios et patronos adhibeamus, quid ad illud respondebunt centurionis exemplum, qui vel in singulari illo fidei praeconio quod Dominus Deus impertivit, seniores tamen iudaeorum ad Salvatorem misit, ut laboranti puero salutem impetrarent?

---

[12] Lc 15
[13] Quaest. 149 in Ex.
[14] Gén 20
[15] Iob 42

14 *Doctrina de uno mediatore Christo non tollit Sanctorum invocationem*

Quare si fatendum est unum nobis mediatorem propositum Christum Dominum, qui scilicet unus nos per sanguinem Patri caelesti reconciliavit et qui, aeterna redemptione inventa [16] , semel in sancta ingressus, pro nobis interpellare non cessat, ex eo tamen nullo modo sequi potest quominus ad sanctorum gratiam confugere liceat. Nam, si propterea subsidiis sanctorum uti non liceat, quod unum patronum habemus Iesum Christum, numquam id commisisset Apostolus, ut se Deo, tanto studio fratrum viventium precibus adiuvari vellet; neque enim minus vivorum preces, quam eorum qui in caelis sunt sanctorum deprecatio, Christi mediatoris gloriam et dignitatem imminuerent.

15 *Unde reliquiarum virtus confirmetur, et quanta sit eorum vis et eficacia demonstratur*

Sed cui fidem non faciant, et honoris qui sanctis debetur, et patrocinii quod nostri suscipiunt, mirabiles effectae res ad eorum sepulchra: et oculis, ei manibus, membrisque omnibus captis in pristinum statum restitutis, mortuis ad vitam revocatis, ex corporibus hominum eiectis daemoniis? Quae non audisse, ut multi, non legisse, ut plurimi gravissimi viri, sed vidisse, testes locupletissimi sancti Ambrosius [17] et Augustinus [18] litteris prodiderunt. Quid multa? si vestes [19] , sudaria [20] , si umbra sanctorum [21] , priusquam e vita migrarent, depulit morbos viresque restituit; quis tandem negare audeat Deum per sacros cineres, ossa ceterasque sanctorum reliquias eadem mirabiliter efficere? Declaravit id cadaver illud, quod forte illatum in sepulchrum Elisaei, eius tacto corpore, subito revixit [22] .

16 *Verba sequentia non alterum, sed unum cum praecedentibus praeceptum constituunt*

Quod vero sequitur: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quae est in caelo et quae in terra deorsum, nec eorum quae sunt in aquis, sub*

[16]Heb 9
[17]Ep. 54 et 55, Serm. de Ss. Gerv. et Protas.
[18]Lib. 22 de Civ. cap. 8
[19]4 Re 2
[20]He 19
[21]Ib. 5
[22]4 Re 13

terra; non adorabis ea, neque coles; quidam hoc alterum praeceptum existimantes, duo postrema, ipsa unius praecepti vi contineri voluerunt. At sanctus Augustinus [23] illa extrema dividens, haec ipsa verba ad primum praeceptum pertinere voluit; quam sententiam, quia in Ecclesia celebris est, libenter sequimur. Etsi in promptu ratio est illa verissima, consentaneum fuisse praemium et poenam cuiusque cum primo praecepto coniungi.

17 *Adversus hoc praeceptum non pugnat receptus in Ecclesia imaginum usus*

Nec vero quis existimet omnino pingendi, fingendi aut sculpendi artem hoc praecepto prohiberi; nam in Scripturis iussu Dei simulacra et imagines effectas legimus cherubim [24] , serpentis aenei [25] . Superest igitur ut imagines ob eam rem vetitas interpretemur, ne quid, simulacris quasi diis colendis, de vero Dei cultu detraheretur.

18 *Quibus praesertim modis per imagines divinum Numen violari possit*

Duplici autem potissimum ratione, quod ad hoc praeceptum attinet, Dei maiestatem vehementer laedi perspicuum est: altera, si idola et imagines tamquam Deus colantur, aut credatur inesse aliqua in his divinitas vel virtus propter quam sint colendae, vel quod ab eis sit aliquid petendum, vel quod fiducia in imaginibus sit figenda veluti olim fiebat a gentibus, quae in idolis spem suam collocabant, quod passim sacrae Litterae reprehendunt. Altera, si quis conetur divinitatis formam aliquo artificio effingere, quasi corporeis oculis conspici, vel coloribus aut figuris exprimi possit. *Quis enim Deum*, ut inquit Damascenus, *qui sub aspectum non cadit, qui corporis expers est, qui nullis terminis circumscribi nec ulla figura describi queat, possit exprimere?* [26] Quae res in altera Nicaena Synodo uberius explicatur. Praeclare igitur Apostolus eos mutasse *Dei incorrumptibilis gloriam in similitudinem volucrum, quadrupedum ac serpentum* [27] dixit; haec enim omnia tamquam Deum venerabantur, cum illi harum rerum imagines ponerent. Quocirca israelitae, qui ante vituli simulachrum clamabant: *Hi sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti* [28] , idololatrae sunt appellati, *quia mutarunt gloriam*

[23] Quaest. 71 sup. Ex.
[24] 3 Re 6
[25] Núm 21
[26] Lib. 4 de Fide Ortod. cap. 16
[27] Rom 1
[28] Éx 23

suam in similitudinem vituli comedentis foenum [29] .

19 *Quis sit posterioris istius partis praecepti sensus*

Cum igitur Dominus deos alienos coli prohibuisset, ut penitus idololatriam tolleret, imaginem Divinitatis ex aere duci aut alia quavis materia fieri prohibuit. Quod Isaias declarans, inquit: *Cui similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei?* [30] Atque in hoc praecepto hanc sententiam contineri, praeter sanctorum Patrum scripta qui eam, quemadmodum in septima Synodo expositum est, sic interpretantur, illa etiam Deuteronomii verba satis declarant, ubi Moyses, populum avertere ab idololatria cum vellet, aiebat: *Non vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis* [31] . Quod sapientissimus legislator ideo dixit, ne quo errore ducti Divinitatis imaginem fingerent, Deoque debitum honorem rei creatae tribuerent.

20 *Hoc praeceptum, qui Trinitatis personas effingunt, non violant*

Nemo tamen propterea contra religionem Deique legem quidquam committi putet, cum sanctissimae Trinitatis aliqua persona quibusdam signis exprimitur, quae tam in Veteri quam in Novo Testamento apparuerunt. Nemo enim tam rudis est ut illa imagine Divinitatem credat exprimi; sed illis declarari doceat pastor proprietates aliquas aut actiones, quae Deo tribuuntur; veluti cum ex Daniele pingitur antiquus dierum in throno sedere, ante quem libri aperti sunt, Dei aeternitas et infinita sapientia significatur, qua omnes hominum et cogitationes et actiones, ut de iis iudicium ferat, intuetur.

21 *Angeli qua ratione pingantur*

Angelis etiam tum humana species, tum alae affinguntur, ut intelligant fideles quam propensi sint in humanum genus, et quam parati ad ministeria Domini exsequenda. *Omnes enim administratorii spiritus sunt propter eos qui hereditatem capient salutis* [32] .

---

[29] Sal 105
[30] Is 40
[31] Dt 4
[32] Heb 1

22 *De columba, in qua Spiritus Sanctus depingitur*

Columbae vero species et linguae tamquam ignis in Evangelio [33] et Actis apostolorum [34] , quas Spiritus Sancti proprietates significent, multo notius est quam ut oporteat pluribus verbis explicari.

23 *Christi et Sanctorum imagines pingi et honorari debent*

At vero cum Christus Dominus, eiusque sanctissima et purissima Mater, ceterique omnes sancti, humana praediti natura, humanam speciem gesserint, eorum imagines pingi atque honorari non modo hoc praecepto interdictum non fuit, sed etiam sanctum et grati animi certissimum argumentum semper habitum est; quod et apostolicorum temporum monumenta et oecumenicae Synodi et tot sanctissimorum doctissimorumque Patrum inter se consentientium scripta confirmant.

24 *Quis sit in Ecclesia imaginum legitimus usus*

Non solum autem licere in Ecclesia imagines habere, et illis honorem et cultum adhibere ostendet parochus, cum honos qui eis exhibetur, referatur ad prototypa; verum etiam maximo fidelium bono ad hanc usque diem factum declarabit, ut ex Damasceni libro quem de Imaginibus edidit, et septima Synodo, quae est secunda Nicaena, intelligitur.

Verum quia sanctissimum quodque institutum hostis humani generis suis fraudibus et fallaciis depravare contendit, si quid forte populo hac in re peccatum fuerit, parochus, Tridentini Concilii decretum secutus, quoad eius fieri poterit, studebit corrigere; ac decretum quidem ipsum, cum res tulerit, populo interpretabitur; tum rudes et qui imaginum ipsarum institutum ignorant docebit, imagines factas ad utriusque Testamenti cognoscendam historiam, atque eius memoriam identidem renovandam, qua rerum divinarum memoria excitati, ad colendum atque amandum ipsum Deum vehementius inflammemur; sanctorum quoque imagines in templis positas demonstrabit ut et colantur et, exemplo moniti, ad eorum vitam ac mores nos ipsos conformemus.

Ego sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt me; et faciens misericordiam in millia iis qui diligunt me, et custodiunt praecepta mea [35]

[33]Mt 3; Mc 1; Lc 3
[34]He 2
[35]Éx 20

25 *Non pertinet haec appendix dumtaxat ad primum praeceptum*

Duo sunt in extrema parte huius praecepti diligenter explicanda.

Primum est quod, etsi ob summum scelus praevaricationis primi praecepti atque hominum ad id committendum propensionem, apte hoc loco poena proponitur, communis tamen est omnium appendix praeceptorum. Omnis enim lex ad praecepta servanda homines poena et praemio inducit, hinc illae tam frequentes in sacris Litteris et crebrae Dei promissiones. Ut enim innumerabilia paene Testamenti Veteris testimonia praetermittamus, in Evangelio scriptum est: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata* [36] ; et alibi: *Qui facit voluntatem Patris mei, qui in caelis est, ipse intrabit in regnum caelorum* [37] ; tum illud: *Omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur* [38] ; et: *Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio* [39] ; atque alibi: *Si non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra* [40] .

26 *An eodem modo poena praevaricatoribus hic intentata, carnalibus et perfectis inculcanda sit*

Alterum est quod longe alia ratione perfecti, alia carnales homines hanc appendicem docendi sunt. Perfectis enim, qui Spiritu Dei aguntur eique prompto et alacri animo parent, instar est cuiusdam laetissimi nuntii, et magnum argumentum propensae in eos divinae voluntatis. Agnoscunt enim sui amantissimi Dei curam, qui nunc praemiis, nunc poenis ad sui cultum et venerationem homines prope compellat; agnoscunt eius immensam in se benevolentiam, qui sibi imperare, suaque opera ad divini Nominis gloriam uti velit; neque solum agnoscunt, sed magna spe sunt illum, cum quod vult iubeat, etiam daturum vires quibus legi ipsius parere possint. At carnalibus, qui nondum spiritu servitutis liberati sunt, magisque metu poenarum quam amore virtutis abstinent a peccatis, eius appendicis sensus gravis et acerbus est. Quamobrem sunt piis exhortationibus sublevandi, et quo lex spectat, quasi manu deducendi.

Parochus autem, quoties alicuius explicandi praecepti occasio inciderit, eadem haec sibi habeat proposita.

[36]Mt 19
[37]Ib. 7
[38]Ib. 3
[39]Ib. 5
[40]Ib. 6

27 *Quid verba illa, Ego Sum Deus fortis, meditandum proponat*

Carnalibus perinde tamen ac spiritualibus duo imprimis quasi aculei sunt admovendi, qui, ad legem observandam hac ipsa in appendice positi, homines maxime incitent.

Nam quod Deus fortis dicitur, id eo diligentius est explicandum, quo caro saepe, quae terroribus divinae comminationis minus commovetur, varias sibi ipsa rationes fingit quibus iram Dei effugere ac propositam poenam vitare possit; cui autem certo persuasum est Deum fortem esse, illud magni Davidis usurpat: *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?* [41] Eadem quoque divinis interdum diffisa promissis, tantas hostium vires esse credit, ut ad sustinendum minime parem sese esse existimet; at firma et stabilis fides, nihil titubans cum divina vi ac virtute nitatur, homines contra recreat atque confirmat, inquit enim: *Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo?* [42]

28 *Quid sibi velit quod Deus se etiam dicat zelotem*

Alter vero aculeus zelus ipse divinus est. Nonnumquam enim homines putant Deum humana non curare, ne illud quidem legem ipsius servemus, an negligamus; ex quo sequitur magna vitae confussio. Cum autem Deum zelotem credimus, eius rei meditatio facile nos in officio continet.

29 *Cuiusmodi zelus Deo sit attribuendus*

Zelus vero qui Deo tribuitur, nullam animi significat perturbationem, sed divinum illum amorem et charitatem, qua Deus nullam a se animam patitur impune fornicari; quotquot autem ab eo fornicantur, perdit. Est itaque zelus Dei tranquillissima eius sincerissimaque iustitia, qua anima falsis opinionibus pravisque cupiditatibus corrupta repudiatur, et a Dei coniugio tamquam adultera removetur. At vero zelum hunc Dei suavissimum ac dulcissimum experimur, cum summa eius atque incredibilis in nos voluntas zelo ipso demonstratur; nec enim aut amor ardentior inter homines, aut maior arctiorque coniunctio, quam eorum qui coniugio copulari sunt, reperitur; igitur, quam nos valde diligat, ostendit Deus, cum crebro se vel sponso vel marito comparans, zelotem vocat. Quamobrem doceat parochus hoc loco sic divini cultus atque honoris cupidos homines esse debere, ut zelantes potius quam amantes iure dici possint, illius exemplo qui de se ipse: *Zelo*, inquit, *zelatus sum*

---

[41] Sal 138
[42] Sal 26

pro Domino Deo exercituum [43] ; immo vero Christum ipsum imitentur, cuius illud est: *Zelus domus tuae comedit me* [44] .

30 *Quae sit comminationis hic intentae sententia*

Est autem comminationis explicanda sententia, non inultos peccatores passurum Deum, sed eos vel tamquam parentem castigaturum, vel tamquam iudicem acriter ac severe in eos animadversurum. Quod alio in loco significans Moyses: *Et scies*, inquit, *quia Dominus Deus tuus ipse est Deus fortis et fidelis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus se, et his qui custodiunt praecepta eius in mille generationes, et reddens odientibus se statim* [45] . Et Iosue: *Non poteritis*, inquit, *servire Domino: Deus enim sanctus, et fortis aemulator est, nec ignoscet sceleribus vestris atque peccatis. Si dimiseritis Dominum, et servieritis diis alienis, convertet se, et affliget vos atque subvertet* [46] .

31 *Quomodo Deus visitet peccata patrum in filios in tertiam et quartam generationem*

Docendus autem populus est comminationis poenam ad tertiam quartamque impiorum et facinorosorum generationem pertinere; non quod posteriores maiorum scelerum poenas semper luant; sed, licet illi liberique eorum impune tulerint, non omnis tamen eorum posteritas iram Dei poenamque vitabit. Quod Iosiae regi accidit; huic enim propter singularem pietatem cum pepercisset Deus, dedissetque ut in pace in sepulchrum maiorum suorum inferretur ne videret consequentium temporum mala quae, propter Manassis avi impietatem, Iudae et Ierusalem erant eventura, eo mortuo, posteros eius est ultio Dei consecuta, sic ut ne filiis quidem Iosiae pepercerit [47] .

32 *Quomodo haec verba cum verbis Ezechielis conveniant*

Qua autem ratione haec legis verba sententiae illi quae est apud Prophetam non adversentur: *Anima quae peccaverit, ipsa morietur* [48] , sancti Gregorii

[43] 3 Re 19
[44] Sal 68; Jn 2
[45] Dt 7
[46] Jos 24
[47] Crón 34,35
[48] Ez 18

auctoritas, cum reliquis omnibus antiquis Patribus consentiens, aperte ostendit; inquit enim: *Quisquis pravi parentis iniquitatem imitatur, etiam ex eius delicto constringitur; quisquis autem parentis iniquitatem non imitatur, nequaquam delicto illius gravatur. Unde fit ut iniquus filius iniqui patris non solum sua, quae addidit, sed etiam patris peccata persolvat, cum vitiis patris, quibus iratum Dominum non ignorat, etiam suam adhuc malitiam adiungere non formidat; et iustum est ut qui sub districto iudice vias parentis iniqui non timet imitari, cogatur in vita praesenti etiam culpas parentis iniqui persolvere* [49] . Commemorabit deinde parochus quantum Dei iustitiam superet eiusdem bonitas ac misericordia: irascitur tertiae quartaeque generationi Deus, misericordiam vero in millia impertit.

33 *Quomodo divinarum legum praevaricatores Deum odisse censeantur*

In eo autem quod dictum est: *Eorum qui oderunt me*, peccati magnitudo ostenditur. Quid enim flagitiosius ac detestabilius quam summam ipsam bonitatem, summam veritatem odisse? Hoc vero ad omnes peccatores idcirco pertinet, quod quemadmodum qui habet mandata Dei et servat ea Deum diligit [50] , ita qui legem Domini contemnit et mandata eius non servat, Deum odisse merito dicendus est.

34 *Quid sit illud: faciens misericordiam iis qui diligunt me*

Quod vero extremum est: *Et iis qui diligunt me*, servandae legis modum ac rationem docet. Necesse est enim eos qui legem Dei servant, eadem charitate atque amore, quo in Deum sunt, ad eius oboedientiam adduci; quae deinceps in singulis praeceptis commemorabuntur.

---

[49]Lib. 15 Mor. cap. 31
[50]Jn 14

Capitulum III

Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum

1 *Cur Deus de suo ipsius nomine honorando ferre voluerit*

Quamquam primo divinae legis praecepto, quo Deum pie sancteque colere iubemur, hoc, quod secundo loco sequitur, necessario continetur (nam qui sibi honorem tribui vult, idem postulat se ut summo verborum honore prosequamur, prohibetque contraria; quod et illa Domini apud Malachiam verba aperte indicant: *Filius honorat patrem, et servus dominum suum: si ergo Pater ego sum, ubi est honor meus?* [1]), Deus tamen pro rei magnitudine hanc de suo ipsius divino et sanctitatis plenissimo nomine honorando legem separatim ferre, idque nobis disertis et perspicuis verbis praescribere voluit.

2 *Quantum niti parochi debeant in huius praecepti explicatione*

Quod sane parocho ipsi argumento imprimis esse debet, nequaquam satis fore, si hac de re generatim loquatur; sed eiusmodi locum hunc esse, in quo ipse diutius commorari, et quaecumque ad hanc tractationem pertinent, distincte, dilucide accurateque apud fideles explicare necesse sit. Neque vero nimia haec diligentia censenda est, cum non desint qui adeo errorum tenebris obcaecati sint, ut quem angeli glorificant, ei maledicere non vereantur; neque enim lege semel lata deterrentur, quominus Dei maiestatem quotidie imminuere, immo singulis paene horis ac momentis impudentissime audeant. Quis enim non videat omnia iureiurando affirmari? omnia imprecationibus et exsecrationibus referta esse? usque adeo ut nemo fere vel vendat aliquid, vel emat, vel negotium aliquod gerat, qui non iurisiurandi religionem interponat, Deique sanctissimum nomen millies vel in re levissima et inani temere non usurpet? Quo maior parocho cura et diligentia adhibenda est, ut saepe fideles admoneat quam grave hoc scelus sit et detestabile.

3 *Quid secundum istud praeceptum imperet vel prohibeat*

Iam vero in huius praecepti explicatione id primum constet, cum eo quod lex fieri prohibet, earum etiam rerum praeceptionem coniunctam esse quas praestare homines debent. Utrumque autem separatim docendum est: primum quidem, ut ea quae tradenda sunt facilius exponantur, quid iubeat lex;

[1] Mal 1

mox etiam, quid vetet. Nam quae imperat, illa sunt: nomen Dei esse honorandum, ac per illud sancte iurandum; haec rursus, quae prohibet: nemo divinum nomen contemnat, nemo illud in vanum assumat, neve per ipsum aut falso aut frustra aut temere iuret.

4 *Quid Dei nomine hic intelligatur*

In ea itaque parte qua iubemur divino nomini honorem tribuere, parochus fidelibus praecipiat Dei nomen, ipsius, inquam, litteras et syllabas, aut omnino per se nudum verbum tantummodo attendendum non esse, sed in eam cogitationem veniendum, quid valeat illa vox quae omnipotentem ac sempiternam maiestatem unius et trini Numinis significat. Ex his autem facile colligitur inanem esse nonnullorum iudaeorum superstitionem, qui quod scriberent Dei nomen, pronuntiare non auderent; quasi in quattuor illis litteris, non in re, divina vis esset. Sed quamvis singulari numero prolatum sit: *Non assumes nomen Dei*, id non de uno aliquo nomine, sed de omnibus quae Deo tribui solent, intelligendum est. Multa enim Deo imposita sunt nomina, ut Domini, Omnipotentis, Domini exercituum, Regis regum, Fortis, et alia id genus quae in Scripturis leguntur, quae parem eamdemque venerationem habent omnia.

Deinde docendum est quomodo divino nomini debitus honor adhibeatur; neque enim christiano populo, cuius ore Dei laudes assidue celebrandae sunt, rem utilissimam et pernecessariam ad salutem ignorare fas est.

5 *Qua ratione divinum nomen venerari aut honorari censeamur*

Quamvis autem multiplex sit ratio laudandi divini nominis, tamen in iis de quibus deinceps hic dicetur, vis et pondus omnium videtur esse.

Primum igitur laudatur Deus, cum in omnium conspectu Deum ac Dominum nostrum fidenter confitemur, Christumque salutis nostrae auctorem quemadmodum agnoscimus ita etiam praedicamus.

Itemque cum verbo Dei, quo voluntas eius enuntiatur, sancte et diligenter operam damus, in eius meditatione assidue versamur, studiose illud addiscimus aut legendo aut audiendo, perinde ut cuiusque personae et muneri aptum et consentaneum est.

Deinde divinum nomen veneramur et colimus, cum officii et religionis causa divinas laudes celebramus, ac de omnibus rebus, tum prosperis tum adversis, illi singulares gratias agimus. Inquit enim Propheta: *Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones eius* [2] ; exstantque plurimi

[2]Sal 102

David psalmi, quibus egregia quadam erga Deum pietate illius divinas laudes suavissime decantat. Exstat admirabile illud patientiae exemplum Iob, qui, cum in maximas illas horribilesque calamitates incidisset, Deum tamen excelso et invicto animo laudare numquam intermisit. Nos itaque cum animi corporisque doloribus cruciamur, cum miseriis et aerumnis torquemur, statim ad Deum laudandum omne studium et animi nostri vires convertamus, illud Iob dicentes: *Sit nomen Domini benedictum* [3] .

6 *Quomodo huic item praecepto alias pareamus*

Neque vero minus Dei nomen honoratur, si fidenter opem eius imploramus, quo scilicet aut nos ab illis liberet, aut ad eadem fortiter perferenda constantiam et robur largiatur. Hoc enim fieri vult Dominus: *Invoca*, inquit, *me in die tribulationis; et eruam te, et honorificabis me* [4] ; cuius implorationis cum multis aliis in locis tum praecipue in Psalmis 16, 43 et 118 illustria reperiuntur exempla.

Praeterea Dei nomen honore prosequimur, cum fidei faciendae causa testamur Deum. Qui modus a superioribus valde differt; nam quae supra enumeravimus, ita suapte natura bona sunt atque expetenda, ut nihil beatius, nihil homini optabilius possit esse, quam si in illis sedulo exsequendis se ipsum dies noctesque exerceat: *Benedicam*, inquit David, *Dominum in omni tempore; semper laus eius in ore meo* [5] ; at iusiurandum licet bonum sit, eius tamen frequens usus minime est laudabilis.

7 *Quare iurisiurandi frequentior usus non sit probandus*

Huius autem discriminis ratio in eo posita est, quod iusiurandum ea tantum de causa institutum est, ut esset tamquam remedium quoddam humanae imbecillitatis, et ad probandum quod dicimus necessarium instrumentum. Ut enim corpori medicamenta adhibere non expedit, nisi necesse sit, eorundem vero frequentatio perniciosa omnino est, ita etiam, nisi cum gravis et iusta causa subest, iureiurando uti non est salutare; quod si saepius adhibeatur, tantum abest ut prosit ut magnum detrimentum afferat. Quamobrem praeclare docet sanctus Chrysostomus, *non nascente sed iam adulto mundo, cum mala longe lateque propagata universum terrarum orbem occupassent, nihilque suo loco et ordine consisteret, sed perturbata et permixta omnia sursum deorsum magna rerum confusione ferremur, et, quod malorum omnium*

[3] Job 1
[4] Sal 49
[5] Sal 33

gravissimum est, mortales fere omnes in foedam idolorum servitutem se ipsos abiecissent; tum denique longo sane intervallo iusiurandum in hominum consuetudinem irrepsisse; nam cum in tanta hominum perfidia et iniquitate nemo facile ad credendum adduceretur, Deum testem invocabant [6] .

8 *In quo consistat iuramenti ratio, quidve propie sit iurare*

Verum cum in hac praecepti parte praecipua sit illa ratio docendi fideles, quomodo iusiurandum pie sancteque adhibere debeant, primum dicendum est iurare nihil aliud esse nisi Deum testari, quacumque id verborum forma et conceptione fiat; nam et *testis est mihi Deus* et *per Deum* idem in re sunt. Est etiam illud iusiurandum, cum ad faciendam fidem per res creatas iuramus, ut per sacra Dei evangelia, per crucem, per sanctorum reliquias et nomen, et cetera id genus.

Neque enim haec ipsa per se iureiurando auctoritatem aut robur aliquod afferunt, sed Deus ipse hoc praestat, cuius divinae maiestatis splendor illis in rebus elucescit. Ex quo sequitur ut per Evangelium iurantes per Deum ipsum iurent, cuius veritas Evangelio continetur et declaratur; similiter et per sanctos, qui templa Dei sunt, quique evangelicae veritati crediderunt, eamque omni observantia coluerunt, et per gentes et nationes latissime disseminarunt.

9 *De ea iurisiurandi forma quae per execrationem fit*

Eadem ratio est illius iurisiurandi quod per exsecrationem profertur, quale est illud sancti Pauli: *Ego testem Deum invoco in animam meam* [7] ; etenim hoc pacto aliquis Dei iudicio tamquam mendacii ultori subiicitur. Neque propterea negamus nonnullas ex hisce formulis ita accipi posse, quasi iurisiurandi vim non habeant; sed tamen utile est, quae de iureiurando dicta sunt, in his etiam servare, atque ad eandem prorsus normam et regulam dirigere.

10 *Quotuplex sit iuramentum*

Duo autem sunt iurandi genera; primum quidem, quod *assertorium* appellatur, nimirum cum aliquid de re praesenti aut praeterita religiose affirmamus, ut Apostolus in Epistola ad Galatas: *Ecce coram Deo, quia non mentior* [8] . Alterum vero *promissorium* dicitur, ad quod etiam comminationes referuntur, futurum tempus spectans, cum aliquid ita fore pro certo pollicemur

[6] Hom. 26 ad pop. antioch.
[7] 2 Cor 1
[8] Gál 1

et confirmamus; cuiusmodi est illud Davidis, qui Bersabeae coniugi, iurans per Dominum Deum suum, promisit Salomonem eius filium regni heredem fore atque in ipsius locum successurum [9] .

11 *Quot sint ad legitimum iuramentum requisita*

Verum enimvero, licet ad iusiurandum satis sit Deum testem adhibere, tamen, ut rectum sanctumque sit, multo plura requiruntur, quae sunt diligenter explicanda. Ea vero breviter, teste divo Hieronymo, Ieremias enumerat, dum inquit: *Iurabis, vivit Dominus, in veritate, et in iudicio, et in iustitia* [10] . Quibus sane verbis illa breviter summatimque complexus est, quibus omnis iurisiurandi perfectio continetur, veritatem, inquam, iudicium et iustitiam.

12 *Quomodo iuramentum praestetur in veritate*

Primum itaque in iureiurando locum veritas habet, nimirum ut quod asseritur, et ipsum verum sit, et qui iurat id ita esse arbitretur, non quidem temere aut levi coniectura adductus, sed certissimis argumentis. Alterum vero iurisiurandi genus, quo aliquid promittimus, eodem plane modo veritatem requirit; nam qui aliquid pollicetur, ita animatus esse debet, ut, cum tempus advenerit, id re ipsa praestet et promissum exsolvat. Neque enim vir probus id unquam se facturum recipiet, quod sanctissimis Dei praeceptis et voluntati adversari putet; sed quidquid promittere et iurare licuerit, id semel promissum numquam mutabit, nisi fortasse, commutata rerum conditione, tale esse inceperit, ut iam si fidem servare et promissis stare velit, Dei odium et offensionem subiret. Veritatem autem in iureiurando necessariam esse David quoque indicat illis verbis: *Qui iurat proximo suo, et non decipit* [11] .

13 *Quis dicatur iurare in iudicio; quamque ob causam pueris iuramentum non sit deferendum*

Sequitur secundo loco iudicium; neque enim iusiurandum temere et inconsiderate, sed consulto et cogitato adhiberi debet. Itaque iuraturus primum quidem consideret utrum necessitate cogatur, necne; remque totam accurate expendat, an eiusmodi sit ut iureiurando indigere videatur; tempus praeterea spectet, locum attendat, aliaque permulta, quae rebus adiuncta sunt,

---

[9] 3 Re 1
[10] Jer 4
[11] Sal 15

circumspiciat; non odio, non amore, aut animi perturbatione aliqua impellatur, sed ipsius rei vi et necessitate. Etenim, nisi haec consideratio et diligens animadversio antecesserit, sane iusiurandum praeceps et temerarium erit; cuiusmodi est illorum irreligiosa affirmatio qui in re levissima et inani, nulla ratione aut consilio, sed prava quadam consuetudine iurant. Id vero passim quotidie a venditoribus et emptoribus fieri videmus; nam illi ut quam plurimo vendant, hi rursus ut quam minimo emant, res venales vel laudare vel vituperare iureiurando non dubitant. Cum itaque iudicio et prudentia opus sit, pueri vero ita acute perspicere ac distinguere nondum per aetatem possint, idcirco constitutum est a sancto Cornelio Pontifice ne a pueris ante pubertatem, hoc est, ante XIV annum, iusiurandum exigatur.

14 *Quo pacto in iustitia iuretur*

Reliqua est iustitia, quae maxime in promissis requiritur. Quare si quis iniustum aliquid et inhonestum promittit, et iurando peccat, et promissis faciendis scelus scelere cumulat. Exstat huius rei in Evangelio [12] exemplum Herodis regis, qui temerario iureiurando obstrictus, puellae saltatrici caput Ioannis Baptistae, tamquam saltationis praemium, dedit. Tale enim fuit iudaeorum iusiurandum qui se ipsos, ut est in Actis apostolorum, ea conditione devoverunt, nihil gustaturos donec Paulum occidissent [13] .

15 *Quibus praecipue rationibus intelligatur iusiurandum esse aliquando licitum*

His ita explicatis, nulla plane dubitatio relinquitur quin illi tuto iurare liceat qui haec omnia servaverit, quique hisce conditionibus, tamquam praesidiis quibusdam, iusiurandum munierit. Sed et multis argumentis id probare facile est; nam lex Domini, quae immaculata est et sancta, hoc praecepit: *Dominum*, inquit, *Deum tuum timebis, et illi soli servies, ac per nomen illius iurabis* [14] . Et a Davide scriptum est: *Laudabuntur omnes qui iurant in eo* [15] . Praeterea sacrae Litterae indicant ipsa Ecclesiae lumina, sanctissimos apostolos, iureiurando nonnumquam usos esse, idque ex Apostoli epistolis apparet. Adde quod et angeli ipsi interdum iurant, nam a sancto Ioanne evangelista in Apocalypsi [16] scriptum est *angelum iurasse per viventem in saecula.* Quin

[12] Mc 6
[13] He 23
[14] Dt 6
[15] Sal 62
[16] Ap 10

etiam et Deus ipse iurat, angelorum Dominus; et in Veteri Testamento multis in locis Deus promissiones suas iureiurando confirmat [17] , ut Abrahae et Davidi, qui illud de Dei iureiurando prodidit: *Iuravit*, inquit, *Dominus, et non paenitebit eum: tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech* [18] .

16 *Iusiurando rite praestitum esse in laude reponendum probatur*

Neque vero obscura est ratio ad explicandum cur iusiurandum laudabile sit, si quis attentius totam rem consideret, et ipsius ortum finemque intueatur. Etenim iusiurandum a fide originem ducit, qua homines credunt Deum totius veritatis esse auctorem, qui nec decipi unquam possit nec alios decipere; cuius oculis nuda sunt omnia et aperta; qui denique universis rebus humanis admirabili providentia consulit, mundumque administrat. Hac igitur fide homines imbuti Deum veritatis testem adhibent, cui fidem non habere impium ac nefarium erit.

17 *Iusiurandi finis est controversiarum et litium finis*

Quod vero ad finem attinet, eo tendit iusiurandum atque id omnino spectat, ut hominis iustitiam et innocentiam probet, finemque litibus et controversiis imponat; quod etiam Apostolus in epistola ad Hebraeos docet [19] .

18 *Quomodo Christus iuramentum prohibuerit*

Neque huic sententiae verba illa Salvatoris nostri apud sanctum Matthaeum repugnant: *Audistis quia dictum est antiquis: Non periurabis; reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per caelum, quia thronus Dei est; neque per terram, quia scabellum pedum eius; neque per Ierosolymam, quia civitas est magni Regis; neque per caput tuum iuraveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester: est, est; non, non; quod autem his abundantius est, a malo est* [20] .

His enim verbis iusiurandum generatim universeque damnari non est dicendum; cum iam supra viderimus Dominum ipsum apostolosque frequenter iurasse; sed perversum iudaeorum iudicium redarguere Dominus voluit, quo

[17] Gén 22; Sal 131; Lc 1
[18] Sal 109
[19] Heb 6
[20] Mt 5

sibi in animum induxerunt, nihil in iureiurando cavendum esse praeter mendacium; itaque de rebus levissimis et nullius momenti et ipsi iurabant saepissime, et ab aliis iusiurandum exigebant. Hunc morem Salvator reprehendit atque improbat, docetque omnino a iureiurando abstinendum esse, nisi id flagitet necessitas.

19 *Quomodo Christus dixerit, illud, quod a simplicem veritatis assertionem accedit, esse a malo*

Nam propter humanam imbecillitatem iusiurandum institutum est, et revera a malo provenit quandoquidem aut iurantis inconstantiam indicat, aut illius cuius causa iuramus contumaciam, qui ut credat, aliter adduci non potest. Sed tamen iurandi necessitas excusationem habet. Et quidem, dum inquit Salvator: *Sit sermo vester: est, est; non, non*, hac loquendi formula satis declarat se iurandi consuetudinem in colloquiis familiarium et levium rerum prohibere. Quamobrem illud praecipue a Domino admonemur, ne faciles nimium et propensi ad iurandum simus, idque sedulo docendum erit et fidelium auribus inculcandum. Infinita enim fere mala ex nimia iurandi consuetudine emanare, et sacrarum Litterarum auctoritate et sanctissimorum Patrum testimoniis comprobatur. In Ecclesiastico scriptum est: *Iurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa.* Item: *Vir multum iurans implebitur iniquitate, et non discedet a domo illius plaga.* Plura hac de re legi possunt apud sanctos Basilium et Augustinum in libris contra mendacium. Et hactenus de iussis, nunc de vetitis dicatur.

20 *Cur iuramentum falsum et temerarium sit tam grande peccatum*

Vetamur divinum nomen in vanum assumere, hoc est, temere iurare prohibemur; apparet enim eum gravi peccato se obstringere, qui non consilio, sed temeritate ad iurandum fertur. Gravissimum autem delictum hoc esse illa etiam verba declarant: *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum*, quasi rationem afferrent cur hoc facinus scelestum adeo ac nefarium sit, nimirum propterea quod eius maiestas minuitur quem nos Deum et Dominum nostrum esse profitemur.

Hoc igitur praecepto prohibetur ne homines falsum iurent, nam qui a tanto scelere non refugit ut Deum falso testetur, hic insignem Deo iniuriam facit; quippe qui aut illi inscitiae notam inurit, dum ipsum alicuius rei veritatem latere arbitratur, aut certe improbitatis et pravi affectus, qui mendacium testimonio velit confirmare.

21 *Quomodo perierent illi qui iurant esse verum quod verum est*

Iurat autem falso, non is solum qui, quod falsum scit, verum esse iurando affirmat, sed ille etiam qui iureiurando id asserit quod, cum verum sit, tamen ipse falsum putat. Nam cum mendacium ea re mendacium sit, quod contra mentem et animi sententiam profertur, perspicuum est hunc plane mentiri et periurum esse.

22 *Iurans falsum quod verum esse putat quomodo peccet*

Simili quoque ratione peierat qui id iurat quod verum existimat, et tamen re vera falsum est; nisi, quantum potuit, curam et diligentiam adhibuerit, ut totam rem compertam atque exploratam haberet. Quamvis enim ipsius oratio menti consentiat, tamen huius praecepti reus est.

23 *Qui non servat quod iuravit, aut vovit se facturum, qualiter peccet*

Eiusdem vero peccati reus censendus est, qui se aliquid iureiurando facturum promittit, cum tamen aut promissum implere in animo non fuerit, aut, si fuit, quod promisit re ipsa non praestat. Quod etiam ad eos pertinet qui, cum se voti sponsione Deo obligarunt, non praestant.

24 *Peccatum mortiferum iurans, vel contra consilium evangelicum, ut peccet*

Praeterea in hoc praeceptum peccatur, si desit iustitia, quae ex tribus iurisiurandi comitibus una est. Itaque si quis iuret se peccatum aliquod mortiferum commissurum, exempli causa, caedem hominis, huius praecepti reus est, licet ille serio atque ex animo dicat, et iusiurandum veritatem habeat quam primo loco requiri declaravimus.

His adiungi debent illa iurandi genera quae a contemptu quodam proficiscuntur, cum quis iurat se non obtemperaturum evangelicis consiliis, cuiusmodi sunt quae ad caelibatum et paupertatem hortantur. Quamvis enim nemo ea necessario sequi debeat, si quis tamen iuret nolle se illis parere consiliis, is eo iureiurando divina consilia contemnit et violat.

25 *Levibus coniecturis adductus iurans peccat*

Praeterea hanc legem is violat et iudicio peccat qui quod verum est iurat, idque ita se habere existimat levibus quibusdam coniecturis adductus et longe petitis. Nam etsi huiusmodi iusiurandum veritas comitatur, subest tamen aliquo modo falsum; nam qui sic negligenter iurat, in magno peierandi periculo versatur.

26 *Qui per falsos deos iurat, graviter peccat*

Falso praeterea iurat, qui per falsos deos iurat. Quid enim est a veritate alienius, quam mendaces et fictitios deos tamquam verum Deum testari?

27 *Dei verbum inhonorans, vel male interpretando, vel ad vana convertendo, peccat*

Verum, quoniam Scriptura, cum periurium interdixit, inquit: *Nec pollues nomen Dei tui* [21] , neglectio prohibetur, qua fugienda est in reliquis quibus ex huius praecepti auctoritate honor debetur, quale est verbum Dei, cuius maiestatem non solum pii, sed interdum etiam impii reverentur, ut in Iudicum historia de Eglon, moabitarum rege, memoriae traditum est [22] . Dei autem verbum summa iniuria afficit, quicumque sacram Scripturam, a recta et germana eius sententia ad impiorum dogmata et haereses flectit; cuius sceleris admonet nos Princeps apostolorum verbis illis: *Sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti et instabiles depravant, sicut et ceteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem* [23] . Praeterea foedis et inhonestis maculis sacra Scriptura contaminatur, cum eius verba et sententias, quae omni veneratione colenda sunt, ad profana quaeque nefarii homines torquent, ad scurrilia scilicet, fabulosa, vana, assentationes, detractiones, sortes, libellos famosos, et si qua sunt alia id genus; in quod peccatum sacra Tridentina Synodus animadverti iubet [24] .

[21] Lev 19
[22] Jue 3
[23] Pe 3
[24] Sess. 4 in fin.

28 *Qui Deum in suis calamitatibus non invocent, ut peccent*

Deinde, ut ii Deum honorant qui eius opem atque auxilium in suis calamitatibus implorant, ita debitum Deo honorem is negat qui illius subsidium non invocat; quos redarguit David, cum inquit: *Deum non invocaverunt; illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor* [25] .

29 *Gravissima omnium horum peccatorum est in Deum, eisuque Sanctos blasphemia*

At vero longe magis detestabili scelere seipsos adstringunt qui sacrosanctum Dei nomen, ab omnibus creaturis benedicendum et summis laudibus extollendum, aut etiam sanctorum nomen cum Deo regnantium, impuro et contaminato ore blasphemare atque exsecrari audent. Quod quidem peccatum usque adeo atrox atque immane est, ut interdum sacrae Litterae, si de blasphemia sermo incidat, *benedictionis* nomine utantur [26] .

30 *Cur huic praecepto suae quaedam minae sint subiectae*

Quoniam vero poenae et supplicii terror peccandi licentiam vehementer coercere solet, idcirco parochus, ut hominum animos magis permoveat atque ad hoc praeceptum servandum facilius impellat, alteram illius partem et quasi appendicem diligenter explicabit: *Nec enim habebit insontem Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra* [27] . Ac primum quidem doceat, summa ratione factum esse ut huic praecepto minae adiungerentur; quo quidem et peccati gravitas et in nos Dei benignitas agnoscitur, qui cum hominum perditione non delectetur [28] , ne ipsius iram et offensionem subeamus, hisce salutaribus minis nos deterret, nimirum, ut illum benevolum potius quam iratum experiamur. Urgeat hunc locum pastor, instetque summo studio ut populus sceleris gravitatem agnoscat, et illud detestetur vehementius, et in eo evitando maiorem diligentiam et cautionem adhibeat.

Ostendat praeterea quanta sit hominum proclivitas ad hoc peccatum committendum, ut non satis fuerit legem ferre, nisi etiam minae adderentur. Incredibile enim est quantum haec cogitatio utilitatis habeat; nam ut nihil aeque nocet atque incauta quaedam animi securitas; ita propriae imbecillitatis cognitio plurimum prodest. Tum illud etiam declaret, nullum a Deo certum

[25] Sal 13
[26] 3 Re 21; Iob 1,2
[27] Éx 20
[28] Tob 2; Sab 1

supplicium constitutum fuisse, sed tantum universe minari, quicumque se hoc scelere adstrinxerit, non impune laturum. Quapropter diversa supplicia quibus quotidie affligimur, huius peccati admonere nos debent. Hinc enim facile licet coniicere homines ea re in maximas calamitates incidere, quod huic praecepto non obtemperent; quibus sibi propositis, cautiores eos in posterum fore verisimile est. Fideles itaque sancto timore perterriti omni studio peccatum hoc fugiant; nam si omnis verbi otiosi in extremo iudicio reddenda ratio est, quid de gravissimis sceleribus dicendum quae magnam divini nominis despicientiam prae se ferunt?

Capitulum IV

Memento ut diem Sabbati santifices

Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua. Séptima autem die Sabbatum Domini Dei tui est. Non facies omne opus in eo tu, et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, iumentum tuum, et advena qui est intra portas tuas. Sex diebus fecit Dominus caelum et terram, mare, et omnia quae in eis sunt, et requievit in die septimo; idcirco benedixit Dominus diei Sabbati, et santificavit eum.

1 *Quid tertio hoc praecepto fidelibus imperetur*

Hoc legis praecepto externus ille cultus qui Deo a nobis debetur, recte atque ordine praescribitur. Est enim hic veluti quidam prioris praecepti fructus; quoniam quem intimis sensibus pie colimus, fide et spe adducti quam in eo positam habemus, non possumus eum non externo cultu venerari, eidemque gratias agere. Et quoniam haec ab iis qui humanarum rerum occupationibus detinentur, non facile praestari possunt, certum tempus statutum est quo ea commode effici queant.

2 *Cur praecipue danda sit opera Parocho, ut, quod hic praescribitur, perpetua fidelium memoria retineatur*

Itaque cum hoc praeceptum eiusmodi sit ut fructum utilitatemque admirabilem afferat, maxime interest parochi summam in eo explicando diligentiam adhiberi. Ad eius autem inflammandum studium magnam vim habet primum illud praecepti verbum *Memento*; nam quemadmodum fideles tale praeceptum meminisse debent, sic pastoris est in eorum memoriam illud et monendo et docendo saepe redigere. Quantum vero fidelium referat hoc praeceptum colere, ex eo perspicitur, quod eo diligenter colendo ad reliqua legis iussa servanda facilius adducentur. Cum enim inter cetera quae diebus festis praestare debent, necesse habeant, verbi Dei audiendi causa, ad ecclesiam convenire; cum edocti fuerint divinas iustificationes, illud etiam consequentur, ut ex toto corde custodiant legem Domini. Quamobrem saepissime sabbati celebritas cultusque praecipitur in sacris Litteris, ut in Exodo [1] , Levitico [2] , Deutero-

[1]Éx 16,20,21
[2]Lev 16,19

nomio [3] ; apud Isaiam [4] , Ieremiam [5] item et Ezechielem [6] prophetas videre licet; quibus omnibus in locis hoc de sabbati cultu traditum est praeceptum.

3 *Quomodo Principes ad Ecclesiae Praesidibus opitulandum hortandi sint*

Monendi vero et hortandi sunt principes et magistratus, ut in iis maxime quae ad hunc cultum Dei retinendum atque augendum pertinent, Ecclesiae praesides auctoritate sua iuvent, iubeantque populum sacerdotum praeceptis obtemperare. Quod autem ad huius praecepti explanationem attinet, danda opera est ut fideles doceantur quibus rebus hoc praeceptum cum ceteris conveniat, quibusve differat ab eis; hoc enim pacto causam ille rationemque cognoscet, quare non sabbatum, sed diem dominicum colamus sanctumque habeamus.

4 *Qua ratione hoc praeceptum a caeteris Decalogi legis discrepet*

Certa igitur illa differentia videtur, quod reliqua Decalogi praecepta naturalia sunt et perpetua, neque mutari ulla ratione possunt; quo factum est ut, quamvis lex Moysis abrogata sit, omnia tamen praecepta quae duabus tabulis continentur, populus christianus servet. Quod ideo fit, non quia Moyses ita iusserit, sed quod naturae conveniunt, cuius vi homines ad illa servanda impelluntur. Hoc autem de sabbati cultu praeceptum, si statutum tempus spectatur, non fixum et constans est, sed mutabile; neque ad mores, sed ad caeremonias pertinet; neque naturale, quoniam non a natura ad id docti aut instituti sumus ut illo die potius quam alio externum cultum Deo tribuamus, sed ex eo tempore quo populus israeliticus a Pharaonis est servitute liberatus, diem sabbati coluit.

5 *Tempore mortis Christi legis caeremoniis sublatis, etiam sabbatum, qua parte fuit caeremoniale, sublatum est*

Tempus autem, quo sabbati cultus tollendus erat, illud idem est quo ceteri hebraici cultus caeremoniaeque antiquandae erant, morte scilicet Christi. Nam cum illae caeremoniae sint quasi adumbratae imagines lucis et veritatis,

---

[3] Dt 5
[4] Is 56
[5] Jer 17
[6] Ez 20,22,23,44

illud utique necesse erat ut lucis ac veritatis, quae Iesus Christus est, adventu removerentur. Qua de re sanctus Paulus ad Galatas [7] ita scripsit, cum mosaici ritus cultores reprehenderet: *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos; timeo vos ne forte sine causa laboraverim in vobis*; in quam etiam sententiam scripsit ad Colossenses [8] . Et haec de differentia.

6 *Quo pacto tertium hoc praeceptum cum reliquis novem consentiat*

Convenit autem hoc praeceptum cum reliquis, non ritu et caeremoniis, sed quia aliquid habet quod ad mores naturaeque ius attineat. Nam Dei cultus ac religio, quae hoc praecepto exprimitur, a naturae iure exsistit, cum illud natura comparatum sit, ut aliquot horas in iis quae ad Dei cultum pertinent versemur. Cuius rei argumento est, quod apud omnes nationes statas quasdam ferias easque publicas fuisse cernimus, quae sacris rebus ac divinis obeundis erant consecratae. Est enim naturale homini ut is certum quoddam tempus necessariis rerum functionibus det, veluti corporis quieti, somno et aliis eiusmodi rebus; et quemadmodum corpori, ita eadem naturae ratione factum est ut menti aliquid etiam temporis concederet, quo in Dei contemplatione sese reficeret; atque ita, cum aliqua temporis pars esse debeat quo res divinae colantur cultusque Deo debitus tribuatur, hoc sane ad morum praecepta pertinet.

7 *Diem dominicum pro dies sabbati Apostoli colendum ordinaverunt*

Quam ob causam apostoli ex illis septem diebus eum qui primus est ad divinum cultum consecrare statuerunt, quem dominicum diem dixere. Nam et sanctus Ioannes in Apocalypsi [9] dominici diei meminit; et Apostolus [10] per unam sabbati, quae est dies dominicus, ut sanctus Chrysostomus interpretatur [11] , collectas fieri iubet; ut intelligamus iam tum in Ecclesia diem dominicum sanctum habitum esse.

Iam vero, ut sciant fideles quid eo die agere, a quibusve actionibus abstinere debeant, non alienum est ut parochus totum praeceptum, quod in quattuor partes recte distribui potest, ad verbum diligenter interpretetur.

---

[7] Gál 4
[8] Col 2
[9] Ap 1
[10] 1 Cor 16
[11] Hom. 13 in 1 ad Cor.

8 *Quid hoc verbo, "memento", hic generatim praescribatur*

Itaque primum generatim proponat quid iis verbis praescribatur, *Memento ut diem sabbati sanctifices.* Ob eam vero causam initio praecepti verbum illud *Memento*, apposite additum est, quod huius diei cultus ad caeremonias pertineat. Qua de re populus admonendus esse videbatur, cum naturae lex, etsi aliquo tempore Deum religionis ritu colendum esse doceat, hoc tamen, quo potissimum die fieri deberet, non praescripsit.

Praeterea fideles docendi sunt ex iis verbis modum et rationem colligi posse qua in tota hebdomada opus facere conveniat, ita scilicet ut diem festum semper spectemus; quo die, cum actionum et operum nostrorum Deo quasi reddenda ratio sit, eiusmodi opera efficiamus necesse est quae neque Dei iudicio repudientur, neque nobis, ut scriptum est, in singultum sint et in scrupulum cordis [12] .

Postremo id docemur, quod certe animadvertere debemus, non defuturas scilicet occasiones, quamobrem nos huius praecepti capiat oblivio, vel aliorum qui illud negligunt exemplo adductos, vel spectaculorum ludorumque studio, quibus plerumque ab huius diei sancto religiosoque cultu abducimur.

9 *Quid sabbatum et sabbatizare in sacris Litteris denotet*

Sed iam ad id veniamus quod sabbati significatione demonstratur. Sabbatum, hebraicum nomen, si latine interpretaris, cessatio dicitur; sabbatizare propterea cessare et requiescere latino vocabulo appellatur. Qua significatione factum est ut sabbati nomine dies septimus diceretur, quoniam, absoluta perfectaque mundi universitate, Deus ab omni opere quod fecerat requievit; ita hunc diem in Exodo Dominus vocat [13] . Postea vero non solum septimus hic dies, sed ob eius dignitatem ipsa etiam hebdomada eo nomine appellata est [14] ; in quem sensum pharisaeus apud sanctum Lucam dixit: *Ieiuno bis in sabbato* [15] . Atque hoc quidem de sabbati significatione.

10 *Quomodo fideles sabbatum santificare dicantur*

Sanctificatio autem sabbati sacris in Litteris cessatio est quae fit a corporis laboribus et a negotiis, ut aperte ostendunt haec quae sequuntur praecepti verba: *Non operaberis.* Neque vero id solum significat aliter enim satis fuisset

[12] 1 Re 25
[13] Éx 20
[14] Dt 6
[15] Lc 18

dicere in Deuteronomio [16] : *Observa diem sabbati*, sed cum in eodem loco addatur: *Ut sanctifices eum*, hoc verbo ostenditur sabbati diem religiosum esse, divinisque actionibus et sanctis rerum officiis consecratum. Itaque diem sabbati tum plene et perfecte celebramus, cum pietatis et religionis officia Deo praestamus; hocque plane sabbatum est quod Isaias [17] *delicatum* appellat, quoniam festi dies sunt veluti deliciae Domini et piorum hominum. Quare si religioso huic sanctoque sabbati cultui misericordiae adiunguntur opera, certe maxima sunt et multa praemia quae eodem capite nobis proponuntur.

11 *Quae sit germana superiorum verborum sententia*

Itaque verus ac proprius huius praecepti sensus eo spectat, ut homo et animo et corpore in eam curam incumbat, ut statuto aliquo tempore a negotiis corporisque laboribus feriatus, Deum pie colat ac veneretur.

12 *Quid altera praecepti parte demonstretur*

Altera vero praecepti parte demonstratur diem septimum Dei cultui divinitus dicatum esse; nam ita scriptum est: *Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua. Septimo autem die sabbatum Domini Dei tui est.* Quae verba ad eam sententiam referuntur ut sabbatum Domino consecratum interpretemur, eique eo die religionis officia tribuamus, septimumque diem intelligamus signum esse quietis Domini.

13 *Cur iudaeis expedierit certum diem, eumque septimum ad religionis officia praescribere*

Hic vero dies divino cultui dicatus est, quia rudi populo minus expediebat habere eam facultatem temporis arbitratu suo deligendi, ne forte aegyptiorum sacra imitaretur.

Itaque e septem diebus ultimus ad Deum colendum delectus est, quae quidem res plena mysterii est. Quare Dominus in Exodo [18] et apud Ezechielem [19] signum vocat: *Videte itaque*, ille inquit, *ut sabbatum meum custodiatis, quia signum est inter me et vos in generationibus vestris, ut sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos.*

[16] Dt 5
[17] Is 58
[18] Éx 31
[19] Ez 20

14 *Quarum rerum signum fuerit sabbati celebritas*

Itaque signum fuit quod indicabat homines Deo se dedicare oportere sanctosque eidem praebere, cum diem etiam videamus ei dicatum esse; siquidem ille dies sanctus est, quod tum praecipue sanctitatem et religionem homines colere debeant. Deinde signum est et quasi monumentum conditae huius admirandae universitatis. Signum praeterea fuit israelitarum memoriae traditum, quo admoniti, se Dei auxilio a durissimo aegyptiacae servitutis iugo solutos ac liberatos esse meminissent; id quod Dominus ostendit illis verbis: *Memento quod et ipse servieris in Aegypto, et eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti et brachio extento; idcirco praecepit tibi ut observares diem sabbati* [20] . Est signum item tum spiritualis, tum caelestis sabbati.

15 *Quid sit spirituale populi christiani sabbatum*

Spirituale autem sabbatum in sancta quadam et mystica quiete consistit, nimirum cum vetus homo Christo consepultus ad vitam renovatur, atque in iis actionibus quae christianae pietati conveniunt, studiose se exercet. Debent enim qui aliquando erant tenebrae, nunc autem lux in Domino sunt [21] , ut filii lucis, ambulare in omni bonitate, iustitia et veritate, neque communicare operibus infructuosis tenebrarum.

16 *Quod sit Beatis etiam suum sabbatum*

Caeleste vero sabbatum est ut ait divus Cyrillus [22] eum locum Apostoli tractans: *Relinquitur ergo sabbatismus populo Dei*, illa vita, in qua omnibus bonis cum Christo viventes fruemur, peccato radicitus extirpato, secundum illud: *Non erit ibi leo, nec prava bestia illuc ascendet, sed erit ibi via pura et via sancta vocabitur* [23] , omnia enim bona in visione Dei mens sanctorum adipiscitur. Quare fideles hortandi erunt his verbis et a pastore incitandi: *Festinemus ergo ingredi in illam requiem.*

---

[20] Dt 5
[21] Ef 5
[22] Lib. 4 in Ioan. cap. 51
[23] Is 35

17 *Iudaeis alii dies, quam septimus fuere festivi*

Praeter diem septimum habebat populus iudaeus alios etiam festos et sacros dies divina lege constitutos, quibus maximorum beneficiorum memoria renovaretur.

18 *Quare Apostoli non septimum hebdomadae diem, sed primum divino cultui consecrarint*

Placuit autem Ecclesiae Dei ut diei sabbati cultus et celebritas in dominicum transferetur diem; nam ut eo die primum lux orbi terrarum illuxit, sic redemptoris nostri, qui ad vitam aeternam nobis aditum patefecit, resurrectione, quae eo die fuit, e tenebris ad lucem vita nostra revocata est; unde et dominicum diem apostoli dici voluerunt. Solemnem praeterea hunc diem esse in sacris Litteris animadvertimus, quod eo die mundi creatio initium habuit, quod Spiritus Sanctus apostolis datus est.

19 *Quam ob rem ad diem dominicum alia festa christianis accesserint*

Alios autem dies festos ab Ecclesiae initio, et consequentibus deinde temporibus, apostoli et sancti patres nostri instituerunt, ut pie et sancte Dei beneficiorum memoriam coleremus. Inter eos autem celeberrimi habentur illi dies, qui ob redemptionis nostrae mysteria religioni consecrati sunt; deinde, qui sanctissimae Virgini Matri, tum vero apostolis ac martyribus ceterisque sanctis cum Christo regnantibus dicantur; in quorum victoria Dei bonitas et potentia laudatur, ipsis debiti honores tribuuntur, atque ad eorum imitationem fidelis populus incitatur.

20 *Quomodo ex hoc praecepto ad otium fugiendum fideles incitentur*

Et quoniam ad hoc praeceptum servandum magnam vim ea ipsius pars habet, quae illis verbis expressa est: *Sex diebus operaberis, septimus autem dies sabbatum Dei est*, parochus debet illam partem diligenter explicare. Etenim ex his verbis colligi potest fideles hortandos esse ne otiosi et desides vitam traducant; sed potius apostolicae vocis memores, *negotium suum quisque agat et operetur manibus suis, sicut ab eo praeceptum fuerat*[24] . Praeterea hoc praecepto illud Dominus iubet ut sex ipsis diebus opera nostra efficiamus, ne aliquid eorum quae aliis hebdomadae diebus fieri agive oporteat, in

[24]Tes 4

diem festum reliciatur, atque ita animus a rerum divinarum cura studioque avocetur.

21 *Quid maxime diebus festis agere sit prohibitum*

Tertia deinde praecepti pars explicanda est, quae quodammodo describit qua ratione sabbati diem colere debeamus, praecipue autem explicat quid illo die facere prohibemur. Quare inquit Dominus: *Non facies omne opus in eo tu, et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla, tua, iumentum tuum, et advena qui est intra portas tuas.* Quibus verbis ad id primum instituimur, ut quaecumque divinum cultum impedire possunt, omnino vitemus; facile enim perspici potest omne servilis operis genus prohiberi, non quidem ea re, quod sua natura aut turpe aut malum sit, sed quoniam mentem nostram a divino cultu, qui finis praecepti est, abstrahit; quo magis peccata a fidelibus vitanda sunt, quae non solum animum a divinarum rerum studio avocant, sed nos a Dei amore prorsus seiungunt.

22 *Externae actiones, quae ad Dei cultum referuntur, sabbato non interdicuntur*

Neque tamen eae actiones neque ea opera vetantur quae ad divinum cultum attinent, etiam si servilia sint, ut altare instruere, templa alicuius festi diei causa ornare, et reliqua huius generis. Ideoque a Domino dictum est sacerdotes in templo sabbatum violare, et sine crimine esse [25] .

23 *Quaedam etiam servilia opera ob necessitatem diebus festis conceduntur*

Sed neque earum rerum opera hac lege prohiberi existimandum est, quorum iactura facienda sit, si die festo praetermittantur, quemadmodum sacris etiam canonibus permissum est. Multa alia Dominus in Evangelio festis diebus fieri posse declaravit, quae facile parochus apud sanctos Matthaeum et Ioannem observabit [26] .

[25] Mt 12
[26] Mt 12; Jn 5

24 *Cur iumenta quiescere Dominus voluerit*

Sed, ut nulla res praetermitteretur, cuius actione hic sabbati cultus impediretur, facta est iumenti mentio, quo animalium genere impediuntur homines quominus sabbatum diem colant. Si enim die sabbati alicui operis actioni iumenti usus destinatur, necessaria est etiam ad id hominis opera qui iumentum agat; itaque solum per se opus facere non potest, sed hominem qui illud molitur adiuvat. Eo autem die nemini opus facere licet; ergo neque iumentis, quorum opera ad id homines utuntur. Itaque huius praecepti lex eo etiam spectat, ut, si iumentorum laboribus homines parcere Deus vult, eo certe magis ipsi cavere debeant ne inhumani sint in eos quorum opera atque industria utuntur.

25 *Quibus praecipue in operibus christiani diebus festis exercere debeant*

Neque vero parochus illud praetermittere debet, ut diligenter doceat quibus in operibus atque actionibus christiani homines diebus festis exercere se debeant. Illae vero eiusmodi sunt, ut ad Dei templum accedamus, eoque loco sincera piaque animi attentione sacrosanctae Missae sacrificio intersimus, divina Ecclesiae sacramenta, quae ad salutem nostram instituta sunt, ad animae vulnerum curationem crebro adhibeamus. Nihil vero est quod opportunius aut melius christianis hominibus fieri possit, quam si peccata sua sacerdotibus saepe confiteantur. Ad quam rem perficiendam poterit parochus populum adhortari, sumpta huius probandae rei ratione et copia ex iis quae de paenitentiae sacramento suo loco tradita ac praecepta sunt. Neque solum ad hoc sacramentum populum excitabit, sed sedulo etiam atque etiam ad illud adhortabitur, ut sacrosanctum Eucharistiae sacramentum crebro percipiant. Attente praeterea diligenterque sacra concio fidelibus audienda est; nihil enim minus ferendum est, neque tam profecto indignum, quam Christi verba contemnere aut negligenter audire. Exercitatio item atque studium fidelium in precibus divinisque laudibus frequens esse debet, praecipuaque eiusdem cura, ut quae ad christianae vitae institutionem pertinent ea diligenter addiscat, seduloque se exerceat in iis officiis quae pietatem continent, pauperibus et egenis eleemosynam tribuendo, aegros homines visitando, maerentes, quique dolore afflicti iacent, pie consolando; nam, ut est apud sanctum Iacobum: *Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem, haec est: visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum.*

Ex his quae dicta sunt, facile erit colligere quae contra huius praecepti regulam committuntur.

26 *Cur necesse fuerit certos quosdam dies divino cultui deputare*

Parochi vero officium in eo item esse debet, ut certos quosdam locos in promptu habeat unde rationes atque argumenta sumat, quibus populo illud maxime persuadeatur, ut huius praecepti legem summo studio accurataque diligentia servet.

Ad hoc plurimum valet ut populus scilicet intelligat ac plane perspiciat quam iustum et rationi consentaneum sit nos certos quosdam dies habere, quos totos divino cultui tribuamus, Dominumque nostrum, a quo summa et innumerabilia beneficia accepimus, agnoscamus, colamus et veneremur. Si enim iussisset nos quotidie sibi religionis cultum tribuere, nonne pro suis erga nos beneficiis, quae maxima et infinita sunt, omnis opera danda esset, ut prompto alacrique animo eius dicto audientes essemus? Nunc vero, paucis ad eius cultum institutis diebus, non est cur nos negligentes atque difficiles in eius officii functione simus, quod sine gravissima culpa praetermittere non possumus.

27 *Quae utilitas ad eos redeat, qui sedulo huic praecepto obtemperaverint*

Demonstret deinde parochus quanta huius praecepti virtus sit, cum ii qui illud recte servaverint, in conspectu Dei esse cum eoque colloqui videantur. Nam et precibus faciendis Dei maiestatem contemplamur et cum eo colloquimur; et, concionatoribus audiendis, Dei vocem accipimus, quae ad aures nostras eorum opera pervenit qui de rebus divinis pie sancteque concionantur; tum in altaris sacrificio praesentem Christum Dominum adoramus. Et his quidem bonis illi maxime fruuntur, qui hoc praeceptum servant diligenter.

28 *Quid contra de illis sentiendum sit, qui hanc legem omnino neglexerint*

Qui vero hanc legem omnino negligunt, ii, cum Deo et Ecclesiae non oboediant neque eius praeceptum audiant, et Dei et sanctarum legum hostes sunt; quod animadverti potest ex eo, quod praeceptum hoc eiusmodi est ut nullo labore servari queat. Cum enim Deus non labores nobis imponat, quos vel difficillimos eius causa suscipere deberemus, sed quietos illis diebus festis, a terrenis curis liberos, esse iubeat, magnae temeritatis iudicium est huius praecepti legem recusare. Exemplo nobis esse debent supplicia quae de illis Deus sumpsit qui illud violarunt, ut ex libro Numerorum licet intelligere [27] . Ne igitur in hanc Dei offensionem incidamus, operae pretium erit saepe illud

[27] Núm 15

verbum *Memento* cogitatione repetere, magnasque illas utilitates et commoda sibi ante oculos proponere, quae ex festorum dierum cultu percipi supra declaratum est, et multa alia ad id genus pertinentia, quae bonus et diligens pastor, ut occasionis ratio postulabit, copiose lateque persequi poterit.

Capitulum V

Honora patrem tuum et matrem tuam ut sis longaevus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi

1 *Quae sit huius praecepti dignitas et quomodo cum superioribus conveniat*

Cum in superioribus praeceptis summa sit vis et dignitas, merito quae nunc persequimur, quia maxime necessaria sunt, proximum locum obtinent. Nam illa finem, qui Deus est, continuo spectant; haec nos ad proximi charitatem erudiunt, etsi longius progressa, ad Deum, id est, illud extremum cuius gratia proximum ipsum diligimus, perducunt. Quamobrem Christus Dominus praecepta illa duo de diligendo Deo et proximo similia inter se esse dixit [1] . Hic autem locus dici vix potest quantas habeat utilitates, cum et suos fructus ferat, uberes illos quidem ac praestantes, et sit tamquam signum ex quo primi praecepti oboedientia et cultus elucet. *Qui non diligit*, inquit divus Ioannes [2] , *fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?* Ad eundem modum, si parentes, quos secundum Deum diligere debemus, non veneramur et colimus, cum nobis in conspectu fere semper sint, Deo, summo parenti et optimo, qui nullum sub aspectum cadit, quem honorem, quem cultum tribuemus? Ex quo perspicuum est utraque praecepta inter se congruere.

2 *Quam late pateat huius praecepti vis et quantum parentes ex hoc praeceptum adiuventur*

Huius autem praecepti usus latissime patet; nam praeter eos qui nos genuerunt, multi praeterea sunt quos in parentum loco colere debeamus, vel potestatis, vel dignitatis, vel utilitatis, vel praestantis alicuius muneris et officii nomine. Parentum praeterea maiorumque omnium laborem levat; cum enim id imprimis curent ut quos habent in sua potestate, ii recte et divinae legi convenienter vivant, erit haec cura perfacilis, si omnes intelligant, Deo auctore et monitore, summum honorem parentibus tribui oportere. Quod ut praestare possimus, necesse est nosse quamdam differentiam quae est inter praecepta primae et secundae tabulae.

[1] Mt 22
[2] 1 Jn 4

3 *Praeceptorum legis in duas tabulas quorsum facta sit distinctio*

Ergo haec primum a parocho sunt explicanda, idque imprimis moneat, divina Decalogi praecepta fuisse in duabus tabulis incisa; in quarum altera, quemadmodum a sanctis Patribus accepimus, tria illa continebantur quae iam sunt exposita, reliqua vero in alteram tabulam erant inclusa. Atque haec nobis perapposita fuit descriptio, ut praeceptorum rationem ordo ipse distingueret; nam quidquid in sacris Litteris divina lege iubetur aut vetatur, id duorum generum oritur ex altero: aut enim erga Deum, aut erga homines charitas in omni officio spectatur. Et quidem charitatem in Deum superiora tria praecepta docent; quod vero ad hominum coniunctionem et societatem pertinet, id reliquis septem praeceptis continetur.

Quocirca non sine causa eiusmodi est facta distinctio, ut alia ad priorem, alia ad alteram tabulam praecepta referantur.

4 *Quomodo charitas erga Deum tribus primis praeceptis et charitas erga proximum caeteris contineatur; et quae sit inter utraque differentia*

Nam superioribus tribus praeceptis, de quibus dictum est, quasi subiecta materies quam tractent est Deus, id est, summum bonum, ceteris vero proximi bonum; illis summus, his proximus amor est propositus; illa finem, haec autem ea quae ad finem referuntur spectant.

Praeterea charitas Dei ex ipso pendet; Deus enim per se, non alterius rei causa summe diligendus est; charitas autem proximi a charitate Dei ortum habet, atque ad eam tamquam ad certam regulam dirigenda est. Nam si parentes caros habemus, si dominis paremus, si dignitate antecedentes reveremur, id ea re maxime faciendum est, quod eorum procreator est Deus, eosque aliis praeesse voluit, quorum opera ceteros homines regit ac tuetur; qui cum nobis auctor sit ut eiusmodi personas vereamur, idcirco id praestare debemus, quia a Deo hoc ipso honore dignantur. Ex quo fit ut honor quem parentibus habemus, Deo potius quam hominibus haberi videatur; sic enim apud sanctum Matthaeum est, cum de observantia in superiores agitur: *Qui recipit vos, me recipit* [3] ; et Apostolus in epistola ad Ephesios, servos instituens: *Servi*, inquit, *oboedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo; non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi* [4] .

[3] Mt 10
[4] Ef 6

5 *Quomodo charistas Dei nullo fine, charitas vero proximi suis finibus circunscribatur*

Accedit quod Deo nullus honor, nulla pietas, nullus cultus satis digne tribuitur, in quem amor augeri infinite potest; proptereaque nostra erga illum charitas in dies fiat ardentior necesse est, quem eius iussu ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus amare debemus. At charitas qua proximum complectimur, suis finibus circumscribitur, iubet enim Dominus proximum diligere sicut nos ipsos; quod si quis hos fines egressus fuerit, ita ut parem Deo et proximis amorem tribuat, is maximum scelus admittit. *Si quis venit ad me*, inquit Dominus, *et non odit patrem suum et matrem, et uxorem et filios, et fratres et sorores, adhuc autem animam suam, non potest meus esse discipulus* [5] . In quam sententiam item dictum est: *Sine ut mortui sepeliant mortuos suos* [6] , cum quidam primum humare patrem vellet, postea Christum sequi. Cuius rei dilucidior illa apud sanctum Matthaeum [7] explicatio est: *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.*

6 *Quomodo parentes sint amandi quaque ex causa illis subinde non obtemperandum*

Nec tamen ulla dubitatio est quin parentes vehementer amandi observandique sint, sed ad pietatem imprimis necessarium est, Deo, qui parens et effector est omnium, praecipuum honorem et cultum tribui, ideoque mortales parentes amari, ut ad caelestem sempiternumque Patrem tota amoris vis referatur. Quod si interdum parentum iussa Dei praeceptis repugnent, non dubium est quin liberi parentum cupiditati Dei voluntatem anteferre debeant, divinae illius sententiae memores: *Oboedire oportet Deo magis quam hominibus* [8] .

7 *Quid in huius praecepti sententia propie Honorandi vox denotet*

Quibus rebus expositis, parochus verba praecepti interpretabitur, atque illud primum, *honorare* quid sit. Est enim de aliquo honorifice sentire et quae illius sunt, maximi putare omnia. Huic autem honori haec omnia coniuncta sunt: amor, observantia, oboedientia et cultus. Scite autem in lege posita est *honoris* vox, non amoris aut metus, etiamsi valde amandi ac metuendi

[5] Dt 6; Mt 22
[6] Lc 14
[7] Mt 10
[8] He 5

parentes sint. Etenim qui amat, non semper observat et veneratur; qui metuit, non semper diligit; quem vero aliquis ex animo honorat, item amat et veretur.

Haec cum parochus explicarit, tum aget de patribus, quique sint ii qui vocentur hoc nomine.

8 *Quinam patris nomine hic intelligantur*

Nam, etsi de iis praecipue patribus lex loquitur ex quibus generati summus, tamen ad alios quoque pertinet hoc nomen, quos etiam complecti lex videtur, quemadmodum ex pluribus divinae Scripturae locis facile colligimus.

Praeter illos igitur qui nos procrearunt, patrum genera item alia sunt in sacris Litteris, quod antea attigimus, quibus singulis suus honor debetur. Ac primum Ecclesiae praesides, et pastores, et sacerdotes, patres dicuntur, quemadmodum ex Apostolo constat, qui ad Corinthios scribens: *Non*, inquit, *ut confundam vos, haec scribo, sed ut filios meos charissimos moneo. Nam si decem millia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres; nam in Christo Iesu per Evangelium ego vos genui* [9] . Et in Ecclesiastico scriptum est: *Laudemus viros gloriosos, et parentes nostros in generatione sua* [10] .

Deinde ii quibus aut imperium, aut magistratus, aut potestas commissa est, qui rempublicam gubernant, patres appellantur. Sic Naaman a famulis *pater* vocabatur [11] .

Praeterea patres eos dicimus quorum procurationi, fidei, probitati, sapientiaeque alii commendantur; cuiusmodi sunt tutores et curatores, paedagogi et magistri. Quare Eliam et Eliseum filii prophetarum patrem vocabant [12] .

Postremo patres dicimus senes et aetate confectos, quos etiam vereri debemus.

Atque hoc in parochi praeceptis maximum sit, ut doceat patres, cuiuscumque sint generis, praesertim vero eos ex quibus nati sumus, a nobis honorandos, de quibus divina lex praecipue loquitur.

9 *Cur parentibus secundum carnem christianorum filii praecipuum honorem impendere debeant*

Sunt enim immortalis Dei quasi quaedam simulacra, in iisque ortus nostri imaginem intuemur; ab iis vita nobis data est; iis Deus usus est uti nobis animum mentemque impertiret; ab iis ad sacramenta deducti, ad religionem,

[9] 1 Cor 4
[10] Si 44
[11] 4 Re 5
[12] Ib. 2

ad humanum cultum civilemque instituti, ad morum integritatem et sanctitatem eruditi sumus.

Doceat vero parochus merito nomen matris in hoc praecepto expressum, ut eius beneficia et merita erga nos consideremus, quanta cura et sollicitudine nos in utero gesserit, quanto cum labore ac dolore pepererit et educarit.

10 *Quibus rationibus honore afficiantur carnales parentes*

Porro ita observandi parentes sunt, ut quem eis tribuimus honor ex amore atque intimo animi sensu depromptus videatur; quibus hoc officium debetur maxime, cum erga nos sint ita affecti, nullum ut laborem, nullam contentionem, nulla pericula nostra causa refugiant; nihilque illis accidere possit iucundius quam ut filiis charos se esse sentiant, quos maxime diligunt. Ioseph, cum in Aegypto honore et amplitudine regi esset proximus, patrem, qui in Aegyptum venerat, honorifice excepit [13] ; et Salomon matri advenienti assurexit, eamque veneratus regio in solio ad dexteram collocavit [14] .

Alia praeterea sunt honoris officia quae in parentes conferri debent; nam eos tum etiam honoramus, cum a Deo suppliciter petimus ut eisdem bene et feliciter omnia eveniant, ut in maxima gratia et honore sint apud homines, ut ipsi Deo ac sanctis qui in caelis sunt, commendatissimi sint.

Item parentes honoramus, cum nostras rationes ad eorum arbitrium voluntatemque conferimus; cuius rei suasor Salomon: *Audi*, inquit, *fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuae, ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo* [15] ; cuiusmodi sunt etiam divi Pauli cohortationes: *Filii, oboedite parentibus vestris in Domino; hoc enim iustum est* [16] ; item: *Filii, oboedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino* [17] . Et sanctissimorum hominum exemplis confirmatur; etenim Isaac, cum a patre ad sacrificium vinciretur, modeste ac sine recusatione paruit [18] ; et rechabitae, ne a patris consilio unquam discreparent, vino se in perpetuum abstinuerunt [19] .

Item parentes honoramus, cum eorum recte facta moresque imitamur; iis enim plurimum tribuere videmur, quorum esse volumus quam simillimi. Item parentes honoramus, quorum consilia non modo exquirimus, verum etiam sequimur.

---

[13]Gén 46
[14]2 Re 2
[15]Prov 1
[16]Ef 6
[17]Col 3
[18]Gén 22
[19]Jer 35

11 *Quomodo parentibus in necessitate constitutis sit subveniendum, et maxime in mortis periculo*

Item, quibus subvenimus, ea impertientes quae victus cultusque desiderat; quod Christi testimonio comprobatur, qui pharisaeorum impietatem redarguens: *Quare et vos*, ait, *transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem et matrem; et: Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri vel matri: Munus quodcumque est ex me, tibi proderit, et non honorificabit patrem suum aut matrem suam; et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram* [20] . Et honoris quidem officia parentibus tribuere semper debemus, sed tum maxime cum periculose aegrotant; danda enim opera est ne quid praetermittant quod vel ad peccatorum confessionem attinet, vel ad reliqua sacramenta quae a christianis hominibus percipi debent, cum mors appropinquat; idque nobis curae sit ut pii religiosique homines eos crebro intervisant, qui vel imbecillos confirment et consilio iuvent, vel optime animatos ad spem erigant immortalitatis, ut, cum mentem a rebus humanis excitarint, totam coniiciant in Deum. Sic fiet ut fidei, spei et charitatis beatissimo comitatu ac religionis praesidio muniti, mortem non modo non pertimescendam, cum necessaria sit, sed cum aditum ad aeternitatem expediat, etiam appetendam censeant.

12 *Quomodo mortuis parentibus honorem exhibeamus*

Postremo vel mortuis parentibus honor tribuitur, si iis funus facimus, si exequias cohonestamus, si honorem sepulturae impertimus, si iusta et sacrificia anniversaria curamus, si quae ab iis legata sunt, diligenter persolvimus.

13 *Quo pacto Episcopi el Sacerdotes sint honorandi*

Honorandi autem sunt non modo ii ex quibus nati sumus, verum etiam alii qui patres appellantur, ut episcopi et sacerdotes, ut reges, ut principes, ut magistratus, ut tutores, ut curatores, ut magistri, ut paedagogi, ut senes, et ceteri eiusmodi; digni enim sunt qui ex charitate, ex oboedientia, ex ope nostra fructus percipiant, sed alius alio magis.

De episcopis et aliis pastoribus ita scriptum est: *Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina* [21] . Iam vero, quanti erga Apostolum amoris documenta Galatae dederunt?

[20] Mt 15
[21] 1 Tim 5

quibus is praeclarum illud benevolentiae testimonium tribuit: *Testimonium enim perhibeo vobis, quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis et dedissetis mihi* [22] .

14 *Quomodo sacerdotibus necessaria ad victum suppeditari debeant*

Quin etiam sacerdotibus ea suppeditanda sunt, quae ad vitae usus necessarios requiruntur. Quare Apostolus: *Quis*, inquit, *militat suis stipendiis umquam?* [23] et in Ecclesiastico scriptum est: *Honorifica sacerdotes et propurga te cum brachiis. Da illis partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum et purgationis* [24] . Illis etiam obtemperandum esse docet Apostolus: *Oboedite*, inquit, *praepositis vestris, et subiacete eis; ipsi enim pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri* [25] . Quin potius a Christo Domino praeceptum est ut vel improbis pastoribus obtemperemus, cum dicat: *Super cathedram Moysi sederunt scribae et pharisaei; omnia ergo quaecumque dixerint vobis, servate et facite; secundum opera vero eorum nolite facere: dicunt enim, et non faciunt* [26] .

15 *Magistratibus politicis honorem deferendum ostenditur*

Idem de regibus, de principibus, de magistratibus, et reliquis quorum potestati subiicimur, dicendum est. Iis vero quod honoris, cultus, observantiae genus tribuendum sit, Apostolus ad Romanos late explicat, pro quibus etiam orandum esse monet; et divus Petrus: *Subiecti*, inquit, *estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi, quasi praecellenti, sive ducibus, tamquam ab eo missis* [27] . Nam si quem eis cultum tribuimus, is ad Deum refertur; habet enim venerationem hominum excellens dignitatis gradus, quia divinae potestatis est instar; in quo etiam Dei providentiam veneramur, qui publici muneris procurationem iis attribuit, quibusque utitur tamquam potestatis suae ministris.

[22] Gál 4
[23] 1 Cor 3
[24] Si 7
[25] Heb 13
[26] Mt 23
[27] 1 Pe 2

16 *Cur magistratibus politicis etiam improbis sit obtemperandum, et quando non sit*

Nec enim hominum improbitatem aut nequitiam, si tales sint magistratus, sed divinam auctoritatem quae in illis est reveremur; ut, quod permirum fortasse videatur, quamvis in nos sint inimico infensoque animo, quamvis implacabiles, tamen non satis digna causa sit cur eos non perofficiose observemus. Nam et Davidis magna in Saulem officia exstiterunt, cum ei tamen esset offensior; quod innuit illis verbis: *Cum iis qui oderunt pacem eram pacificus* [28] . At vero, si quid improbe, si quid inique imperent, cum id non ex potestate, sed ex iniustitia atque animi perversitate agant, omnino non sunt audiendi.

Ubi haec parochus sigillatim exposuerit, deinceps consideret quodnam praemium, quamque consentaneum, iis propositum sit qui divino huic praecepto oboediunt.

17 *Quod praemium oboedientiae in parentes divinitus sit propositum*

Nam in eo fructus est maximus, ut diu vivant, propterea quod digni sunt qui beneficio quam diutissime perfruantur, cuius memoriam perpetuo conservant. Cum igitur qui parentes colunt, iis gratiam referant a quibus lucis et vitae usuram habent, iure et merito vitam ad summam senectutem perducunt. Tum adiungenda est divinae promissionis illustris explanatio; neque enim solum sempiternae ac beatae, sed huius etiam quam in terris agimus vitae usus promittitur; cuius sententiae interpres est divus Paulus cum inquit: *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitae, quae nunc est et futurae* [29] .

18 *Diuturnae vitae promissio quanti hic facienda sit*

Nec vero haec merces aut exigua est aut contemnenda, etiamsi sanctissimis viris, ut Iob [30] , ut Davidi [31] , ut Paulo [32] , mors fuerit optabilis; et aerumnosis ac miseris hominibus vitae propagatio sit iniucunda; nam illorum verborum adiunctio: *Quam Dominus Deus tuus dabit tibi*, non modo temporis diuturnitatem ad vivendum, sed otium, quietem, incolumitatem ad bene

[28]Sal 119
[29]1 Tim 4
[30]Job 3
[31]Sal 119
[32]Flp 1

vivendum pollicetur. Nam in Deuteronomio non solum inquit: *Ut longo vivas tempore*; sed illud etiam addit: *Ut bene sit tibi* [33] ; quod deinde ab Apostolo repetitum est [34] .

19 *Quomodo qui parentes honorant etiamsi cito moriuntur, huius praecepti praemium capiunt*

Haec autem bona eis suppetere dicimus quorum pietati Deus gratiam referat; aliter enim divini promissi fides et constantia non erit, cum interdum qui maiorem pietatem parentibus praestiterunt, iis vita brevior sit. Quibus id quidem contingit, vel quod iis optime consulitur qui prius vita excedunt, quam a virtutis et officii religione discedant *rapiuntur enim, ne malitia mutet intellectum eorum, aut ne fictio decipiat animam illorum* [35] , vel quia dum pernicies et rerum omnium perturbatio impendet, e corporibus evocantur ut communium temporum acerbitatem evadant: *A facie enim malitiae*, inquit Propheta, *collectus est iustus* [36] . Quod fit ne eorum aut virtus aut salus periclitetur, cum a mortalibus flagitiorum poenas repetit Deus; vel ne tristissimis temporibus ex propinquorum amicorumque calamitatibus acerbissimos luctus sentiant. Quare metuendum est maiorem in modum, cum viris bonis immatura mors accidit.

20 *Quibus poenis ii afficiantur, qui huius praecepti praevaricatores existunt*

Ac quemadmodum iis qui grati in parentes sunt, officii merces et fructus est a Deo propositus, sic ingrati et impii filii gravissimis poenis reservantur. Scriptum est enim: *Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur* [37] ; et: *Qui affligit patrem et fugit matrem, ignominiosus est et infelix* [38] ; et: *Qui maledicit patri suo vel matri, exstinguetur lucerna eius in mediis tenebris* [39] ; et: *Oculum qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suae, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilae* [40] . Qui parentibus iniuriam intulerunt, multos fuisse legimus, in quibus ulciscendis Dei iracundia exarsit; non enim Davidem inultum reliquit, sed sceleri debitas

[33] Dt 5
[34] Ef 6
[35] Sab 4
[36] Is 57
[37] Éx 21
[38] Lev 20
[39] Prov 19
[40] Ib. 30

poenas dedit Absalon, quem ob eius scelus tribus hastis transfixum punivit [41] . De iis vero qui sacerdotibus non obtemperant, scriptum est: *Qui superbierit, nolens oboedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto iudicis morietur homo ille* [42] .

21 *Quibus potissimum rationibus parentes se dignos honore illo divinitus praescripto reddere possint*

Et quemadmodum divina lege sancitum est ut parentibus filii honorem habeant, ut pareant, ut obsequantur, sic parentum propria officia sunt atque munera, ut sanctissimis disciplinis ac moribus filios imbuant, iisque optima dent vivendi praecepta, ut, ad religionem instructi et parati, Deum sancte inviolateque venerentur; quod a parentibus Susannae factum esse legimus [43] .

Itaque sacerdos parentes commoneat ut se liberis magistros praebeant virtutis, aequitatis, continentiae, modestiae et sanctitatis; triaque praesertim declinent, in quibus saepe offendere consueverunt: primum, ne quid acerbius in liberos aut loquantur aut statuant; quod Apostolus in epistola ad Colossenses ita praecipit: *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant* [44] ; nam periculum est ne fracto abiectoque animo sint, dum omnia timent. Quare illud praecipiat ut nimiam severitatem effugiant, malintque liberos corrigere quam ulcisci.

22 *Quomodo parentes erga liberos remissi esse non debeant, nec eis, ut nimis amplum patrimonium relinquant, nimis laborare*

Deinde, si qua culpa commissa est, cum necessaria sit castigatio et obiurgatio, ne quid liberis per indulgentiam dissolute remittant; saepe enim filii parentum nimia lenitate et facilitate depravantur. Quamobrem a dissoluta indulgentia deterreat exemplo Heli summi sacerdotis, qui, quod in liberos indulgentior fuerat, maximo supplicio est affectus [45] . Postremo, ne, quod foedissimum est, in filiorum educatione ac doctrina praepostera consilia ineant. Etenim permulti in hac una cogitatione curaque versantur, ut opes, ut pecunias, ut lautum et amplum patrimonium liberis relinquant; quos non ad religionem, non ad pietatem, non ad bonarum artium disciplinam, sed ad

[41] 2 Re 18
[42] Dt 17
[43] Dan 13
[44] Col 3
[45] 1 Re 4

avaritiam et ad rem familiarem augendam cohortantur; nec de filiorum existimatione et salute sunt solliciti, dummodo pecuniosi sint et perdivites; quo quid dici aut cogitari turpius potest? Ita fit ut ad illos non tam rerum copias quam sua scelera et flagitia transferant, quibus tandem non ad caelum se duces praebent, sed ad inferorum supplicia sempiterna.

Sacerdos, igitur, optimis praeceptis parentes instituat, eosque ad Tobiae exemplum [46] ac similem virtutem excitet; ut, cum filios ad Dei cultum et sanctimoniam probe erudierint, ab iis etiam amoris, et observantiae, et obsequii uberrimos fructus capiant.

[46] Tob 4

Capitulum VI

Non occides

1 *Quis sit eius doctrinae, quae hoc praecepto includitur, fructus et utilitas*

Magna illa quae pacificis hominibus proposita est felicitas, *Quoniam filii Dei vocabuntur* [1] , pastores maxime commovere debet, ut praecepti huius disciplinam fidelibus diligenter accurateque tradant. Nam ad conciliandas hominum voluntates nulla melior ratio iniri potest, quam si eiusmodi praecepti lex recte explicata, ab omnibus ita ut oportet, sancte servetur; quoniam tum sperare licet ut summa animi consensione coniuncti homines concordiam et pacem maxime colant.

Sed quam necesse sit praeceptum hoc explicari, ex eo perspicitur, quod immensa illa universae terrae inundatione facta, hoc unum imprimis est quod Deus hominibus interdixit: *Sanguinem*, inquit, *requiram animarum vestrarum de manu cunctarum bestiarum et de manu hominis* [2] . In Evangelio etiam, quae primum veteres leges a Domino explicatae sunt, in iis haec prima est, de qua apud sanctum Matthaeum ita scriptum est: *Dictum est enim: Non occides* [3] , et reliqua quae hac de re eo ipso loco deinceps commemorantur.

Fideles praeterea attente libenterque praeceptum hoc audire debent; si enim eius vis spectatur, ad vitam cuiusque tuendam valet, quoniam iis verbis, *Non occides*, homicidium omnino interdictum est. Itaque singuli homines tanta cum voluptate animi illud accipere debent, perinde ac si, ira Dei proposita gravissimisque aliis poenis, nominatim prohibitum sit ne quis eorum laedatur. Ergo ut praeceptum hoc auditu iucundum est, ita eius peccati cautio quod praecepto prohibetur, iucunditatem habere debet.

2 *Quid hoc praeceptum, cum vetetur, tum iubeatur*

Cum autem huius legis vim Dominus explicaret, in eo duo contineri ostendit: alterum, ne occidamus, quod a nobis fieri vetitum est; alterum, quod facere iubemur, ut concordi amicitia charitateque inimicos complectamur, pacem habeamus cum omnibus, cuncta denique incommoda patienter feramus.

[1] Mt 5
[2] Gén 9
[3] Mt 5

3 *Licet bestiis vesci, et animalia occidere*

In eo autem quod caedes prohibetur, illud primum docendum est, quae caedes sint eiusmodi quae hac praecepti lege non vetentur; nam bestias occidi prohibitum non est, quoniam si illis vesci a Deo hominibus est concessum, fas item est illas occidi. Qua de re ita sanctus Augustinus: *Cum audimus*, inquit, *"Non occides", non accipimus hoc dictum esse de fructetis, quia nullus est eis sensus; nec de irrationabilibus animalibus, quia nulla nobis ratione sociantur* [4] .

4 *Licet homines in iudicio vel morti adiudicare vel interimere*

Alterum permissum caedis genus est quod ad eos magistratus pertinet quibus data est necis potestas, qua ex legum praescripto iudicioque in facinorosos homines animadvertunt, et innocentes defendunt. Quo in munere dum iuste versantur, non modo ii caedis non sunt rei, sed huic divinae legi qua caedes vetatur maxime oboediunt. Cum enim legi huic finis is propositus sit, ut hominum vitae salutique consulatur, magistratuum item, qui legitimi sunt scelerum vindices, animadversiones eodem spectant, ut, audacia et iniuria suppliciis repressa, tuta sit hominum vita. Quare David: *In matutino*, inquit, *interficiebam omnes peccatores terrae, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem* [5] .

5 *Quomodo etiam qui in bello iusto occidunt, rei caedis non sint*

Qua ratione ne illi quidem peccant qui iusto bello, non cupiditate aut crudelitate impulsi, sed solo publicae utilitatis studio, vitam hostibus adimunt.

Sunt praeterea eiusmodi caedes quae nominatim iussu Dei fiunt. Levi filii non peccaverunt, qui una die tot millia hominum occiderunt; qua caede facta, sic ad eos locutus est Moyses: *Consecrastis manus vestras hodie Domino* [6] .

6 *Huius praecepti reus non est qui hominem fortuito casu interimit*

Neque vero huius praecepti reus est, qui non sponte neque meditato, sed fortuito hominem occidit. Qua de re in Deuteronomii libro ita est: *Qui percusserit proximum suum nesciens, et qui heri et nudiustertius nullum contra*

[4]Lib. 1 de Civit. Dei cap. 20
[5]Sal 100
[6]Éx 32

eum odium habuisse comprobatur, sed abiisse cum eo simpliciter in silvam ad ligna caedenda, et in succisione lignorum securis fugerit manu ferrumque lapsum de manubrio amicum eius percusserit, et occiderit... [7] Hae caedes eiusmodi sunt, quae, quia non voluntate neque de industria inferuntur, propterea non omnino in peccatis numerantur. Quod sancti Augustini sententia comprobatur: *Absit enim*, inquit, *ut ea quae aut propter bonum aut licitum facimus, siquidem praeter nostram voluntatem quidquam mali acciderit, nobis imputetur* [8] .

7 *Quomodo homicidii reus sit, qui casu caedem fecit*

In quo tamen duabus de causis peccari potest; altera, si quis in re iniusta occupatus hominem occiderit, exempli causa, si quis gravidam mulierem pugno vel calce percuteret, ex quo abortus sequeretur; fuisset quidem illud praeter percussoris voluntatem, non tamen praeter culpam, cum illi non liceret ullo modo gravidam mulierem percutere; altera, si non omnibus circumspectis, negligenter et incaute aliquem occiderit.

8 *Licet etiam salutis suae tuendae causa alterum occidere*

Qua etiam ratione, si quis salutis suae defendendae causa, omni adhibita cautione, alterum interemerit, hac lege non teneri satis apparet.

Atque hae quidem quas modo commemoravimus caedes sunt quae hoc legis praecepto non continentur; quibus exceptis, reliquae omnes prohibentur, sive homicidam quis spectet, sive qui occiditur, sive modos quibus caedes fit.

9 *Nemini licet privata actoritate caedem facere*

Nam quod ad eos pertinet qui caedem faciunt, nemo plane excipitur, non divites, non potentes homines, non domini, non parentes; sed delectu omni et discrimine remoto, occidere vetitum est omnibus.

[7] Dt 19
[8] Epist. 154

10 *Nemo prorsus est qui hac lege tutus non possit*

Si vero ii spectantur qui interficiuntur, ad omnes haec lex pertinet; nec quisquam est tam humilis et abiectae conditionis homo, quin legis huius vi defendatur. Neque vero seipsum interficere cuipiam fas est, cum vitae suae nemo ita potestatem habeat ut suo arbitratu mortem sibi consciscere liceat; ideoque legis huius verbis non ita praescriptum est: *Ne alium occidas*; sed simpliciter: *Ne occidas.*

11 *Quot modis hoc praeceptum violari contingat*

Sin autem multiplicem caedis faciendae modum attendimus, nemo est qui excipiatur. Non solum enim suis cuiquam manibus, aut ferro, aut lapide, aut baculo, aut laqueo, aut veneno, vitam homini eripere non licet; sed consilio, ope, auxilio, vel alia quacumque ratione id fieri prorsus vetitum est. In quo summa tarditas stuporque iudaeorum fuit, qui crederent se hoc praeceptum servare, si manus tantum a caede abstinerent. Sed homini christiano, qui, interprete Christo, didicit hanc legem spiritualem esse, nempe quae non manus solum puras, sed animum etiam castum sincerumque nos habere iubet, illud non satis omnino est, quod illi satis cumulate se praestare arbitrabantur. Nam ne irasci quidem cuiquam licere in Evangelio traditum est, cum dicat Dominus: *Ego autem dico vobis: omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio; qui autem dixerit fratri suo raca, reus erit concilio; qui autem dixerit fatue, reus erit gehennae ignis* [9] .

12 *Quomodo quis irascendo peccare vel non peccare possit*

Ex quibus verbis perspicuum est eum culpa non carere qui fratri succenseat, quamvis iram animo inclusam contineat; qui vero eius irae significationem aliquam dederit, graviter peccare; at multo gravius qui non vereatur dure fratrem accipere et ei convitium facere. Et quidem hoc verum est, si nulla subsit irascendi causa; nam irae causa quae a Deo legibusque conceditur, ea est, cum in eos animadvertimus qui nostro imperio potestatique parent, si in eis sit culpa; christiani enim hominis ira non a carnis sensibus, sed a Spiritu Sancto proficisci debet, cum nos templa Sancti Spiritus, in quibus Iesus Christus habitet, esse conveniat [10] .

---

[9] Mt 5
[10] 1 Cor 6

13 *Quomodo homines hanc legem perfecte observent et quam multi in eam peccent*

Multa praeterea sunt a Domino tradita, quae ad perfectam huius legis rationem pertinent, qualia illa sunt: *Non resistere malo, sed si quis te percusserit in dextram maxillam tuam, praebe illi et alteram; et ei, qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium; et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo alia duo* [11] .

Ex his quae iam commemorata sunt, animadverti licet quam proclives sint homines ad ea peccata quae hoc praecepto vetita sunt; quamve multi reperiantur qui, si minus manu, animo saltem caedis scelus committunt.

14 *Quantum in sacris Litteris homicidium Deus detestetur*

Et quoniam huic tam periculoso morbo remedia in sacris Litteris adhibita sunt, parochi est officium ea diligenter fidelibus tradere; praecipuum autem illud est, ut intelligant quam nefarium sit peccatum hominis caedes; idque vel plurimis maximisque sanctarum Litterarum testimoniis perspici potest; usque enim adeo homicidium detestatur Deus in sanctis Litteris, ut a bestiis hominum caedis poenam se repetiturum dicat [12] ; ac belluam quae hominem laeserit, occidi iubeat [13] . Neque aliam ob causam a sanguine hominem abhorrere voluit, nisi ut omni ratione a nefaria hominis caede et animum et manus abstineret.

15 *Quantum sit scelus hominis caedes, ratione demonstratur*

Sunt enim homicidae humani generis atque adeo naturae hostes acerbissimi, qui, quantum in eis est, universum Dei opus evertunt, cum hominem tollant, cuius causa is omnia quaecumque procreata sunt se fecisse testatur [14] . Immo vero in Genesi cum prohibitum sit hominem occidi, quia illum Deus ad imaginem suam et similitudinem creavit, insignem Deo iniuriam is facit quasique violentas illi manus afferre videtur, qui eius imaginem e medio tollit. Hoc divina animi cogitatione meditatus David, gravissime de sanguinariis hominibus conquestus est illis verbis: *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem* [15] ; neque simpliciter dixit occidunt, sed effundunt

[11] Mt 5
[12] Gén 9
[13] Éx 21
[14] Gén 1
[15] Sal 13

sanguinem; quae verba ad detestabilis illius sceleris amplificationem immanemque illorum crudelitatem ostendendam protulit; utque declararet imprimis quam praecipites illi diabolico quodam impulsu ad id facinus ferantur, dixit: *Veloces pedes eorum.*

16 *Quid in hoc praecepto Deus faciendum imperet*

Iam vero, quae in hoc praecepto servanda esse Christus Dominus iubet, eo spectant ut pacem cum omnibus habeamus; inquit enim, cum hunc locum interpretaretur: *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo; et tunc veniens offeres munus tuum* [16] , et quae sequuntur. Quae ita a parocho explicabuntur, ut doceat sine ulla exceptione omnes charitate complectendos esse, ad quam in huius praecepti explicatione fideles, quam maxime poterit, incitabit, quod in eo proximi diligendi virtus maxime elucet.

Cum enim odium hoc praecepto aperte vetetur, quoniam: *Qui fratrem suum odit, homicida est* [17] , certe illud consequitur, ut amoris et charitatis praeceptum detur.

17 *Quae officia sint charitatis, quae hoc praecepto continentur*

Cumque hac lege, de charitate et amore praeceptum sit, tum omnium etiam illorum officiorum atque actionum quae charitatem ipsam consequi solent, praecepta traduntur. *Charitas patiens est* [18] , inquit divus Paulus; patientia igitur nobis praecipitur, in qua nos animas nostras possessuros esse Salvator docet [19] . Beneficentia deinde charitatis comes est et socia, quoniam charitas benigna est. Benignitatis autem atque beneficentiae virtus late patet, eiusque officium in iis rebus maxime versatur, ut pauperibus suppeditemus res necessarias, cibum esurientibus, sitientibus potum demus, nudos vestiamus, et quo quisque opis nostrae magis indiget, eo in illum plus liberalitatis conferamus.

[16] Mt 5
[17] 1 Jn 3
[18] 1 Cor 13
[19] Lc 21

18 *Quomodo omnium charitatis officiorum perfectissimum sit inimicorum dilectio*

Haec beneficentiae et bonitatis officia, quae per se sunt illustria, eo fiunt illustriora, si inimicis praestentur; ait enim Salvator: *Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos* [20] ; quod etiam Apostolus monet illis verbis: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi; hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum* [21] . Denique, si charitatis legem spectemus, quae benigna est, omnia quaecumque ad mansuetudinem, lenitatem aliasque id generis virtutes pertinent, officia colere, ea lege praescribi intelligemus.

19 *Qua praecipua re charitas proximi, quae imperatur, elucescat*

At vero longe omnium praestantissimum officium, quod charitatis plenissimum est, in quo maxime nos exercere convenit, illud est, ut iniurias quas accepimus, aequo animo remittamus atque condonemus; quod ut plane efficiamus, saepe nos divinae Litterae, ut antea dictum est, monent atque hortantur; cum non beatos solum eos dicant qui ita prorsus faciunt, sed erratorum etiam veniam iisdem a Deo datam affirment; qui vero hoc ipsum facere negligunt aut omnino recusant, illam non consequuntur.

Sed quoniam ulciscendi libido hominum mentibus fere insita est, parochus maximam in eo diligentiam ponat necesse est, ut, iniuriarum oblivisci easque remittere christianum hominem oportere, non doceat solum, sed penitus etiam fidelibus persuadeat. Cumque hac ipsa de re apud sacros scriptores multa fiat mentio, eos consulat, ad refellendam illorum pertinaciam qui in ulciscendi cupiditate animo obstinato sunt atque obfirmato; argumenta in promptu habeat quae illi Patres gravissima et ad eam rem maxime accommodata pie adhibuerunt.

20 *Quibus praesertim rationibus odium reprimendum sit inducendique sint fideles ad iniuriarium oblivionem*

Verum haec potissimum tria explicanda sunt. Primum est ut qui se iniuriam accepisse putat, ei maxime persuadeatur illum detrimenti aut iniuriae praecipuam causam non fuisse, quem ipse ulcisci cupit. Sic admirabilis ille Iob fecit, qui a sabaeis hominibus, a chaldaeis et a daemone graviter laesus,

[20] Mc 5

[21] Rom 12

nulla tamen eorum habita ratione, ut vir rectus et homo admodum pius, recte pieque iis verbis usus est: *Dominus dedit, Dominus abstulit* [22] . Itaque patientissimi illius viri oratione et exemplo, christiani homines sibi persuadeant quod verissimum est, omnia quaecumque in hac vita patimur, a Domino, qui iustitiae omnis misericordiaeque parens est et auctor, proficisci.

21 *Homines nos persequentes Dei ministri ac satellites sunt quamvis id ex mala voluntate faciant*

Neque vero ille nos, quae eius est immensa benignitas, ut inimicos punit, sed uti filios corrigit et castigat. Nec profecto, si recte animadvertimus, in hisce rebus homines aliud omnino sunt, nisi ministri et quasi satellites Dei; et quamquam homo potest male aliquem odisse pessimeque illi cupere, tamen ei, nisi permissu Dei, nocere nullo modo potest. Hac ratione adductus Ioseph fratrum impia consilia [23] , sic David iniurias sibi a Semei illatas aequo animo tulit [24] . Ad hanc item rem illud argumenti genus valde pertinet, quod sanctus Chrysostomus graviter atque erudite pertractavit, *neminem scilicet nisi a seipso laedi* [25] . Nam qui se iniuriose tractatos esse opinantur, si rem recta secum via reputent, comperient profecto nullam se ab aliis iniuriam aut damnum accepisse; etsi enim, quibus ipsi laeduntur, ea extrinsecus eveniunt, tamen se maxime ipsi offendunt, cum animum odio, cupiditate, invidia nefarie contaminant.

22 *Quae ad eos commoda proveniant, qui iniuarias libenter condonant*

Alterum est quod duo praecipua commoda complectitur quae ad illos pertinent qui, pio erga Deum studio adducti, iniurias libenter remittunt. Quorum primum illud est, quod aliena debita remittentibus promisit Deus fore ut ipsi etiam peccatorum veniam impetrent; ex quo promisso, quam gratum illi sit hoc pietatis officium, facile apparet. Alterum commodum est quod nobilitatem quandam et perfectionem assequimur, quoniam, condonandis iniuriis, quodammodo Dei similes efficimur, qui *solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos* [26] .

---

[22] Job 1
[23] Gén 45
[24] 2 Re 16
[25] Hom. Quod nemo laedit
[26] Mt 13

23 *Quae et quot incommoda ex odio inimicorum proveniant*

Postremo explicanda sunt incommoda illa in quae nos tum incidimus, cum iniurias quae nobis illatae sunt condonare nolumus. Itaque parochus illis qui sibi in animum inducere non possunt ut inimicis ignoscam, ob oculos ponat odium non solum peccatum grave esse, sed etiam diuturnitate peccandi gravius inhaerere. Cum enim is in cuius animo hic affectus insederit, inimici sui sanguinem sitiat, illius ulciscendi spe plenus, dies noctesque in perenni quadam mala mentis agitatione ita versatur, ut numquam a caedis aut nefariae alicuius rei cogitatione cessare videatur. Quo fit ut is vel numquam vel maximo negotio ad id impellatur, ut aut prorsus ignoscat, aut aliqua saltem ex parte iniurias remittat; quare merito vulneri comparatur cui telum infixum haeret.

24 *Multa peccata ex odio nasci demonstratur*

Multa praeterea incommoda et peccata sunt, quae hoc uno odii peccato, quasi vinculo quodam, iuncta tenentur; ideoque divus Ioannes in hanc sententiam ita dixit: *Qui fratrem suum odit, in tenebris est et in tenebris ambulat, et nescit quo eat, quia tenebrae obcaecaverunt oculos eius* [27] ; itaque saepius labatur necesse est. Etenim quo pacto fieri potest ut dicta aliquis aut facta illius probet quem oderit? Hinc temeraria et iniqua iudicia exsistunt, irae, invidiae, obtrectationes et alia eiusmodi, quibus illi quoque implicari solent qui aut cognatione, aut amicitia iuncti sunt. Itaque saepe fit ut ex uno peccato multa exsistant. Neque iniuria dicitur hoc peccatum esse diaboli, quandoquidem ipse ab initio homicida fuit [28] . Quamobrem Dei Filius Dominus noster Iesus Christus, cum sibi mortem pharisaei afferre cuperent, illos a patre diabolo genitos esse dixit [29] .

25 *Remedia adversus peccatum odii*

Sed praeter haec quae dicta sunt, unde sceleris huius detestandi rationes peti possunt, alia quoque remedia, et ea profecto maxime opportuna, sanctarum Litterarum monumentis tradita sunt. Ac primum omnium remedium et maximum est Salvatoris nostri exemplum, quod ad imitandum nobis proponere debemus. Is enim, cum ne minima quidem peccati suspicio in eum cadere posset, virgis caesus, spinis coronatus et cruci denique affixus, eam habuit

[27] Jn 2
[28] Jn 8
[29] Ib.

orationem plenissimam pietatis: *Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt* [30] ; cuius aspersionem sanguinis testatur Apostolus *melius loquentem quam Abel* [31] . Alterum autem remedium ab Ecclesiastico propositum est, ut mortem atque illum iudicii diem recordemur: *Memorare*, inquit ille, *novissima tua, et in aeternum non peccabis* [32] . Quae sententia eodem spectat ac si dicat: illud saepe etiam atque etiam cogita brevi fore ut mortem obeas; proinde, quia tali tempore tibi optatissimum erit et maxime necessarium summam Dei misericordiam impetrare, eam tibi ob oculos iam nunc perpetuoque proponas necesse est; ita enim fiet ut immanis illa ulciscendi cupiditas tibi exhauriatur, cum ad misericordiam Dei implorandam nullum aptius maiusve remedium invenias, quam oblivionem iniuriarum, et amorem in eos qui te aut tuos, re aut oratione, violarint.

[30] Lc 23
[31] Heb 12
[32] Sir 7

Capitulum VII

Non moechaberis

1 *Quo pertineat istud praeceptum, quaque ratione a parochis tractandum sit*

Quoniam viri et uxoris vinculum arctissimum est, et nihil utrique iucundius accidere potest quam intelligere se mutuo quodam et singulari amore diligi, contra nihil molestius quam sentire a se debitum et legitimum amorem alio transferri; recte quidem atque ordine illam quae hominis vitam a caede tuetur legem, haec quae de moechia sive adulterio est consequitur, ut sanctam illam et honorabilem matrimonii coniunctionem, unde magna charitatis vis exsistere solet, nemo ullo adulterii scelere violare aut dirimere audeat.

Sed tamen in hac ipsa re explicanda cautus admodum sit parochus et prudens, et tectis verbis rem commemoret quae moderationem potius desiderat quam orationis copiam. Verendum est enim ne, dum is late atque copiose nimis explicare studet quibus modis homines ab huius legis praescripto discedant, in illarum rerum sermonem forte incidat, unde excitandae libidinis potius materia, quam restinguendae illius ratio emanare solet.

2 *Quae in hoc praecepto iussa comprehendantur*

Sed quoniam hoc praecepto multa continentur quae praetermittenda non sunt, ea suo loco explicabuntur a parochis. Eius igitur duplex vis est: altera, qua disertis verbis adulterium vetatur; altera, quae eam sententiam inclusam habet, ut animi corporisque castitatem colamus.

3 *Quid sub nomine moechiae seu adulterii hic prohibentur*

Ut autem ab eo quod prohibitum est docendi initium sumatur, adulterium est legitimi thori iniuria, sive alienus, sive proprius ille sit; etenim si maritus cum muliere soluta rem habet, suum ipse thorum violat; si vero solutus vir alienam cognoscat uxorem, adulterii labe thorus alienus inquinatur.

Hoc vero adulterii interdicto omnia prohiberi, divi Ambrosius [1] et Augustinus [2] auctores sunt, quaecumque inhonesta sunt et impudica. In hanc sententiam haec verba accipienda esse, ex sacris Litteris tum Veteris tum

[1]Lib. 1 de Offic. cap. 50
[2]Quaest. 71 supr. Exod.

Novi Testamenti licet colligere; nam praeter adulterium alia libidinis genera apud Moysen puniuntur.

4 *Variae libidinum species quae in Scripturis numerantur*

Est Iudae in Genesi iudicium in nurum suam [3] ; est praeclara illa in Deuteronomio Moysis lex, ne de filiabus Israel ulla esset meretrix [4] ; exstat praeterea Tobiae ad filium eiusmodi adhortatio: *Attende tibi, fili mi, ab omni fornicatione* [5] . Ecclesiasticus item: *Erubescite*, inquit, *a respectu mulieris fornicariae* [6] ; in Evangelio etiam Christus Dominus inquit de corde exire adulteria et fornicationes quae coinquinant hominem. Apostolus vero Paulus hoc vitium saepe multis gravissimisque verbis detestatur: *Haec est*, ait, *voluntas Dei: sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione* [7] ; et: *Fugite fornicationem* [8] et: *Ne commisceamini fornicariis* [9] . *Fornicatio autem*, inquit, *et omnis immunditia aut avaritia, nec nominetur in vobis* [10] ; et: *Neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt* [11] .

5 *Cur praecipue in hoc praecepto adulterii sit facta mentio*

Praecipue vero ob eam rem adulterium diserte vetitum est, quia praeter turpitudinem quae illi cum aliis intemperantiae generibus communis est, iniustitiae quoque peccatum non solum in proximum, sed etiam in civilem societatem adiunctum habet. Est illud item certum, qui se a ceterarum libidinum intemperantia non abstinet, eum ad hanc quae adulterii est incontinentiam facile labi. Quare hoc adulterii interdicto facile intelligimus omne impuritatis et impudicitiae genus quo polluitur corpus prohiberi. Immo vero omnem intimam animi libidinem hoc praecepto vetitam esse, tum ipsius legis vis significat, quam spiritualem esse constat, tum Christus Dominus docuit illis verbis: *Audistis quia dictum est antiquis: Non moechaberis; ego autem*

[3] Gén 38
[4] Dt 23
[5] Tob 4
[6] Sir 41
[7] 1 Tes 4
[8] 1 Cor 6
[9] Ib. 5
[10] Ef 5
[11] 1 Cor 6

dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam moechatus est eam in corde suo [12] .

Haec sunt quae fidelibus publice tradenda duximus, si tamen ea addantur quae a sancta Tridentina Synodo [13] in adulteros et eos qui scorta et pellices alunt decreta sunt, praetermissis multis aliis ac variis impudicitiae et libidinis generibus, de quibus privatim unusquisque a parocho admonendus erit, ut temporis et personarum ratio postulabit.

6 *Quid praeter ea quae prohibentur, hic necessario observandum praescribitur*

Sequitur nunc ut ea explicentur quae iubendi vim habent. Docendi igitur sunt fideles ac vehementer hortandi ut pudicitiam et continentiam omni studio colant, mundentque se ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei [14] . Imprimis autem admonendi sunt, quamvis castitatis virtus in eorum hominum genere magis eluceat qui pulcherrimum illud ac plane divinum virginitatis propositum sancte et religiose colunt, tamen iis etiam convenire qui vel caelibem vitam agunt vel matrimonio iuncti, a vetita libidine puros se et integros servant.

7 *Quae sint potissimum cogitanda volenti libidines suas edomare*

Quoniam vero multa a sanctis Patribus tradita sunt quibus docemur domitas habere libidines et coercere voluptates, ea parochus studeat populo accurate exponere, atque in hac tractatio ne diligentissime versetur. Haec autem eiusmodi sunt, partim quae in cogitatione consistunt, partim quae in actione.

Quod in cogitatione remedium positum est, id in eo maxime versatur, ut intelligamus quanta sit huius peccati turpitudo et pernicies; qua cognita, facilior fiet eius detestandi ratio. Perniciosum vero scelus esse intelligi ex eo potest, quoniam propter hoc peccatum e Dei regno pelluntur atque exterminantur homines; quod malorum omnium ultimum est.

Et haec quidem calamitas omnium scelerum communis est, illud autem huius peccati proprium: quod qui fornicantur, in sua ipsi corpora peccare dicuntur, ex sententia Apostoli ita scribentis: *Fugite fornicationem. Omne*

[12] Mt 5
[13] Sess. 24 de Reform. Matrim. cap. 8
[14] 2 Cor 7

enim peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat [15] . Quod ob eam causam dictum est, quoniam illud iniuriose tractat, cum eius violat sanctitatem. Qua de re ad Thessalonicenses ita divus Paulus: *Haec est*, inquit, *voluntas Dei: sanctificatio vestra; ut abstineatis vos a fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore; non in passione desiderii, sicut et gentes, quae ignorant Deum* [16] .

Deinde, id quod scelestius est, si homo christianus meretrici turpiter se dedat, membra quae Christi sunt ea meretricis facit; ita enim divus Paulus ait: *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis quoniam qui adhaeret meretrici, unum corpus efficitur?* [17]

Est praeterea homo christianus, ut idem testatur, templum Spiritus Sancti; quod violare nihil aliud est, nisi ab eo Spiritum Sanctum eiicere.

8 *Quibus rationibus adulterii enormitatem intelligere liceat*

In adulterii autem scelere magna inest iniquitas; si enim, ut vult Apostolus [18] , qui matrimonio iuncti sunt ita eorum alter alterius potestati mancipatus est, ut neuter sui corporis potestatem iusque habeat, sed mutuo quodam sint inter se quasi servitutis vinculo ita devincti, ut vir ad uxoris voluntatem contraque uxor ad viri nutum voluntatemque se accommodare debeat; certe si alteruter corpus suum, quod est alieni iuris, ab eo cui illud adstrictum est, disiungit, is admodum iniquus est et nefarius.

Et quoniam infamiae metus, et ad ea quae iussa sunt vehementer incitat homines, et a vetitis magnopere deterret, docebit parochus adulterium hominibus insignem turpitudinis notam inurere; nam sacris Litteris ita proditum est: *Qui adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam; turpitudinem et ignominiam congregat sibi, et opprobrium illius non delebitur* [19] .

Verum huius sceleris magnitudo ex supplicii severitate facile perspici potest; adulteri enim, lege a Domino in Veteri Testamento praescripta, obruebantur lapidibus [20] .

[15] 1 Cor 6
[16] 1 Tes 4
[17] 1 Cor 6
[18] 1 Cor 7
[19] Prov 6
[20] Lev 20; Jn 8

9 *Cuiusmodi poenae impuras libidines fere consequi solent*

Quin etiam ob unius libidinem, non solum qui scelus admisit, sed universa interdum civitas, ut de sichimitis legimus [21] , deleta est. Multa divinae animadversionis exempla in sacris Litteris prodita sunt, quae ad deterrendos a nefaria libidine homines parochus colligere poterit, ut Sodomae et reliquarum finitimarum urbium interitus [22] ; israelitarum, qui fornicati sunt cum filiabus Moab in deserto, supplicium [23] ; beniamitarum deletio [24] . Qui vero mortem effugiunt, intolerabiles tamen dolores ac poenarum cruciatus, quibus saepe plectuntur, non effugiunt. Nam mente caeci, quae poena gravissima est, ita fiunt ut neque Dei, neque famae, neque dignitatis, neque filiorum denique vitaeque suae rationem habeant; hocque pacto adeo nequam et inutiles fiunt, ut nihil grave committi eis debeat, et ad nullum fere officii munus idonei sint. Huius rei exempla a Davide [25] et Salomone [26] petere nobis licet; quorum alter, postquam adulteratus est, repente sui dissimillimus, ex mitissimo crudelis exstitit, ut Uriam optime de se meritum morti obtulerit; alter, cum se totum in mulierum libidinem profudisset, ita a vera Dei religione sese avertit, ut alienos deos sequeretur. *Aufert igitur*, ut Oseas dixit, *hoc peccatum cor hominis saepeque obcaecat* [27] .

10 *Quibus modis homines ad libidinem incitentur, quos illi evitare praecipue debent*

Nunc ad ea remedia veniamus quae in actione consistunt. Quorum primum illud est, ut otium maxime fugiamus; in quo sodomitae homines, ut est apud Ezechielem, cum hebescerent, in spurcissimum illud nefariae libidinis scelus praecipites lapsi sunt.

Deinde crapula magnopere est vitanda. *Saturavi eos*, inquit Propheta, *et moechati sunt* [28] ; quoniam venter expletus ac saturatus libidinem parit. Hoc ipsum illis verbis Dominus significavit: *Attendite vobis ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate.* Hoc item Apostolus: *Nolite, inquit, inebriari vino, in quo est luxuria* [29] .

[21] Gén 34
[22] Gén 19
[23] Núm 25
[24] Jue 20
[25] 2 Re 11
[26] 3 Re 11
[27] Os 4
[28] Jer 5
[29] Lc 21; Ef 5

Sed maxime animus ad libidinem oculis inflammari solet; quo pertinet illa Christi Domini sententia: *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum et proiice abs te* [30] . Multae praeterea sunt prophetarum de eadem re voces, ut est apud Iob: *Pepigi foedus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine* [31] . Sunt multa denique ac paene innumerabilia exempla malorum quae ex oculorum adspectu ortum habuerunt. Sic David [32] , sic rex Sichem [33] peccavit, hocque item pacto senes illi Susannae calumniatores deliquerunt [34] .

11 *Mulierum exquisitus ornatus, sermonesque obscaeni et alia luxuriae incitamenta fugienda*

Elegantior item ornatus, quo oculorum sensus valde excitatur, occasionem libidini non parvam saepe praebet; ideoque Ecclesiasticus monet: *Averte faciem tuam a muliere compta* [35] . Cum igitur mulieres in nimio ornatus studio versentur, non alienum erit si parochus aliquam in eo diligentiam adhibeat, ut eas interdum moneat obrurgetque verbis quae hoc de genere gravissima apostolus Petrus ita protulit: *Mulierum non sit extrinsecus capillatum, aut circumdatio auri aut indumenti vestimentorum cultus* [36] . Divus Paulus item: *Non in tortis*, inquit, *crinibus, aut auro aut magaritis, vel veste pretiosa* [37] ; multae enim, auro et margaritis adornatae, ornamenta mentis et corporis perdiderunt.

Hoc autem libidinis incitamentum quod e vestium exquisito ornatu exsistere solet, alterum sequitur, quod est turpis obscenique sermonis; nam verborum obscenitate, quasi face quadam subiecta, adolescentum accenduntur animi; *corrumpunt enim mores bonos colloquia mala* [38] , inquit Apostolus. Hocque ipsum cum maxime efficiant delicatiores et molliores cantus ac saltationes, ab iis quoque diligenter cavendum est. Quo in genere numerantur item libri obscene et amatorie scripti, qui ita vitandi sunt ut imagines quae aliquam turpitudinis speciem prae se ferunt, cum ad turpes rerum illecebras inflammandosque adolescentum animos vis in illis sit maxima. Sed parochus imprimis curet ut, quae de iis a sacrosancto Tridentino Concilio [39] pie reli-

[30] Mt 5, 18
[31] Job 31
[32] 2 Re 11
[33] Gén 34
[34] Dan 13
[35] Sir 9
[36] 1 Pe 3
[37] 1 Tim 2
[38] 1 Cor 13
[39] Sess. 25 Decr. de SS. Imag.

gioseque constituta sunt, ea sanctissime serventur.

12 *Confessionis et Eucharistiae et piarum rerum usus ad castitatem consequendam est necessarius*

Haec vero omnia quae commemorata iam sunt, si magno adhibito studio curaque vitentur, omnis fere libidinis materia tollitur. Sed ad illius vim opprimendam maxime valet frequens Confessionis et Eucharistiae usus; tum assiduae ac piae quidem ad Deum preces, cum eleemosynis atque ieiunio coniunctae. Est enim castitas donum Dei quod recte petentibus non denegat, nec patitur nos tentari supra id quod possumus [40] .

13 *Corpus castitatem sectanti domandum*

Corpus autem non ieiuniis modo et iis praesertim quae sancta Ecclesia instituit, sed vigiliis etiam, piis peregrinationibus atque aliis afflictationum generibus exercendum est, sensuumque appetitiones reprimendae; in his enim atque aliis eiusmodi rebus maxime cernitur temperantiae virtus. In quam sententiam ad Corinthios ita divus Paulus scribit: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet; et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam* [41] ; et paulo post: *Castigo*, inquit, *corpus meum et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar*; et alio loco: *Carnis curam ne feceritis in desideriis* [42] .

[40] 1 Cor 10
[41] Ib. 9
[42] Rom 13

Capitulum VIII

Non furtum facies

1 *Quanta sit huius praecepti commendatio, et cum duobus praecedentibus connexio*

Veterem hunc Ecclesiae morem fuisse ut huius praecepti vis et ratio inculcaretur auditoribus, indicat illa apud Apostolum obiurgatio eorum qui ceteros ab iis vitiis maxime deterrerent, quibus ipsi cumulati reperiebantur: *Qui enim*, inquit, *alium doces te ipsum non doces? qui praedicas non furandum furaris* [1] . Quo doctrinae bono non solum frequens illorum temporum peccatum corrigebant, sed etiam turbas ac lites sedabant, aliasque malorum causas quae furto commoveri solent. In iis et delictis et delictorum incommodis atque calamitatibus cum nostra etiam haec aetas misere versetur, ad exemplum sanctorum Patrum et christianae disciplinae magistrorum, parochi hunc urgebunt locum, et assidue ac diligenter huius praecepti vim ac sententiam explicabunt.

Ac primum officium et diligentiam suam conferent ad declarandum Dei infinitum amorem erga genus humanum, qui non modo illis duobus interdictis: *Non occides*, *Non moechaberis*, quasi praesidiis, et vitam corpusque nostrum et famam existimationemque tueatur; sed etiam hoc praecepto: *Non furtum facies*, tamquam custodia quadam, externas res ac facultates muniat atque defendat.

2 *Quae sit huic praecepto subiecta sententia*

Quam enim haec verba subiectam habent notionem, nisi eam quam supra diximus, cum de aliis praeceptis loqueremur? Vetare videlicet Deum bona haec nostra, quae in eius tutela sint, a quoquam auferri aut violari. Quod divinae legis beneficium quo maius est, eo nos in ipsius beneficii auctorem Deum gratiores esse oportet. Et quoniam et habendae et referendae gratiae nobis optima ratio proposita est, ut non tantum praecepta libenter auribus accipiamus, sed etiam re ipsa probemus, ad hoc colendum praecepti officium fideles excitandi et inflammandi sunt.

Est autem hoc praeceptum, quemadmodum superiora, divisum in duas partes, quarum altera, quae furtum vetat, aperte est ennunciata; alterius sententia et vis, qua iubemur benigni et liberales esse in proximos, in priore occulta est et involuta. De priore igitur prius dicetur: *Non furtum facies.*

---

[1] 1 Cor 6

3 *Quid furti vocabulo hic Legislator significatum velit*

In quo illud animadvertendum est, *furti* nomine non id modo intelligi cum occulte ab invito domino aliquid aufertur, sed etiam cum aliquid alienum contra voluntatem scientis domini possidetur; nisi forte existimandum est eum qui furtum prohibeat, rapinas factas per vim et iniuriam non improbare, cum exstet illud Apostoli: *Rapaces regnum Dei non possidebunt* [2] ; quorum omnem rationem et consuetudinem fugiendam esse, idem scribit Apostolus [3] .

4 *Cum omnem iniustam rei alienae usurpationem Deus hic prohibere velit, cur potius furti quam rapinae meminerit*

Quamquam vero maius peccatum rapinae sint quam furtum, quae, praeter rem quam alicui adimunt, praeterea vim afferunt et maiorem imponunt ignominiam, mirandum tamen non est quod leviori hoc furti nomine notatum sit divinae legis praeceptum, non rapinae. Id enim summa ratione factum est, quia furtum latius patet et ad plura pertinet quam rapinae, quas tantummodo illi facere possunt qui potentia et viribus praestant, quamquam nemo non videt, exclusis eiusdem generis levioribus peccatis, graviora etiam facinora prohiberi.

5 *Enumerantur furti latius sumpti species*

Variis autem nominibus notatur iniusta possesio et usus rerum alienarum ex varietate eorum quae et invitis et insciis dominis auferuntur; nam si privatum quid privato adimitur, *furtum* dicitur; si surripitur publico, *peculatus* appellatur; *plagiatum* vocant, si homo liber vel servus alienus in servitutem abducitur; si vero sacra res eripitur, nominatur *sacrilegium*, quod facinus maxime nefarium ac scelestum adeo in mores inductum est, ut bona, quae necessario et sacrorum cultui et Ecclesiae ministris et pauperum usui pie ac sapienter fuerant attributa, in privatas cupiditates perniciosasque libidines convertantur.

[2] 1 Cor 6
[3] Ib.

6 *Non illi dumtaxat hoc praeceptum transgrediuntur, qui re ipsa aliena possident, sed etiam animo*

Sed praeter ipsum furtum, id est, externam actionem, furandi etiam animus et voluntas Dei lege prohibetur; est enim spiritualis lex, quae animum, fontem cogitationum et consiliorum, inspicit. *De corde enim*, inquit Dominus apud sanctum Matthaeum, *exeunt cogitationes malae homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia* [4] .

7 *Unde potissimum furti gravitatem metiri possimus*

Sed quam grave scelus furtum sit, ipsa naturae vis et ratio satis ostendit; est enim iustitiae contrarium, quae suum cuique tribuit. Nam bonorum distributiones et assignationes, iam inde ab initio iure gentium constitutas, divinis etiam et humanis legibus confirmatas, ratas esse oportet; ut unusquisque nisi convictum humanum et societatem tollere velimus ea teneat quae ei iure obtigerunt; nam, ut Apostolus ait: *Neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt* [5] . Etsi huius sceleris importunitatem et immanitatem permulta declarant quae furtum consequuntur; fiunt enim iudicia temere et inconsulto multa de multis; erumpunt odia; suscipiuntur inimicitiae; exsistunt interdum acerbissimae innocentium hominum damnationes.

8 *Quomodo sint ablata necessario restituenda*

Quid dicemus de ea necessitate, quae divinitus imposita est omnibus, satisfaciendi ei cui aliquid ademptum sit? *Non enim*, inquit Augustinus, *remittitur peccatum nisi restituatur ablatum* [6] . Quae restitutio, cum quis assueverit ex alienis locupletari, quantam habeat difficultatem, praeter id quod unusquisque et ex aliorum consuetudine et de suo sensu iudicare potest, ex testimonio Habacuc prophetae licet intelligere; inquit enim: *Vae ei qui multiplicat non sua; usquequo et aggravat contra se densum lutum* [7] ? Lutum appellat densum rerum alienarum possessionem, unde emergere et expedire se homines difficile possint.

[4] Mt 15
[5] 1 Cor 6
[6] Ep. 54
[7] Hab 2

Furtorum autem tam multa sunt genera, ut ea dinumerare sit difficillimum; quare de his duobus, furto et rapinis, dixisse satis erit, ad quae tamquam ad caput, reliqua quae dicemus, referuntur. Ad ea igitur detestanda, et ad fidelem populum a scelesto facinore deterrendum, conferent omnem curam ac diligentiam parochi. Verum huius generis partes persequamur.

9 *Quae sint praecipua furtorum genera, quique furibus sint ennumerandi*

Sunt igitur fures etiam qui furto sublatas res emunt, vel aliquo modo inventas, occupatas aut ademptas retinent; ait enim sanctus Augustinus: *Si invenisti et non reddidisti, rapuisti.* Quod si rerum dominus nulla ratione inveniri potest, illa sunt bona in usus pauperum conferenda. Quae ut restituat qui adduci non potest, ea re facile probat se undique ablaturum omnia, si possit.

Eodem se alligant scelere qui in emendis vendendisque rebus fraudes adhibent et vanitatem orationis; horum fraudes vindicabit Dominus. Graviores et iniquiores in hoc furtorum genere sunt ii qui fallaces et corruptas merces vendunt pro veris et integris; quive pondere, mensura, numero ac regula decipiunt emptores; est enim in Deuteronomio: *Non habebis in sacculo diversa pondera* [8] ; et in Levitico: *Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura; statera iusta et aequa sint pondera, iustus modius aequusque sextarius* [9] . Est et alio loco: *Abominatio est apud Dominum pondus et pondus, statera dolosa non est bona* [10] .

Furtum etiam apertum est operariorum et artificum, qui totam et integram mercedem exigunt ab iis quibus ipsi iustam ac debitam operam non dederunt. Nec vero distinguuntur a furibus servi dominorum rerumque custodes infidi; quin etiam eo sunt detestabiliores quam reliqui fures qui clavibus excluduntur, quod furaci servo nihil domi obsignatum aut occlusum esse potest.

Furtum praeterea facere videntur qui fictis simulatisque verbis, quive fallaci mendicitate pecuniam extorquent; quorum eo gravius est peccatum, quod furtum mendacio cumulant.

Illi quoque in furum numero reponendi sunt qui, cum ad privatum aliquod vel publicum officium conducti sunt, nullam vel parvam operam navantes, munus negligunt, mercede tantum ac pretio fruuntur.

Reliquam furtorum multitudinem a solerti avaritia, quae omnes pecuniae vias novit, excogitat am persequi longum est et, ut diximus, difficillimum.

[8] Dt 25
[9] Lev 19
[10] Prov 20

10 *Quae sint rapinarum genera, quique raptores dicendi*

Itaque de rapinis, quod est alterum horum scelerum caput, dicendum videtur, si prius monuerit parochus christianum populum ut meminerit illius Apostoli sententiae: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli* [11] ; nec ullo sibi loco patiantur excidere praeceptum hoc: *Quaecumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis* [12] ; et illud cogitent perpetuo: *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias* [13] .

Rapinae igitur patent latius; nam qui debitam operariis mercedem non persolvunt, sunt rapaces, quos sanctus Iacobus ad paenitentiam invitat illis verbis: *Agite nunc, divites, plorate ululantes in miseriis vestris quae advenient vobis*; cuius paenitentiae causam subiungit: *Ecce enim merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, quae fraudata est a vobis, clamat; et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit* [14] . Quod genus rapinarum in Levitico [15] , in Deuteronomio [16] , apud Malachiam [17] et apud Tobiam [18] vehementer improbatur. In hoc crimine rapacitatis includuntur qui, quae Ecclesiae praesidibus et magistratibus debentur vectigalia, tributa, decimas et reliqua huius generis, non dissolvunt, vel intervertunt, et ad se transferunt.

11 *Foenerari est rapinam committere, et quam grave scelus illud sit*

Huc etiam referuntur feneratores, in rapinis acerrimi et acerbissimi, qui miseram plebem compilant ac trucidant usuris. Est autem usura quidquid, praeter sortem et caput illud quod datum est, accipitur, sive pecunia sit sive quidvis aliud quod emi aut aestimari possit pecunia. Sic enim apud Ezechielem scriptum est: *Usuram et superabundantiam non acceperit* [19] ; et Dominus apud Lucam: *Mutuum date, nihil inde sperantes* [20] . Gravissimum semper fuit hoc facinus, etiam apud gentes, et maxime odiosum; hinc illud: *Quid fenerari? quid hominem, inquit, occidere?* Nam qui fenerantur, bis idem vendunt, aut id vendunt quod non est.

---

[11] 1 Tim 6
[12] Mt 7; Tob 4
[13] Lc 14
[14] Sant 5
[15] Lev 19
[16] Dt 24
[17] Mal 3
[18] Tob 5
[19] Ez 18
[20] Lc 6

12 *Iudices venales et creditorum fraudatores rapinas committunt*

Item rapinas faciunt nummarii iudices, qui venalia habent iudicia, et pretio muneribusque deliniti, optimas tenuiorum et egentium causas evertunt.

Fraudatores creditorum et inficiatores, quique, sumpto temporis spatio ad solvendum, sua vel aliena fide merces emunt neque fidem liberant, damnabuntur eodem crimine rapinarum. Quorum etiam delictum gravius est, quod mercatores, illorum destitutionis ac fraudationis occasione, magno detrimento civitatis vendunt omnia carius; in quos illa Davidis sententia videtur convenire: *Mutuabitur peccator et non solvet* [21] .

13 *Locupletes, qui ablatis pignoribus pauperes comprimunt, inter raptores numerantur*

Quid de locupletius dicemus iis qui, ab illis qui solvendo non sunt, quod commodarunt exigunt acerbius; et pignora etiam ea auferunt contra Dei interdictum, quae ad eorum corpus tuendum sunt necessaria? Inquit enim Deus: *Si pignus a proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei; ipsum enim est solum quo operitur, indumentum carnis eius, nec habet aliud in quo dormiat; si clamaverit ad me, exaudiam eum, quia misericors sum* [22] . Horum exactionis acerbitatem iure rapacitatem, atque adeo rapinas, appellabimus.

14 *Frumenta necessitatis tempore comprimentes sunt raptores*

Ex numero eorum qui raptores dicuntur a sanctis Patribus, sunt qui in frugum inopia comprimunt frumentum, faciuntque ut sua culpa carior ac durior sit annona; quod etiam valet in rebus omnibus ad victum et ad vitam necessariis; ad quos illa Salomonis pertinet exsecratio: *Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis* [23] . Quos suorum scelerum admonitos parochi liberius accusabunt, ac propositas illis peccatis poenas explicabunt uberius.

[21]Sal 36
[22]Éx 22
[23]Prov 11

15 *Quosnam ad restitutionem obigari iudicandum sit*

Haec de vetitis; nunc ad iussa veniamus, in quibus satisfactio vel restitutio primum locum habet; *pecatum enim non remittitur, nisi restituatur ablatum.* Sed quoniam non is solum qui furtum fecit, ei cui furatus est, id debet restituere, sed omnes praeterea qui furti participes fuerunt hac lege restitutionis tenentur, aperiendum est qui sint illi qui hanc satisfaciendi vel restituendi necessitatem effugere non possint.

Sunt autem plura hominum genera, ac primum est eorum qui furari imperant, qui non modo sunt ipsi furtorum socii et auctores, sed etiam in illo furum genere deterrimi.

Alterum genus, par voluntate primis, potestate dispar, in eodem tamen furum gradu ponendum, eorum qui cum iubere non possint, suasores sunt atque impulsores furtorum.

Tertium genus est eorum qui cum furibus consentiunt.

Quartum genus est eorum qui, participes furtorum, inde lucrum ipsi etiam faciunt, si lucrum dicendum est quod, nisi resipuerint, eos addicit aeternis cruciatibus; de quibus sic loquitur David: *Si videbas furem, currebas cum eo* [24] .

Quintum genus est furum qui, cum furta possint prohibere, tantum abest ut illis occurrant et obsistant, ut eorum licentiam permittant atque concedant.

Sextum genus est eorum qui, cum et furtum factum et ubi factum sit, certo sciant, non indicant rem, sed eam se scire dissimulant.

Postremum genus est quod omnes complectitur furtorum adiutores, custodes, patronos, quique illis receptaculum praebent ac domicilium; qui omnes et satisfacere debent iis quibus aliquid detractum est, et ad illud necessarium officium vehementer cohortandi sunt. Ne huius quidem sceleris omnino sunt expertes approbatores furtorum et laudatores. Nec vero etiam ab eadem culpa sunt alieni filii familias et uxores qui pecunias a patribus et viris surripiunt.

16 *Quid de eleemosynis, quae involute hic etiam praescribuntur, sentiendum*

Iam vero huic praecepto illa subiecta sententia est, ut pauperum et inopum misereamur, eorumque difficultates et angustias nostris facultatibus et officiis sublevemus. Quod argumentum quia saepissime et copiosissime tractandum est, petent ea parochi ex virorum sanctissimorum Cypriani [25] , Ioannis

[24] Sal 40
[25] Lib. de oper. et eleem.

Chrysostomi [26] , Gregorii Nazianzeni [27] et aliorum libris, qui de eleemosyna praeclare scripserunt, quibus huic muneri satisfaciant.

Sunt enim inflammandi fideles ad studium et alacritatem opitulandi iis quibus aliena misericordia vivendum est. Sunt vero etiam docendi quantam habeat necessitatem eleemosyna, ut videlicet re et opera nostra in egentes simus liberales, verissimo illo argumento, quod summo iudicii die detestaturus sit eos Deus, et sempiternis ignibus addicturus, qui eleemosynae officia praetermiserint ac neglexerint, illos autem collaudatos in patriam caelestem introducturus, qui benigne fecerint indigentibus. Est utraque Christi Domini ore pronunciata sententia: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum*; et: *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum* [28] .

17 *Quibus modis populi ad eleemoysinam excitandi*

Utentur praeterea sacerdotes accommodatis illis ad persuadendum locis: *Date et dabitur vobis* [29] . Proferent Dei promissum, quo nihil uberius, nihil magnificentius ne cogitari quidem potest: *Nemo est qui reliquerit etc, qui non accipiet centies tantum nunc in tempore hoc, et in saeculo futuro vitam aeternam* [30] . Adiicient illud quod a Christo Domino dictum est: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula* [31] .

Huius vero necessarii muneris partes exponent, ut qui largiri non possunt egentibus quo vitam sustentent, saltem commodent pauperi, iuxta Christi Domini praescriptum: *Mutuum date, nihil inde sperantes* [32] . Atque huius rei felicitatem beatus David expressit: *Iucundus homo qui miseretur et commodat* [33] .

18 *Ad largiendas eleemosynas, otiique vitandi causa, laborandum est*

Est autem christianae pietatis, nisi sit aliunde facultas bene merendi de iis quibus ad victum aliena misericordia opus est, vitandi etiam otii causa, labore, opera ac manibus ea quaerere quibus inopum indigentiam levare possint. Ad id omnes suo exemplo hortatur in epistola ad Thessalonicenses

[26] Hom. 32 ad popul. Antioch.
[27] Lib. de paup. amore
[28] Mt 25
[29] Lc 6
[30] Mc 10
[31] Lc 16
[32] Ib. 6
[33] Sal 111

Apostolus illis verbis: *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos* [34] ; item ad eosdem: *Operam detis ut quieti sitis et ut vestrum negotium agatis et operemini manibus vestris, sicut praecepimus vobis* [35] . Et ad Ephesios: *Qui furabatur, iam non furetur; magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti* [36] .

19 *Parce vivendum est ad aliorum sublevandam inopiam*

Est etiam frugalitati consulendum parcendumque bonis alienis, ne ceteris graves aut molesti simus. Quae temperantia sane quam elucet in omnibus apostolis, sed maxime eminet in divo Paulo, cuius illud est ad Thessalonicenses: *Memores estis, fratres, laboris nostri et fatigationis; nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus, praedicavimus in vobis Evangelium Dei* [37] . Atque idem alio loco Apostolus: *In labore et in fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus* [38] .

20 *Quibus rationibus populus christianus in detestationem furtorum et studio benignitatis adducendus sit*

Sed ut ab universo hoc genere nefariorum facinorum abhorreat fidelis populus, parochis a prophetis petere et a reliquis divinis Libris sumere par erit detestationem furtorum et rapinarum, et horribiles minas a Deo propositas eis qui illa scelera committunt. Clamat Amos propheta: *Audite hoc qui contentis pauperem et deficere facitis egenos terrae, dicentes: Quando transibit mensis et venundabimus merces, et sabbatum et aperiemus frumentum, ut imminuamus mensuram et augeamus siclum et supponamus stateras dolosas?* [39] Sunt in eadem sententia multa apud Ieremiam [40] , in Proverbiis [41] et apud Ecclesiasticum [42] . Nec vero dubitandum est quin haec malorum semina, quibus malis opprimitur haec aetas, magna ex parte in his inclusa sint causis.

Verum, ut assuescant christiani homines prosequi omni liberalitatis ac benignitatis officio egentes et mendicos, quod ad alteram huius praecepti

[34] 2 Tes 3
[35] 1 Tes 4
[36] Ef 4
[37] 1 Tes 2
[38] 2 Tes 3
[39] Am 8
[40] Jer 5,21,22
[41] Prov 2
[42] Sir 10

partem pertinet, proferent parochi maxima praemia quae beneficis et largis, et in hac et in altera vita, daturum se Deus pollicetur.

21 *Quid de illis sentiendum sit, qui vano praetextu sua furta et sacrilegia excusant*

Sed quia non desunt qui etiam se in furtis excusem, admonendi sunt fore ut nullam eorum peccati excusationem accipiat Deus, immo vero futurum ut illa purgatione non modo non levetur peccatum, sed mirum in modum augeatur.

Ecce nobilium hominum non ferendae deliciae, qui culpam extenuare sibi videntur, si se affirmarint non cupiditate aut avaritia ad detrahendum alteri sua descendere, sed tuendae causa amplitudinis familiae et maiorum suorum, quorum existimatio ac dignitas rueret, nisi rerum alienarum accessione fulciretur. Quibus perniciosus error eripiendus est, simulque demonstrandum unam esse rationem conservandi et amplificandi copias et opes maiorumque gloriam: si Dei voluntati paruerint, si eius praecepta servarint; quibus contemptis, fundatae et optime constitutae opes evertuntur, reges ex regio solio et summo gradu honoris praecipites exturbantur; in quorum locum infimi interdum homines et qui summo in odio illis fuerunt divinitus vocantur. Incredibile est quantopere his succenseat Deus, cuius rei testis est Isaias, apud quem sunt illa Dei verba: *Principes tui infideles, socii furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Propter hoc ait Dominus Deus exercituum, fortis Israel: Heu, consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis; et convertam manum meam ad te, et excoquam ad purum scoriam tuam* [43] .

22 *Quomodo eis respondendum qui commoditate se ad aliena rapienda affigi affirmant*

Non desunt qui non iam illam afferant causam splendoris et gloriae, sed victus et vitae commodiorem facultatem et elegantiam. Qui refellendi sunt docendique quam impia sit eorum et actio et oratio, qui ullam commoditatem anteferant Dei voluntati et gloriae, quam negligendo eius praecepta offendimus mirandum in modum. Etsi quae potest esse in furto commoditas, quod summa incommoda consequantur? Super furem enim, inquit Ecclesiasticus, est confusio et paenitentia. Sed fac esse ut cum illis non agatur incommode;

[43] Is 1

dedecorat fur divinum nomen, repugnat eius sanctissimae voluntati, salutaria ipsius praecepta contemnit; quo ex fonte omnis error, omnis improbitas, omnis fluit impietas.

23 *Quid dicendum sit iis, qui locupletibus expoliandis, vel consuetudine sua furta obtegunt*

Quid, quod audire licet interdum fures, qui nihil se eo peccare contendant, quod detrahant aliquid locupletibus et copiosis hominibus, qui ea detractione nihil damni faciant, ne sentiant quidem? Misera sane et pestifera defensio.

Putat alius satisfactionem suam accipi debere, quod eam furandi consuetudinem cepit, ut non facile possit ab illa mente et actione desistere. Qui, nisi audierit Apostolum dicentem: *Qui furabatur, iam non furetur* [44] velit nolit etiam consuetudinem capiet aeternorum suppliciorum.

24 *Quid rursus illis dicendum sit, qui vel occasione, vel ulciscendi libidine ad furandum induci excusantur*

Nonnulli sunt qui excusant se, occasione data, alteri aliquid ademisse; est enim illud tritum sermone proverbium: fures, qui non sint, fieri occasione. Qui hac ratione sunt de nefaria sententia deducendi: resistendum esse pravis cupiditatibus. Nam si continuo est re perficiendum id quod libido persuaserit, quis modus, quis finis erit scelerum ac flagitiorum? Turpissima igitur est illa defensio, vel summae potius intemperantiae et iniustitiae confessio; nam qui dicit se non ideo peccare quia nullam habet peccandi occasionem, idem propemodum fatetur se semper, oblata occasione, peccaturum.

Sunt qui furari se dicant ulciscendi causa, quod ab aliis eadem iniuria sint affecti. Quibus ita respondendum est: primum nemini licere iniurias persequi; deinde non posse quemquam rei suae iudicem esse, tum multo minus concedi ut poenas ab aliis repetant eorum quae alii in eum peccaverunt.

25 *Quid illis dicendum, qui ut aere alieno liberentur, furantur*

Postremo quidam furtum satis illa ratione defensum tectumque arbitrantur, quod, cum sint aere alieno oppressi, aliter eo liberari non possint, nisi illud furto dissolvant. Quibuscum ita agendum est: nullum esse gravius aes alienum et quo magis prematur humanum genus, quam debitum illud cuius

[44] Ef 4

in divina precatione quotidie meminimus: *Dimitte nobis debita nostra*; quare illud insanissimi hominis esse, plus velle Deo debere, id est plus peccare, ut quod debet hominibus dissolvat; multoque praestare coniici in carcerem, quam mandari suppliciis inferorum sempiternis; longe etiam esse gravius Dei quam hominum iudicio condemnari; porro autem supplices ipsos ad Dei opem ac pietatem confugere debere, a quo, quid opus sit, possint impetrare.

Sunt alia excusationum genera, quibus parochi prudentes ac sui officii diligentissimi facile poterunt occurrere, ut aliquando habeant populum sectatorem bonorum operum.

Capitulum IX

Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium

1 *Quam utilitatem hoc praeceptum comprehendat*

Quantam non modo utilitatem, sed etiam necessitatem habeat assidua huius et praecepti explicatio et officii admonitio, nos divi Iacobi monet auctoritas illis verbis: *Si quis in verbo non offendit hic perfectus est vir* [1] ; et idem: *Lingua modicum quidem membrum est, et magna exaltat; ecce quantus ignis quam magnam silvam incendit!* et quae sequuntur in eandem sententiam. Quibus duo monemur: primum, latissime patere hoc linguae vitium, quod etiam illa Prophetae sententia confirmatur: *Omnis homo mendax* [2] , ut propemodum sit unum hoc peccatum quod ad omnes homines pertinere videatur. Alterum, inde proficisci mala innumerabilia, cum saepe maledici hominis culpa facultates, fama, vita, animae salus amittatur, vel eius qui laeditur, quod contumelias patienter ferre non possit, sed eas impotenti animo persequatur; vel eius qui laedit, quod pravo pudore et falsa cuiusdam existimationis opinione deterritus adduci non possit ut illi qui offensus sit satisfaciat. Quare hoc loco monendi fideles erunt, ut quantas possunt maximas Deo gratias agant de hoc salutari praecepto non dicendi falsi testimonii, quo non solum ipsi aliis iniuriam facere vetamur, sed etiam hac oboedientia ab aliorum iniuria prohibemur.

2 *Quae sit huic praecepto subiecta sententia*

Verum hoc praecepto eadem ratione et via progrediendum est qua in ceteris progresi sumus, ut videlicet animadvertantur in eo duae leges: altera prohibens ne falsum dicatur testimonium; iubens altera ut, simulatione falla-ciisque sublatis, dicta et facta nostra simplici veritate metiamur. Cuius officii Apostolus Ephesios illis verbis admonuit: *Veritatem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia* [3] .

---

[1] Sant 3
[2] Sal 115
[3] Ef 4

3 *Quid maxime hoc praecepto caveatur*

Sed prior huius praecepti pars habet hanc rationem, ut quamvis nomine *falsi testimonii* significetur quiquid in bonam vel in malam partem de altero constanter dicatur, sive in iudicio sive extra iudicium, tamen praecipue prohibeatur illud testimonium quod in iudicio, falso dicitur a iurato; iurat enim per Deum testis, quod ita testificantis et divinum nomen interponentis oratio plurimum fidei habet et ponderis. Itaque quia periculosum est hoc testimonium, idcirco praecipue prohibetur; iuratos enim testes, nisi exceptionibus legitimis excludantur aut eorum sit aperta improbitas atque perversitas, ne iudex quidem ipse potest reiicere, praesertim cum exstet iussum divinae legis ut in ore duorum vel trium stet omne verbum [4] .

Sed, ut praeceptum fideles plane intelligant, docendi erunt quid significet hoc proximi vocabulum, in quem falsum testimonium dicere minime licet.

4 *Quid proximum nomine hic designetur*

Est autem proximus, ut ex Christi Domini doctrina colligitur, quicumque eget opera nostra, sive ille propinquus sit, sive alienus, sive civis, sive advena, sive amicus, sive inimicus; nefas enim est existimare contra hostes licere falsum aliquid dicere pro testimonio, quos iussu Dei ac Domini nostri diligere oporteat. Quin etiam, quia sibi quisque quadam ratione proximus est, nemini fas est in se falsum testimonium dicere; quod qui committant, sibi ipsi notam inurentes ignominiae ac turpitudinis, et se ipsos et Ecclesiam laedunt cuius sunt membra, quomodo etiam qui sibi mortem consciscunt nocent civitati; ita enim est apud sanctum Augustinum: *Non recte intelligentibus poterat videri, non esse prohibitum ut adversus seipsum quisquam falsus testis assisteret, eo quod in praecepto additum fuit: "contra proximum tuum". Sed non ideo, si adversus seipsum quisque falsum testimonium dixerit, ab hoc crimine se putet alienum, quando regulam diligendi proximi a semetipso dilector accepit* [5] .

5 *In utilitatem proximi falsum testari aut mentiri non licet*

Verum, quia prohibemur proximum laedere falso testimonio, nemo propterea contrarium permitti nobis arbitretur, ut peierando liceat conciliare ei qui nobiscum natura ac religione coniunctus sit, aliquid utilitatis aut commodi; nemini enim mendacio et vanitate, multo minus periurio studendum

[4] Dt 19; Mt 18

[5] Lib. 1 De Civ. Dei cap. 20

est. Quare sanctus Augustinus de mendacio ad Crescentium docet ex Apostoli sententia mendacium in falsis testimoniis numerandum esse, etiamsi in cuiusquam falsa laude dicatur.

Nam locum illum tractans: *Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum, quem non suscitavit, si mortui non resurgunt*[6]. *Falsum*, inquit, *testimonium vocat Apostolus, si quis de Christo, et quod ad eius laudem videtur pertinere, mentiatur* [7] .

6 *Quot mala falsum testimonium in gratiam alterius prolatum consequantur*

Saepissime vero etiam contingit ut qui alteri favet, obsit alteri. Certe errandi causa affertur iudici, qui interdum falsis testibus adductus contra ius secundum iniuriam statuit et iudicare cogitur. Nonnumquam etiam fit ut qui ob falsum alicuius testimonium causam iudicio vicerit idque impune tulerit, exsultans iniqua victoria, assuescat corrumpere et adhibere falsos testes, quorum opera sperat se posse ad id quodcumque concupierit pervenire. Est vero id et ipsi testi gravissimum, qui et ab eo quem iureiurando sublevarit et adiuverit falsus et periurus agnoscitur; et ipse, quod ei e sententia succedit scelus, quotidie maiorem exercitationem et consuetudinem capit impietatis et audaciae.

7 *Peccata eorum omnium, qui iudicia tractant et in universo omne mendacium hoc praecepto prohibetur*

Ut igitur testium vanitas, mendacia et penuria prohibentur, sic et accusatorum, et reorum, et patronorum, cognitorum, et procuratorum, advocatorum, et omnium denique qui iudicia constituunt.

Postremo vetat Deus omne testimonium non modo in iudicio sed etiam extra iudicium, quod alteri incommodum aut detrimentum possit afferre. Est enim in Levitico, quo loco haec praecepta iterantur his verbis: *Non facietis furtum, non mentiemini, nec decipiet unusquisque proximum suum* [8] , ut nemini dubium esse possit quin a Deo omne mendacium hoc praecepto eiectum condemnetur; quod apertissime testatur David in hunc modum: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium* [9] .

[6]1 Cor 15
[7]Ib. cap. 12
[8]Lev 29
[9]Sal 5

8 *Hoc praeceptum ad detractionis vitium etiam extenditur*

Prohibetur autem hoc praecepto non modo falsum testimonium, sed detestabilis etiam libido et consuetudo detrahendi alteri; qua ex peste incredibile est quam multa et quam gravia et incommoda et mala nascantur. Hoc vitium maledice et contumeliose dicendi occulte in alterum passim improbant divinae Litterae: *Cum hoc*, inquit David, *non edebam* [10] ; et sanctus Iacobus: *Nolite detrahere alterutrum, fatres mei* [11] . Nec vero praecepta solum sacrae Litterae sed etiam exempla suppeditant, quibus sceleris magnitudo declaratur; nam et Aman, confictis criminibus, adeo incendit in iudaeos Assuerum, ut is omnes eius gentis homines imperarit occidi [12] . Referta est huiusmodi exemplis sacra historia, quorum commemoratione sacerdotes operam dabunt ut fideles a rei improbitate deterreant.

9 *Quinam in obtetractorum numero sint referendi*

Ut autem peccati huius vis quo de altero detrahitur omnino perspiciatur, sciendum est non tantum adhibenda calumnia offendi hominum existimationem, sed et augendis amplificandisque criminibus; et si quid occultius ab aliquo commissum sit quod, ubi rescitum fuerit, grave aut turpe sit ad famam, eam rem qui, ubi, quando, quibus non necesse sit pervulgarit, is obtrectator et maledicus iure dicitur. Verum totius obtrectationis nulla capitalior est, quam eorum qui catholicae doctrinae eiusque praedicatoribus obtrectant. In simili culpa sunt qui malarum doctrinarum et errorum magistros extollunt laudibus.

10 *Qui audiunt detrahentes, vel inter amicos dissidia serunt, sunt detractores*

Nec vero ab horum hominum numero et culpa seiunguntur qui, detrahentibus et maledicentibus hominibus patefacientes aures, non reprehendunt obtrectatores, sed illis libenter assentiuntur. Detrahere enim vel detrahentem audire, scribunt sancti Hieronymus [13] et Bernardus [14] , utrum damnabilius sit non facile constat; non enim essent qui detraherent, si non adessent qui detrahentes audirent.

---

[10] Sal 100
[11] Sant 4
[12] Est 13
[13] Ep ad Nepot.
[14] Lib. 2 de Consid. cap. 13

In eodem genere sunt qui suis artificiis distrahunt homines et inter se committunt, magnopereque serendis discordiis delectantur, ut summas coniunctiones ac societates fictis sermonibus dirimentes, amicissimos viros ad immortales inimicitias et ad arma compellant. Hanc pestem sic detestatur Dominus: *Non eris criminator, neque susurro in populo* [15] . Tales erant multi ex consiliariis Saulis, qui eius voluntatem a Davide alienare et in illum regem incitare conabantur [16] .

11 *Assentatio hac lege etiam interdicta est*

Peccant denique in hanc partem blandi homines et assentatores, qui blanditiis et simulatis laudibus influunt in aures et in animos eorum quorum gratiam, pecuniam et honores aucupantur, dicentes, ut est apud Prophetam: *Malum bonum, et bonum malum* [17] . Quos ut arceamus et pellamus a consuetudine nostra, monuit nos David illa oratione: *Corripiet me iustus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* [18] . Quamquam enim isti proximo minime maledicunt, tamen ei maxime nocent qui vel laudandis eius peccatis afferunt ipsi causam perseverandi in vitiis quamdiu vixerit. Et quidem in hoc genere illa est assentatio deterior, quae ad proximi calamitatem et perniciem adhibetur; sic Saul, cum Davidem furori et ferro philistaeorum obiicere cuperet ut occideretur, ei blandiebatur illis verbis: *Ecce filia mea maior Merob, ipsam dabo tibi uxorem, tantummodo esto vir fortis, et proeliare bella Domini* [19] ; sic iudaei insidiosa oratione Christum Dominum sunt affati: *Magister, scimus quia verax es et viam Dei in veritate doces* [20] .

12 *Amici quomodo amico periculose aegrotanti perniciose assententur*

Longe autem perniciosior oratio est amicorum, affinium et cognatorum, qua ad eos interdum utuntur assentatorie qui mortifero morbo affecti iam sint extremo spiritu, dum affirmant nullum esse tum ei a morte periculum; dum laetum et hilarem esse iubent, eumque a peccatorum confessione tamquam a tristissima cogitatione deterrent; dum denique eius animum avertunt ab omni cura et meditatione extremorum periculorum in quibus maxime versatur.

[15]Lev 19
[16]1 Re 24
[17]Is 5
[18]Sal 14
[19]1 Re 18
[20]Mt 22

Quare fugiendum est omne mendaciorum genus, sed illud imprimis quo gravi damno quisquam affici possit. Plenissimum vero impietatis est mendacium, cum quis in religionem vel de religione mentitur.

13 *Impingunt etiam in hoc praeceptum libellorum famosorum auctores, ioco, vel affici causa mentientes, et hypocritae*

Sed illis etiam maledictis et probris graviter offenditur Deus quae committuntur libellis quos *famosos* vocant, et aliis huius generis contumeliis. Praeterea ioco vel officii causa fallere mendacio, ut si nemo in illo vel damnum vel lucrum fecerit, tamen omnino indignum est; ita enim nos Apostolus admonet: *Deponentes mendacium loquimini veritatem* [21] . Nam in eo est ad frequens graviusque mendacium magna proclivitas et ex iocosis mendaciis capiunt homines mentiendi consuetudinem, unde veniunt in opinionem non esse veraces; quamobrem, ut fidem faciat eorum oratio, necesse habent iurare perpetuo.

Postremo, priore parte huius praecepti simulatio repudiatur; nec modo quae simulate dicuntur, sed quae ita fiunt, cum scelere coniuncta sunt; tam enim verba quam facta notae ac signa quaedam sunt eorum quae sunt in animo cuiusque; ob eamque causam Dominus saepe pharisaeos arguens hypocritas appellat [22] . Et haec de priore praecepti lege, quae ad vetandum spectat.

14 *Quidnam in altera huius legis parte verbis involuta de iudiciis forensibus praescribitur*

Nunc explicemus quid in altera iubeat Dominus. Pertinet autem haec praecepti vis et ratio ad id, ut iuste et ex legibus forensia iudicia exerceantur, neve occupent homines et usurpent iudicia; *non enim fas esse alienum servum iudicare* [23] scribit Apostolus, ne re et causa incognita sententiam ferant. Quo in vitio fuit sacerdotum et scribarum consilium qui de sancto Stephano iudicarunt [24] ; quod item peccatum fuit magistratus philippensium, de quibus inquit Apostolus: *Caesos nos publice, indemnatos, homines romanos miserunt in carcerem, et nunc occulte nos eiiciunt* [25] Ne condemnent innocentes, aut nocentes absolvant; ne pretio aut gratia, ne odio aut amore moveantur.

[21] Ef 4
[22] Mt 15,23
[23] Rom 14
[24] He 7
[25] Ib. 16

Sic enim Moyses seniores admonet quos populi iudices constituerat: *Quod iustum est, iudicate, sive civis sit ille sive peregrinus. Nulla erit distantia personarum; ita parvum audietis ut magnum; nec accipietis cuiusquam personam, quia Dei iudicium est* [26] .

15 *Rei per legitimum Magistratum interrogati non possunt mentiri*

De reis autem et sontibus vult eos Deus verum confiteri, cum ex iudicii formula interrogantur; est enim testimonium ac praedicatio quaedam, illa confessio laudis et gloriae Dei, ex ipsius Iosuae sententia, qui, Achan ad veri confessionem adhortatus, inquit: *Fili mi da gloriam Domino Deo Israel, et confitere, atque indica mihi, quid feceris, ne abscondas* [27].

16 *Quodnam sit testium officium*

Sed quoniam hoc praeceptum testes potissimum attingit, de his etiam a parocho diligenter agendum erit; nam praecepti vis ea est ut non solum prohibeat falsum testimonium, sed verum etiam dici imperet. Est enim in humanis rebus maximus usus veri testimonii, quod sunt innumerabiles res quas a nobis ignorari necesse sit, nisi eas ex testium fide cognoscamus. Quare nihil tam necessarium est quam testimoniorum veritas in iis rebus, quas nec ipsi scimus, neque tamen licet ignorare. De quo exstat illa sancti Augustini sententia: *Qui veritatem occultat et qui prodit mendacium uterque reus est: ille, quia prodesse non vult; hic, quia nocere desiderat.* Licet vero interdum verum tacere, sed extra iudicium; nam in iudicio, ubi testis legitime interrogatur a iudice, vera omnino patefacienda sunt. Quo loco cavendum tamen est testibus ne, suae memoriae nimium confisi, quod exploratum non habent id pro certo affirment.

Reliqui sunt patroni causarum et advocati, actores deinceps et petitores.

17 *Qua ratione advocati, et causarum procuratores suum officium explere poterunt*

Illi igitur opera ac patrocinio suo non deerunt necessariis hominum temporibus, et egentibus benigne subvenient; tum iniustas causas defendendas non suscipient, neque calumnia lites protrahent, nec alent avaritia. Quod ad mercedem attinet laboris et operae suae, illa iure et aequo metiantur.

---

[26]Dt 1

[27]Jos 7

18 *Petitores et accusatores quo pacto suo officio non recte fungantur*

Petitores vero et accusatores monendi sunt ne cuiquam, amore aut odio aut cupiditate aliqua adducti, periculum iniquis criminationibus creent. Iussum hoc denique divinitus descriptum est piis omnibus, ut in congressibus et colloquiis vere semper et ex animo loquantur; nihil dicant quod alterius existimationi possit officere, ne de illis quidem a quibus laedi se et exagitari intelligunt; cum illud propositum habere debeant, sibi cum illis eam necessitudinem et societatem intercedere ut membra sint eiusdem corporis.

19 *Quibus rationibus christiani ad agnitionem foeditatis, quae mendacio inest, perduci poterunt*

Ut autem libentius hoc mendacii vitium caveant fideles, proponet eis parochus summam huius sceleris miseriam ac turpitudinem. Nam in sacris Litteris *mendacii pater* [28] daemon dicitur; quod enim daemon in veritate non stetit, mendax est et mendacii parens.

Adiunget, ad eiiciendum tantum flagitium, ea mala quae mendacium consequuntur; et quoniam sunt innumerabilia, fontes et capita incommodorum et calamitatum commonstrabit.

Ac primum, in quantam cadat Dei offensionem, quantumve eius odium incurrat homo vanus et mendax, Salomonis auctoritate declarabit eo loco: *Sex sunt quae odit Dominus, et septimum detestatur anima eius: oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia, testem fallacem* [29] , et quae sequuntur. Quis igitur ei praestet incolumitatem, qui in insigni odio sit apud Deum, quominus gravissimis adiciatur suppliciis?

20 *Quae incommoda mendacia humanae societati inferunt*

Deinde, quid impurius aut foedius, ut sanctus inquit Iacobus, quam in eadem lingua qua benedicimus Deum et Patrem, maledicere homines, qui ad imaginem et similitudinem Dei facti sunt, ita ut fons de eodem foramine emanet dulcem et amaram aquam? [30] Quae enim lingua prius laudem et gloriam Deo tribuebat, postea, quantum in ea est, eum ignominia afficit ac

[28] Jn 8
[29] Prov 6
[30] Sant 3

dedecore mentiendo; quare fit ut a caelestis beatitudinis possessione mendaces excludantur. Cum enim in hunc modum quaereret a Deo David: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* respondit Spiritus Sanctus: *Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua* [31] .

Maximum vero etiam illud in mendacio incommodum est, quod fere est insanabilis is animi morbus. Cum enim peccatum quod, inferendo falso crimine aut proximi famae et existimationi obtrectando, commissum sit, non remittatur nisi calumniator ei quem criminatus fuerit satisfaciat iniuriarum, id autem difficile fiat ab hominibus, primo, ut antea monuimus, pudore et inani quadam dignitatis opinione deterritis; qui in eo peccato sit, hunc addictum esse aeternis inferorum poenis dubitare non possumus. Neque enim quisquam speret se calumniae vel obtrectationis veniam consequi posse, nisi prius ei satisfaciat de cuius dignitate et fama, aut publice in iudicio, aut etiam in privatis et familiaribus congressibus, aliquid detraxerit.

Praeterea latissime patet hoc detrimentum, et in ceteros diffunditur; qua vanitate et mendacio fides ac veritas tolluntur, arctissima vincula societatis humanae; quibus sublatis, sequitur summa vitae confusio, ut homines nihil a daemonibus differre videantur.

Docebit porro vitandam esse loquacitatem parochus, cuius vitatione et reliqua peccata fugiuntur, et est magna cautio mendacii, a quo vitio loquaces sibi haud facile temperare possunt.

21 *Vanae mendacium excusationes diluuntur*

Postremo iis illum errorem eripiet parochus, qui se in vanitate orationis excusant et mendacium prudentium exemplo defendunt, quorum esse aiunt mentiri in tempore. Dicet id quod verissimum est, *prudentiam carnis mortem esse* [32] ; hortabitur auditores ut in difficultatibus et angustiis Deo confidant, neque ad artificium mentiendi confugiam; nam illo qui utuntur perfugio, facile declarant se sua magis niti prudentia, quam in Dei providentia spem ponere. Qui causam sui mendacii conferunt in eos a quibus sunt mendacio decepti, hi docendi sunt non licere hominibus se ipsos ulcisci, neque malum malo compensandum esse, sed potius vincendum in bono malum; quod si etiam fas esset hanc referre gratiam, nemini tamen utile se suo ulcisci detrimento, esse autem id gravissimum detrimentum quod mendacio dicendo facimus. Iis qui afferunt humanae naturae imbecillitatem et fragilitatem, tradendum erit hoc officii praeceptum, ut divinum auxilium implorent, nec infirmitati humanitatis obtemperent. Qui consuetudinem opponunt, admonendi sunt, si mentiri

[31] Sal 14
[32] Rom 8

assueverunt, ut dent operam ut contrariam consuetudinem capiant vere loquendi, praesertim cum qui usu et consuetudine peccant, gravius delinquam quam ceteri.

22 *Propter aliorum mendacium non est mentiendum*

Et quoniam non desunt qui se tegant excusatione ceterorum hominum, quos passim mentiri et peierare contendunt, hac ratione illi ab ea opinione deducendi sunt, non esse imitandos malos, sed reprehendendos et corrigendos; cum autem ipsi mentimur, minus auctoritatis in reprehensione et correctione alterius nostram habere orationem. Alios se ita defendentes, quod, vera dicendo, saepe incommodo sint affecti, sic refellent sacerdotes, esse illam accusationem, non defensionem, cum sit officium christiani hominis quamvis potius facere iacturam quam mentiri.

23 *Mendacium neque iocosum neque utile admittendum*

Restant duo genera eorum qui se in mendacio excusem; alteri qui dicant se ioci causa mentiri; alteri, se idem facere utilitatis gratia, quippe qui bene nec emerent nec venderent, nisi mendacium adhiberent. Utrosque a suo errore parochi avertere debebunt; ac superiores quidem illos a vitio abducent, et docendo quantum eo in genere peccandi consuetudinem augeat usus mentiendi, et illud inculcando, omnis otiosi verbi reddendam esse rationem; proximos autem hos acerbius etiam obiurgabunt, quorum in excusatione gravior insit illorum ipsorum accusatio, qui prae se ferant se minime illis Dei verbis fidem et auctoritatem tribuere: *Quaerite primum regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis* [33] .

[33] Mt 6

Capitulum X

Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis uxorem eius, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quae illius sunt

1 *Quo pacto nonum hoc et decimum praeceptum octo reliqua comprehendere videantur*

In his duobus praeceptis quae postremo loco tradita sunt, illud imprimis sciendum est, rationem fere constitui qua cetera praecepta serventur. Nam quod his verbis praescriptum est, eo spectat ut, si quis studet superiora legis iussa servare, hoc maxime faciat, ne concupiscat; quoniam qui non concupiscet, suis contentus aliena non appetet, aliorum commodis gaudebit, Deo immortali gloriam tribuet, gratias eidem maximas aget, sabbatum colet, id est, quiete perpetua fruetur, maioresque venerabitur, neminem denique neque re, neque verbis, neque ullo alio modo laedet. Nam stirps ac semen malorum omnium est prava concupiscentia, qua qui incensi sunt praecipites feruntur in omne flagitiorum et scelerum genus. His animadversis, et parochus in iis quae sequuntur tradendis diligentior, et fideles ad audiendum erunt attentiores.

2 *Quo pacto dua illa praecepta inter se differant*

Sed quamquam haec duo praecepta coniunxerimus, propterea quod, cum non dissimile sit eorum argumentum, eandem docendi viam habent, parochus tamen et cohortando et monendo poterit communiter vel separatim, ut commodius sibi videbitur, ea tractare. Sin autem Decalogi interpretandi munus susceperit, demonstrabit quae sit horum duorum praeceptorum dissimilitudo, quidve una concupiscentia ab altera differat; quam differentiam libro quaestionum in Exodum divus Augustinus declarat. Nam ex iis altera solum spectat quid utile sit, quid fructuosum; alteri propositae sunt libidines et voluptates. Si quis igitur fundum aut domum concupiscit, is lucrum potius et quod utile est consectatur quam voluptatem; si vero alienam uxorem appetit, non utilitatis sed voluptatis cupiditate ardet.

3 *An sexto et septimo praecepto satis fuerit explicatum, quod his duobus postremis comprehenditur*

Verum horum praeceptorum duplex fuit necessitas; altera, ut sexti septimique praecepti sententia explicaretur. Nam etsi quodam naturae lumine intellectum est alienae uxoris potiundae cupiditatem prohiberi, vetito adulterio nam si concupiscere liceret, fas item esset potiri, tamen plerique ex iudaeis, peccato obcaecati, in eam opinionem adduci non poterant, ut crederent id a Deo prohibitum esse; immo vero, lata et cognita hac Dei lege, multi qui se legis esse interpretes profitebantur in eo errore versati sunt; id quod animadvertere licet ex illo Domini sermone apud sanctum Matthaeum: *Audistis quia dictum est antiquis: Non moechaberis; ego autem dico vobis...* [1] , et quae sequuntur. Altera est horum praeceptorum necessitas, quod aliqua distincte explicateque vetantur, quae sexto et septimo explicate non prohibebantur.

Nam, exempli causa, septimum praeceptum prohibuit ne quis iniuste concupiscat aliena, aut eripere conetur; hoc autem vetat ne ullo modo quis concupiscat, etsi iure legeque assequi id possit, ex cuius adeptione proximo damnum importari videat.

4 *Quale, quantumque sit Dei beneficium, quod nobis legis huius mandatum est collatum*

Sed illud imprimis, antequam ad praecepti explicationem veniamus, fideles docendi erunt nos hac lege non ad id solum institui ut cupiditates nostras cohibeamus, sed etiam Dei erga nos pietatem, quae immensa est, cognoscamus. Nam cum superioribus legis praeceptis nos quibusdam quasi praesidiis munisset, ne quis nos ipsos aut nostra violaret, hoc adiuncto praecepto illud maxime providere voluit, ne appetitionibus nostris nos ipsi laederemus; quod facile futurum fuit, si omnia cupere atque optare liberum nobis atque integrum esset. Hac igitur non concupiscendi lege praescripta, illud a Deo provisum est, ut cupiditatum aculei, quibus ad perniciosa quaeque incitari solemus, huius legis vi quodammodo excussi, nos minus urgeant; maiusque propterea temporis spatium nos, molesta illa cupiditatum sollicitudine liberati, ad ea praestanda pietatis et religionis officia habeamus quae ipsi Deo multa maximaque debemus.

[1] Mt 5

5 *Quod discrimen haec duo praecepta inter leges divinas et humanas esse insinuent*

Neque id solum haec lex nos docet, verum etiam illud ostendit, legem Dei eiusmodi esse, quae non externis solum munerum functionibus, sed etiam intimo animi sensu servanda sit; hocque inter divinas et humanas leges interest, quod hae rebus tantum externis contentae sunt; illae vero, quoniam animum Deus intuetur [2] , ipsius animi puram sinceramque castitatem atque integritatem requirunt. Est igitur divina lex, quasi speculum quoddam, in quo naturae nostrae vitia intuemur. Quamobrem dixit Apostolus: *Concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret: Non concupisces.* Cum enim concupiscentia, id est, peccati fomes, qui ex peccato originem habuit, perpetuo nobis infixus inhaereat, ex hoc agnoscimus in peccato nos nasci; quapropter supplices ad eum confugimus qui solus potest peccati sordes eluere.

6 *Quae concupiscentia hic non prohibeatur, quidve sit concupiscentia*

Habent autem haec singula praecepta illud cum ceteris commune, ut partim aliquid vetent, partim iubeant.

Quod ad prohibendi vim attinet, ne quis forte arbitretur concupiscentiam illam quae vitio caret, aliquo modo vitium esse, ut concupiscere spiritum adversus carnem [3] , vel expetere iustificationes Dei in omni tempore, id quod David summopere cupiebat [4] ; parochus doceat quae concupiscentia illa sit quam huius legis praescripto fugere oporteat.

Quare sciendum est concupiscentiam esse commotionem quandam ac vim animi, qua impulsi, homines quas non habent res iucundas appetunt. Et quemadmodum reliqui animi nostri motus non perpetuo mali sunt, ita haec concupiscendi vis non semper in vitio est ponenda. Neque enim propterea malum est, si cibum aut si potum appetimus, aut cum frigemus, si calescere, aut contra, cum calemus, si frigescere cupimus. Et quidem recta haec concupiscendi vis, Deo auctore, nobis a natura insita est; sed primorum parentum nostrorum peccato factum est, ut illa naturae fines transiliens usque adeo depravata sit, ut ad ea concupiscenda saepe incitetur quae spiritui ac rationi repugnant.

[2] 1 Re 16
[3] Gál 5
[4] Sal 118

7 *Quas praecipue utilitates concupiscentia rectae rationi conforme homini praestet*

Quin etiam haec vis, si moderata est suisque finibus continetur, saepe etiam non mediocres utilitates praebet; nam illud primum efficit, ut assiduis precibus Deum oremus, supplicesque ab eo petamus quae maxime cupimus; oratio enim cupiditatis nostrae interpres est; quod si recta haec concupiscendi vis abesset, non tam multae preces essent in Ecclesia Dei. Efficit praeterea ut chariora sint nobis Dei munera; quo enim vehementiori alicuius rei cupiditate flagramus, eo charior illa nobis res est atque iucundior, cum eam adepti sumus. Tum vero delectatio ipsa quam ex re concupita sentimus, facit ut maiore pietate gratias Deo agamus; itaque, si concupiscere aliquando licet, fateamur necesse est non omnem concupiscendi vim prohibitam esse.

8 *Quomodo Apostolus concupiscentiam peccatum vocet*

Et quamquam divus Paulus concupiscentiam peccatum esse dixit [5] , id in eam tamen sententiam accipiendum est in quam Moyses locutus est [6] , cuius ille testimonium affert, id quod ipsius Apostoli oratio declarat; nam illam carnis concupiscentiam vocat in epistola ad Galatas: *Spiritu*, inquit, *ambulate, et desideria carnis non perficietis* [7] .

9 *Quae concupiscentia hic omnino non prohibeatur nec peccati rationem habeat*

Naturalis igitur illa cupiditatis vis et moderata, quae fines suos non egreditur, non vetatur, multoque minus spiritalis illa rectae mentis cupiditas, qua ad eorum appetitionem incitamur quae carni repugnant; ad hanc ipsam enim sacrae Litterae nos adhortamur: *Concupiscite sermones meos* [8] , et: *Transite ad me omnes qui concupiscitis me* [9] .

[5]Rom 7
[6]Éx 20
[7]Gál 5
[8]Sab 6
[9]Sir 24

10 *Quae sit concupiscentia hic interdicta*

Itaque hoc interdicto non ipsa concupiscendi vis, qua tum ad bonum tum ad malum uti licet, sed usus pravae cupiditatis, quae carnis concupiscentia et peccati fomes vocatur ac, si animi assensionem adiunctam habeat, semper in vitiis numeranda est, omnino prohibetur. Ergo ea tantum concupiscendi libido vetita est, quam carnis concupiscentiam vocat Apostolus, illi scilicet concupiscendi motus qui nullum rationis modum habent, neque finibus a Deo constitutis continentur.

11 *Quibus ex causis agnoscatur concupiscentiam esse peccatum*

Haec cupiditas damnata est; vel quia malum appetit, veluti adulteria, ebrietates, homicidia, et alia eiusmodi nefaria scelera, de quibus ita Apostolus: *Non simus*, inquit, *concupiscentes malorum, quemadmodum et illi concupierunt* [10] ; vel quia, etsi res natura sua malae non sunt, causa tamen aliunde exstat quare illas concupiscere nefas sit. Quo in genere sunt ea quae ne possideamus, Deus aut Ecclesia prohibet. Non enim ea nobis appetere licet, quae possidere omnino nefas sit; qualia olim in veteri Lege fuerunt aurum et argentum, ex quibus idola conflata erant, quae Dominus in Deuteronomio [11] vetuit ne quis concupisceret. Ob eam praeterea causam haec cupiditas vitiosa prohibetur, quoniam quae appetuntur aliena sunt, ut domus, servus, ancilla, ager, uxor, bos, asinus et alia multa quae, cum aliena sint, ea concupiscere vetat divina lex; rerumque eiusmodi cupiditas nefaria est, et in peccatis gravissimis numeratur, cum illis concupiscendis animi praebetur assensus.

12 *Concupiscentiae peccatum ubi maxime consistat*

Nam tum peccatum natura exsistit, cum post malarum cupiditatum impulsum animus rebus pravis delectatur, atque his vel assentitur, vel non repugnat; id quod divus Iacobus, cum peccati originem et progressionem ostendit, illis verbis docet: *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus; deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem* [12] .

[10] Cor 10
[11] Dt 7
[12] Sant 1

13 *Quae sit duorum extremorum praeceptorum sententia*

Cum igitur lege ita caveatur: *Non concupisces*, haec verba ad eum sensum referuntur, ut nostras cupiditates a rebus alienis cohibeamus. Alienarum enim rerum cupiditates sitis immensa est atque infinita, neque unquam satiatur, ut scriptum est: *Avarus non implebitur pecunia* [13] ; de quo ita est apud Isaiam: *Vae, qui coniungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis* [14] . Sed ex singularum vocum explicatione facilius intelligetur huius peccati foeditas et magnitudo.

14 *Quid "domus" vocabulo in huius praecepti forma intelligendum sit*

Quare parochus docebit domus vocabulo non locum modo quem incolimus, sed universam hereditatem significari, ut ex divinorum scriptorum usu consuetudineque cognoscitur. In Exodo scriptum est obstetricibus a Domino domos esse aedificatas [15] ; sententia eo spectat ut illarum facultates ab eo auctas esse atque amplificatas interpretemur. Ex hac igitur interpretatione animadvertimus hac praecepti lege vetitum nobis esse ne divitias avide expetamus, neque alienis opibus, potentiae, nobilitati invideamus, sed statu nostro, qualis qualis ille sit, sive humilis sive excelsus, contenti simus. Alienae deinde gloriae appetitionem vetitam esse intelligere debemus; nam hoc item ad domum pertinet.

15 *Quid bovis et asini vocibus contineatur*

Quod vero sequitur: *Nec bovem, nec asinum*, id ostendit non solum quae magna sunt, ut domus, nobilitas et gloria, ea cum aliena sint, concupiscere nobis non licere, sed etiam parva, qualia illa sint sive animata sive inanimata.

16 *De quibus servis in hoc praecepto sit sermo*

Sequitur deinceps: *Neque servum*, quod intelligendum est tam de captivis quam de reliquo genere servorum, quos, ut cetera alterius bona, concupiscere non debemus. Liberos vero homines qui voluntate serviunt, vel mercede conducti, vel amore observantiaque impulsi, nullo modo, neque verbis, neque spe, neque pollicitationibus, neque praemiis quis corrumpere aut sollicitare

[13]Sir 5
[14]Is 5
[15]Éx 1

debet, ut eos deserant quibus se ipsi sponte addixerunt; immo vero, si ante id tempus quo se in illorum famulatu fore promiserant ab illis recesserint, huius praecepti auctoritate admonendi sunt ut ad eos ipsos omnino revertantur.

17 *Cur etiam in hoc praecepto mentio proximi fiat*

Quod autem in praecepto mentio fit proximi, id eo pertinet ut hominum vitium demonstretur qui vicinos agros aut proximas domos, aut aliam rem eiusmodi quae secum continens sit, appetere solent. Vicinitas enim, quae in parte amicitiae ponitur, ab amore ad odium, cupiditatis vitio, traducitur.

18 *Non praevaricantur istam legem qui res venales proximi iusto pretio emere cupiunt*

Hoc vero praeceptum ii minime violant qui res quas proximi venales habent, emere de illis cupiunt aut iusto pretio emunt; ii enim non modo proximum non laedunt, sed valde adiuvant, cum ei pecunia maiori commodo usuique futura sit, quam res illae quas ipse venditat.

19 *Quomodo decimum praeceptum de non concupiscenda uxore proximi intelligendum sit*

Hanc de re aliena non concupiscenda legem altera sequitur, quae prohibet ne alienam concupiscamus uxorem. Qua lege concupiscendi libido non ea quidem tantum prohibita censetur, qua adulter alterius uxorem appetit, sed etiam qua affectus aliquis alterius uxorem in matrimonium ducere concupiscit. Eo enim tempore cum repudii permittebatur libellus, illud facile evenire poterat, ut quae ab uno repudiata esset, eam alter uxorem acciperet; at hoc Dominus vetuit ne aut mariti ad uxores relinquendas sollicitarentur, aut uxores maritis difficiles se ac morosas ita praeberent, ut eam ob causam quaedam quasi necessitas viris imponeretur illas repudiandi. Nunc vero gravius est peccatum, cum mulierem, etiam si a viro repudiata sit, alteri in matrimonium ducere non liceat nisi marito mortuo. Itaque qui alterius uxorem concupiscet, facile ex una in aliam incidet cupiditatem; aut enim illius virum mori, aut adulterium admittere cupiet; atque hoc idem de iis mulieribus dicitur, quae alteri desponsatae sunt; neque enim has item concupiscere licet, cum ii qui haec pacta rescindere student, violent sanctissimum fidei foedus. Et quemadmodum quae alteri nupta est, eam concupiscere omnino nefas est, sic quae ad Dei cultum religionemque est consecrata, nullo pacto licet illam uxorem appetere.

20 *In hanc legem non peccat qui mulierem, quam putat maritum amisisse, sollicitat ad matrimonium*

Si vero quis mulierem quae nupta est, cum eam innuptam esse opinetur, uxorem sibi dari concupiscit, neque si in matrimonium alii collocatam intelligeret, eam nuptam sibi dari cuperet id quod Pharaoni [16] et Abimelech [17] contigisse legimus, qui Saram in matrimonio habere concupierunt, cum eam minime nuptam, Abrahaeque sororem, non uxorem arbitrarentur, ille certe, qui eo animo est, eiusmodi praecepti legem violare non videtur.

21 *Quae praeterea quae prohibentur hoc praecepto, facienda imperentur*

Sed ut parochus remedia patefaciat quae ad tollendum hoc cupiditatis vitium accommodata sunt, explicare alteram praecepti rationem debet, quae in eo consistit, ut *si divitiae affluant, cor non apponamus* [18] , easque pietatis et divinarum rerum studio abiicere parati simus, et in sublevandas pauperum miserias libenter pecuniam erogemus; si desint facultates, egestatem aequo et hilari animo feramus. Et quidem, si rebus nostris dandis liberalitate utemur, rerum alienarum cupiditates restinguemus. De paupertatis autem laudibus, divitiarumque despicientia in sacris Litteris et apud sanctos Patres facile erit parocho multa colligere, et fideli populo tradere.

Hac item lege praecipitur, ut ardenti studio summaque cupiditate optemus id potissimum effici, non quod nos concupiscimus, sed quod Deus vult, quemadmodum Domini oratione exponitur. Voluntas autem Dei in eo maxime est, ut nos singulari quodam modo sancti efficiamur, animumque nostrum sincerum atque ab omni labe purum integrumque conservemus, et exerceamus nos in iis mentis ac spiritus officiis quae corporis repugnant sensibus; horumque edomitis appetitionibus, ratione ac spiritu duce, rectum vitae cursum teneamus; quive praeterea sensus materiam cupiditatibus nostris libidinique praebent, eorum vim maxime reprimamus.

22 *Quae sint potissimum christianis meditanda, ut vim concupiscentiae refrenent*

Sed ad hunc cupiditatum ardorem restinguendum, plurimum etiam hoc potest, si quae incommoda ex illis accidunt, ea nobis ob oculos proponamus. Primum vero illud incommodum est, quod quoniam eiusmodi cupiditatibus

[16]Gén 20
[17]Ib. 12
[18]Sal 61

paremus, in anima nostra regnat summa peccati vis ac potestas; quamobrem monuit Apostolus: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut oboediatis concupiscentiis eius* [19] . Nam quemadmodum, si cupiditatibus resistimus, peccati vires concident, ita si iisdem succumbimus, Dominum a regno suo expellimus, et in eius locum peccatum introducimus. Alterum praeterea incommodum est, quod ab hac concupiscendi vi veluti fonte quodam omnia peccata manant, ut divus Iacobus docet. Divus item Ioannes: *Omne*, inquit, *quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitae* [20] . Tertium incommodum in eo est, quoniam rectum animi iudicium his cupiditatibus obscuratur; homines enim iis cupiditatum tenebris obcaecati, honesta et praeclara putant omnia quaecumque ipsi concupiscunt. Opprimitur praeterea concupiscendi vi verbum Dei, quod in animis nostris a magno illo agricola Deo insitum est; sic enim apud divum Marcum scriptum est: *Alii sunt qui in spinis seminantur; hi sunt qui verbum audiunt, et aerumnae saeculi, et deceptio divitiarum, et circa reliqua concupiscentiae introeuntes suffocant verbum, et sine fructu efficitur* [21] .

23 *Qui cupiditatum laqueis maxime implicentur*

Iam vero qui prae ceteris hoc cupiditates vitio laborant, quosque propterea parochus ad colendum hoc praeceptum diligentius cohortari debet, illi sunt qui lusionibus non honestis delectantur, aut qui ludis immoderate abutuntur; mercatoresque item qui rerum penuriam annonaeque caritatem expetunt, atque id aegre ferunt, ut alii praeter ipsos sint qui vendant aut emant, quo carius vendere aut vilius emere ipsi possint; qua in re item peccant qui alios egere cupiunt, ut aut vendendo aut emendo ipsi lucrentur. Peccant etiam milites qui bellum expetunt ut furari ipsis liceat; medici item qui morbos desiderant; iure consulti qui causarum litiumque vim copiamque concupiscunt; tum artifices qui, quaestus avidi, omnium quae ad victum cultumque pertinent penuriam exoptant, ut inde plurimum lucri faciant. In hoc praeterea genere graviter ii peccant qui alienae laudis gloriaeque avidi atque appetentes sunt, non sine aliqua famae alterius obtrectatione, idque praesertim si qui illam appetunt ignavi nulliusque pretii homines sunt; fama enim et gloria virtutis atque industriae, non ignaviae aut inertiae praemium est.

[19] Rom 6
[20] 1 Jn 2
[21] Mc 4

Pars quarta

De Oratione

Capitulum I

1 *Quomodo Deus sit orandus*

In officio et munere pastorali cumprimis necessaria est ad salutem fidelis populi praeceptio christianae precationis, cuius vim ac rationem multos necesse est ignorare, nisi pia et fideli pastoris diligentia tradita sit. Quamobrem praecipua parochi cura versari debet in eo, ut pii auditores intelligant quid a Deo et quomodo orandum sit.

Omnes autem necessariae precationis numeros continet divina illa formula quam Christus Dominus apostolis, et per illos eorumque successores omnibus deinceps qui christianam religionem susciperent, notam esse voluit, cuius verba atque sententias sic animo ac memoria comprehendere oportet, ut in promptu habeamus.

Ut autem in hac orandi ratione suppeditet parochis facultas instituendi fideles auditores, quae magis opportuna visa sunt hic proposuimus, sumpta ab iis scriptoribus quorum eo in genere doctrina et copia maxime laudatur; nam reliqua, si opus fuerit, pastores ex eisdem fontibus haurire poterunt.

2 *Usus orandi ad salutem necessarius est*

Primum igitur docendum est quam sit oratio necessaria, cuius praeceptum non solum consilii causa traditum est, sed etiam necessarii iussi vim habet; quod a Christo Domino declaratum est illis verbis: *Oportet semper orare* [1] . Hanc orandi necessitatem ipsa etiam, illo Dominicae precationis quasi prooemio, ostendit Ecclesia: *Praeceptis salutaribus moniti et divina institutione formati, audemus dicere.* Itaque, cum esset necessaria precatio christianis hominibus, et illud a discipulis ipse rogatus esset: *Domine, doce nos orare* [2] , praescripsit eis orandi formam Dei Filius, et spem attulit impetrationis eorum quae postularent; et ipse documentum fuit precationis, qua non solum utebatur assidue, sed etiam in ea pernoctabat [3] . Cuius deinde officii iis qui se ad Iesu Christi fidem contulissent, apostoli praecepta tradere non destiterunt; nam sancti et Petrus [4] et Ioannes [5] de ea diligentissime pios admonent, et eius rationis memor Apostolus [6] pluribus locis christianos hortatur ad salutarem orandi necessitatem.

[1] Lc 18
[2] Ib. 11
[3] Ib. 6
[4] 1 Pe 3
[5] Ap 5,8
[6] Rom 12; Flp 4; 1 Tim 2

3 *Qua potissimum ratione homines adduci possint in cognitionem necessarii huius officii*

Praeterea tam multis indigemus bonis et commodis ad animum et corpus tuendum necessariis, ut ad precationem confugere oporteat, tamquam ad unam omnium optimam et indigentiae nostrae interpretem et conciliatricem eorum quibus egemus. Nam cum nihil cuiquam debeat Deus, reliquum profecto est ut quae nobis opus sunt, ab eo precibus expetamus; quas preces tamquam instrumentum necessarium nobis dedit ad id quod optaremus consequendum.

4 *Non alia via omni indigentia nostrae satisfacere licet, quam per orationem*

Praesertim cum quaedam esse constet quae nisi eius adiumento non liceat impetrare. Habent enim sacrae preces praestantem illam virtutem, qua maxime daemones eiiciuntur; *est enim quoddam daemoniorum genus quod non eiicitur nisi ieiunio et oratione* [7] . Quare magnam sibi adimunt facultatem singularium donorum, qui hanc consuetudinem exercitationemque non adhibent, pie ac diligenter orandi; petitione enim non solum honesta, sed etiam assidua opus est ad impetrandum quod concupiscas [8] . Nam, ut inquit sanctus Hieronymus: *Scriptum est: Omni petenti datur; ergo si tibi non datur; ob id non datur, quia non petis; petite ergo, et accipietis.*

[7] Mt 17
[8] Sant 5

Capitulum II

1 *Quis sit primus fructus quem parit illa orandi necessitas*

Habet autem haec necessitas iucundissimam utilitatem, quae fructus ex se edit uberrimos, quorum copiam sument pastores a sacris scriptoribus, cum opus erit illos impertire fideli populo; nos ex ea copia aliquot elegimus quos huic tempori accommodatos duximus.

Primus autem fructus quem inde capimus est is, quod orantes Deo honorem habemus; siquidem est quoddam religionis argumentum oratio, quae in divinis Litteris thymiamati comparatur. *Dirigatur enim*, inquit Propheta, *oratio mea sicut incensum in conspectu tuo* [1] . Quare nos hac ratione Deo subiectos esse profitemur, quem bonorum omnium auctorem agnoscimus et praedicamus, in quem solum spectamus, quod unum incolumitatis salutisque praesidium atque perfugium habemus. Huius fructus illis etiam verbis admonemur: *Invoca me in die tribulationis, eruam te, et honorificabis me* [2] .

2 *Quae sit altera utilitas, quam orando consequimur*

Sequitur fructus amplissimus et iucundissimus orationis, cum a Deo preces audiuntur. Est enim, ex sancti Augustini sententia, caeli clavis oratio; nam *ascendit*, inquit, *precatio et descendit Dei miseratio; licet alta sit terra, altum caelum, audit tamen Deus hominis linguam* [3] . Cuius orandi muneris tanta vis est, tanta utilitas, ut ea re caelestium donorum amplitudinem consequamur. Nam et impetramus nobis ut ducem et adiutorem adhibeat Spiritum Sanctum; et fidei assequimur conservationem et incolumitatem, et vitationem poenarum, et divinum patrocinium in tentationibus, et ex diabolo victoriam. Omnino inest in precatione singularis gaudii cumulus, quamobrem sic loquebatur Dominus: *Petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum* [4] .

3 *Semper pias preces exaudit divina maiestas*

Nec vero, quin huic petitioni praesto sit et occurrat Dei benignitas, ullus relictus est dubitandi locus; quod multa comprobant divinae Scripturae testimonia, quae quia sunt in promptu, illa modo apud Isaiam exempli causa

[1] Sal 140
[2] Sal 49
[3] Serm. 226 de Temp.
[4] Jn 16

attingemus: *Tunc enim*, inquit, *invocabis, et Dominus exaudiet; clamabis, et dicet: ecce adsunt* [5] ; et rursus: *Eritque, antequam clament ego exaudiam; adhuc illis loquentibus, ego audiam* [6] . Exempla autem eorum qui Deum exoraverunt, quia propemodum sunt et infinita et posita ante oculos, omittimus.

4 *Qui fiat, ut quae petimus, interdum non impetremus*

At interdum fit ut, quae petimus a Deo, non impetremus; ita est, sed tum maxime prospicit utilitati nostrae Deus, vel quod alia nobis maiora et ampliora bona impertitur, vel quod nec necessarium nobis est nec utile quod petimus; immo vero fortasse supervacaneum id futurum sit si dederit, atque pestiferum. *Quaedam enim*, inquit sanctus Augustinus, *negat propitius Deus, quae concedit iratus* [7] . Nonnumquam etiam fit ut adeo remisse ac negligenter oremus, ut ne ipsi quidem, quod dicimus, attendamus. Cum autem sit oratio mentis ascensus ad Deum, si in orando animus, qui ad Deum referri debet, peregrinatur, nulloque studio, nulla adhibita pietate, temere precationis verba funduntur, quomodo inanem huius orationis sonitum christianam precationem esse dicemus? Quare minime mirum est, si Deus nostrae non obsequitur voluntati, cum vel ipsi nolle id nos quod petimus, paene probemus nostrae negligentia et ignoratione precationis, vel postulemus ea quae nobis sunt obfutura.

5 *Digne postulantes plus impetrant quam postulent*

Contra vero scienter ac diligenter petentibus multo plus tribuitur, quam a Deo postulaverint. Quod et Apostolus testatur in epistola ad Ephesios [8] , et illa prodigi filii similitudine declaratur, qui praeclare secum actum esse existimaturus fuit, si in loco mercenarii famuli eum habuisset pater [9] ; etsi recte cogitantibus, non solum postulantibus, nobis cumulat gratiam suam Deus, non modo munerum copia, sed etiam celeritate tribuendi; quod ostendunt divinae Litterae, cum illa utuntur loquendi formula: *Desiderium pauperum exaudivit Dominus* [10] . Intimis enim et tacitis egentium studiis, ne exspectata quidem eorum voce, Deus occurrit.

---

[5] Is 58
[6] Ib. 65
[7] Serm. 53 de Verb. Dom.
[8] Ef 6
[9] Lc 15
[10] Sal 9

6 *Quis sit tertius orationis fructus*

Accedit eo etiam ille fructus, quod orando animi virtutes et exercemus et augemus, maxime vero fidem. Ut enim rite illi non orant qui fidem Deo non habent: *Quomodo enim*, inquit, *invocabunt, in quem non crediderunt?* [11] , sic fideles, quo studiosius orant, eo maiorem ac certiorem fidem habent divinae curae et providentiae; quae potissimum id requirit a nobis, ut ad se de iis quae nobis opus sunt referentes, omnia postulemus.

7 *Cur Deus, cum sciat quibus indigeamus oratione nostra velit sollicitari*

Posset vero Deus non petentibus, ne cogitantibus quidem, abunde nobis omnia dilargiri; quomodo et animantibus rationis expertibus cuncta suppeditat ad usus vitae necessarios; sed beneficentissimus Parens vult a filiis invocari; vult nos quotidie rite petendo, petere fidentius; vult, impetratis iis quae postulamus, in dies magis testificari ac praedicare suam in nos ipsos benignitatem.

8 *Quomodo nostra in Deo charitas per orationem exerceatur*

Amplificatur etiam charitas; nam illum auctorem agnoscentes omnium bonorum utilitatumque nostrarum, quanta eum possumus maxima charitate complectimur; et ut amantes colloquio et congressu magis ad amorem incenduntur, sic pii homines, quo saepius Deo facientes preces et eius implorantes benignitatem, quasi cum ipso colloquuntur, eo maiori in singulas precationes affecti laetitia ad eum amandum et colendum incitantur ardentius.

9 *Precationis assiduitate tum digni divina gratia evadimus tum humilitatem, et arma contra diabolum comparamus*

Propterea nos hac uti vult exercitatione precationis, ut flagrantes petendi studio quod optamus, tantum ea assiduitate et cupiditate proficiamus, ut digni simus in quos illa conferantur beneficia, quae antea ieiunus et angustus animus noster capere non poterat. Vult praeterea nos id quod est intelligere ac prae nobis ferre: si gratiae caelestis auxilio deseramur, nostra opera nihil consequi posse, propterea que toto animo ad orandum incumbere. Valent autem maxime haec tamquam orationis arma contra naturae nostrae

[11] Rom 40

hostes acerrimos; inquit enim sanctus Hilarius: *Adversus diabolum armaque eius orationum nostrarum sonitu certandum est* [12] .

10 *Quae sit quarta utilites ex oratione in homines profluens*

Praeclarum praeterea illum orationis fructum assequimur, quod, cum proclives simus ad malum et ad libidinis varios appetitus vitio infirmitatis ingenitae, patitur se nostris cogitationibus concipi, ut, dum illum oramus et mereri eius contendimus munera, accipiamus innocentiae voluntatem, et ab omni labe, delictorum omnium amputatione, purgemus.

11 *Quis sit postremos orationis fructus*

Postremo, ex sancti Hieronymi sententia, irae divinae resistit oratio; itaque sic ad Moysen locutus est Deus: *Dimitte me* [13] , cum quidem poenas eum ab illo populo petere volentem precibus impediret. Nihil enim est quod aeque Deum leniat iratum, aut etiam paratum ad plagas sceleratis inferendas, aeque retardet et revocet a furore, ac preces piorum hominum.

[12] In Psalm. 63
[13] Éx 32

Capitulum III

1 *Quibus partibus constet christiana oratio*

Exposita necessitate et utilitate christianae precationis, scire praeterea oportet fidelem populum quot et quibus partibus ea constet oratio. Id enim ad huius officii perfectionem pertinere testatur Apostolus, qui in epistola ad Timotheum cohortans ad pie sancteque orandum, orationis partes diligenter enumerat. *Obsecro*, inquit, *primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus* [1] . Quod vero subtilis quaedam est harum differentia partium, si eius explicationem auditoribus parochi conducere existimabunt, consulent, inter ceteros, sanctos Hilarium [2] et Augustinum [3] .

2 *De postulatione et gratiarum actione*

Sed quoniam duae sunt praecipuae partes orationis, postulatio et gratiarum actio, a quibus, tamquam a capite, manant reliquae, minime eas praetermittendas duximus. Nam ad Deum accedimus, ut cultum ei ac venerationem adhibentes, vel ab eo aliquid impetremus, vel ipsi de beneficiis, quibus assidue ab eius benignitate ornamur et augemur, gratias agamus. Utramque hanc maxime necessariam partem orationis Deus ipse pronunciavit ore Davidis illis verbis: *Invoca me in die tribulationis, eruam te, et honorificabis me* [4] . Quantum autem egeamus divinae liberalitatis ac bonitatis quis ignorat, modo summam hominum egestatem et miseriam intueatur?

3 *Dei in omnes homines benignitas et liberalitas praedicatur*

Quam vero sit propensa Dei voluntas in genus humanum, quam effusa in nos benignitas, omnes intelligunt qui sensu oculorum et mente praediti sint. Nam quocumque oculos coniicimus, quocumque nos cogitatione convertimus, nobis admirabilis lux divinae beneficentiae ac benignitatis oboritur. Quid enim habent homines quod a Dei largitate profectum non sit? et si omnia sunt eius dona ac munera bonitatis, quid est quod non omnes pro viribus beneficentissimum Deum laudibus celebrent et gratiarum actione prosequantur?

---

[1] 1 Tim 2
[2] In Psalm. 140
[3] Epist. 59 ad Paul.
[4] Sal 49

Sed utriusque officii, et petendi aliquid a Deo et ei gratias agendi, multi sunt gradus, quorum alius alio est altior atque perfectior. Ut igitur fidelis populus non solum oret, sed etiam optime fungatur illo munere orationis, proponent ei pastores summam perfectamque orandi rationem, et ad eam, quam diligentissime poterunt, hortabuntur.

4 *Quinam sit optimus orandi modus, summusque precationis gradus*

Sed quinam est optimus orandi modus et summus precationis gradus? Nempe is quo pii et iusti homines utuntur; qui freti verae fidei stabili fundamento, quibusdam optimae mentis orationisque gradibus in illum locum perveniunt, ex quo infinitam Dei potentiam, immensam benignitatem ac sapientiam contemplari possunt; ubi etiam in spem certissimam veniunt, se et quidquid petierint in praesentia, et illam inexplicabilium bonorum vim consecuturos esse quae pollicitus est Deus largiturum se iis qui divinum auxilium pie et ex animo implorarint. His quasi duabus alis elata in caelum, anima ardenti studio pervenit ad Deum, quem omni gratiarum et laudum honore prosequitur, quod summis ab eo beneficiis affecta sit; tum vero, singulari adhibita pietate ac veneratione, quasi filius unicus charissimo parenti, quid sibi sit opus non dubitanter exponit. Quem precandi modum effundendi voce exprimunt divinae Litterae; inquit enim Propheta: *Effundo in conspectu eius orationem meam, et tribulationem meam ante ipsum pronuntio* [5] . Quae vox eam vim habet ut nihil reticeat, nihil occultet, sed effundat omnia is qui ad orandum venit, fidenter confugiens in sinum amantissimi parentis Dei. Ad id enim nos doctrina caelestis hortatur illis verbis: *Effundite coram illo corda vestra* [6] ; et: *Iacta super Dominum curam tuam* [7] . Hunc autem precationis gradum significat sanctus Augustinus, cum inquit in eo libro qui inscriptus est Enchiridion: *Quod fides credit, spes et charitas orat* [8] .

5 *Quae sit altera orandi ratio*

Alius est eorum gradus qui, mortiferis peccatis oppressi, fide tamen ea quae mortua dicitur, nituntur sese erigere et ad Deum ascendere; sed propter intermortuas vires summamque fidei imbecillitatem se altius a terra tollere non possunt; verumtamen sua peccata recognoscentes, et eorum conscientia ac

[5] Sal 140
[6] Ib. 61
[7] Ib. 54
[8] Cap. 17

dolore cruciati, humiliter ac demisse ex illo maxime longinquo loco paenitentes, scelerum a Deo veniam et pacem implorant. Horum oratio suum obtinet locum apud Deum, nam eorum preces audiuntur; immo vero huiusmodi homines liberalissime misericors Deus invitat: *Venite*, inquit, *ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* [9] . Ex horum hominum numero fuit ille publicanus qui, cum oculos ad caelum tollere non auderet, exiit tamen, inquit, e templo magis iustificatus quam pharisaeus [10] .

6 *Quo in gradu tertium genus deprecatorum consistat*

Est praeterea eorum gradus qui nondum fidei lucem acceperunt; verumtamen divina benignitate exiguum illorum naturae lumen accendente, vehementer excitantur ad studium cupiditatemque veritatis, quam ut doceantur, summis precibus petunt; qui si manent in voluntate, a Dei clementia eorum studium non repudiatur, quod exemplo Cornelii centurionis comprobatum videmus; nemini enim id ex animo petenti clausae sunt fores divinae benignitatis [11] .

7 *Quinam inter deprecatores extremo in gradu haereant*

Postremus est gradus eorum quos non modo facinorum ac flagitiorum non paenitentes, sed etiam sceleribus scelera cumulantes, tamen non pudet saepe a Deo petere peccatorum veniam in quibus volunt perseverare; qui tali statu ne ab hominibus quidem audere deberent, ut sibi ignoscerent postulare. Horum oratio a Deo non auditur; sic enim de Antiocho scriptum est: *Orabat autem hic scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus* [12] . Quare vehementer hortandi sunt qui in gravi illa miseria versantur, ut, abiecta peccandi voluntate, vere et ex animo se convertant ad Deum.

[9] Mt 11
[10] Lc 18
[11] He 10
[12] 3 Mac 9

Capitulum IV

1 *Quaenam a Deo petere liceat*

Sed quoniam in singulis petitionibus quid postulandum, quid non, suo loco dicetur, satis hic erit fideles universe illud admonere, ut quae iusta, quaeve honesta sint, a Deo petant homines; ne, si contra quam deceat aliquid postularint, illo responso repellantur: *Nescitis quid petatis* [1] . Quidquid autem recte optari potest petere licet, quod illa Domini uberrima promissa testantur: *Quodcumque volueritis, petetis et fiet vobis* [2] ; omnia enim se concessurum pollicetur.

2 *Quae res primo et per se a Deo petendae sint*

Quare primum optatum ac desiderium nostrum ad eam regulam dirigemus, ut ad Deum, qui summum est bonum, summum studium desideriumque referatur. Deinde cupiemus ea quae cum Deo nos maxime coniungant; quae vero nos inde seiungant, aut causam aliquam afferunt disiunctionis, ab omni studio et cupiditate nostra removenda sunt.

Hinc licet colligere secundum illud summum et perfectum bonum, quomodo reliqua quae dicuntur bona, et optanda sint, et a parente Deo postulanda.

3 *Corporis et externa bona quatenus a Deo petenda sint*

Nam haec corporis, quae vocant, et externa bona, ut sanitas, robur, pulchritudo, divitiae, honores, gloria, quia facultatem ac materiam saepe dant peccato (quare fit ut non omnino pie aut salutariter petantur), erit illa petitio his praescribenda finibus, ut haec vitae commoda postulentur necessitatis causa; quae precandi ratio refertur ad Deum. Licet enim nobis ea precibus petere quae et Iacob et Salomon postularunt; ille enim in hunc modum: *Si dederit mihi panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum erit mihi Dominus in Deum* [3] ; Salomon his verbis: *Tribue tantum victui meo necessaria* [4] .

---

[1] Mt 20
[2] Jn 15
[3] Gén 28
[4] Prov 30

4 *Divitiis et aliis bonis corporis quomodo utendum sit, quando ea Dei benignitate possidemus*

Cum vero nobis Dei benignitate suppeditetur ad victum et ad cultum, par est nos illius Apostoli cohortationis recordari: *Qui emunt, tamquam non possidentes, et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur ; praeterit enim figura huius mundi* [5] ; item: *Divitiae si affluant, nolite cor apponere* [6] ; quarum fructum et usum tantummodo nostrum esse, sed ita ut cum ceteris communicemus, ab ipso doctore Deo didicimus. Si valemus, si reliquis externis et corporis bonis abundamus, eo illa nobis tributa esse meminerimus, ut et facilius Deo inservire possimus, et proximo omnia eius generis commodare.

5 *Ingenii et doctrinae bona quomodo petenda sint*

Ingenii autem bona et ornamenta, cuius generis sunt artes atque doctrinae, petere non licet, sed ea tantum conditione, si nobis ad Dei gloriam et ad salutem profutura sunt. Quod autem omnino et sine adiunctione aut conditione optandum, quaerendum, postulandum est, quemadmodum antea diximus, id Dei gloria est; et deinceps omnia quae summo illi bono coniungere nos queant, ut fides, timor Dei, amor, de quibus plenius dicemus in explicatione petitionum.

---

[5] Sal 61

[6] 1 Cor 7

Capitulum V

1 *Nullus genus hominum in hoc mundo est, pro quibus non liceat Deum precari*

His autem cognitis quae petenda sint, docendus est fidelis populus pro quibus orare debeat. Continet autem oratio petitionem et gratiarum actionem; quare prius de petitione dicamus.

Orandum igitur est pro omnibus sine ulla exceptione vel inimicitiarum, vel gentis, vel religionis; nam sive hostis sit, sive alienus, sive infidelis, proximus est; quem quia Dei iussu amare debemus, sequitur ut preces quoque, quod amoris officium est, pro eo facere oporteat. Nam eo pertinet illa Apostoli eo hortatio: *Obsecro fieri orationes pro omnibus hominibus* [1] . Qua in oratione primum petenda sunt quae salutem animae complectuntur, deinde quae corporis.

2 *Pro quibus praecipue orandum sit*

Debemus autem hoc precationis officium primum pastoribus animarum tribuere, quod ab Apostolo eius exemplo monemur; scribit enim is ad Colossenses ut orent pro se, *ut sibi Deus aperiat ostium sermonis* [2] ; quod item facit ad Thessalonicenses [3] . Est praeterea in Actis apostolorum: *Oratio fiebat sine intermissione ab Ecclesia pro Petro* [4] . Cuius etiam officii a divo Basilio in libris de moribus admonemur; *pro iis enim orandum esse*, inquit, *qui praesunt verbo veritatis* [5] .

Secundo loco pro principibus nos precari oportet, ex eiusdem Apostoli sententia; quanto enim publico bono principibus piis et iustis utamur nemo ignorat. Itaque rogandus est Deus ut tales sint quales esse oportet qui reliquis hominibus praesint.

Exstant exempla sanctorum hominum quibus monemur ut pro bonis etiam piisque deprecemur; egent enim et illi precibus aliorum; quod divinitus factum est ne superbia efferantur, dum intelligunt se inferiorum suffragiis indigere.

---

[1] 1 Tim 2
[2] Col 4
[3] 1 Tes 5
[4] He 12
[5] Re. 56

3 *Pro inimicis nostris et hostibus Ecclesiae idem praestandum esse monstratur*

Iussit praeterea Dominus precari pro persequentibus et calumniantibus nos. Illud etiam sancti Augustini testimonio [6] celebratum est, hanc esse acceptam consuetudinem ab apostolis, pro iis qui ab Ecclesia sunt alieni preces et vota faciendi, ut infidelibus donetur fides; ut idolorum cultores ab impietatis errore liberentur; ut iudaei, discussa animorum caligine, lucem veritatis accipiant; ut haeretici, redeuntes ad sanitatem, catholicae doctrinae praeceptis erudiantur; ut schismatici, a qua desciverunt sanctissimae parentis Ecclesiae communione, cum ea iterum verae charitatis nodo iuncti copulentur. Quantam autem vim habeant preces pro huiusmodi hominibus factae ex animo, constat tam multis exemplis omnis hominum generis, quos quotidie ereptos a potestate tenebrarum transfert Deus in regnum Filii charitatis suae, et ex vasis irae facit vasa misericordiae; in quo plurimum valere piorum obsecrationem, nemo qui recte sentiat dubitare potest.

4 *Quomodo etiam ad mortuos extendi possit hoc beneficium*

Preces autem quae pro mortuis fiunt, ut ab igne purgatorii liberentur, ex apostolorum doctrina fluxerunt; qua de re satis dictum est, cum de sacrificio Missae loqueremur.

5 *Non prodest illis aliena oratio, qui peccant ad mortem*

In iis autem qui peccare dicuntur ad mortem [7] , vix quidquam precibus votisque proficitur; verumtamen est christianae charitatis et precari pro illis et lacrimis contendere, an eis possint reddere pacatum Deum.

6 *Quomodo execrationes quae in Scripturis leguntur, sint accipiendae*

Exsecrationes vero sanctorum hominum quibus in impios utuntur, ex Patrum sententia constat esse vel praedictiones eorum quae illis eventura sunt, vel adhibitas contra peccatum, ut, salvis hominibus, peccati vis intereat.

[6] Ep. 107 ad Vital.
[7] 1 Jn 1

7 *Quis sit usus gratiarum actionis*

In altera parte precationis maximas Deo gratias agimus pro divinis eius immortalibusque beneficiis, quibus et semper affecit et quotidie afficit humanum genus. Maxime autem fungimur hoc munere gratiarum actionis, sanctorum omnium causa, quo in officio singulares Deo laudes tribuimus et eorum victoriae et triumphi, quem de omnibus et intimis et externis hostibus eius benignitate deportarunt.

8 *Inter eas gratulationes, quae Sanctorum causa Deo exhibentur, quaenam in Ecclesia primas partes obtineant*

Huc pertinet prima illa pars angelicae salutationis, cum ea ad precandum utimur: *Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus.* Nam Deum summis et habendis laudibus et gratiis agendis celebramus, quod sanctissimam Virginem omni caelestium donorum munere cumulavit; ipsique Virgini singularem illam gratulamur felicitatem.

Iure autem sancta Dei Ecclesia huic gratiarum actioni preces etiam et implorationem sanctissimae Dei Matris adiunxit, qua pie atque suppliciter ad eam confugeremus, ut nobis peccatoribus sua intercessione conciliaret Deum, bonaque tum ad hanc, tum ad aeternam vitam necessaria impetraret. Ergo nos exsules filii Evae, qui hanc lacrimarum vallem incolimus, assidue misericordiae Matrem ac fidelis populi advocatam invocare debemus, ut oret pro nobis peccatoribus, ab eaque hac prece opem et auxilium implorare, cuius et praestantissima merita apud Deum esse, et summam voluntatem iuvandi humanum genus, nemo nisi impie et nefarie dubitare potest.

Capitulum VI

1 *Ad quem dirigenda sit praecipue oratio*

Deum autem orandum esse et eius nomen invocandum, ipsa loquitur naturae vis insita in hominum mentibus, non solum tradunt divinae Litterae, in quibus licet audire imperantem Deum: *Invoca me in die tribulationis* [1] . Sed Dei nomine tres Personas intelligi oportet.

2 *Sintne etiam Sancti cum Christo regnantes invocandi*

Secundo loco confugimus ad auxilia sanctorum, qui in caelo sunt; quibus etiam preces esse faciendas ita certum est in Ecclesia Dei, ut piis nulla de eo dubitatio possit accidere. Quae res quia separatim suo loco est explicata, eo et parochos et ceteros transmittimus.

Sed ut tollatur omnis error imperitorum, operae pretium erit docere fidelem populum quid intersit inter hanc invocandi rationem.

3 *Aliter Deum et aliter Sanctos imploramus*

Non enim eodem modo Deum et sanctos imploramus; nam precamur Deum ut ipse vel bona det vel liberet a malis; a sanctis autem, quia gratiosi sunt apud Deum, petimus ut nostri patrocinium suscipiant, ut nobis a Deo impetrent ea quorum indigemus. Hinc duas adhibemus precandi formulas, modo differentes: ad Deum enim proprie dicimus: *Miserere nobis, audi nos*; ad sanctum: *Ora pro nobis.*

4 *Quomodo a Sanctis petere possimus, ut nostri misereantur*

Quamquam licet etiam alia quadam ratione petere a sanctis ipsis ut nostri misereantur; sunt enim maxime misericordes. Itaque precari possumus eos ut, conditionis nostrae miseria permoti, sua nos apud Deum gratia ac deprecatione iuvent. Quo loco illud maxime cavendum est omnibus, ne, quod Dei proprium est, cuiquam praeterea tribuant; immo vero, cum ad imaginem sancti alicuius quis Dominicam orationem pronuntiat, ita tum sentiat se ab illo petere ut secum oret, sibique postulet ea quae Dominicae orationis formula continentur, et sui denique sit interpres et deprecator ad Deum; nam eos hoc fungi officio docuit sanctus Ioannes apostolus in Apocalypsi [2] .

[1]Sal 49
[2]Ap 8

Capitulum VII

1 *Quibus maxime virtutibus animus ad orationem sit praeparandus*

Est in divinis Litteris: *Ante orationem praepara animam tuam, et noli esse quasi homo qui tentat Deum* [1] ; tentat enim Deum is qui, cum bene orat, male agit, et cum loquatur cum Deo, a precibus animus eius aberrat. Quare cum tanti intersit quo quisque animo Deo preces faciat, tradant parochi vias precationum piis auditoribus.

Primus igitur gradus ad orationem erit vere humilis ac demissus animus, scelerum quoque recognitio; quibus sceleribus intelligat qui ad Deum accedit, se non modo dignum non esse qui quidquam impetret a Deo, sed qui ne in eius quidem conspectum veniat oraturus. Huius praeparationis saepissime mentionem faciunt divinae Litterae, quae et illud loquuntur: *Respexit in orationem humilium et non sprevit preces eorum* [2] ; item: *Oratio humiliantis se nubes penetrabit* [3] . Sed occurrent pastoribus eruditis loci innumerabiles, qui in eam sententiam conveniant; quamobrem plurium non necessaria commemoratione supersedemus; tantum vero, quae alias attigimus, ne in hac quidem parte, quia sunt apposita ad hanc rationem, duo illa exempla praetermittemus. Publicanus est ille notissimus qui, longe consistens, oculos humo tollere non audebat [4] ; est etiam mulier illa peccatrix quae, dolore commota, lacrimis pedes Christi Domini perfudit [5] ; uterque quantum afferat orationi pondus humilitas christiana declaravit. Sequitur angor quidam in recordatione delictorum, vel saltem aliquis doloris sensus ob eam causam quod dolere non possimus; quorum utrumque, vel certe alterum, nisi a paenitente adhibeatur, venia impetrari non potest.

2 *Quae potissimum scelera volenti cum fructu orare sint cavenda*

Sed quia sunt quaedam scelera quae maxime obstant quominus in precatione Deus postulationi nostrae concedat, ut caedes et illata vis, manus abstinendae sunt ab hac crudelitate et violentia. De quo facinore sic Isaiae ore loquitur Deus: *Cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis; et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam; manus enim vestrae sanguine plenae sunt* [6] . Fugienda est ira ac dissidium, quae magnopere etiam

[1] Sir 18
[2] Sal 11
[3] Sir 35
[4] Lc 18
[5] Lc 7
[6] Is 1

impediunt ne preces audiantur; de quibus est illud Apostoli: *Volo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira et disceptatione* [7] . Videndum est praeterea ne nos implacabiles cuiquam praebeamus in iniuria; nam, sic affecti, Deum precibus adducere non poterimus ut nobis ignoscat. *Cum enim stabitis*, inquit ipse, *ad orandum, dimittite si quid habetis*; et: *Si non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra* [8] . Cavendum quoque est ne duri simus et inhumani egentibus; nam in eiusmodi homines illud dictum est: *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit et non exaudietur* [9] . Quid dicemus de superbia? Quae quantopere Deum offendat, testis est illa vox: *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* [10] . Quid de contemptione divinorum oraculorum? In quam exstat illud Salomonis: *Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit exsecrabilis* [11] . Quo tamen loco non excluditur deprecatio factae iniuriae, non caedis, non iracundiae, non illiberalitatis in pauperes, non superbiae, non despicientiae divinae orationis, non denique reliquorum scelerum, si ignoscendi venia petatur.

3 *De fide in Deum, quae ad orationem necessaria censetur*

Est vero ad hanc quoque praeparationem animi fides necessaria; quae si desit, neque de summi Patris omnipotentia, neque de illius misericordia, unde tamen orantis fiducia oritur, habetur cognitio, quemadmodum docuit ipse Christus Dominus: *Omnia*, inquit, *quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis* [12] . De huiusmodi fide scribit sanctus Augustinus de verbis Domini: *Si fides deficit, oratio periit* [13] . Caput igitur est ad rite orandum quod iam dictum est, ut fide firmi ac fixi simus; quod Apostolus ex contrario ostendit: *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt?* [14] Itaque credamus oportet ut et orare possimus, et ne nos fides ipsa deficiat qua salutariter oramus; fides enim est quae preces fundit; preces faciunt ut, omni dubitatione sublata, stabilis ac firma sit fides. In hanc sententiam sanctus hortabatur Ignatius eos qui ad Deum adirent oraturi: *Noli dubio esse animo in oratione; beatus est qui non dubitaverit* [15] . Quare ad impetrandum quod velimus

[7] 1 Tim 2
[8] Mc 11; Mt 6
[9] Prov 21
[10] 1 Pe 5
[11] Prov 28
[12] Mt 21
[13] Serm. 36 de Verb. Dom. cap. 1
[14] Rom 10
[15] Epist. ad Hier.

a Deo, maximum pondus affert fides et certa spes impetrandi; quod monet sanctus Iacobus: *Postulet in fide, nihil haesitans* [16] .

4 *Quae nos ad fidem impetrandi ea, quae in oratione petimus, inducere possint*

Multa sunt quibus nos confidere oportet in hoc officio precationis. Est ipsa Dei in nos perspecta voluntas ac benignitas, cum iubet nos se Patrem appellare, ut eius nos esse filios intelligamus. Est prope infinitus numerus eorum qui Deum exoraverunt. Est summus ille deprecator qui nobis semper praesto est, Christus Dominus, de quo sic est apud sanctum Ioannem: *Si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum, iustum; et ipse est propitiatio pro peccatis nostris* [17] ; item Paulus apostolus: *Christus Iesus qui mortuus est, immo qui et resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis* [18] ; item ad Timotheum: *Unus enim Deus, unus et Mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus* [19] ; tum ad Hebraeos: *Unde debuit per omnia fratribus assimilari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum* [20] . Quare etsi nos indigni sumus qui impetremus, tamen optimi dignitate interpretis ac deprecatoris Iesu Christi sperare et magnopere confidere debemus, nobis omnia quae per illum rite petierimus, concessurum Deum.

5 *Spiritus Sanctus nostrarum orationum auctor est*

Denique nostrae auctor est precationis Spiritus Sanctus, quo duce preces nostras audiri necesse est. Accepimus enim Spiritum adoptionis filiorum Dei in quo clamamus: Abbay Pater; qui quidem Spiritus infirmitatem, qui inscitiam nostram adiuvat in hoc orandi munere; immo vero, inquit: Ipse postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

6 *Quomodo in fide iuvari ad impetranda Dei beneficia debeamus*

Quod si qui titubant interdum nec se satis esse firmos in fide sentiunt, utantur illa voce apostolorum: *Domine, adauge nobis fidem* [21] ; et caecis

---

[16] Sant 1
[17] 1 Jn 2
[18] Rom 8
[19] 1 Tim 2
[20] Heb 2
[21] Lc 17

illius: *Adiuva incredulitatem meam* [22] .

Sed tum maxime et fide et spe vigentes, omnia a Deo optata consequemur, cum ad ipsius Dei legem ac voluntatem omnem mentem, actionem et orationem nostram conformabimus: *Si manseritis enim, inquit, in me et verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis petetis, et fiet vobis* [23] . Quamquam ad hanc impetrandi a Deo omnia facultatem, imprimis necessaria est, ut antea diximus, oblivio iniuriarum et benevolentia ac benefica voluntas in proximos.

[22] Mc 9
[23] Jn 15

Capitulum VIII

1 *De optima orandi ratione docendum esse populum et quid sit orare in spiritu et veritate*

Maxime autem refert quomodo sacris precibus utamur; nam etsi precatio bonum est salutare, tamen, nisi recte adhibeatur, minime prodest; *quod enim petimus, saepe non assequimur*, ut sanctus inquit Iacobus, *ob eam causam quia male petimus* [1] . Ergo docebunt parochi fidelem populum quae sit optima ratio bene petendi, et privatim ac publice orandi; quae praecepta christianae orationis tradita sunt ex Christi Domini disciplina.

Est igitur orandum in spiritu et veritate; nam caelestis Pater *tales quaerit qui adorent eum in spiritu et veritate* [2] . Orat autem eo modo, qui intimum ac flagrans animi studium adhibet. A qua spirituali precandi ratione vocalem non excludimus; verumtamen principatum iure tribuendum ducimus illi quae a vehementi animo proficiscitur obsecrationi; quam Deus, cui patent occultae hominum cogitationes, audit, etiamsi non ore proferatur. Audivit Annae eius quae fuit mater Samuelis, intimas preces, de qua illud legimus flentem orasse et tantum labia moventem [3] . Oravit hoc modo David; inquit enim: *Tibi dixit cor meum, exquisivit te facies mea* [4] . Huiusmodi exempla in divinis Libris passim legentibus occurrunt.

2 *Quis sit usus orationis vocalis praecipuus*

Habet autem vocalis oratio propriam utilitatem et necessitatem; nam incendit animi studium, et religionem orantis inflammat; quod ad Probam scripsit sanctus Augustinus hoc modo: *Nonnumquam verbis et aliis signis ad augendum desiderium sanctum nos ipsi acrius excitamus. Cogimur interdum, vehementi animi cupiditate et pietate, verbis efferre sententiam; nam exsultante animo laetitia, par etiam est linguam exsultare; et vero decet nos cumulatum illud sacrificium facere et animae et corporis. Quem apostolorum orandi morem fuisse, ex Actis* [5] *et ex Apostolo multis locis cognoscimus* [6] .

[1] Sant 4
[2] Jn 4
[3] 1 Re 1
[4] Sal 26
[5] He 4,16
[6] 1 Cor 14; Ef 3; Col 3

3 *Vocis officium perinde in privata oratione ac in publica necessaria non est*

Sed quoniam duplex precandi ratio est, privata et publica, privatae orationis pronuntiatione utimur, ut intimum studium et pietatem adiuvet; in publica, quae ad incitandam fidelis populi religionem instituta est, certis statisque temporibus linguae officio supersederi nullo modo potest.

4 *Soli christiani in spiritu orant et longas orationes non debent refugere*

Hanc vero spiritu orandi consuetudinem, propriam christianorum hominum, infideles minime colunt, de quibus ita licet Christum Dominum loquentem audire: *Orantes nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt; putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis; scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum* [7] . Cum autem prohibeat loquacitatem, longas tamen preces quae a vehementi ac diuturno animi studio proficiscantur, tantum abest ut reiiciat, ut etiam suo exemplo nos ad eam rationem cohortetur; qui non modo noctes in precatione consumpsit [8] , sed ter eundem sermonem repetiit [9] . Tantum igitur statuendum est inani verborum sono minime exoran Deum.

5 *Orationes hypocritarum reiicit Dominus*

Nec vero ex animo orant hypocritae a quorum nos consuetudine deterret Christus Dominus in hanc sententiam: *Cum oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus: amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem, cum oraveris, intra in cubiculum tuum et, clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito; et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi* [10] . Cubiculum, quod hoc loco dicitur, ad cor hominis referri potest, quod non satis est ingredi, sed praeterea occludi oportet, ne quid irrumpat vel influat in animas extrinsecus, quo precationis integritas violari possit; tum enim caelestis Pater, qui omnium mentes et occultas cogitationes maxime perspicit, orantis postulationi concedit.

---

[7] Mt 6
[8] Lc 6
[9] Mt 26
[10] Ib. 6

6 *Si diutius, quod postulamus, differtur, non tamen ab hoc pietatis exercitio cessandum est*

Requirit praeterea oratio assiduitatem, quae quantam vim habeat, iudicis illius exemplo Dei Filius ostendit, qui cum nec timeret Deum nec hominem revereretur, victus assiduitate ac diligentia viduae, eius postulationi concessit [11] . Itaque assidue Deo preces faciendae sunt, nec imitandi illi qui semel aut iterum orantes, nisi quod petunt impetrarint, in oratione defatigantur; nulla enim huius officii lassitudo esse debet, quod nos Christi Domini et Apostoli docet auctoritas. Quod si interdum voluntas in eo defecerit, precibus a Deo petamus perseverandi vim.

7 *Christus, si quid a coelesti Patre postulare velimus illud in suo nomine postulandum iussit*

Vult etiam Dei Filius orationem nostram ad Patrem suo nomine pervenire; quae eius merito et gratia deprecatoris id pondus assequitur, ut a caelesti Patre audiatur. Est enim eius illa vox apud sanctum Ioannem: *Amen, amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis . Usque modo non petistis quidquam in nomine meo; petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum* [12] ; et iterum: *Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam* [13] .

8 *Fervor Sanctorum in oratione imitandus et petitioni gratiarum actio adiungenda*

Imitemur ardens sanctorum hominum studium quod in orando adhibebant. Gratiarum autem actionem cum precatione iungamus, apostolorum exemplo, qui hanc consuetudinem perpetuo servaverunt, quemadmodum apud Apostolum licet videre [14] .

[11] Lc 18
[12] Jn 16
[13] Ib. 14
[14] 1 Cor 14; Ef 1,5; Col 3

9 *Ut fervens et efficax sit oratio, ieiunium est adhibendum, et eleemosyna*

Ieiunium vero et eleemosynam ad orationem adhibeamus. Ieiunium quidem certe maxime est cum oratione sociatum; nam qui cibo et potu sunt onusti, horum mens oppressa est sic, ut neque Deum intueri neque quid sibi velit oratio cogitare possint. Sequitur eleemosyna, quae magnam et ipsa cum oratione societatem habet. Quis enim, cui facultas sit benigne faciendi ei qui aliena misericordia vivat, nec opituletur proximo et fratri suo, se charitate praeditum dicere audeat? Aut quo ore is qui expers sit charitatis, Dei auxilium implorabit, nisi tum peccati veniam precatur, simul et a Deo suppliciter postulat charitatem? Quare divinitus factum est ut saluti hominum triplici hoc remedio subveniretur: cum enim peccando vel offendamus Deum, vel proximos violemus, vel nos ipsos laedamus, sacris precibus placatum reddimus Deum, eleemosyna redimimus hominum offensiones, ieiunio proprias vitae sordes eluimus. Et quamquam singula prosint ad omnium scelerum genera, tamen proprie singulis iis peccatis quae diximus, apposita et accommodata sunt.

Capitulum IX

Pater noster, Qui Es in caelis

1 *Cur in huius precationis initio Christus Patris nomen potius quam Domini aut Iudicis nos usurpare voluerit*

Cum haec formula christianae precationis a Iesu Christo tradita, eam habeat viam ut, antequam ad preces postulationesque veniamus, certis verbis loco prooemii nobis utendum sit, quibus pie ad Deum accedentes, fidentius etiam id facere possimus; parochi officium est illa distincte dilucideque declarare, ut alacrior pius populus ad preces adeat seque cum Patre Deo acturum intelligat. Prooemium autem, si spectes verba, brevissimum est; si res aestimes, gravissimum mysteriorumque plenissimum.

Ac prima quidem vox qua Dei iussu et institutione utimur in hac precatione, est *Pater*; nam etsi Salvator noster divinam hanc orationem praetexere potuit aliquo verbo quod plus maiestatis haberet, exempli causa, Creatoris aut Domini, tamen haec omisit quae timorem simul nobis afferre possent; illud autem adhibuit quod orantibus et aliquid a Deo petentibus, amorem fiduciamque conciliat; quid enim iucundius est Patris nomine, quod indulgentiam sonat et charitatem?

2 *Quae sit prima ratio ob quam homines Deum merito Patrem hic apellant*

Quibus autem rationibus Patris nomen Deo conveniat, suppeditabit facultas docendi fidelem populum ex locis creationis, gubernationis ac redemptionis.

Nam cum Deus hominem creaverit ad imaginem suam nec illam ceteris animantibus imperaverit, ex hoc singulari munere quo hominem ornavit, iure omnium hominum, nec fidelium modo sed etiam infidelium, Pater in divinis Scripturis appellatur.

3 *Quae sit altera ratio, ob quam Deus Pater hominum dicatur*

A gubernatione vero sumere poterit argumentum, quod prospiciendo et consulendo utilitati hominum, praecipuo quodam curae et providentiae modo, nobis praestat patriam charitatem.

Sed ut in huius explicatione argumenti paternam Dei de hominibus curam melius agnoscat, de custodia angelorum, in quorum tutela sunt homines, aliquid dicendum videtur.

4 *Dei providentia illud negotium Angelis datum est, ut custodiant*

Est enim Dei providentia datum hoc negotium angelis, ut custodiant humanum genus singulisque hominibus praesto sint, ne gravius aliquod detrimentum accipiant; nam ut parentes, si infesta et periculosa via filiis iter faciendum sit, custodes adhibent et periculorum adiutores; sic caelestis Parens in hoc itinere quo ad caelestem patriam contendimus, singulis nobis praeposuit angelos, quorum ope ac diligentia tecti, furtim paratos ab hostibus laqueos vitaremus, et factos in nos horribiles impetus repelleremus; iisque ducibus rectum iter teneremus, ne obiectus aliquis error a fallaci adversario, nos de via posset deducere quae ducit in caelum.

5 *Quibus argumentis clare intelligamus magnitudinem utilitatis, quae ab homines ex custodia Angelorum redeat*

Quam vero habeat utilitatem haec de hominibus Dei cura ac providentia singularis, cuius munus et administratio mandata est angelis, quorum inter Deum et homines media est et interiecta natura, patet exemplis, quorum copiam suppeditant divinae Litterae, quae testantur saepe Dei benignitate factum esse ut, inspectantibus hominibus, angeli mirabiles res efficerent quibus moneremur innumerabilia eius generis quae sub oculos non caderent, a custodibus nostrae salutis angelis effici utiliter ac salutariter. Raphael angelus Tobiae comes et dux itineris divinitus adiunctus, illum duxit et reduxit incolumem [1] ; cui et adiumento fuit ne ab immani pisce devoraretur; et quanta esset in eius piscis iecore, felle et corde vis demonstravit [2] . Ille daemonium expulit, eiusque impedita et colligata potestate, ne Tobiae noceret effecit [3] ; ille verum et legitimum matrimonii ius et usum adolescentem edocuit; ille Tobiae patri, oculis capto, lumina restituit [4] .

6 *De Angelo per quem divus Petrus a carcere liberatus*

Angelus item ille Principis apostolorum liberator, uberem praebebit materiam ad erudiendum pium gregem de admirabili fructu curae custodiaeque angelorum, cum demonstrabunt parochi angelum carceris tenebras illustrantem, et Petrum tacto eius latere e somno excitantem, solventem catenas,

[1] Tob 5
[2] Ib. 8
[3] Ib. 6
[4] Ib. 12

dirumpentem vincula, monentem ut surgeret seque, sumptis caligis et reliquo vestitu, sequeretur; cum docebunt ab eodem angelo Petrum per custodias libere eductum e carcere et, aperta denique ianua, in tuto collocatum [5] . Huius generis exemplorum, quemadmodum diximus, referta est sanctarum Litterarum historia, quibus intelligimus quanta sit vis beneficiorum quae confert in homines Deus angelis interpretibus et internuntiis, nec solum certa aliqua et privata de re missis, sed a primo ortu nostrae curae praepositis et in singulorum omnium hominum salutis praesidio collocatis. Hanc doctrinae diligentiam illa utilitas consequetur, ut audientium mentes erigantur, et ad agnoscendam ac venerandam Dei paternam de se curam ac providentiam excitentur.

7 *Qua praeterea ratione agnoscant homines fideles paterna Dei de hominibus curam*

Commendabit autem hoc loco parochus, in primisque praedicabit divitias benignitatis Dei erga genus humanum; quem cum a primo parente nostri generis et peccati usque ad hanc diem offenderimus flagitiis ac sceleribus innumerabilibus, retinet tamen in nos charitatem, neque praecipuam illam de nobis curam deponit. Quem si quis existimat hominum oblivisci, amens est, et in Deum iacit indignissimam contumeliam. Irascitur israeli Deus propter eius gentis blasphemiam, quae se arbitrabatur caelesti ope desertam esse; est enim in Exodo: *Tentaverunt Dominum, dicentes: Estne Deus in nobis, an non?* [6] et apud Ezechielem succenset eidem populo Deus, quod dixerat: *Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram* [7] . Ergo fideles his auctoritatibus a nefaria illa opinione deterrendi sunt, fieri posse ut Deum capiat hominum oblivio. In quam sententiam audire licet conquerentem de Deo apud Isaiam israeliticum populum, contraque Deum stultam eius querimoniam benigna similitudine refellentem. Est enim ibi: *Dixit Sion: Dereliquit me Dominus; et Dominus oblitus est mei. Cui Deus: Numquid oblivisci potest mulier infantem suum ut non misereatur filio uteri sui etsi illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te* [8] .

[5] He 12
[6] Éx 17
[7] Ez 8
[8] Is 49

8 *Exemplo primi parentes Dei in nos benignitas demonstratur*

Quibus locis quamquam id liquido confirmatur, tamen ut penitus fideli populo persuadeatur nullum posse tempus accidere quo deponat Deus hominum memoriam, quo eis non tribuat patriae charitatis officia, parochi rem clarissimo primorum hominum exemplo comprobabunt; quos, post neglectum violatumque Dei iussum, cum acerbius accusatos et horribili illa sententia condemnatos audis: *Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae, spinas et tribulos germinabit tibi et comedes herbas terrae* [9] ; cum vides e paradiso expulsos et, ut omnis reditus spes adimeretur cum in aditu paradisi collocatum legis cherubim, flammeum tenentem et versatilem gladium; cum ab ulciscente suam iniuriam Deo illos intimis et externis molestiis conflictatos intelligis: an non actum de homine putes? an non credas non modo divino illum auxilio nudatum, sed etiam cuivis iniuriae propositum? Verumtamen in tantis divinae irae et ultionis indiciis, oborta est lux quaedam Dei in eos charitatis. *Fecit enim*, inquit, *Dominus Deus Adae et uxori eius tunicas pelliceas, et induit eos*; quod maximum fuit argumentum hominibus nullo unquam tempore defuturum Deum.

9 *Nullis quantumvis magnis hominum sceleribus Dei benignitatem exhauriri posse probatur*

Huius etiam sententiae vim, non exhauriri Dei amorem ulla hominum iniuria, David expressit illis verbis: *Numquid continebit Deus in ira sua misericordias suas?* [10] Hanc Habacuch, Deum affatus, exposuit, dum inquit: *Cum iratus fueris, misericordiae recordaberis* [11] ; hanc sic Michaeas aperuit: *Quis, Deus, similis tui, qui aufers iniquitatem, et transfers peccatum reliquiarum hereditatis tuae. Non immittet ultra furorem suum, quoniam volens misericordiam est* [12] . Omnino res ita se habet, cum maxime perditos nos et Dei praesidio spoliatos arbitramur, tum maxime pro immensa sua bonitate nos quaerit et curat Deus; sustinet enim in ira gladium iustitiae, nec cessat effundere inexhaustos misericordiae thesauros.

---

[9] Gén 3
[10] Sal 76
[11] Hab 3
[12] Miq 7

10 *Quae sit tertia ratio qua patriae charitatis beneficium in genus humanum Deus cumulate ostendit*

Magnam igitur vim habent ad declarandam praecipuam Dei rationem in amando tuendoque hominum genere creatio et gubernatio. Sed tamen illud opus redimendi hominem sic eminet inter duo superiora, ut beneficentissimus Deus parensque noster summam in nos benignitatem tertio hoc beneficio cumulatam illustrarit.

Quare tradet spiritualibus filiis parochus et assidue eorum auribus inculcabit hanc praestantissimam Dei erga nos charitatem, ut intelligant se, quia redempti sint, admirabilem in modum Dei filios evasisse. *Dedit enim*, inquit Ioannes, *eis potestatem filios Dei fieri, et ex Deo nati sunt* [13] . Quam ob causam baptismus, quod primum redemptionis pignus et monumentum habemus, sacramentum regenerationis dicitur; inde enim nascimur Dei filii, nam inquit ipse Dominus: *Quod natum est ex Spiritu, spiritus est* [14] ; et: *Oportet vos nasci denuo*; item Petrus apostolus: *Renati non ex semine corruptibili sed incorruptibili, per verbum Dei vivi* [15] .

11 *Singulari Dei beneficio per redemptionem filii Dei effecti sumus*

Huius pondere redemptionis et Spiritum Sanctum accepimus et Dei gratia dignati sumus. Quo munere Dei filii adoptamur, quemadmodum ad Romanos scripsit apostolus Paulus: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater* [16] . Cuius vim et efficaciam adoptionis explanat sanctus Ioannes ad hunc modum: *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus* [17] .

12 *Quid christiani, filii Dei iam effecti, post tot accepta paternae charitatis officia, vicissim Patri praestare debeant*

His expositis, admonendus est fidelis populus quid ipse vicissim debeat amantissimo Patri Deo, ut intelligat quem amorem ac pietatem, quam oboedientiam ac venerationem creatori, gubernatori ac redemptori praestare; qua spe ac fiducia illum invocare oporteat.

---

[13] Jn 1
[14] Ib. 3
[15] 1 Pe 1
[16] Rom 8
[17] 1 Jn 3

Sed ad erudiendam inscitiam dirigendamque sententiae perversitatem eorum, si qui tantummodo secundas res et prosperum vitae cursum argumento esse existimant Deum conservare nobis amorem suum, rebus autem adversis et calamitatibus cum a Deo exercemur, id esse signum hostilis in nos animi et prorsus abalienatae a nobis divinae voluntatis; demostrandum erit, cum tangit nos manus Domini, minime id hostiliter facere Dominum, verum percutiendo sanare et plagam a Deo venientem esse medicinam. Castigat enim peccantes, ut ea disciplina meliores faciat et praesenti animadversione redimat ab exitio sempiterno. Nam visitat quidem in virga iniquitates nostras et in verberibus peccata nostra, misericordiam autem suam non aufert a nobis. Quare monendi sunt fideles ut in eiusmodi castigatione patriam Dei charitatem agnoscant, et illud apud patientissimum Iob in memoria et in ore habeant: *Ipse vulnerat et medetur; percutit, et manus eius sanabunt* [18] ; ut illud usurpent quod sub persona israelitici populi scripsit Ieremias: *Castigasti me, et eruditus sum quasi iuvenculus indomitus; converte me, et convertar, quia tu Dominus Deus meus* [19] ; ut Tobiae exemplum sibi proponant, qui cum in illa plaga caecitatis paternam Dei manum caedentem sensisset, exclamavit: *Benedico te, Domine Deus Israel, quia tu castigasti me, et tu salvasti me* [20] .

13 *Deum numquam nostri oblitum esse fidelibus inculcandum*

In quo maxime cavendum est fidelibus ne, etiamsi quovis incommodo affecti, quavis calamitate afflicti sint, Deum id ignorare existiment; ait enim ipse: *Capillus de capite vestro non peribit* [21] . Immo vero se ipsi illo divini oraculi solatio consolentur quod in Apocalypsi dictum est: *Ego quos amo, arguo et castigo* [22] ; conquiescam in Apostoli cohortatione ad Hebraeos: *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris, dum ab eo arguens. Quem enim diligit Dominus castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit. Quod si extra disciplinam estis, adulterini estis et non filii. Patres quidem carnis nostrae eruditores habuimus et reverebamur eos; non multo magis obtemperabimus Patri spirituum, et vivemus?* [23]

---

[18] Job 5
[19] Jer 31
[20] Tob 11
[21] Lc 21
[22] Ap 3
[23] Heb 12

14 *Cur Deum pluralitatis vocabulo nostrum Patrem hic appellare iubeamur*

Cum Patrem invocamus singuli, et nostrum appellamus, docemur ex dono ac iure divinae adoptionis consequi necessario ut fratres sint fideles omnes, et inter se fraterne amare debeant: *Omnes enim*, inquit, *vos fratres estis; unus est enim Pater vester qui in caelis est* [24] ; quare etiam in Epistolis fideles omnes apostoli fratres appellant. Ex quo item conficitur illa consecutio necessaria, ut eadem adoptione Dei non solum inter se fideles universi fraterna necessitudine coniungantur, sed quia homo est unigenitus Dei Filius, fratres etiam eius et nominentur et sint; nam in epistola ad Hebraeos, cum de Filio Dei loqueretur, scripsit Apostolus: *Non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis* [25] quod David de Christo Domino tanto ante praedixerat [26] . Ipse vero etiam Christus sic apud Evangelistam loquitur ad mulieres: *Renuntiate fratribus meis ut eant in Galilaeam; ibi me videbunt* [27] . Quod tum ab eo dictum esse constat, cum iam excitatus a mortuis immortalitatem esset consecutus; ne quis existimet fraternam hanc cognationem eius resurrectione et in caelum ascensu dissolutam esse. Tantum enim abest ut hanc coniunctionem et charitatem Christi resurrectio diremerit, ut ex illa maiestatis et gloriae sede, tum cum de omnibus omnis memoriae hominibus iudicabit, fidelium minimos ab eo fratrum nomine appellandos acceperimus [28] .

15 *Qua ratione inter Christi fratres fideles censeantur*

Qui autem fieri potest ut Christi fratres non simus, cuius coheredes dicimur? [29] Est enim primogenitus ipse, constitutus heres universorum [30] ; nos vero, secundo loco geniti, coheredes eius pro modo caelestium donorum, pro ratione charitatis qua praebuerimus nos ministros et coadiutores Spiritus Sancti; quo auctore, ad virtutem salutaresque actiones impellimur et incendimur, ut eius freti gratia in certamen salutis fortiter descendamus, quo sapienter constanterque confecto decursoque huius vitae spatio, iustum coronae praemium capimus, a caelesti Parente, omnibus qui eundem cursum

---

[24]Mt 23
[25]Heb 2
[26]Sal 21
[27]Mt 28
[28]Mt 25
[29]Rom 8
[30]Col 1

tenuerint, constitutum. *Non enim*, ut ait Apostolus, *iniustus est Deus, ut obliviscatur operis nostri et dilectionis* [31] .

16 *Quomodo alii pro aliis orare et omnes invicem fratres aestimare debeamus*

Quam vero hanc ex animo vocem *noster* proferre debeamus, sancti Chrysostomi sententia declaratur, qui Deum, inquit, libenter christianum audire non solum pro se, sed pro altero deprecantem; quod pro se orare naturae est, pro altero gratiae; pro se necessitas cogit, pro altero fraterna charitas hortatur. Quibus illa subiunxit: *iucundior est Deo quam charitas fraterna commendat, quam ea quae necessitate pronuntiat* [32] .

In hac tanta materia salutaris orationis monere et hortari debet parochus omnes omnis aetatis, generis, ordinis, ut communis huius fraternae necessitudinis memores comiter et fraterne se gerant; neque se aliis alii praeferant insolentius. Nam etsi in Ecclesia Dei diversi sunt officiorum gradus, tamen illa varietas graduum et munerum fraternae necessitudinis coniunctionem minime tollit, quemadmodum in hominis corpore varius usus et diversa functio membrorum nihil agit quamobrem haec vel illa corporis pars membri munus et nomen amittat.

17 *Quibus de causis christiani sint tanta necessitudinis coniunctione copulati*

Propone tibi eum qui regia sit potestate: an is igitur, si fidelis est, frater non est omnium qui christianae fidei communione continentur? Maxime; quid ita? quia non est Deus alius is ex quo divites et reges nati sunt, ab eo a quo pauperes et qui in regum potestate sunt, exstiterunt; sed unus Deus et Parens et Dominus omnium. Itaque una spiritualis onus omnium nobilitas, una dignitas, unus splendor generis, cum omnes ex eodem Spiritu, ex eodem fidei sacramento nati simus filii Dei, et eiusdem hereditatis coheredes. Nec vero alium Christum Deum habent copiosi et potentes homines, alium tenuiores et infimi; non aliis sacramentis sunt initiati, nec aliam hereditatem regni caelestis expectant. Fratres sumus omnes; et, ut inquit Apostolus ad Ephesios, *membra sumus corporis Christi, de carne eius, et de ossibus eius* [33] . Quod idem in epistola ad Galatas significat Apostolus: *Omnes filii Dei estis per fidem in Christo Iesu; quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum*

[31] Heb 6
[32] Hom. 14 op. imperf.
[33] Ef 5

induistis. Non est iudaeus, neque graecus, non est servus, neque liber, non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu [34] .

Haec autem accurate versanda res est pastoribus animarum, et scienter illis in hac sententia commorandum; est enim accommodatus locus non minus ad confirmandos et excitandos inopes et abiectos homines, quam ad coercendam deprimendamque arrogantiam locupletum atque potentium. Cui hominum incommodo uti mederetur, urgebat Apostolus fraternam hanc charitatem, et inculcabat fidelium auribus.

18 *Quid christianus, ubi exordium precationis illud, Pater Noster, pronuntiabit, meditari debeat*

Cum igitur has Deo preces facturus es, christiane, memineris te tamquam filium ad Patrem Deum accedere. Itaque, cum precationem ordiris, et illud Pater noster pronuntias, cogita quem in locum te summa Dei benignitas extulerit, qui non ut servum ad dominum adire, invitum ac timidum, sed ut ad patrem filium, voluntarium securumque confugere iusserit. Qua in memoria et cogitatione, quo vicissim studio et pietate tibi orandum sit considera; danda enim est tibi opera te ut talem praebeas, qualem esse decet Dei Filium, id est, ut oratio et actiones tuae non indignae sint divino genere, quo te dignari voluit beneficentissimus Deus. Ad hanc officii rationem nos Apostolus cohortatur, cum ait: *Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi* [35] ; ut vere de nobis dici possit, quod ipse Apostolus scripsit ad Thessalonicenses: *Omnes vos filii lucis estis, et filii diei* [36] .

19 *Cum Deus sit ubique praesens, quomodo domicilium suum peculiariter in caelo habere dicatur*

Constat inter omnes qui recte de Deo sentiunt, ubique locorum et gentium esse Deum; quod non ita intelligendum est, quasi ipse distributus in partes, una parte locum unum, alia alium occupet ac tueatur, nam Deus spiritus est, omnis expers divisionis. Quis enim audeat Deum, tamquam in vestigio positum, loci alicuius finibus circumscribere, cum ipse de se dicat: *Numquid non caelum et terram ego impleo?* [37] Quod rursum sic accipiendum est: Deum caelum ac terram, quaeque caelo ac terra comprehensa sunt, vi sua ac virtute complecti, non autem ipsum ullo loco contineri. Adest enim

[34] Gál 3
[35] Ef 5
[36] 1 Tes 5
[37] Jer 23

rebus omnibus Deus, vel creans ipsas, vel conservans creatas, nulla regione, nullis finibus vel circumscriptus vel ita definitus, quominus et naturam et potestatem suam praesens ubique constituat. Quod beatus David expressit illis verbis: *Si ascendero in caelum, tu illic es* [38] .

Verum etsi praesens adsit Deus in locis et rebus omnibus, nullis, ut diximus, terminis definitus, tamen in divinis Scripturis saepe dicitur habere domicilium suum in caelo; quod ideo factum videmus, quod caeli, quos suspicimus, sunt nobilissima mundi pars, iidemque manent incorrupti, praestantes vi, magnitudine ac pulchritudine ceteris corporibus, certisque ac stabilibus motibus praediti. Ergo, ut excitaret hominum animos Deus ad contemplandam infinitam suam potestatem ac maiestatem, quae maxime elucet in opere caelorum, se in divinis Scripturis habitare testatur in caelis; saepe etiam, quod res est, declarat nullam esse mundi partem quae non praesenti Dei natura et potestate comprehensa sit.

20 *Quid fidelibus meditandum exhibeat illa particula: Qui est in caelis*

Quamquam in hac cogitatione fideles non solum communis omnium Parentis imaginem sibi proponent, sed etiam in caelo regnantis Dei, ut oraturi meminerint mentem animumque esse referendum ad caelum; quantumque spei ac fiduciae affert eis Patris nomen, tantum christianae humilitatis ac pietatis adiungat praestans illa natura ac divina maiestas Patris nostri, qui est in caelis.

Quae verba praefiniunt etiam orantibus quid petendum sit; omnis enim postulatio nostra quae ad huius vitae usum ac necessitatem pertineat, nisi cum caelestibus sit coniuncta bonis et ad illum finem dirigatur, inanis est et indigna christiano. Quare monebunt pios auditores parochi de hac ratione precationis, et admonitionem illa Apostoli auctoritate comprobabunt: *Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quae sursum sunt sapite, non quae super terram* [39] .

[38] Sal 138
[39] Col 3

Capitulum X

Sanctificetur nomen tuum

1 *Cur a nominis divini sanctificatione nostra desideria exordiamur*

Quid a Deo petendum, quove ordine id agendum sit, magister ipse ac Dominus omnium docuit et imperavit; nam cum studii et desiderii nostri nuntia sit et interpres oratio, tum recte et ratione petimus, cum postulationum ordo sequitur ordinem rerum expetendarum. Monet autem nos vera charitas totum ut animum ac studium conferamus in Deum, qui, quoniam solus est in se ipso summum bonum, iure est praecipuo quodam ac singulari amore diligendus. Nec vero ex animo et unice potest amari Deus, nisi rebus ac naturis omnibus eius honor et gloria praeponatur; bona enim, et nostra, et aliena, et omnino omnia quaecumque boni vocabulo nominantur, ab illo profecta summo ipsi bono cedunt. Quare ut ordine procederet oratio, Salvator petitionem hanc de summo bono principem et caput constituit petitionum reliquarum, docens nos, priusquam ea quae nobis aut proximo cuique opus sint postulemus, quae propria sint Dei gloriae petere debere, ipsique Deo studium et desiderium eius rei nostrum exponere. Quo facto, manebimus in officio charitatis, qua docemur et plus Deum quam nos ipsos diligere, et primum petere quae Deo cupiamus, deinde quae nobis optemus.

2 *Cum divina natura nulla re augeri aut carere possit, cur necesse fuerit sanctificationem nominis Dei hic postulare*

Et quoniam desiderium et petitio sunt earum rerum quibus caremus (nec vero Deo, id est eius naturae, fieri accessio potest, aut augeri ulla re divina substantia, quae inexplicabilem in modum est omni perfectione cumulata), intelligendum est extra haec esse, quae a Deo ipsi Deo petimus, et ad externam eius gloriam pertinere. Cupimus enim et petimus ut Dei nomen notius sit gentibus, ut eius regnum amplificetur, ut plures quotidie oboediant divino Numini; quae tria, nomen, regnum, oboedientia, non in illo ipso sunt intimo Dei bono, sed assumuntur extrinsecus.

3 *Verba illa, sicut in coelo et in terra, ad tres primas petitiones referri posse, et quomodo hic intelligantur*

Verum, ut hae petitiones quam vim habeant et quid valeant planius intelligatur, pastoris erunt partes monere fidelem populum verba illa: *Sicut in caelo et in terra* ad singulas referri posse primarum trium postulationum, ut Sanctificetur nomen tuum, sicut in caelo et in terra; item: Adveniat regnum tuum, sicut in caelo et in terra; similiter: Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra.

Cum autem petimus ut sanctificetur nomen Dei, id sentimus, ut augeatur sanctitas et gloria divini nominis. Quo loco parochus animadvertet ac docebit pios auditores, non id dicere Salvatorem ut eodem modo sanctificetur in terra quo et in caelo, id est, ut amplitudine terrestris sanctificatio caelestem exaequet (hoc enim fieri nullo pacto potest); sed ut ex charitate, ex intimo animi studio id agatur.

4 *Quomodo Dei nomen per se sanctum a nobis sanctificari possit*

Etsi verissimum illud est, sicuti est, divinum Nomen per se sanctificatione non egere, cum *sanctum et terribile sit* [1] , quemadmodum ipse Deus suapte natura sanctus est, neque ei ulla sanctitas, qua ab omni aeternitate praeditus non fuerit, possit accedere; tamen, quod in terris longe minori honore afficitur quam par est, nonnumquam etiam maledictis et nefariis vocibus violatur, propterea cupimus ac petimus ut laudibus, honore, gloria celebretur, ad exemplum laudum, honoris et gloriae, quae illi in caelo tribuuntur; id est, ut sic honor et cultus in mente, in animo, in ore versetur, ut omni veneratione et intima et externa prosequamur, omni celebritate excelsum, purum et gloriosum Deum, ad imitationem supernorum ac caelestium civium, complectamur.

Ut enim caelites summa consensione, gloria et praedicatione efferunt Deum, sic precamur ut idem contingat orbi terrarum, et omnes gentes Deum cognoscant, colant et venerentur, ut nulli plane mortales reperiantur qui non et suscipiant christianam religionem, et se totos Deo dicantes credant ex eo omnem sanctitatis fontem exsistere, neque quidquam esse purum aut sanctum quod non a sanctitate divini nominis oriatur.

[1] Sal 110

5 *Quomodo fieri possit ut Dei nomen in infidelibus sanctum esse possit*

Testatur enim Apostolus *mundatam esse Ecclesiam in lavacro aquae in verbo vitae* [2] : significat autem verbum vitae nomen Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, in quo baptizamur et sanctificamur. Itaque quoniam nulla cuiusquam expiatio, nulla munditia et integritas esse potest, super quo non sit invocatum divinum Nomen; cupimus et petimus a Deo ut omne hominum genus, relictis impurae infidelitatis tenebris, ac radiis divini luminis illustratum, huius vim nominis agnoscat sic, ut in eo veram quaerat sanctitatem, et in nomine sanctae et individuae Trinitatis baptismi sacramentum suscipiens ipsius Dei dextera, perfectam vim sanctitatis consequatur.

6 *Qua ratione Dei nomen in peccatoribus sanctificari possit*

Pertinet vero optatum et postulatio nostra non minus etiam ad eos qui, flagitiis et sceleribus contaminati, puram baptismi integritatem et innocentiae stolam amiserunt; quare factum est ut in illis miserrimis suam iterum sedem impurissimus spiritus collocarit. Optamus igitur et precamur a Deo ut in ipsis etiam sanctificetur Nomen eius: ut ad cor et ad sanitatem redeuntes, sacramento paenitentiae redimant pristinam sanctitatem, seque ipsos purum ac sanctum Deo templum ac domicilium praebeant.

7 *Quomodo omnes homines in se sanctificare Dei nomen poterunt*

Oramus denique lumen ut suum Deus praeferat omnium mentibus, quo videre possint *omne datum optimum et omne donum perfectum* [3] , descendens a Patre luminum, ad nos divinitus esse delatum; quo temperantiam, iustitiam, vitam, salutem, omnia denique animi, corporis, externa, vitalia ac salutaria bona illi accepta referant a quo, quemadmodum praedicat Ecclesia, bona cuncta procedunt. Nam si quid luce sua sol, si quid reliqua sidera motu et cursu prosunt hominum generi, si circumfuso hoc alimur spiritu, si terra frugum et fructuum ubertate vitam sustinet omnium, si opera magistratuum quiete ac tranquillitate fruimur: et haec, et huius generis bona innumerabilia nobis suppeditat immensa Dei benignitas. Quin etiam, quas philosophi secundas causas appellant, interpretari debemus mirabiliter effectas quasdam, et ad usum nostrum accommodatas, Dei manus, quibus nobis sua bona distribuit ac longe lateque diffundit.

---

[2] Ef 5

[3] Sant 1

8 *Quomodo maxime per agnitionem et venerationem Ecclesiae catholicae Dei nomen sanctificetur*

Quod autem maxime rem continet in hac petitione illud est, ut omnes agnoscant et venerentur sanctissimam Iesu Christi sponsam et parentem nostram Ecclesiam, in qua una est fons ille amplissimus atque perpetuus ad eluendas et expiandas omnes peccatorum sordes, unde hauriuntur universa salutis et sanctificationis sacramenta, quibus, quasi caelestibus quibusdam fistulis, in nos a Deo ille sanctitatis ros et liquor effunditur; ad quam solam, et ad eos quos suo sinu et gremio complexa est, pertinet divini illius imploratio nominis, quod unum sub caelo datum est hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri [4] .

9 *Qua ratione nomen Dei a christianis hodie polluatur*

Verum parochi maxime hunc locum urgere debebunt, boni esse filii non solum Patrem Deum orare Verbis, sed re etiam et actione conari ut eluceat in ipso sanctificatio divini Nominis. Utinam non essent qui, cum oratione hanc Dei nominis sanctificationem assidue postulent, factis, quantum in ipsis est, illud violant atque contaminant, quorum culpa interdum ipsi etiam Deo maledicitur. In quos dictum est ab Apostolo: *Nomen Dei per vos blasphematur inter gentes* [5] ; et apud Ezechielem legimus: *Ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, et polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis: Populus Domini iste est, et de terra eius egressi sunt* [6] . Qualis enim est vita, et ut sunt eorum mores qui religionem profitentur, sic de religione ipsa deque eius auctore religionis multitudo imperita iudicare solet. Quare qui vivunt ex christiana religione quam susceperunt, et ad eius regulam orationem et actiones dirigunt suas, magnam facultatem praebent aliis laudandi nomen caelestis Parentis, et omni honore et gloria celebrandi. Nobis enim ipse has partes imposuit Dominus, ut illustribus virtutis actionibus excitemus homines ad laudem et praedicationem divini Nominis, ad quos loquitur in hunc modum apud Evangelistam: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est* [7] ; et Princeps apostolorum: *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam, ut ex bonis operibus vos considerantes glorificent Deum* [8] .

---

[4] He 4
[5] Rom 2
[6] Ez 36
[7] Mt 5
[8] 1 Pe 2

Capitulum XI

Adveniat regnum tuum

1 *Regni Dei praedicatio in Scripturis quam saepe commendata*

Regnum caeleste, quod altera hac petitione postulamus, eiusmodi est ut eo referatur ac terminetur omnis Evangelii praedicatio. Nam et inde exorsus est ad paenitentiam cohortari sanctus Ioannes Baptista, dum: *Paenitentiam*, inquit, *agite, appropinquavit enim regnum caelorum* [1] . Nec aliunde fecit initium suae praedicationis Salvator humani generis; et in illo salutari sermone quo beatitudinis vias discipulis in monte monstravit, tamquam proposito orationis argumento, principium duxit a regno caelorum, nam: *Beati*, inquit, *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum* [2] . Quin etiam eum retinere cupientibus, attulit illam causam necessariae profectionis: *Et aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei, quia ideo missus sum* [3] . Hoc idem postea regnum praedicare iussit apostolos [4] ; et illi qui se ire ad sepeliendum patrem suum velle dixerat, respondit: *Tu vade, et annuntia regnum Dei* [5] . Cum vero resurrexisset a mortuis, per illos quadraginta dies quibus apparuit apostolis, loquebatur de regno Dei [6] .

Quare parochi hunc secundae postulationis locum diligentissime tractabunt, ut fideles auditores quanta sit in hac petitione vis ac necessitas intelligant.

2 *Quid haec secunda petitio comprehendat*

Primum autem ipsis ad rem scienter subtiliterque explicandam magnam facultatem dabit ea cogitatio, quod etsi haec petitio coniuncta sit cum reliquis omnibus, eam tamen separatim etiam adhiberi iusserit a ceteris, ut quod petimus summo studio quaeramus. Inquit enim: *Quaerite primum regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis* [7] . Et quidem tanta vis et copia caelestium munerum hac postulatione continetur, ut omnia complectatur quae ad corpoream et spiritualem vitam tuendam sint necessaria. Quem autem regio nomine dignum dicemus, cui ea curae non sint quae regni

[1] Mt 3
[2] Ib. 5,6
[3] Lc 4
[4] Mt 10
[5] Lc 9
[6] He 1
[7] Mt 6

salutem contineant? Quod si sunt homines de regni sui incolumitate solliciti, quanta Regem regum omnium cura et providentia tueri credendum est et vitam et salutem hominum? Hac igitur regni Dei petitione comprehensa sunt omnia quibuscumque in hac peregrinatione, vel exsilio potius, indigemus, quae concessurum se Deus benigne pollicetur; nam statim illa subiunxit: *Et haec omnia adiicientur vobis.* Quibus omnino declaravit se eum esse Regem qui generi hominum copiose omnia largeque suppeditat; in cuius infinitae benignitatis cogitatione infixus David cecinit: *Dominus regit me et nihil mihi deerit* [8] .

3 *Quid iis faciendum sit, qui huius petitionis fructum consequi cupiunt*

Verum minime satis est vehementer petere Dei regnum, nisi ad petitionem nostram adhibeamus omnia tamquam instrumenta quibus illud quaeritur et invenitur; nam et quinque fatuae virgines, studiose illae quidem, petierunt ad hunc modum: *Domine, Domine, aperi nobis* [9] ; verumtamen, quod illius postulationis praesidia non haberent, exclusae sunt; nec iniuria, est enim illa Dei ore pronuntiata sententia: *Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum* [10] .

4 *Quibus rationibus regni Dei desiderium hominibus sit excitandum*

Quamobrem haurient animarum curatores sacerdotes ex uberrimis divinarum Litterarum fontibus ea quae fidelibus desiderium studiumque commoveant regni caelorum; quae calamitosam status nostri conditionem illis ob oculos ponant; quae sic eos afficiant ut, respicientes et colligentes se, in memoriam redeant summae beatitudinis et inexplicabilium bonorum quibus redundat aeterna parentis Dei domus. Exsules enim sumus et plane eius loci incolae in quo habitant daemones, quorum odium in nos nulla ratione mitigari potest, nam sunt infestissimi et implacabiles in genus humanum. Quid domestica intestinaque proelia quae inter se corpus et anima, caro et spiritus assidue gerunt, quibus perpetuo timendum est ne concidamus? Timendum autem? Immo vero statim concideremus, nisi propugnaculo divinae dexterae defenderemur. Quam vim miseriarum cum sentiret Apostolus: *Infelix*, inquit, *ego homo; quis me liberabit de corpore mortis huius?* [11]

---

[8]Sal 22
[9]Mt 25
[10]Ib. 7
[11]Rom 7

5 *Quanta sit hominis miseria per aliarum rerum cum homine collationem demonstratur*

Haec infelicitas nostri generis, quamquam per se cognoscitur, tamen ex contentione reliquarum naturarum et creatarum rerum facilius intelligi potest. In illis, sive rationis sive etiam sensus expertibus, raro fieri videmus ut aliqua natura a propriis actionibus, a sensu vel motu insito declinet sic, ut a proposito et constituto fine deflectat. Hoc apparet in bestiis agrestibus, nantibus, volucribus, ut res declaratione non egeat. Quod si caelum suspexeris, nonne verissimum id esse intelligis quod a Davide dictum est: *In aeternum, Domine, verbum tuum permanet in caelo* [12] ? Nempe illud continenti motu et perpetua conversione fertur ut ne minimum quidem a praefinita divinitus lege discedat. Si terram et reliquam universitatem consideres, facile videas aut nulla aut exigua ex parte deficere. At miserrimum hominum genus saepissime labitur; raro quae recte sunt cogitata persequitur; plerumque susceptas bonas actiones abiicit atque contemnit; quae modo placuerat optima sententia, subito displicet et, illa reiecta, ad turpia consilia sibique perniciosa delabitur.

6 *Quae sit omnium miseriarum causa potissima*

Quaenam igitur est huius inconstantiae miseriaeque causa? Contemptio plane divini afflatus; claudimus enim aures Dei monitis; oculos tollere nolumus ad ea quae nobis lumina divinitus praeferuntur, nec caelestem Patrem salutariter praecipientem audimus. Quare huc incumbendum erit parochis, ut et miserias oculis subiiciant fidelis populi, et commemorent causas miseriarum, et remediorum vim ostendant. Quorum omnium illis facultas non deerit, comparata ex viris sanctissimis Ioanne Chrysostomo [13] et Augustino [14] , maxime vero ex iis quae in Symboli expositione posuimus. Nam, illis cognitis, quis erit e facinorosorum hominum numero, quin, adiumento Dei gratiae praeeuntis, evangelico illo prodigi filii exemplo conetur exsurgere et erigere se atque in caelestis Regis Patrisque conspectum venire?

7 *Quidnam Dei regnum in Sacris Litteris designet*

His explicatis quo sit fidelium fructuosa petitio, aperient quid sit quod his verbis a Deo postulemus; praesertim cum vocabulum regni Dei multa

---

[12] Sal 118
[13] Hom. 52 ad popul. Antioch.
[14] Lib. 10 Conf. cap. 28

significet, quorum declaratio et ad reliquam Scripturae intelligentiam non erit inutilis, et est ad huius cognitionem loci necessaria.

Communis igitur quaedam regni Dei significatio, quae frequens est in divinis Litteris, est non solum eius potestatis quam habet in omnem hominum rerumque universitatem, sed etiam providentiae qua cuncta regit et moderatur: *In manu enim eius*, inquit Propheta, *sunt omnes fines terrae* [15] . Quibus finibus intelliguntur etiam quae occulta sunt et abdita in intimis terrae ac rerum omnium partibus. In hanc sententiam Mardochaeus loquebatur illis verbis: *Domine, Domine, Rex omnipotens, in ditione enim tua cuncta sunt posita, et non est qui possit tuae resistere voluntati. Dominus omnium es, nec est qui resistat maiestati tuae* [16] .

8 *Christi regnum in pios, quale*

Item Dei regno declaratur praecipua illa ac singularis providentiae ratio qua Deus pios et sanctos homines tuetur et curat; de qua propria et eximia quadam Dei cura dictum est illud a Davide: *Dominus regit me, et nihil mihi deerit* [17] ; tum ab Isaia: *Dominus Rex noster, ipse salvabit nos* [18] .

In qua Dei regia potestate, etsi praecipua ratione sunt in hac vita ii quos diximus sancti ac pii homines, tamen monuit Pilatum ipse Christus Dominus regnum suum non esse ex hoc mundo [19] , hoc est, minime ex hoc mundo qui et conditus est et interiturus ortum habere. Nam eo quem diximus modo dominantur imperatores, reges, reipublicae duces, omnesque ii qui, vel expetiti ac delecti ab hominibus praesunt civitatibus atque provinciis, vel per vim et iniuriam dominatum occupaverunt. Christus autem Dominus constitutus est rex a Deo, ut ait Propheta; cuius regnum, ex Apostoli sententia, iustitia est; inquit enim: *Regnum Dei est iustitia, et pax, et gaudium in Spiritu Sancto* [20]
.

9 *Qua ratione Christus in suis regnet fidelibus*

Regnat autem in nobis Christus Dominus per virtutes intimas, fidem, spem, charitatem; quibus virtutibus regni quodammodo partes efficimur, et, Deo peculiari quadam ratione subiecti, ad eius cultum ac venerationem consecramur, ut, quemadmodum dixit Apostolus: *Vivo autem iam non ego, vivit vero*

[15] Sal 94
[16] Est 13
[17] Sal 22
[18] Is 33
[19] Lc 18
[20] Rom 14

in me Christus [21] , ita nobis dicere liceat: *Regno ego, iam non ego, regnat vero in me Christus.* Id autem regnum iustitia dicitur, quia Christi Domini iustitia constitutum est. Ac de hoc regno sic loquitur apud sanctum Lucam Dominus: *Regnum Dei intra vos est* [22] . Nam etsi Iesus Christus per fidem regnat in omnibus qui gremio ac sinu sanctissimae matris Ecclesiae continentur, praecipuo tamen modo regit eos qui, praestanti fide, spe et charitate praediti, se tamquam pura quaedam et viva membra Deo praebuerunt; et in his Dei gratiae regnum esse dicitur.

10 *De regno gloriae Christi Domini nostri*

Est vero etiam Dei gloriae regnum illud, de quo Christum Dominum apud sanctum Matthaeum loquentem audimus: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* [23] . Quod idem ab eo regnum apud sanctum Lucam latro, admirabiliter sua scelera recognoscens, expetebat in hunc modum: *Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum* [24] . Sanctus etiam Ioannes meminit huius regni: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum Dei* [25] . Meminit item Apostolus ad Ephesios: *Omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei* [26] . Eodem pertinent aliquot similitudines Christi Domini loquentis de regno caelorum.

11 *De regni gratiae et gloriae Christi natura et diversitate*

Necesse est autem prius ponere regnum gratiae; neque enim fieri potest ut in ullo regnet gloria Dei, nisi eiusdem gratia in illo regnarit. Est vero gratia, ipsius sententia Salvatoris, fons aquae salientis in vitam aeternam. Gloriam autem quid esse dicemus nisi gratiam quamdam perfectam et absolutam? Quamdiu enim fragili hoc et mortali corpore vestiti sumus, dum in hac caeca peregrinatione et exsilio vagi et imbecilles absumus a Domino, saepe labimur et cadimus, abiecto regni gratiae adminiculo quo nitebamur; cum autem regni gloriae, quod perfectum est, lux nobis illuxerit, firmi ac stabiles perpetuo consistemus. Omne enim et vitium et incommodum exhaurietur, omnis infirmitas confirmata roborabitur, ipse denique nostra in anima et in corpore

[21] Gal 2
[22] Lc 17
[23] Mt 25
[24] Lc 23
[25] Jn 3
[26] Ef 5

regnabit Deus; quae res uberius in Symbolo tractata est, cum de resurrectione carnis ageretur.

12 *Quid in primis hac petitione Deum oremus*

His igitur expositis quae communem regni Dei sententiam declarant, quid sibi haec petitio proprie velit dicendum est.

Petimus autem a Deo ut regnum Christi, quod est Ecclessia, propagetur; ut se ad fidem Christi Domini et ad accipiendam veri Dei cognitionem convertant infideles et iudaei; ut schismatici ac haeretici redeant ad sanitatem, et ad Ecclesiae Dei communionem a qua desciverunt revertantur; ut compleatur et ad exitum perducatur quod Isaiae ore dixit Dominus: *Dilata locum tentorii tui et pelles tabernaculorum tuorum extende; longos fac funiculos tuos et clavos tuos consolida. Ad dexteram enim et ad laevam penetrabis; quia dominabitur tui qui fecit te* [27] ; et idem: *Ambulabunt gentes in lumine tuo et reges in splendore ortus tui; leva in circuitu oculos tuos et vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi; filii tui de longe venient, et filiae tuae de latere surgent* [28] .

13 *Secundo quidnam hic postuletur*

Verum quia sunt in Ecclesia qui, verbis confitentes Deum, factis negantes, deformatam fidem prae se ferant, in quibus propter peccatum daemon habitat ac dominatur tamquam in propriis domiciliis, petimus etiam ut ad eos veniat regnum Dei, quo illi, peccatorum discussa caligine, et radiis divinae lucis illustrati, restituantur in filiorum Dei pristinam dignitatem; ut, omnibus e suo regno caelestis Parens sublatis haereticis atque schismaticis eiectisque offensionibus ac scelerum causis, aream purget Ecclesiae, quae, Deo cultum pie sancteque adhibendo, quieta ac tranquilla pace perfruatur.

14 *Quid tertio loco eadem petitione quaeramus*

Petimus denique ut solus in nobis vivat, solus regnet Deus; ne sit posthac morti locus, sed ut illa absorbeatur in victoria Christi Domini nostri, qui, disiecto ac dissipato omni hostium principatu, potestate et virtute, suo omnia subiiciat imperio.

[27] Is 54
[28] Ib. 60

15 *Quae christianis huius occasione praecipue agenda et contemplanda offerantur*

Erit autem curae parochis ut, quod postulat huius ratio petitionis, fidelem populum doceant quibus cogitationibus et meditationibus instructus has pie Deo preces facere possit.

Ac primum hortabuntur ut vim ac sententiam intueatur illius similitudinis a Salvatore introductae: *Simile est regnum caelorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, et prae gaudio illius vadit, et vendit universa quae habet, et emit agrum illum* [29] . Nam qui noverit Christi Domini divitias, is prae illis omnia contemnet; huic facultates, opes, potentia sordescent; nihil enim est quod illi summo pretio comparari, immo vero quod in conspectu eius stare possit; quare, quibus id nosse contigerit, exclamabunt illi, ut Apostolus: *Omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam* [30] . Haec est illa insignis Evangelii margarita, in quam qui pecuniam ex omnium bonorum venditione redactam erogarit, is beatitudine fruetur sempiterna.

16 *Quam sit desiderabili regnum Christi hic per gratiam et in futuro per gloriam*

O nos felices, si tantum luminis nobis praeferret Iesus Christus, ut illam videre possemus divinae gratiae margaritam, qua ipse regnat in suis! Nam et nostra omnia et nos ipsos venundaremus, ut emptam illam tueremur; tum enim denique nobis id non dubitanter dicere liberet: *Quis nos separabit a charitate Christi?* [31] Praestantem vero regni gloriae excellentiam, si quae sit scire volumus, eandem de illa et Prophetae et Apostoli vocem atque sententiam audiamus: *Oculus non vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum* [32] .

17 *De humilitate, quam in hac petitione et aliis prae nobis ferre debemus*

Proficiet autem ad impetrandum maxime quod petimus, si qui simus, ipsi nobiscum reputemus, id est, Adam progenies, iure e paradiso eiecti et exsules, quorum indignitas ac perversitas summum Dei odium ac sempiternas poenas postularet. Quare demisso tum et abiecto animo simus oportet; nostra etiam

[29] Mt 13
[30] Flp 3
[31] Rom 8
[32] Is 64; 1 Cor 2

erit plena christianae humilitatis oratio; et omnino nobis ipsi diffidentes, illius more publicani confugiemus in Dei misericordiam totumque eius benignitati tribuemus, et ipsi gratias agemus immortales, qui nobis suum spiritum sit elargitus, quo freti clamare audeamus: *Abba, Pater* [33] .

18 *Quanto studio nobis incumbendum sit ut tandem caelorum regno potiamur*

Suscipiemus etiam illam curam et cogitationem quid agendum, quid contra vitandum sit ut ad caeleste regnum pervenire possimus; non enim a Deo ad otium et ad inertiam vocati sumus, quinimmo inquit: *Regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud* [34] ; et: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata* [35] .

Itaque non est satis petere regnum Dei, nisi suum ipsi etiam studium et operam adhibeant homines; nam adiutores sint oportet et administri Dei gratiae in eo tenendo cursu quo pervenitur in caelum. Numquam nos deserit Deus, qui nobiscum se futurum perpetuo pollicitus est [36] ; unum ut nobis videndum sit, ne Deum et nos ipsos deseramus. Ac Dei quidem sunt in hoc Ecclesiae regno omnia quibus et vitam tuetur hominum et salutem perficit sempiternam; et quae sub adspectum non cadunt, angelorum copiae, et plenissimum virtutis caelestis visibile hoc munus sacramentorum. In his tantum nobis praesidii est divinitus constitutum, ut non modo ab acerrimorum hostium regno tuti esse, sed ipsum etiam tyrannum eiusque nefarios satellites prosternere et conculcare possimus.

19 *Conclusio huius petitionis, et brevis illius alia expositio*

Quare vehementer ad extremum petamus a Dei Spiritu nos ut omnia iubeat e sua voluntate facere; Satanae ut tollat imperium, nullam ut in nobis summo illo die potestatem habeat; ut vincat, ut triumphet Christus; ut vigeant eius leges toto orbe terrarum; ut decreta serventur; nullus ut proditor aut desertor eius sit, sed tales se praebeant omnes, ut in regis Dei conspectum non dubitanter veniant, et constitutam illis ex omni aeternitate possessionem adeant regni caelestis, ubi beati cum Christo sempiterno aevo fruantur.

---

[33] Rom 8
[34] Mt 19
[35] Ib. 28
[36] Mt 28

Capitulum XII

Fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra

1 *Quare postulato Dei regno statim subiiciatur ut eiusdem voluntas fiat*

Cum a Christo Domino dictum sit: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in caelis est, ipse intrabit in regnum caelorum* [1] , quicumque in illud caeleste regnum pervenire cupiunt, id a Deo petere debent, ut fiat voluntas eius. Quamobrem haec loco posita petitio est statim post regni caelestis postulationem.

2 *Qua methodo ad veram huius petitionis intelligentiam perveniendum sit*

Ut autem intelligant fideles quam necessarium id nobis sit quod hac prece postulamus, quantamque vim salutarium munerum ex eius impetratione consequamur, demostrabunt parochi quibus miseriis et aerumnis oppressum fuerit hominum genus propter peccatum primi parentis.

3 *Quae mala praevaricatio primi parentis in humanum genus invexerit*

Nam a principio Deus proprii boni appetitionem creatis rebus ingeneravit, ut naturali quadam propensione suum quaererent et expeterent finem; a quo illae nunquam, nisi obiecto extrinsecus impedimento, declinant. Haec autem initio fuit in homine expetendi Deum, suae beatitudinis auctorem parentemque, eo praeclarior et praestantior vis, quod is compos esset rationis atque consilii. Sed hunc amorem sibi naturaliter ingenitum cum reliquae naturae rationis expertes conservassent, quae ut initio procreatae fuerunt natura bonae sic in eo statu et conditione manserunt hodieque manent, miserum hominum genus cursum non tenuit. Non enim solum bona iustitiae originalis amisit, quibus a Deo supra naturae suae facultatem auctum ornatumque fuerat, sed etiam insitum in animo praecipuum virtutis studium obscuravit. *Omnes*, inquit, *declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* [2] . *Nam sensus et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua* [3] ; ut inde facile intelligi possit neminem per se salutariter sapere, sed omnes ad malum esse propensos, innumerabilesque esse hominum pravas cupiditates, dum proclives sunt et flagranti studio feruntur

[1] Mt 7
[2] Sal 13
[3] Gén 8

ad iram, ad odium, ad superbiam, ad ambitionem, ad omne fere malorum genus.

4 *Homo, etsi multis miseriis obrutus sit, suum tamen statum ignorat*

Quibus in malis quamquam assidue versemur, tamen, quae summa est nostri generis miseria, permulta ex illis sunt quae nobis minime mala videantur. Quae res insignem arguit hominum calamitatem, qui cupiditatibus ac libidinibus obcaecati non videant quae salutaria opinantur plerumque esse pestifera, immo vero ad illa perniciosa mala, tamquam ad optabile et expetendum bonum, rapiantur praecipites; ab iis quae vere bona sunt et honesta, tamquam a contrariis rebus abhorreant. Hanc opinionem corruptumque iudicium detestatur Deus illis verbis: *Vae qui dicitis malum bonum, et bonum malum; ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras ponentes amarum in dulce, et dulce in amarum* [4] .

5 *Quomodo nostram hanc miseriam Sacrae Literae nobis ob oculos subiiciant*

Itaque, nostris ut subiiciant oculis nostras miserias, comparant nos divinae Litterae iis qui verum gustandi sensum amiserunt [5] ; quare fit ut a salubri victu alieni sint, appetantque contrarium. Cum aegrotis praeterea nos conferunt [6] ; ut enim illi, nisi morbum depulerint, sanorum et integrorum hominum officia ac munera obire non possunt, sic nos actiones quae Deo gratae sint suscipere sine divinae gratiae adiumento nequimus.

6 *In statu naturae corrupto quanta sit ad aliquid boni agendum hominum infirmitas*

Quod si quaedam sic affecti assequimur, levia illa sunt et quae ad consequendam caelestem beatitudinem, parum vel nihil momenti habent. At Deum ut par est amare et colere, quod maius quiddam et altius est quam ut nos humi strati id humanis viribus assequamur, numquam poterimus nisi adminiculo divinae gratiae sublevemur.

---

[4]Is 5
[5]Ez 18
[6]Sal 6,26,106

7 *In rebus divinis nos omnino pueris esse persimiles*

Quamquam aptissima est etiam illa comparatio ad significandam miseram humani generis conditionem, quod similes esse dicimur puerorum, qui suo relicti arbitrio temere moventur ad omnia; pueri, inquam, sumus et imprudentes, ludicris sermonibus et inanibus actionibus dediti, si a divino praesidio deseramur. Sic enim nos obiurgat Sapientia: *Usquequo parvuli diligitis infantiam; et stulti ea quae sibi sunt noxia cupient?* [7] Et in hunc modum hortatur Apostolus: *Nolite pueri effici sensibus* [8] . Etsi maiori in inanitate et errore versamur quam illa puerilis aetas, cui tantum abest humana prudentia, ad quam tamen per se tempore potest pervenire, cum ad divinam prudentiam, quae ad salutem necessaria est, nos, nisi Deo auctore et adiutore, aspirare non possimus. Nisi enim praesto nobis sit Dei auxilium, reiectis iis quae vere sunt bona, ad interitum ruimus voluntarium.

8 *Quodnam hac petitione tantorum malorum proponatur remedium*

Ac si quis, discussa divinitus animi caligine, has videat hominum miserias et, sublato stupore, sentiat legem membrorum ac sensus cupiditates spiritui repugnantes recognoscat omnemque dispiciat naturae nostrae propensionem ad malum; qui poterit non ardenti studio opportunum tanto huic malo, quo naturae vitio premimur, remedium quaerere salutaremque illam regulam expetere, ad quam christiani hominis vita dirigenda et conformanda sit? Hoc igitur illud est quod imploramus cum ita precamur Deum: *Fiat voluntas tua.* Cum enim, abiecta oboedientia et Dei voluntate neglecta, in has miserias inciderimus, unum illud tantorum malorum remedium nobis divinitus propositum est, ut ex Dei voluntate, quam peccando contempsimus, aliquando vivamus omnesque cogitationes et actiones nostras ea regula metiamur; quod ut assequi possimus, suppliciter illud a Deo petimus: *Fiat voluntas tua.*

9 *Etiam a iustificatis, qui iam Deo parent usurpanda haec precatio est*

Id vero illis etiam vehementer petendum est in quorum animis iam regnat Deus, quique iam sunt radiis divini luminis illustrati, cuius gratiae beneficio Dei obtemperent voluntati. Quibus, licet ita comparatis, propriae tamen cupiditates adversantur propter proclivitatem ad malum insitam in hominum sensibus, ut etiam si tales simus, magnum tamen hoc loco nobis periculum sit

[7] Prov 1
[8] 1 Cor 14

a nobis ipsis, ne abstracti et illecti a concupiscentiis quae militant in membris nostris, iterum de salutis via deflectamus. De quo nos periculo Christus Dominus admonuit illis verbis: *Vigilate et orate ut non intretis in tentationem; spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* [9] .

10 *In iustificatis adhuc viget conscupiscentia quam quidem nemo penitus potest extinguere*

Non enim est in hominis potestate, ne in eius quidem qui per Dei gratiam est iustificatus, ita domitos habere carnis affectus ut numquam illi postea excitentur; quippe cum eorum qui iustificati sunt mentem sanet Dei gratia, non etiam carnem, de qua illud scripsit Apostolus: *Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in came mea, bonum* [10] . Nam ut semel primus homo iustitiam originalem, quo tamquam fraeno quodam cupiditates regebantur, amisit, minime eas postea ratio ita continere potuit in officio, ut ea non appeterent quae etiam rationi repugnant. Itaque in ea hominis parte peccatum, id est, peccati fomitem, habitare scribit Apostolus, ut intelligamus eum non ad tempus, quasi hospitem, diversari apud nos, sed quamdiu vivimus, tamquam incolam nostri corporis, in domicilio membrorum haerere perpetuo. Ergo domesticis et intestinis hostibus assidue oppugnati, facile intelligimus confugiendum esse ad Dei auxilium, petendumque ut fiat in nobis voluntas eius.

11 *Quomodo voluntad Dei in hac petitione accipiatur*

Iam vero faciendum est ut sciant fideles, quae sit huius petitionis vis. Quo loco, multis omissis quae a doctoribus scholasticis de Dei voluntate utiliter et copiose disputantur, voluntatem hic accipi dicimus pro ea quam signi appellare solent, hoc est, pro eo quod Deus a nobis fieri aut caveri iusserit aut monuerit. Quare voluntatis nomine hoc loco comprehensa sunt universa quae nobis ad caelestem beatitudinem comparandam proponuntur, sive illa ad fidem sive ad mores pertineant; omnia denique quaecumque nos Christus Dominus per se vel per Ecclesiam suam facere, aut imperarit aut prohibuerit; de qua voluntate ita scribit Apostolus: *Nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quae sit voluntas Dei bona, beneplacens et perfecta* [11] .

---

[9] Mt 26
[10] Rom 7
[11] Ef 5

12 *Quam includat tertia petitio sententiam*

Cum igitur illud precamur: *Fiat voluntas tua*, petimus imprimis nobis ut Pater caelestis facultatem concedat obtemperandi divinis iussis et inserviendi ei in sanctitate et iustitia omnibus diebus nostris; ut ad nutum et voluntatem eius omnia faciamus; ut ea colamus officia de quibus in sacris Litteris admonemur; ut, ipso duce et auctore, reliqua omnia praestemus quae eos decent qui non ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt; exemplum Christi Domini secuti, qui factus est oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis, ut parati simus omnia perpeti, potius quam vel minimum ab eius voluntate discedere.

13 *Quibus potissimum datum sit eorum, quae hic petuntur, studio et amore ardentisimo flagrare*

Nec vero quisquam est qui huius studio et amore petitionis flagret ardentius, quam is cui concessum sit ut summam eorum dignitatem intueatur qui Deo oboediunt. Idem enim illud verissime dici intelligit, servire Deo et illi oboedire regnare esse; *Quicumque*, inquit Dominus, *fecerit voluntatem Patris mei, qui in caelis est, ipse meus frater, soror, et mater est; hoc est, cum illo sum omnibus amoris et benevolentiae vinculis coniunctissimus* [12] . Nemo fere est ex viris sanctis quin praecipuum huius petitionis munus a Deo vehementer postulant; ac praeclara quidem omnes, sed varia persaepe oratione usi sunt. In quibus mirificum et suavissimum Davidem videmus illud varie postulantem; modo enim inquit: *Utinam dirigantur viae meae ad custodiendas iutificationes tuas* [13] ; interdum: *Deduc me in semitam mandatorum tuorum*; nonnunquam: *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mei omnis iniustitia.* Huc pertinent illa: *Da mihi intellectum, ut discam mandata tua. Iudicia tua doce me. Da mihi intellectum, ut sciam testimonia tua.* Saepe aliis verbis eandem tractat versatque sententiam. Qui loci diligenter animadvertendi sunt et fidelibus explicandi, ut quanta sit in prima huius petitionis parte vis et copia salutarium rerum omnes intelligant.

14 *Quid praeterea hac petitione significemus*

Secundo loco, cum illud precamur: *Fiat voluntas tua*, detestamur opera carnis, de quibus scribit Apostolus: *Manifesta sunt autem opera carnis, quae*

---

[12]Mt 12
[13]Sal 118

sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria [14] , etc, et: *Si secundum carnem vixeritis, moriemini* [15] ; petimusque ne sinat Deus ea nos perficere quae sensus, quae cupiditas, quae imbecillitas nostra suaserit, sed ut nostram voluntatem sua voluntate moderetur. Alieni sunt ab hac voluntate voluptuarii homines, qui in terrenarum rerum cura et cogitatione defixi sunt; feruntur enim libidine praecipites ad potiundum quod concupierunt, et in illo fructu pravae cupiditatis felicitatem ponunt, ut beatum etiam esse dicant qui, quodcumque optarit, consequatur. Nos contra petimus a Deo, ut ait Apostolus, *ne carnis curam faciamus in desideriis* [16] , sed ut fiat voluntas eius.

15 *Melius est id optare fieri quod Deus vult quam id quod cupimos*

Etsi non facile adducimur ut precemur Deum ut cupiditatibus nostris non satisfaciat; habet enim difficultatem haec animi inductio, quod ipsi quodammodo, id petentes, nos videmur odisse; quod etiam stultitiae tribuunt ii qui toti haerent in corpore. Sed nos stultitiae famam subeamus libenter Christi causa, cuius est illa sententia: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum* [17] ; praesertim cum sciamus multo praestare id optare quod rectum iustumque sit, quam illud assequi quod a ratione, a virtute, a Dei legibus sit alienum. Et certe deteriore loco is est quicumque ad id pervenit quod temere ac libidinis impulsu cupiebat, quam qui optime quod optavit non assequitur.

16 *Neque ea omnia quae pietatis speciem pra se ferunt a Deo petenda sunt*

Quamquam non id modo petimus, ne concedatur nobis a Deo quod ipsi nostra sponte cupimus, cum studium nostrum depravatum esse constat, sed ne id etiam detur quod suasore et impulsore daemone, simulato lucis angelo [18] , tamquam bonum interdum postulamus. Rectissimum illud Principis apostolorum studium videbatur pietatisque plenissimum, cum Dominum a consilio proficiscendi ad mortem avocare conabatur [19] ; et tamen eum, quia humanis sensibus, non divina ratione ducebatur, Dominus acriter obiurgavit. Quid amantius in Dominum videtur eo postulari potuisse quod sancti viri Iacobus et Ioannes, illis irati samaritanis qui Magistrum hospitio accipere noluissent, ab eo petierunt, uti iuberet ignem a caelo descendere qui duros

[14] Gál 5
[15] Rom 8
[16] Rom 13
[17] Mt 16
[18] 1 Cor 11
[19] Mt 16

illos et inhumanos absumeret? At a Christo Domino reprehensi sunt illis verbis: *Nescitis cuius spiritus estis; Filius enim hominis non venit animas perdere sed salvare* [20] .

17 *Cum quae cupimus ad naturae conservationem spectant, ea maxime ut fiant, si Deus velit, petendum est*

Neque vero solum, cum quod cupimus malum est aut mali speciem habet, Deum precari debemus ut fiat voluntas eius; sed etiam cum re vera malum non est, veluti cum voluntas sequitur primam illam naturae inclinationem, ut appetat ea quae naturam conservare et reiiciat quae ei contraria videantur. Quocirca, cum in eum locum ventum est ut aliquid petere velimus huius generis, tum vero dicamus ex animo: *Fiat voluntas tua*; imitemur illum ipsum a quo salutem et salutis disciplinam accepimus, qui cum naturaliter insito cruciatuum et acerbissimae mortis timore commoveretur, tamen in illo horrore summi doloris suam ad Dei Patris retulit voluntatem: *Non mea* inquit, *voluntas, sed tua fiat* [21] .

18 *Cum citra Dei auxilium peccatum vitare non possimus, id etiam hac petitione postulamus*

Sed mirabiliter depravatum est hominum genus, qui, cum vim etiam suae attulerint cupiditati eamque divinae voluntati subiecerint, tamen sine Dei auxilio, quo a malo protegimur et in bonum dirigimur, peccata vitare non possunt. Ergo confugiendum est ad hanc precationem, et petendum a Deo ut in nobis ipse instituta perficiat; ut exsultantes cupiditatis motus comprimat; ut appetitus rationi oboedientes efficiat; ut nos denique totos ad suam conformet voluntatem.

Precamur etiam ut Dei voluntatis cognitionem totus orbis terrarum accipiat, quo divinum mysterium, absconditum a saeculis et generationibus, notum ac pervulgatum sit apud omnes .

[20]Lc 9
[21]Lc 22

Sicut in coelo et in terra

19 *Quid sibi ista clausula velit*

Formam praeterea et praescriptionem huius oboedientiae postulamus, ut videlicet ad eam regulam dirigatur, quam in caelo et servant beati angeli, et colit reliquus caelestium animarum chorus; ut quemadmodum illi sponte et summa cum voluptate oboediunt divino Numini, sic nos Dei voluntati, quomodo ipse maxime vult, libentissime pareamus.

20 *Deo non pretii alicuius causa sed amore ipsius parendum est*

Et vero in opera et studio quod Deo navamus, summum a nobis amorem Deus et eximiam charitatem requirit; ut etiam si spe caelestium praemiorum totos nos ei dicaverimus, tamen ideo illa speremus, quod, ut in eam spem ingrederemur, placuit divinae Maiestati. Quare tota nitatur illo in Deum amore nostra spes, qui mercedem amori nostro proposuit aeternam beatitudinem. Sunt enim qui amanter alicui serviant, sed tamen pretii causa quo amorem referunt. Sunt praetera qui, tantummodo charitate et pietate commoti, in eo cui dant operam nihil spectant nisi illius bonitatem atque virtutem, cuius cogitatione et admiratione se beatos arbitrantur, quod ei suum officium praestare possint.

21 *Aliae item eius clausulae expositiones*

Et hanc habet sententiam illa appositio: *sicut in caelo et in terra.* Maxime enim nobis enitendum est ut Deo simus oboedientes, quemadmodum beatas mentes esse diximus, quorum laudes in illo summae oboedientiae munere obeundo eo Psalmo persequitur David: *Benedicite Domino, omnes virtutes eius, ministri eius qui facitis voluntatem eius* [22] . Quod si quis, sanctum Cyprianum secutus, sic illa interpretatur ut dicat: *in caelo, in bonis et piis; in terra, in malis et impiis*; nos vero etiam eius sententiam comprobamus, ut pro caelo spiritus, pro terra caro intelligatur, ut et omnes et omnia in omnibus Dei voluntati oboediant.

[22]Sal 102

22 *Quomodo etiam gratiarum actionem contineat haec petitio*

Gratiarum item actionem continet haec petitio; veneramur enim eius sanctissimam voluntatem, et maximo perfusi gaudio, summis laudibus et gratulationibus omnia eius opera celebramus, qui certo sciamus eum omnia bene fecisse. Cum enim constet esse omnipotentem Deum, necessario sequitur ut omnia eius nutu facta esse intelligamus. Cum vero etiam ipsum, sicuti est, summum bonum esse affirmemus, nihil ex eius operibus non esse bonum, cum omnibus ipse suam impertiverit bonitatem, confitemur. Quod si in omnibus divinam rationem non assequimur, in omnibus tamen, et ambigui causa neglecta et reiecta omni haesitatione, illud Apostoli profitemur, ininvestigabiles esse vias eius [23] . Sed ob id maxime etiam Dei voluntatem colimus, quod ab eo caelesti lumine dignati sumus; ereptos enim de potestate tenebrarum, transtulit in regnum Filii dilectionis suae [24] .

23 *Quid ex hac petitione ad contemplationem referendum sit*

Sed ut extremo loco id explicetur quod ad meditationem pertinet huius petitionis, redeundum est ad id quod initio attigimus, debere fidelem populum in huius pronuntiatione petitionis esse demisso et humili animo; reputantem secum eam quae in natura est insita cupiditatum vim divinae voluntati repugnantem; cogitantem se in eo officio vinci a naturis omnibus, de quibus ita scriptum est: *Omnia serviunt tibi* [25] , maximeque imbecillem esse qui nullum opus Deo gratum non modo non perficere, sed ne instituere quidem possit, nisi Dei adiumento sublevetur. Quoniam vero nihil magnificentius est, nihil praestantius quam, ut diximus, Deo servire et vitam ex eius lege ac praeceptis agere, quid optabilius esse potest homini christiano quam ambulare in viis Domini, quam nihil agitare animo, nihil actione suscipere quod a divina voluntate abhorreat? Ut vero eam exercitationem capiat et illud institutum teneat diligentius, petat ex divinis libris exempla eorum quibus, cum illi consiliorum suorum rationem non retulissent ad Dei voluntatem, omnia male ceciderunt.

---

[23] Rom 11
[24] Col 1
[25] Sal 118

24 *Quantum commodi ad vitam tranquille agendam ex huius petitionis meditatione consequi possimus*

Moneantur postremo fideles ut in simplici et absoluta Dei voluntate acquiescant; ferat aequo animo conditionem suam, qui sibi inferiori loco videtur esse quam eius dignitas postulet; ne deserat ordinem suum, sed in ea vocatione maneat in qua vocatus est, et proprium iudicium subiiciat Dei voluntati, qui nobis melius consulit quam ipsi optare possimus. Si angustia rei familiaris, si corporis valetudine, si persecutionibus, si aliis molestiis et angoribus premimur, certo statuendum est nihil horum sine Dei voluntate, quae summa omnium ratio est, nobis accidere posse; ideoque non debere nos gravius commoveri, sed invicto animo ferre, semper illud in ore habentes: *Domini voluntas fiat*; et illud beati Iob: *Sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum* [26] .

[26]Job 1

Capitulum XIII

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie

1 *Quaenam in hac oratione dominica ratio ordinis servata sit*

Quarta petitio et reliquae deinceps, quibus animae et corporis subsidia proprie ac nominatim postulamus, ad superiores petitiones referuntur. Habet enim hunc ordinem ac rationem precatio dominica, ut postulationem rerum divinarum consequatur earum petitio quae ad corpus et ad hanc vitam tuendam pertinent; nam ut ad Deum, tamquam ad ultimum finem, referuntur homines, sic humanae vitae bona ad divina eadem ratione diriguntur.

2 *Cur humanae vitae bona a Deo licite optentur et petantur*

Quae quidem ideo optanda ac petenda sunt, vel quod ita divinus ordo postulat, vel quod illis adiumentis ad divinorum bonorum adeptionem indigemus, ut iis adminiculis propositum finem consequamur, qui regno et gloria caelestis Patris atque iis praeceptis colendis servandisque continetur, quae Dei voluntatis esse non ignoramus. Quare omnem vim et rationem huius petitionis ad Deum eiusque gloriam referre debemus.

3 *Quo fine et modo temporalia bona sint postulanda*

Praestabunt igitur suum officium parochi fidelibus auditoribus, ut intelligant in iis petendis quae ad usum ac fructum pertinent rerum terrenarum, esse intendendum animum ac studium nostrum ad Dei praescriptionem, nec inde ulla ex parte declinandum. Nam in eo quod scribit Apostolus: *Quid oremus, sicut oportet, nescimus* [1] , maxime peccatur his postulationibus terrenarum et caducarum rerum. Ergo petenda sunt bona haec ut oportet, ne perperam aliquid postulantes, responsum illud a Deo feramus: *Nescitis quid petatis.* Erit autem certa iudicandi nota, quae prava sit, quaeve recta petitio, consilium et propositum postulantis. Nam si quis terrena petit eo animo ut illa omnino bona existimet et, in illis tamquam in optato fine conquiescens, nihil praeterea requirat, sine dubio non orat sicut oportet. *Non enim*, inquit sanctus Augustinus, *petimus temporalia haec tamquam bona nostra, sed tamquam necessaria nostra.* Apostolus etiam in epistola ad Corinthios docet

[1] Rom 8

omnia quae spectant ad usus vitae necessarios, ad Dei gloriam referri oportere. *Sive enim manducatis*, inquit, *sive bibitis sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite* [2] .

4 *Quot, quantisque commoditatibus in statu innocentiae homo sit potitus*

Sed, ut videant fideles quantam habeat haec petitio necessitatem, commemorabunt parochi quanta ad victum et ad vitam colendam indigentia sit externarum rerum. Quod magis intelligens si comparatio fiet eorum quae primo illi parenti nostri generis et reliquis deinceps hominibus fuerunt ad vivendum necessaria; nam etsi ille in amplissimo innocentiae statu, unde et ipse et eius culpa omnis posteritas corruit, necesse habuisset adhibere cibum ad reficiendas vires, tamen inter illius et nostrae vitae necessitates multum interest. Non enim ei vestibus ad tegumentum corporis opus fuisset, non tecto ad perfugium, non armis ad defensionem, non remediis ad valetudinem, non aliis multis quorum subsidio nos ad hanc naturae imbecillitatem ac fragilitatem tuendam egemus; satis ei fuisset ad immortalem vitam ille fructus quem felicissima vitae arbor nullo eius aut posterorum labore praebuisset. Neque vero futurus erat homo in tantis paradisi deliciis otiosus, quem ad agendum Deus in eo voluptatis domicilio collocarat; verum nulla ei opera molesta, nullum officii munus non iucundum fuisset; tulisset ille perpetuo suavissimos fructus ex cultura felicium hortorum, nec eum umquam opera aut spes fefellisset.

5 *Quanta mala Adae praevaricationem sint secuta*

At posterorum proles non solum fructu privata vitalis arboris, verum etiam horribili illa sententia condemnata est: *Maledicta terra in opere tuo; in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae; spinas et tribulos germinabit tibi et comedes herbas terrae; in sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram, de qua sumptus es, quia pulvis es, et in pulverem reverteris* [3] . Nobis igitur contra evenerunt omnia atque illi et posteris contigisset, si Dei dicto audiens fuisset Adam; itaque versa sunt omnia et mutata in deterrimam partem. In quo illud gravissimum est, quod maximos sumptus, summum laborem ac sudorem saepissime nullus fructus consequitur; cum fruges datae in deteriorem segetem, vel succrescenti agrestium herbarum asperitate opprimuntur, vel nimbis, vento, grandine, uredine, rubigine perculsae et prostratae

[2] 1 Cor 10
[3] Gén 3

intereunt; ut omnis anni labor, exiguo tempore, aliqua caeli vel terrae calamitate recidat ad nihilum. Quod accidit immanitate nostrorum scelerum, a quibus aversus Deus nostris minime benedicit operibus, sed horrenda manet sententia quam de nobis initio pronuntiavit.

6 *Homines, ut succurrant suis necessitatibus, laborare tenentur; qui tamen, nisi Deus faveat, frustra laborant*

Ergo pastores in huius loci tractationem incumbent, ut sciat fidelis populus sua culpa homines in has angustias et miserias incidere; ut intelligat desudandum quidem et elaborandum esse in parandis iis quae ad vivendum sunt necessaria; verumtamen, nisi laboribus nostris benedixerit Deus, fallacem spem et inanem fore omnem contentionem. Nam neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus; et: *Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam* [4] .

7 *Deus rogandus ut ea quibus indigemus suppeditet, quod prolixe facit*

Docebunt igitur parochi esse res paene innumerabiles, quae si nobis desint, vel vitam amittimus vel agimus insuavem. Hac enim cognita rerum necessitate naturaeque imbecillitate, christianus populus caelestem Patrem adire cogetur, et ab eo terrena et caelestia bona suppliciter petere; imitabitur prodigum illum filium, qui cum in regione longinqua cepisset egere, nec esset, cum esuriret, qui ei siliquas daret, aliquando ad se rediens intellexit malorum quibus premebatur nusquam nisi a Patre esse expectandum remedium [5] . Quo loco accedet etiam fidentius ad orandum fidelis populus, si in cogitatione divinae benignitatis recordabitur paternas aures perpetuo patere filiorum vocibus. Nam dum hortatur nos ut panem petamus, ea se recte petentibus abunde largiturum pollicetur; docendo enim quomodo petamus, hortatur; hortando, impellit; impellendo, spondet; spondendo, nos in spem certissimae impetrationis inducit.

8 *Quid "panis" nomine intelligatur, quaeque huis petitionis sit sententia*

Excitatis igitur et inflammatis animis fidelis populi, sequitur ut, quid hac petitione postuletur, declarandum sit: primum, qui sit ille panis quem petimus. Sciendum igitur est in divinis Litteris hoc panis nomine multa quidem

[4] Sal 126
[5] Lc 15

significari, sed illa duo praecipue: primum, quidquid in victu ceterisque rebus ad corpus vitamque tuendam adhibemus; deinde, quidquid nobis ad spiritus et animae vitam ac salutem Dei munere tributum est. Petimus autem hoc loco huius quam in terris agimus vitae subsidia, sanctorum Patrum ita sententium auctoritate.

9 *Temporalia a Deo beneficia peti posse demonstratur*

Quamobrem minime sunt audiendi qui dicunt non licere christianis hominibus a Deo petere terrena huius vitae bona; nam huic adversantur errori, praeter consentientem Patrum sententiam, exempla permulta tum Veteris tum Novi Testamenti. Iacob enim vovens sic orabat: *Si fuerit Dominus mecum et custodierit me in via per quam ego ambulo, et dederit mihi panem ad vescendum et vestimentum ad induendum, reversusque fuero prospere ad domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum, et lapis iste quem erexi in titulum, vocabitur Domus Dei; cunctorumque quae dederis mihi, decimas offeram tibi* [6] . Salomon etiam certum petebat huius vitae subsidium, cum illud precabatur: *Mendicitatem et divitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria* [7] . Quid quod Salvator humani generis illa iubet petere quae nemo negare audeat ad corporis usum pertinere? *Orate*, inquit, *ut non fiat fuga vestra in hieme vel sabbato* [8] . Quid dicemus de sancto Iacobo, cuius illa sunt: *Tristatur aliquis vestrum oret; aequo animo est? psallat.* Quid de Apostolo? qui sic cum Romanis agebat: *Obsecro vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum et per charitatem Sancti Spiritus, ut adiuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum, ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudaea* [9] . Quare cum et divinitus concessum sit fidelibus ut petant haec subsidia rerum humanarum, et perfecta haec a Christo Domino tradita sit orandi formula, ne illud quidem dubium relinquitur unam ex septem hanc esse petitionem.

10 *Panis nomine quid ad corporis necessitatem pertinens intelligatur*

Petimus praeterea panem quotidianum, id est, victui necessaria, ut panis nomine, quod satis sit et vestium ad tegendum et cibi ad vescendum, sive panis is sit sive caro sive piscis sive quodcumque aliud, intelligamus. Videmus enim usum esse hoc loquendi modo Eliseum, cum regem moneret ut praeberet

[6] Gén 28
[7] Prov 30
[8] Mt 24
[9] Rom 15

panem militibus assyriis [10] , quibus magna ciborum copia data est. Illud etiam de Christo Domino scriptum scimus: *Ingressus est in domum cuiusdam principis pharisaeorum sabbato manducare panem* [11] ; qua voce, quae ad cibum quaeque ad potum pertinent, significari videmus.

Ad huius petitionis absolutam significationem praeterea animadvertendum est hoc panis vocabulo non abundantem et exquisitam ciborum ac vestium copiam, sed necessariam ac simplicem intelligi debere, quemadmodum scripsit Apostolus: *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus* [12] ; et Salomon, ut diximus: *Tribue tantum victui meo necessaria* .

11 *Cur non simpliciter panem, sed panem nostrum hic petimus*

Huius quoque frugalitatis et parsimoniae illa voce, quae proxime sequitur, admonemur; cum enim nostrum dicimus, panem illum ad necessitatem nostram, non ad luxuriam petimus; non enim nostrum dicimus, quia eum nobis opera nostra, sine Deo, parare possimus (est enim apud Davidem: *Omnia a te exspectant, ut des illis escam in tempore; dante te illis, colligent; aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate* [13] ; et alio loco: *Oculi omnium in te sperant, Domine, et tu das escam illorum in tempore opportuno* [14]); sed quia necessarius est, et a parente omnium Deo, qui omnes sua providentia alit animantes, nobis attributus.

12 *Labore nostro parandus est nobis panis, quem esse volumus, si nostrum panem postulamus*

Ob eam quoque causam panis noster appellatur, quod iure est a nobis acquirendus, non iniuria, fraude, aut furto parandus; quae enim nobis malis artibus conciliamus, non nostra sunt, sed aliena; saepiusque illorum calamitosa est vel adeptio vel possessio vel certe iactura. Contra vero honestis ac laboriosis piorum hominum lucris, ex Prophetae sententia, tranquillitas inest et magna felicitas. *Labores enim*, inquit, *manuum tuarum quia manducabis, beatus es et bene tibi erit* [15] . Iam vero iis qui iusto labore victum quaerunt, fructum suae benignitatis eo loco pollicetur Deus: *Emittet Dominus benedictionem super cellaria tua et super omnia opera manuum tuarum, benedicetque*

[10] 4 Re 6
[11] Lc 14
[12] 1 Tim 6
[13] Sal 103
[14] ib. 144
[15] Sal 127

tibi [16] . Neque solum petimus a Deo nobis ut illo uti liceat quod nostro sudore ac virtute peperimus eius adiumento benignitatis (id enim vere dicitur nostrum), sed etiam bonam mentem postulamus ut recte partis, recte item ac prudenter uti possimus.

13 *Quare hoc particula, quotidianum, adiiciatur*

Huic etiam voci subiecta est ea notio frugalitatis ac parsimoniae quam proxime diximus. Non enim multiplicem aut delicatum cibum postulamus, sed eum qui naturae necessitati satisfaciat, ut eos pudeat hoc loco qui, fastidio communis cibi et potionis, conquisitissima escarum ac vinorum genera persequuntur. Nec minus hac quotidiani voce improbantur ii quibus horrendas illas minas proponit Isaias: *Vae qui coniungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci; numquid habitabitis vos soli in medio terrae?* [17] Etenim est inexplebilis horum hominum cupiditas, de quibus illud scriptum est a Salomone: *Avarus non implebitur pecunia* [18] . Ad quos dictum etiam illud pertinet Apostoli: *Qui volunt divites fieri incidunt in tentationem et in laqueum diaboli* [19] . Quotidianum praeterea panem appellamus, quod vescimur eo ad reficiendum vitalem humorem, qui quotidie consumitur vi naturalis caloris. Est denique illa huius ratio nominis, quod assidue petendus est ut in hac consuetudine amandi et colendi Deum retineamur nobisque omnino persuadeamus, id quod est, vitam ac salutem nostram ex Deo pendere.

14 *Quid haec duo verba, da nobis, sibi velint*

Quantam hae duae voces materiam praebeant ad cohortandum fideles ut infinitam Dei potentiam pie sancteque colant et venerentur, in cuius manu sunt omnia [20] , et ut nefariam illam Satanae ostentationem detestentur: *Mihi tradita sunt omnia et cui volo do illa* [21] , nemo non videt. Nam, unius nutu Dei distributa, cuncta et conservantur et augentur.

[16] Dt 28
[17] Is 5
[18] Sir 5
[19] 1 Tim 6
[20] Est 13
[21] Lc 4

15 *Cur divites, etiamsi rebus omnibus abundent, his verbis uti debeant*

Sed quae divitibus haec est imposita necessitas, dixerit quispiam, petendi quotidianum panem, cum rebus omnibus abundent? Haec illis necessitas est orandi in hunc modum, non ut dentur eis quorum Dei benignitate habent copiam, sed ne quae abunde illis adsunt amittant. Quamobrem, ut scribit Apostolus, hinc *discant divites non sublime sapere neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo qui praestat nobis omnia abunde ad fruendum* [22] . Huius autem necessariae petitionis hanc causam affert sanctus Chrysostomus, *non solum ut nobis suppetat cibus, sed ut eum nobis suppeditet Domini manus, quae, salubrem atque adeo salutarem vim inserens pani quotidiano, efficit ut et cibus corpori prosit et corpus animae serviat* [23] .

16 *Cur "da nobis", non "da mihi", dicamus*

Sed quid est quamobrem da nobis numero multitudinis dicimus, non autem mihi? Quia proprium illud est christianae charitatis, non ut quisque de se uno sollicitus sit, sed ut praeterea de proximo laboret et in cura suae utilitatis meminerit etiam aliorum. Accedit eo, quod quae alicui munera divinitus tribuuntur, non idcirco tribuuntur ut solus is ea possideat, vel in illis luxuriose vivat, sed ut cum aliis communicet, quae necessitati superfuerint. Nam, inquiunt sancti Basilius et Ambrosius: *Esurientium partis est quem tu detines; nudorum indumentum est quod tu recludis; miserorum redemptio est et absolutio pecunia quam tu in terram defodis. Tot te ergo scias invadere bona, quod possis praestare et nolis* [24] .

17 *Quid vocabula "hodie", hic apposita, insinuet*

Admonet nos haec vox communis infirmitatis. Quis enim est qui, si minus sua unius opera providere se posse sperat in longinquum tempus necessarios vitae sumptus, saltem in diem victus subsidia paraturam non confidat? Sed ne huius quidem fiduciae facultas nobis a Deo permittitur, qui nos singulorum etiam dierum cibum a se petere iussit. Quae sententia habet illam necessariam rationem, quia quotidiano pane egemus omnes, quotidie etiam dominica precatione singulis utendum esse.

Haec de pane, qui ore perceptus corpus alit atque sustentat; qui communis fidelium et infidelium, piorum et impiorum, admirabili Dei bonitate, *qui*

[22] 1 Tim 6
[23] Hom. 14 oper. imperf.
[24] Serm. 81

solem suum oriri facit super bonos et malos, pluit super iustos et iniustos, omnibus impertitur [25] .

18 *Quidnam spirituali pani, qui amplitudine huius petitionis etiam includitur, hic intelligendum sit*

Reliquus est spiritualis panis, quem etiam hoc loco petimus; quo significantur omnia quaecumque in hac vita ad spiritus et animae salutem et incolumitatem requiruntur. Ut enim multiplex est cibus quo corpus alitur et sustentatur, sic non est unius generis esca quae spiritus et animae vitam continet.

Nam et verbum Dei cibus est animae; Sapientia enim inquit: *Venite, comedite panem meum et bibite vinum quod miscui vobis* [26] . Huius autem verbi facultatem cum adimit Deus hominibus, quod efficere solet cum gravius nostris sceleribus offenditur, fame dicitur premere genus humanum; sic enim est apud Amos: *Emittam famem in terram; non famem panis neque sitim aquae, sed audiendi verbum Domini* [27] . Ut autem illud est certum propinquae mortis signum, cum non possint homines vel cibum sumere vel sumptum retinere; sic magnum est desperatae salutis argumentum, cum vel non quaerunt verbum Dei vel, si adsit, non sustinent et illam impietatis vocem in Deum effundunt: *Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus* [28] . In hoc furore animi et mentis caecitate versantur illi qui, neglectis iis qui legitime eis praesunt catholicis et episcopis et sacerdotibus, et a sancta romana Ecclesia desciscentes, corruptoribus Dei verbi haereticis se in disciplinam tradiderunt.

19 *De vero pane supersubstantiali, qui est Christus Dominus*

Iam vero panis est Christus Dominus, animae cibus; inquit enim ipse de se: *Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi* [29] . Incredibile est quanta voluptate ac laetitia perfundat piorum animas hic panis, tum cum maxime terrenis molestiis et incommodis conflictatur. Exemplo nobis est sanctus ille chorus apostolorum, de quibus exstat: *Illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilii* [30] . Referti sunt huiusmodi exemplis libri de vita sanctorum hominum;

[25] Mt 5
[26] Prov 9
[27] Am 8
[28] Job 21
[29] Jn 6
[30] He 5

et de intimis his bonorum gaudiis ita loquitur Deus: *Vincenti dabo manna absconditum* [31] .

20 *Christus in eucharistiae Sacramento vere continetur, atque ideo proprie "panis noster" dicitur*

Praecipue autem panis noster est ipse Christus Dominus, qui in sacramento Eucharistiae substantialiter continetur. Hoc inexplicabile pignus charitatis dedit nobis rediturus ad Patrem, de quo dixit: *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo* [32] . *Accipite et manducate: hoc est corpus meum* [33] . Ea petent parochi quae ad fidelis populi utilitatem pertinebunt, ex eo loco quo separatim huius sacramenti vis ac ratio continetur. Et vero dicitur hic panis noster, quia fidelium modo hominum est, id est, eorum qui charitatem cum fide coniungentes, paenitentiae sacramento sordes eluunt peccatorum; qui, non dimittentes memoriam se Dei filios esse, divinum sacramentum sumunt et colunt quanta maxima possunt sanctitate ac veneratione.

21 *Cur Eucharaistia "quotidianus noster panis" dicatur*

Quotidianus vero quamobrem dicatur, in promptu duplex ratio est: altera, quod in sacris christianae Ecclesiae mysteriis quotidie et offertur Deo et datur pie sancteque postulantibus; altera, quod quotidie sumendus est, vel certe ita vivendum ut quotidie, quoad eius fieri possit, digne sumere queamus. Audiant, qui contra sentiunt: nisi longo intervallo salutaribus his epulis animae vesci non oportere, quid sanctus dicat Ambrosius: *Si quotidianus est panis, cur post annum illum sumis? Accipe quotidie quod quotidie tibi prosit: sic vive, ut quotidie merearis accipere* [34] .

22 *Quomodo affecti esse debeamus, si petitum panem mox non impetremus*

Sed in hac petitione ad illud praecipue cohortandi sunt fideles ut, cum recte et consilium et industriam suam posuerint in comparandis rebus vitae necessariis, rei exitum Deo permittant suumque desiderium ad eius referant voluntatem, qui *non dabit in aeternum fluctuationem iusto* [35] . Nam vel

[31] Ap 2
[32] Jn 6
[33] Mt 26
[34] Lib. 5 de Sacram. cap. 4
[35] Sal 54

concedet Deus quae petuntur, et ita suum optatum consequentur; vel non concedet, et id erit certissimum argumentum, nec salutare illud esse nec utile quod piis a Deo negatur, cui magis curae est de eorum salute quam illis ipsis. Quem locum instruere poterunt explicandis iis rationibus parochi quae a sancto Augustino in epistola ad Probam praeclare colliguntur [36] .

23 *Cuius rei meditandae occasio se hic exhibeat*

Extremum illud erit in huius tractatione petitionis, ut meminerint divites facultates suas et copias Deo acceptum referre, cogitentque se idcirco illis bonis esse cumulatos, ut illa distribuant indigentibus. In quam sententiam conveniunt quae in prima epistola ad Timotheum ab Apostolo disseruntur, unde magnam vim parochis petere licebit divinorum praeceptorum ad hunc locum utiliter ac salutariter illustrandum.

[36]Epist. 121

Capitulum XIV

Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris

1 *Ex passioni Christi omnium peccatorum nostrurum remissio emanavit*

Cum ita multa sint quae infinitam Dei potentiam cum pari sapientia ac bonitate coniunctam significent, ut quocumque oculos cogitationemque converteris, certissima signa immensae potestatis ac benignitatis occurrant, nihil profecto est quod summum eius amorem et admirabilem in nos charitatem magis declaret, quam inexplicabile mysterium Iesu Christi passionis; unde perennis ille fons ad eluendas peccatorum sordes erupit, quo perfundi et expiari, Deo duce ac largitore, exoptamus cum illud ab eo petimus: *Dimitte nobis debita nostra.*

2 *Quid haec petitio contineat*

Continet autem haec petitio summam quamdam eorum bonorum quibus per Iesum Christum cumulatum est humanum genus. Id enim docuit Isaias: *Dimittetur*, inquit, *iniquitas domui Iacob; et iste omnis fructus, ut auferatur peccatum eius* [1] . Quod David etiam ostendit, beatos praedicans eos qui salutarem illum fructum percipere potuerunt, his verbis: *Beati quorum remissae sunt iniquitates* [2] . Quare est accurate ac diligenter pastoribus huius postulationis animadvertenda et exponenda sententia, quam ad caelestem vitam consequendam tantum valere intelligimus.

3 *Quomodo hic non sit eadem precandi ratio quae in superioribus fuit*

Ingredimur autem novam precandi rationem; nam hactenus a Deo non solum aeterna et spiritualia bona, sed caduca et quae ad hanc vitam pertinent commoda petivimus; nunc vero mala deprecamur et animae et corporis, et huius et sempiternae vitae.

[1] Is 27
[2] Sal 31

4 *Quae in eo, qui veniam peccati impetrari velit, requirantur*

Sed quoniam ad impetrandum quod postulamus requiritur recta postulandi ratio, quomodo affectos esse oporteat eos qui Deum hoc orare velint, dicendum videtur. Monebunt igitur parochi fidelem populum, primum necesse esse ut is qui ad hoc petendum velit accedere, suum ipse peccatum agnoscat; deinde ut eius sensu ac dolore commoveatur; tum ut sibi omnino persuadeat Deum in hac esse voluntate, ut iis qui peccaverunt, ita, ut diximus, affectis et comparatis, ignoscat, ne forte acerbam delictorum recordationem ac recognitionem illa veniae desperatio consequatur quae olim Cain [3] et Iudae [4] animum occupavit, qui Deum modo vindicem et ultorem, non etiam mitem et misericordem existimarunt. Ergo in hac petitione sic affecti simus oportet, ut, dolenter peccata nostra recognoscentes, ad Deum tamquam ad parentem, non quasi ad iudicem, confugiamus, a quo non ut ex iustitia nobiscum agat, sed ex misericordia postulemus.

5 *Quibus rationibus homo ad agnitionem peccatorum perducatur*

Facile autem adducemur ut peccatum nostrum agnoscamus, si ipsum audierimus Deum nos in sacris Litteris huius rationis admonentem. Est enim illud apud Davidem: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* [5] . In eandem sententiam loquitur Salomon: *Non est horno iustus in terra qui faciat bonum, et non peccet* [6] . Quo illud etiam pertinet: *Quis potest dicere: Mundum est cor meum, purus sum a peccato?* [7] Quod idem a sancto Ioanne ad deterrendos homines ab arrogantia scriptum est: *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est* [8] . Et a Ieremia: *Dixisti: absque peccato et innocens ego sum, et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce ego iudicio contendam tecum eo quod dixeris: non peccavi* [9] . Quorum sententias omnium idem qui eas illorum ore protulerat Christus Dominus hoc petitionis praescripto confirmat, quo iubet nos delicta nostra confiteri. Id enim secus interpretari prohibuit auctoritas Milevitani concilii in hunc modum: Placuit ut quicumque verba ipsa Dominicae orationis, ubi dicimus: Dimitte nobis debita nostra, ita vult a Sanctis dici ut humiliter, non veraciter hoc dicatur,

---

[3] Gén 4
[4] Mt 27
[5] Sal 13
[6] Sir 7
[7] Prov 20
[8] 1 Jn 1
[9] Jer 2

anathema sit. Quis enim ferat orantem, et non hominibus sed ipsi Domino mentientem, qui labiis sibi dicit dimitti velle, et corde dicit quae sibi dimittantur debita non habere?

6 *Quo pacto post agnitum peccatum dolor remordens, et vera iusdem paenitentia in animo excitetur*

Verum in necessaria recognitione peccatorum non est satis illa leviter recordari; nam, ut acerba nobis sit ea memoria, ut cor pungat, animum stimulet et dolorem inurat, necesse est. Quare pertractabunt locum hunc diligenter parochi, ut non solum facinorum ac flagitiorum suorum meminerint fideles auditores, sed ut moleste dolenterque meminerint; ut, cum angantur intimis sensibus, conferant se ad Patrem Deum, a quo ut inhaerentes evellat scelerum aculeos suppliciter petant. Nec vero solum erratorum turpitudinem studebunt subiicere oculis fidelis populi, verum etiam indignitatem ac sordes hominum, qui, cum nihil simus nisi putida caro, nisi summa foeditas, incomprehensibilem illam Dei maiestatem et inexplicabilem praestantiam, incredibilem in modum audeamus offendere; praesertim a quo procreati, liberati, innumerabilibus maximisque beneficiis aucti simus.

7 *Quomodo per peccatum gravissimae diaboli servituti nos tradamus*

Ut quid? ut abalienati a Patre Deo, qui summum bonum est, turpissima peccati mercede diabolo nos addicamus in miserrimam servitutem; neque enim dici potest quam crudeliter ille dominetur in eorum animis qui, repulso suavi iugo Dei ruptoque charitatis amabilissimo nodo quo parenti Deo spiritus noster adstringitur, ad hostem acerrimum desciverunt; qui eo nomine *princeps et rector mundi* [10] , et *princeps tenebrarum* [11] , et *rex super universos filios superbiae* [12] dicitur in divinis Litteris. In eos autem qui daemonis tyrannide opprimuntur, vere convenit illa vox Isaiae: *Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te* [13] .

[10] Jn 12
[11] Ef 6
[12] Job 41
[13] Is 26

8 *Quanta mala peccatum in animam invehat*

Haec si nos minus movent rupta foedera charitatis, moveant certe calamitates et aerumnae in quas per peccatum incidimus. Violatur enim sanctitas animae, quam Christo desponsam esse scimus; profanum fit illud idem templum Domini, quod qui contaminant in eos dicit Apostolus: *Si quis autem templum Dei violaverit disperdet illum Deus* [14] . Innumerabilia sunt mala quae peccatum invehit in hominem; quam paene infinitam pestem David his verbis expressit: *Non est sanitas in carne mea a facie irae tuae, non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum* [15] . Nimirum norat hanc plagae vim, cum nullam sui partem pestifero peccato intactam fateretur; pervaserat enim in ossa peccati virus, id est, rationem et voluntatem, quae maxime solidae sunt animae partes, infecerat. Hanc late patentem pestem indicant sacrae Litterae, cum peccatores claudos, surdos, mutos, caecos et omnibus membris captos appellant. Sed praeter dolorem quem ex peccatorum quasi ulcere sentiebat, magis etiam angebatur David ex ira Dei, quam in se propter peccatum commotam intelligebat. Bellum enim est sceleratis cum Deo, quorum sceleribus incredibiliter offenditur; inquit enim Apostolus: *Ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum.* Nam, etsi transierit actio peccati, tamen peccatum macula et reatu permanet, cui semper imminens ira Dei illud insequitur, tamquam umbra corpus.

9 *Quomodo perspecta peccatorum calamitate, ad paenitentiam converti debeamus*

Cum igitur David his vulneraretur aculeis, ad petendam delictorum veniam excitabatur; cuius et exemplum doloris et doctrinae rationem, ex quinquagesimo eius Psalmo depromptam, proponent parochi fidelibus auditoribus, ut Prophetae imitatione, et ad doloris sensum, id est ad veram paenitentiam, et ad veniae spem erudiri possint. Quantam habeat utilitatem haec docendi ratio ut ex peccatis dolere discamus, illa Dei apud Ieremiam declarat oratio, qui cum Israelem ad paenitentiam hortaretur, admonebat eum ut malorum sensum perciperet quae peccatum consequuntur: *Vide enim*, inquit, *quia malum et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum, et non esse timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum* [16] . Qui carent necessario hoc recognitionis ac doloris sensu, ii apud prophetas Isaiam, Ezechielem et Zachariam cor durum, lapideum et adamantinum habere dicuntur. Sunt enim

[14] 1 Cor 3
[15] Sal 37
[16] Jer 2

instar lapidis nullo dolore molliti, nullum vitae, id est, salutaris recognitionis sensum habentes.

10 *Quibus meditationibus post peccati agnitionem et detestationem spes impetrandae veniae concipienda sit*

Sed, ne peccatorum gravitate deterritus se populus veniam impetrare posse desperet, ipsum ad spem vocare parochi debebunt his rationibus, quod et Ecclesiae Christus Dominus potestatem dedit remittendi peccata, quemadmodum sacrosancti Symboli articulo declaratur, et hac petitione docuit quanta esset Dei bonitas ac liberalitas in genus humanum. Nisi enim promptus esset ac paratus Deus ad condonandum peccata paenitentibus, numquam nobis hanc precandi formulam praescripsisset: *Dimitte nobis debita nostra.* Quamobrem illud fixum in animis tenere debemus, fore ut is paternam misericordiam nobis impertiat qui ipsam his precibus iussit exposcere.

11 *Quomodo si nos paeniteat Deus facile peccatis nostris indulgeat*

Nam omnino sub hac petitione illa est subiecta sententia: sic esse in nos affectum Deum ut vere paenitentibus libenter ignoscat. Est enim Deus is in quem, abiecta oboedientia, peccamus; cuius ordinem sapientiae perturbamus, quantum est situm in nobis; quem offendimus, quem factis dictisque violamus. Verum idem est ille beneficentissimus Parens, qui, cum possit omnia condonare, non modo se id velle declaravit, sed etiam impulit homines ut a se veniam peterent et quibus verbis id facerent docuit. Quare nemini dubium esse potest quin, illo auctore, in nostra potestate sit nobis Dei gratiam reconciliare. Et quoniam haec testificatio propensae ad ignoscendum divinae voluntatis fidem auget, spem alit, charitatem inflammat, operae pretium est ornare hunc locum nonnullis divinis testimoniis et hominum exemplis, quibus maximorum scelerum paenitentibus Deus veniam concesserit. Quam sententiam quoniam persecuti sumus, quantum res ferebat, in prooemio huius precationis et in ea Symboli parte quae est de remittendis peccatis, inde assument parochi quae ad hunc locum instruendum pertinere videbuntur; reliqua haurient ex divinarum Litterarum fontibus.

12 *Quid in illa petitionis sententia "debitorum" nomine intelligendum sit*

Tum vero eodem utantur instituto quo in ceteris petitionibus utendum duximus, ut intelligant fideles quid hic debita significent; ne forte decepti ambiguo, aliud ab eo quam quod petendum sit postulent.

Primum autem scire oportet, minime petere nos nobis ut remittatur amor ex toto corde, ex tota anima et ex tota mente nostra, quem omnino Deo debemus et cuius debiti solutio est ad salutem necessaria. Neque vero, quia debiti nomine etiam oboedientia, cultus, veneratio et cetera huius generis officia continentur, postulamus ut non amplius ea debeamus; sed precamur ut liberet a peccatis. Sic enim sanctus Lucas [17] est interpretatus, qui *peccata* pro *debitis* posuit ob eam causam, quod illis commitendis rei efficimur Deo et debitis poenis propositi, quas vel satisfaciendo vel patiendo pendimus. Huius generis debitum fuit quod Christus Dominus locutus est ore Prophetae: *Quae non rapui, tunc exsolvebam* [18] . Qua Dei Verbi sententia licet intelligere non solum nos debitores esse, sed etiam non esse solvendo, cum peccator per se satisfacere nullo modo possit.

13 *Cum peccator per se non sit solvendo, unde debito per peccatum contracto satisfieri possit*

Quare confugiendum nobis est ad Dei misericordiam; cui quia par iustitia respondet, cuius est retinentissimus Deus, utendum erit deprecatione et patrocinio passionis Domini nostri Iesu Christi, sine qua nemo unquam veniam delictorum impetravit, a qua omnis et satisfaciendi vis et ratio tamquam ex fonte profluxit. Nam pretium illud in cruce a Christo Domino persolutum, et nobiscum per sacramenta re vel studio ac desiderio adhibita communicatum, tanti est, ut nobis impetret et conficiat quod hac petitione postulamus, ut peccata nostra remittantur.

14 *Hic pro indulgentia, ac remissione culpae venialis et mortiferae oratur*

Quo loco non id modo pro levibus erratis et facillimis ad impetrandam veniam, sed pro gravibus et mortiferis peccatis deprecamur; quae precatio in scelerum gravitate pondus non habebit, nisi id a paenitentiae sacramento, re vel certe desiderio suscepto, ut iam dictum est, assumpserit.

15 *Non eadem est ratio cur "debita nostra" hic dicamus quae fuit dum "panem nostrum" peteremus*

Dicimus autem debita nostra longe aliter atque panem nostrum antea diximus; noster enim ille est panis, quia nobis Dei munere tribuitur; at peccata

[17] Lc 7
[18] Sal 68

nostra sunt, quia illorum culpa residet in nobis, nam nostra voluntate suscipiuntur; quae peccati vim non haberent, nisi essent voluntaria. Nos igitur eam culpam sustinentes et confitentes, ad expiandum peccata necessariam Dei clementiam imploramus. In quo non utimur excusatione cuiusquam, nec causam in quemquam transferimus, ut primi homines Adam et Eva fecerunt [19] ; ipsi nos indicamus, illam, si sapimus, Prophetae precationem adhibentes: *Non declines cor meum in verba malitiae ad excusandas excusationes in peccatis* [20] .

16 *Cur in numero multitudinis "dimitte nobis debita" postulemus*

Nec vero dicimus: dimitte mihi, sed nobis; quod fraterna necessitudo et charitas, quae inter omnes homines intercedit, a nobis singulis postulat ut, de communi proximorum salute solliciti, cum pro nobis preces facimus, pro illis etiam deprecemur. Hunc orandi morem a Christo Domino traditum, deinceps ab Ecclesia Dei acceptum perpetuoque servatum, ipsi et maxime tenuerunt apostoli et, ut ceteri adhiberent, auctores fuerunt. Huius autem flagrantis studii et cupiditatis in deprecando pro salute proximorum habemus in utroque Testamento sanctorum Moysis et Pauli praeclarum exemplum, quorum alter sic Deum precabatur: *Aut dimitte eis hanc noxam aut, si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti* [21] ; alter in hunc modum: *Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis* [22] .

17 *Quomodo haec verba, "sicut et nos dimittimus debitoribus nostris", sint intelligenda*

Illud sicut dupliciter intelligi potest; nam et similitudinis vim habet, cum videlicet a Deo petimus ut, quemadmodum nos iniurias et contumelias remittimus iis a quibus laesi sumus, sic ipse nobis peccata condonet. Est praeterea conditionis nota, in quam sententiam Christus Dominus eam formulam interpretatur: *Si enim dimiseritis*, inquit, *hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester caelestis delicta vestra; si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra* [23] .

Verum habet uterque sensus eandem ignoscendi necessitatem; ut, si volumus Deum nobis veniam concedere delictorum, parcamus illis ipsi necesse

[19] Gén 3
[20] Sal 140
[21] Éx 12
[22] Rom 9
[23] Mt 6

sit a quibus iniuriam accepimus. Sic enim Deus oblivionem iniuriarum, mutuumque studium et amorem requirit a nobis, ut eorum qui in gratiam non sunt reconciliati, dona ac sacrificia reiiciat et aspernetur.

18 *Remissio omnium iniuriarium probatur esse naturae praeceptis, et Christi mandatis consentanea*

Est etiam naturae lege sancitum, ut tales nos aliis praebeamus, quales eos in nos esse cupimus; vere ut impudentissimus ille sit qui postulet a Deo ut sui sceleris poenam praetermittat, cum ipse in proximum animum retineat armatum. Quare parati et prompti ad ignoscendum esse debent ii quibus impositae sunt iniuriae, cum et urgeantur hac precandi formula, et apud sanctum Lucam id iubeat Deus: *Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum; et si paenitentiam egerit; dimitte illi; et si septies in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te dicens: paenitet me, dimitte illi* [24] ; et in evangelio sancti Matthaei sit: *Diligite inimicos vestros* [25] ; et Apostolus et ante eum Salomon scripserit: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi* [26] ; et sit apud sanctum Marcum evangelistam: *Cum stabitis ad orandum, dimittite, si quid habetis adversus aliquem, ut et Pater vester, qui in caelis est, dimittat vobis peccata vestra* [27] .

19 *Quibus rationibus flectendi sint hominum animi ad lenitatem, quam hic Deus exigit*

Sed quoniam depravatae naturae vitio nihil aegrius fit ab homine quam ut inferenti condonet iniurias, omnem conferant parochi animi et ingenii vim ad commutandos et flectendos animos fidelium ad hanc lenitatem et misericordiam christiano homini necessariam. Commorentur in tractatione divinorum Oraculorum, in quibus audire licet imperantem Deum, inimicis ignoscendum. Praedicent id, quod verissimum est, magno esse argumento hominibus eos esse Dei filios, si facile remittant iniurias et inimicos diligant ex animo. Elucet enim in eo quod inimicos diligimus, similitudo quaedam cum parente Deo, qui sibi inimicissimum et infestissimum genus hominum, Filii sui morte ab aeterno exitio redemptum, reconciliavit. Sit autem huius cohortationis et praecepti clausula illud imperium Christi Domini, quod recusare non possumus

[24] Lc 17
[25] Mt 5
[26] Rom 12; Prov 25
[27] Mc 11

sine summo dedecore et pernicie: *Orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in caelis est* [28] .

20 *Quomodo cum iis agendum sit qui ex animo omnem iniuriarum memoriam delere nequeunt*

Verum hoc loco non vulgaris pastorum prudentia requiritur, ne quis, cognita huius difficultate ac necessitate praecepti, salutem desperet. Sunt enim qui, cum se debere intelligant conterere iniurias oblivione voluntaria et eos diligere qui laeserunt, id cupiunt et pro viribus faciunt, sed universam memoriam iniuriarum sibi exhauriri non posse sentiunt, nam resident in animo quaedam reliquiae simultatis; quamobrem magnis agitantur conscientiae fluctibus, verentes ne, parum simpliciter et candide positis inimicitiis, Dei iusso non oboediant. Hic igitur pastores contraria studia carnis et spiritus explicabunt; quod illius sensus sit ad vindicationem proclivis, huius ratio propensa ad ignoscendum; hinc inter ipsos perpetuam turbam ac rixam exsistere. Quare saluti minime diffidendum esse demonstrabunt, reclamitantibus et adversantibus rationi corruptae naturae appetitionibus, modo spiritus perstet in officio et voluntate remittendi iniurias proximumque diligendi.

21 *Qui appetitum vindictae adhuc retinent, possunt et debent orationem dominicam absque culpa recitare*

Quod autem aliqui fortasse fuerint qui, cum nondum animum inducere possint ut, obliti iniurias, ament inimicos, propterea deterriti ea quam diximus conditione huius petitionis, dominica precatione non utantur, duas has rationes afferent parochi quibus exitiosum hunc errorem illis eripiant. Nam quivis unus e fidelium numero preces has facit totius Ecclesiae nomine, in qua pios esse aliquot necesse est qui debitoribus ea quae hic commemorantur debita remiserunt. Accedit eo quod, id a Deo petentes, una etiam petimus quiquid ad illud impetrandum in eam petitionem a nobis necessario conferendum est. Petimus enim et veniam peccatorum et donum verae paenitentiae; petimus facultatem intimi doloris; postulamus ut a peccatis abhorrere et illa sacerdoti vere ac pie confiteri possimus. Itaque, cum necesse etiam nobis sit parcere iis qui damnum aut malum aliquod dederint, cum ut nobis Deus ignoscat precamur, simul oramus ut facultatem largiatur reconciliandi nos illis quos odimus. Quare deterrendi sunt ab ea opinione, qui inani et pravo illo timore commoventur ne sibi Deum reddant offensionem hac precatione; contraque etiam cohortandi ad frequentem precationis usum, quo a parente Deo

[28] Mt 5

postulent ut sibi det eam mentem, ut iis qui laeserint ignoscam et inimicos diligant.

22 *Quid illi sit faciendum qui oratione de remissione peccatorum sibi cupit esse fructuosam*

Sed ut precatio omnino fructuosa sit, primum haec in ea est cura meditatioque adhibenda, nos Deo supplices esse, et ab eo veniam petere quae non datur nisi paenitenti; itaque nos ea charitate et pietate praeditos esse oportere quae paenitentibus conveniat; convenire autem maxime iis, subiecta quasi oculis, propria flagitia atque facinora lacrimis expiare. Cum hac cogitatione coniungenda est cautio in posterum earum rerum in quibus fuit aliqua occasio peccandi, quaeque nobis ansam dare possint ad offendendum parentem Deum. In his curis versabatur David, cum diceret: *Et peccatum meum contra me est semper* [29] ; et alio loco: *Lavabo per singulas noctes lectum meum; lacrimis meis stratum meum rigabo* [30] . Proponat sibi praeterea unusquisque ardentissimum orandi studium eorum qui a Deo precibus impetraverunt veniam delictorum; ut publicani illius, qui, longe consistens prae pudore ac dolore, et oculis humi defixis, tantum pulsabat pectus, eam habens orationem: *Deus, propitius esto mihi peccatori* [31] ; tum illius peccatricis mulieris, quae, Christo Domino retro stans, rigatos a se eius pedes, capillis etiam abstersos, osculabatur [32] ; Petri denique Principis apostolorum, qui, egressus foras, flevit amare [33] .

23 *Quae sint praecipua ad sananda animae vulnera remedia*

Deinde cogitandum est quo infirmiores sunt homines et ad morbos animi, quae sunt peccata, propensiores, eo pluribus et frequentioribus medicamentis indigere. Sunt autem aegrotae animae remedia Paenitentia et Eucharistia; haec igitur saepissime adhibeat fidelis populus. Deinde eleemosyna, quemadmodum tradunt divinae Litterae, medicina est accommodata sanandis animae vulneribus; quare qui pie hac prece uti cupiunt, pro viribus benigne faciant egentibus; quantam enim vim habeat ad delendas scelerum maculas, testis est in Tobia angelus Domini sanctus Raphael, cuius est illa vox: *Eleemosyna a morte liberat et ipsa est quae purgat peccata et facit invenire*

[29]Sal 30
[30]Ib. 6
[31]Lc 18
[32]Ib. 7
[33]Mt 26

misericordiam et vitam aeternam [34] ; testis est Daniel, qui Nabuchodonosor regem sic admonebat: *Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum* [35] . Optima autem largitio et impertiendae misericordiae ratio est oblivio iniuriarum et bona voluntas erga eos qui rem vel existimationem vel corpus tuum tuorumve violarint. Quicumque igitur cupit in se esse maxime misericordem Deum, is ipsi Deo suas donet inimicitias remittatque omnem offensionem, et pro hostibus libentissime deprecetur, omnem captans occasionem de illis ipsis bene promerendi. Sed quoniam hoc argumentum explicatum est cum homicidii locum tractavimus, eo reiicimus parochos. Qui tamen hanc petitionem hoc fine concludant, nihil iniustius esse aut fingi posse quam eum qui cum hominibus durus sit ut nemini se det ad lenitatem, idem postulet ut in se sit mitis et benignus Deus.

[34] Tob 12
[35] Dan 4

Capitulum XV

Et ne nos inducas in tentationem

1 *Quantum periculum sit, ne post peccatorum remissionem perceptam iterum in peccatum relabamur*

Non dubium est quin filii Dei, post impetratam delictorum veniam, cum incensi studio adhibendi Deo cultum et venerationem caeleste regnum exoptant et, omnia divino Numini tribuentes pietatis officia, toti pendent a paterna eius voluntate ac providentia, tum eo magis humani generis hostis omnes adversus illos artes excogitet, omnes machinas paret quibus oppugnentur sic ut verendum sit ne, labefactata et mutata sententia, rursum in vitia delabantur, longeque deteriores evadant quam antea fuerint; de quibus illud Principis apostolorum iure dici possit: *Melius erat illis non cognoscere viam iustitiae, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo quod illis traditum est sancto mandato* [1] .

2 *Quomodo Christus nos hac oratione adversus vaferrimi hostis insidias munire voluerit*

Quare nobis a Christo Domino datum est huius petitionis praeceptum, ut quotidie nos Deo commendemus, eiusque patriam curam et praesidium imploremus, minime dubitantes fore ut, si deseramur divino patrocinio, vaferrimi hostis laqueis irretiti teneamur. Neque vero solum in hac orandi regula iussit a Deo petere, ne patiatur nos induci in tentationem, sed in illa etiam oratione quam ad sacros apostolos habuit sub ipsum mortis tempus; cum quidem ipsos mundos esse dixisset, eos huius officii his verbis admonuit: *Orate ut non intretis in tentationem.* Quae iterum a Christo Domino adhibita admonitio magnum diligentiae onus imponit parochis excitandi fidelem populum ad frequentem huius usum precationis, ut cum tanta hominibus ab hoste diabolo in singulas horas pericula huius generis intendantur, a Deo, qui solus illa propulsare potest, petant illud assidue: *Ne nos inducas in tentationem.*

[1] 1 Pe 2

3 *Quibus praecipue rationibus homines huius petitionis necessitatem intelligere possint*

Intelliget autem fidelis populus quantopere egeat divini huius adiumenti, si suae imbecillitatis inscitiaeque meminerit; si recordabitur illam Christi Domini sententiam: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*; si ei venerit in mentem quam graves sint et exitiales hominum casus, impellente daemone, nisi sustineantur dexterae caelestis auxilio. Quod illustrius esse possit humanae infirmitatis exemplum, quam sacer ille chorus apostolorum, qui magno antea animo cum essent, primo quoque obiecto terrore, relicto Salvatore, diffugerunt? Etsi illustrius etiam est illud Principis apostolorum, qui in tanta professione singularis et fortitudinis et amoris in Christum Dominum, cum paulo ante, sibi bene fidens, ita dixisset: *Si oportuerit me mori tecum, non te negabo*, statim unius voce mulierculae perterritus, se Dominum non nosse iureiurando affirmavit; nimirum illi in summa spiritus alacritate non respondebant vires. Quod si viri sanctissimi humanae naturae fragilitate, cui confidebant, graviter peccaverunt, quid non timendum est ceteris, qui ab eorum sanctitate absunt longissime?

4 *Quot quantisque tentationum periculis hominum vita sit exposita*

Quare proponat fideli populo parochus proelia ac pericula in quibus assidue versamur, dum anima est in hoc mortali corpore, quos undique caro, mundus et Satanas oppugnant. Quid ira, quid cupiditas in nobis possit, quotus quisque est qui magno suo malo non experiri cogatur? Quis non his lacessitur stimulis? Quis hos non sentit aculeos? Quis subiectis non uritur ardentibus facibus? Et quidem tam varii sunt ictus, tam diversae petitiones ut difficillimum sit gravem aliquam plagam non accipere. Ac praeter hos inimicos qui habitant et vivunt nobiscum, sunt praeterea illi hostes acerrimi de quibus scriptum est: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in caelestibus* [2] .

5 *Quam graves sint in nos daemonum insultus, ex sententia divi Pauli exponitur*

Accedunt enim ad intimas pugnas externi impetus et impressiones daemonum, qui et aperte nos petunt et per cuniculos influunt iri animas nostras

[2] Ef 6

vix ut ab illis cavere possimus. Illos et principes appellat Apostolus propter naturae excellentiam (nam natura hominibus et ceteris quae sub sensum cadunt creatis rebus antecellunt) et potestates vocat, quod non solum naturae vi, sed potestate etiam superant; et rectores nominat mundi tenebrarum; non enim clarum et illustrem mundum regunt, id est bonos et pios, sed obscurum et caliginosum, nempe eos qui, flagitiosae et facinorosae vitae sordibus ac tenebris obcaecati, duce tenebrarum diabolo delectantur. Nuncupat etiam daemones spiritualia nequitiae; est enim et carnis et spiritus nequitia. Carnalis quae dicitur nequitia, incendit appetitum ad libidines et voluptates quae percipiuntur sensibus. Spiritualia nequitiae sunt mala studia et pravae cupiditates quae ad superiorem pertinent animae partem; quae tanto peiores sunt quam reliquae, quanto mens ipsa et ratio altior est atque praestantior. Quae Satanae nequitia, quia maxime spectat illuc, ut caelesti nos hereditate privet, propterea dixit Apostolus: *in caelestibus.* Ex quo licet intelligere magnas esse hostium vires, invictum animum, immane in nos et infinitum odium, bellum etiam perpetuum eos gerere nobiscum, ut nulla pax esse cum illis, nullae induciae fieri possint.

6 *Quanta sit diaboli ad tentandum audacia et perversitas*

Quantum vero audeant, declarat Satanae apud Prophetam vox: *In caelum conscendam* [3] . Aggressus est primos homines in paradiso [4] , adortus est prophetas [5] , appetivit apostolos, ut, quemadmodum loquitur apud Evangelistam Dominus, cribraret eos sicut triticum [6] ; ne ipsum quidem Christi Domini os erubuit [7] . Itaque eius inexplebilem cupiditatem et immensam diligentiam sanctus Petrus expressit, cum dixit: *Adversarius vester diabolus, tamquam leo rugiens, circuit quaerens quem devoret* [8] .

Quamquam non unus modo tentat homines Satan, sed gregatim interdum daemones in singulos impetum faciunt; quod ille confessus est daemon qui, rogatus a Christo Domino quod sibi nomen esset, respondit: *Legio mihi nomen est* [9] , nempe daemonum multitudo, quae miserum illum divexarat; et de alio scriptum est: *Assumit septem alios spiritus secum nequiores se, et intrantes habitant ibi et fiunt novissima hominis illius peiora prioribus* [10] .

[3] is 14
[4] Gén 3
[5] 1 Cron 21; Job 1
[6] Lc 22
[7] Mt 2
[8] 1 Pe 5
[9] Lc 8
[10] Mt 12

7 *Cur perversi minus, pii autem magis a daemonibus infestantur*

Multi sunt qui, quod impulsus atque impetus daemonum in se minime sentiunt, totam rem falsam esse arbitrantur; quos ipsos a daemonibus non oppugnari mirum non est, quibus se sponte dediderunt; non est in illis pietas, non charitas, non virtus ulla christiano homine digna; quare fit ut toti sint in potestate diaboli, nec ullis tentationibus opus est ad eos evertendos in quorum iam animis, ipsis libentibus, commoratur. At vero qui se Deo dicaverunt, in terris caelestem vitam agentes, ii maxime omnium Satanae incursibus petuntur, hos acerbissime odit, his in singula temporis momenta struit insidias. Plena est historia divinarum Litterarum sanctorum hominum, quos praesenti etiam animo stantes vel vi vel fraude pervertit. Adam [11] , David [12] , Salomon [13] , aliique quos enumerare difficile sit, experti sunt daemonum violentos impetus et callidam astutiam, cui resisti non possit consilio aut hominum viribus. Quis igitur se suo praesidio satis tutum existimet? Itaque pie casteque petendum a Deo est ne nos tentari sinat supra id quod possumus, sed faciat etiam cum tentatione proventum ut possimus sustinere [14] .

8 *Daemones quantum, aut quandiu volunt, homines tentare non possunt*

Verum hic fideles confirmandi sunt, si qui animi imbecillitate aut rei ignoratione daemonum vim perhorrescunt, ut ipsi, tentationum fluctibus agitati, in hunc precationis portum confugiam; non enim Satan in tanta et potentia et pertinacia, in capitali odio nostri generis, nec quantum nec quamdiu vult, tentare nos aut vexare potest, sed omnis eius potestas Dei nutu et permissu gubernatur. Notissimum est exemplum Iob, de quo nisi diabolo dixisset Deus: *Ecce universa quae habet in manu tua sunt* [15] , nihil eius Satanas attigisset; contra vero, nisi addidisset Dominus: *Tantum in eum ne extendas manum tuam*, uno diaboli ictu cum filiis ipse facultatibusque concidisset. Ita autem alligata est daemonum vis, ut ne in porcos quidem illos de quibus scribunt Evangelistae, non permittente Deo, invadere potuisset [16] .

---

[11] Gén 3
[12] 2 Re 11
[13] 3 Re 11
[14] 1 Cor 10
[15] Job 1
[16] Mt 8; Mc 5; Lc 8

9 *Quid tentandi vox nobis designet, quaque ratione a Deo tentemur*

Sed ad intelligendam huius petitionis vim, dicendum est quid hic tentatio significet, quid item induci in tentationem. *Est autem tentare periculum facere de eo qui tentetur, ut, ab ipso quod cupimus elicientes, verum exprimamus.* Qui tentandi modus in Deum minime cadit; quid enim est quod nesciat Deus? *Omnia enim*, inquit, *nuda et aperta sunt oculis eius* [17] . Est alterum tentandi genus, cum longius progrediendo aliud quaeri solet, in bonam vel in malam partem. In bonam, cum ea re tentatur alicuius virtus, ut, illa perspecta et cognita, is commodis et honoribus augeatur eiusque exemplum ceteris imitandum proponatur, ac denique omnes ob id ipsum ad Dei laudes excitemur; quae tentandi ratio sola convenit in Deum. Huius exemplum tentationis est illud in Deuteronomio: *Tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum, an non* [18] . Quo modo etiam tentare dicitur suos Deus, cum inopia, morbo et aliis calamitatum generibus premit; quod probandae eorum patientiae causa facit et ut aliis documentum sint christiani officii. In hanc partem legimus Abraham esse tentatum ut filium immolaret; quo facto fuit is oboedientiae et patientiae exemplum singulare ad memoriam hominum sempiternam. In eandem sententiam dictum est de Tobia: *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut tentatio probaret te* [19] .

10 *Quomodo daemon homines tentet*

In malam partem tentantur homines, cum ad peccatum aut exitium impelluntur, quod proprium diaboli officium est. Is enim eo animo tentat homines ut decipiat agatque praecipites; quamobrem tentator in divinis Litteris appellatur [20] . In iis vero tentationibus modo intimos nobis admovens stimulos, animae affectiones et commotiones adhibet administras; modo nos exagitans extrinsecus, externis rebus utitur vel prosperis ad efferendos, vel ad frangendos adversis; nonnumquam habet emissarios et excursores, perditos homines, in primisque haereticos, qui sedentes in cathedra pestilentiae, malarum doctrinarum mortifera semina dispergunt, ut illos qui nullum deiectum aut discrimen habent virtutis et vitiorum, homines per se proclives ad malum, nutantes ac praecipitantes impellant.

[17] Heb 4
[18] Dt 13
[19] Tob 2
[20] Mt 4

11 *Quibus modis dicatur quis in tentationem induci*

Dicimur autem induci in tentationem, cum tentationibus succumbimus. Inducimur vero in tentationem dupliciter.

Primum, cum de statu dimoti, in id ruimus malum in quod tentando nos aliquis impulerit. At nemo quidem a Deo hoc modo in tentationem inducitur; quia nemini est peccati auctor Deus, immo vero odit omnes qui operantur iniquitatem [21] . Sic vero etiam est apud sanctum Iacobum: *Nemo, cum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur, Deus enim intentator malorum est* [22] .

Deinde dicitur nos in tentationem inducere is qui, etsi non tentat ipse neque operam dat quo tentemur, tentare tamen dicitur, quia cum possit prohibere ne id accidat aut ne tentationibus superemur, non impedit. Hoc modo Deus bonos et pios tentari quidem sinit, verumtamen sua gratia sustentatos non deserit. Nec vero noninterdum iusto et occulto Dei iudicio, nostris id sceleribus postulantibus, nobis ipsi relicti concidimus.

12 *Beneficia Dei quandoque nos in tentationem inducunt*

Praeterea nos in tentationem Deus inducere dicitur, cum eius beneficiis, quae nobis ad salutem dedit, abutimur ad perniciem, et patris substantiam, ut prodigus ille filius, dissipamus vivendo luxuriose, nostris cupiditatibus obsequentes. Quamobrem id dicere possumus, quod de lege dixit Apostolus: *Inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem* [23] . Opportunum rei exemplum est Ierosolyma, teste Ezechiele, quam Deus omni ornamentorum genere locupletarat, ut eius ore Prophetae diceret Deus: *Perfecta eras in decore meo, quem posueram super te* [24] ; et tamen illa civitas, divinis cumulata bonis, tantum abest ut, optime de se merito ac merenti Deo gratiam habens, caelestibus beneficiis ad beatitudinem consequendam, cuius gratia ea acceperat, uteretur, ut ingratissima in parentem Deum, abiecta spe et cogitatione caelestium fructuum, tantum praesenti abundantia luxuriose ac perdite frueretur; quod Ezechiel eodem capite pluribus verbis persecutus est. Quare sunt eodem loco ingrati in Deum homines, qui praebitam sibi ab eo divinitus uberem materiam recte factorum, ad vitia, illo permittente, convertunt.

[21] Sal 5
[22] Sant 1
[23] Rom 7
[24] Ez 16

13 *Quomodo Scripturae verba intelligenda sint, quae de permissione Dei operationem significantia loquuntur*

Sed oportet hunc divinae Scripturae morem diligenter attendere, quae Dei permissionem his interdum verbis significat, quae, proprie si accipiantur, tamquam actionem in Deo significant; nam in Exodo sic est: *Indurabo cor Pharaonis* [25] ; et apud Isaiam: *Excaeca cor populi huius* [26] ; et ad Romanos scribit Apostolus: *Tradidit illos Deus in passiones ignominiae et in reprobum sensum* [27] . Quibus in locis aliisque similibus, non id omnino esse actum a Deo, sed permissum intelligendum est.

14 *In hac precationis parte non postulatur, ut prorsus ab omni tentatione immunes simus, sed ne in tentationibus a Deo deseramur*

His positis, non erit difficile scire quid in hac precationis parte postulemus. Nec vero petimus ne omnino tentemur; *est enim hominum vita tentatio super terram* [28] . Est autem ea res utilis et fructuosa hominum generi; nam in tentationibus nos ipsos, id est, vires nostras cognoscimus. Quamobrem etiam humiliamur sub potenti manu Dei, viriliterque decertantes exspectamus immarcessibilem coronam gloriae [29] . Nam et qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certaverit; et, ut inquit sanctus Iacobus: *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam, cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se* [30] . Quod si urgemur nonnumquam hostium tentationibus, magnae nobis erit levationi illa cogitatio: habere nos adiutorem Pontificem, qui possit compati infirmitatibus nostris, tentatum ipsum per omnia.

Quid hic igitur petimus? Ne, divino praesidio deserti, tentationibus vel decepti assentiamur vel cedamus afflicti; ut praesto sit nobis Dei gratia, quae, cum defecerint nos propriae vires, in malis recreet ac reficiat.

15 *Quomodo a Deo in nostris tentationibus opem implorare debeamus*

Quare et generatim Dei opem implorare debemus in omnibus tentationibus, et nominatim cum singulis affligimur, ad precationem confugere oportet.

[25] Éx 4
[26] Is 6
[27] Rom 1
[28] Job 7
[29] 1 Pe 5
[30] Sant 1

Quod a Davide factum legimus paene in unoquoque tentationum genere; nam in mendacio sic precabatur: *Ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque* [31] ; in avaritia ad hunc modum: *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam* [32] ; in rebus vero inanibus huius vitae et illecebris cupiditatum hac prece utebatur: *Averte oculos meos ne videant vanitatem* [33] . Ergo postulamus ne morem geramus cupiditatibus, neve defatigemur in tentationibus sustinendis, ne declinemus de via Domini, ut tam in rebus incommodis quam in prosperis aequitatem animi constantiamque servemus, et nullam nostri partem Deus sua tutela vacuam relinquat. Petimus denique ut Satanam conterat sub pedibus nostris.

16 *Quomodo de tentatione victoria reportari, et quo auctore illa obtinere possit*

Reliquum est ut fidelem populum ad ea parochus cohortetur, quae in hac precatione maxime cogitare et meditari oporteat.

In qua erit illa optima ratio si, quanta sit hominum infirmitas intelligentes, viribus nostris diffidemus, et, omni spe nostrae incolumitatis in Dei benignitate collocata, eo freti patrocinio, vel in maximis periculis magnum animum habuerimus, praesertim cogitantes quam multos hac spe atque hoc animo praeditos ex hiantibus Satanae faucibus liberarit Deus. An non Ioseph, undique circumdatum ardentibus insanae mulieris facibus, e summo ereptum periculo ad gloriam extulit? [34] Non Susannam, a Satanae ministris obsessam, tum cum nihil propius esset quam ut nefariis sententiis interficeretur, servavit incolumem? Neque mirum; *erat enim*, inquit, *cor eius fiduciam habens in Domino* [35] . Insignis est laus et gloria Iob, qui de mundo, de carne, de Satana triumphavit. Plurima sunt huius generis exempla, quibus parochus diligenter pium populum ad eam spem fiduciamque cohortari debebit.

17 *Nostri certaminis antesignanus Christus est: socii Sancti omnes, quos qui non sequuntur, vecordes sunt*

Cogitent etiam fideles quem in hostium tentationibus ducem habeant, nempe Christum Dominum, qui victoriam ex illo certamine retulit. Vicit ipse diabolum; *est is ille fortior qui superveniens fortem superavit armatum, quem*

[31] Sal 118
[32] ib.
[33] Ib.
[34] Gén 39,41
[35] Dan 13

et armis nudavit et spoliis [36] . De eius victoria, quam de mundo reportavit, est apud sanctum Ioannem: *Confidite, ego vici mundum* [37] ; et in Apocalypsi dicitur ipse *leo vincens* [38] , et *exisse vincens ut vinceret* [39] ; qua in victoria suis etiam cultoribus facultatem vincendi dedit. Est Apostoli ad Hebraeos epistola plena victoriis sanctorum hominum, qui per fidem devicerunt regna, obturaverunt ora leonum, et quae sequuntur [40] . Ex his vero quae sic acta legimus, eas victorias cogitatione complectamur, quas quotidie reportant ex intimis et externis daemonum proeliis homines fide, spe et charitate praestantes; quae tam multae sunt tamque insignes, ut, si sub aspectum caderent oculorum, nihil frequentius accidere iudicaremus, nihil gloriosius; de quorum hostium clade his verbis scripsit sanctus Ioannes: *Scribo vobis, iuvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis, et vicistis malignum* [41] .

18 *Quomodo diabolus a nobis superare possit*

Vincitur autem Satanas non otio, somno, vino, comessatione, libidine, sed oratione, labore, vigilia, abstinentia, continentia, castitate. *Vigilate et orate*, inquit, ut iam diximus, *ut non intretis in tentationem* [42] . Qui iis armis ad illam pugnam utuntur, in fugam convertunt adversarios; qui enim resistunt diabolo, is fugiet ab eis.

In his tamen sanctorum hominum victoriis quas diximus, nemo sibi placeat, nemo se efferat insolentius, ut se suis viribus hostiles daemonum tentationes impetusque sustinere posse confidat; non est hoc naturae nostrae, non humanae imbecillitatis, sed solius divinae potestatis.

19 *Quomodo omnes nobis ad vincendum vires a Deo dentur*

Hae vires, quibus prosternimus Satanae satellites, dantur a Deo, *qui ponit, ut arcum aereum, brachia nostra* [43] , *cuius beneficio arcus fortium superatus est et infirmi accincti sunt robore* [44] ; *qui dat nobis protectionem salutis, cuius nos dextera suscipit* [45] ; *qui docet manus nostras ad proelium et digitos nostros*

[36] Lc 11
[37] Jn 26
[38] Ap 5
[39] ib. 6
[40] Heb 11
[41] 1 Jn 2
[42] Mt 26
[43] Sal 17
[44] 1 Re 2
[45] Sal 17

ad bellum [46] ; ut uni Deo pro victoria sint agendae et habendae gratiae, quo uno et auctore et adiutore vincere possumus. Quod fecit Apostolus, inquit enim: *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum* [47] . Eundem auctorem victoriae praedicat caelestis illa vox in Apocalypsi: *Facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi eius; quia proiectus est accusator fratrum nostrorum; et ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni* [48] . Testatur idem liber Christi Domini partam ex mundo carneque victoriam, eo loco: *Hi cum Agno pugnabunt, et Agnus vincet illos* [49] . Haec de causa et de modo vincendi.

20 *Quae sint in spirituale illo certamine victorum praemia*

Quibus expositis, proponent fideli populo parochi a Deo paratas coronas et constitutam victoribus sempiternam praemiorum amplitudinem, quorum ex eadem Apocalypsi divina proferent testimonia: *Qui vicerit, non laedetur a morte secunda* [50] ; et alio loco: *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen eius de libro vitae, et confitebor nomen eius coram Patre meo et coram angelis eius* [51] ; et paulo post Deus ipse ac Dominus noster ita loquitur ad Ioannem: *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius* [52] . Tum inquit: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici et sedi cum Patre meo in throno eius* [53] . Denique, cum sanctorum gloriam et perpetuam illam bonorum vim quibus in caelo fruentur exposuisset, adiunxit: *Qui vicerit, possidebit haec, et ero illi Deus, et ipse erit mihi filius* [54] .

[46] Ib. 143
[47] 1 Cor 15
[48] Ap 12
[49] Ib. 17
[50] Ap 2
[51] Ib. 3
[52] Ib.
[53] Ap 3
[54] Ib. 21

Capitulum XVI

Sed libera nos a malo

1 *Nihil continetur superioribus petitionibus, quod ista non includatur*

Postrema haec petitio est instar omnium, qua Dei Filius divinam hanc orationem conclusit; cuius etiam vim et pondus ostendens, ea usus est orandi clausula, cum e vita migraturus, Deum Patrem pro hominum salute deprecaretur: *Rogo enim*, inquit, *ut serves eos a malo* [1] . Ergo hac precationis formula, quam et praecepto tradidit et exemplo confirmavit, quasi quadam epitome summatim complexus est vim et rationem ceterarum petitionum. Cum enim id quod ea prece continetur impetraverimus, nihil, auctore sancto Cypriano [2] , remanet quod ultra adhuc debeat postulari cum semel protectionem Dei adversus malum petamus; qua impetrata, contra omnia quae diabolus et mundus operantur securi stamus et tuti. Quare, cum tanti sit haec petitio quanti diximus, debebit parochus in ea fidelibus explicanda summam adhibere diligentiam.

Differt autem haec et proxima petitio, quod illa vitationem culpae, hac poenae liberationem postulamus.

2 *Quid nos urgeat, ut hanc precationem coram Domino effundamus*

Quare non iam monendus est fidelis populus, quantopere et laboret ex incommodis et calamitatibus, et caelestis egeat adiumenti; nam quot et quantis miseriis proposita sit hominum vita, praeterquam quod et sacri et profani scriptores hoc argumentum sunt copiosissime persecuti, nemo fere est quin intelligat et suo et alieno periculo. Persuasum enim est omnibus, quod exemplum patientiae Iob memoriae prodidit: *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis; qui quasi flos egreditur, et conteritur, et fugit velut umbra, et numquam in eodem statu permanet* [3] . Nec vero ullum praeterire diem qui propria aliqua molestia aut incommodo notari non possit, testis est illa Christi Domini vox: *Sufficit diei malitia sua* [4] . Etsi conditionem humanae vitae declarat ipsius Domini monitum illud, quo crucem quotidie sumi seque docuit sequi oportere [5] . Ut igitur quisque sentit quam laboriosa

[1] Jn 17
[2] Serm. 6 De orat. Dom.
[3] Job 14
[4] Mt 6
[5] Lc 9

sit et periculosa haec vivendi ratio, ita facile persuadebitur fideli populo malorum liberationem a Deo implorandam esse; praesertim cum nulla re magis ad orandum adducantur homines, quam cupiditate et spe liberationis eorum incommodorum quibus premuntur, aut quae impendeant. Est enim haec insita ratio in animis hominum ut in malis statim ad Dei auxilium confugiam. Qua de re est illud scriptum: *Imple facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, Domine* [6] . Et *Multiplicatae sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt*

3 *Quanam ratione periculorum et calamitatum depulsio a Deo postulanda sit*

Sed si illud fere sua sponte faciunt homines, ut in periculis et calamitatibus invocent Deum, certe, quomodo id recte facere possint, ab iis quorum fidei ac prudentiae commissa est eorum salus, maxime docendi sunt. Non enim desunt qui contra Christi Domini iussum praepostero utantur ordine precationis; nam qui iussit nos ad se confugere in die tribulationis, idem orationis ordinem nobis praescripsit; voluit enim ut, prius quam precaremur ut nos liberaret a malo, peteremus uti nomen Dei sanctificaretur et adveniret regnum eius, et reliqua postularemus quibus quasi gradibus quibusdam in hunc locum pervenitur. Sed quidam, si dens, si caput, si latus, si pes condoluit, si rei familiaris iacturam faciunt, si minae, si pericula ab inimicis intenduntur, in fame, in bello, in pestilentia, omissis mediis dominicae precationis gradibus, tantum petunt ut ex illis eripiantur malis. At huic consuetudini repugnat Christi Domini iussum: *Quaerite primum regnum Dei* [7] ; itaque qui recte preces faciunt, cum deprecantur calamitates, incommoda, malorum depulsionem, id referunt ad Dei gloriam. Sic David illi precationi: *Domine, ne in furore tuo arguas me* [8] , subiecit rationem qua se Dei gloriae cupidissimum ostendit; inquit enim: *Quia non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem quis confitebitur tibi?* [9] Et idem, cum oraret Deum sibi ut misericordiam impertiret, subiungit illud: *Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convententur* [10] .

Ad hanc orandi salutarem rationem et ad exemplum Prophetae incitandi sunt fideles auditores, et simul docendi quantum intersit inter infidelium et christianorum hominum preces.

[6] Sal 82
[7] Mt 6
[8] Sal 6
[9] Ib.
[10] Ib. 50

4 *Infideles se liberare a malo, ac christiani non perinde petunt*

Petunt vehementer illi etiam a Deo ut possint ex morbis vulneribusque convalescere, sibi ut ex urgentibus vel imminentibus malis evadere liceat; sed tamen illius praecipuam spem liberationis ponunt in remediis natura vel hominum industria comparatis; quin etiam sibi datum a quovis medicamentum, etiam si cantionibus, si veneficiis, si daemonum opera confictum sit, sine ulla religione adhibent, modo aliqua valetudinis spes ostendatur. Longe alia est ratio christianorum, qui in morbis et in omnibus adversis rebus habent summum perfugium et praesidium salutis Deum; unum illum omnis auctorem boni et liberatorem suum agnoscunt ac venerantur; remediis vero quae inest ad sanandum vis, insitam a Deo esse pro certo habent; tantumque illa aegrotis prodesse existimant quantum ipse voluerit Deus; est enim a Deo data hominum generi medicina qua morbos sanaret. Hinc est illa Ecclesiastici vox: *Altissimus creavit de terra medicinam et vir prudens non abhorrebit illa* [11] . Itaque qui Iesu Christo nomen dederunt, non in illis remediis summam spem reponunt recuperandae valetudinis, sed ipsi medicinae auctori Deo maxime confidunt.

5 *Quomodo in morbis soli Deo fidendum sit, qui plurimos a praesentissimis periculis liberavit*

Quare etiam in divinis Litteris reprehenduntur ii qui, medicinae fiducia, nullum Dei auxilium requirunt; immo vero qui vitam agunt ex divinis legibus, abstinent omnibus remediis quaecumque ad curationem a Deo non adhibita esse constet. Quod si etiam eorum usu medicamentorum illis sit explorata spes sanitatis, tamen ab iis, ut cantionibus et daemonum artificiis, abhorrent. Ad id autem fideles cohortari oportet, ut Deo confidant; ea enim re iussit nos beneficentissimus Parens liberationem malorum postulare, ut in eo ipso quod iussit, spem etiam impetrationis haberemus. Multa sunt in sacris Litteris huius rei exempla, ut qui minus rationibus adducuntur ad bene sperandum, exemplorum multitudine confidere cogantur. Abraham [12] , Iacob [13] , Loth [14] , Ioseph [15] , David [16] sunt in oculis locupletissimi testes divinae benignitatis. Sacrae Novi Testamenti Litterae tam multos enumerant qui ex

[11] Sir 38
[12] Gén 12
[13] ib. 28
[14] Ib. 14
[15] Ib. 41
[16] 1 Re 21

maximis discriminibus erepti sunt piae pondere precationis, ut res exemplorum commemoratione non egeat. Una igitur illa Prophetae sententia contenti erimus, quae vel infirmissimum quemque confirmare potest: *Clamaverunt enim*, inquit, *iusti et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos* [17] .

6 *Quid mali nomine hic intelligatur et quae huius petitionis sit sententia*

Sequitur huius vis et ratio petitionis, ut fideles intelligant non omnino petere nos hoc loco ut a malis omnibus liberemur. Sunt enim quaedam quae communiter mala putantur, quae tamen sunt illis fructuosa qui patiuntur, ut ille stimulus qui Apostolo [18] erat adhibitus ut, Dei gratia adiuvante, virtus in infirmitate perficeretur. Haec, si cognita sit eorum vis, summa voluptate pios afficiunt; tantum abest ut a Deo petant ut auferantur. Quare tantum ea mala deprecamur quae nullam animae utilitatem afferre possunt; reliqua minime, modo aliquis inde salutaris fructus exsistat.

7 *Quot et quanta sint malorum genera a quibus liberari cupimus*

Omnino igitur huic voci ea subiecta vis est, ut, a peccato liberati, a tentationis etiam periculo, ab intimis externisque malis eripiamur; ut tuti simus ab aqua, ab igne, a fulgure; ne grando noceat frugibus; ne annonae caritate, seditionibus, bello laboremus; petimus a Deo ut morbos, pestem, vastitatem arceat; vincula, carcerem, exsilium, proditiones, insidias, ceteraque omnia prohibeat incommoda quibus maxime terreri ac premi solet hominum vita; omnes denique flagitiorum et facinorum causas avertat. Neque haec solum quae omnium consensione mala sunt deprecamur, sed illa etiam quae paene omnes bona confitentur: divitias, honores, valetudinem, robur, hanc ipsam vitam; petimus, inquam, ne ad malum et ad animae nostrae exitium haec convertantur. Oramus etiam Deum ne morte opprimamur repentina; ne in nos iram Dei concitemus; ne, quae impios manent, supplicia subeamus; ne igne purgatorii torqueamur, a quo ut alii liberentur, pie et sancte precamur. Hanc petitionem et in Missa et in litaniis sic interpretatur Ecclesia, nos videlicet ea praeterita, praesentia, futura mala deprecari.

[17] Sal 33
[18] 2 Cor 12

8 *Deus et impendentia mala arcet et a praesentibus quandoque mirabiliter eripit*

Non uno autem modo Dei nos benignitas eripit a malis; nam impendentes prohibet calamitates, quomodo legimus magnum illum Iacob esse liberatum ab inimicis, quos in illum concitarat sichimitarum caedes; exstat enim illud: *Terror Dei invasit omnes per circuitum civitates, et non sunt ausi persequi recedentes* [19] . Et quidem beati omnes, qui cum Christo Domino in caelis regnant, omnibus malis Dei ope liberati sunt; nos autem, qui in hac peregrinatione versamur, ab omnibus incommodis solutos esse minime vult, sed eripit a quibusdam; etsi sunt instar liberationis malorum omnium ea solatia quae dat interdum Deus iis qui rebus premuntur adversis. His se consolabatur Propheta, cum illa dicebat: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuae laetificaverunt animam meam* [20] . Praeterea a malis homines liberat Deus, cum illos, in summum discrimen adductos, integros servat et incolumes; quod et pueris illis in ardentem fornacem coniectis [21] et Danieli contigisse legimus, quem leones [22] nihil laeserunt, quemadmodum neque pueros flamma violavit.

9 *Diabolus hic malus dicitur, quod mali culpae auctor et mali poenae exactor sit*

Malus vero, etiam ex sententia sanctorum Basilii Magni [23] , Chrysostomi [24] et Augustini [25] , praecipue dicitur daemon, quod hominum culpae, id est, sceleris et peccati auctor fuit; quo etiam ministro utitur Deus in repetendis poenis a sceleratis et facinorosis. Dat enim Deus omne malum hominibus quod illi peccati causa patiuntur. In quam sententiam loquuntur divinae Litterae illis verbis: *Si erit malum in civitate quod Dominus non fecerit?* [26] item: *Ego Dominus, et non est alter, formans lucem et creans tenebras, faciens pacem et creans malum* [27] . Malus quoque dicitur daemon ob eam causam quod, etsi nihil eum laeserimus, tamen perpetuum bellum nobis infert et capitali nos insectatur odio. Quod si nobis et fide armatis et innocentia tectis nocere

[19] Gén 35
[20] Sal 93
[21] Dan 3
[22] Ib. 14
[23] Hom. Quod Deus non est auct. peccati
[24] Hom. 20 in Matth.
[25] De Eccless. dogmat. cap. 37
[26] Am 5
[27] Is 45

non potest, tamen nullum finem facit tentandi nos externis malis, et quacumque potest ratione divexandi; quamobrem Deum precamur ut nos a malo liberare velit.

10 *Cur singulari, non autem multitudinis voce a malo liberari petamus*

Dicimus autem a malo, non a malis, ob id quod mala quae in nos a proximis proficiscuntur, illi assignamus tamquam auctori et impulsori; quo minus etiam proximis irasci debemus; quin odium et iracundiam in ipsum Satanam convertere oportet, a quo homines ad inferendam iniuriam impelluntur; itaque, si te aliqua re laeserit proximus, cum preces facis parenti Deo, pete ut non modo te liberet a malo, id est, ab iis quas tibi proximus imponit iniuriis, sed illum ipsum eripiat proximum ex diaboli manu, cuius impulsu homines in fraudem inducuntur.

11 *Quomodo in malis affecti esse debeamus, etiamsi continuo non liberemur*

Illud denique sciendum est, si in precibus et votis non liberamur a malis, debere nos quae premant ferre patienter, intelligentes placere divino Numini ut toleranter ea patiamur. Quare minime nos indignari aut dolere par est, quod preces nostras non audiat Deus; sed omnia ad eius nutum ac voluntatem referre oportet, existimantes id utile, id esse salutare, quod Deo placet ut ita sit, non autem id quod secus nobis videatur.

12 *Quot et quanta commoda ex tribulationibus ad nos proveniant*

Postremo docendi sunt pii auditores, dum in hoc vitae curriculo versamur, eos ad omne incommodorum et calamitatum genus non solum aequo, sed etiam gaudenti animo ferendum paratos esse debere. *Omnes enim*, inquit, *qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur* [28] ; item: *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei* [29] ; rursum: *Nonne haec oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?* [30] Non enim aequum est servum maiorem esse domino suo; sicuti turpe est, e sententia sancti Bernardi, membra esse delicata sub spinoso capite. Praeclarum illud est exemplum Uriae propositum ad imitandum, qui, adhortante Davide domi

[28] 2 Tim 3
[29] He 14
[30] Lc 24

ut se contineret, inquit: *Area Dei et Israel et Iuda habitant in papilionibus, et ego ingrediar domum meam?* [31]

His instructi rationibus ac meditationibus, si ad orandum veniemus, illud assequemur, ut, si minis undique cincti malisque circumdati, quemadmodum tres illi pueri intacti ab igne, sic nos inviolati servemur; certe, ut Machabaei, casus adversos constanter ac fortiter feramus. In contumeliis et cruciatibus sacros imitabimur apostolos qui, caesi verberibus, vehementer laetabantur quod digni habiti essent qui pro Christo Iesu contumelias paterentur; sic nos ita comparati, canemus illa summa animi voluptate: *Principes persecuti sunt me gratis, et a verbis tuis formidavit cor meum; laetabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa* [32] .

[31] 2 Re 11
[32] Sal 118

Capitulum XVII

Amen

1 *Quis usus et fructus sit huius particulae*

Hanc vocem, sicuti est, signaculum orationis dominicae appellat sanctus Hieronymus in commentariis in Matthaeum. Quare ut admonuimus antea fideles de praeparatione quae adhibenda sit prius quam aggrediantur ad divinam precationem, sic nunc faciendum duximus ut clausulae ac finis ipsius precationis causam rationemque cognoscant. Non enim pluris est divinas preces diligenter ordiri quam religiose absolvere.

Sciat igitur fidelis populus multos esse et eos uberes fructus quos ex dominicae orationis fine percipimus, sed omnium uberrimus ac laetissimus fructus est eorum impetratio quae postulavimus; de quo supra satis dictum est. Non solum autem consequimur, postrema hac parte precationis, ut nostrae preces audiantur, sed quaedam etiam maiora ac praeclariora quam ut verbis explicari possint.

2 *Quanta bona ex oratione ad homines promanent*

Nam, cum orando homines cum Deo colloquantur, ut sanctus Cyprianus ait, fit quodam inexplicabili modo oranti divina Maiestas propior quam ceteris; quem praeterea singularibus ornat muneribus, ut qui pie Deum orant, quodammodo cum iis qui ad ignem accedunt comparari possint: qui si algent, calescunt; si calent, aestuant; sic illi assistentes ad Deum, pro modo pietatis ac fidei ardentiores evadunt, inflammatur enim eorum animus ad Dei gloriam, mens illustratur admirabilem in modum, omnino cumulantur divinis muneribus; est enim illud proditum sanctis Litteris: *Praevenisti eum in benedictionibus dulcedinis* [1] . Exemplo est omnibus magnus ille Moyses, qui a Dei congressu et colloquio digrediens, divino quodam fulgore collucebat sic ut Israelitae eius oculos et os intueri non possent [2] . Omnino qui vehementi illo studio preces faciunt, Dei benignitate ac maiestate admirabiliter perfruuntur: *Mane astabo*, inquit Propheta, *et videbo, quoniam non Deus volens iniquitatem tu es* [3] . Haec quo magis noscunt homines, eo Deum vehementiori cultu ac pietate venerantur; eo etiam sentiunt iucundius *quam suavis sit Dominus,*

[1] Sal 20
[2] Éx 34
[3] Sal 5

et quam vere beati sint omnes qui sperant in eo [4] ; tunc vero, clarissima illa luce circumfusi, quanta sit eorum humilitas, quanta sit Dei maiestas considerant; est enim illa sancti Augustini regula: *Noverim te, noverim me.* Itaque fit ut, suis viribus diffidentes, totos se committant Dei benignitati, minime dubitantes quin is ipsos paterna illa sua et admirabili charitate complexus, abundanter iis omnia suppeditet quae sint ad vitam et salutem necessaria; hinc se ad agendas Deo gratias convertant quantas animo maximas capere possunt, quantas oratione complecti; quod magnum Davidem fecisse legimus, qui, cum ita precationem instituisset: *Salvum me fac ex omnibus persequentibus me*, sic eam absolvit: *Confitebor Domino secundum iustitiam eius, et psallam nomini Domini altissimi* [5] .

3 *Qua ratione fiat ut Sanctorum preces a timore inchoatae, laetitia concludantur*

Sunt eiusmodi sanctorum preces innumerabiles, quarum exordium est timoris plenum, clausula spei bonae laetitiaeque referta; sed mirabile est quam eo in genere eniteant Davidis ipsius precationes. Nam, cum metu perturbatus sic orare esset exorsus: *Multi insurgunt adversum me, multi dicunt animae meae: non est salus ipsi in Deo eius* [6] , confirmatus aliquando gaudioque perfusus subiunxit paulo post: *Non timebo millia populi circumdantis me.* Alio etiam psalmo suam cum deplorasset miseriam, ad extremum Deo confisus, incredibiliter laetatur spe sempiternae beatitudinis: *In pace in idipsum*, inquit, *dormiam et requiescam* [7] . Quid illa: *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me* [8] , quanto cum tremore et pallore Prophetam dixisse credendum est? Contra, quae deinceps sequuntur, quam fidenti ac laetanti animo?: *Discedite a me*, inquit, *omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei.* Cum vero Saulis iram furoremque pertimesceret, quam humiliter ac demisse Dei opem implorabat: *Deus, in nomine tuo salvum me fac, et in virtute tua iudica me*; et tamen hilare ac fidenter in eodem psalmo subiecit: *Ecce enim Deus adiuvat me, et Dominus susceptor est animae meae.* Quare, qui se confert ad sacras preces fide speque munitus parentem adeat Deum, ut se id consequi posse quod ei opus sit, nullo modo diffidat.

[4] Ib. 33
[5] Sal 7
[6] Ib. 3
[7] Sal 4
[8] Ib. 6

4 *Quo sensu illa vocula, Amen, in fine hic usurpetur, et in Missa Sacerdoti pronuntianda reservetur*

Sunt autem in extremo hoc divinae precationis verbo Amen multa quasi semina quaedam earum rationum cogitationumque quas diximus, et quidem adeo frequens fuit haec hebraea vox in ore Salvatoris, ut Spiritui Sancto placuerit ut in Ecclesia Dei retineretur; cui voci illa quodammodo subiecta sententia est: *Scito tuas auditas esse preces*; habet enim vim respondentis et illum qui precibus quod velit impetrarit, cum bona gratia dimittentis Dei. Hanc sententiam perpetua Ecclesiae Dei consuetudo comprobavit, quae in sacrificio Missae, cum pronunciatur oratio dominica, non rei sacrae ministris, quorum partes sunt illa dicere: *Sed libera nos a malo* attribuit hanc vocem Amen, sed ipsi sacerdoti accommodatam reservavit, qui cum Dei et hominum sit interpres, Deum exoratum esse populo respondet.

5 *Cur in aliis precationibus minister, in hac vero Sacerdos "Amen" respondeat*

Nec tamen hic ritus communis est omnium precationum, quippe cum in ceteris ministrorum sit munus respondendi *Amen*, sed proprius dominicae orationis; nam in aliis precibus consensum modo desideriumque significat, in hac responsio est Deum orantis postulationi consensisse.

6 *Quomodo dictio, "Amen", varie exponatur*

Ac varie quidem a multis est interpretatum hoc verbum *Amen*. Septuaginta interpretes verterunt *fiat*; alii reddiderunt *vere*; Aquila *fideliter* convertit; sed parvi refert hoc an illo modo sit redditum, modo habere intelligamus eam vim quam diximus confirmamus sacerdotis concessum id esse quod petebatur; cuius sententiae testis est Apostolus in epistola ad Corinthios: *Quotquot enim*, inquit, *promissiones Dei sunt, in illo est; ideo et per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram* [9] .

Est etiam haec nobis accommodata vox, in qua inest confirmatio quaedam earum petitionum quas adhuc adhibuimus, quae etiam eos reddit attentos qui dant operam sacris precibus; fit enim saepe ut in precatione distracti homines variis cogitationibus alio traducantur. Immo vero summo studio petimus hac ipsa voce ut omnia fiant, id est, concedantur quae antea petiimus; vel potius intelligentes nos iam impetrasse omnia ac sentientes praesentem vim divini

[9] 2 Cor 1

auxilii, illud una cum Propheta canimus: *Ecce enim Deus adiuvat me, et Dominus susceptor est animae meae* [10] . Nec est quod quisquam dubitet quin et nomine Filii sui et verbo quo saepissime is usus est moveatur Deus, qui semper, ut ait Apostolus, *exauditus est pro sua reverentia* cuius est regnum, et potestas, et imperium in saecula saeculorum. Amen.

[10] Sal 53